
NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 06822904 0

SANCTI AMBROSII

OPERA OMNIA.

SANCTI AMBROSII

OPERA OMNIA.

EX TYPIS L. GAUTHIER, VESONTIONE.

SANCTI
AMBROSII,
MEDIOLANENSIS EPISCOPI,
OPERA OMNIA,
JUXTA EDITIONEM MONACHORUM S. BENEDICTI.

TOMUS TERTIUS.

PARISIIS,
APUD GAUTHIER FRATREM ET SOC., BIBLIOPOLAS,
In viâ Haute-Feuille, nº 22.
ET VESONTIONE APUD EOSDEM.

1836.

SANCTI

AMBROSII EPISCOPI

MEDIOLANENSIS

IN SCRIPTURAM SACRAM

EXPOSITIONES.

EXPOSITIO

EVANGELII SECUNDUM LUCAM.

LIBER QUINTUS.

EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM.

Cap. 5, v. 12, 13. Et factum est cum esset in una civitatum, ecce vir plenus lepra, procidens in faciem, rogavit eum dicens: Domine, si vis, potes me mundare. Et extendens manum suam, tetigit illum, dicens: Volo, mundare.

1. Bene ubi leprosus mundatur, certus non exprimitur locus; ut ostendatur non unum populum specialis alicujus civitatis, sed omnium populos fuisse sanatos. Bene autem et secundum Lucam quarto signo, ex quo in Capharnaum Dominus venit, iste sanatur; nam si quartum diem sole illuminavit, et clariorem cæteris fecit diebus, cum illucescerent elementa mundi : et hoc clarius opus æstimare debemus. Et secundum Matthæum primus hic post benedictiones a Domino sanatus inducitur; ut quia dixerat Dominus : *Non veni solvere Legem, sed adimplere;* ille qui excludebatur a Lege, purgari se Domini potestate præsumens, non ex Lege, sed supra Legem esse gratiam judicaret, quæ leprosi maculam posset abluere.

2. Verum ut in Domino potestatis auctoritas, ita in illo fidei constantia declaratur. Ille in faciem procidit, quod humilitatis est et pudoris; ut unusquisque de suæ vitæ maculis erubescat: sed confessionem verecundia non repressit. Ostendit vulnus, remedium postulavit: et ipsa religionis et fidei plena confessio est. *Si vis*, inquit, *potes me mundare.* In voluntate Domini tribuit potestatem: de voluntate autem Domini non quasi pietatis incredulus dubitavit, sed quasi colluvionis suæ conscius non præsumsit. Cui morali quadam Dominus sanctitate respondit : *Volo, mundare.*

V. 13. Et continuo lepra ejus discessit ab eo.

3. Nihil enim medium est inter opus Dei, atque præceptum; quia in præcepto est opus. Denique *dixit, et facta sunt.* Videtis igitur quod dubitari non potest, quia voluntas Dei potestas est. Si ergo voluntas ejus potestas est; qui unius voluntatis Trinitatem adserunt, unius utique adserunt potestatis. Itaque statim lepra discessit; ut intelligas medentis affectum, qui veritatem operi addidit.

4. Denique secundum Marcum miseratus est eum Dominus : quod pulcre est positum. Et pleraque talia posuerunt Evangelistæ, qui nos in utroque fundare voluerunt, describentes signa virtutis ad fidem, exprimentes opera

virtutis ad imitationem. Unde et tangit non dedignatus, et imperat non diffisus; hoc enim est indicium potestatis, quia quasi habens potestatem sanandi, et jubendi auctoritatem, operandi testimonium non refugit. *Volo* ergo dicit propter Photinum*, imperat propter Arrium, tangit propter Manichæum.

5. Nec unius tantum lepra curatur, sed omnium quibus dicitur : *Jam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis.* Si igitur lepræ medicina verbum est : contemtus utique verbi lepra mentis est. Sed ne lepra transire possit in medicum, unusquisque Dominicæ humilitatis exemplo jactantiam vitet. Cur enim præcipitur nemini dicere, nisi ut doceret non vulganda nostra beneficia, sed premenda; ut non solum a mercede abstineamus pecuniæ, sed etiam gratiæ? Aut fortasse etiam illa silentii causa est imperati, quod meliores putabat qui fide magis spontanea, quam qui speratis beneficiis credidissent.

6. Offerre autem juxta Legem se præcipitur sacerdoti; non ut alium deferat, sed ut se ipsum Deo offerat spiritale sacrificium; ut actus præteriti colluvione detersa, per cognitionem fidei et sapientiæ disciplinam placitura Deo hostia consecretur : *Omnis* enim *victima sale salietur.* Unde et Paulus ait : *Obsecro ergo vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam acceptabilem, placentem Deo.*

7. Simul illud mirabile, quod eo sanavit genere quo fuerat obsecratus. *Si vis, potes me mundare. Volo,* inquit, *mundare.* Habes voluntatem, habes etiam pietatis effectum. *Et extendens manum, tetigit illum.* Lex tangi leprosos prohibet : sed qui Dominus Legis est, non obsequitur Legi, sed Legem facit. Non ergo tetigit, quia sine tactu mundare non poterat : sed ut probaret quia subjectus non erat Legi, nec contagium timebat, ut homines : sed quia contaminari non poterat, qui alios liberabat : simul e contrario lepra tactu Domini fugaretur, quæ solebat contaminare tangentem.

8. Ostendere autem se sacerdoti jubetur (v. 14), et offerre pro emundatione sua; ut dum offert se sacerdoti, intelligeret sacerdos non Legis ordine, sed Dei gratia supra Legem esse curatum : et dum mundato jubet offerre sacrificium secundum præceptum Moysi, ostenderet Dominus quia Legem non solveret, sed impleret : qui secundum Legem gradiens, supra Legem sanare eos quos remedia Legis non sanaverant, videretur. Et bene addidit : *Sicut præcepit Moyses; Lex* enim *spiritalis est;* ideoque videtur sacrificium spiritale mandasse.

9. Denique addidit : *Ut sit in testimonium hoc vobis,* hoc est, si Deo credatis, si impietatis lepra discedat, si occultorum cognitor sit sacerdos, si puri testis affectus : unde potest ille magis sacerdos videri quem occulta non lateant, cui dicitur : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.*

V. 18, 19. Et ecce viri portantes in lecto hominem qui fuerat paralyticus, et quærentes eum inferre, et ponere ante eum, et non invenientes qua parte illum inferrent præ turba, adscenderunt super tectum, et per tegulas submiserunt illum in lecto, in medium, ante Jesum.

10. Non otiosa hujus paralytici nec angusta medicina est, quando Dominus et orasse præmittitur, non utique propter suffragium, sed propter exemplum; imitandi enim specimen dedit non impetrandi ambitum requisivit. Et convenientibus ex omni Galilæa, et Judæa, et Hierusalem Legis doctoribus, inter cæterorum remedia debilium, paralytici

---

* *Volo.... propter Photinum;* Photinus enim, etsi Marcelli Ancyrani Sabellianis partibus addicti discipulus, in multis tamen cum Arrio sentiebat : hunc autem negasse constat eamdem in Patre ac Filio potestatem reperiri, ut Ambrosius supra lib. 4, num. 10, indicavit. Igitur cum in Deo voluntas ac potestas unum sint, apte colligitur Christum ostendendo voluntatem suam ejusdem efficaciæ esse ac Paternam, simul ostendisse utriusque eamdem habendam potestatem, proindeque eamdem etiam substantiam atque omnimodam similitudinem; quod idem Photinus pernegabat. *Imperat propter Arrium*, qui videlicet cum Christo divinitatem abjudicaret, eadem opera illum imperandi auctoritate spoliabat. *Tangit propter Manichæum;* is quippe tangendi facultatem eidem Christo adimebat, quando veram ac naturalem carnem ab illo adsumtam inficiabatur.

istius medicina describitur. Primum omnium quod ante diximus, unusquisque æger petendæ precatores salutis debet adhibere, per quos nostræ vitæ compago resoluta, actuumque nostrorum clauda vestigia verbi cœlestis remedio reformentur. Sint igitur aliqui monitores mentis, qui animum hominis, quamvis exterioris corporis debilitate torpentem, ad superiora erigant. Quorum rursus adminiculis et adtollere, et humiliare se facilis, ante Jesum locetur, Dominico videri dignus adspectu. Humilitatem enim respicit Dominus: *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ.*

V. 20. Quorum fidem, *inquit*, ut vidit.

11. Magnus Dominus qui aliorum merito ignoscit aliis, et dum alios probat, aliis relaxat errata. Cur apud te homo collega non valeat, cum apud Dominum servus et interveniendi meritum, et jus habeat impetrandi? Disce qui judicas, ignoscere: disce qui æger es, impetrare. Si gravium peccatorum diffidis veniam, adhibe precatores, adhibe Ecclesiam quæ pro te precetur, cujus contemplatione quod tibi Dominus negare posset, ignoscat.

12. Et quamvis historiæ fidem non debeamus omittere; ut vere paralytici istius corpus credamus esse sanatum: cognosce tamen interioris hominis sanitatem, cui peccata donantur, quæ cum Judæi adserunt a solo Domino posse concedi, Deum utique eum confitentur, suoque judicio perfidiam suam produnt, ut opus adstruant, personam negent. Itaque ab ipsis et operis sui Dei Filius accipit testimonium, et vocis suffragium non requirit: perfidia enim confiteri potest, credere non potest. Itaque testimonium non deest divinitati, fides deest saluti. Nam et validius est ad fidem quod confitentur inviti: et perniciosius ad culpam quod negant, qui suis adsertionibus revincuntur. Magna itaque infidæ plebis amentia; ut cum confessa fuerit solius Dei esse donare peccata, non credat Deo peccata donanti. Dominus autem salvos volens facere peccatores, et occultorum cognitione Deum se esse demonstrat et admiratione factorum, adjiciens:

V. 23. Quid est facilius dicere, Dimissa sunt tibi peccata tua: aut dicere, Surge, et ambula?

13. Quo loco plenam speciem resurrectionis ostendit, qui mentis vulneribus corporisque sanatis, peccata donat animorum, debilitatem carnis excludit; hoc est enim totum hominem esse curatum. Quamvis igitur magnum sit hominibus peccata dimittere (quis enim potest peccata dimittere nisi solus Deus, qui per eos quoque dimittit, quibus dimittendi tribuit potestatem?) tamen multo divinius est resurrectionem donare corporibus; quandoquidem ipse Dominus resurrectio est.

14. Hic lectus qui tolli jubetur (v. 24), quid est aliud nisi quia humanum jubetur corpus adtolli? Ipse est qui per singulas noctes lavatur a David, ut legimus: *Lavabo per singulas noctes lectum meum: lacrymis meis stratum meum rigabo.* Hic est lectus doloris, in quo anima nostra gravi conscientiæ ægra cruciatu jacebat. Sed si quis secundum Christi præcepta se gesserit, jam non lectus doloris est, sed quietis. Miseratione etenim Domini cœpit quies esse quod mors erat: qui nobis soporem mortis vertit in gratiam voluptatis. Nec solum levare lectum, sed etiam domum suam repetere, hoc est, ad paradisum redire censetur; ea est enim vera domus, quæ hominem prima suscepit: non jure amissa, sed fraude. Merito ergo restituitur domus; quoniam venerat qui nexum fraudis aboleret, jus reformaret.

15. Nec mora ulla sanitatis intervenit (v. 25): unum dictorum remediorumque momentum est. Spectant surgentem increduli, mirantur abeuntem: et divini operis miracula malunt timere quam credere. Nam si credidissent, non timuissent utique, sed dilexissent: perfecta enim dilectio timorem excludit foras. Et ideo isti, quia non diligebant, calumniabantur. Calumniantibus autem dicit: *Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Quis hoc dicit? Sacerdos magnus. Lepram videbat in cordibus Judæorum, ostendit eos pejores esse leproso. Ille sacerdoti est se jussus offerre purgatus: hos sacerdos repudiat; ne alios quoque eorum lepra contaminet.

16. Sequitur mystica evocatio publicani, quem sequi jubet (v. 27) non corporis gressu, sed mentis affectu. Itaque ille prius avara de mercedibus *, dura de laboribus periculisque nautarum emolumenta convertens, verbo vocatus, propria dereliquit, qui rapiebat aliena : ac vile illud sedile destituens, toto post Dominum vestigio mentis incedit. Convivii quoque magni exhibet apparatum; qui enim domicilio Christum recipit interno, maximis delectationibus exuberantium pascitur voluptatum. Itaque Dominus libenter ingreditur, et in ejus qui crediderit, recumbit affectu.

17. Sed rursus accenditur invidia perfidorum, et futuræ pœnæ species præfiguratur. Epulantibus enim fidelibus, et in illo cœlorum recumbentibus regno, perfidia jejuna torquebitur. Simul ostenditur quantum intersit inter æmulos Legis et gratiæ, quod illi qui Legem sequuntur, jejunæ mentis famem patiantur æternam : qui vero verbum in interioribus animæ receperunt, alimenti cœlestis et fontis ubertate recreati esurire et sitire non possunt. Et ideo qui animo jejunabant, murmurabant dicentes :

V. 30. Quare cum publicanis et peccatoribus manducat et bibit?

18. Serpentina vox ista est. Denique hanc primam vocem serpens emisit, dicens Evæ : *Quid utique dixit Deus : Nolite manducare ex omni ligno ?* Ergo patris sui venena diffundunt, qui dicunt : Quid utique cum publicanis et peccatoribus manducat et bibit? Unde Dominus cum peccatoribus manducando, etiam cum gentilibus non prohibet nos inire convivium, dicens :

V. 31. Non egent qui sani sunt, medico; sed qui male habent.

19. Novum medicamentum novus magister advexit. Hoc de terra non pullulavit; imprudens enim est omnis creatura hujus confectionis. Venite omnes qui incurristis peccatorum varias passiones, utimini peregrino medicamento, quo venenum serpentis excluditur : quod non solum passionum abstulit cicatricem, sed etiam causam diri vulneris amputavit. Hoc medicamentum non famem indicit, sed cibum animæ subministrat. *Venit enim Filius hominis manducans et bibens, et dicunt : Dæmonium habet;* et ideo mens nostra non est jejuna : jejunant hi quibus abest Christus, bonorumque meritorum copiis egent. At vero cui virtus suæ voluntatis sufficit, qui sua domo recipit Christum, convivium magnum exhibet, hoc est, bonorum operum spiritale convivium, quo dives populus eget, pauper epulatur. Et ideo, inquit, jejunare non possunt filii sponsi (v. 34), quamdiu cum illis est sponsus.

V. 35. Venient autem dies, cum auferetur ab illis sponsus.

20. Qui sunt illi dies, quibus nobis Christus aufertur, maxime cum ipse dixerit : *Vobiscum ero... usque ad consummationem mundi :* ipse dixerit : *Non relinquam vos orphanos?* Certum est enim quod si nos relinquat, salvi esse nequeamus. Nemo tibi Christum potest auferre, nisi te illi ipse auferas. Non te auferat jactantia tua, non te auferat arrogantia, nec tibi de Lege præsumas; non enim vocare justos venit, sed peccatores.

21. Quomodo igitur Dominus justitias dilexit, neque David vidit justum derelictum? Aut quæ ista æquitas Dei si justus relinquitur, et peccator adsciscitur; nisi intelligas quod eos justos dicit, qui ex Lege præsumunt, et Evangelii gratiam non requirunt? Nemo autem justificatur ex Lege, sed redimitur ex gratia. Est igitur in Lege justitia, sed non est per Legem justitia; nam ipse Apostolus ait, Hebræus ex Hebræis, secundum Legem Pharisæus, secundum justitiam quæ in Lege est, conversatus sine quærela, qui gloriatur ex Lege : *Quæ mihi,* inquit, *lucra fuerunt, hæc duxi propter Christum detrimenta esse,* hoc est, abjeci justitiam et gloriam Legis; justitia enim Legis sine Christo

* Tributa non solum mercibus mercatorum, sed etiam mercedi nautarum mercatoribus operam suam locantium imposita esse verisimile est. Quod etiam satis indicat proprietas verborum; namque avaritiæ primo taxam mercenariis, tum crudelitatis fuit imponere vel periclitantibus.

vacua est, quia plenitudo Legis Christus est. Et ideo etsi est in Lege justitia, non est tamen per Legem justitia : *Si enim per Legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est;* mortuus est enim Christus, ut impleret justitiam. Denique Johanni dicenti : *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me*, respondit : *Sine modo; sic enim decet nos implere omnem justitiam.* Ergo non gratis mortuus : sed pro nobis mortuus est Christus; ut justi fulgerent sicut sol in regno Patris sui. Sed non Judæi justi, quibus dicitur : *Cum videritis justos intrare in regnum cœlorum.* Isti sunt justi qui percutientem non repercutiunt, qui inimicum diligunt.

22. Si sic non accipimus, invenitur contrarium : *Non veni vocare justos* (v. 32). Sed illos non vocat, qui se justos esse dicunt : *Ignorantes* enim *Deum, et suam justitiam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti.* Ergo usurpatores justitiæ non vocantur ad gratiam; nam si gratia ex pœnitentia, utique qui fastidit pœnitentiam, abdicat gratiam. Sitierunt vulnerati, qui se sanctificant; istis sponsus auferetur : nobis autem non Caiphas, non Pilatus Christum abstulit, nec possumus jejunare ; quia Christum habemus, et Christi carnem epulamur et sanguinem. Quomodo enim videtur jejunare, qui non esurit? Quomodo videtur jejunare, qui non sitit? Quomodo autem sitire potest, qui bibit Christum, cum ipse dixerit : *Qui biberit de aqua quam ego dabo, non sitiet in æternum?* Denique de animi dictum jejunio, etiam sequentia declarant.

V. 36. **Dixit enim similitudinem ad illos : Quia nemo commissuram de vestimento novo immittit in vestimentum vetus**

23. Dixerat filios sponsi, hoc est, filios Verbi, qui per lavacri regenerationem in jus divinæ generationis adsumti sunt, quamdiu cum illis est sponsus, jejunare non posse. Non utique hoc jejunium relegatur, quo conficitur caro, et corporalis luxuria castigatur; hoc enim jejunium nos commendat. Nam quemadmodum discipulos hic jejunare prohiberet, cum ipse Dominus jejunaret : cum postremo diceret nequissimos spiritus nonnisi jejuniis et orationibus solere superari? Denique etiam hoc loco jejunium vestimentum appellavit vetus, quod exuendum Apostolus æstimavit dicens : Exspoliate vos veterem hominem cum actibus ejus; et induite eum qui baptismatis sanctificatione renovatur. In eamdem igitur formam series convenit præceptorum, ne actus veteris et novi hominis misceamus; cum ille corporalis exterior opera carnis operetur, et hic interior qui renascitur, non versicoloram speciem veterum novorumque debeat habere gestorum, sed concolor Christo illum studio mentis imitari, cui renatus est in lavacro. Absint igitur decolora mentis velamina, quæ displicent sponso; displicet enim ei, qui vestem non habuerit nuptialem. Sponso autem quid potest placere, nisi pax animi, puritas cordis, caritas mentis?

24. Bonus sponsus Dominus Jesus, hic novo partu naturam initiavit. Huic desponsata corruptelis carnis absolvitur : non filios mortales requirit, non Evæ delectatur doloribus, non virum obnoxium culpæ, non hæreditatem condemnati patris requirit. Vidit enim carnis ulcera, quam antea concupiscebat : advertit non esse pulcritudinem veram, quæ vitiorum habeat deformitatem. Et ideo quid tibi cum tali sponso, femina? Require diligenter, et in omni corpore invenies cicatricem. Cognosce alium magis sponsum, qui circumdatur luce, cujus species non potest interire. Hunc tolle in animo tuo, consecra in templo tuo, tolle in corpore tuo; sicut scriptum est : *Tollite Dominum in corpore vestro.* Hujus thalamos ingredere novos, hujus spectato peregrinum decorem, hunc indue, hunc vide ad dexteram Patris, et gaude quia talem habes sponsum : hic te vestiet benedictionem, ne qua noceat scissura peccati.

25. Servemus igitur vestem, quam nos sacro Dominus emergentes fonte vestivit. Cito scinditur vestis, si facta non congruant : cito tineis carnis adteritur, et veteris hominis errore maculatur. Ergo hic nova veteribus copulare : in Apostolo autem etiam novis vetera

supervestire prohibemur, sed exuere vetus, novum sumere; ut exspoliati, non nudi inveniamur. Exspoliamur enim meliora sumpturi: nudamur autem cum indumentum nobis aliena fraude detrahitur, non nostra voluntate deponitur.

V. 37. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres.

26. Fragilitas humanæ conditionis aperitur, cum corpora nostra exuviis defunctorum animalium comparantur. Atque utinam bonorum utrium usum possimus implere; ut sacramentum quod accepimus, reservemus. Levat injuriam industria, si renovatis utribus nova vina credantur. Et ideo utres hos plenos servare semper debemus; vacuos enim cito tinea et ærugo consumit, gratia servat impletos.

27. Pulcre autem operi huic talia præcepta conveniunt: sextum est enim opus, quo Levis nova quadam figuratur forma. Sexto autem die factus est homo: sexto igitur Christi opere reformatur jam non vetus, sed nova creatura, et quædam forma peregrina. Et ideo tamquam nova creatura Christo convivium exhibet; eo quod et in ipso Christus delectaretur, et ipse partem delectationis mereretur habere cum Christo. Ad hunc igitur informandum præcepta dat Dominus; sequebatur enim jam lætus, alacer, et exsultans, dicens: Jam non publicanum gero, jam non porto Levin. Exui Levin, postquam Christum indui. Odi genus meum, fugio vitam meam priorem: solum te sequor, Domine Jesu, qui sanas vulnera mea. Quis enim me separat a caritate Dei, quæ in te est? Tribulatio, an angustia, an fames? Ligatus sum fidei clavis quibusdam, et bonis compedibus caritatis innexus sum. Omne mandatum tuum sicut cauterium impressum tenebo. Et si urit cauterium mandati; tamen putrefacta carnis exurit, ne ad vivum serpat contagio: et si mordet medicamentum, tamen vitium ulceris tollit. Aufer igitur, Domine Jesu, potenti machæra tua meorum putredines peccatorum: dum me habes ligatum caritatis vinculis, seca quodcumque vitiosum est. Veni cito incidens occultas et latentes, variasque passiones: aperito vulnus, ne noxius serpat humor. Emunda omne quod fœtidum est peregrino lavacro. Audite me, terreni homines, qui peccatis vestris cogitationes ebrias geritis. Et ego Levis talibus eram passionibus sauciatus. Inveni medicum qui in cœlo habitat, et in terris spargit medicamenta. Hic solus potest sanare vulnera mea, qui sua nescit: hic auferre cordis dolorem, palloremque animæ, qui novit occulta.

Cap. 6. v. 1. Factum est autem in sabbato secundo-primo, cum transiret per seminata, vellebant discipuli ejus spicas, et manducabant, confricantes eas manibus suis.

28. Nec solum comprehensione verborum, sed etiam usu ipso, specieque gestorum incipit hominem Dominus Jesus veteris observatione Legis exuere, novoque indumento gratiæ vestire. Itaque eum jam in sabbato per seminata traducit, hoc est, admovet fructuosis. Quid sibi sabbatum velit, quid seges, quid spicæ non mediocre mysterium est. Ager enim est omnis hic mundus: agri seges in satione humani generis fœcunditas numerosa sanctorum: spicæ agri fructus Ecclesiæ, quos operibus discutientes suis apostoli pascebantur, nostro se alentes profectu.

29. Stabat igitur seges jam fœcunda virtutum, pullulantibus spicis, quibus nostri fructus meriti comparantur; æque enim aut imbre marcescunt, aut sole torrentur, aut pluviis humescunt, aut tempestatibus eliduntur, aut a messoribus intra horreorum felicium receptacula reconduntur. Receperat ergo terra jam Dei verbum, et cœlesti semine satus divites fœtus ager almus effuderat. Esuriebant discipuli salutem hominum, et tamquam e folliculis corporum mentium fructus ad fidei lucem præclaris operum suorum miraculis eruebant. Sed hoc putabant Judæi sabbato non licere: Christus autem novæ gratiæ munere designabat otium Legis, opus gratiæ.

30. Nec sine mysterio hoc ab Evangelista secundum Matthæum et Marcum sabbata pure posita puto; quoniam sabbata perpetua feriæ sunt resurrectionis æternæ. Vel in hoc igitur sæculo feriatis ac vacantibus superstitionibus Judæo-

rum, vel in futuro ferias ipsi perpetua solemnitate celebrantes, quæ bona sunt terræ manducabimus, juxta quod scriptum est : *Illi manducabunt, vos vero esurietis.*

31. Mire tamen secundum Lucam, secundo-primum, non primo-secundum sabbatum dixit; δευτεροπρωτον enim scriptum est. Præferri enim debuit quod præcellit. Secundum ideo, quia primum ante ex Lege præcessit, in quo etiam pœna præscripta est, si quis operetur : primum autem ideo, quia sabbatum illud ex Lege solutum est, quod erat primum; et hoc primum factum est, quod secundo est constitutum. Nam et cum operari sabbato liceat, et operantis nulla sit pœna; sabbati utique ex Lege cujus vis soluta est, nec nomen hærebat : sed tamen fuerit illud primum ordine, hoc primum munere; nec ideo minus hoc, quia secundum; nam et Adam primus, nec comparandus secundo Adam : *Primus enim Adam in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vivificantem... Et primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis.* Prælatus utique secundus primo; ille enim causa mortis, hic vitæ. Sic et secundo-primum sabbatum dicitur : secundum juxta numerum, primum juxta operationis gratiam: melius est enim sabbatum quo impunitas datur, quam quo pœna præscribitur. Prima Lex, secundum Evangelium; inferior tamen formido quam gratia. Aut forte et primum hic in prædestinatione consilii, et secundum in sanctione decreti.

32. Bene autem Dominus in Lege typum futuri hoc quoque demonstrat loco (v. 3 et seq.), et defensores Legis arguit nescire quæ Legis sunt, exemplum adferens quod David, cum esuriret ipse cum sociis, intravit in domum Dei, et panes propositionis sumsit, et manducavit, et dedit iis qui cum ipso erant. Magnum et vere exemplum propheticum, quo primum non inania Legis, sed solida utilitatis nobis sequenda produntur. Deinde quia David cum sociis fugiens a facie regis Saul hic præfiguratus in Lege Christus est, qui cum apostolis principem mundi lateret.

33. Quomodo autem ille observator Legis, atque defensor panes et ipse manducavit, et dedit iis qui secum erant, quos non licebat manducare nisi tantummodo sacerdotibus; nisi ut per illam demonstraret figuram, sacerdotalem cibum ad usum transiturum esse populorum? Sive quod omnes vitam sacerdotalem debemus imitari : sive quia omnes filii Ecclesiæ sacerdotes sunt; ungimur enim in sacerdotium sanctum, offerentes nosmet ipsos Deo hostias spiritales.

34. Legi igitur jam supereffluit doctrina Christi, nec Legem solvit, sed implet; quia nec sabbatum solvit. Si enim sabbatum propter homines factum est : utilitas autem hominis postulabat esurientem hominem, qui diu fuerat terræ fructibus abdicatus, veteris famis jejunia vitare; non utique Lex solvitur, sed impletur. Quomodo igitur Domino ad crimen objicitur, quod in servo pro crimine non tenetur?

35. Quid autem evidentius hac figura, quæ per totam currit historiam? Intravit David in domum Achimelech sacerdotis: sed nec periculo mortis proposito, hospitem recusat, nec declinat exsulem sancti animus sacerdotis. Tanta hospitalitatis est gratia, ut libenter in nos aliena pericula transferamus.

36. Verum hoc in historia morale, in mysterio prophetatum est, quod nec præsumto futuræ mortis exitio, verum illum David hospitio suæ mentis religiosi excluderent sacerdotes. Nec solum in cujusque domo vatis reperturus doceatur Christus hospitium : sed etiam per figuram nequitiæ spiritalis manubias et arma sumturus; nam qui Christum hospitio recipit, intelligibilem illum Goliam spoliat suis telis.

37. Quid vero evidentius quam quod in Achimelech domo quinque panes petit David, et unum accipit : demonstrante typo quod jam non quinque libris [a], sed Christi corpore cibus fidelibus pararetur; ut Christus corpus adsumeret, ne quis de fidelibus esuriret? Nec Doech

[a] *Quinque libris*, Moysis videlicet, id est, Pentateucho.

figura vacat, qui erat custos mulorum; eo quod nemo alius nisi infructuosi gregis custos Judæ typum proditoris impleret.

38. Jam illud quod pro David receptione omnem Achimelech domum præter Abiathar principem tunc temporis sacerdotum Saul persecutus est, ostendit prophetia nobis quod nemo possit nocere vero principi sacerdotum, qui solus est Christus.

39. Hinc ad alia progreditur Dominus Jesus (v. 7). Nam qui totum hominem salvum facere disposuerat, per singula membra currebat; ut vere diceret : *Mihi irascimini, qui totum hominem sanum feci in sabbato*. Itaque hoc loco manum illam quam extendit Adam, et interdictæ arboris poma decerpsit, succis bonorum factorum salutaribus irrigavit; ut quæ crimine aruerat, bonis operibus sanaretur. In quo Judæos redarguit Christus qui malis interpretationibus Legis præcepta violarent, æstimantes sabbato etiam a bonis operibus feriandum; cum Lex in præsentibus formam præfiguraverit futurorum : in quibus utique malorum feriæ futuræ sunt, non bonorum. Nam licet sæcularia opera conquiescant, non otiosus tamen boni operis actus est in Dei laude requiescere.

40. Audisti igitur Domini verba dicentis : *Extende manum tuam* (v. 10). Communis ista generalisque medicina est. Et tu qui putas manum habere te sanam, cave ne avaritia, cave ne sacrilegio contrahatur. Extende sæpius eam, extende ad illum pauperem, qui te obsecrat : extende, ut proximum juves, ut viduæ præsidium feras, eripias injuriæ, quem vides injustæ contumeliæ subjacere : extende ad Deum pro peccatis tuis. Sic manus extenditur, sic sanatur. Sic Hieroboam manum, cum idolis sacrificaret, contraxit : et rursus cum Deum rogaret, extendit.

V. 12. Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare, et erat pernoctans in oratione Dei.

41. Non omnis qui orat, adscendit in montem (est enim oratio quæ peccatum facit) sed qui bene orat, a terrenis ad superiora progrediens, verticem curiæ sublimis adscendit. At ille non adscendit in montem, qui de sæculi divitiis, aut de honore sollicitus est : non adscendit in montem, qui fundi jus optat alieni. Adscendit ille qui Deum quærit, adscendit ille qui cursus sui Dominica adjumenta deposcit. Omnes magni, omnes sublimes montem adscendunt; non enim cuicumque Propheta dicit : *Adscende in montem excelsum, qui evangelizas Sion : exalta in virtute vocem tuam, qui evangelizas Hierusalem.* Non vestigiis multis corporalibus, sed factis sublimioribus in hunc montem adscendas. Sequere Christum; ut ipse esse mons possis : *Montes* enim *in circuitu ejus*. Quære in Evangelio, invenies solos cum Domino montem adscendisse discipulos.

42. Orat ergo Dominus non ut pro se obsecret, sed ut pro me impetret; nam etsi omnia posuerit Pater in potestate Filii, Filius tamen ut hominis formam impleret, obsecrandum Patrem putat esse pro nobis ; quia advocatus est noster. Noli insidiatrices aperire aures, ut putes Filium quasi infirmum rogare, ut impetret quod implere non possit potestatis auctor. Obedientiæ magister ad præcepta virtutis suo nos informat exemplo. *Advocatum*, inquit, *habemus apud Patrem*. Si advocatus est, debet pro meis intervenire peccatis. Non ergo quasi infirmus, sed quasi pius obsecrat. Vis scire quoniam omnia quæ velit, possit? Et advocatus, et judex est. In altero pietatis officium, in altero insigne est potestatis.

43. *Et erat*, inquit, *pernoctans in oratione Dei*. Species tibi datur, forma præscribitur quam debeas æmulari. Quid enim te pro salute tua facere oportet, quando pro te Christus in oratione pernoctat? Quid te facere convenit, cum vis aliquod pietatis officium adoriri; quando Christus missurus apostolos, oravit prius, et solus oravit? Nec usquam alibi, si non fallor, orasse cum apostolis reperitur : ubique solus obsecrat. Dei enim consilium humana vota non capiunt, nec quisquam interiorum potest esse particeps Christo. Vis scire quoniam mihi, non sibi oraverit?

V. 13. Vocavit, *inquit*, discipulos suos, et elegit duodecim ex ipsis:

44. Quos ad propagandum auxilium salutis humanæ per terrarum orbem satores fidei destinaret. Simul adverte cœleste consilium, non sapientes aliquos, non divites, non nobiles : sed piscatores et publicanos, quos dirigeret, elegit; ne traduxisse prudentia, ne redemisse divitiis, ne potentiæ nobilitatisque auctoritate traxisse aliquos ad suam gratiam videretur; ut veritatis ratio, non disputationis gratia prævaleret.

45. Eligitur et Judas (v. 16), non per imprudentiam, sed per providentiam. Quanta est veritas, quam nec adversarius minister infirmat! Quanta moralitas Domini, qui periclitari magis apud nos judicium suum quam affectum maluit! Susceperat enim hominis fragilitatem; et ideo nec has partes recusavit infirmitatis humanæ. Voluit deseri, voluit prodi, voluit ab apostolo suo tradi; ut tu a socio desertus, a socio proditus, moderate feras tuum errasse judicium, perisse beneficium.

V. 17. Et descendit, *inquit*, cum illis, et stetit in loco pede-plano.

46. Adverte omnia diligenter, quomodo et cum apostolis adscendat, et descendat ad turbas. Quomodo enim turba nisi in humili Christum videret? Non sequitur ad excelsa, non adscendit ad sublimia. Denique ubi descendit, invenit infirmos; in excelsis enim infirmi esse non possunt. Sic etiam Matthæus docet, in inferioribus debiles esse sanatos; prius enim unusquisque sanatus est; ut paulatim virtutibus procedentibus, adscendere posset ad montem. Et ideo unumquemque in inferioribus sanat, hoc est, a libidine revocat, injuriam cæcitatis avertit. Ad vulnera nostra descendit, ut usu quodam et copia sui, naturæ compotes nos faciat esse cœlestis. Et sanabat hos quidem, sed in inferioribus relinquebat.

47. *Videns autem turbas*, ut legisti, *adscendit in montem. Et cum sedisset, adscenderunt ad eum discipuli ejus*. Evangelizaturus enim, et benedictionum de thesauro divinitatis promturus oracula, incipit esse sublimior. Hic autem etsi in humili stabat, tamen oculos alte levavit. Sic enim etiam cum Lazarum suscitaret, infremuit spiritu : sic etiam caput levavit, cum mulieri adulteræ peccata donaret. Quid est enim levare oculos, nisi interius lumen aperire?

48. Denique sanctus Matthæus : *Aperuit*, inquit, *os suum*, thesauros scilicet sapientiæ et scientiæ Dei reclusis adytis templi sui. Ora reseravit : ergo et tu aperi os tuum, sed prius ut aperiatur implora. Si enim Paulus in apertione oris sui implorat auxilium, multo magis implorare te convenit. Ostendit etiam tibi clavem scientiæ, qua os aperire tuum debeas, dicens Propheta : *Aperi os tuum verbo Dei*. Verbum Dei clavis tui oris est : clavis scientiæ oris tui clavis est, qua laxatis silentii catenis, imperitiæ claustra reserantur.

V. 20, 21, 22. Beati, pauperes spiritu, quia vestrum est regnum Dei. Beati qui nunc esuriunt et sitiunt; quia saturabuntur. Beati qui nunc fletis; quia ridebitis. Beati eritis, cum vos oderint homines.

49. Quatuor tantum beatitudines sanctus Lucas Dominicas posuit, octo vero sanctus Matthæus : sed in his octo illæ quatuor sunt, et in istis quatuor illæ octo. Hic enim quatuor velut virtutes amplexus est cardinales : ille in illis octo mysticum numerum reservavit. Pro octava enim multi scribuntur psalmi, et mandatum accipis octo illis partem dare fortasse benedictionibus; sicut enim spei nostræ octava perfectio est : ita octava summa virtutum est *.

* Ut hunc locum, cui offusæ tenebræ plusquam cimmeriæ multis videntur, pro nostra virili illustremus, lector advertat octonarium numerum duplici de causa mysticum dici. Prima est quia *de octava multi scribuntur psalmi*: per octavam autem beatam resurrectionem intelligi tum frequenti Patrum Græcorum Latinorumque testimonio cognoscimus. Secundam vero causam reddit, quod nobis præcipitur Eccles. 11, 2, *octo partem dare* : atqui per vocem *octo*, universalitatem designari Hieronymus aliique observarunt. Quapropter hic idem est, *octo benedictionibus partem dare*, atque *universis virtutibus operam dare*. Et hinc est quod additur, *ita et octava summa virtutum est;* summa enim dicitur per allegoriam ad numeros, quibus collectis summa conficitur. Nec ob aliud ponitur adverbium, *fortasse*,

50. Sed prius quæ sunt ampliora videamus. *Beati*, inquit, *pauperes; quoniam vestrum est regnum cœlorum*. Primam benedictionem hanc uterque Evangelista posuit. Ordine enim prima est, et parens quædam generatioque virtutum; quia qui contemserit sæcularia, ipse merebitur sempiterna : nec potest quisquam meritum regni cœlestis adipisci, qui mundi cupiditate possessus, emergendi non habet facultatem.

51. Secunda benedictio : *Beati*, inquit, *mites*. Tertia, *Beati qui lugent*. Quarta, *Beati qui esuriunt*. Quinta, *Beati misericordes*. Sexta, *Beati mundo corde*. Septima, *Beati pacifici*. Et bene septima; quoniam eo die ab omnibus mundi operibus requievit Deus; dies enim quietis, et pacis est. Octava, *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam*.

52. Veni, Domine Jesu, doce nos ordinem beatitudinum tuarum; neque enim sine ordine dixisti, primo beatos pauperes spiritu, secundo beatos mites, et tertio qui lugent. Nam etsi cognosco aliquid, tamen ex parte cognosco. Si enim Paulus ex parte cognovit, quantum ego possum cognoscere? Paulo quantum vita, tantum etiam verbo inferior sum; vita enim verbum exigit et adquirit : sermo autem sine vita non est sermo Dei. Quanto me sapientior Paulus? Ille gloriatur in periculis, ego in successibus : ille gloriatur, quia revelationibus non extollitur; ego si quæ revelationes mihi contingerent, gloriarer. Sed tamen potest Deus de lapidibus homines suscitare, et verbum proferre de clausis, vocem elicere de mutis. Quod si asinæ oculos aperuit, ut videret Angelum; potens est et nobis quoque aperire oculos, ut possimus Dei videre mysterium.

53. *Beati*, inquit, *pauperes*. Non omnes beati pauperes; paupertas enim media est : possunt et boni et mali esse pauperes. Nisi forte ille intelligendus pauper beatus, quem Propheta descripsit dicens : *Quia melior pauper justus, quam dives mendax*. Beatus pauper qui clamavit, et Dominus exaudivit eum : pauper a crimine, pauper a vitiis, pauper in quo mundi princeps nihil invenit : pauper illius æmulus pauperis, qui cum dives esset, propter nos pauper factus est. Unde plene Matthæus aperuit, dicens : *Beati pauperes spiritu*; pauper enim spiritu non inflatur, non extollitur mente carnis suæ.

54. Prima ergo ista benedictio est : cum deposuero omne peccatum, et exuero omnem malitiam, et simplicitate contentus fuero, inops malorum, superest ut et mores meos temperem. Quid enim mihi prodest carere sæcularibus, nisi fuero mitis atque mansuetus? Nam qui sequitur viam rectam, sequitur utique illum qui ait : *Discite a me quia mitis sum, et humilis corde*. Depone igitur quæ improba sunt, egeto vitiis secundum bonam paupertatem, mitiga affectum tuum; ut non irascaris, aut certe iratus ne peccaveris, juxta quod scriptum est : *Irascimini, et nolite peccare*. PRÆCLARUM est enim motum temperare consilio : nec minoris virtutis ducitur, cohibere iracundiam, indignationemque compescere, quam omnino non irasci; cum plerumque illud lentius, hoc fortius æstimetur.

55. Cum hoc feceris, memento quia peccator es : lugeto peccata tua, lugeto delicta. Et bene tertia benedictio est peccata deflentis; quia Trinitas est quæ peccata condonat. Ablue igitur te lacrymis tuis, et fletibus lava. Si tu ipse te fleveris, alius te non flebit; nam si Saul deflevisset peccata sua, Samuel eum non deflevisset. Habet unusquisque quos fleat mortuos suos. Mortui sumus, quando peccamus, quando implemur ossibus mortuorum. Mortuus est sermo malus, qui exit de ore; exit enim de sepulcro malo : *Sepulcrum* autem *patens est guttur eorum*. Ideo dicit Apostolus : *Imitatores mei estote*. Vult nos delictorum meminisse nostrorum. Paulus non habebat quod lugeret, ex quo in Christum credidit, et tamen priora deflebat dicens :

nisi ut indicet hujus loci qui ad litteram de eleemosyna accipitur, nativam non esse interpretationem, vel etiam mystice de veteri novoque Testamento posse intelligi, ut alibi sæpius ipse interpretatus est. Sensus ergo est, per octavam et resurrectionem futuram, et virtutum universitatem ex æquo signari.

Quia non sum dignus vocari apostolus; quia persecutus sum Ecclesiam Dei. Ille igitur peccator ante fidem, nos vero adhuc peccamus post fidem. Qui peccator est, defleat se, et arguat se; ut fiat justus : *Justus*, enim, *accusator est sui.*

56. Ordinem igitur persequamur, quia scriptum est : *Ordinate in me caritatem.* Deposui peccatum, temperavi mores, delicta deflevi : esurire incipio et sitire justitiam. Æger enim cum in gravi morbo est, non esurit; quia ægritudinis dolor famem excludit. Sed quæ est ista fames justitiæ? Qui sunt isti panes quos esurit justus? Ne forte panes illi de quibus dictum est : *Juvenis fui, et senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem.* Qui esurit, utique virium quærit augmentum. Quod autem majus virtutis incrementum, quam norma justitiæ?

57. Post hos : *Beati*, inquit, *misericordes;* justitiam enim sequitur misericordia. Unde dictum est : *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in æternum.* Sed etiam qui misericordiam defert, mercedem amittit, nisi mundo corde misereatur; nam si jactantiam quærat, nullus est fructus. Emunda igitur interiora mentis tuæ : et si diligenter pectoris tui secreta mundaveris, compatere iis qui impugnantur : et intellige quanti hominum, quanti fratrum tuorum auxilium tuum quærant.

58. Sed nisi tu prius interiora tua vacuefeceris ab omni labe peccati, ne dissensiones contentionesque ex affectu tuo prodeant, non potes aliis ferre medicinam. A te igitur pacem incipe; ut cum fueris ipse pacificus, pacem aliis feras. Quomodo enim potes aliorum corda mundare, nisi tuum ante mundaveris?

59. Profuisti igitur aliis, tulisti auxilium pluribus : festina, contende ad finem. Multi cum essent exitus vitæ, unus Domino competebat; nam quod natum erat secundum carnem, oportebat secundum carnem mori. Elegit passionem ut moreretur pro nobis : et tu dic de omnibus quæ retribuit tibi Dominus : *Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo*, hoc est, passionem. Unde etiam illis qui ad dexteram vel ad sinistram sedere cupiebant, ait : *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?* Usque ad finem te ducit, usque ad martyrium prosequitur, et constituit beatitudinum palmam.

60. Vide igitur ordinem. Oportet te fieri pauperem spiritu; humilitas enim spiritus divitiæ virtutum sunt. Nisi pauper fueris, mitis esse non poteris. Qui mitis est, potest lugere præsentia : qui inferiora luget, potest desiderare meliora : qui superiora quærit, inferiora devitat, ut et ipse a superioribus adjuvetur : qui miseretur, cor suum mundat. Quid est enim mundare animum, nisi sordem mortis abolere? *Eleemosyna* enim *a morte liberat :* patientia vero perfectio est caritatis. Qui autem patitur persecutionem, in ultimo certamine constitutus probatur adversis; ut cum legitime certaverit, coronetur. Hos quidam gradus volunt esse virtutum, per quos ab ultimis ad superiora possimus adscendere.

61. Denique sicut incrementa virtutum, ita etiam sunt incrementa præmiorum; plus est enim Dei esse Filium, quam possidere terram, et consolationem mereri. Sed quia et primum præmium regnum cœlorum est, et ultimum præmium regnum cœlorum est : numquid æquale præmium incipientibus atque perfectis est? Ne forte mystice docemur quia est primum regnum cœlorum illud apostolicum : *Dissolvi et esse cum Christo.* Habes primum regnum, quando sancti rapiuntur in nubibus obviam Christo in aera; multi enim dormientium surgent : isti in vitam æternam, illi in opprobrium. Primum ergo regnum cœlorum sanctis propositum est in absolutione corporis : secundum regnum cœlorum est post resurrectionem esse cum Christo. Cum fueris in regno cœlorum, tunc processus est mansionum : etsi unum regnum, diversa tamen merita sunt in regno cœlorum. Post resurrectionem terram tuam incipies possidere, absolutus a morte. Ille enim cui dicitur : *Terra es, et in terram ibis*, non possidet terram suam; non enim potest esse possessor, qui non capit

fructum. Absolutus igitur per dominicam crucem (si tamen intra jugum Domini fueris inventus) consolationem in ipsa possessione reperies : consolationem sequitur delectatio, delectationem divina miseratio. Quem autem Dominus miseratur, et vocat : qui vocatur, videt vocantem : qui Deum viderit, in jus divinæ generationis adsumitur : tuncque demum quasi Dei Filius, cœlestis regni divitiis delectatur. Ille igitur incipit, hic repletur. Nam et intra hoc sæculum multi in imperio Romano sunt : sed majorem imperii gratiam qui propiores imperatori sunt, consequuntur.

62. Nunc dicamus quemadmodum in quatuor benedictionibus sanctus Lucas benedictione sit octo complexus. Et quidem scimus virtutes esse quatuor cardinales, temperantiam, justitiam, prudentiam, fortitudinem. Qui pauper est spiritu, avarus non est. Qui flet, non superbit : sed mitis est et pacatus. Qui luget, humiliatur. Qui justus est, non negat quod scit omnibus ad usum communiter datum. Qui miseretur, largitur de suo. Qui suum donat, non quærit alienum, nec dolum proximo struit.

63. Connexæ igitur sibi sunt concatenatæque virtutes; ut qui unam habet plures habere videatur : et sanctis una competit virtus, sed ejus quæ fuerit uberior, uberius est præmium. Quanta hospitalitas in Abraham? quanta humilitas! quanta sanctitas, ut fratris filium ab hoste servaret! et quanta abstinentia, ut nihil de præda quæreret! Sed quia fide præstitit, fidei præ cæteris meruit principatum. Ergo unicuique plura præmia, quia plura incentiva virtutum : sed quod in aliquo merito copiosius, hoc etiam in præmio redundantius.

64. *Beati* igitur *pauperes spiritu*. Habes temperantiam, quæ a peccato abstinet, sæculum calcat, illecebrosa non quærit.

65. *Beati qui esuriunt et sitiunt;* qui enim esurit, esurienti compatitur, compatiendo largitur, largiendo fit justus; quia *Justitia ejus manet in æternum*. Unde in Matthæo sitim et famem intelligimus spiritalem, qua cibus justitiæ desideratur aut potus : quia virtus quasi materia quædam virtutum est, ut justus æqualem se inferioribus præstet, dolum excludat, veritatem requirat.

66. *Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.* Habes prudentiam, cujus est flere occidua, et ea quæ æterna sunt quærere : lugere sæcularia, quæ seipsa compungnent : Deum pacis inquirere, qui stulta mundi elegit, ut confundat sapientes : et qui ea quæ non sunt destruat, ut quæ sunt, possit adipisci.

67. *Beati eritis cum vos oderint homines.* Habes fortitudinem, sed eam quæ non odium mereatur ex crimine : sed persecutionem patiatur ex fide; sic enim ad passionis pervenitur coronam, si gratiam hominum negligas, divinam sequaris. Denique ut scias consummationem esse fortitudinis passionem : *Secundum hæc*, inquit, *faciebant prophetis patres eorum;* quia prophetas Judæi usque ad mortem corporis persecuti sunt. Est etiam fortitudinis iram vincere, indignationemque cohibere : ac per hoc fortitudo animum juxta corpusque confirmat, nec perturbari sinit timore aliquo vel dolore : quibus velut pravis interpretibus plerumque percellimur.

68. Ergo temperantia cordis habet animique munditiam, justitia misericordiam, pacem prudentia, mansuetudinem fortitudo.

V. 24. Væ vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram

69. Licet in pecuniariis copiis multa sint lenocinia delictorum; pleraque tamen sunt etiam incentiva virtutum. Quamquam virtus subsidia non requirat, et commendatior sit collatio pauperis, quam divitis liberalitas; tamen non eos qui habeant divitias, sed eos qui uti his nesciant, sententiæ cœlestis auctoritate condemnat. Nam ut ille pauper laudabilior, qui promto largitur affectu, nec impendentis egestatis repagulis inhibetur, inopemque se non putat, qui habet quod naturæ satis est : ita hic dives criminosior, qui vel Deo referre gratiam de eo debuit quod accepit, nec censum ad communem usum datum sine usu abdere, defossisque terræ incubare thesauris. Non census igitur, sed affec-

tus in crimine est. Et quamquam tota ætate custodiæ miserabilis sollicitas avara mens tendat excubias, quo nulla pœna gravior est, successorum profutura compendiis anxio timore servare *; tamen quoniam avaritiæ studia, et desideria congerendi, inani quadam voluptate pascuntur : qui consolationem vitæ præsentis habuerunt, remunerationem perpetuam perdiderunt.

70. Possumus hic tamen divitem intelligere populum Judæorum, vel hæreticos, vel certe mundi philosophos, qui ubertate verborum, et quodam ambitiosæ facundiæ patrimonio delectati, simplicitatem veræ fidei supergressi, thesauros inutiles condiderunt. Nonne tibi videtur hæreticus aliquis, cum audis eum de generatione Domini juxta usum sæculi disputantem, dives in verbis, pauper in viribus? Qui putat se in hoc tempore locupletes habere divitias : sed in futuro egestatem suæ fidei recognoscet; cibumque perfidiæ, quem præsenti ætate ructaverit, æterno fidei commaceratus jejunio, causam tanti sciet esse supplicii. Eritque tempus, ut risus suos lugeant, qui dicta nostra nunc rident. Quibus bene dicetur :

V. 26. Væ cum bene vobis dixerint omnes homines.

71. Nonne tibi videtur his dicere, qui dudum in Ariminensi concilio ** perfidæ prævaricationis auctores, dum imperatoris gratiam sequuntur, Dei gratiam perdiderunt? Qui cum placere potentibus aucupantur, maledicto se perpetuo subdidere.

72. Ergo sanctus Matthæus præmiis ad virtutem et fidem populos provocavit : hic etiam a criminibus atque peccatis futurorum suppliciorum denuntiatione deterruit, qui non otiose plurimorum factorum cœlestium enumeratione progressus, ad benedictionum locum serius venit; ut populos divinorum miraculis roboratos, ultra Legis tramitem virtutum progredi vestigiis edoceret. Fuerit cavendum illic, ubi adhuc infirmæ plebis corda nutabant : hic tubæ clangore excitanda virtus fuit. Docet hoc libri hujus, quæ in procemiis, et quæ in processu sermonis aperitur oratio. Illic qui infirmi sunt, adhuc quodam Legis lacte potantur; et ideo per Legis tramitem ducuntur ad gratiam : audiunt quæ Legis sunt, ut ultra Legem, Legem sequendo procedant : hic Ecclesia fundatior non lacte imbuitur, sed cibo vescitur; cibus enim validior est caritas. Denique inter tria maxima, fidem, spem, caritatem, major est caritas.

73. Ordinatur igitur caritas, cum dicitur : *Diligite inimicos vestros* (v. 27 *et seq.*), ut compleatur illud Ecclesiæ, quod ante jam dictum est : *Ordinate in me caritatem.* Ordinatur enim caritas, cum caritatis præcepta formantur. Vide quam ab altioribus cœperit, et Legem post benedictionis Evangelicæ terga rejecerit. Lex vicissitudinem imperat ultionis, Evangelium inimicitiis caritatem, benignitatem odiis, vota maledictis, subsidia persequentibus, patientiam esurientibus, et gratiam remunerationis impertit. Quanto athleta perfectior, qui non sentit injuriam?

74. Et ne videatur Dominus Legem dissolvere, in beneficiis vicem servat, quam negligit in injuriis. Sed tamen dicendo : *Prout vultis ut faciant vobis homines, facite et vos illis similiter* (v. 31), vicissitudo ipsa cumulatior est, quando votis actus æquatur. NESCIT ENIM virtus mensuram gratiæ : nec contenta referre quod acceperit, vult cumulare quod sumsit; ne inferior sit beneficio, licet æquetur officio. Non enim cumulo tantum, sed ordine et tempore beneficia pensantur; cum in beneficio pari prior sit, qui prior cœpit; beneficus enim est qui gratiam cœperit, debitor qui retulerit. Aliud itaque beneficium est beneficii principatus; nam si quis pecuniam reddidit, non solvit gratiam, manetque

* Remur hoc loco inesse hellenismum, ac verbum *servare* sumi debere pro *ad conservandum* (τοῦ φυλάττειν), ubi præpositio supprimitur.

** Celebre illud est Ariminense Concilium anno Christi 359 celebratum, cui interfuere ex arrianis octoginta, ex catholicis trecenti quinquaginta episcopi. Hi cum initio Nicænam fidem strenue propugnassent, ab ea tandem seu vi, seu minis, seu dolis, aut majoribus Constantii imperatoris promissis allecti, ad arrianas partes misere defecerunt.

debitor gratiæ, etsi jam non sit pecuniæ: cur gratiam referendo putamus posse vacuari, cujus relatio acceptæ magis est testimonium, quam absolutæ?

75. Bono itaque exemplo imbuitur christianus (v. 32) ut non contentus jure naturæ, gratiam ejus requirat. Si enim commune est omnibus, etiam peccatoribus, redamare: cui genus professionis excelsius, studium quoque debet esse virtutis uberius; ut diligat etiam non amantes. Nam etsi nulla merita diligendi usum amoris excludant; non tamen virtutis excluserint. Sicut enim in eo qui te diligit, pudet gratiam non referre; et gratiæ amore referendæ amor tibi ejus inolescit quem antea non amabas: ita etiam in eo qui non amat, debes amare virtutem; ut dum virtutem amas, incipias eum amare quem non amas: cum rara et caduca remuneratio sit amantis, sempiterna virtutis.

76. Quid autem tam mirum, quam percutienti maxillam præbere alteram (v. 29)? Nonne omnis indignantis frangitur impetus, ira sedatur? Nonne fit per patientiam, ut sua amplius pœnitentia reverberes verberantem? Ita erit ut et injuriam repellas, et gratiam quæras. Ac sæpe maximæ causæ amoris existunt, cum patientia insolentiæ, gratia refertur injuriæ. Equidem, ut audire me memini, vel hoc solo pressum philosophiæ supercilium putamus; quod in tres partes illa sibi videtur divisisse justitiam: unam in Deum, quæ pietas vocatur: alteram in parentes, vel reliquum humanum genus: tertiam in mortuos, ut his exsequiarum justa solvantur. At vero Dominus Jesus Legis oraculum, ac philosophiæ fastigium supergressus, in eos quoque qui læserint, pietatis porrexit officium. Etenim si hostis qui tecum bello armisque certaverit, depositis armis, misericordiam suæ salutis adipiscitur, idque plerumque vel contemplatione naturæ, vel ipsius belli jure defertur, ut subjectis vita tribuatur: quanto amplius meliore religionis intuitu deferendum est? Nam cum præliatorem appetitæ salutis causa non moveat, quid movere debet militem pacis*?

77. Itaque illud Apostolicum, quia *Caritas patiens est, benigna est, non æmulatur.... non inflatur*, in his præceptis consummatum videmus. Si patiens est, debet patientiam verberanti: si benigna est, non debet respondere maledictis: si non quærit quæ sua sunt, non debet resistere diripienti: si non æmulatur, odisse non debet inimicum. Et tamen apostolicis divinæ superfluunt præcepta pietatis; plus est enim donare quam cedere, plus est amare inimicos, quam non æmulari. Quæ omnia Dominus et dixit et fecit. Qui cum malediceretur, non remaledixit: cum percuteretur, non repercussit: cum despoliaretur, non restitit: cum crucifigeretur, ipsis persecutoribus veniam postulavit, dicens: *Pater, dimitte illis peccatum, quia nesciunt quid faciunt.* Criminatores suos excusabat a crimine. Illi crucem parabant, hic salutem et gratiam rependebat.

78. Et tamen quoniam studia ipsa virtutum sine remuneratione torpescunt et exemplum nobis adtulit, et mercedem spopondit e cœlo (v. 35), filios Dei futuros pollicens, qui fuerint imitatores ejus. Qui enim festinat ad præmium, fastidire non debet exemplum; quia quanto præcellentius præmium, tanto impensius officium. Quanta autem misericordiæ merces, quæ in jus divinæ adoptionis adsciscitur? Sequere igitur misericordiam, ut merearis gratiam.

79. Late patet benignitas Dei (v. 36): super ingratos pluit, malis fœcunda non negat terra proventus. Idem mundi sol sacrilegos religiososque pariter illuminat. Aut ut mystice ista pendamus: propheticis populum Judæorum Dominus pluviis irrigavit, et solis æterni refulsit radiis, etiam non merentibus. Sed quoniam illi mundano rore maduerunt, Ecclesia Dei ad cœleste lumen

* Per *militem pacis*, intellige hominem christianum. Nam hic loci totius sensus est: si præliator ad victum hostem interficiendum non eo impellitur, quod sua ipsius vita ab eodem oppugnata sit, nihil esse debere quod christianum commoveat ad ultionem.

adsciscitur, ita tamen ut illis quoque misericordiæ, si credant, prærogativa servetur.

80. Addidit, non temere judicandum (v. 37); ne cum sis tui conscius ipse delicti, in alterum cogaris ferre sententiam.

81. Magna etiam disciplina; ut de infructuosis fructuosa non quæras, nec de incultis proventum fœcunditatis exspectes (v. 44). Unicuique enim sua cultura dat fructus. In spinis istius mundi ficus illa non potest reperiri, quæ quia fœcundis fructibus melior est, bene species ei resurrectionis aptatur : vel quia ut legisti : *Ficus dederunt grossos suos*; quod immaturus, et inutilis, et caducus in Synagoga fructus ante præcessit : vel quia immatura vita nostra est in corpore, matura in resurrectione. Et ideo procul a nobis debemus sæculares sollicitudines abdicare, quæ mordeant animum, mentemque adurant; ut maturos fructus culturæ diligentis possimus adipisci : quod in incultis istius mundi reperire non possumus: *Quia non legunt de spinis ficus, neque de tribulis vindemiant uvam*. Alterum ad mundum et resurrectionem, alterum ad animam et corpus refertur : vel quia nemo peccatis fructum adquirit animæ suæ, quæ sicut uva proxima terris corrumpitur, in superioribus maturatur : vel quia nemo potest damnationem carnis evadere; nisi quem Christus redemerit, qui sicut uva pependit in ligno. Procul igitur ab illa carne, quæ damnato homini tribulos generare præcepta est, levemus oculos spiritales, tendamus manus, ut Christum vindemiare possimus.

82. Omnium autem fundamentum docet (v. 46) esse virtutum obedientiam cœlestium præceptorum, per quam domus hæc nostra non profluvio voluptatum, non nequitiæ spiritalis incursu, non imbre mundano, non hæreticorum possit nebulosis disputationibus permoveri.

83. Pulcre autem ubi præcepta complevit (cap. 7, v. 1 et seq.), suorum præceptorum formam exsequi docet; nam statim gentilis centurionis servus Domino curandus offertur, in quo populus nationum, qui mundanæ servitutis vinculis tenebatur æger lethalibus passionibus, beneficio Domini sanandus exprimitur. Quod autem moriturum dixit, in eo Evangelista non fefellit; moriturus enim erat, nisi fuisset sanatus a Christo. Implevit igitur præceptum caritate cœlesti, qui sic dilexit inimicos ut morti eriperet, atque ad perpetuæ spem salutis adsciseeret.

84. Quantum autem divinæ humilitatis insigne, ut cœli Dominus nequaquam dedignaretur centurionis servulum visitare (v. 6)! Elucet fides in operibus, sed plus operatur humanitas in affectibus. Quod utique non ideo faciebat, quia absens curare non poterat: sed ut formam tibi daret imitandæ humilitatis, qua juxta humilioribus doceret ac superioribus deferendum. Denique alibi regulo dicit : *Vade, filius tuus vivit*; ut scias et potentiam divinitatis, et humilitatis gratiam. Ibi noluit pergere, ne in reguli filio videretur magis divitiis detulisse : hic ipse perrexit, ne videretur in centurionis famulo conditionem despexisse servilem; omnes enim, servus et liber, in Christo unum sumus.

85. Sed vide fidem prærogativam esse medicinæ. Adverte etiam in ipso populo gentili perspicaciam esse mysterii. Dominus pergit : excusat centurio, militarique deposito tumore, reverentiam sumit, et ad fidem facilis, et ad honorificentiam promtus. Et bene Lucas etiam in occursum amicos dicit esse a centurione transmissos; ne præsentia sua gravare Domini verecundiam videretur, et officium officio provocasse. Hæc moraliter.

86. Mystice autem, quem Judæorum populus crucifixit, inviolatum ab injuria manere desideraret populus nationum : et quod ad fidem pertinet, sermoni credidit, hoc est, non hominis, sed Dei potestate conjiciens dari a Christo hominibus sanitatem : quod vero ad mysterium spectat, vidit in pectora adhuc gentilium non esse penetrabilem Christum. Et ideo quia necdum cogitationis præteritæ maculas abluisset,

98. Nonnulli etiam de ipso Johanne sic intelligunt, magnum quidem ita prophetam, ut Christum agnosceret, annuntiaret remissionem peccatorum futuram : sed tamen non tamquam dubium, sed tamquam pium vatem, quem venturum crediderat, non credidisse moriturum. Non igitur fide, sed pietate dubitavit. Dubitavit et Petrus dicens : *Propitius esto, Domine, non fiet hoc.* Ille fidei princeps (cui se Christus nondum Dei Filium dixerat, et tamen ille crediderat) de morte Christi nec Christo credidit. Pietatis affectus, non indevotionis est lapsus. Denique alibi lavari sibi pedes recusat, ubi mysterium non agnoscit, dum Dominico gravatur obsequio. Ergo moriturum Christum nec sancti crediderunt : *Quod* enim *oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit, hæc præparavit Deus diligentibus eum.* Religiosis itaque lapsus amoris fidem non impedit

99. Denique Dominus sciens neminem sine Evangelio plene credere posse; quia sicut fides a veteri incipit Testamento, ita impletur in novo : interrogatus de se, non verbo aliquo, sed factis se esse signavit.

V. 22. Ite, *inquit*, nuntiate Johanni quæ audistis, et vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, surdi audiunt, leprosi mundantur, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur.

100. Plenum sane testimonium quo Dominum Propheta cognosceret; de ipso enim, non de alio fuerat prophetatum : quia *Dominus dat escam esurientibus, Dominus erigit allisos, Dominus solvit compeditos, Dominus illuminat cæcos, Dominus diligit justos, Dominus custodit advenas, orphanum et viduam suscipiet, et viam peccatorum exterminabit.* Qui ista, inquit, faciet : *Regnabit Dominus in æternum.* Ergo non humanæ ista, sed divinæ virtutis insignia sunt cæcis perpetuæ noctis tenebras aperire, defossorumque oculorum vulnera infusa luce sanare, auditum in aures insinuare surdorum, laxatis soluta membra reformare compagibus, in lucem quoque refuso vigore vivendi revocare defunctos.

101. Hæc ante Evangelium vel rara, vel nulla. Receperit Tobias oculos, unus est in exemplo; et tamen Angeli fuit illa medicina, non hominis. Elias mortuum suscitaverit; ille tamen rogavit et flevit : hic jussit. Elisæus leprosum mundari fecerit; non tamen illic valuit præcepti auctoritas, sed figura mysterii. Non defecerit ad escam viduæ esurientis, propheticis se multiplicans farina præceptis; unam tamen viduam farina illa, vel potius eamdem quoque sacramenti species præfigurata servavit. Sed tamen parva adhuc ista Dominicæ testificationis exempla sunt : plenitudo fidei, crux Domini, obitus, sepultura est. Et ideo cum illa superiora dixisset, addidit :

V. 23. Beatus, *inquit*, qui in me non fuerit scandalizatus.

102. Crux enim etiam electis scandalum posset adferre : sed nullum hoc majus divinæ personæ est testimonium : nihil est quod magis esse ultra humana videatur, quam toto unum se obtulisse pro mundo; hoc vel solo plene Dominus declaratur. Denique sic designatus est a Johanne : *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Verum hoc non duobus illis viris Johannis discipulis, sed nobis omnibus respondetur; ut ita credamus in Christum, si facta conveniunt. Veniet enim qui hoc sibi nomen usurpet, quem licet hominis non queas appellatione secernere; factorum tamen consideratione discernas.

V. 24. Quid existis in desertum videre Arundinem vento moveri?

103. Ubi præmonuit discipulos Johannis in crucem Dominicam esse credendum, redeuntibus illis, conversus ad turbas cœpit ad virtutem pauperes provocare; ne exaltati corde, mente instabiles, consilio infirmi, speciosa utilibus, æternis caduca præferrent : sed humili spiritu crucem potius tollerent, quam phaleras mundi hujus extollerent : et quasi beati pauperes, qui nihil haberent sæculi quod amitterent, libenter corporis vitam cum immortali gloria commutarent. Non otiose igitur sancti Johannis hic persona laudatur, qui vitæ

plicibus est verbis; alioquin præsentibus superiora compugnant. Quomodo enim Johannes, quem in superioribus, Deo Patre demonstrante, cognovit, hic nescit? Quomodo et ibi quem ante nescivit, agnovit: et hic quem jam ante sciebat, ignorat? *Nesciebam*, inquit, *eum : sed qui misit me baptizare, ipse mihi dixit : supra quem videris Spiritum sanctum descendentem*. Et dicto credidit, et demonstratum agnovit, et baptizatum adoravit, et venientem prophetavit. Denique, *Ego*, inquit, *vidi, et testimonium perhibui, quoniam hic est electus Dei*. Quid ergo fieri posset ut sic propheta tantus erraret; ut de quo dixerat: *Ecce qui tollit peccata mundi*, adhuc eum Dei Filium esse non crederet? Aut enim insolentiæ est divina ei tribuere quem nescias : aut de Dei Filio dubitasse perfidia est. Non cadit igitur in talem Prophetam tanti erroris suspicio.

94. Itaque si intellectus simplici forma compugnat, spiritalem quæramus figuram. Et quia supra jam diximus in Johanne typum esse Legis, quæ prænuntia fuit Christi : recte Lex quæ pectoribus perfidorum, tamquam æterna carceribus luce vacuatis, corporaliter tenebatur inclusa, quam viscera fœcunda pœnarum, et fores amentiæ coercerent, plenum exitum testimonii Dominicæ dispensationis sine Evangelii nequit adstipulatione perferre. Prophetavit quidem Lex in Exodo baptismatis gratiam per nubem et mare : spiritalem in agno prænuntiavit escam : fontem perennem designavit in petra : remissionem peccatorum in Levitico revelavit : regnum cœlorum annuntiavit in psalmis : terram repromissionis in Jesu Nave manifestissime declaravit.

95. Hæc omnia cum Johannis quoque congruunt testimonio: sed tamen tyrannicis mundi istius potestatibus quominus lucem Dominicæ resurrectionis effunderet, inclusa cohibetur. Mittit ergo discipulos suos ad Christum Johannes, ut supplementum scientiæ consequantur; quia plenitudo Legis Christus est: ut quoniam nutant plerumque dicta sine factis, et fides plenior gestorum testificationibus, quam verborum sponsionibus exhibetur, quæ tunc in pectoribus Judæorum velut obserata Lege nutabat, ipso spectaculo Dominicæ crucis, et pleno resurrectionis testimonio panderetur.

96. Et fortasse isti discipuli sunt duo populi, quorum unus ex Judæis credidit, alter ex gentibus, qui ideo credidit, quia audivit. Voluerunt ergo isti videre propter illud : *Vestri autem beati oculi qui vident, et aures vestræ quæ audiunt*. Sed etiam nos vidimus in Johanne : oculis nostris perspeximus in apostolis : et manibus nostris perscrutati sumus in Thomæ digitis. *Quod enim erat ab initio, quod audivimus, et quod vidimus, oculis nostris perspeximus, et manus nostræ scrutatæ sunt de Verbo vitæ, et vita apparuit*. Quando apparuit? Quando vidimus. Non sic apparebat antequam videretur. Gratias ergo Domino, qui crucifixus est pro fide nostra, crucifixus est pro cupiditatibus nostris. Mens mea in illo crucifixa est.

97. Itaque et nunc qui vetus Testamentum recensent, antequam cognoscant Evangelium, et quasi quædam Dominici corporis legunt vestigia, venturum putant, et requirunt utrum ipse sit Christus Dei Filius, qui venturus est. Et cum legunt quando cum Abraham locutus est, vel quando se dux militiæ cœlestis ostendit, dicunt utique : *Tu es qui venturus es, an alium exspectamus?* Cum autem venerint ad Evangelium, et cognoverint illuminari cæcos, ambulare claudos, audisse surdos, mundatos esse leprosos, mortuos resurrexisse, tunc dicunt : *Vidimus eum, et oculis nostris perspeximus*, et in vestigia clavorum ejus digitos nostros inseruimus. Videmur enim nobis vidisse quem legimus, spectasse pendentem, et vulnera ejus, spiritu Ecclesiæ scrutante, tentasse; si enim digito Dei ejiciuntur dæmonia, fides quoque digito Ecclesiæ reperitur. Aut fortasse in parte quadam operatrice corporis nostri omnes videmur investigasse Dominicæ seriem passionis, fides enim per paucos ad plures pervenit. Lex ergo Christum venturum annuntiat : Evangelii scriptura venisse confirmat.

veterem hominem cum actibus ejus, induamus novum, in quo non dulcis illecebra sit, ludusque lasciviæ, sed usus laboris et fructus; eo quod tenera corporis cura, luxuque, et lasciviarum cupiditate mollitos nequaquam cœlestis aula suscipiat, ad quam duris laboriosæ gradibus virtutis adscenditur. Hi vero quibus fluida deliciis membra solvuntur, regni cœlestis extorres, intra mundi hujus habitacula consenescunt, quos rectores hujus mundi atque tenebrarum incolas esse non dubium est. Hi (sunt enim reges, quia sæculari quadam potestate dominantur) suorum æmulos operum receperunt.

V. 26. Sed quid existis videre? Prophetam? Utique dico vobis, et plus quam propheta hic est.

109. Quomodo igitur in deserto Johannem videre cupiebant, qui erat clausus in carcere? Quem nobis Dominus imitandum proponit, qui viam Domino non solum nascendi secundum carnem ordine fideique nuntio, sed etiam præcursu quodam gloriosæ paraverit passionis. Major sane propheta, in quo finis est prophetarum. Major propheta, quia multi cupierunt videre quem iste prophetavit, quem iste conspexit, quem iste baptizavit.

110. Sed tamen numquid et illo major, de quo Moyses dixit, quia *Prophetam.... vobis suscitabit Dominus noster?* Et de quo dixit: *Erit autem omnis anima quæ non audierit prophetam illum exterminata de plebe?* Si igitur Christus propheta, quomodo major hic omnibus? Numquid Christum prophetam negamus? Immo et Dominum prophetarum confitemur: Johannem autem prophetam adsero, et hunc omnibus dico esse majorem, sed inter mulieris, non virginis natos. Major enim fuit iis quibus æqualis esse poterat sorte nascendi. (v. 28.) Alia ista natura est, nec cum humanis generationibus comparanda. Non potest homini cum Deo esse ulla collatio; suis enim quisque præfertur. Denique eousque cum Dei Filio non poterat Johannis ulla esse collatio; ut et infra Angelos æstimetur.

Ibidem. Nam qui minor est, *inquit*, in regno cœlorum, major est eo.

111. Etenim quoniam Angelum dixerat (v. 27). Hominibus jure prælatus est: et quia inter natos mulierum declaraverat potiorem, ideo addidit: *Nam qui minor est in regno cœlorum, major est eo;* ut Angelis scires esse cedendum. Merito autem Johannes suis præfertur æqualibus, a cujus diebus *Regnum cœlorum cogitur.* Quæ subobscura videtur esse locutio, et ideo eam de alio libro Evangelii putavimus derivandam. Nam si litteram sequamur, utique inferior a potiore cogitur: regnum autem cœli præstat humanis. Sed cum sint aliqua quæ cogendo densari feruntur, non est absurdum quia cogitur regnum, quando a pluribus frequentatur.

112. *Cogentesque diripiunt illud.* Si repetamus Dominicum illud quod scriptum est, dicente Filio Dei: *Regnum Dei intra vos est;* advertimus in nobis regnum cœleste solidari, cum Christus exploso mundani principis regno, fugatisque deliciis sæcularibus, intra nostrorum secreta regnat animorum. Vis igitur menti adfertur humanæ, quæ diversis illecebris delinita laborem fugit, voluptatem expetit; cum vel metu supplicii coercita, vel præmio provocata, vincere ipsa se nititur: et tamquam exantlatis laboribus, palmam quæ sibi plurimis adversantibus, subtrahebatur, contendit eripere. Rapimus enim ex hoc mundo palmam salutis, et quasi excubantibus obsessos serpentibus fructus pervigili labore decerpimus; ita tamen ut non furtiva sublatio, sed direptio sit triumphalis. Est et aliud direptionis genus, quando aliis sublata diripimus. Qui sint igitur raptores illi, non laboramus intelligere, cum de Benjamin lupi rapacis genere nos manare noverimus. Præcesserat Johannes, ut justificaret populum Judæorum: ipse Dominus venerat ad oves perditas domus Israel: apostolos destinaverat, ut fidem populi Judæorum vel disputatione, vel signis, miraculisque fundarent: sed cum illi munera sibi oblata defugerent, publicani et peccatores in

Deum credere, in fidem coire cœperunt. In his igitur apostolica prædicatione regnum cœlorum cogitur, et fidelis populi adspiratione solidatur.

113. Diripit regnum illa quæ fluxu sanguinis laborabat; nam cum Dominus ad filiam principis Synagogæ tenderet, furtivo quodam tactu sanitatis remedium prælibavit. Diripit regnum illa Chananæa, quæ a suis finibus egressa clamabat dicens : *Miserere mei, Domine, Fili David : filia mea male a dæmonio vexatur*. Vere hæc regnum coegit, pertinax in precibus, sapiens in responsis, fidelis in verbis. Prætereuntem revocat, tacentem rogat, excusantem adorat, negantem inclinat. Nonne tibi videtur eripere, cum elicit quod negatur, præripere quod aliis reservatur? Negaverat enim Dominus panem filiorum dari canibus oportere : at illa consensit, et consentiendo diripuit dicens : *Utique, Domine; nam et catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum.*

114. Didicisti quemadmodum regnum cœleste rapiatur. Cogamus igitur et nos, diripiamus illud; nemo enim nisi festinans pascha manducat. Sed quæ est ista quæ rapit regnum? Non improbitas, non lascivia, non voluptas : sed illa de qua dicitur : *Magna est fides tua : fiat tibi sicut vis*. Ecce rapuit, quæ quod voluit, impetravit : quod rogavit, extorsit. Rapuit et illa vidua, quæ frequenter orando, si non propter innocentiam, saltem propter importunitatem ut exaudiatur, extorquet.

115. Rapuit igitur Ecclesia Synagogæ regnum. Regnum meum Christus est : rapio illum Judæis missum sub Lege, natum in Lege, nutritum juxta Legem; ut me qui eram sine Lege, servaret. Rapitur Christus, cum aliis promittitur, aliis prædestinatur : rapitur Christus, cum aliis nascitur, aliis suffragatur : rapitur Christus, cum ab aliis occiditur, sepelitur a nobis : rapitur insidiantibus, rapitur dormientibus. Habes ubi ipsi confessi sunt nos rapuisse, se dormisse, dicentes : *Dicite quia discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum, nobis dormientibus*. Surge igitur qui dormis; ne et tu dum dormis, Christum amittas. *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis*. Vides mortuos esse qui dormiunt? Et ideo non invidemus aliis, sed providemus nobis; non enim mortui poterant servare viventem.

116. Exsurgant vel sero qui dormierunt, etiam qui Christum perdiderunt. Non sic amittitur Christus, ut non revertatur, si tamen requiratur : sed vigilantibus regreditur, et exsurgentibus præsto est : immo omnibus adest, qui ubique semper est, quia complet omnia. Nulli enim deficit, nos deficimus : nulli, inquam, deficit, superabundat omnibus; superabundavit enim peccatum, ut superabundaret gratia. Gratia Christus est, vita Christus est, Christus est resurrectio : qui surgit igitur, invenit esse præsentem.

117. Rapitur ergo regnum cœlorum, cum Christus a domesticis denegatur, a gentilibus adoratur : rapitur cum ab illis repudiatur, a nobis colitur : rapitur cum per hæreditatem non agnoscitur per adoptionem adquiritur.

LIBER SEXTUS.

CAP. 7, v. 29, 30. Et omnis populus audiens, et publicani justificaverunt Deum, baptizati baptismo Johannis : pharisæi autem et legisperiti consilium Dei spreverunt in se, non baptizati.

1. APERUIT sanctus Lucas specialibus additis, quod quasi generalibus sanctus Matthæus subobscurum reliquerat; ille enim ait : *Et justificata est sapientia a filiis suis*. Primum quæ sit illa sapientia, hic videmus expressum; ait enim : *Justificaverunt Deum*. Deus ergo sapientia est; quia sapientia Dei Filius est : sapientia per naturam, non per profectum. Alia est sapientia Dei Patris vir-

cium cujusdam habeat superioris animæ scilicet, vel Ecclesiæ, quæ descendit in terram; ut bono odore sibi populum congregaret.

14. Hanc ergo mulierem inducit sanctus Matthæus supra caput Christi effundentem unguentum: et ideo forte noluit dicere peccatricem; nam peccatrix secundum Lucam supra Christi pedes effudit unguentum (v. 38). Potest ergo non eadem esse *; ne sibi contrarium Evangelistæ dixisse videantur. Potest etiam quæstio meriti et temporis diversitate dissolvi; ut adhuc illa peccatrix sit, jam ista perfectior. Etsi enim personam non mutet Ecclesia, vel anima; tamen mutat profectum. Itaque si constituas animam fideliter appropinquantem Deo, non peccatis turpibus et obscœnis, sed pie servientem Dei Verbo, habentem immaculatæ fiduciam castitatis, advertis quod ad ipsum Christi adscendit caput (*caput autem Christi Deus est*) et odorem meritorum spargit suorum: *Christi* enim *bonus odor sumus Deo*. Deum quippe honorat bonum flagrans odorem vita justorum.

15. Si hæc intelligas, videbis hanc feminam valde beatam, ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium, nominari, nec ejus umquam memoriam exolescere, eo quod super caput Christi bonorum fragrantiam morum, justorumque factorum effudit unguenta. Qui accedit ad caput, nescit extolli; sicut ille frustra inflatus mente carnis suæ, et non tenens caput. Sed qui caput non tenet Christi, vel pedes teneat; quia corpus unum copulatum et subministratum crescit in incrementum Dei.

16. Altera est illa vel persona vel profectu, quæ propinqua nobis est. Nondum enim peccatis nostris renuntiavimus. Ubi sunt nostræ lacrymæ, ubi gemitus, ubi fletus? *Venite, adoremus, et procidamus ante Deum, et ploremus ante Dominum nostrum, qui fecit nos;* ut saltem ad pedes Jesu venire possimus. Nondum enim possumus ad caput venire; quia peccator ad pedes, et justus ad caput.

17. Habet tamen et quæ peccavit unguentum. Defer mihi et tu post peccata pœnitentiam. Quocumque vel in domum indigni, vel in domum pharisæi audieris justum venisse, contende: præripe hospiti gratiam, præripe regnum cœlorum: *A diebus* enim *Johannis Baptistæ... regnum cœlorum cogitur, et cogentes diripiunt illud*. Ubicumque audieris Christi nomen, accurre: in cujuscumque interiorem domum Jesum intrasse cognoveris, et ipse festina. Cum repereris sapientiam, cum repereris justitiam in alicujus penetralibus recumbentem, accurre ad pedes, hoc est, vel extremam partem quære sapientiæ. Noli fastidire pedes: fimbriam illa tetigit, et sanata est. Lacrymis confitere delicta, dicat de te quoque justitia illa cœlestis:

V. 44. Lacrymis suis rigavit pedes meos, et capillis suis tersit.

18. Et fortasse ideo non lavit pedes suos Christus; ut eos lacrymis nos lavemus. Bonæ lacrymæ, quæ non solum nostrum possunt lavare delictum, sed etiam Verbi cœlestis rigare vestigium; ut gressus ejus in nobis exuberent. Bonæ lacrymæ, in quibus non solum redemtio peccatorum, sed etiam refectio est justorum; justi enim vox est: *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte*.

19. Et si ad caput Christi accedere non potes, tangat pedibus suis caput tuum Christus. Et fimbria ejus curat, et pedes curant. Expande capillos, sterne ante eum omnes tui corporis dignitates. Non mediocres capilli sunt, qui possunt tergere pedes Christi. Testatur hoc ille, qui quamdiu capillos habuit, vinci nequivit. Denique et mulierem decalvatam orare non decet. Habeat plane capillos quibus Christi circumvolvat vestigia, quibus suæ criniculis pulcritudinis et decoris sapientiæ pedes tergat; ut extremo saltem rore divinæ

* Utrum mulier peccatrix, Maria soror Lazari, ac Maria Magdalene plures personæ fuerint, an una tantum, et jam olim controversum est, et hodieque controvertitur. Primam opinionem propugnare videntur plerique Græci Patres, ab altera vero stare multi Patres Latini. De hac autem disputatione consule, si velis, Bossuet, *edit. Vesont.*, t. 52; Bergier; Feller, *Dict. Hist.*

virtutis humescant, figat justitiæ pedibus oscula sua. Non mediocris hæc meriti est, de qua potest dicere Sapientia :

V. 45. Ex quo intravi, non cessavit osculari pedes meos.

20. Ut aliud nisi sapientiam loqui nesciat, ut aliud nisi justitiam diligere nesciat, ut aliud nisi castitatem libare nesciat, ut aliud nisi pudicitiam osculari nesciat. OSCULUM ENIM mutui amoris indicium est : osculum pignus est caritatis.

21. Beatus qui potest et oleo ungere pedes Christi : denique adhuc Simon non unxerat (v. 46). Sed beatior quæ unxit unguento; multorum enim florum in unum collecta gratia spargit odorum varias suavitates. Et fortasse istud unguentum non alius possit nisi Ecclesia sola deferre, quæ diversi spiraminis innumerabiles flores habet : quæ merito speciem accipit peccatricis; quia Christus quoque formam peccatoris accepit.

22. Et ideo nemo tantum potest diligere, quantum illa quæ in pluribus diligit (v. 47). Nec Petrus ipse qui dixit : *Domine, tu nosti quia diligo te.* Nec Petrus ipse qui doluit quia interrogatus est : *Amas me?* Quod enim manifestum erat, nolebat quasi incognitum quæri. Ergo nec Petrus ipse, quia Ecclesia dilexit in Petro. Nec Paulus ipse, quia Paulus quoque ejus est portio. Et tu plurimum dilige; ut et tibi plurimum remittatur. Multum peccavit Paulus, qui etiam persecutor fuit : sed multum dilexit, qui usque ad martyrium perseveravit. Remissa sunt ei peccata multa; quia et ipse dilexit multum, qui sanguini proprio pro Dei nomine non pepercit.

23. Vide œconomiam : in domo Pharisæi peccatrix glorificatur : in domo Legis et prophetæ non pharisæus, sed Ecclesia justificatur; pharisæus enim non credidit, ista credebat. Denique ille dicebat (v. 39) : *Si esset hic propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier, quæ tangit eum.* Domus autem Legis Judæa, quæ non in lapidibus scribitur, sed in tabulis cordis. In hac justificatur Ecclesia, jam Lege major; Lex enim peccatorum nescit remissionem : Lex mysterium non habet quo occulta mundantur; et ideo quod in Lege minus est, consummatur in Evangelio.

V. 41. Duo, *inquit*, debitores erant cuidam fœneratori : unus debebat denarios quingentos, et alius quinquaginta.

24. Qui sunt isti debitores duo, nisi populi duo : unus ex Judæis, alter ex gentibus fœneratori illi thesauri cœlestis obnoxii? *Unus,* inquit, *debebat denarios quingentos, alius quinquaginta.* Non mediocris est iste denarius, in quo regis imago formatur, qui trophæum habet imperatoris expressum. Non materialem fœneratori huic debemus pecuniam, sed meritorum examina, æra virtutum : quarum meritum gravitatis pondere, justitiæ specie, sono confessionis expenditur. Væ mihi si non habuero quod accepi : aut quia difficile quisquam est qui fœneratori huic integrum debitum possit exsolvere, væ mihi si non petiero : Concede mihi debitum! Non enim nos ita Dominus orare docuisset, ut peteremus dimitti nobis nostra debita, nisi sciret difficile aliquos fore idoneos debitores.

25. Sed quis est populus iste qui amplius debet, nisi nos, quibus amplius creditum est? Illis credita sunt eloquia Dei, nobis creditur partus Virginis. Habes talentum Virginis partum : habes fidei centesimum fructum. Creditus est Emmanuel nobiscum Deus, credita Domini crux, mors, resurrectio. Et si Christus pro omnibus passus est, pro nobis tamen specialiter passus est; quia pro Ecclesia passus est. Itaque non est dubium quod plus debeat qui plus accepit. Et secundum homines plus fortasse offendit, qui plus debuerit : sed per misericordiam Domini causa mutatur, ut amplius diligat qui amplius debuit; si tamen gratiam consequatur. GRATIAM ENIM et qui reddit, habet : et qui habet in eo ipso quod habet, solvit; nam et reddendo habetur, et habendo redditur.

26. Et ideo quoniam nihil est quod digne Deo referre possimus (quid enim referamus pro susceptæ carnis injuria? quid pro verberibus? quid pro cruce,

obitu, sepultura), væ mihi si non dilexero! Audeo dicere: non reddidit Petrus, et ideo plus dilexit. Non reddidit Paulus? Reddidit quidem mortem pro morte, sed alia non reddidit; quia multa debebat. Audi ipsum dicentem quia non reddidit: *Quis prior dedit illi, et retribuetur ei?* Reddamus licet crucem pro cruce, funus pro funere, numquid reddimus quod ex ipso, et per ipsum, et in ipso habemus omnia? Reddamus ergo amorem pro debito, caritatem pro munere, gratiam pro sanguinis pretio; plus enim diligit cui donatur amplius.

27. Sed revertamur ad illam superiorem, cujus consilium adhuc nec apostoli intelligunt, quod erat absconditum a sæculis in Deo: *Quis enim cognovit sensum Domini?* Conquerebantur ergo discipuli quia mulier super caput effudit unguentum, et querebantur dicentes: *Quare hoc sic periit? Potuit enim venumdari pretio, et dari pauperibus.* Quid utique displicuerit Christo in eorum sermonibus, non poteris deprehendere, nisi mysterium intelligas; luxuriosi enim hominis, vel potius non hominis est olere unguentum. Certe et ipsi qui olent, ungere se, non perfundere solent. Quid ergo displicuit quia dictum est: *Potuit hoc venumdari pretio, et dari pauperibus?* Certe et ipse supra dixerat: *Quidquid uni minimorum horum fecistis, et mihi fecistis.* Sed ipse mortem suam pro pauperibus offerebat.

28. Non est igitur simplex figura; et ideo respondit illis Dei Verbum: *Quid molesti estis huic mulieri...? Semper pauperes habetis vobiscum, me autem non semper?* Semper ergo tecum pauperem habes, et ideo benefac. Num igitur differre pauperem debes, quia semper tecum est, cum tibi Propheta dicat: *Ne dixeris pauperi... Cras dabo?* Sed ille de sola misericordia locutus est: hic autem misericordiæ fidem prætulit, quæ tunc habet meritum, si fide præcedente, conferatur. *Mittens enim unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.* Non ergo unguentum Dominus, sed caritatem dilexit, fidem suscepit, humilitatem probavit.

29. Et tu si desideras gratiam, caritatem auge: mitte in corpus Jesu fidem resurrectionis, odorem Ecclesiæ, communis caritatis unguentum; et ita progrediens pauperi dabis. Plus tibi pecunia illa proderit, si non tamquam affluentem tribuas, sed tamquam profuturam Christi nomine largiaris: si ita eam conferas pauperi, ut deferas Christo. Non ergo juxta litteram tantummodo accipias superfusum capiti unguentum: *littera enim occidit;* sed secundum spiritum, quia spiritus vita est.

30. Quod ergo istius mulieris unguentum est? Quis hoc audire potest? Quis tales aures habet, ut dicente Jesu verbum quod accepit a Patre, immo qui ipse Verbum est, possit tantam mysterii altitudinem capere? Et discipuli ex parte intelligunt, etsi non totum intelligant. Unde et quidam putant dixisse discipulos unguenti pretio emi fidem gentium debuisse, quæ sanguinis Dominici tantum pretio debebatur; quod videtur verisimile. Denique Johannes Evangelista inducit sermone Judæ Iscariotis æstimatum trecentis denariis illud unguentum, sicut habes: *Potuit enim venumdari trecentis denariis, et dari pauperibus.* Trecenta autem æra crucis insigne declarant: sed Dominus non perfunctoriam mysterii præscientiam quærit, sed consepeliri in se fidem credentium mavult.

31. Id tamen de cæterorum apostolorum vocibus intelligimus: Judas autem condemnatur avaritiæ, qui pecuniam Dominicæ prætulit sepulturæ, qui etiamsi de passione sensit, erravit tam cara auctione: vili vult æstimari se Christus, ut ab omnibus ematur, ne quis pauper deterreatur. *Gratis,* inquit, *accepistis, gratis date.* Pecuniam non quærit divitiarum altitudo, sed gratiam. Ipse nos pretioso sanguine redemit, non vendidit. De quo plenius diceremus, nisi a nobis ipsis tractatum alibi recordaremur.

32. Ergo secundum dicta Domini, *In quo sunt thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi,* quos nemo potuit prævidere, operari me oportet in sepulturam ejus; ut caro ejus requievisse, non corruptionem vidisse credatur: et mors corporis

ejus ita domum nostram odore sui compleat, ut credamus quia in manus Patris commendavit spiritum suum, et a morte sequestrata divinitas corporalium non subiit consortium passionum.

33. Intellige quemadmodum corpus filii unguentum oleat. Corpus illud est quod exutum est, non quod amissum est. Corpus ejus traditiones sunt Scripturarum. Corpus ejus Ecclesia est. Corporis ejus odor sumus; et ideo decet ut mortem corporis ejus ornemus. Etsi nostros illa non requirat ornatus, sed requirunt pauperes. Ornabo corpus ejus, si fiam sermonum ejus prædicator, et possim gentibus crucis aperire mysterium. Ornavit ille qui dixit : *Quia prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis vero vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam.* Ornatur crux, cum id quod per imperitiam stultum putatur, per Evangelium sapientius æstimatur; ut possimus docere quemadmodum virtus adversaria per crucem Domini destruatur. Misi in Domini corpus unguentum, spirare incipit quod mortuum putabatur.

34. Ideo unusquisque adoriatur emere labore suo, nisuque virtutum alabastrum unguenti, non vile aliquod atque commune, sed pretiosum unguentum alabastri, et unguentum pisticum. Si enim quis fidei congreget flores, et prædicet Jesum Christum crucifixum : in omnem Ecclesiam, quæ Christi Corpus est, mundo mortua, requiescens Deo, fidei suæ transfundit unguentum. Olere incipit tota domus Domini passionem : olere incipit mortem : incipit olere resurrectionem; ut possit unusquisque ex hoc sacræ plebis numero dicere : *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* Spirat odor, redolet unguentum in corpore, si quis possit (atque utinam ego possim) confidenter loqui : *Mihi* autem *mundus crucifixus est.* Non amanti divitias, non amanti honores sæculi, non amanti quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi : non amanti quæ videntur, sed quæ non videntur : non cupido vitæ, sed ei qui festinat dissolvi, et cum Christo esse crucifixus est mundus. Hoc est enim crucem tollere, et sequi Christum; ut et nos commoriamur et consepeliamur cum eo; ut unguentum quod ista mulier in sepulturam ejus misit, olere possimus. Non mediocre istud unguentum est, quo Christi longe lateque diffunditur nomen. Unde etiam prophetice dictum est : *Unguentum exinanitum est nomen tuum.* Ideo exinanitum, ut majore fides odore fragraret.

35. Ex hac ergo muliere intelligimus illud Apostolicum quid sit : Superabundavit peccatum, ut superabundaret gratia. Nam si in ista muliere non superabundasset peccatum, non superabundasset gratia; agnovit enim peccatum, et detulit gratiam. Et ideo Lex necessaria; per Legem enim peccatum agnovi. Si Lex non fuisset, peccatum lateret. Agnoscendo peccatum, veniam peto. Per Legem ergo genera peccatorum, prævaricationis quoque crimen agnosco, curro ad pœnitentiam, gratiam consequor. Lex ergo auctor est boni, quæ mittit ad gratiam.

Cap. 8, v. 21. Mater et fratres mei hi sunt, qui verbum Dei audiunt, et faciunt

36. Moralis magister qui de se cæteris præbet exemplum, atque ipse præceptor, ipse etiam suorum exsecutor est præceptorum. Præscripturus enim cæteris quoniam qui non reliquerit patrem et matrem suam, non est Filio Dei dignus, sententiæ huic primus ipse se subjicit : non quo maternæ refutet pietatis obsequia (ipsius enim præceptum est, *Qui non honoraverit patrem aut matrem, morte moriatur*), sed quia paternis se mysteriis amplius quam maternis affectibus debere cognoscat. Neque tamen injuriose refutantur parentes, sed religiosiores copulæ mentium docentur esse, quam corporum.

37. Ergo non debuerant foris stare, qui Christum videre quærebant : *Prope est* enim *verbum in ore tuo, et in corde tuo.* Intus igitur verbum, intus est lumen. Unde et ille ait : *Accedite ad Dominum, et illuminamini.* Si enim foris adstantes nec ipsi agnoscuntur parentes, et propter nostrum fortasse non agnoscuntur exemplum : quemadmodum nos agnoscemur, si foris stemus?

38. Nec putet aliquis offendiculum esse pietatis, ubi mandatum Legis impletur: si enim relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una, recte sacramentum hoc in Christo servatur et Ecclesia. Et ideo parentes corpori proprio non potuit anteferre. Ergo hic non (ut quidam hæretici tendiculas aucupantur*) mater negatur, quæ de cruce etiam agnoscitur, sed necessitudini corporali præscriptorum cœlestium forma præfertur. Illud quoque intelligere non abhorret, quia per figuram parentum demonstrat Judæis, ex quibus est Christus secundum carnem, Ecclesiam quæ credidit, præferendam.

39. Itaque qui se intelligeret propter divinum in terras venisse mysterium, Ecclesiæque conventum, relictis navem adscendit parentibus. Neque enim quisquam poterat hunc mundum enavigare sine Christo quando eos quoque quibus Dominus adest, tentationum sæcularium sæpe procella perturbat. Et œconomia servatur in apostolis, ut advertas sine tentatione neminem posse ex hoc vitæ curriculo demigrare, quia exercitium fidei tentatio est.

40. Subjecti igitur sumus nequitiæ spiritalis procellis: sed quasi pervigiles nautæ gubernatorem excitemus. Verum et ipsi periclitari solent. Quem igitur gubernatorem requiramus? Illum utique qui non serviat, sed imperet ventis, de quo scriptum est:

V. 24. At ille surgens, increpavit ventum.

41. Quid est *surgens?* Quiescebat enim: sed quiescebat corporis somno, cum intenderet divinitatis mysterio; ubi enim sapientia, ubi verbum, nihil sine verbo fit, nihil sine prudentia.

42. Supra habes, quia pernoctabat in oratione: quomodo hic in tempestate dormiret? Sed exprimitur securitas potestatis, quod omnibus timentibus, solus intrepidus quiescebat. Non est ergo consors naturæ, qui non est consors periculi. Et si corpus dormit, operatur divinitas, operatur fides. Denique dicit: *Modicæ fidei, quare dubitastis?* Et bene arguuntur qui præsente Christo timebant, cum utique qui ei adhæret, perire non possit.

43. Ergo confirmavit fidem, refudit tranquillitatem, ventum cessare præcepit, non aquilonem, non africum: sed illum utique ventum, cui dictum est ab angelo Michaele in epistola Judæ: *Imperet tibi Dominus.* Unde etiam sanctus Matthæus *Imperavit,* inquit, *vento et mari.* Atque utinam in nobis flatus ejus asperos cohibere dignetur; ut fluctuanti vitæ refusa tranquillitas naufragii metum demat. Et si jam non dormiat sui corporis somno, caveamus tamen ne nostri corporis somno nobis dormiat, et quiescat.

44. Et quoniam quæ loco superiori perstrinximus, delibasse satis est: nunc quia in libro secundum Matthæum duos homines in regione Gerasenorum dæmoniis afflatos Christo occurrisse cognovimus, hic autem sanctus Lucas unum inducit, eumdemque nudum (nudus enim est quicumque tegumentum naturæ suæ et virtutis amisit) qua ratione Evangelistæ de numero dissonare videantur, non otiose prætereundum, sed requirendum arbitror. Et quidem licet discordet numerus, tamen concordat mysterium; vir enim iste qui habebat dæmonium, populi figura gentilis est, opertus vitiis, nudus errori, patens crimini. Duo illi quoque similiter figuram populi gentilis accipiunt; quoniam cum tres filios Noe generaverit, Sem, Cham, et Japhet; Sem tantum familia in possessionem adscita est Dei. Ex duobus illis diversarum nationum populi pullularunt, quorum alter maledictus, quod nudatum patrem non texerat: benedictus alter, quod aversus licet, ne confusionem nudati parentis hauriret, duce tamen patrem pietate texisset, et fraterni maledictum seminis eluisset.

V. 27. Qui multis, *inquit,* temporibus agebatur.

45. Utpote qui a diluvio usque ad

* Qui fuerint hæretici illi, et cur matrem a Christo negatam eam impudenter adseruerint, luculenter declarat Hieronymus in cap. 12 Matth. *Non ergo,* inquit, *juxta Marcionem et Manichæum matrem negavit; ut natus de phantasmate putaretur: sed apostolos cognationi prætulit, etc.*

adventum Domini vexabatur, furore dementi rumpens vincula naturæ. Nec immerito etiam sanctus Matthæus in monumentis illos habitasse significavit. Siquidem talium animæ in quibusdam habitare videntur tumulis sepulcrorum? Quid enim aliud sunt corpora perfidorum, nisi quædam defunctorum sepulcra, in quibus Dei verba non habitant? Agebatur ergo in loca deserta, spiritalium scilicet infœcunda virtutum: profugus a Lege, discretus a prophetis, remotus a gratia.

46. Non enim uno dæmonio, sed totius legionis laborabat incursu (v. 30 et seq.): quæ cum Dominum vidisset, cognovissetque præscia Dominici adventus tempore in abyssos se esse trudendam, cœpit orare ut introeundi in porcos acciperet facultatem. Et primum clementiam Domini debemus advertere, quod nullum prius ipse condemnat, sed unusquisque sibi auctor est pœnæ. Non mittuntur in porcos dæmones, sed ipsi petunt; quia cœlestis luminis claritatem sustinere non poterant: ut qui oculos dolent, radium solis ferre non possunt; sed tenebrosa eligunt, et splendentia derelinquunt. Fugiant ergo dæmones splendorem lucis æternæ, et ante tempus debita sibi tormenta formident, non prædivinantes quæ futura sunt, sed quæ prophetata sunt recordantes; dixit enim Zacharias: Et *erit in illa die*, *disperdet Dominus*, *nomina idolorum de terra*, *et non erit ulterius memoria eorum*... *et spiritum immundum exuram de terra*. Docemur ergo quod non semper manebunt; ne malitia eorum in hominibus possit esse perpetua. Nunc igitur illam metuentes pœnam, aiunt: *Venisti*...... *perdere nos*. Sed quia adhuc esse desiderant, jam ab hominibus recedentes, propter quos pœnam sciunt sibi esse subeundam, petunt in porcos mitti.

47. Qui sunt isti porci, nisi forte illi de quibus dictum est: *Nolite dare sanctum canibus, nec miseritis margaritas porcis; ne forte conculcent eas pedibus suis?* Illi scilicet, qui immundorum usu animalium vocis et rationis expertes, lutulentis vitæ suæ actibus naturalium coinquinaverint ornamenta virtutum. Qui impetu feruntur in præceps; quoniam nullius meriti contemplatione revocantur: sed tamquam de superioribus ad inferiora per improbitatis proclive detrusi, suffocantur in aquis, inter fluctuantia mundi istius strangulatorum in modum, intercluso pereunt spiritus commeatu; neque enim in iis qui fluido æstu voluptatum huc atque illuc feruntur incerti, ullius spiritus potest esse vitale commercium.

48. Videmus igitur quia homo ipse sibi est auctor ærumnæ. Nam nisi quis porci more vixisset, numquam accepisset in eum diabolus potestatem: aut si accepisset, non ut perderet, sed ut probaret. Aut fortasse quia post Domini adventum bonos jam depravare non poterat, non omnium hominum, sed levium jam quærit interitum; ut latro non armatis insidiatur, sed inermibus: et injuriis lacessit infirmum, qui se intelligit vel a forti conteri, vel a potenti damnari.

49. Sed dicit aliquis: Cur hoc a Deo permittitur diabolo? At ego dico, ut boni probentur, improbi puniantur; hæc enim pœna peccati est. Denique lege quia immittit Dominus febrem, et tremorem, et malos spiritus, et cæcitatem, et omnia flagella, juxta merita peccatorum. Sed redeamus ad lectionem.

V. 34. Viderunt, *inquit*, hoc magistri gregum, et fugerunt.

50. Neque enim aliquam philosophiæ professores, vel principes Synagogæ pereuntibus populis possunt ferre medicinam. Solus est Christus qui aufert peccata populorum; si tamen medendi patientiam non recusent. Cæterum curare non dignatur invitos, et cito infirmos deserit, quibus oneri videt esse præsentiam suam, sicut Gerasenorum populis, qui exeuntes de civitate in qua species Synagogæ videtur existere, rogabant ut discederet:

V. 37. Quia timore magno tenebantur;

51. Infirma enim mens non capit Dei verbum, nec potest pondus sustinere sapientiæ: fatiscit, et solvitur.

52. Et ideo diutius molestus non fuit: sed *Adscendit, et regressus est*: adscendit

utique ab inferioribus ad superiora, a Synagoga scilicet ad Ecclesiam. *Regressus per stagnum est*, ut hic ait : aut sicut Matthæus *per fretum*; inter nos enim et illos fretum magnum est. Itaque nemo de Ecclesia ad Synagogam sine periculo transit salutis. Sed et ille qui de Synagoga ad Ecclesiam transire desiderat, crucem suam tollat, ut discrimen evadat.

53. Cur autem non recipitur liberatus, sed domum redire censetur; nisi ut et jactantiæ causa vitetur, et infidelibus sit exemplo, quoniam domus illa naturale sit diversorium; et ideo qui remedium sanitatis fuerat consecutus, a tumulis et sepulcris in illam spiritalem domum redire præcipitur; ut fiat Dei templum, in quo erat mentis sepulcrum.

V. 41, 42. Et ecce venit vir cui nomen Jairus, et ipse princeps Synagogæ erat : et cecidit ante pedes Jesu, rogans eum ut intraret domum suam ; quia filia unica erat illi fere annorum duodecim, et hæc moriebatur.

54. Reliquerat in Gerasenis Synagogam Christus, ut diximus : et quem sui non receperant, excepimus alieni, excepimus quem exspectabamus. Nec nobis igitur a quibus exspectabatur, diu defuit : nec ad illos, si rogetur, redire fastidit. Vir enim iste princeps Synagogæ, cui filia erat unica, pro Synagogæ pereuntis remedio precabatur, quæ urgebatur in mortem; quia deserebatur a Christo. Quem putamus Synagogæ principem esse, nisi Legem, cujus contemplatione Dominus Synagogam non penitus dereliquit, sed medicinam salutis credentibus reservavit? Ad hanc ergo principis filiam dum properat Dei Verbum, ut salvos faceret filios Israel, sancta Ecclesia de gentibus congregata, quæ inferiorum lapsu criminum deperibat, paratam aliis fide præripuit sanitatem.

55. Moraliter hunc locum satis putavimus exprimendum : et ideo non illa quæ dicta sunt retractamus, sed mystica brevi voluimus sermone perstringere. An non ita factum est, ut Dei Verbum cum venisset ad Judæos, adscisceretur a gentibus, et prius ab illis qui in Lege non crediderant, in gratia crederetur.

56. Nam sicut illa quæ in medicis erogaverat omnem substantiam suam (v. 43), ita etiam congregatio gentium amiserat omnia dona naturæ; et patrimonium vitale prodegerat, sancta, verecunda, religiosa, fide promtior, pudore cunctatior, hoc est enim pudoris et fidei, agnoscere infirmitatem, non desperare veniam. Verecunda ergo fimbriam tetigit, fidelis accessit, religiosa credidit, sapiens sanatum se esse cognovit. Sic sancta plebs gentium quæ Deo credidit, peccatum erubuit, ut desereret : fidem detulit, ut crederet : devotionem exhibuit, ut rogaret : sapientiam induit, ut sanitatem suam et ipsa sentiret : fiduciam sumsit, ut fateretur quod præripuisset alienum.

V. 44. Accessit retro.

57. Cur autem retro tangitur Christus? An quia scriptum est : *Post Dominum Deum tuum ambulabis?* Quid etiam sibi vult quod et principis filia annorum duodecim moriebatur, et mulier ista fluxu sanguinis ab annis duodecim laborabat : nisi ut intelligatur quia quamdiu Synagoga viguit, laboravit Ecclesia. Defectus illius, hujus est virtus; quia *Illorum delicto salus gentibus* : et consummatio illius, hujus exordium, non naturæ exordium, sed salutis : *Quia cæcitas ex parte Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret*. Non igitur tempore, sed specie sanitatis antiquior Synagoga quam Ecclesia; quia quamdiu illa credebat, ista non credidit, et per varias corporis atque animæ passiones immedicabili remedio ægra languebat. Audivit ægrotare populum Judæorum, sperare cœpit salutis suæ remedium : tempus venisse cognovit quo medicus adesset e cœlo, surrexit ut occurreret Verbo : vidit quia comprimebatur a turbis; non enim credunt, qui comprimunt, credunt qui tangunt. Fide tangitur Christus, fide Christus videtur : non corpore tangitur, non oculis comprehenditur; neque enim videt, qui videns non videt : neque audit, qui ea quæ audit, non intelligit : neque tangit qui

non fideliter tangit. Denique ut fidem tangentis exprimeret, ait :

V. 46. Tetigit me aliquis; nam ego cognovi virtutem de me exisse.

58. Quod est evidentis indicii, quia non intra possibilitatem conditionis humanæ, atque intra corporis claustrum inclusa sapientia, divinitas coartata est : non capitur angustiis corporalibus, non tenetur, sed ultra fines nostræ mediocritatis virtus exundat æterna. Non enim humana ope plebs gentium liberatur : sed Dei munus est congregatio nationum, quæ etiam brevi fide misericordiam inclinat æternam. Nunc si consideremus quanta sit fides nostra, et intelligamus quantus sit Filius Dei, videmus quia comparatione ejus fimbriam tantummodo tangimus, superiora vero vestimenti ejus nequimus adtingere. Si igitur et nos curari volumus, fide tangamus fimbriam Christi.

59. Non latet eum quicumque fimbriam tetigerit, qui tetigerit aversum; neque enim Deus indiget oculis ut videat, neque corporaliter sentit, sed in se habet cognitionem omnium. Beatus ergo qui vel extremam partem Verbi contigerit; nam totum quis potest comprehendere? Verum ut ad illam quæ adhuc ægra est, revertamur; ne per nostram moram dum diu Christi moramur ingressum, mortua esse credatur :

V. 49. Venerunt, *inquit*, servi dicentes principi : Noli vexare illum, filia tua mortua est.

60. Et primum illud consideremus quod suscitaturus mortuam, ad faciendam fidem hæmorrhousam ante curavit. Et ut scias exempli gratia stetisse sanguinis fluxum : dum illa petitur, ista curatur. Sic et resurrectio temporalis in Domini passione celebratur; ut et perpetua illa credatur. Sic et Mariæ paritura sterilis indicatur; ut conceptura virgo credatur. Denique audivit parituram Elizabeth, nec de sua generatione dubitavit.

61. *Venerunt*, inquit, *servi dicentes principi : Noli vexare illum*. Adhuc et hi increduli ad resurrectionem, quam Jesus in Lege prædixit, in Evangelio complevit. Itaque cum venisset in domum, paucos futuræ arbitros resurrectionis adscivit; non enim a multis continuo est credita resurrectio. Denique dicente Domino :

V. 52, 53. Non est mortua puella, sed dormit. Deridebant, *inquit*, eum.

62. Quicumque enim non credit, irridet. Fleant igitur mortuos suos, qui putant mortuos : ubi resurrectionis fides est, non mortis est species, sed quietis. Nec abhorret illud Matthæi, quod ait tibicines fuisse in domo principis, et turbam tumultuantem : vel quia more veteri tibicines ad incendendos excitandosque luctus videbantur adhiberi* : vel quia per Legis et litteræ cantilenam, exsultationem Synagoga non poterat capere spiritalem.

63. Tenens ergo manum puellæ Jesus sanavit eam (v. 54 et seq.). Et jussit ei dari manducare. Quod est testimonium vitæ; ut non phantasma, sed veritas crederetur. Beatus ille cui manum sapientia tenet. Utinam meos quoque teneat actus, teneat manum justitia, teneat Dei Verbum, inducat in penetralia sua, spiritum avertat erroris, convertat salutis, dari mihi jubeat manducare; panis enim cœlestis, Dei verbum est. Inde et illa sapientia quæ divini corporis et sanguinis sacrosancta altaria replevit alimentis : *Venite*, inquit, *edite panes meos, et bibite vinum quod miscui vobis*.

64. Quæ tamen tantæ diversitatis est causa? Supra publice viduæ filius suscitatur, hic removentur plures arbitri. Sed puto quod in eo quoque pietas Domini declaretur; quia vidua mater unici non patiebatur moram, et ideo ne amplius afficeretur, maturitas additur. Est etiam forma sapientiæ, in viduæ filio cito Ecclesiam credituram, in ar-

* Dicuntur a quibusdam Græci fuisse primi auctores hujus moris, quem tangit Ovidius, *lib.* 4 *Fast. et* 5 *Trist. Eleg.* 1, ubi non obscure indicat communem fuisse eum tam hominum, quam puerorum funeribus. Lactantius tamen tibias puerorum inferiis, majorum vero tubas adhiberi consuevisse testatur. Sed tibias in justis etiam majorum, si non essent e nobilium ordine, locum habuisse volunt nonnulli.

chisynagogi filia credituros quidem Judæos, sed ex pluribus pauciores.

Cap. 9, v. 5. Et quicumque non receperint vos, exeuntes de civitate illa, etiam pulverem de pedibus vestris excutite in testimonium supra illos.

65. Qualis debeat esse qui evangelizat regnum Dei, præceptis evangelicis designatur (v. 3). Ut sine virga, sine pera, sine calceamento, sine pane, sine pecunia, hoc est, subsidii sæcularis adminicula non requirens, fideique deditus sit, et quanto minus appetat temporalia, tanto magis speret ea sibi posse suppetere. Quæ possunt qui volunt ad eum derivare tractatum; ut spiritalem tantummodo locus iste formare videatur affectum, qui velut indumentum quoddam videatur corporis exuisse, non solum potestate rejecta, contemtisque divitiis, sed etiam carnis ipsius illecebris abdicatis.

66. Quibus primo omnium datur pacis atque constantiæ generale mandatum; ut pacem ferant, constantiam servent, hospitalis necessitudinis jura custodiant (v. 4). Alienum a prædicatore regni cœlestis adstruens cursitare per domos, et inviolabilis hospitii jura mutare. Sed ut hospitii gratia deferenda censetur: ita etiam si non recipiantur, excutiendum pulverem, et egrediendum de civitate mandatur. Quo non mediocris boni remuneratio docetur hospitii, ut non solum pacem tribuamus hospitibus: verum etiam si qua eos terrenæ obumbrant delicta levitatis, receptis apostolicæ prædicationis vestigiis, auferantur. Nec otiose secundum Matthæum domus quam ingrediantur apostoli, legenda decernitur; ut mutandi hospitii necessitudinisque violandæ causa non suppetat. Non tamen eadem cautio receptori mandatur hospitii; ne dum hospes eligitur, hospitalitas ipsa minuatur.

67. Sed hæc ut secundum litteram de hospitii religione venerabilis est forma præcepti: ita etiam de mysterio sententia cœlestis arridet. Etenim cum domus eligitur, dignus hospes inquiritur. Videamus igitur ne forte Ecclesia præferenda designetur, et Christus. Quæ enim dignior domus apostolicæ prædicationis ingressu, quam sancta Ecclesia? Aut quis præferendus magis omnibus videtur esse quam Christus, qui pedes suis lavare consuevit hospitibus, et quoscumque sua receperit domo, pollutis non patiatur habitare vestigiis: sed maculosos licet vitæ prioris, in reliquum tamen dignetur mundare processus? Hic est igitur solus quem nemo debet deserere, nemo mutare. Cui bene dicitur: *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes, et nos credimus.* Vides exsecutorem cœlestium præceptorum: qui quoniam non mutavit hospitium, cœlestis consortium consecrationis emeruit.

68. Fides igitur imprimis Ecclesiæ quærenda mandatur, in qua si Christus habitator sit, haud dubie sit legenda. Sin vero perfidus populus, aut præceptor hæreticus deformet habitaculum, vitanda hæreticorum communio, fugienda Synagoga censetur. Excutiendus pedum pulvis, ne fatiscentibus perfidiæ sterilis siccitatibus, tamquam humi arido arenosoque mentis tuæ vestigium polluatur. Nam sicut corporeas infirmitates populi fidelis suscipere in se debet Evangelii prædicator, et tamquam propriis inania gesta pulveri comparanda allevare atque abolere vestigiis, juxta quod scriptum est: *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* Ita si qua est Ecclesia quæ fidem respuat, nec apostolicæ prædicationis fundamenta possideat; ne quam labem perfidiæ possit adspergere, deserenda est. Quod Apostolus quoque evidenter adseruit dicens: *Hæreticum hominem post unam.... correptionem devita.*

V. 13. Ait autem ad eos: Date illis vos manducare. At illi dixerunt: Non sunt nobis plusquam quinque panes.

69. Quæ ratio est, quod cum in posterioribus Johannis passio describatur, hic jam mortuus verbis Herodis ostenditur (v. 8)? Ne forte illa, quia post Legis defectum Evangelicus cibus incipit jejuna pascere corda populorum? Denique postea quam illa quæ Ecclesiæ typum accepit, a fluxu curata est sanguinis, postea quam apostoli ad evan-

gelizandum regnum Dei sunt destinati, gratiæ cœlestis impartitur alimentum. Sed quibus impartiatur, adverte. Non otiosis, non in civitate quasi in Synagoga, vel sæculari dignitate residentibus, sed inter deserta quærentibus Christum; qui enim non fastidiunt, ipsi excipiuntur a Christo, et cum ipsis loquitur Dei Verbum non de sæcularibus, sed de regno Dei. Et si qui corporalis gerunt ulcera passionis, his medicinam suam libenter indulget.

70. Consequens igitur erat, ut quos a vulnerum dolore sanaverat, eos alimoniis spiritalibus a jejunio liberaret. Itaque nemo cibum accipit Christi, nisi fuerit ante sanatus. Et illi qui vocantur ad cœnam, prius vocando sanantur. Si claudus fuit, gradiendi facultatem ut veniret, accepit. Si lumine oculorum privatus erat, domum utique Domini, nisi refusa luce, intrare non potuit.

71. Ubique igitur mysterii ordo servatur; ut prius per remissionem peccatorum vulneribus medicina tribuatur, postea alimonia mensæ cœlestis exuberet : quamquam nondum validioribus hæc turba reficiatur alimentis, neque Christi corpore et sanguine jejuna solidioris fidei corda pascantur. *Lacte*, inquit, *vos potavi, non esca; nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis.* In modum lactis quinque sunt panes. Esca autem solidior corpus est Christi, potus vehementior sanguis est Domini. Non statim a primo epulamur omnia, neque potamus omnia. *Hoc primum*, inquit, *bibe*. Est ergo primum, est etiam secundum quod bibas. Est et primum quod manduces, est etiam secundum, est tertium. Primum quinque panes sunt, secundum septem, tertium ipsum corpus est Christi.

72. Nequaquam igitur talem Dominum deseramus, qui pro uniuscujusque viribus impartire nobis alimenta dignatur; ne aut infirmum validior cibus opprimat, aut validum exsilia alimenta non satient : *Qui* enim *infirmus est, olera manducet*. Et ille qui jam videtur laqueos infirmitatis evadere, de quinque istis manducet panibus, et duobus piscibus. Certe si petere cibum validiorem veretur, ipse relictis suis omnibus, festinet ad Dei verbum. Dum audire incipit, incipit esurire. Incipiunt apostoli esurientem videre. Et si illi adhuc non intelligunt quid esuriat, intellexit Christus. Scit quod non sæcularem cibum esuriat, sed cibum Christi. Dicat : *Dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via.* Bonus Dominus studia exigit, vires ministrat.

73. Utinam, Domine Jesu, velis mecum istos jejunos non dimittere, sed impartitis abs te epulis reficias eos; ut possint tuis alimoniis fortiores infirmitatem jejunii non timere. Dicas utinam etiam de nobis : *Nolo eos jejunos dimittere.* Et causam mihi dicito, quare eos nolis jejunos dimittere : immo jam dixisti, quia si quem dimiseris jejunum, deficit in via, hoc est, deficit vel in istius cursu vitæ, vel antequam ad caput * perveniat viæ, antequam perveniat ad Patrem, et intelligat quod ex Patre Christus est, intelligat quod Christus e cœlo, et intelligat quod Christus qui descendit, ipse est et qui adscendit; ne forte cum acceperit quod natus ex Virgine est, incipiat non Dei virtutem, sed hominis æstimare. Ergo ne deficiant, inquit :

Date illis vos manducare. At illi dixerunt : Non sunt nobis plusquam quinque panes et duo pisces : nisi nos eamus, et emamus in omnem hanc turbam escas.

74. Nondum intellexerant apostoli cibum populi credentis non esse venalem. Noverat Christus, noverat ipse nos potius esse redimendos : suas vero epulas gratuitas donat. Nondum ergo habebant discipuli cibum qui redimere nos posset. Habebant tamen jam cibum qui satiare nos posset : habebant cibum qui confirmare nos posset : *Panis* enim *confirmat cor hominis.* Miseretur ergo Dominus, ne quis deficiat in via. Si quis ergo defecerit, non per Dominum Jesum, sed per se deficit : nec habes quod adscribas Domino, qui vincit cum judicatur; quid enim dicas ei qui in te contulit omnia firmamenta virtutis? Nonne

* *Caput viæ*, dicitur finis ac terminus viæ ; nam quod summum atque extremum in singulis rebus est, caput dicitur.

ipse te genuit, nonne ipse te pavit? Cibus ejus virtus est, cibus ejus fortitudo est. Sed si tu negligentia tua virtutem quam acceperas perdidisti, non alimentorum cœlestium, sed tuæ mentis tibi præsidia defuerunt. Denique Dominus sicuti super justos et injustos pluit : ita etiam injustos pascit et justos.

75. Nonne in escæ virtute cum jam deficeret in via sanctus Elias, quadraginta ambulavit diebus, et illam escam Angelus dedit? Si autem te paverit Jesus, et acceptam escam servaveris, ambulabis non quadraginta diebus et quadraginta noctibus, sed (audeo dicere Scripturæ fretus exemplis) quadraginta annis : et egredieris ab Ægyptiis finibus, donec pervenias in terram multam, in terram fluentem lac et mel, quam juravit Dominus daturum se patribus nostris. Hujus terræ tibi virtus requirenda est, quam possidet mitis. Non istam terram dico quæ arida est, sed illam quæ Christi confirmatur alimentis, quæ sub imperio constituta regis æterni sanctorum incolatibus frequentatur.

76. Dividit ergo escas Dominus Jesus. Et ille quidem vult dare omnibus, negat nemini; dispensator enim est omnium : sed cum ille panes frangat, et det discipulis, si tu manus non extendas tuas, ut accipias tibi escas, deficies in via; nec poteris in eum culpam tuam referre, qui miseretur, et dividit : sed his dividit, qui cum eo etiam in deserto permanent, qui primo et secundo et tertio die non recedunt. Sic enim habes alibi : *Misereor hujus turbæ; quia triduum est jam quod perseverant mecum.* Quanta dignatio, quanta ab eo hominibus inspiratur humanitas! Non vult jejunos dimittere, non vult, ne deficiant in via.

77. Noli ergo deficere a disciplina Domini, neque fatigeris cum ab eo increparis. Non fatigeris nunc, ne postea fatigeris. Quid enim respondebis ei : aut quomodo te excusabis, si escæ virtutem quam ministrat, amiseris? Non potes dicere quia escam non dedit, quia dat omnibus. Non potes dicere quia noluit te bonum facere, ante quem posuit bonum et malum; ut non ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium. MULTUM ENIM refert inter eum qui necessitate invitus aliquid agit, et inter eum qui ex voluntate quod bonum est eligit : *Si enim invitus hoc ago, dispensatio mihi credita est : si volens mercedem habeo.* Consideremus ergo quia stabimus ante tribunal Christi, et si opus nostrum arserit, non habebimus quod excusare possimus. Dicet etenim quod jam per Prophetam locutus est : *Populus meus, quid feci tibi.... aut in quo molestus fui tibi, responde mihi.* Dicet et ei qui in via defecerit : Qua ratione defecisti in via? Nonne panes fregi : nonne benedixi : nonne jussi dari? Sed cur tu accipere noluisti?

78. Quanti etiam præsentium deficient in via, et post hos sermones, qui licet nostri sint, tamen quia nemo dicit Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto, panes æstimandi sunt : quanti, inquam, deficient, et in vias gentium transversis itineribus fornicantes abibunt? Atque utinam unus, et non plurimi! Sed non Jesus auctor defectus, etiamsi quis defecerit; omnibus enim distribuit qui sequuntur, sive quinque millia, sive quatuor millia sint.

79. Non otiosus numerus, non otiosus ordo, non otiosæ reliquiæ manducantium. Cur enim plures, id est, quinque millia quinque panibus, hoc est, numero minori satiantur : pauciores vero, qui sunt quatuor millia septem panibus, hoc est, numero majore pascuntur? Si enim facti tantum sequamur miraculum, videtur esse divinius quod de minore modo pluribus abundavit. Cur ergo quod minus est ei quod est amplius, quasi præstaret, adjectum est? Prius enim quinque millia quinque panibus : postea vero quatuor millia septem panibus legimus satiata. Quæramus ergo mysterium, quod miraculo præstet.

80. Itaque videntur illa quinque millia quasi quinque corporis sensus adhuc corporalibus proxima alimenta accepisse de Christo : quatuor vero millia etsi adhuc in corpore sint, et in hoc mundo qui ex quatuor constat elementis, non otiose tamen referuntur mys-

ticæ escam accepisse quietis; jam enim æquantur mundo, supra mundum futuri. Nam etsi in hoc mundo sunt, intra mundum tamen non sunt, quibus mysticæ quietis impartitur alimentum; sex enim diebus mundus est factus, septimo requietum est die, et Dominus sanctificavit eum. Ultra mundum ergo quies, ultra mundum etiam fructus quietis. Denique *Beati pacifici; ipsi enim filii Dei vocabuntur*. Nam cum Deus supra mundum sit, nemo utique potest Deum videre, nisi mundum prius spiritali transcendat obtutu. Septima itaque benedictio pacatorum : septem etiam illis quatuor millibus fragmentorum sportæ supersunt. Non mediocris hic panis est sabbatorum, panis sanctificatus, panis quietis. Et fortasse si primum quinque panes sensibiliter manducaveris, audebo et dicam, post quinque panes et septem tertio jam in terra non manducabis panem : sed supra terram manducabis octo panes, sicut qui sunt in cœlestibus. Sicut enim septem panes, panes quietis : ita octo panes, panes sunt resurrectionis. Ergo isti qui septem aluntur panibus, triduo perstiterunt, et fortasse integram resurrectionis futuræ fidem et constantiam consecuti. Denique sanctorum vox est : *Tribus diebus ambulabimus, ut epulemur Domino Deo nostro*. Sed illa suo loco.

81. De quinque ergo panibus sanctus Johannes docuit me quod nesciebam, quod non docuerat sanctus Matthæus, non docuerat sanctus Lucas (singulis enim diversa impartita est gratia); docuit, inquam, me quinque istos panes hordeaceos fuisse; et ideo non inepte diximus escam istam esse habilem corporalibus. Cur enim primo hordeaceos? Quia primo lacte, deinde esca est nutriendus qui accedit ad fidem; nondum enim poteramus, et fortasse plerique nec adhuc possumus. Nam cum sint inter nos contentiones, et dissensiones, nonne carnales sumus, et secundum hominem ambulamus? Suis quæque aptata sunt alimenta virtutibus; et inde prius hordeum, deinde triticum nobis ad alimoniam datur : fortiori vero sicut Eliæ, de interioribus frumenti panis farinaceus ministratur, quem non queunt depascere peccatores.

82. Nec solum panis et numeri, sed etiam accubitionis est differentia : illi enim supra fœnum discumbunt, isti supra terram recumbunt : supra fœnum quinque millia, supra terram quatuor millia. Plus est terram premere, quam supra fœnum jacere; illi enim quibus adhuc sensus sunt corporales, mollioribus delectantur, et ideo supra fœnum recumbunt : *Omnis* enim *caro fœnum :* isti vero supra terram, quæ triticum et vinum gignit et olivam, cibum gratiæ consequuntur. Illi discumbunt, isti recumbunt; major enim est quædam requies recumbentis. Ibi duo pisces, hic sine numero; unde plerique septiformis Spiritus gratiam in panibus definitam, in piscibus quoque duplicis Testamenti figuram intelligendam putaverunt.

83. Non piget ergo æstimare quod quatuor millia ex quatuor mundi collecta partibus, in quibus Ecclesia figuratur, majoris gratiæ cibum sumant, juxta quod scriptum est. *Quia venient ab oriente et occidente et septemtrione et austro, et recumbent cum Abraham et Isaac et Jacob in regno cœlorum*. Unde hic gratiæ Patri aguntur a Christo; non enim frustra illic benedictio tantum, hic etiam gratiarum est actio. Pro Ecclesia quippe sua Dominus Patri gratias agere consuevit; quia quæ abscondit sapientibus, ea parvulis revelavit. Benedictio igitur super nos, qui inferiores sumus : gratiarum actio super eos qui de infirmitatibus corporum suorum sacratis passionibus triumpharunt. Jam illud in superioribus prælibavimus, quia cum quinquageni discumbere juberentur, licet sacrato numero definito; tamen videtur hic fundatioris Ecclesiæ populus, qui sine numeri definitione recumbit.

84. Mysticum quoque est quod et manducans populus satiatur, et ministrant apostoli; nam et in satietate, repulsæ in perpetuum famis indicium designatur; quia non esuriet qui acceperit cibum Christi : et in apostolorum ministerio futura divisio Dominici corporis sanguinisque præmittitur. Jam illud divinum, quemadmodum quinque

panes quinque millibus populi redundaverunt; non enim exiguo, sed multiplicato cibo populum liquet esse satiatum.

85. Videres incomprehensibili quodam rigatu inter dividentium manus, quas non fregerant, fructificare particulas, et intacta frangentium digitis sponte sua fragmenta subrepere. Qui hæc legit, quemadmodum juges aquarum miretur meatus, et liquidis fontibus stupeat continuos fluere successus : quando etiam panis exundat, et naturæ solidioris rigatus exuberat? Hæc igitur facta sunt, ut illa quoque quæ non cernimus, cerneremus. His evidenter illorum quoque designavit auctorem, et totius naturæ creatorem materialis existere, quæ non (ut philosophi volunt) reperta, sed facta, gignendis omnibus rebus successus defluos subministrat.

86. Hoc quidem mirum, quidquid de fluminibus haurias, signo dispendii non notari : quidquid de fontibus auferas, usurario quodam reparari meatu. Sed et fluminibus si nihil decedere, nihil tamen videatur accedere : et fontibus ut cumulata fluenta cernuntur, ita dum minuuntur fluenta, produntur. At vero hic panis quem frangit Jesus, mystice quidem Dei verbum est, et sermo de Christo, qui dum dividitur, augetur; de paucis enim sermonibus, omnibus populis redundantem alimoniam ministravit. Dedit sermones nobis velut panes, qui in nostro dum libantur ore, geminantur. Visibiliter quoque panis iste incredibili ratione dum frangitur, dum dividitur, dum editur, sine ulla dispendii comprehensione cumulatur.

87. Nec dubites vel quod in manibus ministrantium, vel in ore edentium crescat; quando ubique nostri operis testimonium ad firmamentum credulitatis adsciscitur. Sic in nuptiis ex fontibus vina, ministris operantibus, colorantur, et ipsi qui impleverant hydrias aqua, vinum quod non detulerant, hauriebant. Comprehende, si potes, tanta rerum miracula. Hic edentibus populis crescunt suis fragmenta dispendiis, et de quinque panibus majores reliquiæ quam summa est, colliguntur : illic in alienam speciem vertuntur elementa, nec suos patitur natura defectus, nec suos agnoscit ortus, usu tamen proprio recognoscit. Quinetiam melior est mutati vini natura quam nati; quia in arbitrio creatoris est, et quos usus velit adsignare naturis, et quas naturas impartire gignendis. Vide quantis operibus opus adstruat : dum aquam minister infundit, odor transfusus inebriat, color mutatus informat, fidem quoque sapor haustus accumulat.

88. Conferant gentiles, si placet, cum Christi beneficiis deorum suorum non facta, sed ficta. Ferunt certe eorum fabulæ fuisse regem quemdam qui quidquid tangebat, aurum fiebat. Sed etiam convivia ipsa feralia; nam et ipsa mantilia digitis apprehensa riguerunt : et cibus in ore crepitabat : ferens non alimenta, sed vulnera : et in gutture potus hærebat, nec penetrare facilis, nec redire. Digna beneficia votis, digna tanto munera precatore, digna liberalitas conferente ! Talia sunt idolorum beneficia, ut cum videntur prodesse, plus noceant : at vero Christi munera parva videntur, et maxima sunt. Denique non uni collata, sed populis; nam et cibus edentium in ore crescebat, et videbatur esse corporalis alimoniæ, sed sumebatur salutis æternæ.

89. Cur autem quinque millibus hominum plus redundat, quatuor millibus minus ? Quia quatuor millia ista triduo cum Christo fuerunt; et ideo amplius cœlestis pabuli receperunt.

90. Nec otiose quæ turbæ supersunt, a discipulis colliguntur; quia ea quæ divina sunt, apud electos facilius possis quam apud populos reperire. Utinam mihi contingat audire : Collige quæ supersunt. Si audiero et fecero, habebo multa quæ turbæ, habebo multa quæ pueri et mulieres edere nequiverunt. Beatus ille qui potest colligere quæ etiam doctis supersunt.

91. Videamus quomodo colligat. Dixit Lex : *Non mœchaberis.* Fregit hunc panem Christus, divisit hoc verbum, non aliunde adjiciens, sed de suo partiens : *Qui viderit*, inquit, *mulierem ad concupiscendum, jam mœchatus est eam.* Habes

fragmentum de suo. Addidit : *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum.* Habes aliud : *Et si dextera tua scandalizat te, abscinde eam* ; et, *Qui dimissam a viro ducit, mœchatur.* Vides ex uno quam multa fragmenta. Moyses dicit quod *Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera.* Paulus dixit : *Hæc sunt duo Testamenta.* Divisit hoc verbum, et invenit mysterium. Beatus ergo qui colligit, quæ dividit Christus.

92. Qua ratione autem cophinos duodecim Christus implevit, nisi ut illud populi Judaici solveret : *Quia manus ejus in cophino servierunt* : hoc est, populus qui ante lutum in cophinis colligebat, hic jam per crucem Christi vitæ cœlestis operatur alimoniam; et eo fidei cibum congerit, ubi erat ante cœnum gentilis perfidiæ. Nec paucorum hoc munus? sed omnium est. Nam per duodecim cophinos tamquam tribuum singularum fidei firmamentum redundat : *Panis* enim *confirmat cor hominis.*

V. 20. Dixit autem illis : Vos quem me esse dicitis? Respondit Simon Petrus, Christum Dei.

93. Nec turbæ quidem otiosa opinio est, quia alii Eliam, quem venturum putabant : alii Johannem, quem decollatum sciebant, aut unum de prophetis prioribus surrexisse credebant. Sed hoc quærere supra nos est ; alterius scientiæ, alterius prudentiæ est. Nam si Paulo apostolo satis est nihil scire nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum, quid amplius mihi desiderandum est scire quam Christum! in uno enim hoc nomine et divinitatis et incarnationis expressio, et fides passionis est. Et ideo licet cæteri apostoli sciant; Petrus tamen respondit præ cæteris : *Tu es Christus filius Dei vivi.* Complexus est itaque omnia, qui et naturam et nomen expressit, in quo summa virtutum est. Etiamne nos de generatione Dei inserimus quæstiones, cum Paulus judicaverit nihil se scire nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum : Petrus nihil amplius quam Dei Filium confitendum putaverit? Nos et quando, et quomodo natus sit, et quantus sit, humanæ infirmitatis contemplatione rimamur. Scivit Paulus quod in istis magis offendiculum quæstionis, quam ædificationis profectus esset; et ideo judicavit nihil se scire nisi Christum Jesum. Scivit Petrus quod in Filio Dei omnia sint : *Omnia* enim *dedit Pater Filio.* Si omnia dedit, æternitatem quam habet, majestatemque transfudit. Sed quo prolabor longius? Fidei meæ finis Christus est, finis fidei meæ Dei Filius est. Non licet mihi scire generationis seriem; non licet tamen nescire generationis fidem.

94. Crede igitur sic quemadmodum Petrus credidit; ut et tu beatus sis, ut et tu audire merearis : *Quoniam non caro et sanguis tibi revelavit, sed Pater meus qui in cœlis est.* Caro enim et sanguis non queunt nisi quæ terrena sunt revelare : at vero qui spiritu loquitur mysteria, non carnis et sanguinis magisterio, sed divina inspiratione fundatur. Noli ergo adquiescere carni et sanguini; ne carnis et sanguinis haurias præcepta, atque ipse sanguis et caro fias. Qui enim carni adhæret, caro est : et *Qui adhæret Deo, unus spiritus est. Non permanebit*, inquit, *spiritus meus in hominibus istis in æternum, propter quod caro sunt.*

95. Sed utinam caro et sanguis non sint qui audiunt, sed a carnis et sanguinis remoti cupiditatibus possint dicere singuli : *Non timebo quid faciat mihi caro.* Qui enim carnem vicerit, Ecclesiæ fundamentum est : si æquare Petrum non potest, imitari potest; magna sunt enim Dei munera, qui non solum nobis quæ nostra fuerant reparavit, verumetiam quæ sunt sua propria concessit.

96. Refert tamen quid sibi velit quod non alium turbæ opinabantur, nisi aut Eliam, aut Hieremiam, aut Johannem Baptistam. Et Eliam forte; quia raptus ad cœlum est. Sed non Elias est Christus : ille rapitur, iste regreditur : ille, inquam, rapitur, iste rapinam non arbitratus est esse se æqualem Deo : ille petitis ignibus vindicatur, hic persecutores suos maluit sanare quam perdere. Cur autem Hieremiam putabant? Fortasse quia sanctificatus in vulva est. Sed non hic Hieremias : ille sanctificatur, iste sanctificat : illius sanctificatio cœpit

ex corpore, hic sanctus ex sancto. Cur etiam Johannem populus putabat; nisi forte quia in matris utero positus, Domini præsentiam sentiebat? Sed non hic est Johannes : ille adorabat in utero, hic adorabatur : ille baptizabat in aqua, Christus in spiritu : ille pœnitentiam suadebat, hic peccata donabat.

97. Et ideo Petrus non exspectavit populi sententiam, sed suam promsit dicens : *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Qui et semper est, nec cœpit ut esset, et esse non deficit. Magna autem Christi gratia, qui omnia prope vocabula sua discipulis suis donavit. *Ego sum*, inquit, *lux mundi* : et id tamen quo ipse gloriatur, discipulis nomen indulsit dicens : *Vos estis lux mundi. Ego sum panis vivus*; et, *Nos omnes unus panis... sumus. Ego sum vitis vera.* Et tibi dicit : *Plantavi te vitem fructuosam omnem veram.* Petra est Christus : *Bibebant enim de spiritali sequente petra, petra autem erat Christus* : etiam discipulo suo hujus vocabuli gratiam non negavit; ut et ipse sit Petrus, quod de petra habeat soliditatem constantiæ, fidei firmitatem.

98. Enitere ergo ut et tu petra sis. Itaque non extra te, sed intra te petram require. Petra tua actus est, petra tua mens est. Supra hanc petram ædificatur domus tua; ut nullis possit nequitiæ spiritalis reverberari procellis. Petra tua fides est, fundamentum Ecclesiæ fides est. Si petra fueris in Ecclesia eris; quia Ecclesia supra petram est. Si in Ecclesia fueris, portæ inferi non prævalebunt tibi. Portæ inferi, portæ mortis sunt : portæ autem mortis, portæ Ecclesiæ esse non possunt.

99. Quæ autem sunt portæ mortis, hoc est, portæ inferi, nisi singula quæque peccata? Si fornicatus fueris, portas mortis ingressus es. Si fidem læseris, portas inferi penetrasti. Si peccatum mortale commiseris, portas mortis intrasti : sed potens est Deus, qui exaltet te de portis mortis; ut annunties omnes laudes ejus in portis filiæ Sion. Portæ autem Ecclesiæ portæ castitatis sunt, portæ justitiæ, quas justus intrare consuevit dicens : *Aperite mihi portas justitiæ, et ingressus in eas confitebor Domino.* Sed ut porta mortis, porta inferi : ita et porta justitiæ, Dei porta est. *Hæc enim porta Domini, justi intrabunt per eam.* Et ideo fuge pertinaciam delictorum, ne portæ tibi possint inferi prævalere; si enim dominatum fuerit peccatum in te, mortis porta prævalebit. Fuge ergo contentiones, dissensiones, strepitus, tumultusque discordiæ; ne portas mortis ingressus incurras. Dominus enim Jesus Christus prædicari se primo noluit, ne ullus strepitus nasceretur. Increpat discipulos suos, ne cui hæc dicerent, quod

V. 22. Oportet Filium hominis multa pati, et reprobari a principibus sacerdotum, et senioribus, et scribis, et occidi, et die tertio resurgere

100. Et fortasse ideo hoc addidit Dominus, quia sciebat difficile passioni et resurrectioni etiam discipulos credituros. Et ideo passionis et resurrectionis suæ adsertor esse maluit; ut ex facto fides, non ex auditu discordia nasceretur. Ergo Christus noluit gloriari, sed maluit ignobilis videri, ut passionem subiret : et tu qui ignobilis natus es, gloriaris? Eadem tibi, qua Christus ambulavit, gradiendum est via. Hæc ejus agnitio, hæc ejus imitatio, per ignobilitatem ac bonam famam; ut glorieris in cruce Domini, sicut ipse est gloriatus. Sic ambulavit Paulus, et ideo gloriatur dicens : *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.*

101. Sed videamus cur secundum Matthæum reperiamus admonitos discipulos, ne cui dicerent quod ipse sit Christus : hic autem scriptum sit increpatos esse, ne cui dicerent quod esset multa passurus, et resurrecturus. Videtis quod in uno Christi nomine omnia sint. Ipse est enim Christus qui natus est ex Virgine, ipse est qui mirabilia fecit in populo, ipse qui mortuus est pro peccatis nostris, et resurrexit a mortuis. Unum horum si retraxeris, retraxisti salutem tuam. Nam etiam hæretici habere sibi Christum videntur; nemo enim Christi nomen negat : sed negat Christum, qui non omnia quæ Christi sunt, confitetur. Multis igitur ex causis jubet tacere discipulos; ut fallat principem mundi, ut

declinet jactantiam, doceat humilitatem; simul ne rudes et imperfecti adhuc discipuli maximæ prædicationis molibus opprimantur.

102. Nunc qua causa etiam immundos spiritus jubeat tacere, consideremus. Sed et hoc nobis Scriptura aperuit, quia *Peccatori dixit Deus : Quare tu enarras justitias meas?* Ne quis dum prædicantem audit, sequatur errantem; improbus enim magister est diabolus, qui falsa veris sæpe permiscet; ut specie veritatis testimonium fraudis obtexat.

103. Etiam illud consideremus, utrum hic primum mandaverit discipulis, ne cui dicerent quia ipse esset Christus : an vero et ante mandaverit, quando apostolos duodecim destinavit, denuntians illis : *In viis gentium ne ambulaveritis, et in civitates Samaritanorum ne introieritis : ite autem ad oves quæ perierunt domus Israel... ægrotos curate... leprosos mundate, dæmonia ejicite... et in quamcumque civitatem... intraveritis, discite quis in ea dignus sit, atque ibi manete.* Itaque nec hic mandatum videtur, ut Christum Dei Filium prædicarent.

104. Ordo igitur disputationis est ordo tractatus*, et ideo etiam nos, cum aliqui ex gentibus vocantur ad Ecclesiam, ita præceptorum seriem formare debemus, ut primo unum Deum auctorem mundi, omniumque esse doceamus, in quo vivimus, et sumus, et movemur, cujus et genus sumus; ut non solum propter munera lucis et vitæ, verum etiam propter cognationem quamdam generis diligendus a nobis sit. Deinde opinionem illam, quæ est de idolis, destruamus; ut non possit auri argentique vel ligni materia vim in se habere divinam. Cum unum Deum esse persuaseris, tunc indicio ejus adstrues per Christum nobis salutem datam; incipiens ab illis quæ gessit in corpore, et ea divina describens, ut plus quam homo fuisse videatur, victam unius virtute mortem, mortuumque ab inferis suscitatum; paulatim enim fides crescit, ut cum supra homines fuisse videatur, Deus esse credatur. Nam nisi probaveris quod facere illa sine divina virtute non potuit, quemadmodum potes probare in eo vim fuisse divinam?

105. Sed fortasse nobis parum auctoritatis et fidei deferatur : lege sermonem Apostoli apud Athenienses habitum, qui si a primo destruere voluisset cæremonias idolorum, sermonem ejus aures gentilium respuissent. Ab uno igitur Deo operatore mundi incipit dicens : *Deus qui fecit mundum, et cuncta quæ sunt in eo.* Negari non poterat unum operatorem esse mundi, unum Deum, unum omnium creatorem. Adjunxit eo quod cœli et terræ Dominus in manufactis non dignetur habitare. Deinde quod intra auri argentique cassam materiem nequaquam verisimile sit artificio hominis vim divinitatis includi : erroris remedium docens esse studium pœnitendi. Tunc venit ad Christum, nec tamen Deum maluit quam hominem nuncupare, dicens : *In viro quo definivit omnibus fidem, suscitans eum ab inferis.* Qui enim tractat, debet audientium considerare personas; ne prius irrideatur quam audiatur. Quomodo enim Athenienses crederent quia Verbum caro factum est, et de Spiritu sancto Virgo concepit, qui irridebant quia resurrectionem audierant mortuorum? Tamen et Dionysius Areopagites credidit, et alii crediderunt in virum; ut in Deum crederent. Quid interest, quo quisque credat ordine? Non in principiis perfecta quæruntur : sed de principiis ad ea quæ perfecta sunt pervenitur. Ergo tali Athenienses informavit præcepto : talis nobis apud gentiles ordo servandus est.

106. At vero cum Judæos alloquerentur apostoli, ipsum Christum esse dicebant qui propheticis nobis esset promissus oraculis : quem non prius auctoritate sua Dei filium nominabant : sed virum probatum, virum justum, virum a mortuis suscitatum, illum virum de quo dictum est in prophetis : *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Ita ergo et tu ad ea quæ difficile creduntur,

* Id est quemadmodum in disputationibus philosophicis procedere solent a facilioribus et simplicioribus ad difficiliora et magis impedita, sic in tractando quoque Evangelio procedendum.

auctoritatem divini sermonis adscisce, et promissum ejus adventum prophetarum voce designa: resurrectionem quoque multo ante compertam Scripturarum testimoniis edoceto, non usitatam cum cæteris atque communem; ut in ipsa suscitati corporis adsertione, æternæ testimonium divinitatis adquiras. Cum enim cæterorum corpora corruptionem probaveris subiisse post mortem, hunc utique de quo dicitur: *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem*, comprobas humanæ fragilitatis expertem, probas humanæ conditionis merita supergressum, Deo magis quam hominibus conferendum.

107. Quod si ad sacramenta fidelium tendens catechumenus imbuendus sit, dicendum quia unus est Deus ex quo omnia, et unus Jesus Christus per quem omnia: non duos dominos esse dicendos: perfectum quidem Patrem, perfectum esse et Filium; sed unius Patrem et Filium esse substantiæ: Verbum æternum æterni Dei, non quod profertur, sed quod operatur; ex patre genitum, non voce editum. Prohibentur ergo apostoli evangelizare eum Dei Filium, ut evangelizarent postea crucifixum. Hæc est fidei gloria, si vere intelligas crucem Christi. Aliæ cruces nihil mihi prosunt, sola crux Christi mihi utilis est, et vere utilis, *Per quam mihi mundus crucifixus est, et ego mundo*. Si mihi crucifixus est mundus, scio quia mortuus est, non diligo eum: scio quia præterit, non concupisco eum: scio quia corruptela consumit hunc mundum, quasi fœtidum vito, quasi luem caveo, quasi nociturum relinquo.

108. Sed non statim per crucem possunt aliqui credere salutem mundo refusam. Adstrue ergo per historias Græcorum hoc fuisse possibile, sicut interdum etiam Apostolus suadet incredulis: nec versus poeticos refugit, ut fabulas destruat poetarum. Si enim revocetur in memoriam quod legiones sæpe et magnos populos, oblatis aliquorum mortibus, historiæ Græcorum adserant liberatos: si recordetur quod imperatoris filia propter Græcorum exercitus transferendos ad sacrificium sit vocata: si nostrum illud consideremus, quia *Sanguis taurorum et hircorum, et cinis vitulæ adspersus inquinatos sanctificat ad carnem emundandam*, sicut ad Hebræos scriptum est. Si pestilentia regionum aliquibus hominum contracta peccatis, unius alicujus morte adseritur esse resoluta; quod aut ratione prævaluit, aut dispositione convaluit, quo facilius in crucem Domini crederetur: proclive erit ut qui sua negare non possunt, nostra confirment.

109. Sed quoniam nullus hominum tantus esse potuit, qui totius peccata tolleret mundi, neque Enoch, neque Abraham, neque Isaac, qui licet morti se obtulerit, servatus tamen est; quia omnia non poterat abolere peccata (quis enim tantus homo, in quo omnium peccata morerentur?), idcirco non unus e plebe, non unus e numero, sed Filius Dei a Deo Patre electus est, qui cum supra omnes esset, pro omnibus se posset offerre: quem mori oportuit, ut cum esset fortior morte, alios liberaret, *Factus... inter mortuos sine adjutorio liber*, sine adjumento scilicet hominis, aut alicujus creaturæ, liber a morte. Et bene liber, qui servitutem cupiditatum repulit, mortis vincla nescivit.

LIBER SEPTIMUS.

V. 27. Dico autem vobis, vere sunt aliqui hic stantes qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei.

1. Semper Dominus sicut ad præmia erigit futura virtutum, atque utilem sæcularium rerum docet esse contemtum: ita etiam infirmitatem mentis humanæ præsentium remuneratione

sustentat. Arduum quippe est crucem tollere, et animam periculis, morti corpus offerre : negare quod sis, cum velis esse quod non sis; raroque, quamvis excelsa virtus, futuris præsentia commutat. Difficile quippe videtur hominibus, ut spem periculis emant : damnoque præsentium futuræ lucrum mercentur ætatis. Ergo bonus et moralis magister ne quis desperatione frangatur aut tædio; quoniam vitæ dulcis illecebra constantem quoque mulcet affectum, continuos vivendi successus fidelibus pollicetur; frigent enim solatia sub metu mortis, magnusque amor vitæ ægre blanditias spei cum appetitæ salutis terrore compensat. Non habes igitur quod queraris, non habes quod excuses : arbiter omnium dedit et virtuti præmium, et infirmitati remedium; ut præsentibus sustineatur infirmitas, virtus futuris. Si fortis es, contemne mortem : si imbecillis es, fuge. Sed nemo potest fugere mortem, nisi vitam sequatur. Vita tua Christus est, ipsa est vita quæ mori nescit.

2. Itaque si volumus mortem non timere, stemus ubi Christus est; ut et de nobis dicat : *Vere sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem*. Non satis est stare, nisi ubi Christus est stetur; soli enim non queunt gustare mortem qui possunt stare cum Christo. In quo licet ex verbi ipsius qualitate perpendere, ne tenuem quidem sensum habituros mortis, qui Christi videantur meruisse consortia. Certe mors corporis libando gustetur, vita animæ possessione teneatur.

3. Sed quid est gustare mortem? Ne forte quemadmodum panis vita est, ita etiam panis mors sit; sunt enim qui manducant panem doloris : sunt etiam Æthiopum populi qui acceperunt in escam draconem. Absit a nobis venenum draconis vorare; habemus enim panem verum, panem illum qui descendit de cœlo. Panem illum manducat, qui ea quæ scripta sunt servat. Sunt ergo qui mortem non gustent, donec videant regnum Dei. Sunt etiam qui mortem non videant, sicut scriptum est : *Quis est homo qui vivet, et non videbit mortem?*

4. Sed quis est homo qui non moriatur, cum resurrectio nisi mortui esse non possit? Quamvis de Enoch et Elia nullam mortem corporis acceperimus, et de Evangelista Johanne Dominus dixerit : *Sic eum volo manere donec venio;* tamen quoniam non de uno Johanne hoc putamus expressum, sed generale de multis hoc esse præceptum; non hic mors corporis, sed animæ denegatur. Sunt enim qui mortui vivunt; quoniam sunt qui viventes mortui sunt, sicut vidua illa quæ *vivens mortua est,* sicut scriptum est : *Veniat mors super eos, et descendant in infernum viventes.* Si ergo vivus quis in infernum descendit (peccato enim mortuus in inferni descendit habitaculum) sunt profecto quibus nec in morte corporis interruptus sit ordo vivendi, sicut Abraham, Isaac, et Jacob, quos vivere divinæ sententiæ auctoritate comperimus; quoniam cum sit Deus Abraham, Isaac, et Jacob, non utique mortuorum est Deus, sed viventium.

5. Itaque non de uno, sed de pluribus dicit; neque enim Petrus mortuus est, cui juxta Dominicam sententiam inferi porta prævalere non potuit. Nec Jacobus et Johannes mortui filii tonitrui, quibus in usum gloriæ cœlestis adsumtis non prævalent terrena, sed subjacent. Esto ergo et tu Petrus, devotus, fidelis, pacificus; ut portas Ecclesiæ aperias, et portas mortis evadas. Esto filius tonitrui. Dicis : Quomodo possum esse filius tonitrui? Potes esse, si non in terra, sed in pectore Christi recumbas. Potes esse filius tonitrui si te terrena non moveant, sed ipse potius ea quæ terrena sunt, mentis tuæ virtute concutias. Tremat te terra, non capiat : vereatur caro potestatem animi tui, et concussa subdatur. Eris filius tonitrui, si fueris filius Ecclesiæ. Dicat et tibi de patibulo crucis Christus : *Ecce mater tua.* Dicat et Ecclesiæ : *Ecce filius tuus;* tunc enim incipis esse filius Ecclesiæ, cum in cruce victorem videris Christum. N[illegible] qui crucem scandalum putat, Jud[illegible]

est, Ecclesiæ filius non est : qui crucem stultitiam putat, Græcus est. Ille autem est Ecclesiæ filius, qui crucem triumphum putat, qui crucem Christi triumphantis agnoscit.

6. Ergo ut scias quia Petrus, Jacobus, et Johannes mortem non gustaverunt, gloriam resurrectionis videre meruerunt; solos enim tres istos post hæc fere verba in diebus octo adsumsit (v. 28). Et duxit in montem. Quid est quod iste dicit : *In diebus octo post hæc verba?* Ne forte quia is qui verba Christi audit et credit, resurrectionis tempore gloriam Christi videbit; octava enim die facta est resurrectio ; unde et plerique psalmi in octavam inscribuntur. Aut forte ut ostenderet nobis quia dixerat quod is qui propter Dei verbum perdiderit animam suam, salvam faciet eam; quoniam promissa sua in resurrectione restituat.

7. Sed Matthæus et Marcus post dies sex adsumtos hos esse memorarunt. De quo possemus dicere, post sex millia annorum : *Mille enim anni in conspectu Dei tamquam dies una :* sed plures quam sex millia computantur anni * : et malumus sex dies per symbolum intelligere, quod sex diebus mundi opera sunt creata; ut per tempus opera, per opera mundum intelligamus. Et ideo mundi temporibus impletis, resurrectio futura monstratur : aut quia is qui supra mundum adscenderit, et hujus sæculi momenta transcenderit, velut in sublimi locatus, futuræ resurrectionis fructum exspectabit æternum.

8. Transcendamus igitur opera mundi, ut possimus facie ad faciem Deum videre. *Adscende in montem qui evangelizas Sion.* Si in montem adscendit qui evangelizat Sion, quanto magis qui Christum evangelizat, et Christum in gloriam resurgentem? Fortasse enim in corpore eum multi videant; multi enim secundum carnem cognovimus Christum : nunc autem jam non novimus.

9. Multi cognovimus, quia multi vidimus. *Vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem.* Tres autem soli, et tres electi ducuntur in montem. Putarem in tribus mystice genus hominum comprehensum; quia ex tribus filiis Noe genus omne defluxit humanum, nisi electos cernerem. Aut fortasse quia soli ex omnibus ad resurrectionis pervenire gratiam qui Christum confessi fuerint, merebuntur; quia impii in judicium non resurgunt, sed tamquam habito judicio puniuntur. Tres igitur eliguntur, qui adscenderent montem; quia et duo eliguntur qui cum Domino viderentur. Utrinque sacratus numerus. Et hoc fortasse propterea, quia nemo potest resurrectionis gloriam videre, nisi qui integrum mysterium Trinitatis incorrupta fidei sinceritate servaverit. Petrus adscendit, qui claves regni cœlorum accepit : Johannes quoque, cui committitur Domini mater : Jacobus etiam, qui primus solium sacerdotale conscendit *.

10. Inde apparent Moyses et Elias (v. 30), hoc est, Lex et prophetia cum Verbo; neque enim Lex potest esse sine Verbo : neque propheta, nisi qui de Dei Filio prophetarit. Et illi quidem filii tonitrui corporali gloria Moysen quoque et Eliam speculati sunt : sed etiam nos quotidie videmus Moysen cum Dei Filio; videmus enim Legem in Evangelio cum legimus : *Diliges Dominum Deum tuum.* Videmus Eliam cum Dei Verbo, cum legimus : *Ecce Virgo in utero accipiet* **. Unde bene Lucas addidit, quia

* Juxta LXX seniores, quos hic ut plerumque sequitur sanctus Præsul, Ambrosii tempore 6260 anni effluxerant a creatione mundi; secundum autem hebraicum calculum nondum prætererant 4400. Harum autem supputationum neutra suis et quidem nobilissimis defensoribus caret.

* Nusquam hic Jacobus episcopalem Jerosolymorum sedem tenuisse legitur : quod de Jacobo Alphæi filio fratreque Domini traditur. Quapropter lapsum memoriæ in Ambrosio libenter agnoscimus. Cæterum observandum obiter non deesse qui Jacobum Alphæi distinctum velint a Jacobo fratre Domini, contendantque primum apostolum fuisse, non secundum : secundum vero Jerosolymorum episcopum exstitisse, non primum, quo pacto jam tres Jacobi numerandi forent.

** Primum de solo Moyse probat quod eum videamus, quia verba Legis, quam is in monte repræsentabat, in Evangelio legimus : postea

V. 31. Dicebant excessum ejus quem completurus erat in Hierusalem.

11. Docent enim te de excessu ejus mysteria. Et hodie Moyses docet, et hodie Elias loquitur, et hodie in majore gloria videre possumus Moysen. Quis enim non potest, quando et populus Judæorum eum videre potuit, immo vidit? Vidit enim in gloria faciem Moysi : sed velamen accepit, sed in montem non adscendit. Et ideo erravit, quia solum Moysen vidit, Dei Verbum simul videre non potuit.

12. Revelemus igitur nos faciem nostram; ut revelata facie gloriam Dei speculantes, in eamdem imaginem reformemur. Adscendamus in montem, deprecemur Dei VerLum; ut in specie et pulcritudine sua nobis appareat, et confortetur, et prospere procedat, et regnet. Et hæc enim mysteria sunt, et altius referuntur; etenim pro tua possibilitate aut minuitur tibi Verbum, aut crescit, ac nisi altioris prudentiæ cacumen adscendas, non tibi apparet sapientia, non tibi apparet mysteriorum cognitio, non tibi apparet quanta sit gloria, quanta sit species in Dei Verbo : sed Dei Verbum quasi quodam apparet in corpore, non habens suam speciem, neque decorem; et apparet quasi homo in plaga, qui ferre possit infirmitates nostras : apparet tibi quasi quidam sermo natus ex homine, litterarum opertus involucris, virtute spiritus non refulgens. Sed si dum hominem consideras, de Virgine credas esse generatum, et paulatim adspiret fides, quod de Spiritu Dei natus sit, incipis montem adscendere. Si in cruce positum triumphantem de morte videas, non peremtum : si videas quod terra tremuit, sol refugit, tenebræ offusæ sunt oculis perfidorum, monumenta aperta sunt, mortui surrexerunt; ut esset indicio quia gentilis populus qui mortuus erat Deo, tamquam reseratis sui corporis tumulis, infuso crucis lumine resurrexit : si hoc videas mysterium, in excelsum adscendisti montem, alteram Verbi gloriam cernis.

13. Vestimenta ejus alia deorsum sunt, alia sursum. Et fortasse vestimenta Verbi sermones sunt Scripturarum, et quædam intellectus indumenta divini; quia sicut ipse Petro Johanni, et Jacobo in altera specie apparuit (v. 29), et vestitus ejus albus refulsit; ita et oculis tuæ mentis jam divinarum lectionum sensus albescit. Fiunt igitur verba divina sicut nix, vestimenta Verbi candida nimis, qualia fullo super terram facere non potest.

14. Quæramus hunc fullonem, quæramus hanc nivem. Legimus ad villam fullonis adscendisse Esaiam. Quis est iste fullo, nisi forte ille qui delicta nostra lavare consuevit? Denique ipse dixit : *Si fuerint delicta vestra sicut phœnicium, ut nivem dealbabo.* Quis est iste fullo, nisi qui indumenta nostri intellectus abluit, et induit nos indumenta virtutum, ablutisque maculis corporalibus, Soli solet offerre divino?

15. Audivi etiam (ut ad redarguendos eos de contrariis sumamus exemplum) duorum prudentium facundiam nivi et apibus comparasse*. Inveni quoque dixisse David : *Quam dulcia faucibus meis verba tua, super mel et favum ori meo!* Et infra : *Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine, et lux semitis meis.* Verbum Dei lux est, verbum Dei nix est. Super mel quoque et favum est Dei verbum, quod ore divino melle dulcior fluxit oratio, et perspicua, nivis ritu, mollioribus cadunt verba sententiis. Vere hic solus sermo nivibus comparandus, qui de cœlo missus in terras, jejuna nostrorum arva pectorum fœcundavit. Quod non usurpatorie præsumtum, sed ex lectionis serie derivatum Deus ipse testatur, dicens : *Exspectetur sicut pluvia eloquium meum, et descendant velut ros verba mea, sicut imber super gramen, et sicut nix super fænum.*

16. Utinam, Domine Jesu, mens mea pluviæ tuæ humore viridescat : utinam terram meam nivis istius candore spergas; ne præpropero calore ver corporis arva luxurient, sed potius

Eliam quoque a nobis videri adseverat, quandoquidem in Evangelio occurrit prophetia, cujus in eodem monte Elias quamdam referebat adumbrationem

* Intellige Ulyssem ac Nestorem.

nivali semina verbi cœlestis pressa fœcundent. Nix cum cadit, aves cœli ubi inhabitent non habent, et lætior solito tritici proventus exuberat.

17. Vidit hanc gratiam Petrus, viderunt et qui cum illo erant, licet somno gravati fuissent (v. 32); premit enim incomprehensibilis splendor divinitatis nostri corporis sensus. Nam si solis radium e regione oculorum contuentium corporea nequit acies sustinere; quomodo Dei gloriam humanorum ferret corruptela membrorum? Eoque purior et subtilior exhausta concretione vitiorum, corporis habitus in resurrectione formatur. Et fortasse ideo gravati erant somno, ut resurrectionis viderent speciem post quietem. Itaque evigilantes viderunt majestatem ejus; nemo enim nisi vigilans gloriam videt Christi. Delectatus est Petrus, et quem sæculi hujus illecebrosa non caperent, gratia resurrectionis illexit.

18. *Bonum est*, inquit (v. 33), *nos hic esse* (hinc et sanctus Paulus ait: *Dissolvi* enim, *et cum Christo esse multo melius*) nec laudasse contentus, non solum affectu, sed etiam factorum devotione præstantior, ad exædificanda tabernacula tria impiger operarius communis obsequii ministerium pollicetur. Et quamvis nesciret quid diceret; tamen pollicebatur officium: quo non inconsulta petulantia, sed præmatura devotio fructus pietatis accumulat. Nam quod ignorabat, conditionis fuit: quod promittebat, devotionis. Sed non capit humana conditio in hoc corruptibili, in hoc mortali corpore facere tabernaculum Deo. Sive in animo, sive in corpore, sive alio aliquo loco fuge quærere quod non licet scire. Si Petrus nescivit, quemadmodum tu potes scire? Si nescivit ille qui promisit, et qui corporis terminos magnitudine animi nesciebat; quemadmodum scire nos possumus, desidia quadam mentis intra proseptum carnis inclusi? Denique placuit tanta devotio Deo.

V. 34. Et inter hæc verba facta est nubes, et obumbravit eos.

19. Divini spiritus est obumbratio ista, quæ non caligat affectibus hominum, sed revelat occulta. Quæ etiam alio comperta est loco, dicente angelo: *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Cujus profectus ostenditur, audita Dei voce dicentis:

V. 35. Hic est filius meus dilectus, ipsum audite.

20. Hoc est, non Elias filius, non Moyses filius: sed hic est Filius, quem solum videtis, recesserant enim illi, ubi cœpit Dominus designari. Vides hanc non solum insipientium, sed etiam perfectorum, immo etiam cœlestium, fidem esse perfectam Filium Dei scire. Sed quoniam hæc jam supra diximus, cognosce nubem istam non fumigantium esse montium nebuloso humore concretam, et coacti aeris caliginem piceam, quæ cœlum tenebrarum horrore subtexat: sed lucidam nubem, quæ nos non pluvialibus aquis, et humentis alluvione imbris immadidet; sed de qua mentes hominum voce Dei omnipotentis emissa, ros fidei rigavit.

V. 36. Et dum fit vox, inventus est Jesus solus.

21. Itaque cum tres essent, unus est factus. Tres in principio videntur, unus in fine; perfecta enim in fine unum sunt. Denique hoc etiam Dominus Patrem orat, ut omnes unum simus. Nec solum Moyses et Elias in Christo unum sunt, sed etiam nos unum corpus sumus Christi. Ergo et illi tamquam recipiuntur in Christi corpus; quia et nos unum erimus in Christo Jesu. Aut fortassis quia Lex et propheta ex Verbo: quæ autem ex Verbo cœperunt, in Verbo desinunt: *Finis enim Legis est Christus, ad justitiam omni credenti.*

V. 58. Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos, ubi requiescant: nam Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet.

22. Non videtur convenire rationi, ut simplicem fidelemque istum arbitremur, qui Domini dignatione respuitur; cum indefessi famulatus obsequium spopondisset: sed Dominus non obsequiorum speciem, sed puritatem quærit affectus. Denique supra ait:

V. 48. Quicumque receperit puerum istum in nomine meo.

23. Quo loco Dominus simplicitatem

sine arrogantia docet, caritatem sine invidia, devotionem sine iracundia esse debere : nam et pueri mens provectioris affectu recipienda suadetur; quia dum puer nihil sibi vindicat, formam virtutis exsequitur : et si rationem nescit, culpam ignorat. Tamen quia plerisque non virtus, sed infirmitas videtur sine ratione simplicitas; ut tu veram recipias admoneris, id est, ut exsequaris industria munus naturæ. Et ideo ait:

Ibidem. Quicumque receperit puerum istum in nomine meo, me recipit. Et qui me recipit, recipit eum qui me misit.

24. Qui enim imitatorem Christi recipit, Christum recipit : et qui imaginem Dei receperit, recipit Deum. Sed quia imaginem Dei non poteramus videre, facta est ad nos per incarnationem Verbi præsentia; ut reconciliaretur nobis quæ supra nos est divinitas.

25. Quod autem propensius studio caritatis Johannes plurimum diligens, et ideo redamatus plurimum, excludendum putat a beneficio eum, qui non utatur obsequio, recte non reprehenditur, sed docetur : non reprehenditur, quia amore faciebat, sed docetur; ut noverit infirmorum esse firmorumque distantiam. Et ideo Dominus etsi fortiores remunerat; tamen non excludit infirmos.

V. 50. Sinite eos, et nolite prohibere; qui enim non est adversum vos, pro vobis est.

26. Bene, Domine, nam et Joseph et Nicodemus occulti discipuli propter metum, in tempore tamen suum tibi officium non negarunt. Sed tamen quia alibi dixisti : *Qui non est mecum, adversum me est : et qui mecum non colligit, dispergit*; aperi nobis, ne videatur esse contrarium. Et puto quia si quis mentium consideret scrutatorem, dubitare non debeat uniuscujusque factum mente discerni. Denique alii dicit, *sequere me :* alii, *vulpes foveas habent.* Ille cogitur, iste removetur; ut scias quia devotus admittitur, indevotus excluditur.

27. Quod vero discipulos increpavit quia ignem super eos descendere gestiebant, qui non receperant Christum (v. 54 et seq.) : ostenditur nobis non semper in eos qui peccaverint vindicandum; quia nonnumquam amplius prodest clementia tibi ad patientiam, lapso ad correctionem. Denique Samaritani citius crediderunt, a quibus hoc loco ignis arcetur. Simul disce quia recipi noluit ab his, quos sciebat non simplici mente conversos; nam si voluisset, ex indevotis devotos fecisset. Cur autem non receperint eum, evangelista ipse memoravit dicens : *Quia facies ejus erat euntis in Jerusalem* (v. 53). Discipuli autem recipi intra Samariam gestiebant : sed Deus quos dignatur vocat, et quem vult religiosum facit. Nec discipuli peccant qui Legem sequuntur; sciebant enim et Phinees reputatum ad justitiam, quia sacrilegos interemerat, et ad preces Eliæ ignem descendisse de cœlo, ut prophetæ vindicaretur injuria : sed vindicetur qui timet : vindictam non quærit, qui non timet. Simul ostenditur nobis in apostolis fuisse merita prophetarum; quando eamdem sibi potestatem quam propheta magnus emeruit, impetrandi jure præsumunt. Et bene præsumunt quia ad sermonem suum ignis de cœlo descenderet; quoniam sunt filii tonitrui.

28. Dominus autem mire omnia, nec illum temere se offerentem recepit : nec in hos indevote Dominum refutantes proprium, commovetur; ut ostenderet quia non habet ultionis studium perfecta virtus : nec ulla sit iracundia, ubi plenitudo est caritatis : nec excludenda infirmitas, sed juvanda. Procul a religiosis indignatio : procul a magnanimis cupiditas ultionis : procul etiam a prudentibus inconsiderata conjunctio, et incauta simplicitas. Unde et illi dicitur : *Vulpes foveas habent :* nec obsequium ejus admittitur, cujus non probatur officium. Circumspectum etenim fidei debet esse hospitium; ne dum infidelibus nostræ domus penetralia reseramus, in alienæ perfidiæ casses improvida credulitate labamur.

29. Sed ne illud improvide præteriisse videamur, cur hic eos qui possunt per manus impositionem immundis imperare spiritibus in nomine Jesu, neget esse prohibendos : secundum Matthæum

autem dicat his: *Non novi vos : discedite a me omnes operarii iniquitatis.* Advertere debemus non esse distantiam sensus, sententiarumque discordiam : sed illud censeri eo quod non solum officii in clericis, sed etiam virtutis opera requirantur : tantumque esse Christi nomen, ut etiam parum sanctis opituletur ad præsidium; etsi non opituletur ad gratiam. Unde nemo jactare se debet, nec purgati hominis sibi gratiam vindicare, in quo æterni nominis virtus, non aliqua possibilitas humanæ fragilitatis operata sit; non enim merito tuo diabolus, sed odio sui vincitur.

30. Quod potest homo, sinceram exhibeat fidem, et observantiam mandatorum religiosa mente custodiat; ne dicatur ei : *Vulpes foveas habent.* Fallax quippe animal, et insidiis semper intentum, rapinam fraudis exercet. Nihil tutum, nihil otiosum, nihil patitur esse securum, quod inter ipsa hospitia hominum prædam requirat.

31. Hæreticis autem vulpes comparat. Denique cum gentes vocet, hæreticos excludit. Vulpis enim plenum fraudis est animal, foveam parans, et in fovea semper latere desiderans : ita sunt hæretici, qui domum sibi parare non norunt, sed circumscriptionibus suis alios decipere conantur. Jacob domum habitat : hæreticus in fovea est, ut fraudulenta vulpis gallinæ illi evangelicæ dolum semper intendens, de qua scriptum est : *Quoties volui congregare filios tuos sicut gallina pullos suos, et noluisti? Ecce relinquetur domus vestra deserta.* Merito ergo foveas habent, quia domum quam habuerant, perdiderunt. Hoc animal neque mansuescit umquam; unde et Apostolus ait : *Hæreticum hominem post unam.... correptionem devita :* neque ulli usui est, aut cibo utile; non enim de hoc dicit Christus : *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei qui in cœlis est.* Quin etiam eas a fructibus suis relegat : *Capite nobis vulpes pusillas, exterminantes vineas,* hoc est, quæ minorem vineam, non majorem exterminant. Et ideo Samson ad caudas earum faces ligavit, et in messes alienigenarum dimisit; eo quod hæretici fructus incendere conentur alienos, latratibus magis sonori, quam vocibus expoliti (qui enim Verbum negat, nec vocem habet); ad præsens ore libero, sed in futurum fine jam vincto caudæ facibus, significantes sui finis incendium *.

32. Volucres quoque cœli, quæ frequenter ad nequitiæ spiritalis similitudinem derivantur, veluti nidos quosdam instruunt in pectoribus improborum; et ideo Filius hominis, quia abundavit iniquitas, non habet ubi caput suum reclinet. Etenim dominante versutia, cum simplicitati nullus sit locus, nulla potest in affectibus singulorum divinitatis esse possessio : *Caput* enim *Christi Deus est,* qui ubi mentem probarit innoxiam, supra ipsam quodammodo vim suæ majestatis reclinat : quod esse videtur indicio, quia profusior quædam gratia bonorum pectoribus inseratur.

33. Itaque ut advertas Deum non cultus adspernantem esse, sed fraudis: qui repudiaverat fraudulentum, elegit innocentem dicens : *Sequere me* (v.59). Sed hoc dixit ei, cujus patrem jam sciebat mortuum, illum utique patrem de quo dictum est illi : *Obliviscere.... domum patris tui.* Vide igitur quia Dominus quos miseratur, etiam imprudentes advocat, et postulanti paternæ veniam sepulturæ respondit :

V. 60. Sine mortui sepeliant mortuos suos : tu autem vade, annuntia regnum Dei.

34. Itaque cum religiosum humandi acceperimus officium, quemadmodum hic paterni quoque funeris sepultura prohibetur, nisi ut intelligas humana posthabenda divinis? Bonum studium, sed majus impedimentum; nam qui partitur studium, derivat affectum : et qui dividit curam, differt profectum. Ergo prius obeunda quæ maxima sunt; nam et apostoli, ne occuparent studium dispensandi, ministros pauperibus ordinarunt : et ipsis cum a Domino mitterentur, neminem in via salutare præscriptum est : non quod benevolen-

* Per finem, seu extremam partem caudæ vulpinæ facibus alligatam, significatur extremum hæreticorum incendium, quibus usque modo docendi ac disputandi aperta fuerat licentia.

tiæ displiceret officium, sed quod persequendæ devotionis intentio plus placeret.

35. Quomodo autem mortui sepelire mortuos possunt, nisi cum ab infidelibus humatur cadaver, cujus ita cor animam perdidit, ut illorum animæ Deum: sive quia duplex hic intelligenda est mors, una naturæ, altera culpæ? Est etiam mors tertia, in qua peccato morimur, et Deo vivimus, sicut Christus qui peccato mortuus est: *Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem vivit, vivit Deo.*

36. Una est igitur mors, qua copula corporis et animæ separatur, non formidabilis, non timenda; cum discessio quædam nostri videatur esse, non pœna: non metuenda fortibus, desideranda sapientibus, miseris expetenda, de qua dictum est: *Quærent homines mortem, et non invenient eam.*

37. Est et alia quæ sæcularium adferat interitum voluptatum: in qua non natura, sed delicta moriuntur. Hanc mortem subimus consepulti baptismate, et mortui cum Christo ab elementis hujus mundi, cum actus patimur prioris oblivia. Hanc mortem voluit, cum prophetaret Balaam, ut Deo viveret; et ideo dixit: *Moriatur anima mea in animis justorum, et fiat semen meum ut semen eorum.*

38. Est et tertia mors, quando Christus, qui est vita nostra, nescitur: scire autem Christum vita est sempiterna, quæ nunc justis præsto est in umbra, in futurum autem erit facie ad faciem; *Spiritus* enim *ante faciem nostram Christus Dominus*, de quo dixit: *In umbra ejus vivemus in gentibus.* In umbra alarum ejus speravit David: in umbra ejus concupivit, et sedit Ecclesia.

39. Si tantum, Domine Jesu, confert umbra tua, quantum utique veritas adferet? Quemadmodum vivemus, quando jam non erimus in umbra, sed in ipsa vita? *Nunc enim vita nostra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus*, inquit, *apparuerit vita nostra, tunc et nos cum eo apparebimus in gloria.* Dulcis illa vita est, quæ non habet mortem: hæc autem vita corporis habet mortem prævaricatione naturæ, quæ plerumque etiam desideratur. Habet etiam ipsa anima plerumque mortem labe peccati: *Anima* enim *quæ peccat, ipsa morietur.* Cum autem firmitate beatitudinis roborata cœperit obnoxia non esse peccato, jam non erit mortalis sed vitam carpet æternam.

40. Ad hanc vitam, fratres, festinemus, mœsti in sæculo, quia *peregrinamur a Domino;* qui enim non peregrinatur a corpore, peregrinatur a Domino. Multo autem melius dissolvi a corpore, et adhærere Deo; ut et nos unum simus apud omnipotentem Deum, et unigenitum Dei Filium videamus, per resurrectionis gloriam in naturæ claritatem adsumti, et inviolabilis concordiæ animorum fœdere sempiterno unitatem diuturnæ pacis imitati; ut compleatur id quod de nobis Dei Filius Patri orando promisit: *Ut et ipsi unum sint, sicut et nos unum sumus.*

41. Non ergo paterni funeris sepultura prohibetur, sed necessitudini generis divinæ religionis pietas antefertur: illud consortibus relinquitur, hoc mandatur electis. Aut quia sepulcrum patens guttur est, impiorum, memoria eorum abolenda præscribitur, quorum simul cum corpore meritum occidit: nec revocatur ab officio patris filius, sed fidelis a perfidi communione secernitur.

42. Est enim propria quædam sepultura justorum, qualis illa de qua dictum est: *Hæc enim mittens hoc unguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit;* et ideo qui bona fide in se sepelit Christum, ut cum eo resurgat, diaboli perfidiam in se sepelire non debet.

43. Est et illa prophetica, ut supra sepulcra majorum quædam ponamus, quæ lector agnoscis, infidelis intelligere non debet: non quod cibus imperetur aut potus, sed sacræ oblationis veneranda communio reveletur. Non ergo interdictum est muneris, sed religionis mysterium, communionem nobis cum gentibus mortuis non futuram. Nam cum sacramenta vivorum sint, non videntur mortui, qui habent vitam.

Cap. 10, v. 3. Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos.

44. Ad septuaginta discipulos dicit, hos quos designavit, et misit binos ante faciem suam. Et qua ratione binos misit? Quia bina missa sunt animalia in arcam, hoc est, cum mare femina : immunda per numerum *, sed mundata Ecclesiæ sacramento. Quod completum est oraculo quod sanctus Petrus accepit, dicente sibi Spiritu sancto : *Quod Deus mundavit, tu ne commune dixeris*. Et advertit dictum esse de gentibus, quæ corporeæ magis generationis successionem quam spiritalis gratiæ sequebantur. Hos mundavit Dominus, et passionis suæ fecit hæredes.

45. Mittens ergo discipulos in messem suam, quæ licet verbo Dei insita, tamen culturæ laborem, et sollicitum munus operarii requirebat; ne aves cœli sparsa semina dissiparent, ita : *Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos*.

46. Contraria sunt ista sibi animalia, ut alia ab aliis devorentur. Sed bonus pastor lupos gregi suo timere non novit: ideoque isti discipuli non in prædam, sed ad gratiam diriguntur; sollicitudo enim boni pastoris efficit, ut lupi in agnos audere nihil possint. Mittit ergo agnos inter lupos, ut compleretur illud : *Tunc lupi et agni simul pascentur*.

47. Et quoniam proxime de vulpe nobis non ingratus tractatus evasit, si judicium vestrum fidele in figura minusculi animantis expertus sum, præsumo quod profunda mysteria quæ luporum specie velantur, studiorum vestrorum possim aperire suffragio. In specie vulpium hæreticos significari supra expressimus, qui promittunt nomine quod Christum sequantur, sed studio fraudis abjurant. Hos non suscipit Dominus, sed a suo nido arcet et prohibet. Lupi quid significare videantur, debemus advertere.

48. Bestiæ nempe sunt quæ insidiantur ovilibus, circa pastorales versantur casas, habitacula domorum intrare non audent, somnum canum, absentiam aut desidiam pastoris explorant, ovium guttur invadunt; ut cito strangulent : feri, rapaces, iidemque natura corporis rigidiores; ut se facile non possint inflectere, impetu quodam suo feruntur, et ideo sæpe luduntur. Tum præterea si quem priores hominem viderint, vocem ejus quadam naturæ feruntur vi eripere : si autem homo prius eos viderit, exagitari memorantur. Et ideo cavendum mihi est ne si in hodierno tractatu spiritalium mysteriorum gratia non potuerit refulgere, lupi me prius vidisse credantur, et solemne vocis extorsisse suffragium.

49. Nonne lupis istis hæretici comparandi sunt, qui insidiantur ovilibus Christi, fremunt circa caulas nocturno magis tempore quam diurno? Semper enim perfidis nox est, qui lucem Christi sævæ nebulis interpretationis obducere, et quantum in ipsis est fuscare, conantur. Versantur ergo circa caulas, stabula tamen Christi intrare non audent. Et ideo non sanantur, quia in stabulum suum non vult eos Christus inducere, in quo curatus est ille qui de Hierusalem descendens incidit in latrones : quem vulneribus alligatis, infuso oleo et vino, imponens in jumentum suum Samaritanus ille duxit in stabulum, et sanandum stabulario dereliquit. Non accipiunt ergo medicinam, qui medicum non requirunt; si enim requirerent, non derogarent.

50. Explorant pastoris absentiam, et ideo pastores Ecclesiarum vel necare, vel in exsilium agere contendunt; quia præsentibus pastoribus oves Christi incursare non possunt. Spoliare ergo gregem Domini raptores conantur, qui corporea quadam mentis intentione duri ac rigidi, nequaquam solent a suo errore deflectere. Et ideo Apostolus ait : *Hæreticum hominem post unam.... correptionem devita*, sciens quia subversus est, qui ejusmodi est. Hos Scripturæ verus interpres Christus illudit; ut inanes suos in vanum effundant impetus, et nocere non possint.

51. Qui si quem versuta disputationis suæ circumscriptione prævenerint, fa-

---

* *Immunda per numerum* ideo dicuntur, quia per binarium mixtio et compositio significatur, quæ opponitur simplicitati, cujus figura est unitas.

ciunt obmutescere; mutus est enim qui Verbum Dei non eadem qua est gloria confitetur. Cave ergo ne tibi vocem tollat hæreticus, si prior eum non ipse deprehenderis; serpit enim, dum latet ejus perfidia : si autem commenta impietatis ejus agnoveris, jacturam piæ vocis timere non poteris. Cave igitur versutæ disputationis venena : animam petunt, guttur invadunt, vitalibus vulnus affigunt. Graves sunt morsus hæreticorum, qui ipsis graviores et rapaciores bestiis, nullum avaritiæ finem, impietatisque noverunt.

52. Nec vos moveat quod formam prætendere videntur humanam : etsi foris homo cernitur, intus bestia fremit. Et ideo eos lupos esse non dubium est, juxta Domini Jesu divinam sententiam, qui ait : *Attendite vobis a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium : intus autem sunt lupi rapaces; ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Si quis ergo specie movetur, fructum interroget. Audis aliquem sacerdotem dici, rapinas ejus agnoscis *. Vestitum ovis habet, facta prædonis. Foris ovis, intus lupus est : qui modum non habet rapinarum, qui tamquam in nocte Scythico membra duratus gelu, cruentus ora, circumvolat quærens quem devoret. Nonne vobis videtur lupus, qui humanæ necis insaturabili crudelitate fidelium morte populorum rabiem suam explere desiderat.

53. Ululat iste, non tractat **, qui negat vocis auctorem, et sacrilego sermone bestiale murmur interstrepit, qui non confitetur Dominum Jesum æternæ præsulem vitæ. Audivimus ejus ululatus, cum in orbem gladius mitteretur ***. Dentes asperos, ora tumida præferebat, et putabat quod vocem omnibus abstulisset, quam solus amiserat. Et ideo ut hos lupos effugere possimus, docet Dominus quid sequamur, dicens :

V. 4. Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta.

54. Quid sit, sacculum non esse portandum, alibi evidenter expressit; scripsit enim Matthæus quoniam dixit ad discipulos Dominus : *Nolite possidere aurum, neque argentum.* Si prohibemur aurum possidere : quid eripere, quid auferre? Si quod habeas, donare præciperis, quemadmodum congeris quod non habebas? *Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mæchandum, mæcharis? Qui exsecraris idola, sacrilegium facis? Qui in Lege gloriaris, per prævaricationem Legis Deum inhonoras? Nomen enim Dei per vos blasphematur.*

55. Non sic apostolus Petrus, qui primus dominicæ exsecutor sententiæ, ut ostenderet non in vacuum Domini effusa mandata; cum posceretur a paupere, ut ei aliquid pecuniæ largiretur, ait : *Argentum atque aurum non habeo.* Ille gloriatur quod non habeat argentum neque aurum : vobis pudori est minus adhuc habere quam cupitis? Est ergo et pauperies gloriosa; quia est et beata, sicut scriptum est : *Beati pauperes spiritu.* Tamen non tam hoc gloriatur Petrus, quod argentum et aurum non habeat, quam quod servet mandatum Domini, qui præcepit : *Nolite possidere aurum*; hoc est dicere : Vides me Christi esse discipulum, et aurum a me requiris? Aliud nobis multo pretiosius auro donavit, ut in nomine ejus operemur. Itaque non habeo quod non dedit, sed quod dedit habeo : *In nomine Domini Jesu surge, et ambula.*

56. Sicut ergo qui horrea vult congerendis ædificare frumentis, Dominicæ sententiæ auctoritate reprehenditur : ita qui sacculum vult auro parare condendo, nævum reprehensionis incurrit.

* Hic Auxentium arrianum designari ex eo intelligas, quod iisdem ferme verbis ille describitur, *de Basil. non trad.* ubi legimus, *Auxentii ipsius qui se dicit episcopum, etc.*; ubi etiam quod dicitur, *Minora fecit in Scythia, etc.*, liquido respondet verbis infra positis, *Scythico membra duratus gelu, etc.*

** *Non tractat*, hoc est, scripturam non exponit, quo sensu hoc verbum Patribus maxime familiare est.

*** Per vocem *gladius* crudelem illam legem Auxentii ipsius manu scriptam, et 12 Kal. Febr. promulgatam innuit Ambrosius, de qua idem quoque *de Basil. non trad.* scribit: *Auxentius gladium volantem per omnes urbes direxit.* Confer utrumque locum inter se; namque illi mutuo sese mirum in modum explicant, et confirmant.

57. *Non peram, neque calceamenta.* Utrumque de corio mortui animantis confici solet : nihil autem in nobis Dominus Jesus mortale vult esse. Denique ad Moysen dicit : *Solve calceamentum pedum tuorum; locus enim in quo stas, terra sancta est.* Mortale igitur atque terrenum calceamentum jubetur solvere, cum mitteretur ad populum liberandum; hujus enim minister muneris timere nihil debet, nec a suscepto officio, mortis periculo retardari. Ipse enim cum defensionem fratrum, hoc est, Judæorum voluntarius recepisset, calumniæ terrore revocatus est ab incœpto, et fugit ex Ægypto. Et ideo cum Dominus affectum ejus probasset, conditionem autem vidisset infirmam, animi ejus mentisque vestigium mortalibus vinculis censuit exuendum.

58. Quod si quem movet qua ratione in Ægypto calceati jubentur edere agnum : apostoli autem sine calceamentis ad prædicandum Evangelium diriguntur, is considerare debet quia in Ægypto positus, debet adhuc morsus cavere serpentis; multa enim venena in Ægypto, et qui in typo pascha celebrat, patere potest vulneri : qui autem minister est veritatis, hebetat venena, non trepidat. Denique momordit Paulum vipera in Melita insula, et videntes pendentem de manu ejus viperam incolæ loci illius putabant eum esse moriturum : sed ubi inoffensum stare viderunt, Deum esse dicebant, cui venenum nocere non poterat. Et ut scias hoc verum esse, ipse Dominus ait : *Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et supra omnem virtutem inimici, et nihil vobis nocebunt.*

59. Non virgas in manu jubentur tollere apostoli; sic enim Matthæus scribendum putavit. Quid est autem virga, nisi præferendæ potestatis insigne, et ulciscendi instrumentum doloris? Ergo humilis Domini (*in humilitate* enim *judicium ejus sublimatum est*) humilis, inquam, Domini præceptum discipuli ejus humilitatis officiis exsequuntur; eos enim misit ad seminandam fidem, qui non cogerent, sed docerent : nec potestates exercerent, sed doctrinam humilitatis adtollerent. Quo loco humilitati putavit etiam patientiam copulandam; quia ipse quoque, juxta testimonium Petri, cum malediceretur, non remaledixit : cum percuteretur, non repercussit. Hoc est ergo dicere : Imitatores mei estote, ultionis studia deponite, insolentiam verberantium non injuriæ relatione, sed magnanimitate patientiæ verberate. Nemo debet quod ipse in alio reprehendit, imitari : graviora contumacibus mansuetudo vulnera refert. Hoc pugno repercussit Dominus verberantem, dicendo : *Qui te percutit in maxillam, præbe illi et alteram.* Fit enim ut judicio suo ipse se damnet, et quodam stimulo sui compungatur affectus, qui relatam sibi sedulitatem pro injuria quam fecit, adverterit.

60. Habet tamen quos et cum virga apostolos miserit, sicut Paulus testificatur, dicens: *Quid vultis, in virga veniam ad vos, an in caritate et spiritu mansuetudinis?* Hanc virgam etiam Timotheo dedit Apostolus, dicens: *Argue, obsecra, increpa.* Aut fortasse ante passionem Domini, quæ nutantium populorum corda firmavit, necessaria sola fuerit mansuetudo; post passionem correctio. Certe mulceat Dominus, increpet Paulus : suadeat qui potest pectora etiam dura mollire : arguat qui non potest universa suadere. Virgam igitur Paulus ex doctrina Legis adsumserat. Legerat enim : *Qui parcit baculo, odit filium suum.* Legerat etiam quia agnum manducantes, baculum in manibus habere præcepto prophetico jubebantur. Et ideo Dominus in veteri Testamento ait : *Visitabo in virga iniquitates eorum.* In novo autem se ipsum obtulit, ut ignosceret universis, dicens : *Si me quæritis, sinite hos abire.* Et alibi habes quia cum apostoli ignem de cœlo petere vellent, ut consumeret Samaritanos, qui Jesum Dominum intra civitatem suam recipere noluerunt : *Conversus increpavit illos*, et ait : *Nescitis cujus spiritus estis; Filius enim hominis non venit animas perdere hominum, sed salvas facere.*

61. Perfectiores ergo sine virga diriguntur, infirmiores cum baculo manducant. Sed et Paulus virgam quidem mi-

natur: sed in spiritu mansuetudinis visitat delinquentes. Denique ut scias mitem esse doctorem, eorum ipsorum quos arguit, consulit voluntatem. *Quid vultis,* inquit, *in virga veniam ad vos, an in caritate et spiritu mansuetudinis?* Semel virgam dixit, bis mitiora subjecit, adjiciens mansuetudinem caritati. Prius tamen minatus est virgam, sed exhibuit mansuetudinem; nam in secunda epistola ad eosdem Corinthios scribens ait: *Testem Deum invoco in animam meam, quod parcens vobis non veni ultra Corinthum.* Audi qua ratione putaverit esse parcendum: *Ne iterum*, inquit, *in tristitia venirem ad vos.* Abjecit virgam, et affectum caritatis adsumsit.

V. 4. Et neminem salutaveritis in via.

62. Fortasse quibusdam hoc durum et superbum, nec mansueti et humilis Domini præcepto convenire videatur, quod ille qui etiam accubitionis loco præcepit esse cedendum, hoc loco mandet discipulis: *Neminem salutaveritis in via;* cum iste communis sit usus gratiæ. Sic inferiores superiorum sibi favorem conciliare consueverunt. Gentiles quoque cum Christianis habent hujusmodi officiorum commercia. Quomodo Dominus hunc usum humanitatis avellit?

63. Sed considera non hoc esse solum: *Neminem salutaveritis:* sed non frustra additum, *In via.* Denique et Elisæus cum mitteret servum suum, ut baculum ejus poneret supra corpus defuncti pueri, mandavit ei ne in via aliquem salutaret; festinantem enim eum jubebat pergere, ut celebrandæ resurrectionis exsequeretur officium, ne confabulatione alicujus obvii, mandato reflecteretur a munere. Ergo et hic non salutationis sedulitas aufertur: sed obstaculum impediendæ devotionis aboletur; ut quando divina mandantur, paulisper sequestrentur humana. Pulcra est salutatio, sed pulcrior matura exsecutio divinorum, quæ per moram sæpe traxit offensam. Ideo autem et honesta prohibentur, ne solemnis gratia obrepat officii, et impediat ministerium, cujus mora culpa sit.

64. Jam illud virtus alia, ne de domo ad domum quis vaga facilitate demigret (v. 8); ut servemus etiam hospitali in amore constantiam, nec coalitam amicitiæ necessitudinem facile resolvamus; ut pacis præferamus nuntium, ut ipse primus ingressus pacis benedictione celebretur: cibo potuque oblato oportere nos esse contentos, vexilla fidei non premenda, et regni cœlestis Evangelium prædicandum, excutiendum de pedibus pulverem, si quis recipiendos civitatis hospitio non putaverit.

65. Docet etiam graviori pœnæ obnoxios fore qui Evangelium non sequendum, quam qui Legem judicaverint esse solvendam; eo quod Tyrus et Sidon si tanta operationum cœlestium vidissent miracula (v. 13 et seq.), non despexissent remedium pœnitentiæ. Istam quoque vel affluentiam vel insolentiam sæcularem neque cœlesti muneri comparandam, neque rursus sine remedio derelinqui, cum unicuique sit subsidium pœnitendi. Postremo aperit cœleste mysterium, quod placuerit Deo ut parvulis magis quam prudentibus istius mundi suam gratiam revelaret (v. 21). Quod apostolus Paulus stylo pleniore digessit dicens: *Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? Nam quoniam in Dei sapientia non cognovit hic mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.*

66. Parvulum ergo accipiamus, qui se exaltare non noverit, et phaleratis sermonibus artem suæ jactare prudentiæ, quod philosophi plerique faciunt. Parvulus erat qui dixit: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me.* Et ut scires parvulum hunc non ætate, non sensu fuisse, sed humilitate sua, et quadam declinatione jactantiæ, addidit: *Sed exaltavi animam meam.* Vides quam excelsus fuerit hic parvulus, quanto virtutum sublimis vertice? Tales nos parvulos vult esse Apostolus, cum dicit: *Si quis videtur sapiens esse inter vos in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens; sapientia enim hujus sæculi stultitia est apud Deum.*

67. Pulcherrimus connectitur de fide

locus, quando omnia sibi tradita dicit a Patre suo. Cum *omnia* legis (v. 22), omnipotentem agnoscis, non decolorem, non degenerem Patris: cum *tradita* legis Filium confiteris, cui per naturam omnia unius substantiæ jure sint propria, non dono collata per gratiam. Addidit:

V. 22. Nemo scit quis est Filius, nisi Pater: et quis est Pater, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.

68. Quem locum in iis quos de Fide scripsi libellis, memini non esse prætermitum. Ut scias autem quia sicut Filius Patrem quibus vult revelat, etiam Pater revelat quibus vult Filium, audi dicentem ipsum Dominum Jesum cum laudaret Petrum, quod eum Filium Dei esse confessus sit: *Beatus es, Simon Barjona, quia non caro et sanguis revelavit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est.*

69. Adhæret his lectio, qua exponuntur hi qui sibi legisperiti (v. 25) videntur, qui verba Legis tenent, vim Legis ignorant: et ex ipso primo Legis capitulo docet esse Legis ignaros, probans quod in principio statim Lex et Patrem et Filium prædicaverit, incarnationis quoque Dominicæ annuntiaverit sacramentum, dicens: *Diliges Dominum Deum tuum...* Et *diliges proximum tuum sicut teipsum.*

70. Unde Dominus ait ad legisperitum (v. 28): *Hoc fac et vives.* At ille qui nesciret proximum suum; quia non credebat in Christum, respondit: *Quis est meus proximus?* Itaque qui Christum nescit, nescit et legem. Quomodo enim potest scire Legem, cum veritatem ignoret, cum Lex annuntiet veritatem?

V. 30. Homo quidam ex Hierusalem descendebat in Hiericho, et incidit in latrones.

71. Ut eum locum qui propositus est nobis, planius possimus absolvere, veterem civitatis Hiericho repetamus historiam. Meminimus itaque quod Hiericho, sicut legimus in libro qui inscribitur Jesu Nave, magna civitas fuerit, muralibus septa parietibus, quæ non ferro pervia, non arieti posset esse penetrabilis: in ea Rahab habitasse meretricem quæ exploratores quos direxit Jesus, hospitio recepit, consilio instruxit, postulantibus civibus abiisse respondit, abscondit in tecto: et ut se suosque urbis excidio posset eripere, coccum in fenestra ligavit: urbis autem ipsius inexpugnabiles muros septem tubarum sacerdotalium sono, et populi jubilantis ululatu consono corruisse.

72. Videte quemadmodum unusquisque proprium servet officium: exploratores excubias, mysterium meretrix, fidem victor, religionem sacerdos. Hi periculum pro laude non metuunt: illa susceptos nec in periculis prodit: iste sollicitus fidem magis servare quam vincere: meretricis prius mandat salutem, quam excidium civitatis: religionis autem insignia arma sunt sacerdotis. Jam illud quis non plenum putet esse miraculi, quod ex tota urbe nemo servatus est, nisi quem meretrix liberavit?

73. Hæc simplicis historia veritatis est: quæ si altius consideretur, admiranda signat mysteria. Hiericho enim figura istius mundi est, in quam de paradiso, hoc est, de Hierusalem illa cœlesti ejectus Adam prævaricationis prolapsione descendit, hoc est, de vitalibus ad infirma demigrans: cui non loci, sed morum mutatio naturæ suæ fecit exsilium. Longe enim mutatus ab illo Adam, qui inoffensa beatitudine fruebatur, ubi in sæcularia peccata defluxit, incidit in latrones: in quos non incidisset, nisi his mandati cœlestis devius se fecisset obnoxium. Qui sunt isti latrones, nisi angeli noctis atque tenebrarum, qui se nonnumquam transfigurant in Angelos lucis, sed perseverare non possunt? Hi ante dispoliant quæ accepimus indumenta gratiæ spiritalis, et sic vulnera inferre consuerunt; nam si intemerata quæ sumsimus indumenta servemus, plagas latronum sentire non possumus. Cave ergo ne ante nuderis, sicut Adam ante nudatus est, mandati cœlestis custodia destitutus, et exutus fidei vestimento, et sic lethale vulnus accepit: in quo omne genus occidisset humanum, nisi Samaritanus ille descendens, vulnera ejus acerba curasset.

74. Non mediocris iste Samaritanus,

qui eum quem sacerdos, quem levita despexerat, non etiam ipse despexit. Nec vocabulo sectæ despicias, quem verbi interpretationem miraberis; Samaritani etenim vocabulo custos significatur. Hoc habet interpretatio. Et quis est custos, nisi ille de quo dictum est: *Custodiens parvulos Dominus?* Itaque sicut Judæus alius in littera, alius in spiritu: ita et Samaritanus alius foris, alius in occulto. Hic ergo Samaritanus descendens quis est? Scilicet: *Qui descendit de cœlo, et qui adscendit in cœlum, Filius hominis qui est in cœlo?* Videns semivivum, quem nemo potuerat ante curare, sicut illam quæ cursu sanguinis profluens, in medicis erogaverat omne patrimonium suum: *Venit secus eum*, hoc est, factus est compassionis nostræ susceptione finitimus, et misericordiæ collatione vicinus.

V. 34. Et alligavit vulnera ejus, infundens oleum et vinum.

75. Multa medicamenta medicus habet iste, quibus sanare consuevit. Sermo ejus medicamentum est. Alius ejus sermo constringit vulnera, alius oleo fovet, alius vinum infundit. Constringit vulnera austeriore præcepto, fovet remissione peccati, sicut vino compungit denuntiatione judicii.

Ibidem. Et imposuit, *inquit*, in jumentum suum.

76. Audi quomodo te imponat: *Hic peccata nostra portat, et pro nobis dolet:* et pastor imposuit ovem lassam super humeros suos. Homo enim jumento similis factus est; et ideo supra jumentum suum nos imposuit, ne nos essemus sicut equus et mulus; ut per nostri corporis adsumtionem infirmitates nostræ carnis aboleret.

77. Denique duxit nos in stabulum, qui eramus jumenta. Est autem stabulum, in quo fessi longo itinere succedere solent. Duxit itaque in stabulum Dominus, *Qui suscitat a terra inopem, et de stercore erigit pauperem.*

78. *Et curam egit;* ne æger ea quæ acceperat, nequaquam præcepta servaret. Sed non vacabat Samaritano huic diu in terris degere: redeundum eo erat, unde descenderat. Itaque:

V. 35. Altero die.

79. Quis est iste alter dies nisi forte ille Dominicæ resurrectionis, de quo dictum est: *Hic est dies quem fecit Dominus?*

V. 35. Protulit duos denarios, et dedit stabulario, et ait: Curam illius habe.

80. Qui sunt isti duo denarii, nisi forte duo Testamenta, quæ imaginem in se habent æterni regis expressam, quorum pretio vulnera nostra curantur? Redemti enim sumus pretioso sanguine; ut ultimæ mortis ulcera vitaremus.

81. Hos ergo duos denarios (licet horum quoque librorum quatuor formas non absurdum sit intelligere) accipit stabularius. Quis? Ille forsitan qui ait: *Æstimo ut stercora, ut Christum lucrifaciam;* quo curam haberet hominis vulnerati. Stabularius itaque ille est qui dixit: *Misit me Christus evangelizare.* Stabularii sunt illi quibus dicitur: *Ite in orbem universum, et prædicate Evangelium universæ creaturæ: et qui crediderit et baptizatus fuerit, hic salvus erit,* salvus utique a morte, salvus a vulnere quod infixum est a latronibus. Beatus ille stabularius, qui alterius vulnera curare potest. Beatus ille cui dicit Jesus:

V. 35. Quodcumque supererogaveris, revertens reddam tibi.

82. Bonus dispensator, qui etiam supererogat. Bonus dispensator Paulus, cujus sermones et epistolæ veluti ei rationi quam acceperat, supereffluunt. Moderatum Domini mandatum prope immoderato labore mentis et corporis exsecutus; ut multos ab ægritudine gravi spiritalis alloquii dispensatione relevaret. Bonus ergo stabularius stabuli ejus in quo agnovit asina præsepe Domini sui, et in quo grex clauditur agnorum; ne frementibus ad caulas rapacibus lupis, facilis in ovilia sit incursus.

83. Spondet ergo mercedem se redditurum. Quando reverteris, Domine, nisi in judicii die? Nam licet ubique sis semper, et stans in medio nostrum, non cernaris a nobis, erit tamen tempus quo universa caro te adspiciat rever-

sit indivisum? *Habitat enim*, ut legisti, *corporaliter plenitudo divinitatis in Christo*. Quod utique et de Patre negare non poteris, et de Spiritu negare non debes. Nec tibi membrorum comparatione nostrorum portio quædam videatur facienda virtutis; individuæ enim rei non potest esse divisio: et ideo ad formam unitatis, non ad distinctionem potestatis referenda digiti nuncupatio est; cum et dextera Dei dicat: *Ego et Pater unum sumus*. Sed licet individua divinitas, distincta persona est.

93. Digitus tamen cum dicitur Spiritus, operatoria virtus significatur, quod divinorum operum sicut Pater et Filius, ita et Spiritus sanctus operator sit. David enim dicit: *Quoniam videbo cœlos opera digitorum tuorum*. Et in trigesimo secundo psalmo: *Et spiritu oris ejus omnis virtus eorum*. Et Paulus ait: *Hæc omnia autem operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*. Et id cum dicit:

V. 20. Quod si in Spiritu Dei ego ejicio dæmonia, profecto pervenit in vos regnum Dei,

94. Simul ostendit imperialem quamdam esse sancti Spiritus potestatem, in quo regnum est Dei. Nos quoque in quibus habitat Spiritus, regalem domum habemus. Unde et in posterioribus dixit: *Regnum Dei intra vos est*. Et ideò divinitatis, et dominationis, et imperatoriæ majestatis consortem debemus æstimare Spiritum sanctum; quia *Dominus est Spiritus: ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas*.

V. 24. Cum immundus spiritus exierit de homine, ambulat per loca arida quæ non habent aquam, quærens requiem, et non inveniens.

95. Hoc de Judæorum plebe dictum ambigi non potest, quam Dominus a regno suo in superioribus segregavit. Unde omnes quoque hæreticos et schismaticos a regno Dei, et ab Ecclesia intellige separatos. Et ideo non Dei, sed immundi spiritus omnes schismaticorum hæreticorumque liquido claret esse conventus. Itaque in uno homine totius Judaici populi comparatio est, a quo per Legem spiritus immundus exierat. Sed quia in nationibus et gentibus per fidem Christi requiem reperire non potuit (immundis enim spiritibus Christus incendium est, qui in pectoribus gentilium, quæ ante arida erant, postea per baptismum rore Spiritus sancti humescebant, jacula adversarii ignita restrinxerat), ideo regressus ad plebem est Judæorum, quæ forensi et perfunctoria specie comta, animo manet interiore pollutior. Neque enim sacri fontis irriguo aut abluebat, aut restinguebat ardorem: meritoque ad eam spiritus redibat immundus, adducens secum septem spiritus nequiores se; quoniam in hebdomada Legis et octavæ mysterium sacrilega mente commisit. Itaque ut nobis multiplicatur septiformis Spiritus gratia: ita illis immundorum spirituum omnis cumulatur injuria; universitas enim hoc numero aliquoties comprehenditur, propter quod septimo die conclusis mundi operibus, requievit Deus. Ideo et *sterilis septem peperit, et populosa in filiis infirmata est*. Denique ut scias Synagogæ populum deformari, ubi Ecclesiæ beatitudo laudatur, subjecit:

V. 29, 30. Generatio hæc, generatio nequam est: signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. Nam sicut Jonas fuit signum Ninivitis: ita erit et Filius hominis.

96. In hoc quoque Judæorum plebe damnata, Ecclesiæ mysterium evidenter exprimitur, quæ in Ninivitis per pœnitentiam, et in regina austri per studium percipiendæ sapientiæ de totius orbis finibus congregatur; ut pacifici Salomonis verba cognoscat. Regina plane cujus regnum est indivisum, de diversis et distantibus populis in unum corpus adsurgens. Itaque *Sacramentum hoc magnum est... de Christo et Ecclesia*: sed tamen hoc majus est; quia illud in figura ante præcessit: nunc autem plenum in veritate mysterium est; illic enim Salomonis typus, hic autem Christus in suo corpore est. Ex duobus igitur constat Ecclesia, ut aut peccare nescias, aut peccare desinas, pœnitentia enim delictum amovet, sapientia cavet. Hoc in mysterio.

97. Cæterum Jonæ signum ut typus

Dominicæ passionis, ita etiam gravium quæ Judæi commiserant, testificatio peccatorum est. Simul advertere licet et majestatis oraculum, et pietatis indicium; namque Ninivitarum exemplo et denuntiatur supplicium, et remedium demonstratur. Unde etiam Judæi debent non desperare indulgentiam, si velint agere pœnitentiam.

V. 33. Nemo lucernam accendit, et in abscondito ponit, neque sub modio, sed supra candelabrum.

98. Ergo quia in superioribus Ecclesiam Synagogæ prætulit, hortatur nos ut fidem potius nostram ad Ecclesiam transferamus; lucerna enim fides est, juxta quod scriptum est : *Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine*; verbum enim Dei fides nostra est, verbum Dei lux, lucerna est fides. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Lucerna autem lucere non potest, nisi aliunde lumen acceperit. Hæc est lucerna quæ accenditur, virtus scilicet nostræ mentis et sensus, ut mna illa possit quæ perierat, reperiri. Nemo ergo fidem sub Lege constituat : Lex enim intra mensuram est, ultra mensuram gratia : Lex obumbrat, gratia clarificat. Et ideo nemo fidem suam intra mensuram Legis includat, sed ad Ecclesiam conferat, in qua septiformis Spiritus relucet gratia, quam Princeps ille sacerdotum fulgore supernæ divinitatis illuminat, ne eam Legis umbra restinguat.

99. Denique lucerna illa quam matutinis vespertinisque temporibus, ritu veteri Judæorum, princeps sacerdotum solebat accendere, velut sub modio sita Legis evanuit : et civitas illa Hierusalem, quæ in terris est, quæ occidit prophetas, quasi in convalle fletus posita delitescit : illa autem Hierusalem quæ in cœlo est, in qua militat fides nostra in illo altissimo omnium locata monte, hoc est in Christo, Ecclesia non potest tenebris et ruinis hujus mundi abscondi : sed fulgens candore solis æterni, luce nos gratiæ spiritalis illuminat.

V. 39. Nunc vos, Pharisæi, prius quod deforis est calicis et catini mundatis.

100. Vides corpora nostra terrenorum et fragilium expressione signari, quæ brevi lapsu præcipitata franguntur : et facile ea quæ mens voluit interna per sensus et gesta corporis prodi, sicut illa quæ calix interius continet, foris lucent. Unde et in posterioribus non dubium est vocabulo calicis passionem corporis declarari, cum dicit Dominus : *Calicem quem mihi Pater dedit, non vis ut bibam illum?* Bibit enim corpus suum, qui corporalem fragilitatem spiritali absorbet affectu, et quasi in mentem animumque transfundit; ut interioribus exteriorum imbecillitas hauriatur. Cernis igitur quod nos non exteriora hujus calicis aut catini, sed interiora contaminant. Et ideo quasi bonus præceptor docuit quemadmodum nostri mundare corporis contagium debeamus, dicens :

V. 41. Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis.

101. Vides quanta remedia? Mundat nos misericordia, mundat nos Dei sermo, juxta quod scriptum est : *Jam vos mundi estis propter sermonem meum, quem locutus sum vobis.* Nec hoc loco solum, sed etiam in aliis quanta sit gratia expressum tenes : *Eleemosyna enim a morte liberat* : et, *Conclude eleemosynam in corde pauperis, et hæc pro te exorabit in die malo.*

102. Totus itaque pulcherrimus abhinc dirigitur locus, ut quoniam nos ad studium simplicitatis invitat, superflua Judæorum et terrena condemnet, qui secundum corpus intelligendo quæ Legis sunt, vitro et catino propter fragilitatem sui non immerito comparantur; et ea de quibus nobis nullus est usus, observant : ea autem in quibus nostræ spei fructus est, negligunt; et ideo peccatum grande committunt, dum meliora despiciunt : et tamen ipsis peccati abolitio promittitur, si misericordia consequatur *.

103. Breviter autem vitia eorum multa perstringit, qui viliorum fructuum decimis conferendis (v. 42) omne studium intendant suum : nec ullum futuri judicii metum, nec aliquam Dei habeant cari-

* Id est, si eleemosyna pauperibus erogata adquirat atque mereatur.

tatem, cum opera sine fide vana sint; prætereunt enim judicium et caritatem Dei: judicium ideo, quia non omnia quæ agunt, in judicium referunt: caritatem ideo, quia non ex affectu Deum diligunt.

104. Sed ne rursus fidei nos studiosos faciat, operum negligentes, perfectionem fidelis viri brevi sermone concludit; ut et fide et operibus approbetur, dicens: *Et hæc oportuit facere, et illa non omittere.*

105. Arrogantiam quoque jactantiamque redarguit Judæorum, dum primatus accubitionis in conviviis appetunt (v. 43). In ipsos quoque peritos Legis damnationis sententia promulgatur: qui quasi sepulcra quæ non apparent (v. 44), specie fallunt, visuque decipiunt; ut cum foris speciosa promittant, intus ossa plena fœtoris includant. Quod faciunt plerique doctores, qui ab aliis exigunt, quæ ipsi non queant æmulari. Et ideo ipsi monumenta sunt, sicut et alibi dictum est: *Sepulcrum patens est guttur eorum.*

106. Bonus etiam locus adversus superstitionem vanissimam Judæorum, qui ædificando sepulcra prophetarum (v. 47), patrum suorum facta damnabant: æmulando autem paterna scelera, in se ipsos sententiam retorquebant. Etenim propheticorum ædificatione tumulorum, sceleris eos qui occiderant, arguebant: et similium æmulatione factorum, se quoque declarabant paternæ iniquitatis hæredes. Non igitur ædificatio, sed æmulatio loco criminis æstimatur. Neque enim possunt hæreditariæ iniquitatis absolvi, qui Dei Filium crucifigendo, quod gravius est, paternis cumulum sceleribus addiderunt. Et ideo bene alibi addidit: *Implete mensuram patrum vestrorum;* quia nihil est ultra Dei injuriam gravius peccare quod possint.

107. Propterea mittit ad illos Sapientia apostolos et prophetas (v. 49). Quis est Sapientia nisi Christus? Denique in Matthæo habes: *Ecce ego mitto ad vos prophetas et sapientes.*

108. Arguuntur adhuc sub nomine Judæorum, et futuro supplicio statuuntur obnoxii; quia cum doctrinam sibi divinæ cognitionis usurpent (v. 52), et alios impediunt, nec ipsi quod profitentur agnoscant.

Cap. 12, v. 6, 7. Nonne quinque passeres veneunt dipondio, et unus ex illis non est in oblivione coram Domino? Sed et capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite timere, multis passeribus pluris estis

109. Pulcherrimum locum tenendæ simplicitatis, et æmulandæ fidei Salvator intexuit, ne Judaicæ perfidiæ more alia premamus affectu, alia voce simulemus; cum ultimo tempore occulta cogitationum accusantium, aut etiam defendentium secretum nostræ mentis aperitur, ut videantur. Quæ enim major est simplicitatis illecebra, quam ut unusquisque cognoscat latebram fraudis esse non posse?

110. Sed quoniam gemina est causa perfidiæ, quæ aut ex inolita malitia, aut ex accidenti metu nascitur, ne quis metu territus potestatis, Deum quem corde cognoscit, negare conetur, pulcre addidit animæ tantum formidabile esse supplicium, pœnam corporis non esse metuendam; mors enim naturæ finis, non pœna est: et ideo mortem supplicii corporalis esse defectum, pœnam vero animæ esse perpetuam; eoque Deum solum esse metuendum, cujus potestati non natura præscribat, sed eadem natura subjaceat: mortem vero non esse terribilem, quam locupletiore fœnore sit immortalitas redemtura.

111. Inspiraverat Dominus simplicitatis affectum, virtutem mentis erexerat, fides sola nutabat: bene eam de vilioribus roboravit; nam si Deus oblivionem passerum non habet, hominum habere qui potest? Quod si tanta est Dei, et tam æterna majestas, ut unus ex passeribus, aut nostrorum numerus capillorum præter scientiam Dei non sit: quam indignum est æstimare quod fidelium corda Dominus aut ignoret, aut spernat, qui viliora cognoscat?

112. Fortasse dicat aliquis: Quomodo Apostolus dixit: *Numquid de bobus cura est Deo;* cum utique bos passere pretiosior sit? Sed aliud est cura, aliud scientia. Denique numerus capillorum

non in actu computationis, sed in facilitate cognitionis accipitur; non enim sollicitam Deus curæ numerantis intendit excubiam : sed cui cognita sunt omnia, quasi numerata sunt omnia. Bene tamen numerari dicuntur; quia illa quæ volumus servare, numeramus.

113. Possumus tamen hic discutere aliquod intelligentiæ spiritalis arcanum : præsertim cum hoc videatur absurdum, ut homines non potius hominibus quam passeribus comparentur. Videntur enim quinque isti passeres quinque esse corporis sensus, tactus, odoratus, gustus, visus, auditus : qui modo passerum si terrenarum sordium rimentur illuviem, atque ex incultis locis et fœtidis cibum quærant, delictorum suorum laqueis occupati, ad superiorum operum fructus, quibus epulantur animæ, revolare non possunt. Est enim lenocinantis quidam laqueus voluptatis, qui nostrorum vestigiis animorum quædam vincula subnectat; ut si igneum vigorem, puritatemque naturæ, terrenæ materiæ sensus hebetaverit, luxuriæ pretio sæcularis addictum sub quadam vitiorum auctione constituat.

114. Sunt etiam quædam nostrorum nundinæ delictorum. Itaque variarum capti illecebris voluptatum, aut venumdamur sub peccato, aut redimimur a peccato. Christus nos redimit, adversarius vendit: ille auctionatur ad mortem, hic redimit ad salutem. Unde bene Matthæus duos passeres posuit, corpus animamque significans; quoniam caro quoque si consentiens Dei legi, et exuens se lege peccati in naturam animæ sensuum puritate transierit, alis ad cœlum spiritalibus elevatur. Itaque docemur quia volandi nobis gratiam natura dedit, voluptas abstulit, quæ malorum escis gravat animam, atque in naturam corporeæ molis inclinat.

115. Meritoque posuit quia nemo illorum cadit sine voluntate Dei; quod enim cadit, vergit in terram : et quod volat, fastigio immortalitatis evehitur. Ne cui autem dubium esset quod Matthæus dixit, Lucas evidenter absolvit quia voluntas hominis Deo cognita est; non enim quicumque cadit, voluntate Dei cadit : sed qui delictorum suorum mole ruerit, Deum latere non poterit, nam et Job ex Dei voluntate tentatur. Dedit tibi adversarium, sed proposuit præmium. Nec excuses fragilitatem, qui habes imaginem, accepisti munitionem : unde et hoc proficit ad salutem, ut sine permissione Dei diabolum nocere non posse cognoscas; ne potentiam diaboli magis timeas, quam divinitatis offensam.

116. Jam illud non dubium est, animæ passerem comparari, cum legeris : *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium.* Et alibi : *Quomodo dicitis animæ meæ : Transmigra in montem sicut passer?* Ipsum quoque hominem legimus comparari passeri; quia scriptum est : *Ego autem sicut passer singularis in ædificio;* scilicet ex duobus passeribus in unum passerem, hoc est, spiritalis substantiæ subtilitatem, concordantis utriusque alæ compage formatus. Ergo passer bonus est, cui volandi natura suppeditat. Est etiam malus passer, qui volandi usum terrenæ vitio labis aboleverit : quales sunt isti passeres, qui dipondio væneunt.

117. Alibi asse væneunt, alibi dipondio. Quanta vilitas delictorum! Mors enim vilis, sed pretiosa virtus. Etenim adversarius tamquam captiva mancipia vilioris pretio æstimationis addicit : at vero Dominus tamquam speciosa servitia, quæ ad imaginem et similitudinem sui fecit, idoneus sui operis æstimator magno pretio nos redemit, sicut sanctus Apostolus dixit : *Emti enim estis pretio magno.* Et bene *magno*, quod non æstimatur ære, sed sanguine; quia pro nobis mortuus est Christus, qui pretioso nos sanguine liberavit, sicut etiam sanctus Petrus in Epistola commemorat sua, scribens ad nos : *Quia non corruptibilibus argento vel auro*, inquit, *redemti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis : sed pretioso sanguine quasi agni incontaminati et immaculati Christi Jesu.* Et bene *pretioso*, quia immaculati corporis sanguis est, quia sanguis est Filii Dei : qui non solum de maledicto Legis, sed etiam de impietatis morte perpetua nos redemit.

118. In summa igitur hic sensus est : si Dominus vilibus avibus, et infidelibus hominibus vel in oriundo sole, vel in terrena fœcunditate prospexit; si misericordiæ suæ omnibus munus impartit, haud esse dubitandum contemplationem apud illum fidelium valituram esse meritorum. Præclare autem et fidem acuendo intexuit, et fidei ipsi virtutum fundamenta subjecit; nam ut fortitudinis incentivum est fides, ita fidei firmamentum est fortitudo.

V. 9, 10. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabitur coram Angelis Dei. Et omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur ei : in Spiritum autem sanctum qui dixerit, non remittetur ei.

119. Utique *Filium hominis* Christum intelligimus, qui de Spiritu sancto generatus in virgine est, quod parens ejus in terris sola sit Virgo. Numquid ergo major est Christo Spiritus sanctus; ut in Christum peccantes veniam consequantur, in Spiritum sanctum delinquentes remissionem non mereantur adipisci? Sed ubi unitas potestatis est, nulla comparationis est quæstio, neque controversia magnitudinis, cum magnus sit Dominus, et magnitudinis ejus finis esse non possit. Si igitur, quod credimus, unitas Trinitatis est, indiscreta utique magnitudo, sicut indiscreta operatio; quod in sequentibus demonstratur : nam cum alibi dictum sit : Pater vobis dat quid loquamini, hic subjecit : *Spiritus enim sanctus docebit vos in illa hora quæ oportet dicere.* Ergo si operatio una est, una est contumelia.

120. Sed ad proposita revertamur. Hic videtur quibusdam ut eumdem et Filium hominis et Spiritum sanctum Christum intelligamus, salva distinctione personarum, et unitate substantiæ; quia unus et Deus et homo Christus, idem spiritus, sicut scriptum est : *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus :* idem sanctus; quia sicut Deus Pater, et Filius Deus, Dominus Pater et Filius Dominus : ita etiam et Pater sanctus, et Filius sanctus, et Spiritus sanctus. Denique Cherubim et Seraphim indefessis vocibus clamant : Sanctus, sanctus, sanctus; ut Trinitas repetita tertia appellatione signetur. Si ergo utrumque Christus est, quæ est diversitas, nisi ut sciamus quia divinitatem Christi nobis negare non liceat? Denique in persecutione quid quæritur, nisi ut Deus Christus negetur? Itaque quicumque spiritus non confitetur in Christo Deum, et ex Deo, atque in Deo Christum, veniam non meretur. Sed etiam quicumque non confitetur Christum in carne venisse, ex Deo non est : qui enim hominem negavit, Deum negavit; quia Deus in homine, et homo in Deo Christus.

121. Plerique tamen illud tenent, ut eam blasphemiam dicant non esse veniabilem, si quis Christum dicat in Beelzebub ejicere dæmonia, non potestate divina.

V. 13, 14. Et ait quidam de turba : Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem. At ille dixit ei : Homo, quis me constituit judicem aut divisorem supra vos?

122. Totus hic locus ad subeundam pro confessione Domini passionem, aut contemtu mortis, aut spe præmii, aut mansuri denuntiatione supplicii, cui numquam venia laxetur, instruitur. Et quoniam avaritia plerumque solet tentare virtutem, etiam hujus abolendæ rei præceptum subjicitur et exemplum, dicente Domino : *Quis me constituit judicem aut divisorem supra vos?* Bene terrena declinat, qui propter divina descenderat : nec judex esse dignatur litium, et arbiter facultatum, vivorum habens mortuorumque judicium, arbitriumque meritorum. Non ergo quid petas, sed a quo postules intuendum est : nec coram majoribus intento animo putes minoribus obstrependum. Unde non immerito refutatur hic frater, qui dispensatorem cœlestium gestiebat corruptibilibus occupare; cum inter fratres patrimonium non judex medius, sed pietas debeat sequestra dividere : quamquam immortalitatis patrimonium, non pecuniæ, sit hominibus expetendum; frustra enim congregat opes (v. 17 et seq.) qui se his nescit usurum : sicut ille qui cum repleta horrea novis messibus rumperentur, exuberantium sibi fructuum receptacula præparabat, cui congrega-

ret ignarus. Remanent enim in sæculo cuncta quæ sæculi sunt, et prætereunt nobis quæcumque congregantur hæredibus; neque enim nostra sunt, quæ non possumus auferre nobiscum. Sola virtus comes est defunctorum, sola nos sequitur misericordia, quæ cœlestium dux prævia mansionum, pecuniæ vilis usura tabernacula defunctis adquirit æterna, sicut Domini præcepta testantur, dicentis ad nos : *Facite vobis amicos de iniquo mammona, qui vos recipiant in æterna tabernacula sua.* Bonum itaque ac salutare præceptum, et idoneum quod vel avaros possit animare, quo studeant corruptibilia perennibus, terrena mutare divinis. Sed quoniam plerumque devotio fidei infirmitate revocatur, et ad conferendum patrimonium promti, victus sui consideratione retrahuntur; eo addidit Dominus dicens :

V. 22, 23. Nolite solliciti esse animæ quid manducetis: neque corpori quid vestiamini. Anima plus est quam esca : et corpus plus quam vestimentum.

123. Nihil enim moralius ad faciendam fidem omnia credentibus a Deo posse conferri, quam quod aerius ille spiritus vitale collegium animæ, corporisque contubernio fœderatum, sine nostro labore perpetuat, nec salutaris deficit usus alimenti, nisi cum venerit dies suprema moriendi. Cum igitur anima indumento corporis vestiatur, et vigore animæ corpus animetur, absurdum est ut victus nobis copiam defuturam putemus, qui vivendi jugem substantiam consequamur.

124. *Considerate,* inquit, *volatilia cœli.* Magnum sane et aptum quod fide sequamur exemplum. Nam si volatilibus cœli quibus nullum exercitium cultionis, nullus de messium fœcunditate proventus est, indeficientem tamen providentia divina largitur alimoniam, verum est causam inopiæ nostræ avaritiam videri. Etenim illis idcirco inelaborati pabuli usus exuberat, quod fructus sibi communem ad escam datos speciali quodam nesciunt vindicare dominatu : nos communia amisimus, dum propria vindicamus; nam nec proprium quidquam est, ubi perpetuum nihil est; nec certa copia, ubi incertus eventus. Cur enim divitias tuas æstimes, cum tibi Deus etiam victum cum cæteris animantibus voluerit esse communem? Aves cœli speciale sibi nihil vindicant, et ideo pabulis indigere nesciunt; quia non norunt aliis invidere.

V. 27, 28. Considerate lilia quomodo crescunt. *Et infra :* Si autem fœnum, quod hodie est et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit: quanto magis vos minimæ fidei?

125. Bonus quidem sermo atque moralis, quod ad fidem divinæ nos misericordiæ conferendæ, vel juxta litteram, quia ad staturam corporis nostri, vel spiritaliter, quia supra mensuram staturæ nostræ sine Dei favore nihil valemus adjungere, comparatione floris et fœni sermo Dominicus provocavit. Quid enim tam morale ad persuasionem, quam cum videas quod etiam quæ sunt irrationabilia, sic Dei prospicientia vestiuntur; ut nullo usu vel ad gratiam egeant, vel ornatum : multo magis credas rationabilem hominem, si omnem sui usum in Deo collocet, nec studio mutandi violet fidem, numquam egere posse; eo quod jure præsumserit de favore divino?

126. Sed tamen ut etiam altius ista pendamus; quia non otiosum videtur quod flos vel homini confertur, vel certe plus quam hominibus in Salomone præfertur, qui tantum meruit ut vel in specie templum Deo conderet, vel in mysterio Christi Ecclesiam figuraret : non alienum videtur ut per claritatem coloris, Angelorum cœlestium gloriam putemus expressam, qui vere mundi istius flores sunt; quando eorum claritatibus mundus ornatur, et bonum odorem sanctificationis adspirant. Quorum præsidio fulti possumus dicere : *Bonus odor Christi sumus Deo in iis qui salvi fiunt :* qui nulla sollicitudine præpediti, nullo usu laboris exercitati, divinæ in se liberalitatis gratiam, et cœlestis servant dona naturæ. Unde bene et hic vestitus gloria sua Salomon, et alibi coopertus ostenditur, quod infirmitatem corporeæ naturæ veluti virtute quadam mentis adopertam operum gloria vestiebat. Angeli vero quorum natura divinior ex-

pers manet injuriæ corporalis recte, licet maximo viro, consideratione tamen nostræ injuriæ præferuntur. Ergo quoniam per resurrectionem erunt homines sicut Angeli in cœlis, nos quoque exemplo Angelorum gloriæ cœlestis augmentum Dominus, qui et illis eam tribuit, sperare præcepit, quoad absorbeatur hoc mortale a vita : *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, et mortale hoc induere immortalitatem.*

127. Plerique etiam comparationem hanc secundum naturam floris et usum putant propositi germinis aptiorem; eo quod lilia nullius annui usus cultum requirant, nec sicut erga proventum fructuum cæterorum, ita etiam erga generationem istius floris sollicitis in orbem redeat labor actus agricolis. Quibuslibet enim siccitatibus agri omne illud quod alitur in florem, quadam virtute genitali ex sese atque in se succi semper manentis animatur : ita cum foliorum puberum caulem videas aruisse, floris tamen natura virescit; absconditur enim viriditas, non amittitur. At ubi vernis fuerit provocata blanditiis, indumentum germinis, comam floris, liliive resumit ornatus. Quem locum nunc, quoniam alibi uberius tractatum esse reminiscimur, perstrinxisse satis est; ne in eadem sit recursus.

128. Illud quoque advertendum est, quia non in asperitatibus montium, incultisque sylvarum lilia, sed in hortorum amœnitate generantur. Sunt enim horti quidam diversarum pomiferi virtutum, juxta quod scriptum est : *Hortus clausus, soror mea sponsa, hortus clausus, fons signatus;* eo quod ubi integritas, ubi castitas, ubi religio, ubi fida silentia secretorum, ubi claritas Angelorum est, illic confessorum violæ *, lilia virginum, rosæ martyrum sunt. Nec incongruum quisquam putet quod Angelis lilia comparentur, cum lilium se Christus ipse memoraverit dicens : *Ego flos campi, et lilium convallium.* Et bene lilium Christus; quia ubi martyrum sanguis, ibi Christus, qui est flos sublimis, immaculatus, innoxius : in quo non spinarum offendat asperitas, sed gratia circumfusa clarescat. Sunt enim spinæ rosarum, quia tormenta sunt martyrum. Non habet spinas inoffensa divinitas, quæ tormenta non sensit.

129. Ergo si lilia vel Angeli supra hominum gloriam vestiuntur, nec in nobis misericordiam Dei desperare debemus, quibus per resurrectionis gratiam Dominus similem Angelorum speciem pollicetur. Quo loco etiam illam videtur perstringere quæstionem, quam etiam Apostolus non omisit; quia gentes hujus mundi quærunt, quomodo resurgant mortui, et quali corpore veniant !

130. Nam cum dicat : *Quærite regnum Dei : et hæc omnia adjicientur vobis;* nec ad præsens, nec in reliquum fidelibus ostendit gratiam defuturam : si modo qui divina desiderant, terrena non quærant. Indecorum quippe est homines curare de cibo, qui militant de regno. Novit rex quemadmodum familiam suam pascat, alat, vestiat; et ideo dixit : *Jacta in Deum cogitatum tuum, et ipse te enutriet.*

V. 49, 50. Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi jam accendatur? Baptisma habeo baptizari, et quomodo angor, usque dum perficiatur?

131. In superioribus vigilare nos voluit, per omnia exspectantes momenta Domini Salvatoris adventum; ne dum aliquis remittit et negligit, de die in diem opera sua differens, judicii futuri die, vel propria morte præventus, meritum suæ commendationis amittat. Et illa quidem in omnes præcepti forma generalis : verum series sequentis exempli dispensatoribus, hoc est, sacerdotibus videtur esse proposita; quo sciant sibi gravem in futurum pœnam esse subeundam, si sæcularibus intenti deliciis, familiam Domini plebemque commissam sibi gubernare neglexerint.

132. Sed quia exiguus est profectus, et parva meritorum gratia, supplicii metu ab errore revocari, majorque prærogativa caritatis et amoris est, Do-

* Quod confessoribus violæ adsignantur, ea causa est, quod corpora severiori castigatione liventia, mortuorumque cadaveribus haud multum dissimilia quodammodo violaceum colorem referunt.

minus ad promerendam sui gratiam studia nostra acuit, et adquirendæ cupiditate divinitatis inflammat dicens : *Ignem veni mittere in terram.* Non utique illum ignem consumtorem bonorum, sed bonæ voluntatis auctorem, qui aurea Dominicæ domus vasa meliorat, fœnum vero consumit et stipulam, ac sæcularia omnia mundi voluptate concreta, perituræque opus carnis exurit ignis ille divinus, qui flammigerabat in ossibus prophetarum, sicut sanctus Hieremias dicit : *Quia factus est sicut ignis ardens, flammigerans in ossibus meis.* Est enim ignis Domini de quo dictum est : *Ignis ante eum ardebit.* Est et idem Dominus ignis, sicut ipse dixit : *Ego sum ignis ardens, et non consumens.* Ignis enim Domini lumen æternum est. Quo igni illæ accenduntur lucernæ, de quibus supra dixit : *Sint autem lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes.* Et ideo quia nox est dies hujus vitæ, lucerna est necessaria. Hunc ignem in se etiam Amaon et Cleophas a Domino missum esse testantur dicentes : *Nonne cor nostrum ardens erat in via, cum aperiret nobis Scripturas?* Evidenter itaque docuerunt qualis istius ignis sit operatio, qui secreta cordis illuminat. Ideo fortasse Dominus in igne venturus est; ut resurrectionis tempore vitia universa consumat, suique conspectu desideria compleat singulorum, meritorumque et mysteriorum lumen accendat.

133. Tanta itaque Domini dignatio est, ut infundendæ nobis devotionis, et consummandæ perfectionis in nobis, et maturandæ pro nobis studium passionis sibi inesse testetur : qui cum in se nihil habuerit quod doleret, nostris tamen angebatur ærumnis, et sub tempore mortis mœstitiam prætendebat, quam non ex metu mortis suæ, sed ex mora nostræ redemtionis adsumserat, juxta quod scriptum est : *Et quomodo angor usque dum perficiatur?* Utique qui usque ad perfectionem angitur, de perfectione securus est. Et ait alibi : *Tristis est,* inquit, *anima mea usque ad mortem.* Non propter mortem, sed usque ad mortem tristis est Dominus; quia eum conditio corporalis affectus, non formido mortis offendit. Nam qui corpus suscepit, omnia debuit subire quæ corporis sunt; ut esuriret, sitiret, angeretur, contristaretur : divinitas autem commutari per hos nescit affectus. Simul ostendit quod in certamine passionis mors corporis, absolutio anxietatis, non coacervatio sit doloris.

V. 51, 52, 53. Putatis quod pacem veni dare in terram? Non dico vobis, sed separationem. Erunt autem ex hoc quinque in domo una divisi, tres in duos, et duo in tres dividentur. Pater in filium, et filius in patrem dividentur : mater in filiam, et filia in matrem : socrus in nurum suam, et nurus in socrum suam

134. Cum in omnibus fere Evangelicis locis spiritualis intellectus operetur; tamen in præsenti maxime ne quem duritia nudæ expositionis offendat, spiritali altitudine sensu series temperanda est : præsertim cum sacrosancta religio moralibus disciplinis, et mitibus pietatis exemplis etiam fidei exsules ad reverentiam tamen sui clementer invitet; ut prævia fidei disciplina mansuetudine sui superstitionum dura dissolvat, et obnoxias erroribus mentes cogat etiam fide credere, quas potuit pietate mulcere. Etenim cum fidei alta pectoribus non capiuntur infirmis, per ea quæ præcepta sunt, ea quæ veneranda sunt, æstimantur; ut justa de justo, sancta de sancto bonorum suorum bonum testentur auctore.

135. Ergo Dominum illum qui simul divinitatis reverentiam, et pietatis gratiam suadere complexus est dicens : *Diliges Dominum Deum tuum.... et diliges proximum tuum;* ita nunc mutatum esse opinabimur, ut abolere necessitudinum nomina, collidere pietatis affectus, carissimorum pignorum dissidia mandasse credamus? Et quomodo *ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum?* Quomodo ipse dicit : *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis,* si parentes a filiis, filios a parentibus dissidio necessitudinis separaturus advenit? Quomodo *Maledictus qui non honorat patrem,* religiosus qui deserit?

136. Sed si advertamus quia prima causa religionis, secunda pietatis est, enodem etiam hanc æstimabimus quæs-

tionem; oportet enim ut divinis humana posthabeas. Nam si officium parentibus exhibendum est, quanto magis auctori parentum, cui gratiam etiam pro parentibus tuis debes? Aut si illi omnino non recognoscunt parentem, quemadmodum tu recognoscas? Non igitur dicit renuntiandum esse pignoribus, sed Deum omnibus præferendum. Denique habes in alio libro : *Qui diligit patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus*. Non diligere parentes, sed eos Deo præferre prohiberis; etenim naturæ pignora Domini beneficia sunt : nec quisquam debet plus amare beneficium quod accepit, quam Deum a quo beneficium servatur acceptum. Ergo etiam secundum litteram pie intelligentibus expositio religiosa non deest; subest tamen quo altius referendum putemus hunc sensum, quia addidit :

Erunt ex hoc quinque in domo una divisi tres in duos, et duo in tres dividentur.

137. Qui sunt enim quinque, cum sex personarum facta videatur subjectio, patris et filii, matris et filiæ, socrus et nurus? Quamquam eadem mater quæ socrus accipi possit, quæ enim mater est filii, socrus ejus uxoris est; ut juxta litteram quoque numeri non absurda sit ratio, liquidoque clareat fidem vinculis nexam non esse naturæ, quo licet officio pietatis obnoxii, fide tamen liberi sunt.

138. Non incongruum quoque videtur si mystica interpretatione enodemus hunc sensum. Domus una, homo unus est. Unusquisque enim domus aut Dei est, aut diaboli. Itaque domus spiritualis homo est spiritualis, sicut habemus in epistola Petri : *Et vos tamquam lapides vivi ædificamini domus spiritualis in sacerdotium sanctum*. In hac ergo domo duo in tres, tres in duos dividuntur. Duos legimus frequenter animam et corpus. Quod si duobus in terra convenerit, effecit utraque unum. Et alibi : *Castigo corpus meum, et servituti redigo*. Aliud est quod servit, aliud cui subjicitur.

139. Si duos agnovimus, etiam tres agnoscamus : quod proclive ex illis duobus est intelligere. Tres enim animæ in corpore affectiones sunt : una rationabilis, alia concupiscibilis, tertia impetibilis, hoc est, λογιςικον, ορεκτικον, οργιςικον. Non ergo duo in duos : sed duo in tres, et tres in duos dividentur; etenim per adventum Christi homo qui erat irrationabilis, rationabilis factus est. Ante eramus similes bestiarum quæ rationem nesciunt, eramus carnales, eramus terreni juxta illam sententiam : *Terra es, et in terram ibis*. Venit Dei Filius, misit Spiritum suum in corda nostra; facti sumus filii spirituales.

140. Possumus dicere quia in hac domo sunt alii quinque, id est, odor, tactus, gustus, visus, auditus. Ergo si secundum ea quæ audimus aut legimus, separato sensu visus atque auditus, excludamus superfluas corporis voluptates, quæ gustu, tactuque, et odore pariuntur, duos in tres dividimus; eo quod mentis habitus vitiorum non capiatur illecebris, sed æmulatione virtutis a lenociniis se voluptatis abducat : et ne fiat omnium una consensio, quæ præcipitet in errorem, sed dividendo se separent desideria cordis, et officia virtutis. Aut si quinque sensus accipimus corporales, vitia jam corporis et peccata se separant. Et fortasse quinque sunt quos fratres suos ille in Evangelio dives luxuriosus appellat, qui cruciari describitur apud inferos, quibus mandari rogat ut noverint in hoc sæculo delicias abdicandas, ut possint requiem habere post sæculum, studio virtutis.

141. Possunt etiam videri caro atque anima ab odore, tactu, gustuque luxuriæ separata, in una domo se adversus incursantia vitia dividentes, caro et anima subjicientes se legi Dei, et removentes a lege peccati : quorum licet dissensio per prævaricationem primi hominis in naturam se verterit; ut nequaquam sibi paribus ad virtutem studiis convenirent; tamen per crucem Domini Salvatoris tam inimicitiis, quam etiam mandatorum lege vacuatis, in societatis concordiam congruerunt, posteaquam *Christus e cœlo pax nostra descendens, fecit utraque unum, et medium parietem maceriæ solvit, ini-*

micitias in carne sua lege mandatorum in decretis evacuans; ut duos conderet in uno novo homine faciens pacem, et reconciliaret utrosque in uno corpore Deo. Quis est uterque, nisi unus interior, alter exterior? Alter animæ spectat vigorem, alterum refert ad corporis sensum; quamquam in se separabilis affectus conspiratione concordent, cum caro subjecta meliori, salutaribus obedit imperiis : non quod in naturam animæ subtilitate materiæ transfusa demigret, sed quia deliciis abdicatis, ab omni defæcata labe vitiorum, cœlestis conversationis tramitem obedientiæ affectione gradiatur : jam non ut antea legi mentis repugnans, sed per legem mentis et spiritum vitæ liberata lege peccati; ut animæ caro fiat appendix, non jam lena vitiorum, sed æmula quædam, et quasi pedissequa virtutis.

142. Et rursus quando anima corporis non connivet illecebris, nec carnalium voluptatum delectatione vincitur, sed mens pura mundique hujus exuta famulatu, sensus corporis in suas illicit et adtrahit voluptates; ut audiendi legendique usu incrementa virtutis epuletur, atque interioris succi spiritualibus nescitura famem satietur alimentis. Etenim oratio cibus mentis est, præclaraque alimonia suavitatis, quæ membra non oneret, neque se in naturæ pudenda, sed in ornamenta convertat; cum libidinum voluptabrum commutatur in Dei templum, diversoriumque vitiorum sacrarium incipit esse virtutum. Quod utique tunc facit cum caro in naturam regressa, vigoris sui agnoscit altricem, atque ausu deposito contumaciæ, moderantis animæ conjugatur arbitrio : qualis fuit cum inhabitanda paradisi secreta suscepit, antequam veneno pestiferi serpentis infecta, sacrilegam famem sciret, divinorumque memoriam præceptorum animæ sensibus inhærentem, edacitatis studio præteriret.

143. Hinc peccatum manasse proditur, tamquam corpore animaque genitoribus, dum corporis natura tentatur, anima male sana compatitur. Quæ si appetentiam corporis refrenasset, in ipso ortu extincta esset origo peccati, quam velut virili infusam corporis motu, madefacta anima etiam sui vigore corrupto, alienis gravis operibus parturivit. Etenim ille violentior et fortior sexus quodam valido impetu velut virilis fertur affectus : hæc molliorem quam vehementiorem studet tenere rationem. Ex his itaque diversarum cupiditatum motus adolevit.

144. Sed ubi in se anima redit, deformis partus pudore conventa, degeneres abjurat hæredes, abdicans motus, exosa peccatum. Caro quoque gravium laborum defœnerata sorte, et usura injuriæ miserabilis fatigata, ubi se cupiditatibus suis quas sibi ipsa generavit, tamquam sentibus mundi doluit esse confixam, veterem hominem festinat exuere; ut se sibi auferat, ne improvidam parentem successio peritura destituat. Rursus cupiditatum irrationabilis motus quasi cujusdam formæ decore fucato, voluptatis lenociniis illectans, eam sibi tamquam in usum societatis adscivit : ita velut quædam corporis atque animæ nurus voluptas motui pravæ cupiditatis innubit.

145. Ergo quamdiu mansit in una domo, conspirantibus vitiis individua inseparabilisque consensio, nulla videbatur esse divisio. Ubi vero Christus ignem quo delicta carnis exureret, vel gladium qui significat exertæ aciem potestatis, quo spiritus medullarumque secreta penetrantur, misit in terras; tunc caro atque anima regenerationis innovata mysteriis, oblita quod erat, incipit esse quod non erat : ac sic veteris vitii, quamvis sibi ante dilecti, societatem secernit, et quasi prodigæ copulam posteritatis eliminat; ut dividantur parentes in filios, dum intemperans motus temperantia corporis abdicatur, et anima declinat consortium culpæ, nec extrariæ illi et foris sumtæ locus remanet voluptati.

146. Filii quoque in parentes dividuntur, dum renovati hominis censuram senilem vitia vetusta declinant, pietatisque normam voluptas adolescentior, tamquam seriæ domus refugit disciplinam. Non incongruum quoque

est si putemus quod et isti ideo se dividant, ut meliores fiant parentibus; maxime cum in posterioribus dixerit : *Si quis venit ad me, et non odit patrem aut matrem, aut filios, et fratres, et sorores, etiam et animam suam, non potest meus esse discipulus.* Et ideo secundum simplicem intelligendi formam, gentilibus parentibus qui Christum sequitur filius antefertur: religio enim præstat pietatis officiis.

147. Illud quoque secundum altiorem interpretationem, quia de carne peccatum nascitur, et velut in utero carnis operatur, de quo ait Apostolus : *Si autem quod nolo hoc ago, jam non ego illud operor : sed quod habitat in me peccatum.* Cum pro vita mundi hujus effusus Domini sanguis aboleverit vitia, in gratiam ex offensione convertitur : *Superabundavit enim peccatum, ut superabundaret gratia;* fitque ut ex peccato orta pœnitentia ad conversionem propositi, et ad cupiditatem gratiæ spiritalis impellat. Itaque quod erat mihi ad mortem, hoc erit in salutem. Ergo peccatum irriguo fontis ablutum, ab ea unde generatum est carne secernitur : et dum unusquisque cupit redimere delictum, fit ex serie culpæ studium disciplinæ.

148. Concupiscentia quoque rerum malarum, et quidam motus fervidior cupiditatis Dei verbo in appetitum transfunditur divinæ caritatis et amoris, atque in eadem natura fit varia disciplina, multoque meliorem quam antea voluptatem sibi mysteriorum cœlestium ille corporis atque animæ appetitus adquirit. Alitur enim animus cognitione rerum, et comperta futurorum repromissione sublimior, animæ opera vetusta fastidit : *Animalis enim homo non percipit quæ sunt spiritus Dei; stultitia enim illi est :* spiritalis autem dijudicat omnia; ipse autem a nemine dijudicatur.

V. 58, 59. Dum vadis cum adversario tuo ad magis ratum, in via da operam liberari ab illo; ne forte condemnet te apud judicem, et judex tradat te exactori, et exactor mittat te in carcerem. Dico tibi, non exies inde donec etiam novissimum quadrantem reddas.

149. Hoc etiam Matthæus posuit : sed ille specialiter, iste generaliter : ille enim de reconcilianda pace dissidentium fratrum dictum putavit : hic de pœnitentia, et omnis emendatione delicti. Discutiamus igitur qui sit adversarius, qui magistratus, qui judex, quive exactor, quemve putemus esse quadrantem, quem nisi quis exsolverit, mittatur in carcerem.

150. Et juxta Matthæum quidem adversarius est, cum quo minime tibi in hac vita convenisse videatur, qui apud judicem futurum vivorum atque mortuorum manentis simultatis te crimine persequatur : juxta Lucam autem est adversarius noster ille præcipue, qui serit illecebras delictorum; ut habeat in supplicio participes, quos habuit in errore consortes : atque ideo socios quærit ad culpam; ut obnoxios prodat ad pœnam. Quem nobis cavendum Petrus apostolus monet dicens : *Adversarius vester diabolus tamquam leo rapiens et rugiens quærit quem devoret.*

151. Est et adversarius noster juxta Matthæum omnis virtutis usus, et apostolicus et propheticus sermo, qui nos ad asperiora præcepta, et durioris vitæ documenta constringit : cui consentire nos convenit, ut eum operibus æmulemur; ne aliqua nostri contumacia ab eo descivisse prodamur. Juxta Lucam autem nemo nobis magis adversarius quam noster est lapsus, qui nos vitæ nostræ accusat indiciis : non quod accusationis ullius judex futurus quærat officium, sed quod apud omnium cognitorem noster nos actus accusat, dum ab usu virtutis, apostolicisque præceptis invenitur alienus.

152. Itaque adversarius nobis omnis vitiorum usus, adversaria nobis libido, adversaria avaritia, adversaria omnis improbitas, adversaria omnis iniqua cogitatio : denique mala est conscientia quæ nos et hic afficit, et in futurum accusabit et prodet, sicut testatur Apostolus dicens : *Testimonium reddente illis conscientia illorum, et invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus.* Quod si conscientia unumquemque prodit, quanto magis gestorum nostrorum opus ante Deum præsto est, quod

expressum in nostro corpore ultimo tempore recensebitur, et secretum cogitationis scriptum in cordibus nostris legetur? Demus igitur operam, ut dum in hoc sumus vitæ curriculo constituti, tamquam a malo adversario, ita ab improbo liberemur actu; ne dum imus cum adversario ad magistratum, in via nostrum condemnet errorem.

153. Ideo et Matthæus ait: *Esto consentiens adversario tuo dum es cum illo in via*: εὐνοέων autem Græcus dixit, hoc est, benevolens; si enim dum sumus in hac vita, exsolvamus nos a vinculis diaboli, nec ille propter nos damnabitur, et nos a vinculis ejus erimus alieni. Unde et pro Assyrio psalmus inscribitur septuagesimus quintus. Bene ergo consulis adversario, et pro illo Assyrio, hoc est vano, bene facis, si ejus laqueis exutus præstes hanc benevolentiam; ut et pœnam tui lapsus et mortis evadat. Quod si vinculis ejus inhæreas, tradet te tamquam reum magistratui, idem accusator et proditor.

154. Quis est magistratus, nisi penes quem omnis potestas est, et qui pleni et perfecti temporis sublimem sibi vindicat dignitatem? Ad quem bonorum operum fretus conscientia, non timens adversarium sanctus Propheta festinat dicens: *Sitivit anima mea ad Dominum vivum: quando veniam, et apparebo ante faciem Dei?* Hic enim magistratus tradet reum judici, ei scilicet cui vivorum et mortuorum tribuit potestatem: et tribuit per naturam, non per gratiam; non enim quam non habebat accepit, sed quam ex substantia Patris cum generaretur, adsumsit. Hunc magistratum tibi et judicem monstrat, qui monstravit accusatorem, et ostendit quando sit revelandus: *In die*, inquit, *qua judicabit Deus occulta hominum secundum Evangelium meum per Jesum Christum Dominum nostrum.* Hic igitur est judex Jesus Christus, per quem occulta redarguuntur, et improbi operis pœna mandatur.

155. Vis scire Christum esse judicem qui exactori tradit, et in carcerem mittit? Ipsum interroga, immo ipsum lege in Evangelio dicentem: *Tollite et mittite illum in tenebras exteriores.* Exactores quoque suos ipse monstravit alio loco ubi dicit: *Sic erit in consummatione sæculi, exibunt Angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus et stridor dentium.*

156. Superest nunc ut intelligamus quid sibi velit figura quadrantis. Et videtur usualis rei expressum nomine intellectus spiritualis arcanum. Nam sicut qui pecunias solvunt, debitum reddunt, nec prius evacuatur fœnoris nomen, quam totius sortis ad nummum usque quocumque solutionis genere quantitas universa solvatur: sic compensatione caritatis actuumque reliquorum, vel satisfactione quacumque, peccati pœna dissolvitur.

157. Non otiosum etiam, quia non æra (sicut alibi) duo, non assem, non denarium, sed quadrantem hoc posuit loco; quadrantaria enim permutatio* velut quædam est compensatio, cum aliud redditur, et aliud significatur solutum: ita et hic aut pretio caritatis redimitur injuria, aut injuriæ æstimatione pœna laxatur.

158. Quadrantem autem in balneis dari solere reminiscimur, cujus oblatione ut illic unusquisque lavandi accipit facultatem, ita hic accipit eluendi; quia uniuscujusque peccatum suprascriptæ genere conditionis eluitur; cum tamdiu exercetur noxius pœnis, ut commissi supplicia erroris expendat.

159. De Galilæis autem illis (cap. 13, v. 1), quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum, figura quædam videtur eos tangens, qui coactu diabolico, non pure offerunt sacrificium: quorum oratio in peccatum, sicut de Juda scriptum est proditore, qui proditionem sanguinis Dominici inter sacrificia positus cogitabat.

* Quod de quadrantaria permutatione subjicitur, etsi nonnihil obscuritatis præ se ferat, nihil tamen aliud significatur, nisi commutationem quamdam videri; dum qui pecuniam solvit, libertatem a carcere et vinculis aliisve pœnis quibus obnoxius erat, accipit. At significatione non nihil diversa Cic. Orat. pro M. Cælio, *quadrantariam permutationem* vocat eam qua Clodia, accepto quadrante, corporis sui copiam balneatori faciebat

V. 6. Arborem fici quidam habuit plantatam in vinea sua.

160. Quid sibi vult quod in Evangelio suo Dominus fici parabolam frequenter inducit? Habes enim alibi, quod jussu Domini, viriditas omnis hujus ligni frondentis aruerit: unde intelligis omnium creatorem, qui potest imperare naturis, ut vel arescant subito, vel virescant. Alibi ex teneritudine arboris hujus et foliis commemorat conjici solere æstatis adventum, utroque significans et Judaicæ plebis inanem quam prætendebat gloriam, velut florem in adventu Domini decidisse; quia operibus infructuosa durabat: et judicii diem velut æstatis adventum, quo adulti fructus terrarum omnium reconduntur, ex plenitudine Ecclesiæ, in quam Judæi quoque credituri sunt, metiendum.

161. Hic ergo altioris sensus aliquod etiam quæramus arcanum. Ficus in vinea est: erat autem vinea Domini Sabaoth, quam dedit in rapinam gentium. Itaque qui vineam suam diripi fecit, hic etiam ficum jussit excidi. Apta autem Synagogæ arboris istius comparatio est; quia sicut ista arbor foliis redundans fluentibus spem possessoris sui cassa speratorum proventuum exspectatione destituit: ita etiam in Synagoga dum doctores ejus operibus infœcundis, verbis tantum velut foliis redundantibus gloriantur, inanis umbra Legis exuberat, spes autem falsi exspectata proventus, populi vota credentis illudit.

162. Est etiam in natura arboris, quo magis credas Synagogæ speciem comparatione hujus expressam; etenim si diligenter inquiras, discretam ab usu arborum cæterarum consuetudinem naturæ hujus invenies. Namque aliæ florem ferunt, antequam fructum, pomaque ventura prænuntio sui flore designant; hæc sola ab initio germinat poma pro floribus: in aliis flos decutitur, et poma nascuntur; in hac poma decidunt, ut poma succedant. Ergo priora illa cassa fructuum, vice floris emergunt: ita præcoqua quodam nascendi usu, quæ ordinem naturæ nesciunt, beneficium naturæ servare non possunt. Etenim qua se medio trudere de cortice gemma consuevit, ea minutissima quæque hujus generis poma prorumpunt. De quibus legimus in Canticis canticorum: *Ficus producit grossos suos*. Itaque cæteris albentibus primo vere virgultis, sola ficus proprio nescit flore canescere; ideo fortasse quod nullus istis maturior sit usus in pomis. Nam succedentibus aliis, hæc quasi degenerantia respuuntur; et arenti infirma radice, renovatis quibus sit succus utilior, exuruntur. Manent tamen aliqua perrara, nec decidunt, quibus hic proventus arriserit: ut de medio duarum virgarum claviculo brevi erumpente promergant, quo geminis tecta præsidiis tamquam naturæ parentis gremio, succi fotu plenioris inolescant. Ea clementioris auræ provocata temperie, et prolixioribus adultiora temporibus, ubi sylvestrem animum succi prioris exuerint, specie cæteris et maturitatis gratia præferuntur.

163. Specta nunc cultus et animos Judæorum, qui quasi primi fructus male feracis Synagogæ, grossi labentis similitudine corruerunt; ut mansura supra ævum nostri generis poma succederent. Etenim primus Synagogæ populus quasi radice operum infirmus arentium, ubertatem sapientiæ naturalis haurire non potuit. Et ideo velut inutilis decidit fructus; ut quasi ex iisdem claviculis arboris fructuosæ de pinguedine religionis antiquæ novus Ecclesiæ populus emergeret. Ergo ille qui erat, esse desiit; ut esse inciperet qui non erat. Primi tamen ex Israel quos naturæ validioris ramus extulerat, sub umbra Legis et crucis, in utriusque sinu succo gemino colorati, grossi maturescentis exemplo, pulcherrimorum gratia fructuum cæteris præstiterunt, quibus dicitur: *Sedebitis super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel.*

164. Nec illud alienum quod Adam atque Eva, primi illi nostri ut generis ita erroris parentes, qui hujus arboris texere se foliis, paradisi exsules esse meruerunt: cum Domini deambulantis præsentiam transgressionis suæ conscii declinarent; ut significarent futurum quod ultimis temporibus populus Judæorum sub Domini Salvatoris adventu,

qui eos vocaturus advenit, exutum se virtutibus per diaboli tentamenta cognoscens, et intecta conscientiæ probra formidans, a religione devius, prævaricatione confusus, esset a Domino recessurus, verborum fluentium velut foliorum velaminibus adopertus pudenda gestorum.

165. Ergo illi qui folia de ficulnea non poma carpserunt, eliminati sunt a Dei regno : erant enim in animam viventem. Venit secundus Adam, et jam non folia, sed poma quærebat; erat enim in spiritum vivificantem. In spiritu autem fructus virtutis adquiritur, Dominus adoratur. Quærebat autem Dominus non quia fructum ficulneæ deesse nesciret, sed ut ostenderet in figura, quia fructum Synagoga jam habere deberet. Denique ex sequentibus docet non se ante tempus venisse, qui per triennium venit; sic enim habes :

V. 7. Ecce anni tres sunt ex quo veni quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio. Succide ergo illam; ut quid etiam terram occupat?

166. Venit ad Abraham, venit ad Moysen, venit ad Mariam, hoc est, venit in signaculo, venit in Lege, venit in corpore. Adventum ejus ex beneficiis recognoscimus. Alibi purificatio, alibi sanctificatio, alibi justificatio est : circumcisio purificavit, sanctificavit Lex, justificavit gratia. Unus in omnibus, et in uno omnia. Nemo enim mundari potest, nisi qui metuit Dominum : nemo Legem meretur accipere, nisi purificatus a culpa : nemo accedit ad gratiam, nisi noverit Legem. Ergo populus Judæorum neque purificari potuit; quia circumcisionem non animi, sed corporis habuit : neque sanctificari; quia virtutem Legis ignoravit, qui carnalia magis quam spiritalia sequebatur (*Lex autem spiritalis est*) : neque justificari; quia delictorum suorum pœnitentiam non gerebat, et ideo gratiam nesciebat.

167. Merito ergo nullus in Synagoga fructus inventus est; et ideo jubetur excidi. Sed bonus cultor, et fortasse ille in quo Ecclesiæ fundamentum est, præsciens alterum ad gentes, se autem ad eos qui ex circumcisione sunt, esse mittendum; religiose ne excidatur intervenit, fretus vocatione sua etiam populum Judæorum per Ecclesiam posse salvari. Ideoque dicit :

V. 8. Remitte illam et hoc anno, usque dum fodiam circa illam, et mittam cophinum stercoris.

168. Quam cito duritiam Judæorum superbiamque causas esse sterilitatis agnovit! Itaque novit excolere, qui novit vitia deprehendere. Pollicetur dura cordis eorum apostolicis ligonibus esse fodienda; ut longo incultu situm mentis obductum sermo bis acutus invertat, et corde proscisso, excitet sensum aerio spiramine jam vigentem; ne radicem sapientiæ terrarum acervus obruat et abscondat. Cophinum quoque stercoris dicit esse mittendum. Magna profecto vis stercoris, quæ tanta est, ut de infœcundis fœcunda, de arentibus virentia, de sterilibus faciat fructuosa. In quo sedit Job cum tentaretur, et vinci nequivit. Et Paulus æstimat ut stercora, ut Christum lucrifaciat. Denique cum ante Job plurima perdidisset, posteaquam sedit in stercore, non habuit quod ei diabolus posset auferre. Bona ergo terra quæ foditur, bonum stercus quod mittitur. Denique *Dominus de terra suscitat inopem, et de stercore erigit pauperem.*

169. Itaque per intellectus exercitium spiritualis, et humilitatis affectum etiam Judæos in Evangelium Christi cultor ille bonus fore æstimat fructuosos. Meminerat enim quia per Aggæum Dominus locutus est, quoniam quarto et vicesimo noni mensis, a die quo fundatum est templum Domini omnipotentis, vineam, inquit, et ficus, et malogranata, et ligna olivæ, quæ non adferent fructum, ex hac die benedicam: quo revelatur sub ipsum anni vergentis occasum, hoc est, sæculi jam senescentis occiduo, sanctum Dei templum, quod est Ecclesia, esse condendum, cujus gratia per sanctificationem lavacri Judæorum nationumque populi fructum suorum possint habere meritorum.

170. Ergo per naturam arboris, Synagogæ species indicatur, secundis proventibus fructuosa; nos enim ex patrum

semine. Meritoque Judæi grossis labentibus comparantur, quod incrassato corde, et prædura cervice ad perennitatem sui pervenire non possunt. Qui si moriantur, et quasi decidant huic mundo, ut in interiorem hominem per lavacri gratiam renascantur, erunt utique fructuosi. Perfidia autem hominum pertinacium Synagogam inutilem fecit; et ideo quasi sterilis jubetur excidi.

171. Quod de Judæis dictum, omnibus cavendum arbitror, et nobis maxime; ne fœcundum Ecclesiæ locum vacui meritis occupemus: qui quasi malogranata benedicti, fructus ferre debemus internos, fructus pudoris, fructus conjunctionis, fructus mutuæ caritatis et amoris, sub uno utero Ecclesiæ matris inclusi; ne aura noceat, ne grando decutiat, ne æstus cupiditatis exurat ne humoris imber elidat.

172. Nonnulli tamen ficum istam per allegoriam non Synagogæ, sed malitiæ improbitatisque figuram putant; hi tamen in nullo distant, nisi quod pro specie genus eligunt. Id autem cavere se dicunt, quia Dominus dixit ad ficum: *Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum*; cum utique plurimos ex Judæis credidisse, et credituros esse noverimus. Sed qui credit, non Synagogæ jam fructus est, sed Ecclesiæ: nec ex Synagoga nascitur, qui renascitur in Ecclesia. *Sicut enim sunt qui ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis; si enim ex nobis essent, nobiscum mansissent:* sic de iis qui ex Judæis credunt, dicimus quia si ex Synagoga essent, in Synagoga manerent: sed propterea exierunt de Synagoga, ut ex Synagoga non fuisse credantur. Deinde pro malitia interveniret aliquis, et diceret excolendam ut fructum adferret; cum ideo venerit Dominus, ut semina improbitatis aboleret.

V. 10, 11. Erat autem docens in Synagoga eorum sabbatis. Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo, et erat inclinata.

173. Quam cito quod de Synagoga diceret indicavit! Ad ipsam utique arborem venisse se monstrat, qui in eadem prædicabat. Denique in muliere infirma quasi Ecclesiæ figura succedit, quæ cum mensuram Legis et resurrectionis impleverit, in illa quiete perpetua in sublime erecta fastigium, inclinationem nostræ infirmitatis sentire non poterit. Nec aliter curari potuisset hæc mulier, nisi quia Legem implevit et gratiam: Legem in præceptis, in lavacro gratiam per quam mortui sæculo resurgimus Christo; nam in decem verbis, Legis perfectio est: in octavo numero, resurrectionis est plenitudo. Opus ergo sabbati signum futuri est, quod unusquisque Lege perfunctus et gratia, per misericordiam Christi corporeæ fragilitatis molestiis exuetur. Et ideo in signo ante per Moysen præmissa est sanctificatio; ut esset exercitium futuræ sanctificationis, et observantiæ spiritualis, a sæcularibus operibus abstinendo. Denique et Deus ab operibus mundi quievit, sed non ab operibus, cujus sempiterna et jugis operatio est; sicut Filius ait: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*; ut ad similitudinem Dei sæcularia nostra opera, non religiosa cessarent.

174. Hoc autem non intelligens Archisynagogus (v. 14) prohibebat quemquam curari sabbato, cum sabbatum futurarum typus sit feriarum. Et ideo non operis boni, sed mali feriæ sunt: eoque præscriptum sit ut nullam ferentes sarcinam delictorum, nec bonorum jejuni operum sabbata post mortem futura celebremus. Unde Dominus spiritaliter videtur respondere, cum dicit:

V. 15. Hypocritæ, unusquisque vestrum sabbato non solvit bovem suum aut asinum, et ducit adaquare?

175. Cur non aliud animal indicavit, nisi ut ostenderet, adversantibus licet Synagogæ principibus, futurum tamen ut Judaicus et gentilis populus sitim corporis, æstusque mundi istius Dominici fontis ubertate deponat? *Agnovit enim bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui.* Itaque ille populus qui antea fœni vilis, quod priusquam evellatur arescit, alimonia pascebatur, panem illum qui e cœlo descendit, accepit. Et ideo per vocationem duorum populorum Ecclesiam dicit salvam fu-

turam, quæ tempore Legis impleto, et Dominicæ resurrectionis ætate, tempus suæ absolutionis acceperat. Quam clemens ergo Dominus, quam pius in utroque, cum aut miseretur, aut vindicat! In Synagogæ typo arborem excidi jubet, in typo Ecclesiæ feminam salvat. Quam dulcis parabola! facilis autem solutio. Vinculum vinculo comparat; ut insimulatione Judæorum actus ipsorum redarguatur. Nam cum ipsi animalibus sabbato solvant vincula, reprehendunt Dominum, qui homines a peccatorum vinculis liberavit.

V. 18, 19. **Cui simile est regnum Dei, et cui simile illud æstimabo? Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, et crevit: et facta est arbor, et volucres cœli requieverunt in ramis ejus.**

176. Docet nos præsens lectio naturam comparationum spectandam esse, non speciem. Itaque videamus cur sublime regnum cœlorum grano sinapis comparetur: nam memini etiam alio loco granum sinapis lectum, ubi fidei confertur, dicente Domino: *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic monti: Tollere, et jactare in mare.* Nec exigua hæc, sed magna est fides, quæ monti possit ut se transferat, imperare; neque enim mediocrem fidem Dominus exigit ab apostolis, quibus adversus altitudinem extollentem se nequitiæ spiritalis scit esse certandum. Vis scire magnam fidem requiri? Lege in Apostolo: *Et si habeam omnem fidem, ita ut montes transferam.*

177. Ergo si regnum cœlorum sicut granum sinapis, et fides sicut granum sinapis: fides utique regnum cœlorum est, et regnum cœlorum est fides. Itaque qui fidem habet, habet regnum cœlorum. Et regnum Dei intra nos, et fides intra nos est; legimus enim: *Regnum Dei intra vos est.* Et alibi: *Habete fidem in vobis ipsis.* Denique sanctus Petrus qui omnem habuit fidem, regni cœlorum claves ut et aliis reseraret, accepit.

178. Nunc ex natura sinapis, quæ virtus comparationis sit æstimemus. Granum ejus certe res est vilis et simplex: si teri cœperit, vim suam fundit. Etiam fides primo simplex videtur: sed si teratur adversis, gratiam suæ virtutis effundit; ut alios quoque qui vel audiunt vel legunt, odore sui compleat. Granum sinapis martyres nostri sunt Felix, Nabor, et Victor: habebant odorem fidei, sed latebat. Venit persecutio, arma posuerunt, colla flexerunt, contriti gladio per totius terminos mundi gratiam sui sparsere martyrii, ut jure dicatur: *In omnem terram exivit sonus eorum.*

179. Sed alias teritur fides, alias premitur, alias seminatur. Ipse Dominus granum est sinapis. Erat integer ab injuria: sed eum velut granum sinapis qui non attriverat populus, nesciebat. Teri maluit, ut diceremus: *Christi enim bonus odor sumus Deo.* Comprimi maluit; unde et Petrus dixit: *Comprimunt te turbæ.* Seminari maluit velut granum quod acceptum homo misit in hortum suum; in horto enim Christus et captus et sepultus: in horto crevit, ubi etiam resurrexit, et factus est arbor, sicut scriptum est: *Sicut arbor mali inter ligna silvæ: ita frater meus inter medium filiorum.*

180. Ergo et tu semina in horto tuo Christum. Hortus utique locus plenus est florum et fructuum diversorum, in quo gratia tui operis effloreat, et multiplex odor variæ virtutis exhalet. Ibi ergo sit Christus, ubi fructus est. Semina Dominum Jesum. Granum est cum comprehenditur, arbor est cum resurgit, arbor mundum obumbrans. Granum est cum sepelitur in terra, arbor est cum elevatur ad cœlum.

181. Preme etiam cum Christo, et semina fidem. Premitur fides, cum crucifixum credimus Christum. Pressit fidem Paulus, cum diceret: *Et ego veniens ad vos, fratres, veni non cum eminentia sermonis aut sapientiæ, prædicans vobis mysterium Dei; neque enim judicavi me scire quid inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum.* Et quia docuit premere fidem, docuit et levare, dicens: *Nunc enim crucifixum jam non novimus Christum.* Seminamus autem fidem, cum ex evangelio et apostolicis ac propheticis lectionibus credimus in

Domini passionem. Seminamus ergo fidem, cum eam velut mollito et subacto solo Dominicæ carnis operimus; ut quasi vapore et compressu sacri corporis fides se ipsa disseminet. Qui enim crediderit factum hominem Dei Filium, credit mortuum esse pro nobis, credit resurrexisse pro nobis, credit adscendisse pro nobis. Semino ergo fidem, cum sepulturam ejus intersero.

182. Vis scire granum Christum, et seminatum Christum? *Nisi granum tritici cadens in terram moriatur, ipsum solum manet : si autem mortuum fuerit, multum fructum adferet.* Ergo non erravimus, quia diximus quod ipse jam dixerat. Est autem et granum tritici; quia confirmat cor hominis : et granum sinapis; quia cor hominis accendit. Et licet ad omnia utrumque conveniat; videtur tamen granum tritici, cum de ejus resurrectione tractatur : panis enim Dei est, qui de cœlo descendit; eo quod verbum Dei, et resurrectionis exemplum mentes alat, spem acuat, firmet affectum : granum autem sinapis; eo quod amarior et acrior sermo sit de Domini passione : amarior ad flendum, acrior ad commovendum. Itaque cum audimus et legimus jejunasse Dominum, sitisse Dominum, lacrymasse Dominum, vapulasse Dominum, dicentem quoque eum sub tempore passionis : *Vigilate et orate, ne intretis in tentationem;* velut succo amarioris sermonis increpiti, dulciores justo voluptatum suavitates corporalium temperamus. Ergo qui seminat granum sinapis, seminat regnum cœlorum.

183. Ne despicias hoc granum sinapis : *Minimum quidem est omnibus seminibus, fit autem cum creverit, majus omnibus oleribus.* Si granum sinapis Christus, adquemadmodum Christus aut minimus est, aut crescit? Verum non per naturam, sed per speciem rursus excrescit. Vis scire minimum? *Vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem.* Disce maximum : *Speciosus forma præ filiis hominum.* Etenim ille qui non habebat speciem neque decorem, excellentior factus est Angelis, ultra omnem gloriam prophetarum, quos infirmus Israel velut olera manducaverat; panem enim quo corda firmantur, alterum refutaverat, alterum non acceperat.

184. Semen autem Christus, quia semen Abrahæ : *Abrahæ enim dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit : Et seminibus, tamquam in multis, sed sicut in uno : Et semini tuo, quod est Christus.* Nec solum semen est Christus, sed etiam minimum omnibus seminibus; quia non venit in regno, non in divitiis, non in istius mundi sapientia. Subito autem velut arbor sublimem suæ verticem potestatis effudit, ut dicamus : *Sub umbra ejus concupivi, et sedi.* Et frequenter simul, ut arbitror, videbatur et arbor, et granum. Granum est cum dicitur : *Nonne hic est filius Joseph fabri?* Sed inter hæc verba crevit subito, testantibus Judæis, quia quasi latæ arboris ramos non poterant comprehendere, dicentes : *Unde huic ista sapientia?*

185. Granum igitur est figura; arbor est sapientia : in cujus frondentibus ramis ille nycticorax in domicilio, ille passer singularis in ædificio, ille raptus in paradisum, in aerem rapiendus et nubes, tuta jam sede requiescat. Requiescunt etiam Potestates et Angeli cœlorum, et quicumque spiritualibus factis evolare meruerunt. Requievit sanctus Johannes, cum recumberet super pectus Jesu; immo et ipse ejus arboris succo velut ramus extenditur. Ramus est Petrus, ramus est Paulus posteriora obliviscens, et ea quæ sunt priora appetens.

186. In quorum sinus, et quosdam disputationum recessus, qui eramus longe, nos scilicet ex nationibus congregati, quos diu per inane mundi procella et turbo nequitiæ spiritalis agitabat, adsumtis virtutum remigiis advolamus; ut nos umbra sanctorum ab istius mundi ardore defendat, certæ stationis jam securitate vernantes : eo quod anima nostra gravibus ante, sicut illa mulier, inclinata peccatis, ut passer erepta de laqueo venantium in ramos Domini montesque migravit. Itaque ante superfluis observationibus vani, et inani levitate volitantes, nunc jam per fidem

Christi soluti manus, et liberi a vinculis sabbatorum, bonis operibus intendimus : et in ipsis epulis libertatem habemus, intemperantiam excludimus; ne liberi a Lege, cupiditatibus serviamus : Lex enim ligavit sibi, ut absolveret cupiditatibus. Gratia quæ minorem abstulit servitutem, multo graviora præcepit. *Omnia nobis licent, sed non omnia expediunt*; grave est enim potestate uti, ut sub potestatem recidas. Desiste esse sub Lege, ut virtute supra Legem sis.

V. 21. Cui simile æstimabo regnum Dei? Simile est fermento quod acceptum mulier abscondit in farina, donec fermentatum est totum.

187. Hæc de requirendis quæstionibus comparatio tantum ambiguitatis offundit, ut diversas habeat sententias plurimorum. Opportune itaque granum tritici supra diximus Christum, quia suberat nobis spiritale fermentum; eoque plerique fermentum Christum putant, quod virtutem adtollat acceptam. Et quia fermentum ex farina, ut non specie generi suo præstat : Christus quoque ex patribus, æqualis corpore, sed divinitate incomparabilis præminebat. Igitur sancta Ecclesia quæ typo mulieris istius Evangelicæ figuratur, cujus farina nos sumus, Dominum Jesum in interioribus nostræ mentis abscondat, donec animi nostri secreta penetralia calor sapientiæ cœlestis obducat.

188. Et quia in Matthæo legimus tribus mensuris absconditum esse fermentum, congruere visum est ut Dei Filium crederemus absconditum in Lege, adopertum in prophetis, evangelicis prædicationibus adimpletum; ut perfectam fidem nobis adquirat ex omnibus, et scriptorum collatione formatus in nobis, qui sumus corpus ipsius, omnia et in omnibus impleatur; ipse enim erat Verbum Dei, atque mysterium quod absconditum est a sæculis et a generationibus: quo nihil potest ad expressionem perennitatis ejus adtestatius dici. Erat enim profecto, ut absconditus sacrilegis, manifestatus in sanctis, prædestinatus ante sæcula, servaretur ad gloriam. Hæc est autem gloria, ut possimus, fratres, investigare mysterium absconditum a sæculis in Deo. Quod in Deo, utique et ex Deo; neque enim Deus alienæ capax potest esse naturæ.

189. Nec sum dubius animi, quod aliqui de hoc mundo dictum putent, donec fermentetur in Lege, prophetis, Evangelio; ut Dominum omnis lingua fateatur. Itaque discutiamus omnia, et diligentius requiramus. Nemo invenit nisi qui ante quæsierit. Ædificemus turrim, computemus sumtus Scripturarum, conferamus impensas; ne quis etiam de nostrum aliquo dicat : *Hic voluit ædificare, et non potuit consummare.* Qui ædificat domum, bonum debet jacere fundamentum. Bonum fundamentum est fides, bonum fundamentum apostolorum et prophetarum; duobus enim Testamentis fides nostra consurgit : nec injuriam facit qui parem dixerit in utroque perfectamque fidei esse mensuram, cum ipse dicat Dominus : *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi;* quia et in Moyse Dominus est locutus. Bene ergo in utroque perfecta mensura; quia perfectus in utroque : et fides utriusque una; quia unius est virtutis et sensus oraculum atque responsum.

190. Me tamen sequi juvat quod ipse Dominus docuit fermentum Ecclesiæ spiritalem esse doctrinam; nam cum scriptum sit : *Cavete a fermento pharisæorum;* et cum Apostolus dixerit : *Non in fermento nequitiæ et malitiæ,* ostenditur quia doctrina fermentum est. Sed aliud est fermentum zizaniæ, aliud fermentum tritici. Unde et bonis auctoribus acquiescimus, ut dicamus quia Ecclesia renatum hominem qui est in corpore et anima et spiritu, fermento sanctificat spirituali. Sanctificatur enim corpus atque anima, et ipsa gratia spiritalis accipit sanctificationis augmentum; cum per Ecclesiæ velut quoddam fermentantis officium, Scripturarumque doctrinam, quæ velut cœlestium collatione sermonum et ubertate concrescit, infusus toti homini atque permixtus usus inoleverit, ut fiant unum etiam ipsa fermentum. Quod utique tunc fit, cum sibi tria hæc pari quadam cupi-

de latioribus viis ad angustam venirent, quæ ducit ad vitam. Mittit ad vias, et circa sepes, quod hi videlicet apti sint regno cœlorum, qui nullis præsentium cupiditatibus occupati ad futura festinant, in quodam bonæ voluntatis tramite constituti : et qui modo sepis quæ ab incultis culta secernat, et incursus arceat bestiarum, norint bona malaque distinguere, et adversus tentamenta nequitiæ spiritalis, fidei munimen obtendere. Denique Dominus, ut vineam suam ostenderet fuisse munitam, *Et sepem,* inquit, *circumdedi, et circumfodi eam.* Et Apostolus medium parietem sepis dicit esse sublatum, qui continuationem munitionis irruperat. Fides igitur et ratio quæritur, et quæritur in plateis, hoc est, in meatibus interioris affectus; quia scriptum est : *In plateis tuis diffundantur aquæ tuæ.*

204. Nec hoc tamen plenum est, ut aliquis vocatus adveniat, nisi vestem habeat nuptialem, hoc est, fidem habeat et caritatem. Et ideo qui pacem et caritatem non detulerit ad Christi altaria, tolletur ligatis pedibus et manibus, *et mittetur in tenebras exteriores. Illic erit fletus, et stridor dentium.* Quæ sunt tenebræ exteriores? Numquid illic quoque carceres aliqui latumiæque subeundæ sunt? Minime. Sed quicumque extra promissa sunt cœlestium mandatorum, in tenebris exterioribus sunt; quia mandata Dei lumen sunt : et quicumque sine Christo est, in tenebris est; quia lumen in tenebris est Christus.

205. Ergo neque est corporalium stridor aliquis dentium, neque ignis aliquis perpetuus flammarum corporalium, neque vermis est corporalis*. Sed hæc ideo ponuntur, quia sicut ex multa cruditate et febres nascuntur et vermes : ita si quis non decoquat peccata sua, velut quadam interposita sobrietate abstinentiæ, sed miscendo peccata peccatis, tamquam cruditatem quamdam contrahat veterum et recentium delictorum, igne aduretur proprio, et suis vermibus consumetur. Unde et Esaias ait : *Ambulate in lumine ignis vestri, et flamma quam accendistis vobis.* Ignis est quem generat mœstitia delictorum : vermis est, eo quod irrationabilis animæ* peccata mentem rei sensumque compungant, et quædam exedant viscera conscientiæ : quæ tamquam vermes ex unoquoque nascuntur, tamquam ex corpore peccatoris. Denique Dominus id per Esaiam declaravit dicens : *Et videbunt membra hominum prævaricantium in me : et vermis eorum non morietur, et ignis non extinguetur.*

206. Stridor quoque dentium prodit indignantis affectum; eo quod sero unumquemque pœniteat, sero ingemiscat, sero irascatur sibi, quod tam pervicaci improbitate deliquerit.

Cap. 15, v. 4. Quis ex vobis, *inquit*, homo qui habet centum oves, et si erraverit una ex illis, nonne dimittit nonaginta novem in deserto, et ibit ad illam quæ erravit?

207. Didiceras in superioribus ablegare negligentiam, vitare arrogantiam, devotionem sumere, sæcularibus occupationibus non teneri, caduca non præferre perpetuis : sed quia fragilitas humana firmum nequit in tanto sæculi lubrico tenere vestigium, etiam adversus errorem remedia tibi bonus medicus

* Huetius, *Origen. lib. 2, quæst. 11,* citato hoc Doctoris nostri loco : *Ignem,* inquit, *in conscientiæ facibus et flagellis itidem ut Origenes constituit Ambrosius.* Neque solus Ambrosius hac in re amplexus est Origenis opinionem. Idem quippe sentit Gregorius Nyssenus, Johannes Damascenus et alii. Augustinus vero, postquam dubie et anxie locutus est, demum ait : *Cur enim non dicamus quamvis miris, tamen veris modis etiam spiritus incorporeos posse pœna corporalis ignis affligi :* quibus satis ostendit se in eam sententiam quæ nunc in catholicis scholis obtinet, propendere. Sed nec ab illa alienus est ipsemet Ambrosius in psalm. 118 variis locis, maxime ubi de illo igne tractat, quo etiam justos ac sanctos urendos tradit. Nihil autem est quod opposita eum proponere quis miretur, utpote in controversia cujus utraque pars magnorum ac sanctorum virorum auctoritate innitatur, neutra vero ab Ecclesia repudiata sit : quemadmodum cum Bellarmino fatentur theologi.

* Id est, partis inferioris, quam non semel animam simpliciter vocat Ambrosius, cum supra in homine tria agnoscit *corpus, animam, et spiritum.* In quo Platonicos videtur imitatus; nam Photinus apud Numenium dictitat hominem *συνεστάναι ex τριῶν, σωματος, xαι ψυχῆς, xαι νοῦ* : constare e tribus, corpore, anima, et mente.

demonstravit, spem veniæ judex misericors non negavit. Itaque non otiose sanctus Lucas ex ordine tres parabolas posuit (v. 8 et seq.) : ovis quæ perierat, et inventa est : drachmæ quæ perierat, et inventa est : filii qui erat mortuus, et revixit; ut triplici remedio provocati, vulnera nostra curemus; spartum enim triplex non corrumpetur.

208. Qui sunt isti, pater, pastor, mulier? Nonne Deus Pater, Christus pastor, mulier Ecclesia? Christus te suo corpore vehit, qui tua in se peccata suscepit, quærit Ecclesia, recipit Pater. Quasi pastor revehit, quasi mater inquirit, quasi pater vestit. Prima misericordia, secunda suffragatio, tertia reconciliatio. Singula singulis quadrant : redemtor subvenit, Ecclesia suffragatur, auctor reconciliatur. Eadem divini operis misericordia, sed diversa pro meritis nostris gratia. Ovis a pastore lassa revocatur : drachma quæ perierat, invenitur : ad Patrem filius suis vestigiis redit, et plena condemnati erroris regreditur pœnitentia. Unde bene scriptum est : *Homines et jumenta salvos facies, Domine.* Quæ sunt ista jumenta? Dixit Propheta : *Semen Israel in semen hominum, et Juda in semen animalium.* Itaque Israel quasi homo salvatur, quasi ovis Juda colligitur. Malo ergo filius esse, quam ovis; ovis enim a pastore repetitur, a Patre Filius honoratur.

209. Gaudeamus igitur, quoniam ovis illa quæ perierat in Adam, levatur in Christo. Humeri Christi, crucis brachia sunt. Illic peccata mea deposui, in illa patibuli nobilis cervice requievi. Ovis illa genere est una, non specie : *Omnes enim unum corpus sumus, sed multa membra*; et ideo scriptum est : *Vos* autem *corpus estis Christi, et membra ex membris ejus. Venit itaque Filius hominis salvum facere quod perierat*; omnes scilicet : *Quia sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.*

210. Dives igitur pastor cujus omnes nos centesima portio sumus. Habet Angelorum, habet Archangelorum, Dominationum, Potestatum, Thronorum, aliorumque innumerabiles greges, quos in montibus dereliquit. Qui quoniam sunt rationabiles, non immerito hominum redemtione lætantur. Quamquam hoc quoque proficiat ad incentiva probitatis, si unusquisque conversionem suam gratam fore credat cœtibus Angelorum, quorum aut affectare patrocinium, aut vereri debet offensam. Et tu igitur esto Angelis lætitiæ, gaudeant de reditu tuo.

211. Non otiosum etiam quod mulier illa drachma lætatur inventa. Non mediocris hæc drachma est, in qua principis est figura. Et ideo imago regis, census Ecclesiæ est. Oves sumus, oremus ut super aquam refectionis nos collocare dignetur. Oves, inquam, sumus, petamus pascua : drachmæ sumus, habeamus pretium : filii sumus, festinemus ad Patrem.

212. Nec vereamur quia acceptum spiritalis patrimonium dignitatis terrenis prodegimus voluptatibus, quod Pater in filios quem habebat, thesaurum contulit. Fidei census numquam exinanitur : licet totum dederit, totum habet; quia quod donavit, non amittit. Nec verearé, ne te non recipiat : *Non* enim *delectatur Deus perditione vivorum* : etiam occurrens venienti tibi cadet supra collum : *Dominus* enim *erigit allisos.* Osculum dabit quod est pignus pietatis et amoris. Stolam, annulum, calceamenta proferri jubebit. Tu adhuc injuriam metuis, ille restituit dignitatem : tu supplicium vereris, ille osculum defert : tu convicium times, adornat ille convivium. Sed jam ipsam parabolam discutiamus.

V. 11, 12. Homo quidam habuit duos filios, et dixit illi adolescentior : Da mihi portionem substantiæ.

213. Vides quod divinum patrimonium petentibus datur. Nec putes culpam patris, quod adolescentiori dedit : nulla Dei regno infirma ætas, nec fides gravatur annis. Ipse certe se judicavit idoneum qui poposcit. Atque utinam non recessisset a patre! impedimentum nescisset ætatis : sed posteaquam domum patriam derelinquens peregre profectus est, cœpit egere. Merito ergo prodegit patrimonium, qui recessit ab Ecclesia. Posteaquam domum, inquit, patriam derelinquens,

V. 13. Peregre profectus est in regionem longinquam.

214. Quid enim longinquius quam a se recedere; nec regionibus, sed moribus separari : studiis discretum esse, non terris; et quasi interfuso luxuriæ sæcularis æstu, divortia habere factorum? Etenim qui se a Christo separat, exsul est patriæ, civis est mundi. *Sed nos non sumus advenæ atque peregrini, sed cives sumus sanctorum, et domestici Dei;* qui enim eramus longe, facti sumus prope in sanguine Christi. Non invideamus de longinqua regione remeantibus; quia et nos fuimus in regione longinqua, sicut Esaias docet dicens : *Qui sedebant in regione umbræ mortis, lux orta est illis.* Regio ergo longinqua, umbra est mortis : nos autem, quibus spiritus ante faciem Christus est Dominus, in umbra vivimus Christi. Et ideo dicit Ecclesia : *In umbra ejus concupivi, et sedi.* Ille igitur vivendo luxuriose consumsit omnia ornamenta naturæ. Unde tu, qui accepisti imaginem Dei, qui habes similitudinem ejus, noli eam irrationabili fœditate consumere. Opus Dei es, noli ligno dicere : *Pater meus es tu;* ne accipias similitudinem ligni; quia scriptum est : *Similes fiant illis, qui faciunt ea.*

V. 14. Facta est fames per regionem illam.

215. Fames non epularum, sed bonorum operum atque virtutum, quæ sunt miserabiliora jejunia. Etenim qui recedit a verbo Dei, esurit : *Quia non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei.* Qui recedit a fonte, sitit : qui recedit a thesauro, eget : qui recedit a sapientia, hebetatur : qui recedit a virtute, dissolvitur. Merito ergo iste egere cœpit, quia thesauros sapientiæ et scientiæ Dei divitiarumque cœlestium altitudinem dereliquit. Egere ergo ideo cœpit, et famem pati, quia nihil prodigæ satis est voluptati. Semper famem patitur sui, qui alimentis perpetuis nescit impleri.

V. 15. Abiit itaque, et adhæsit uni civium.

216. Qui enim hæret, in laqueo est. Et videtur civis iste princeps esse istius mundi. Denique ad villam ejus mittitur quam emit, qui excusat a regno. Et pascit porcos : illos utique in quos petit diabolus introire, quos præcipitat in mare istius mundi, in sordibus ac fœtore viventes.

V. 16. Et cupiebat, *inquit*, siliquis implere ventrem suum.

217. Neque enim alia cura est luxuriosis, nisi ut ventrem suum impleant, quorum Deus venter est. Quis autem aptior hujuscemodi hominibus cibus, quam is qui siliquæ modo intus inanis, foris mollis est : quo corpus non reficitur, sed impletur; ut sit magis oneri, quam usui?

218. Sunt qui porcos accipiant pro gregibus dæmonum, siliquas pro exili virtute inanium hominum sermonumque jactantia qui nihil prodesse possunt, inani quadam philosophiæ seductione et quodam sonoro facundiæ plausu pompam magis quam utilitatem aliquam demonstrantes. Sed hæc diuturna oblectamenta esse non possunt; et ideo

219. *Nemo illi dabat* (v. 16); erat enim in regione illius, qui neminem habet; quia eos qui sunt, non habet. Omnes quippe gentes in nihilo æstimantur : solus autem Deus est qui vivificat mortuos, *Et vocat quæ non sunt, tamquam quæ sunt.*

V. 17. In se autem reversus dixit : Quantis panibus mercenarii patris mei abundant?

220. Bene in se revertitur, qui a se recessit. Etenim qui ad Dominum regreditur, se sibi reddit : et qui recedit a Christo, se sibi abdicat. Mercenarii autem qui sunt, nisi qui ad mercedem serviunt, qui sunt ex Israel, non id quod bonum est probitatis studio persequentes, nec virtutis gratia, sed utilitatis studio provocati? At vero filius qui habet Spiritus sancti pignus in corde, sæcularis mercedis lucella non quærit, quibus serviat. Hæredes sunt etiam mercenarii qui conducuntur ad vineam. Bonus mercenarius Petrus, Johannes, Jacobus, quibus dicitur : *Venite, et faciam vos piscatores hominum.* Isti non siliquis, sed panibus abundant. Denique collegerunt fragmentorum cophinos duo-

decim. O Domine Jesu, si nobis auferas siliquas, et panes tribuas! Tu enim dispensator in domo es Patris. O si nos quoque mercenarios digneris conducere, licet sero venientes! Nam et undecima conducis hora, et æqualem dignaris mercedem solvere, æqualem mercedem vitæ, non gloriæ; neque enim omnibus reposita est corona justitiæ, sed ei qui potest dicere : *Certamen bonum certavi.*

221. Quod ideo non prætermittendum arbitratus sum, quia scio quosdam dicere quod ad mortem sibi lavacri gratiam, vel pœnitentiam reservent. Primum qui scis an nocte proxima tua a te anima reposcatur? Deinde cur putas otioso tibi omnia posse deferri? Pone unam gratiam, unam esse mercedem; diversum tamen bravium victoriæ est, ad quod se non frustra Paulus extendit, qui post mercedem gratiæ bravium tamen ut comprehenderet sequebatur; quia sciebat etsi par esset merces gratiæ, palmam tamen esse paucorum.

222. Et quoniam in vineam Domini venimus, non vacui recedamus : juvat enim fructus legere, mercenarios ejus videre. Quid enim sibi vult quod una die diversis horis conducuntur operarii, nisi *quia mille anni in oculis Domini sicut dies hesterna quæ præteriit, et hora in nocte?* Quæ est nox, nisi quæ præcessit, ut dies appropinquaret? Et bene *hora in nocte, quia mille anni sicut dies una.* Novit vim diei hujus ille qui dixit : *Jesus Christus heri et hodie, ipse est et in sæcula.* Scivit et ille diem esse multiplicem, qui scripsit : *Hic dies generationis cœli et terræ, cum facta sunt : qua die fecit Deus cœlum et terram, et omne viride agri.* Cum enim supra septem descripsisset dies, postea uno die omnia facta complexus est, totum mundi tempus ostendens in conspectu Domini tamquam diem unum; eo quod ex incompositis atque tenebrosis forma istius mundi, divini operis claritate processerit. Ergo si dies totum tempus est mundi, habet utique etiam in sæculis horas suas : aut ipsa sæcula horæ sunt. Horæ autem diei duodecim sunt; unde bene in mysterio dies Christus, cujus apostoli duodecim, qui cœlesti lumine distinctis in se gratiæ vicibus refulserunt.

223. Venit ergo paterfamilias et prima hora conduxit operarios, fortassis eos qui a principio mundi usque ad diluvium justi esse meruerunt, de quibus ait : *Et locutus sum ad vos ante lucem : et misi ad vos servos meos prophetas ante lucem.* Tertia post diluvium incipit, Noe cæterorumque tempora comprehendens, qui quasi boni operarii in vineam destinantur; ideo quasi in prandio inebriatus est Noe. Sexta et reliquæ Abrahæ, Isaac, et Jacob Patriarcharum merita distinguunt. Nona, inclinante jam sæculo, et tamquam pallescente luce virtutis, Lex et prophetæ decolores mores hominum notaverunt. Undecimam, et quod superest diei, sacer producit adventus. Unde et ipse in Evangelio dicit : *Ambulate dum lumen habetis.*

224. Sed jam redeamus ad Patrem; licet non verear ne istius pœnitentiam gerentis exemplo diu abfuisse videamur (numquam enim abfuimus, qui versabamur in vinea, in qua si et iste mansisset, non recessisset a Patre) cavendum tamen est, ne nos ei reconciliationis faciamus moram, quam non fecit Pater. Facile reconciliatur, quando impense rogatur. Et ideo discamus quali Pater obsecratione sit ambiendus. *Pater,* inquit. Quam misericors, quam pius, qui nec offensus patrium dedignatur nomen audire!

V. 18. Pater, *inquit*, peccavi in cœlum, et coram te.

225. Hæc est prima confessio apud auctorem naturæ, præsulem misericordiæ, arbitrum culpæ. Sed etsi Deus novit omnia, vocem tamen tuæ confessionis exspectat*. *Ore enim confessio fit*

---

* Hæc verba intelligenda esse de ea confessione, quam a peccatoribus sive publice, sive secreto Ecclesiæ ministris fieri oportet, inde probatur, quod ea ponitur post primam, quæ soli Deo fit confessionem. Hinc autem validissime confirmatur, quod infra dicitur, *Confitere magis, ut... roget pro te Ecclesia, et illacrymet populus.* Hæc namque non mentalem, sed exteriorem ac verbalem confessionem apertissime significant.

ad salutem; quia allevat pondus erroris, quisquis ipse se onerat: et accusationis excludit invidiam, qui accusatorem prævenit confitendo: *Justus enim in primordio sermonis accusator est sui.* Frustra autem velis occultare, quem nihil fallat: et sine periculo prodas, quod scias esse jam cognitum. Confitere magis, ut interveniat pro te Christus, quem advocatum habemus apud Patrem: roget pro te Ecclesia, et illacrymet populus. Nec vereare ne non impetres. Advocatus spondet veniam, patronus promittit gratiam, reconciliationem tibi paterna pietas pollicetur; adsertori crede, quia veritas est: adquiesce, quia virtus est. Habet causam ut pro te interveniat, ne pro te gratis mortuus sit. Habet causam ignoscendi Pater, quia quod vult filius, vult et Pater.

226. *Peccavi in cœlum, et coram te.* Non utique elementum exprimitur: sed peccato animæ cœlestia significantur dona Spiritus imminuta: vel quia ab illius gremio matris Hierusalem quæ in cœlo est, non oportuit deviari.

V. 19. Jam non sum dignus vocari filius tuus

227. Dejectus enim se exaltare non debet; ut merito suæ possit humilitatis adtolli.

Ibidem. Fac me sicut unum mercenariorum tuorum.

228. Novit esse distantiam inter filios, amicos, mercenarios, et servos: filius per lavacrum, amicus per virtutem, mercenarius per laborem, servus per timorem. Sed etiam ex servis et mercenariis fiunt amici, juxta quod scriptum est: *Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis: jam non dico vos servos.*

229. Hæc apud se dixit: sed non satis est dicere, nisi ad patrem venias. Ubi illum requiras, ubi invenias? Exsurge primo, hoc est, qui sedens ante dormiebas. Et ideo dicit Apostolus: *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis.* Iniquitas in talento plumbeo sedet. Moysi dicitur: *Tu autem hic sta.* Stantes elegit Christus. Exsurge ergo, curre ad Ecclesiam: hic est Pater, hic est Filius, hic est Spiritus sanctus.

230. Occurrit tibi (v. 20, 21), qui audit te intra mentis secreta tractantem. Et cum adhuc longe sis, videt, et adcurrit. Videt in pectore tuo, adcurrit ne quis impediat, complectitur quoque: in occursu præscientia est, in complexu clementia, et quasi quidam patrii amoris affectus. Supra collum cadit, ut jacentem erigat, et oneratum peccatis, atque in terrena deflexum reflectat ad cœlum, in quo suum quærat auctorem. Cadit in collum tuum Christus; ut cervicem jugo exuat servitutis, et collo tuo jugum suave suspendat. Nonne tibi videtur cecidisse in collum Johannis, quando erat Johannes in sinu Jesu, cervice recumbens reflexa? Et ideo Verbum apud Deum vidit; quia erectus est ad superna. Cadit in collum, cum dicit: *Venite ad me qui laboratis.... et ego vos reficiam: tollite jugum meum super vos.* Cadit ergo hoc modo, si convertaris.

231. Et jubet proferri stolam, annulum, calceamenta (v. 22). Stola amictus est sapientiæ, quo nuda corporis apostoli tegunt, eo quod se unusquisque convolvat; et ideo stolam accipiunt, ut corporis infirmitatem sapientiæ spiritalis virtute convestiant. De Sapientia enim dictum est: *Lavabit in vino stolam suam.* Ergo stola spirituale indumentum, et vestimentum est nuptiale. Annulus quid est aliud, nisi sinceræ fidei signaculum, et expressio veritatis? Calceamentum autem Evangelii prædicatio est; et ideo accepit sapientiam primam. Est enim et aliud mysterium quod nescit, nisi qui accepit dictorum suorum, factorumque signaculum, et quoddam munimentum bonæ intentionis et cursus *; necubi offendat ad lapidem pedem suum, et supplantatus a diabolo Dominicæ prædicationis officium derelinquat. Hæc est præparatio Evangelii, ad cœlestium cursum diri-

* *Est enim*, etc. Quorum verborum etsi sensus minime expeditus appareat, nullum tamen in hoc videmus locum admirationis; hic enim dubio procul de sacramento eucharistiæ sermo est, de quo dedita opera sæpe numero obscure ac perplexe Patres locutos nemo nescit. Expende etiam numerum sequentem.

gens præparatos; ut non in carne ambulemus, sed in spiritu.

232. Occiditur et vitulus saginatus (v. 23), ut carnem Domini spirituali opimam virtute per gratiam sacramenti mysteriorum consortio restitutus epuletur. Nemo enim nisi qui timuerit Deum (*quod est initium sapientiæ*) nisi signaculum spirituale vel custodierit vel receperit, nisi Dominum prædicaverit, sacramentis debet interesse cœlestibus. Qui autem annulum habet, et Patrem habet, et Filium, et Spiritum sanctum; quia signavit nos Deus, cujus imago Christus : et dedit pignus Spiritum in cordibus nostris; ut sciamus hoc annuli istius qui in manu datur, esse signaculum, quo cordis interiora, factorumque nostrorum ministeria signantur. Ergo signati sumus, sicut et legimus : *Credentes*, inquit, *signati estis Spiritu sancto*. Bene autem carnem vituli, quia sacerdotalis est victima, quæ pro peccatis fiebat.

233. Epulantem patrem inducit filius (v. 23); ut ostenderet quoniam paternus cibus est salus nostra, et Patris gaudium nostrorum redemtio peccatorum est. Et hic quidem si ad Patrem referas, quia hostia pro peccatis Filius est, delectatur Pater reditu peccatoris: supra delectatur Filius, inventa ove; ut scias quia una est Patris et Filii delectatio, una operatio in Ecclesiæ fundamento. Lætatur autem pater;

V. 24. Quia filius perierat, et inventus est: mortuus fuerat, et revixit.

234. Ille perit qui fuit; non enim potest perire qui non fuit. Itaque gentes non sunt, Christianus est, juxta quod supra dictum est : *Quia elegit Deus quæ non sunt; ut quæ sunt, destrueret*. Potest tamen et hic in uno accipi species generis humani. Fuit Adam, et in illo fuimus omnes. Periit Adam, et in illo omnes perierunt. Homo igitur et in illo homine qui perierat, reformatur : et ille ad similitudinem Dei factus et imaginem divina patientia et magnanimitate reparatur. Quid est ergo : *Elegit Deus quæ non sunt; ut quæ sunt destrueret?* Id est, elegit populum gentium qui non erat; ut destrueret populum Judæorum.

235. Potest et de agente pœnitentiam dictum videri; quia non moritur, nisi qui aliquando vixit. Et ideo gentes non moriuntur, sed mortuæ sunt; etenim qui in Christum non credidit, semper est mortuus. Et gentes quidem cum crediderint, per gratiam vivificantur : qui vero lapsus fuerit, per pœnitentiam reviviscit.

236. Sequitur locus, ut remittendis post pœnitentiam debeamus favere peccatis; ne dum veniæ alterius invidemus, ipsi eam non mereamur a Domino. Quis enim tu es qui Domino contradicas, ne cui velit, culpam relaxet; cum tu cui volueris, ignoscas? Vult rogari, vult obsecrari. Si omnium justitia, ubi Dei gratia? Quis tu es, qui invideas Deo?

237. Et ideo notatur hic frater (v. 25 et seq.), usque adeo ut de villa venire dicatur, hoc est, terrenis operibus occupatus, ignorans quæ sunt spiritus Dei : ut denique numquam pro se vel hædum queratur occisum; non enim pro invidia, sed pro venia mundi agnus est immolatus. Invidus hædum quærit : innocens agnum pro se desiderat immolari. Ideo et senior dicitur; eo quod cito aliquis per invidiam consenescat. Ideo et foris stat; eo quod malevolentia eum animi liventis excludat. Ideo chorum et symphoniam audire non potest, hoc est, non illa theatralis incentiva luxuriæ, nec aulicorum * concentus sonorum, sed plebis concordiam concinentis, quæ de peccatore servato dulcem resultet lætitiæ suavitatem.

238. Constitue mihi aliquem ex his qui sibi justi videntur, qui trabem in oculo suo non vident, et alieni festucam vitii ferre non possunt. Quomodo indignatur, quando alicui peccatum fatenti, et diu indulgentiam deploranti venia relaxatur? Quomodo aures ejus symphoniam populi spiritualem ferre

* Per voces *aulicorum sonorum* non videntur intelligendi soni qui fiunt in aulis, hoc est, in regum palatiis : sed potius ita dici ἀπὸ τῶν αὐλῶν, a tibiis seu fistulis.

non possunt*? Hæc est enim symphonia, quando concinit in Ecclesia diversarum ætatum atque virtutum, velut variarum chordarum indiscreta concordia, psalmus respondetur, amen dicitur. Hæc est symphonia quam scivit et Paulus; et ideo ait : *Psallam spiritu, psallam et mente.* Hæc de parabola præsenti putavimus esse tractanda.

239. Nec invidemus si quis duos fratres istos velit referre ad populos duos; ut sit adolescentior populus ex gentibus tamquam Israel, cui frater major beneficium paternæ benedictionis invidit. Quod faciebant Judæi, cum quererentur quia Christus cum gentibus epularetur; et ideo hædum, mali odoris sacrificium requisierunt. Judæus hædum requirit, Christianus agnum; et ideo illis Barabbas solvitur, nobis agnus immolatur. Unde apud illos fœtor est criminum, apud nos remissio peccatorum, dulcis in spe, suavis in fructu. Qui hædum quærit, exspectat Antichristum; Christus enim boni odoris est victima.

240. Queri etiam in hædo videtur, quia Judæi ritum veteris sacrificii perdiderunt : vel quia nullius sanguis his profuit, sicut Christi sanguis Ecclesiæ; non enim redimere eos sanguis potuit prophetarum. Impudens autem et similis illius pharisæi justificantis se arroganti prece, qui putabat quod numquam prætererit mandatum Dei, quia Legem servabat in litteris. Impius, qui accusabat fratrem quod cum meretricibus paternam substantiam prodegisset, cum debuerit advertere quia sibi dictum est : *Meretrices et publicani præcedunt vos in regnum cœlorum.*

241. Stat autem foris, nec excluditur : sed non ingreditur, ignorans voluntatem Dei de vocatione gentium, servus jam factus ex filio; servus enim nescit quid Dominus agat. Ubi cognovit, invidet, et torquetur Ecclesiæ bonis, et foris stat. Foris enim Israel audit chorum et symphoniam : sed irascitur quia hic concinit plebis gratia, et consona populi jubilatio. Sed bonus pater etiam hunc salvare cupiebat, dicens :

V. 31. Fili, tu semper mecum fuisti;

242. Vel quasi Judæus in Lege, vel quasi justus in communione : et es, si desinas invidere.

Ibidem. Et omnia mea tua sunt;

243. Vel Judæus sacramenta veteris Testamenti, vel baptizatus etiam novi possidens.

Cap. 16, v. 13. Nemo servus potest duobus dominis servire;

244. Quia non duo, sed unus est Dominus. Nam etsi sunt qui mammonæ serviant; tamen non ille novit aliqua jura dominatus : sed ipsi sibi jugum servitutis imponunt; neque enim justa potestas, sed injusta est servitus. Et ideo ait :

V. 9. Facite vobis amicos de iniquo mammona;

245. Ut largiendo pauperibus, Angelorum nobis cæterorumque sanctorum gratiam comparemus. Nec reprehenditur villicus, in quo discimus non ipsi esse Domini, sed potius alienarum villici facultatum. Et ideo licet peccaverit, tamen quia sibi in posterum ex indulgentia Domini quæsivit auxilia, prædicatur. Pulcre autem iniquum mammona dixit ; quia variis divitiarum illecebris nostros avaritia tentabat affectus, ut velimus servire divitiis. Unde ait :

V. 12. Si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis?

246. Alienæ nobis divitiæ sunt, quia præter naturam sunt; neque nobiscum nascuntur, neque nobiscum transeunt : Christus autem noster est, quia vita est. Denique *In sua propria venit, et sui eum non receperunt.* Ergo nemo dabit quod vestrum est; quia vestrum non credidistis, vestrum non recepistis.

247. Argui igitur videntur Judæi et fraudis et avaritiæ. Et ideo qui in facultatibus fideles non fuerunt, quas cum alienas scirent (communem enim

* Observandum obiter non pauca hic dici ab Ambrosio, quibus novatianorum in peccatores resipiscentes crudelitas perstringi videatur.

ad usum fructus terrarum a Domino Deo datus est omnibus), debuerunt utique participare pauperibus : nec Christum accipere meruerunt, quem Zachæus ut adquireret, dimidiam partem bonorum suorum obtulit.

248. Ergo non serviamus alienis quia nullum Dominum debemus scire nisi Christum : *Unus enim Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso : et unus Dominus Jesus, per quem omnia.* Quid ergo, Pater Dominus, aut Filius Deus non est? Sed et Pater Dominus, quia *Verbo Domini cœli firmati sunt* : et Filius Deus *qui est super omnes Deus benedictus in sæcula.* Quomodo ergo nemo potest duobus dominis servire? Unus enim Dominus, quia unus Deus : denique *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Unde claret unum Patris et Filii esse dominatum. Unus autem est, si non dividatur : sed totus in Patre, totus in Filio sit. Itaque quia unus deitatis atque dominatus adserimus Trinitatem, unum Deum, et unum Dominum confitemur. Qui autem aliam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus memorant potestatem, plures deos, et plures dominos in Ecclesiam gentilis vitio erroris inducunt.

LIBER OCTAVUS

V. 16. Lex et Prophetæ usque ad Johannem.

1. Non quia Lex defecit, sed quia incipit Evangelii prædicatio; videntur enim minora compleri, cum potiora succedunt. Et ideo vim faciamus regno cœlorum; omnis enim qui vim facit, vehementi studio properat, non torpenti lentescit affectu. Est ergo fidei violentia religiosa, segnitia criminosa. Lex multa secundum naturam statuit, ut naturalibus indulgentior desideriis ad justitiæ studium nos vocaret : Christus naturam incidit, quia naturales quoque amputat voluptates; et ideo vim faciamus naturæ, ut non ad terrena demergat, sed ad superna se subrigat.

V. 18. Omnis qui dimittit uxorem suam, et ducit alteram, mœchatur : et qui dimissam a viro ducit, mœchatur.

2. Prius dicendum arbitror de lege conjugii, ut postea de prohibendo divortio disputemus. Quidam enim putant omne conjugium a Deo esse, maxime quia scriptum est : *Quæ Deus conjunxit, homo non separet.* Ergo si omne conjugium a Deo est, omne conjugium non licet solvi. Et quomodo Apostolus dixit : *Quod si infidelis discedit, discedat?* In quo et mirabiliter noluit apud Christianos causam residere divortii, et ostendit non a Deo omne conjugium; neque enim Christianæ gentilibus Dei judicio copulantur; cum Lex prohibeat.

3. Sed occurrit illud quod ait Salomon : *Domum et substantiam patres partiuntur filiis : a Deo autem præparabitur viro uxor.* Quod qui in græco legit, non putat esse contrarium. Bene enim dixit græcus ἁρμοσεται; harmonia enim conveniens et apta rerum omnium dicitur commissa connexio. Harmonia est cum fistulæ organi per ordinem copulatæ, legitimæ tenent gratiam cantilenæ, chordarumque aptus servat ordo concordiam. Itaque non habent harmoniam suam nuptiæ, quando Christiano viro gentilis mulier non legitime copulatur. Ergo ubi nuptiæ, harmonia : ubi harmonia, Deus jungit. Ubi harmonia non est, pugna atque dissensio est : quæ non est a Deo, quia *Deus caritas est.*

4. Noli ergo uxorem dimittere, ne Deum tuæ copulæ diffitearis auctorem. Etenim si alienos, multo magis uxoris debes tolerare et emendare mores. Audi quid dixerit Dominus : *Qui dimittit mulierem, facit eam mœchari.* Etenim cui

non licet vivente viro, mutare conjugium, potest obrepere libido peccandi. Itaque qui auctor erroris, etiam reus culpæ est. Quo cum parvulis fœta dimittitur? Quo titubanti vestigio grandæva detruditur? Durus, si excludas parentem, pignora teneas, ut ad contumeliam caritatis, addas etiam pietatis injuriam: durus, si propter matrem etiam filios simul pellas; cum magis redimere a patre liberi debeant culpam parentis. Quam periculosum, si fragilem adolescentulæ ætatem errori offeras! Quam impium, si ejus destituas senectutem, cujus defloraveris juventutem! Ergo inhonoratis stipendiis et veteranum imperator dimittat inglorium, atque imperii sui possessione detrudat: et rusticum laboris sui effœtum agro suo propulset agricola? An quod in subditos nefas est, in comparem fas est?

5. Dimittis ergo uxorem quasi jure, sine crimine; et putas id tibi licere, quia lex humana non prohibet: sed divina prohibet. Qui hominibus obsequeris, Deum verere. Audi legem Domini, cui obsequuntur etiam qui leges ferunt: *Quæ Deus conjunxit, homo non separet.*

6. Sed non solum hic cœleste præceptum, sed quoddam etiam opus Dei solvitur. Paterisne, oro, liberos tuos, vivente te, esse sub vitrico; aut incolumi matre, degere sub noverca? Pone, si repudiata non nubat. Et hæc viro tibi debuit displicere, cui adultero fidem servat? Pone, si nubat. Necessitatis illius tuum crimen est: et conjugium quod putas, adulterium est. Quid enim refert, utrum id aperta criminis confessione, an mariti specie adulter admittas *; nisi quod gravius est legem criminis fecisse, quam furtum?

7. Sed fortasse dicit aliquis: *Quomodo Moyses mandavit dari librum repudii, et dimittere uxorem?* Qui hoc dicit, Judæus est: qui hoc dicit, Christianus non est. Et ideo quia hoc objicit, quod objectum est Domino, respondeat ei Dominus: *Ad duritiam*, inquit, *cordis vestri permisit vobis Moyses dare librum repudii, et dimittere uxores: ab initio autem non fuit sic.* Moyses permisit, inquit, non Deus jussit: ab initio autem Dei lex est. Quæ est lex Dei? *Relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt ambo in carne una.* Ergo qui dimittit uxorem, carnem suam scindit, dividit corpus.

8. Ostendit autem hic locus, quæ propter fragilitatem humanam scripta sunt, non a Deo scripta. Unde et Apostolus: *Denuntio*, inquit, *non ego, sed Dominus: uxorem a viro non discedere.* Et infra: *Cæteris,* inquit, *ego dico, non Dominus: si quis frater infidelem habet uxorem, et relinquit eam.* Itaque ubi est impar conjugium, lex Dei non est. Et addidit: *Quod si infidelis discedit, discedat.* Simul idem Apostolus negavit legis esse divinæ, ut conjugium qualecumque solvatur: nec ipse præcepit, nec dedit deserenti auctoritatem, sed culpam abstulit destituto. Hæc moraliter.

9. Tamen quia supra proposuit regnum Dei evangelizare (v. 17), et cum dixisset de Lege unum apicem non posse cadere, subjecit: *Omnis qui dimittit uxorem suam, et ducit alteram, mœchatur.* Recte admonet Apostolus dicens sacramentum hoc magnum esse de Christo et Ecclesia. Invenis igitur conjugium quod nemo dubitet a Deo conjunctum, cum ipse dicat: *Nemo venit ad me, nisi Pater meus qui misit me, adtraxerit eum;* ille enim solus potuit has nuptias copulare. Et ideo mystice Salomon dixit: *A Deo præparabitur viro uxor.* Vir Christus, uxor Ecclesia est: caritate uxor, integritate virgo. Ergo quem Deus traxit ad Filium, non separet persecutio, non avertat luxuria, non Philosophia deprædetur, non manichæus contaminet, non arrianus avertat, non sabellianus inficiat. Deus junxit, Judæus non separet. Adulteri sunt omnes qui adulterare cupiunt fidei et sapientiæ veritatem.

10. *Quis liber est*, inquit, *iste repudii matris vestræ, quo dimisi eam?* Audisti

* Videtur maritus dimittens uxorem quæ alteri nubit, propterea adulter dici, quod in eum uxoris adulterium redit, ut proxime ante expositum est.

repudium, crede conjugium. Audisti quid Judæorum plebi ipse vir dicat : *Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, et in peccatis vestris dimisi matrem vestram.* Mane ergo tu in domo patris, mane cum sponso, enitere ut placeas viro. Mens quæ credidisti Deo, esto fortis mulier, qualis illa vel anima ecclesiastica, vel Ecclesia, de qua dicit Salomon : *Mulierem fortem quis inveniet?* Pretiosior autem est lapidibus pretiosis, quæ talis est : confidit in ea vir suus. Videamus quid hæc viro faciat suo, quod opus ejus, quod sit obsequium, cur confidat in ea Christus.

11. Bona uxor virum suum vestit. Vestiat Jesum fides nostra corpore suo, vestiat carnem suam divinitatis suæ gloria : sicut et illa bina vestimenta fecit viro suo ; ut et in præsenti et in futuro sæculo honorificet eum. Non mediocris hæc femina, cujus tale textrinum est : quam non mollia lanæ fila carpentem, sed pretiosæ virtutis pensa tractantem vir ejus inveniat : quæ manus extollat in noctibus, et ad libram dirigat opus, morumque suorum pondus examinet, gestorum quoque noverit servare mensuram, gloriosi subtegmen laboris intexens : sollicita quando vir redeat, anxia atque suspirans, et jam cum viro suo esse desiderans, dicens : Moras facit vir meus venire, festinabo ipsa ad eum : occurram ei facie ad faciem, cum venire cœperit in gloria sua.

12. Veni, Domine Jesu, ut invenias sponsam tuam, non contaminatam, non adulteratam, quæ non violaverit domum tuam, non mandata neglexerit. Dicat tibi : *Inveni quem dilexit anima mea :* introducat te in domum vini (vinum enim lætificat cor hominis) inebrietur in spiritu, agnoscat mysterium, loquatur oraculum.

V. 19. Homo autem quidam dives induebatur purpuram.

13. Narratio magis quam parabola videtur, quando etiam nomen exprimitur. Non otiose autem hic divitem Dominus perfunctum deliciis sæcularibus, in perpetuæ famis apud inferos constitutum significavit ærumna : cui non immerito quinque fratres, id est, quinque sensus corporis naturali quadam germanitate videntur fuisse sociati, qui immodicis atque innumeris cupiditatibus æstuabant : Lazarum vero in Abrahæ gremio quasi in quodam sinu quietis, et sanctitatis recessu locavit ; ne illecti præsentium voluptate, maneamus in vitiis ; vel tædio victi, laborum dura fugiamus. Sive itaque Lazarus pauper in sæculo, sed Deo dives : sive apostolicus aliquis pauper in verbo, locuples in fide (neque enim sancta omnis paupertas, aut divitiæ criminosæ : sed ut luxuria infamat divitias, ita paupertatem commendat sanctitas), sive ergo apostolicus qui veram teneat fidem, verborum infulas, fucum argumentorum, ambitiosa sententiarum velamina non requirat : fœneratam mercedem accipit, impugnans hæreticos Manichæum, Marcionem, Sabellium, Arrium, Photinumque (isti enim non aliud quam fratres sunt Judæorum, quibus perfidiæ germanitate nectuntur); reprimens quoque carnis cupiditates, quæ illis, ut dixi, quinque sensibus vaporantur : fœneratam, inquam, mercedem accipit cui compensatio exuberantium copiarum, et perpetuitatis usura est.

14. Nec alienum putamus, ut de fide quoque opinemur hunc esse tractatum, quam Lazarus abjectam de mensa divitis collegit (v. 20 et 21) : cujus utique ulcera secundum litteram dives fastidiosus horreret, nec inter pretiosas epulas unguentatosque convivas fœtorem ulcerum lambentibus canibus sustineret, cui odor aeris, et ipsa esset natura fastidio : quamquam insolentia et tumor divitum indiciis competentibus exprimatur, quod ita conditionis immemores humanæ sint ; ut tamquam supra naturam siti, de miseriis pauperum incentiva suarum capiant voluptatum, rideant inopem, insultent egenti, et quorum misereri deceat, his auferant.

15. Utrumque ergo qui volet, tamquam Lazarus colligat. Cui similem illum puto, qui cæsus sæpius a Judæis, ad patientiam credentium, et vocationem gentium ulcera sui corporis lambenda quibusdam velut canibus offere-

bat, quia scriptum est : *Convertentur ad vesperum, et famem patientur ut canes.* Quod agnovit Chananitis illa mysterium cui dicitur : *Nemo tollit panem filiorum, et mittit canibus.* Agnovit hunc panem, non panem esse qui videtur, sed illum qui intelligitur; et ideo respondit : *Utique, Domine, nam et catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum.* Micæ istæ de illo pane sunt. Et quia panis verbum est, et fides verbi est, micæ velut quædam dogmata fidei sunt. Unde respondit Dominus, ut ostenderet fideliter dictum : *O mulier, magna est fides tua!*

16. O felicia ulcera, quæ perpetuum excludunt dolorem! O uberes micæ, quæ repellitis jejunium sempiternum, quæ colligentem pauperem æternis expletis alimentis! Abjiciebat vos de mensa sua archisynagogus, cum propheticarum scripturarum et legis interna mysteria refutaret; micæ enim sermones sunt Scripturarum, de quibus dicitur : *Et projecisti sermones meos post te.* Abjiciebat vos scriba, sed Paulus diligentissime colligebat, in injuriis suis legens plebem. Lambebant ulcera ejus, qui morsu serpentis intrepidum, excusso serpente, viderunt, et crediderunt. Lambebat ille carceris custos, qui vulnera Pauli lavit, et credidit. Beati canes, in quos ulcerum talium distillat humor; ut adimpleat cor, et impinguet fauces eorum : qui custodire domum, servare gregem, cavere adsuescant lupos.

17. Pone nunc ante conspectum sæcularibus arrianos studiis intentos, qui societatem potentiæ regalis affectant: ut armis militaribus impugnent Ecclesiæ veritatem : nonne tibi videntur in quadam purpura et bysso et exstructis jacentes thoris, qui pro veris fucata defendant; ditibus abundare sermonibus, cum jactant Dominico terram tremuisse sub corpore, cœlum tenebris obductum, excita verbo maria vel sedata : verumtamen Dei Filium denegantes? Constitue et illum pauperem, qui sciens non in sermone, sed in virtute regnum Dei esse, paucis quid sentiret expressit, dicens : *Tu es Filius Dei vivi :* nonne illæ tibi videntur egere divitiæ, hæc redundare paupertas? Dives hæresis Evangelia multa composuit : pauper fides hoc solum Evangelium tenuit, quod accepit. Dives Philosophia plures sibi deos fecit : pauper Ecclesia unum Deum novit.

18. Inter hunc igitur divitem et pauperem chaos magnum est (v. 24 et seq.), quia post mortem nequeunt merita mutari, eoque in inferno dives inducitur, cupiens aliquid de paupere spiritu refrigerantis haurire; aqua enim refectio est animæ in doloribus constitutæ, de qua dicit Esaias : *Et saliet aqua cum delectatione de fontibus Salutaris.* Cur autem cruciatur ante judicium? Quia luxurioso carere deliciis, pœna est. Nam et Dominus dicit : *Ibi erit fletus et stridor dentium; cum videritis Abraham, Isaac, et Jacob, et omnes prophetas in regno cœlorum.*

19. Serus autem dives iste magister esse incipit (v. 27); cum jam nec discendi tempus habeat, nec docendi. Quo loco evidentissime declarat Dominus, vetus Testamentum esse fidei firmamentum, retundens perfidiam Judæorum, et excludens nequitias hæreticorum, a quibus mens supplantatur infirmior : ipsi enim pusilli sunt, qui adhuc nesciunt incrementa virtutis.

20. Licet autem advertere quod in villici illius superiore, et istius divitis præsenti comparatione incentivum misericordiæ sit : et ibi fortasse sanctis quos amicos dicit, et quibus tabernacula tribuit; hic vero docet pauperibus conferendum.

Cap. 17, v. 3. Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum.

21. Quam bene post divitem qui cruciatur in pœnis, subjecit præceptum veniæ largiendæ, his utique qui se ab errore convertunt; ne quem desperatio non revocet a culpa! Quam vero moderatus est, ut neque difficilis venia, nec remissa sit indulgentia; ne quem vel austera percellat invectio, vel conniventia invitet ad culpam! Sic et alibi : *Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum.* PLUS ENIM proficiat amica correptio, quam accusatio turbulenta : illa pudorem incutit, hæc indignationem movet. Servetur po-

tius quod prodi metuat, qui monetur. Bonum quippe est ut amicum magis te qui corripitur credat, quam inimicum; facilius enim consiliis aquiescitur, quam injuriæ succumbitur. Unde et Apostolus: Corripite, inquit, ut fratrem, ut erubescat, non ut inimicum eum existimetis. INFIRMUS ENIM custos diuturnitatis est timor: pudor autem bonus magister officii; qui enim metuit, reprimitur, non emendatur: quem pudet facere, in naturam vertit.

22. Pulcre autem posuit: *Si peccaverit in te;* non enim æqua conditio in Deum hominemque peccare. Denique Apostolus, qui divini est verus interpres oraculi: *Hæreticum*, inquit, *post unam correptionem devita;* quia non est æque perfidia ut culpa, veniabilis. Et quoniam plerumque per imperitiam error obrepit? corripiendum præcepit; ut aut pertinacia vitetur, aut prolapsio corrigatur. Verum quid est:

V. 4. Si septies conversus fuerit ad te dimitte illi?

23. Num veniæ numerus præfinitur: an vero quia cum septimo die requieverit Deus ab omnibus operibus suis, post hebdomadam istius mundi quies nobis diuturna promittitur; ut quemadmodum mala istius mundi feriata cessabunt, ita etiam vindictæ severitas conquiescat? Sabbatum autem non solum dierum, sed etiam mensium est; et ideo septimi mensis decima die sabbata sabbatorum: nec solum mensium, sed annorum quoque: neque annorum tantum, sed etiam generationum: postremo ipsius mundi, cujus typus est sabbatum magnum; sicut in Lege est hebdomada septima, post quam celebratur annus Jubilæus. Quod mysterium nobis Dominus voluit revelare, cum dicit: *Non solum septies, sed etiam septuagies septies.* Quia septima generatione, ut habes secundum Lucam, Enoch raptus est, ne malitia immutaret cor ejus; et in eo aculeus doloris quievit. Septuagesima autem et septima generatione Dominus natus ex Maria, humani generis in se peccata suscipiens, remissionem tribuit omnium delictorum.

24. Ergo quamvis secundum litteram discas frequenter ignoscere, nec indignationem tenere (nihil enim est quo possit offendi, cui ignoscendi est consuetudo) tamen agnosce mysterium; neque enim otiose sabbato dixit Dominus mulieri: *Dimissa es ab infirmitate tua*, ostendens plebi suæ, quæ sicut mulier illa vocata sequeretur, adventu suo se remisisse peccata. Septuagies itaque et septies Lamech condemnatur; quia gravius delinquit, qui scelus dum punit, admittit *. Omnem autem enormitatem sceleris baptismi sacramenta dimittunt. Disce ergo donare injurias tuas; quia persecutoribus suis Christus ignovit.

25. Nec illud otiosum quod sabbato passus est magno, significans fore sabbatum, quo mors destrueretur a Christo. Quod si Judæi sabbatum ita celebrant; ut et mensem et annum totum quasi sabbatum habeant: quanto magis nos resurrectionem Domini celebrare debemus? Et ideo majores tradidere nobis pentecostes omnes quinquaginta dies ut paschæ celebrandos **; quia octavæ hebdomadis initium Pentecosten facit. Unde et Apostolus quasi Christi discipulus, qui sciret diversitatem esse temporum, scribens ad Corinthios: *Apud vos*, inquit, *forsitan manebo, et hyemabo.* Et infra: *Manebo autem Ephesi usque ad pentecosten; ostium enim mihi apertum est magnum.* Itaque apud Corinthios hyemem agit, quorum erroribus angebatur; quod eorum circa Dei cultum frigeret affectus: cum Ephesiis pentecosten celebrat, atque his tradit mysteria, relaxat animum; quia fidei cernebat ardore ferventes. Ergo per hos quinquaginta dies jejunium nescit Ecclesia, sicut Domi-

---

* Videtur hic sequi Ambrosius quorumdam Hebræorum opinionem, adserentium Cainum a Lamecho interemtum fuisse; qui tamen casu fortuito id factum volunt.

** Christum sabbato passum ideo hic dici autumamus, vel quia erat ea dies παρασκευη ad sequens sabbatum, vel quod, ut statim subjicitur, sabbatum ita celebraretur a Judæis, ut et mensis et annus instar sabbati haberetur. Quin et Judæis tria festa erant quæ *sabbata magna* nuncupabantur, pascha scilicet, pentecoste, ac scenopegia, quorum primum eodem anno incidebat in sabbatum minus, uti ex sacris historiis intelligimus.

nica qua Dominus resurrexit, et sunt omnes dies tamquam Dominica.

26. Erit et alia Dominica qua Dominicum corpus resurgat. Novit hanc Paulus qui ait: *Vos autem estis corpus Christi, et membra ex membris.* Hoc enim corpus Domini et ossa de ossibus ejus capiti cohærebunt: *Caput autem Ecclesiæ Christus.* Tunc ergo cessabit jejunium; quoniam in perpetua jucunditate fatigatio, cura, lassitudo cessabit. Tunc mors destruetur: *Novissima enim mors destruetur.* Nam etsi cessavit in Enoch, et non est inventa in eo; destructa tamen non est: ille enim raptus est, ut evaderet eam: Christus ut destrueret, immolatus est. Et ideo bene dixit: *Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, aculeus tuus?* Ergo in hac resurrectione iterum Christus tamquam suo resurget in corpore. Beatus itaque qui habuerit partem in prima resurrectione; sicut enim primitiæ dormientium Christus, sic tunc primitiæ resurgentium Ecclesia et sancti ejus.

27. Hoc mysterium Petrus scire non potuit. Fortasse scierit de Enoch: quis tamen potuit mysterium absconditum in Deo humana mente comprehendere? Veniat ergo Dominus in animam meam, in mentem meam, atque eam subjiciat sibi; ut cum subjecta mens fuerit mea, dicam: *Non timebo mala, quoniam tu mecum es.*

V. 6. Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro: Eradicare, et jactare in mare, et obaudiet vobis.

28. De grano sinapis supra dictum est, nunc de arbore mori est disputandum. Arborem lego, non tamen arborem credo. Nam quæ ratio, qui profectus hic noster, ut arbor quæ laborantibus agricolis ferat fructus, eradicetur, et mittatur in mare? Licet hoc pro virtute fidei possibile judicemus, ut sensibilibus imperiis natura insensibilis obsequatur: quid sibi vult tamen etiam ipsa arboris species? Legi quidem: *Pastor eram caprarum, vellicans mora;* et puto prophetam significasse nobis, quod ex peccatorum grege peccator ipse conversus sit: licet conveniat ut futurus gentium propheta fructum quæsisse videatur in sentibus, cibum ex sentibus eruisse, sed decoloros et fœtidos greges gentium, populos nationum, in suorum scriptorum pascuis locaturus, ut spirituali refectione pinguescerent; ipse autem de peccatore converso lac spirituale mulgeret.

29. Sed cum in alio Evangelii libro de monte sit dictum, cujus species nuda gignentium vitium, olearumque jejuna, infœcunda messibus, apta latibulis bestiarum, ferarumque cursibus inquieta, extollentem se altitudinem nequitiæ spiritualis videatur exprimere, sicut scriptum est: *Ecce ego ad te, mons corrupte, qui corrumpis omnem terram;* congruit ut hoc quoque loco opinemur id dictum, quoniam fides spiritum excludit immundum, maxime cum arboris natura huic concurrat opinioni. Nam fructus ejus primo albet in flore, deinde jam formatus irrutilat, maturitate nigrescit. Diabolus quoque ex albenti angelicæ flore naturæ et potestate rutilanti, prævaricatione dejectus, tetro inhorruit odore peccati. En tibi illum arbori moro dicentem: *Eradicare, et jactare in mare,* cum legionem ejecit ex homine, in porcos transire permittit: qui exagitati diabolico spiritu, se in maria demerserunt.

30. Hic igitur locus hortatorius ad fidem, docens moraliter etiam ea quæ solidata sunt, fide posse dissolvi. Ex fide autem caritas, ex caritate spes, et rursus in se sancto quodam circuitu refunduntur.

31. Sequitur ut nemo in operibus glorietur (v. 7), quia jure Domino debemus obsequium. Nam si tu non dicis servo aranti, aut oves pascenti: *Transi, recumbe* (ubi intelligitur quia nullus recumbit, nisi ante transierit: denique et Moyses ante transivit, ut magnum visum videret) si ergo tu non dicis servo tuo: *Recumbe* (v. 8); sed exigis ab eo aliud ministerium, et gratias ei non agis: ita nec in te patitur Dominus unius usum esse operis aut laboris; quia dum vivimus, debemus semper operari.

32. Ergo agnosce esse te servum plurimis obsequiis defœneratum. Non te

præferas quia filius Dei diceris : agnoscenda gratia, sed non ignoranda natura. Neque te jactes si bene servisti, quod facere debuisti. Obsequitur sol, obtemperat luna, serviunt Angeli. Vas gentium electus a Domino : *Non sum*, inquit, *dignus vocari apostolus; quia persecutus sum Ecclesiam Dei.* Deinde alibi nullius se ostendens conscium culpæ, subjecit : *Sed non in hoc justificatus sum.* Et nos ergo non a nobis laudem exigamus, nec præripiamus judicium Dei, et præveniamus sententiam judicis : sed suo tempori, suo judici reservemus. Post hæc reprehenduntur ingrati (v. 17) : atque ita demum ad tractatum futuri venitur judicii.

V. 31, 32. In illa hora qui fuerit in tecto, et vasa ejus in domo ; ne descendat tollere illa : et qui in agro similiter non redeat retro. Memores estote uxoris Lot.

33. Interrogatus a discipulis Dominus quando veniret regnum Dei, ait (v. 21) : *Regnum Dei intra vos est;* utique per veritatem gratiæ, non per servitutem culpæ. Itaque qui vult esse liber, sit servus in Domino; ea enim parte qua participamur servitute, participamur et regno. Ait ergo : *Regnum Dei intra vos est :* quando autem veniret, noluit dicere, sed dixit judicii diem esse venturum; ut terrorem omnibus judicii imminentis incuteret, nec securitatem dilationis adferret.

34. Et ne videretur contristare discipulos, si his aliquid denegaret, ait in alio libro : *De die autem et hora nemo scit, neque Angeli cœlorum, neque Filius.* Bene medie posuit Filium, est enim idem filius hominis Filius Dei; ut magis dictum secundum filium hominis æstimemus, quia temporum finem non per naturam hominis, sed per naturam Dei novit. Nec alienum tamen a fide est, si Filium accipias Dei. Quid enim est quod bonus Pater Filium celaverit, cui omnia dedit? Aut quomodo non dedit cognitionem temporis, cui dedit ipsius judicii potestatem? Quomodo autem Filius nescire potest, quod Pater novit; cum in Patre Filius sit, et Spiritus scrutetur etiam alta Dei; cum ipse Filius altitudo sit divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei? Sed cur nolit dicere, ostendit alio loco : *Non est vestrum scire tempora et annos, quæ Pater posuit in sua potestate.*

35. Videtis quo tendat qui Trinitatem negat unius potestatis, ut sit aliquid quod nesciat Filius? Cur enim celaret Filium proprium Pater? Aut enim invidiæ causa nolumus aliis intimare quod scimus, aut ne forte prodamur : sed nec invidi in Patrem, nec proditoris in Filium suspicio cadit. Ergo unius sunt cognitionis; quia unius sunt potestatis. Deinde qui signa novit futuri judicii, utique novit et finem.

36. Quid enim est quod nesciat ille sicut fulgur coruscans (v. 24), eo quod lux, Dei Filius interna mysterii cœlestis illuminet? *In illa*, inquit, *hora.* Ergo et horam novit : sed novit sibi, nescit mihi. Bene autem causam diluvii, et incendii, et judicii de nostris adserit prodisse peccatis; quia Deus malum non creavit, sed nostra sibi merita repererunt.

V. 27. Edebant *enim* et bibebant : uxores ducebant, et nubebant.

37. Non quia conjugia damnentur, neque ut alimenta damnentur; cum in illis successiones, in istis naturæ subsidia sint; alioquin de hoc mundo est exeundum : sed in omnibus modus quæritur; quidquid autem abundantius est, a malo est. Sit aliquis consensus ad tempus, ut vacemus orationi : sit aliqua inter sollicitudines mundi, et intemperantiæ crapulas sobrietas religionis, et induciæ castitatis.

38. Ergo quia propter improbos necesse est probi in hoc sæculo contritionem cordis animæque patiantur, quo uberiorem mercedem accipiant in futurum, remediis instruuntur; ue qui in Judæa sunt, fugiant in montes. Quæ est ista Judæa? Novi enim et aliam Judæam secundum spiritum, non secundum litteram : *Notus* enim *in Judæa Deus.* Quales autem isti montes qui possint metum futuri cohibere judicii, cum scriptum sit : *Tremor autem montes occupabit? Cœlum et terra transibunt :* quomodo terrarum portio manebit immunis, aut tueri me poterit, quæ nec

ipsa se servat? Ubi igitur me ab ira ejus abscondam, qui conturbat profundum maris? *Si adscendero in cœlum, ibi est : si descendero in infernum, adest.* Non ergo falli potest qui ubique est, sed placari.

39. Adest itaque judicii dies : si vis non comprehendi, quotidie time, quotidie fuge. Quæris quomodo fugias? *Adscende in montem qui evangelizas Sion;* ut excelsorum vertice possis eminere meritorum : Deus enim montium, et non Deus vallium est. Adscende eo ubi Christus sedet ad dexteram Dei, cujus *Fundamenta in montibus sanctis :* et, *Montes in circuitu ejus.* Mons tuus Paulus, mons tuus Petrus est. Supra illorum fidem mentis tuæ locato vestigium. In lege Dei atque hæreditate fidei constitutos judicii dies non ad pœnam invenit, sed ad gloriam.

40. Si quis etiam in tecto est positus, hoc est, superiora jam domus suæ, eminentiumque virtutum culmen adscendit, ad terrena mundi hujus opera non recidat. Novi enim tectum in quo Rahab illa typo meretrix, mysterio Ecclesia sacramentorum consortio populis copulata gentilibus, exploratores quos Jesus direxit, abscondit : qui si ad inferiora descendissent domus, ab exploratoribus qui ad corripiendos eos missi fuerant, occisi essent. Tectum ergo sublimis est mentis officium, animæque fastigium, quo nuda corporis operitur infirmitas. Unde mihi videtur etiam paralyticus ille idcirco esse sanatus, quia a quatuor juvenibus demissus e tecto est; quia quatuor adminiculo virtutum, prudentiæ, fortitudinis, temperantiæ, atque justitiæ ad pedes Christi alta quadam se ratione subjecit. Nihil enim excelsius humilitate, quæ tamquam superior nescit extolli; quia nemo id affectat, quod infra se judicat.

41. Sed quoniam in judicio versamur, non digrediamur a tecto; ne dum vasa quæ in domo sunt, auferre cupimus, capiamur. Non enim in omni domo sunt vasa aurea et argentea, sed in plerisque sunt lignea : nec omnis domus plena; sunt enim et vacuæ, quas novit propheta qui dixit : *Quid factum est tibi nunc, quia adscendisti in domos vacuas? Impleta est civitas clamantium.* Et subjecit : *Omnes principes tui fugerunt, quicumque in te vulnerati sunt*, et ad perfidiam de fide lapsi sunt. Vulneratus est Sabellius, vulneratus est Valentinus, vulneratus est Arrius; in domo enim vacua sunt reperti.

42. Vis domum videre plenam? Sequere Petrum, cum esuriret ad domus superiora gradientem : ibi agnovit mysterium Ecclesiæ congregandæ; ut gentilem populum non judicaret immundum, quem fides posset ab omni mundare contagio *. Vasa autem de luto sunt : ergo vas corpus est. Et ideo cave ne desiderio corporis, præclara mentis studia derelinquas. Si Petrus non accepit mysterium in inferioribus positus, tu quemadmodum accipies? Ille accepit, quia adscendit, ut evangelizaret Dominum, passionem corporis non timeret.

43. Ergo *Qui in tecto est, non descendat : et qui in agro est, non revertatur retro.* Unde intelligam quid sit ager, nisi ipse me doceat Jesus, dicens : *Nemo mittens manum in aratrum, et respiciens retro, aptus est regno cælorum?* Otiosus in villa sedet, laboriosus in agro seminat : debilis ad focum, fortis ad aratrum. Bonus odor agri; odor enim Jacob odor agri pleni. Ager plenus est florum, plenus est fructuum diversorum. Ara igitur agrum tuum, si vis dirigi ad Dei regnum. Floreat tibi bonorum seges fœcunda meritorum. Sit *Vitis abundans in lateribus domus tuæ, et novella olivarum in circuitu mensæ tuæ.* Dicat anima tua Christo, fertilitatis suæ jam conscia, et seminata Dei verbo, spiritalibus quoque inarata culturis : *Veni, frater meus, exeamus in agrum.* Ille respondeat : *Introivi in hortum meum, soror mea sponsa : vindemiavi myrrham meam.* Quæ enim melior quam fidei vindemia, qua resurrectionis fructus reconditur, qua perpetuæ lætitiæ fons rigatur?

* Non ita hic fides intelligenda, ut necessitas bonorum operum excludatur, quod sane ab Ambrosii doctrina quam alienissimum esse probe norunt, qui in ejus lectione non sunt omnino peregrini : sed ea sola ideo nominatur, quia salutis ac virtutum omnium est fundamentum.

44. Itaque cum respicere prohibearis multo magis redire prohiberis, et tollere tunicam; comperisti enim quod ei qui tunicam te petierit, remittere debeas et pallium. Ergo directus ad Dei regnum, opes et patrimonium non requiras. Novit et aliam Scriptura tunicam, de qua nos hortatur Apostolus dicens : *Ut exspoliantes veterem hominem cum actibus ejus, induti novum*, superioris tunicam non requiramus erroris. Unde et illa ait : *Nocte exui me tunicam meam, quomodo induar eam?* quod non solum renuntiare peccatis, sed etiam memoriam omnem debeas actus superioris abolere. Denique Paulus superiora obliviscens, culpam exuit, pœnitentiam non omisit.

45. Et ideo Dominus : *Memores*, inquit, *estote uxoris Lot :* quæ ideo quia respexit retro, perdidit naturæ suæ munus; retro enim Satanas, retro Sodoma. Quapropter fuge intemperantiam, declinato luxuriam. Et ut cognoscas quia non omnes possunt fugere in montem, recordare quia ille qui se a veteribus studiis non reflexit (Sodomam enim ante delegerat) ideo evasit, quia pervenit ad montem : illa quæ infirmior fuit, quoniam ad posteriora respexit, nec mariti adjuta suffragio, ad montem pervenire potuit, sed remansit.

V. 34. In illa nocte erunt duo in lecto uno : unus adsumetur, et alter relinquetur.

46. Bene noctem dixit, quia Antichristus hora tenebrarum est; eo quod pectoribus hominum tenebras offundat, cum dicat se esse Christum, exsurgentibus pseudo-prophetis qui adserant nunc in desertis Jesum degere, ut vagæ errore opinionis illudant : nunc in penetralibus, ut qui audierint, præcelsæ nomine potestatis artentur. Christus autem sicut fulgur coruscans per universum mundum luminis sui globos spargit. Et ideo nec in desertis vagatur, nec aliquibus locis clauditur; quia *Cœlum et terram ego impleo*, dicit Dominus : sed luce fulgoris sui fulget, ut in illa nocte resurrectionis gloriam videre possimus. Quid igitur sibi vult quod ait :

V. 35. Duo in lecto uno.... duæ molentes in pistrino.... duo in agro : unus adsumetur, et alter relinquetur.

47. Numquid iniquus Deus, ut pares studiis et societate vivendi, atque indiscretos actuum qualitate, meritorum remuneratione discernat? Non ita est, sed pro actibus hominis remunerationis est qualitas. Non ergo merita hominum copulæ usus exæquat : nam et pater in filium, et filius in patrem studio religionis insurgunt; quia non omnes quod adoriuntur, efficiunt : *Sed qui perseveraverit in finem, hic salvus erit.* Tum deinde non forense obsequium, sed interiorem Dominus rimatur affectum; neque enim si juste offeras, et non juste dividas, acceptum est sacrificium Deo. Ergo ex uno strato (est enim stratum infirmitatis humanæ, quia scriptum est : *Universum stratum ejus versasti in infirmitate ejus*) unus relinquitur, alter adsumitur. Qui adsumitur, rapitur obviam Christo in aera : qui autem relinquitur, improbatur.

48. *Duæ molentes in pistrino.* Sensus quidem est quod hi significari videantur, qui ex occultis alimenta quærant, et in apertum ex interioribus proferant. Sed tamen quid molant istæ duæ mulieres, requirendum est. Nisi forte quod legimus in Esaia : *Si adferatis similaginem, vanum est;* ut similago sit, quæ a molentibus offeratur. Discutiamus ergo quæ molant, quidve molant, quidve pistrinum sit. Et fortasse mundus iste pistrinum est, in quo aptius reor quia humani corporis forma referatur, in quo anima nostra velut quodam carcere includitur, corporali panem, si boni consulat, operatura cœlestem. In hoc ergo pistrino vel Synagoga, vel anima obnoxia delictis, triticum molendo madefactum, et gravi humore corruptum, non potest interiora ab exterioribus separare; et ideo relinquitur, quia ejus similago displicuit. At vero sancta Ecclesia, vel anima nullis maculata contagiis delictorum, quæ tale triticum molet quod solis æterni calore sit torridum, quod Deus quemadmodum voluit, sic vestivit, et Angeli ab omni purgamentorum labe mundarunt, bonam simila-

ginem de penetralibus hominum Deo offerens, sacrificii sui libamenta commendat.

49. Nec solum molentes duæ, sed etiam operantes duo erunt in agro uno, e quibus adsumetur unus. Bonus seminator, qui non supra vias seminaverit, sed supra aratum et cultum solum; ut fructum humilitate pressum, non jactatione dispersum terra multiplicet. Relinquitur autem seminator zizaniorum, ex quibus refutabilis similago conficitur. Qui sint autem isti agricolæ differentes possumus reperire, si advertamus qua ratione duos νοῦς, hoc est, duas mentes esse in nobis Apostolus dixerit, fortasse enim ideo, quia altera exterioris est hominis, qui corrumpitur, altera interioris, qui per sacramenta renovatur. Et eo ille fortasse deterior, qui extollitur frustra inflatus mente carnis suæ, et non tenens caput; quia a Domini nostri Jesu Christi salutarium præceptorum observatione declinat: ipse enim caput omnium, qui auctor est omnium. Alter est ille præstabilior, qui humilitatem diligit, sapientiam quærit, misericordiam non omittit; bonus scilicet seminator: *Dispersit enim, dedit pauperibus, justitia ejus manet in æternum.* Hic igitur spiritalis est, ille carnalis. Nam sicut verbis Apostolicis comprehendimus illum extollentem se tumido animo seductorem mente carnis inflari: ita etiam sanctum virum renovari spiritu mentis ostendimus, dicente eodem: *Renovamini autem spiritu mentis vestræ.* Duas ergo mentes esse demonstrat: unam, quæ mens carnis efficitur, vincta peccato: alteram, quæ spiritui copulata, carnis abjurat illecebras.

50. Nec solum duæ mentes, sed etiam duæ leges in nobis sunt, quarum utramque nobis Apostolus explicavit dicens: *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati quæ est in membris meis.* Est ergo lex interioris hominis, est etiam exterioris: illa quæ peccatum prohibet, ista quæ suadet: illa quæ damnat errorem, ista quæ suggerit: illa quæ mentem instruit, ista quæ tentat. Sunt etiam duæ aliæ vehementiores in nobis leges, una Dei, altera peccati, secundum eumdem Apostolum dicentem: *Igitur ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati.* Et ostenditur quod si mentem tantummodo dicas, contrariam carnis ostendas; cum enim dicat Paulus se legi Dei mente servire, utique mentem per se ipsam, nisi carne vincatur, bonam esse demonstrat, et natura ita creatam, ut resistat errori. Itaque cum vincitur, mens carnis est, non ex natura habens, sed ex carne, quod labitur; et quasi in nomen proprietatemque victricis victa succedit: natura autem adversa carnis est. Denique mente Deo servimus, carne peccato. Melior autem mens erit, si cooperaria sancto Spiritui religiosum non intermittat officium.

51. Istæ sunt igitur operantes in agro nostro, quarum altera bonum fructum diligentia dat, altera amittit incuria, quam sanguinem Legislator appellat, dicens: *Anima omnis carnis, sanguis ejus.* Quo plerique referunt etiam illud quod scriptum est: *Non manducabis carnem in sanguine;* ne vulneribus animæ cruentatas corporis voluptates; refectionis potius loco, quam reatu sanguinis, æstimemus, quos oportet Dei verbo refici. Est ergo cibus refectionis, est cibus sanguinis; sicut enim caro Domini vere est cibus, ita sanguis vere noster est potus. Bonam ergo de nostris operibus escam Domino suggeramus; ne rursus cum venerit, et sicut in illa ficu pomum non invenerit, nostrorum meritorum infœcunditate jejunus propositum pietatis avertat, dicens ad illam animam quam nudam pomorum repererit, et sanguine cruentatam: *Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum.* Est ergo anima carnis omnis sanguis ejus. Est etiam præstabilior anima, de qua dixit Deus: *Omnes animæ meæ sunt: sicut anima patris, ita etiam anima filii mea est.*

52. Nec illud prætereat ut duos populos interpretemur, id est, quod in hoc mundo qui agro frequentissime comparatur, duo populi sint, unus credentium, alter qui non credit, relaturi me-

ritorum vicem suorum; et ideo alter qui fidelis est, adsumatur: alter qui infidelis, relinquatur. Duæ autem illæ molentes, duæ animæ, vel certe Ecclesia atque Synagoga; non enim una tantum figura, sed multiplex in divinis scripturis esse consuevit; ut unus sermo plures species comprehendat. Itaque mens carnis, et anima carnis, et Synagoga id triticum colligunt, et eam similaginem molunt, quæ offertur in vanum: mens autem quæ juncta est animæ, et anima quæ receptrix est salutaris verbi vel Ecclesia Dei, excolunt et molunt veræ legis similaginem spiritalem; unde etiam panes propositionis fiunt, quos soli sacerdotes edunt, quibus puriorem panem manducare præscriptum est, illum utique qui descendit de cœlo. Omnes autem sumus, si merita nostra patiantur, justitiæ sacerdotes, qui unctione lætitiæ in regnum et sacerdotium consecramur.

53. Ergo ita exerceamus et colamus agrum nostrum in istius culturæ munere constituti; ut in illa superiore Hierusalem, ubi Legis custodia vera celebratur, habeamus similaginem de manipulis nostris, quos beati qui potuerint congregare: *Ut venientes veniant in exsultatione, tollentes manipulos suos.* Isti igitur fructus sunt spiritales, et felices veri proventus laboris, qui nullo inutili imbre madefiant: fructus autem carnis corruptelæ obnoxius est; et ideo qui carnalia seminaverit, carnalia et metet. De agro vero quid dicam, cum manifestum sit in opere cultoris vel laudem esse, vel culpam?

V. 36. Et respondentes dixerunt: Ubi, Domine?

54. Hoc discipuli locuti sunt: Dominus autem ubi præmonuit et quo fugiendum, et ubi commorandum, et quid esset cavendum, complexus est summam definitione generali, dicens:

V. 37. Ubi fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilæ.

55. Itaque prius quæ sint aquilæ conjiciamus, ut quod sit corpus definiamus. Justorum enim animæ aquilis comparantur, quod alta petant, humilia derelinquant, longævam ducere ferantur ætatem. Unde et David animæ suæ dicit: *Renovabitur sicut aquilæ juventus tua.* Si igitur intelleximus aquilas, de corpore jam dubitare non possumus, maxime si meminerimus quod a Pilato Joseph corpus acceperit. Nonne tibi videntur aquilæ circa corpus Maria Cleophæ, et Maria Magdalene, et Maria mater Domini, apostolorumque conventus circa Domini sepulturam? Nonne tibi videntur aquilæ circa corpus, quando veniet cum intelligibilibus nubibus Filius hominis, *et videbit eum omnis oculus, et qui eum compunxerunt.*

56. Est etiam corpus de quo dictum est: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.* Circa hoc corpus aquilæ sunt, quæ alis circumvolant spiritalibus. Sunt et circa corpus aquilæ quæ credunt Jesum in carne venisse; quia omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, de Deo est. Ubi ergo fides, ibi sacramentum, ibi diversorium sanctitatis. Est etiam corpus Ecclesia, in qua per baptismi gratiam renovamur spiritu, et occidua senectutis in redivivas reparantur ætates.

Cap. 18, v. 16. Sinite pueros venire ad me, et nolite eos vetare; talium est enim regnum Dei.

57. Atqui ætas hæc infirma est viribus, invalida ingenio, immatura consilio: non ergo ætas præfertur ætati, alioquin obesset adolescere. Quid votis opus est ut ævi maturitas consequatur, si mihi meritum regni demtura cœlestis est? Ergo Deus vitæ processum ad vitia dedit, non ad incrementa virtutis. Et cur ipse apostolos non puerilis, sed provectioris elegit ætatis? Cur autem pueros aptos regno dicit esse cœlorum? Fortasse quia malitiam nesciant, fraudare non norint, referire non audeant, scrutari ignorent opes, honorem, ambitionem non appetant. Sed ignorare ista virtus non est, sed contemnere; nec continentiæ laus, ubi infirmitatis integritas: non igitur pueritia, sed æmula puerilis simplicitatis bonitas designatur. Non enim virtutis est non posse peccare, sed nolle, atque ita tenere perseverantiam voluntatis, ut voluntas infantiam, usus imitetur naturam. Denique ipse hoc Salvator expressit, di-

cens : *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum cœlorum.*

58. Quis est ergo puer imitandus apostolis Christi : num unus ex parvulis? Hæc igitur virtus apostolorum? Quis ergo puer? Ne forte ille de quo Esaias dicit : *Puer natus est nobis, filius datus est nobis?* Ipse enim tibi puer dixit : *Tolle crucem tuam, et sequere me.* Et ut agnoscas puerum : *Cum malediceretur, non remaledixit : cum perculeretur, non repercussit;* hæc est enim perfecta virtus. Itaque et in pueritia est quædam venerabilis morum senectus, et in senectute innocens pueritia : *Senectus enim venerabilis est, non diuturna, nec numero annorum computata : cani autem sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata.* Unde et scriptum est : *Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini;* quia nemo nisi perfectus laudat Dominum. *Nemo* enim *dicit Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto.*

59. Quod videtur de Ecclesiæ populo prophetatum, qui junior seniorem populum Judæorum virtutis studiis anteivit. Et ideo illud : *Ecce ego et pueri mei, quos dedisti mihi.* Isti sunt pueri qui Dominum pullo asinæ supervectum propheticis vocibus prosequentes, redemtionem gentium venisse dicebant : isti sunt pueri vel infantes qui Christi illa ubera super vinum haustu pleniore suxerunt. *Ex ore enim infantium et lactentium perfecisti laudem.*

60. Durum itaque aliquibus et immite videri potest, quod discipuli ad Dominum infantulos adire prohibebant, nisi vel mysterium intelligas, vel affectum; neque enim id invidæ in pueros mentis asperitate faciebant, sed sedulæ servitutis obsequia Domino deferebant, ne comprimeretur a turbis. Denique alibi scriptum est : *Magister, comprimunt te turbæ.* Respuenda quippe est utilitas nostra, ubi divinitatis injuria est. Ergo fugiamus superbiam, sequamur puerilem simplicitatem; quia veritas adversaria superbiæ, simplicitas autem concurrens veritati, in ipsa humilitate sublimis. Non enim in abjecto corde habitat Deus, sed sicut tradiderunt nobis prophetæ : *Thronus virtutis exaltatus est;* in eo scilicet, cujus elevatur sapientia ad altitudinem veritatis. Nec sicut Cain fraterna specie dolum percussoris abscondat : sed foris, intraque sit frater. Hæc in affectu. In mysterio autem; quia prius salvari populum Judæorum, ex quo et secundum carnem nati fuerant, gestiebant : sed et pro Chananea muliere supplicarunt. Sciebant ergo mysterium, quod utrisque populis vocatio deberetur : sed fortasse adhuc ordinem nesciebant.

61. Nunc distantiam intende verborum. Ubi ad se infantes accedere jubet, ut eos vel prædicatione, vel manuum impositione benediceret, pueros appellat : ubi præcipit non scandalizandos, pusillos vocat; non enim scandalizantur qui tanguntur a Christo, non labuntur qui Christo propinquant : sed labuntur illi quos pusillos non ætatis exiguitas, sed virtutis pusillitas fecit. Simul etiam docet infirmos non esse tentandos; ne in nos eorum delicta vertantur, quorum preces ad Dominum, etsi ipsi virtutum meritis infirmi sint, Angelorum tamen patrociniis evehuntur. Nemo ergo irrideat pauperem, quia exacerbat illum qui fecit eum : nemo tentet invalidum, ne Angelos lædat : nemo præcipitet infirmum, ne solvat beneficium Redemtoris.

62. Et ideo dixit : *Væ huic mundo ab scandalis;* quia crucem Domini plerique scandalum judicarunt, cum Dominicæ humilitas passionis nostræ sit sacramentum salutis; ut adoriamur virtutis officium, sumamus humilitatis exemplum. Væ igitur ei qui in crucem Domini non crediderit, qua scandalizantur infirmi : *Expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris.*

63. In divinis quidem scripturis non verborum seriem, sed rerum pondus examinare debemus; plus enim proficit ad reprimenda peccata, inauditi generis atque deformis belluina quædam pompa supplicii. Tamen ne cui hinc quoque scandalum generetur infirmo, non otiose simul positam putamus molam asinariam, collum hominis, profun-

dum maris. Etenim cum asini typum populus gentilis acceperit, nonne tibi videtur tamquam molam asinariam volvere, quamdiu in imperitiæ suæ errore versatur, naturæ quidem vinculis alligatus; ut verbum emolat, Deum quærat: sed opertæ mentis cæcitate suffusus; ut vultum animi erigere ad Deum, et oculos cordis aperire non noverit? Et ideo sine ulla cursus alacritate, vestigiis in se sæpe redeuntibus, invitus usui laborat alieno. Tamen qui molam volvit, consummandi aliquando finem operis habet, et exuendæ spem gerit cæcitatis: cui vero mola ad collum suspenditur, portat lapidem, qui portare Domini jugum recusavit. Asinus ergo ad molam, cæcus ad lapidem, gentilis ad saxum, qui adorat eum quem non videt, nec agnoscit: *Deus enim non in manufactis habitat*, nec in saxo agnoscitur, sed in spiritu.

64. Uterque igitur populus et gentilis et Judæus pompa quadam sermonis hujus exponitur: sed vehementior in Judæos pœna decernitur. Gentilium enim memoria sæculi istius fluctibus obruetur, et cœno mundi hujus abolebitur, qui inter ea quæ non sunt, esse voluerunt, et alienati a scientia Dei tamquam in profundum maris mersi sunt: at vero Judæi per patriarchas adsumti, circumcisione signati; per Legem eruditi non tamquam ignoti peribunt, sed tamquam sacrilegi punientur. Etenim Atheniensibus ignotus Deus, in Judæa notus, sed non receptus. Et ideo qui ignorat, ignorabitur: qui prævaricatur, damnabitur; nec ille exutus a culpa, qui suum nescivit auctorem: et ille exutus a venia, qui Dominum non recepit. Tolerabilius tamen est fidem non detulisse Christo, quam manus intulisse.

V. 18, 19. Interrogavit autem eum quidam princeps, dicens: Magister bone, quid faciendo vitam æternam possidebo? Dicit autem ei Jesus: Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi solus Deus.

65. Versuta interrogatio, et ideo arguta responsio. Tentator enim princeps iste magistrum bonum dixit, qui Deum bonum dicere debuisset. Nam licet et in divinitate bonitas sit, et in bonitate divinitas (nemo enim bonus nisi solus Deus, omnis autem homo mendax: quidquid autem mendax, utique non bonum), tamen addendo, *Magister bone*, in portione bonum dixit, non in universitate; nam Deus universitate bonus, homo ex parte. Propterea Dominus: *Quid me dicis bonum*, quem negas Deum? Quid bonum dicis, cum bonus nemo nisi unus Deus? Non ergo bonum se negat, sed Deum designat. Bonus enim quid est, nisi plenus bonitatis? At vero cum scriptum sit: *Non est qui faciat bonitatem, non est usque ad unum*, utique de hominibus, non de Deo dixit; Deus enim unus est, non unus e numero: ita et Dei Filius quasi unicus exceptus est, non quasi unus ex multis: unigenitus est, non unus ex genitis. Et ideo: *Nemo bonus*, non præjudicat Christo; quia nemo judicat Christum: *Nemo* enim tamquam communiter de nobis dicitur, sed nihil Christo commune nobiscum.

66. Quod si quem movet, quia *Nemo bonus nisi unus Deus*, moveat et illud, quia nemo bonus nisi Deus. Quod si a Deo Filius non excipitur, utique nec a bono Christus excipitur. Sed cum in Deo Filius persona alter, potestate unus sit: *Unus enim Deus ex quo omnia, et unus Dominus per quem omnia*: Deus autem et Dominus non duo dii, sed unus Deus sit; quia *Dominus Deus tuus Dominus unus est*, utique cum secundum majestatem Deus unus utraque persona sit, et bonus unus in utroque est. Nam quomodo non bonus ex bono natus? *Arbor enim bona bonos fructus facit*. Quomodo non bonus, cum bonitatis substantia adsumta ex Patre non degenerarit in Filio, quæ non degeneravit in Spiritu? Et ideo, *Spiritus tuus bonus deducet me in viam rectam*. Quod si bonus Spiritus qui accepit ex Filio, bonus utique et ille qui tradidit. Et cum bonus Pater, utique et ille bonus qui omnia habet, quæ Pater habet. Aut si negatis Filium habere bonitatem, negatis et Patrem.

67. Ratio evidens exemplis non eget, tamen vel auctoritatem sequimini Scripturarum; scriptum est enim: *Dominus judex bonus domui Israel*. De Filio, an de

Patre dicit? Sed *Pater non judicat quemquam; quia omne judicium dedit Filio.* Ergo Dominus bonus Filius. Accipe aliud : Trinitatem utique confitentur qui ad baptismum veniunt; quia baptizantur in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti : ergo et Patri et Filio et Spiritui sancto confitentur. Cum ergo dicitur : *Confitemini Domino, quoniam bonus :* bonus utique Pater, bonus et Filius, bonus et Spiritus sanctus : sed Deus unus est; quia *Bonus Dominus exspectantibus eum.* Annon bonus, qui bona tribuit *animæ quærenti eum?* Annon bonus, *Qui satiat in bonis animam tuam?* Annon bonus, qui ait : *Ego sum pastor bonus?*

68. Sed putatis ideo Deum bonum; quia judicium non habet, in quo est necessitas vindicandi. Quamquam jam præmissum sit judicem bonum esse domui Israel; tamen alibi habes : *Quam bonus Deus Israel rectis corde!* De quo igitur putatis dictum : de Patre, an de Filio? Si de Patre : ergo non omnibus bonus. Cur igitur Filio derogatis? Si de Filio, ergo bonum Deum et Filium confitemini ; ipse est enim *Benedictus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemtionem plebis suæ.* Ipse est rex et Deus Israel, cui dicitur : *Rabbi, tu es Filius Dei, tu es rex Israel.* Sic igitur hic dicit : Quoniam tu bonum me non potes sentire qui tentas, quid me dicis bonum? Bonus quidem ego, sed *Rectis corde :* cui bonum esse ex natura suppetat, non ex versutia. Bonus ergo Filius : *Candor est enim lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius.* Quomodo ergo non bonus, qui est imago bonitatis? Sicut enim imago Dei Deus, sed unus Deus : ita et divinæ imago bonitatis bona, sed una bonitas. Mihi certe utile est bonum Deum credere, quem meorum habiturus sum judicem delictorum. Illi viderint qui credere bonum nolunt. Itaque quia legisperitus est iste qui tentat, sicut in libro alio demonstratur, bene dixit : *Nemo bonus nisi Deus;* ut admoneret quia scriptum est : *Non tentabis Dominum Deum tuum :* sed magis confiteretur Domino, *Quoniam bonus.*

69. Denique eum sæpe perstringit (v. 21 *et seq.*) : nam glorianti in Lege quod a juventute sua omnia custodisset; ut inanem jactantiam ejus exponeret, ostendit ei adhuc deesse quod Legis est. Et ideo ad misericordiæ præceptum tristis inducitur; ut in eum naturalis quædam detur forma sententiæ :

V. 25. Facilius camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei.

70. Magna vis, magnum pondus in verbis. Quibus enim verbis aliis vehementius exprimeret, non debere jactare se divitem in divitiis suis, quam talibus quibus definitur contra naturam esse dives misericors? Aufer mihi lenocinia fucumque verborum, quæ solent enervare sententias. Lactari non debuit iste, sed frangi, qui misericordiam respuebat. Tamen si quos verborum magis ornamenta quam sensus virilis et naturalis quidam habitus et forma delectant : quod boni faciunt petitores in uxore ducenda, ut mores discutiant, non decorem; nec adspectus offensione revocentur, cum virtute animi provocantur : hi quoque in verbis mysterium quærant, quod est mens quædam et anima verborum; nec in mysterio verba discutiant.

71. Camelus ergo in typo populus gentilis accipitur, quem leo ille quærens quem devoret, onustum thesauro propheticis agitat speciebus * in desertum. In tribulatione enim et angustia leo et catulus leonis, aspides et progenies aspidum volantium ferebant in asinis et camelis divitias suas. Et bene camelus pro gentili figuratus est populo; quia superstitionis deformitate degenerans, prius quam crederet populus nationum, belluinæ speciem fœditatis, absurda vestigia, ora turpia præferebat. Facilius igitur iste peccator per viam intravit angustam (quæ est via Christi, qui per proprii corporis passionem mortis penetrans viam, velut acus redintegravit scissa quædam nostræ vestimenta naturæ), quam populus Judæorum dives in

* Id est, figuris ac imaginibus, quibus prophetica visio exprimitur.

Lege, egenus in fide, præruptus in furore, probrosus in crimine.

72. Potest etiam moraliter de omni intelligi peccatore, et de arrogante divite. Nonne tibi videtur publicanus ille oneratus suorum conscientia delictorum, cum oculos ad Deum non auderet adtollere, velut quidam camelus in foramen acus confessionis suæ remediis facilius introire, quam pharisæus ille in regnum Dei, arrogans in prece, jactans innocentiæ, præsumtor gloriæ, exprobrator misericordiæ, prædicator sui, criminator alieni: qui magis conveniret Dominum, quam rogaret? Si quis igitur horret camelum, horrescat eum qui factis fœdior sit camelo.

V. 20. Honora patrem et matrem.

73. Pulcre mihi hodie legitur Legis exordium, quando mei natalis est sacerdotii; quotannis enim quasi de integro videtur incipere sacerdotium, quando temporum renovatur ætate*. Bonum etiam quod legitur: *Honora patrem et matrem*. Vos enim mihi estis parentes, qui sacerdotium detulistis**: vos, inquam, filii, vel parentes: filii singuli, universi parentes; libenter enim meos dixerim vos vel liberos, vel parentes, qui verbum Dei auditis et facitis: filios, quia scriptum est: *Venite, filii, audite me:* parentes, quia ipse Dominus dixit: *Quæ mihi mater aut fratres? Mater et fratres mei hi sunt, qui audiunt verbum Dei et faciunt.*

74. Bene ergo Lex quæ præmiserat: *Diliges Dominum Deum tuum, et diliges proximum tuum*, subjecit: *Honora patrem tuum et matrem.* Primus enim gradus iste pietatis est; namque hos auctores tibi esse voluit Deus. Honora obsequiis, ut abstineas a contumeliis; quia ne vultu quidem lædenda pietas est parentum. Sed parum est non lædere, quia Lex prospexit ne patiantur injuriam: *Qui enim maledixerit patri vel matri, morte morietur:* tu honora, ut bonus sis. Aliud est Legis beneficium, aliud pietatis officium. Honora tuos, quia suos Dei Filius honoravit. Legisti enim, *Et erat subditus illis:* si Deus servulis, quemadmodum tu parentibus? Honorabat igitur Joseph et Mariam Christus non naturæ debito, sed pietatis officio. Honorabat et patrem Deum, quemadmodum nemo potuit honorare; ut esset obediens usque ad mortem: honora ergo et tu parentes.

75. Est autem honor non solum honorificentiæ, sed etiam largitatis: *Viduas honora, quæ vere viduæ sunt.* Honor enim est deferre pro meritis. Pasce patrem tuum, pasce matrem tuam. Et si paveris matrem, adhuc non reddidisti dolores, non reddidisti cruciatus quos pro te passa est: non reddidisti obsequia quibus te illa gestavit: non reddidisti alimenta quæ tribuit tenero pietatis affectu, immulgens labris tuis ubera: non reddidisti famem quam pro te illa toleravit; ne quid quod tibi noxium esset, ederet; ne quid quod lacti noceret, hauriret. Tibi illa jejunavit, tibi manducavit, tibi illa quem voluit cibum non accepit, tibi quem noluit cibum sumsit, tibi vigilavit, tibi flevit: et tu illam egere pateris? O fili, quantum tibi sumis judicium, si non pascas parentem! Illi debes quod habes, cui debes quod es. Quantum judicium, si pascat Ecclesia quos tu nolis pascere! *Si quis fidelis*, inquit, aut si qua fidelis *habet viduas, subministret illis; ut non gravetur Ecclesia, ut his quæ vere viduæ sunt, sufficiat.* Hoc de extraneis: quid de parentibus?

76. Non otiose diximus proxime, quia nos materna querela præstrinxit: sed maluimus eum qui talis est, publice monere, quam domestice coercere*. Et si nostra voce non proditur, vel suo tamen erubescit affectu. Ne commiseris, fili, ut parentes tuos aliorum fames pascat: ne commiseris, fili, ut jejunia pauperum parentibus tuis cibum quæ-

* Hic vetus consecrationis antistitum quotannis celebrandæ consuetudo indicatur, minime indigna quam observemus.

** Dicitur hoc loco populus sacerdotium detulisse, quod nimirum Ambrosium *ordinari*, ut Paulinus testatur, *mirabili et incredibili concordia consensisset*, non quod ei contulisset ordinem aut jurisdictionem.

* Hinc intelligas episcopis olim non solum admonendi, verum etiam coercendi jus auctoritatemque fuisse.

rant. Si non propter gratiam et salutem, propter verecundiam pasce vel tu fili, vel tu filia. Non pudet si te ingrediente in Ecclesiam, alienis manus suas anus mater extendat, et prætermissa filia, de extraneis stipem poscat; cum tu transeas sublimi collo, et nutibus oculorum, trahens vestem, habens inaures et dextralia et annulos, et reliqua quæ Esaias dicit? Quid si in te sermonem suum vertat, reposcens naturæ debitum, nutrimentorum pretium, manus tuæ quod genitrici debetur officium? Quid respondebis?

77. Dabisne aliis? Quid si tibi objiciant : Vade, prius matrem tuam pasce. Nam etsi pauperes sunt; impiam tamen non quærunt collationem. Nonne audisti supra quia dives ille in bysso et purpura recubans, cujus de mensa micas Lazarus colligebat, pœnis cruciatur æternis; quia pauperi non impartivit alimenta? Si non donare extraneis, grave est : quanto gravius excludere parentes? Sed dicis te, quod eras parentibus collaturus, Ecclesiæ malle conferre. Non quærit donum Deus de fame parentum. Unde reprehendentibus Judæis quia discipuli Domini manus non lavarent, respondit Jesus : *Quicumque dixerit: Munus quodcumque est ex me, tibi proderit, non honorificabit patrem aut matrem.*

78. Quapropter obscuritatem sensus non imprudenter deflleximus. Nam Judæi cum hominum traditionem sequuntur, Dei negligunt : discipuli traditionem Dei præferentes, hominum negligebant, ut manus non lavarent, cum panem manducarent; quoniam *Qui lotus est totus, non habet necesse ut manus lavet.* Laverat eos Jesus, lavacrum aliud non quærebant; uno enim Christus baptismate omnia solvit baptismata. Itaque quem laverit Ecclesia, non habet necesse iterum lavari. Ergo mysterio intendebant discipuli, non sui munditiam corporis, sed animæ requirentes. Hoc reprendebant Judæi : sed argute redarguuntur a Domino, quod inania observent, profutura despiciant. Et ideo illis dicit : Vos quare dicitis patri aut matri, quos Lex præcipit honorari : *Munus quodcumque est ex me, tibi proderit;* id est, cum petit aliquid ad sumtum egens pater aut mater a filio, quia Legem timens Judæus excusationem non dandi requirit, dicere solet : *Munus quod est ex me, tibi proderit;* ut dicatam a filiis Deo pecuniam pater religiosus accipere reformidet. Sed hæc traditio hominum est excusationes obtexentium avaritiæ suæ. Cæterum Dei traditio est, ut prius pascas parentes. Nam si juxta divinum oraculum, contumelia parentis morte luitur, quanto magis fames quæ morte gravior est?

79. Quo loco insolentem Dominus infrænat jactantiam. Multi enim, ut prædicentur ab hominibus, Ecclesiæ conferunt, quæ suis auferunt; cum misericordia a domestico progredi debeat pietatis officio. Da ergo prius parenti, da etiam pauperi, da illi presbytero quod tibi abundat terrenum, ut ab illo accipias spirituale quod tibi deest; etenim qui honorat, honorabitur. Vide ergo quia ille cum accipit, tradit : et accipit non quasi inops, sed quasi remuneraturus majore mensura. Da pauperi in requiem ejus, ut et tu communicans de tuo inopi, requiem consequaris. Sed ut pascendos Scriptura dicit parentes : ita propter Deum relinquendos parentes; si impediant devotæ mentis affectus.

V. 35. Factum est autem cum appropinquasset Hiericho, quidam cæcus sedebat secus viam.

80. In libro secundum Matthæum duo inducuntur, hic unus : ibi egrediente Hierico, hic appropinquante. Sed nulla distantia; nam cum in hoc uno typus populi gentilis sit, qui sacramento Dominico recipit amissi luminis claritatem, nihil interest utrum in uno medicinam, an in duobus accipiat; quoniam ex Cham et Japhet Noe filiis originem ducunt, in duobus cæcis duos generis sui prætendebant auctores.

81. Quod videtur etiam Lucas non omisisse, cum Zachæum subjicit, qui statura pusillus, hoc est, nulla nobilitatis ingenitæ dignitate sublimis, exiguus meritis, sicut populus nationum, audito Domini Salutaris adventu, quem sui non receperant, videre cupiebat :

sed nemo facile Jesum videt, nemo potest Jesum videre constitutus in terra. Et quia non prophetas, non regnum habebat, tamquam formæ gratiam naturalis adscendit in sycomorum, vanitatem scilicet Judæorum vestigio suo proterens, errata quoque corrigens superioris ætatis : et ideo Jesum interioris domus recepit hospitio. Et bene adscendit in arborem, ut arbor bona bonos fructus faceret, ac naturali excisus oleastro, et contra naturam insertus in bonam olivam, fructum posset Legis adferre; radix enim sancta, etsi rami inutiles, quorum infructuosam gloriam plebs gentium fide resurrectionis quasi quadam corporis elevatione transcendit.

Cap. 19, v. 2. Et ecce vir nomine Zachæus.

82. Zachæus in sycomoro, cæcus in via. Quorum alterum Dominus miseraturus exspectat, alterum mansionis suæ claritate nobilitat : alterum sanaturus interrogat, apud alterum se non invitaturum invitat; sciebat enim uberem hospitis sui esse mercedem : sed tamen etsi nondum vocem invitantis audierat, audierat affectum.

83. Verum ne cæcum istum tamquam fastidiosi pauperum cito reliquisse videamur, et transisse ad divitem; exspectemus eum, quia exspectavit et Dominus : interrogemus eum, quia interrogavit et Christus. Nos interrogemus, quia nescimus : ille, quia noverat : nos interrogemus, ut sciamus unde iste curatus sit : ille interrogavit, ut in uno plures disceremus unde Dominum videre mereremur; interrogavit enim, ut crederemus nisi confitentem non posse sanari.

Cap. 18, v. 43. Et confestim vidit, et sequebatur illum magnificans Dominum.... Et perambulabat in Hiericho.

84. Aliter enim non videret, nisi sequeretur Christum, nisi Dominum prædicaret, nisi sæculum præteriret. Cum divitibus quoque in gratiam revertamur; nolumus enim offendere divites, quia volumus, si fieri potest, sanare omnes; ne in cameli comparatione præstricti, et in Zachæo citius quam oportuit, derelicti, justæ habeant commotionis offensam.

85. Discant non in facultatibus crimen hærere, sed in iis qui uti nesciant facultatibus; nam divitiæ ut impedimenta in improbis, ita in bonis sunt adjumenta virtutis. Dives certe Zachæus electus a Christo, sed dimidium bonorum suorum pauperibus largiendo, reddendo etiam in quadruplum quæ fraude sustulerat (alterum enim non sat est : nec habet gratiam liberalitas, si injuria perseverat; quia non spolia, sed dona quærantur) uberiorem mercedem, quam conferebat, accepit.

86. Et bene princeps inducitur publicanorum (cap. 19, v. 2). Quis enim de se desperet, quando et iste pervenit cui census ex fraude? *Et ipse*, inquit, *dives*. Ut scias non omnes divites avaros.

87. Quid sibi vult quod nullius alterius staturam Scriptura nisi hujus expressit (v. 3), *Quia statura pusillus erat?* Vide ne forte malitia pusillus, aut adhuc pusillus fide; nondum enim promiserat, cum adscenderet, nondum viderat Christum, merito adhuc pusillus. Denique Johannes magnus, quia et Christum vidit, et Spiritum sicut columbam super Christum manentem, sicut ipse ait : *Vidi Spiritum descendentem sicut columbam, et manentem super eum.*

88. Quæ autem turba, nisi imperitæ confusio multitudinis, quæ verticem nequit videre sapientiæ? Ergo Zachæus quamdiu in turba est, non videt Christum : supra turbam adscendit, et vidit; hoc est, plebeiam transgressus inscientiam, meruit, quem desiderabat, adspicere. Pulcre autem addidit :

V. 4. Quia illa parte erat transiturus Dominus.

89. Vel ubi sycomorus, vel ubi crediturus; ut et mysterium servaret, et gratiam seminaret : sic enim venerat, ut per Judæos transiret ad gentes.

90. Vidit itaque Zachæum sursum; jam enim sublimitate fidei inter fructus novorum operum velut fœcunda altitudine arboris eminebat. Et quoniam de typo ad moralia defleximus, inter tot credentium voluntates Dominica die

relaxare animum, festivitatem admiscere delectat. Zachæus in sycomoro, novum videlicet novi temporis pomum, ut in hoc quoque compleretur illud : *Arbor fici produxit grossos suos*; ad hoc enim Christus advenit, ut ex lignis non poma, sed homines nascerentur. Legimus alibi : *Cum esses sub arbore fici, vidi te*. Ergo non Nathanael sub arbore, hoc est, supra radicem, quia justus; radix enim sancta : sub arbore tamen Nathanael, quia sub Lege : Zachæus supra arborem, quia supra Legem : ille Domini occultus defensor, hic publicus prædicator : ille adhuc Christum ex Lege quærebat, iste jam supra Legem, relinquebat sua, et Dominum sequebatur.

V. 16. Ecce mna tua decem mnas adquisivit.

91. Bonus ordo, ut vocaturus gentes, et Judæos jussurus interfici, qui noluerunt regnare supra se Christum, hanc præmitteret comparationem, ne diceretur : Nihil dederat populo Judæorum : unde potuit melior fieri; aut quid ab eo qui nihil recepit, exigitur? Non mediocris ista est mna, quam supra mulier Evangelica quia non invenit, lucernam accendit, lumine quærit admoto, gratulatur inventam.

92. Denique ex una decem mnas alius fecit (v. 18), alius quinque. Fortasse istæ moralia habent, quia quinque sunt corporis sensus : illæ decem, duplicia, id est, mystica Legis, et moralia probitatis. Unde et Matthæus quinque talenta et duo talenta posuit : in quinque talentis ut sint moralia, in duobus utrumque, mysticum atque morale. Ita quod numero inferius, re uberius. Et hic possumus decem mnas, decem verba intelligere, id est, Legis doctrinam : quinque mnas, magisteria disciplinæ. Sed legisperitum in omnibus volo esse perfectum; non enim in sermone, sed in virtute est regnum Dei.

93. Bene autem quia de Judæis dicit, duo soli multiplicatam pecuniam detulerunt; non utique æris, sed disputationis* usuris. Alia est enim pecunia fœnoris, alia doctrinæ cœlestis usura.

94. Denique Dominus cum dicit (v. 23): *Quare non dedisti pecuniam meam ad mensam?* non nostræ, sed suæ pecuniæ quærit usuram.

95. Unus intra terram abscondisse se dicit, quod rationem quæ ad imaginem et similitudinem Dei data est nobis, studio voluptatis obruit, et tamquam in foveam carnis abscondit. De aliis siletur, qui quasi prodigi debitores, quæ acceperant, perdiderunt. In duobus illis pauci sunt, qui per duas vices ad cultores vineæ destinati sunt : in reliquis omnes Judæi. Quam comparationem Matthæus etiam nobis voluit aptare, quod similiter ut dives qui pecuniam suam non impartit pauperibus : ita etiam qui doctrinæ suæ gratiam non dividit imperitis, docere cum possit, haud mediocris reus est culpæ. De quo, quoniam in libris de Fide scriptis diximus, transcurrere melius fuerit.

96. Civitates autem decem esse quæ possunt (v. 17), nisi forte animæ quibus jure præponitur qui pecuniam Domini, et illa eloquia casta probata sicut argentum mentibus hominum fœneraverit? Nam sicut Hierusalem dicitur ædificata sicut civitas, ita sunt animæ pacificæ. Et sicut Angeli præsunt; ita et hi qui vitam meruerint Angelorum.

* Vox *disputatio* frequenter apud Ambrosium idem significat, quod tractatio seu prædicatio Evangelica.

LIBER NONUS.

Cap. 19, v. 29, 30. Et factum est, cum appropinquasset ad Bethphage et Bethaniam, ad montem qui vocatur Oliveti, misit duos discipulos, dicens : Ite in castellum quod contra est, in quod introeuntes invenietis pullum asinæ alligatum, in quo nemo sedit.

1. Pulcre relictis Judæis, habitaturus in affectibus gentium, templum Dominus adscendit; hoc enim templum est verum, in quo non in littera, sed in spiritu Dominus adoratur : hoc Dei templum est, quod fidei series, non lapidum structura fundavit. Deseruntur ergo qui oderant, eliguntur qui amaturi erant.

2. Et ideo ad montem venit Oliveti, ut novellas oleas in sublimi virtute plantaret, quorum mater est illa quæ sursum est Hierusalem. In hoc monte est ille cœlestis agricola, ut plantati omnes in domo Dei, possint viritim dicere : *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Domini*. Et fortasse ipse mons Christus est. Quis enim alius tales fructus ferret olivarum, non curvescentium ubertate baccarum, sed spiritus plenitudine gentium fœcundarum? Ipse est per quem adscendimus, et ad quem adscendimus. Ipse est janua, ipse est via, qui aperitur, et qui aperit, qui pulsatur ab ingredientibus, et ab emeritis adoratur.

3. Ergo in castello erat, et ligatus erat pullus cum asina : non poterat solvi, nisi jussu Domini : solvit eum manus apostolica : talis actus, talis vita, talis gratia. Esto talis, ut et tu possis ligatos solvere.

4. Nunc consideremus qui fuerint illi, qui errore detecto, de paradiso ejecti, in castello sunt religati. Et vides quemadmodum quos mors expulerat, vita revocaverit. Et ideo secundum Matthæum et asinam et pullum legimus; ut quia in duobus hominibus uterque fuerat sexus expulsus, in duobus animalibus sexus uterque revocetur. Ergo illic in asina matre quasi Evam figuravit erroris : hic autem in pullo generalitatem populi gentilis expressit; et ideo in pullo sedetur asinæ.

5. Et bene : *In quo nemo sedit*; quia nullus antequam Christus nationum populos vocavit ad Ecclesiam. Denique secundum Marcum sic habes : *Quem nemo adhuc sedit hominum*. Alligatus autem perfidiæ vinculis tenebatur, iniquo addictus domino, errore famulatus*: sed dominatum sibi vindicare non poterat, quem dominum fecerat non natura, sed culpa. Et ideo cum Dominus dicitur, unus agnoscitur; nam et multi dii, et multi domini, sed generaliter : nobis tamen unus Deus, et unus Dominus. Itaque etsi non exprimitur, Dominus definitur non jam per adjunctionem personæ, sed per universitatem naturæ **.

6. Marcus autem induxit ligatum ante januam, quia extra Christum quicumque est, foris est in via : qui autem in Christo est, foris non est. *In transitu*, addidit, ubi nullius certa possessio, non præsepe, non alimenta, non stabulum. Misera servitus cui vagum jus est; plures enim dominos habet, qui unum non habet. Alieni alligant, ut possideant : iste solvit, ut teneat; vehementiora enim dona novit esse, quam vincula.

7. Nec illud otiosum quod duo discipuli diriguntur, Petrus ad Cornelium, Paulus ad reliquos. Et ideo non personas designavit, sed numerum definivit; tamen si quis est qui personas exigat, potest æstimare de Philippo quem Spiritus misit in Gazam, quando Candacis reginæ

* Subintellige *dæmoni*, ad quem verba proxime sequentia referuntur.

** *Universitatem* Ambrosius vocat communitatem illam qua tribus personis æqualiter convenit natura divina.

baptizavit eunuchum, et ab Azoto in Cæsaream per omnes civitates verbum Domini seminavit. Nec illud prætereundum quod mox remittendos adserit; quia dirigendi erant qui Dominum Jesum in finibus gentium prædicarent.

8. Illi ergo directi cum solverent pullum, numquid suis verbis usi sunt? Minime; sed dixerunt (v. 34), sicut dixerat illis Jesus; ut agnoscas quod non suo sermone, sed Dei verbo; nec proprio, sed Christi nomine fidem populis infudere gentilibus, atque adversariæ potestates quæ sibi nationum obsequia vindicabant, mandato cessere divino.

9. Unde et apostoli propria Christo vestimenta substernunt (v. 35), sive quo facti gloriam evangelica prædicatione præferrent: in scripturis enim divinis plerumque vestimenta virtutes sunt, quæ gentium duritiam in aliquantum propria quoque virtute mollirent; ut inoffensa vecturæ felicis obsequia sedulis affectibus exhiberent. Non enim mundi Dominum forensi specie gestari dorso asinæ delectavit: sed ut latente mysterio penetralia nostræ mentis insterneret, et in secretis animorum interiore consessu mysticus vector insideret, quasi quodam corpore divinitatis infusus, regens mentis vestigia, lascivias carnis infrænans; ut ductu pietatis adsuetum populi gentilis edomaret affectum. Felices illos, qui talem internis renibus recepere vectorem! Felices plane illos, quorum ora ne multiloquio solverentur, verbi cœlestis habena restrinxit!

10. Quæ est ista habena, fratres? Quis me doceat quemadmodum ora hominum aut restringat, aut solvat? Monstravit mihi habenam ille qui dixit: *Ut detur mihi sermo in apertionem oris mei.* Sermo ergo habena est, sermo stimulus est; et ideo durum est tibi adversus stimulum calcitrare. Docuit igitur hic nos aperire cor, stimulum perpeti, jugum ducere. Doceat et alius linguæ retinacula pati: RARIOR ENIM tacendi virtus est, quam loquendi. Doceat plane ille, qui velut mutus adversus dolum non aperuit os suum, paratus in flagella, et verbera non recusans, ut esset pia sessio Deo.

11. Disce a domestico Dei gestare Christum; quoniam prius te ille gestabat; cum pastor errantem reduceret ovem: disce sedula mentis tuæ dorsa substernere, disce esse sub Christo, ut possis esse supra mundum. Non quicumque facile vehit Christum, sed ille qui potest dicere: *Incurvatus et humiliatus sum nimis: rugiebam a gemitu cordis mei.* Quod si desideras non moveri, super illa vestimenta (v. 36) sanctorum elutum fige vestigium. Cave enim ne lutulentis pedibus incedas, cave ne transversis gressibus, perstrata tibi propheticarum viarum itinera derelinquas, namque ut tutior venturis gentibus esset incessus, propriis indumentis usque ad Dei templum qui præibant Jesum, semitam munierunt. Ut tu sine offensione gradiaris, discipuli Domini amictu se proprii corporis exuentes, inter adversa turbarum viam tibi suo stravere martyrio. Si quis tamen ita vult accipere, non renitimur, quod pullus iste jam supra Judæorum vestimenta graderetur.

12. Quid autem sibi velint ramorum fragmina, quæ utique incedentium gressus implicare consuerunt, dubitarem profecto, nisi me in superioribus bonus mundi totius docuisset agricola, quia jam securis ad radices arborum posita est, quæ sub adventus Domini Salutaris infœcunda succidat, et infructuosarum inanem gloriam gentium solo sternat, fidelium pedibus proterendam; ut renovatæ mentis spiritu nationes, velut novellarum arborum stirpes de vetustis possint germinare caudicibus.

13. Ne ergo despicias hunc asellum; nam sicut in vestitu ovium sunt lupi rapaces, ita contra inest homo cordis absconditus sub specie bestiali; quia sub exuviis corporis, quod nobis est commune cum belluis, mens Deo plena vegetatur. Quod ad figuram hominum pertinere sanctus Johannes evidentius declaravit, addendo quia acceperunt sibi medullas palmarum; justus enim ut palma floret. Et ideo adventante Christo, erigebantur jam supra humeros

hominum vexilla justitiæ, et insignia triumphorum. Quid miratur turba quod operatur mysterium? Etsi nesciat quid miretur, miratur tamen quia in illo pullo sapientia sedet, virtus manet, inhæret justitia.

14. Ne despicias quoque asinam istam quæ quondam Angelum Dei vidit, quem homo videre non potuit. Et vidit, et detulit, et locuta est; ut agnosceres posterioribus temporibus sub adventu magni Angeli Dei gentiles illos, ante asinos, locuturos.

15. Pulcre autem secundum Lucam turbas laudantes Deum ad descensum montis occurrisse legimus (v. 37); ut operatorem mysterii spiritalis significarent sibi venisse de cœlo. Turba igitur agnoscit Deum, regem appellat, prophetiam repetit: *Hosanna filio David*, hoc est, redemtorem domus David, exspectatum quoque secundum carnem David filium venisse declarat: et hoc turba illa post exiguum crucifixura momentum. Vere memorabile divinæ operationis insigne; ut adversum se testimonium extorqueatur invitis, cum Deum negant affectibus, quem vocibus confitentur. Unde et Dominicum illud:

V. 40. Si hi tacuerint, lapides clamabunt;

16. Neque enim mirum si laudes Domini contra naturam suam saxa respondeant, quem scopulis duriores prædicant peremtores. Aut fortasse quia obmutescentibus Judæis post Domini passionem, vivi erant secundum Petrum, lapides clamaturi. Ergo compugnantibus licet affectibus suis, turba tamen Deum ad templum suum cum laude deducit.

17. Sed Deus templum suum non mercatoris vult esse diversorium, sed domicilium sanctitatis: nec vendibili religionis officio, sed obsequio gratuito usum ministerii sacerdotalis informat. Considera igitur quid tibi ad exemplum vivendi Dominica gesta præscribant.

18. *Et ejiciebat omnes vendentes et ementes in templo: et mensas nummulariorum evertit, et cathedras vendentium columbas.* Generaliter itaque supra docuit sæculares a Dei templo abesse debere contractus: specialiter autem nummularios pepulit. Qui sunt nummularii, nisi qui de pecunia Domini lucrum quærunt, nec bona malaque discernunt? Pecunia enim Domini scriptura divina est; nam et denarios servis distribuit profecturus, et talenta divisit, et pro sanitate hominis vulnerati duo æra stabulario dereliquit; duobus enim Testamentis vulnera nostra curantur. Sed tu quasi bonus nummularius eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum reconde, purgatum Spiritu septiformi: nec adulteram imaginem Regis (quia et satanas transfigurat se in Angelum lucis) impia commutatione suscipias: nec imminutum Principis tui figuram arrianæ fraude perfidiæ, thesauro tuo misceas: nec pecuniæ sono aures tentes fidelium, ut religiosarum audientiam Scripturarum tinnitus æris excludat, vel religiosis affectibus habendi cupiditas inseratur. Non ergo omnes excludantur nummularii; sunt enim et boni. Denique, *Pecuniam meam*, inquit, *dedisses nummulariis, et ego veniens cum usuris recepissem eam.* Quod si nummus est Scripturarum, et usura est Scripturarum.

19. Cathedras autem vendentium columbas cur everterit, secundum litteram non intelligo; neque enim nundinatores avium vindicare sibi poterant honorati alicujus in nundinis solii dignitatem. Nam quæ prærogativa dignitatis est in columbis? Admonet tamen Dominici forma baptismatis, quando descendit Spiritus sanctus in columba, typo ejectorum de templo hujusmodi mercatorum, in Ecclesia Dei consortium eos habere non posse, qui sancti Spiritus gratiam nundinentur. *Gratis enim*, inquit, *accepistis, gratis date.* Denique Simoni, qui sanctificandi munus pretio in se putavit posse conferri, respondit Petrus: *Pecunia*, inquit, *tua tecum sit in interitum; quoniam gratiam Dei putas te pecunia consequi posse: non est tibi pars, neque sors in hac fide.*

20. Venditores quoque ovium et boum eos puto, qui de labore alieno vel simplicitate, fœdi auctionatores quasdam nundinas aucupantur: aut quia oves

ejiciuntur et boves, columbæ jubentur auferri, populus videtur Judæus excludi; Ephræm enim sicut columba, quod eorum Dominus et successiones oderit et labores. Æs effunditur, ut gratia colligatur : mensa nummulariorum evertitur, ut Domini subrogetur : ara dejicitur, ut erigantur altaria.

21. Atque hoc non aliqua succinctus manu divitiisque faciebat, sed flagello de restibus cædebat turbas, et nullus resistere audebat. Et nunc virga utitur, nunc flagello (*virga enim recta est, virga regni tui*) virga, ut corrigat: flagello, ut suadeat. Directa illic : hic moralis quasi inflexa præceptio, qua peccatoris conscientia velut lento verbere flagellatur; alii sunt enim terrores prophetici, aliæ apostolicæ suasiones : in utroque tamen unius verbi est disciplina. Et, ideo flagellum de restibus fecit; quia *Funes ceciderunt*, inquit, *mihi in præclaris : et enim hæreditas mea præclara est mihi*; funes enim dicuntur, quibus agrimensores metandorum limites partiuntur agrorum. Et ideo tamquam bonus agrimensor Synagogæ terminos distinguebat et Ecclesiæ, sacrilegos de templo jubebat exire. Novus enim venerat feracium metator animarum, qui agrorum genera, non spatia metaretur.

22. Pulcre tamen non extentis funibus modus aliquis possessionis includitur, nec quasi definitæ rei limites fidei terminantur : sed flagello in immensum libero fines Ecclesiæ porriguntur : eliminantur Judæi, non præscripto aliquo exsilio sed intermino; ut nusquam Synagogæ locus in orbe remaneret.

Cap. 20, v. 9. Vineam plantavit homo.

23. Plerique varias significationes de vineæ appellatione derivant : sed evidenter Esaias vineam Domini Sabaoth, domum Israel esse memoravit. Hanc vineam quis alius nisi Deus condidit? Hic est ergo qui locavit eam, et peregre profectus est : non quia ex loco ad locum profectus est Dominus, qui ubique semper est : sed quia est præsentior diligentibus, negligentibus abest. Multis autem temporibus abfuit; ne præpropera videretur exactio. Nam quo indulgentior liberalitas, eo inexcusabilior pervicacia.

24. Unde bene secundum Matthæum habes, quia *Et sepe circumdedit*, hoc est, divinæ custodiæ munitione vallavit; ne facile spiritalium pateret incursibus bestiarum. *Et fodit in ea torcular*. Quomodo intelligimus quid sit torcular, nisi forte quia psalmi pro torcularibus inscribuntur; eo quod in his mysteria Dominicæ passionis, modo musti sancto fervente Spiritu prophetarum redundantius æstuaverint? Denique ebrii putabantur, quibus Spiritus sanctus inundabat. Ergo et hic fodit torcular, in quod uvæ rationabilis fructus interior spiritali infusione deflueret. *Ædificavit turrim*, verticem scilicet Legis adtollens : atque ita hanc vineam munitam, instructam, ornatam locavit Judæis.

25. Et tempore fructuum servulos suos misit (v. 10). Bene tempus fructuum posuit, non proventum; nullus enim fructus exstitit Judæorum, nullus vineæ hujus proventus, de qua Dominus ait : *Exspectavi ut faceret uvas, fecit autem spinas*. Itaque non lætitiæ vino, non spirituali musto, sed cruento prophetarum sanguine torcularia redundarunt. Denique Hieremias in lacum missus est; hæc enim erant jam torcularia Judæorum non vino repleta, sed borbore. Et licet generaliter prophetæ videantur exprimi; dat tamen lectio, ut illum qui lapidatus est, Nabutham esse credamus : cujus etsi nullum acceperimus propheticum verbum, accepimus tamen propheticum factum; quia multos pro hac vinea futuros martyres proprio sanguine prophetavit. Quis autem est ille qui in capite vulneratur? Nimirum Esaias cujus facilius compaginem corporis serra divisit, quam fidem inclinavit, constantiamve detrivit, aut vigorem mentis exsecuit.

26. Eo igitur factum est, ut cum plures alios (v. 11 et seq.) destinasset quos Judæi inhonoros et inanes sibi, de quibus nihil potuerunt proficere, dimiserunt : novissime etiam Filium unigenitum mitteret, quem perfidi, quasi hæredem removere cupientes, occiderunt crucifigendo, ejecerunt negando.

27. Breviter itaque quam magna, quam multa. Primum quia naturalis est bonitas quæ plerumque credit indignis: deinde quia postremum malorum remedium Christus advenit: tum quoniam qui hæredem negat, de auctore desperat. Hæres autem Christus, idemque testator et hæres; quia morti propriæ supervivit, et Testamentorum quæ ipse condidit, tamquam hæreditaria in nostris profectibus emolumenta consequitur.

28. Pulcre ergo interrogat (v. 15) ut sua se ipsi damnent sententia. Venturum autem Dominum dicit vineæ, quod in Filio adsit etiam paterna majestas, vel quod ultimis temporibus præsentior humanis adspiret affectibus. Ipsi itaque in se sententiam dicunt, ut mali pereant, et ad alios colonos vinea transferatur. Qui igitur sint coloni, quæ vinea consideremus.

29. Vinea typus noster est, quod populus Dei vitis æternæ radice fundatus, supereminet terris, ac solum vile prætexens, nunc gemmanti flore pubescit, nunc circumfusa viriditate vestitur, nunc mite jugum suscipit, cum maturioribus brachiis quasi sarmentis fœcundæ vitis adoleverit. Agricola quippe omnipotens pater, vitis est Christus: at vero nos palmites, qui nisi fructum feramus in Christo, cultoris æterni falce succidimur. Recte igitur vinea Christi populus nominatur, vel quod crucis in fronte prætexatur indicium, vel quod fructus ejus postrema anni legatur ætate, vel quod omnibus ut ordinibus vinearum, ita pauperibus atque divitibus, humilibus atque potentibus, servis ac dominis in Ecclesia Dei æqua dimensio, nulla discretio sit: ut vitis maritatur arboribus; ita corpus animæ, anima quoque corpori conjugatur: ut vinea dum jugatur, erigitur; et recisa non minuitur, sed augetur: ita sancta plebs dum ligatur, exuitur *: dum humiliatur, adtollitur: dum reciditur, coronatur. Quinetiam ut tener surculus veteri abscissus ex arbore, in alterius fœtu radicis inseritur: ita populus hic sanctus surculi veteris cicatricibus enodatis, in illo crucis ligno tamquam gremio piæ parentis fotus inolescit: Spiritusque sanctus sicut in altas demissus terrarum scrobes, ita in hoc carcereum corpus infusus, aquæ salutaris irriguo diluit quidquid est fœtidum, membrorumque nostrorum habitus in cœlestem erigit disciplinam.

30. Hanc vineam diligens agricola fodere, jugare, contendere consuevit: eruderatisque terrenæ molis aggeribus, operta corporis nostri nunc sole torrere, nunc imbre perfundere, stirpare agrum solitus; ne a sentibus gemma lædatur, ne luxuriet umbra foliorum, verborumque infructuosa jactantia virtutibus obumbrando, maturitatem indolis naturalis impediat. Sed absit ut huic vineæ quidquam timeamus adversi, quam pervigil custos Domini Salutaris adversus omnes nequitiæ sæcularis illecebras muro vitæ vallavit æternæ, et extendit palmites ejus usque ad mare: *Domini* enim *est terra*. Ubique Deus pater colitur, ubique Christus Dominus adoratur.

31. Hæc est nostra vindemia. Læti igitur atque securi, pars gremium suum mitium funiculis oneret uvarum, alii cœlestia munera ore libemus, plerique bonarum gressibus voluntatum divini fructum muneris exprimentes, vestigia cothurnis nuda direptis, musto fluente tingamus; locus enim in quo stamus, terra sancta est, et ideo calceamenta solvenda sunt, ut spiritale vestigium sacrosanctæ sedis tribunal adscendens, corporei nexus vinculis exuatur; decet enim totius orbis hic esse vindemiam, ubi totius orbis est vinea.

32. Ecce tempus acceptabile, quo non hyemalibus perfidiæ caligantis pruinis annus riget, nec altis nubibus informis crusta blasphemiæ, gelu durante, concrescit: sed procellis sacrilegii liberata, novos fructus terra jam parturit. Vere parit; dissensionum quippe omnium procella deferbuit *, cuncti sæcularis cupiditatis ardores, æstusque omnes quibus Italiæ populus per Judaicæ olim, et arrianæ proxime sævitatis in-

* *Exuitur*, supple *vinculis*.

* Non ambigue his verbis Justinæ persecutio, atque secuta pax designantur.

cendia coquebatur, sereno jam spiramine temperantur. Sedata tempestas est, concordia navigat, fides spirat: certatim nautæ repetunt fidei quos reliquere portus, et dulcia patriis oscula littoribus adfigunt, liberatos se periculis, absolutos erroribus gratulantes.

33. Salve vinea tanto digna custode: te non unius Nabuthæ sanguis, sed innumerabilium prophetarum, et (quod est amplius) pretiosus cruor Domini consecravit. Ille licet non regalibus minis territus constantiam metu presserit, non præmiis uberrimis provocatus religiosum vendiderit affectum; sed studio regis obsistens, ne in hortulis suis malvarum olus, succisa vite, sereretur, quando aliud facere nequibat, parata vitibus incendia proprio cruore restinxerit; temporalem tamen vineam defendebat: te vero in perpetuum multorum nobis martyrum plantavit interitus: te crux apostolorum æmula Dominicæ passionis usque in orbis totius terminos propagavit.

V. 24. Cujus habet imaginem et inscriptionem?

34. Docet hoc loco Dominus circumspectos nos in respondendo adversus hæreticos vel Judæos esse debere. Alibi dixit: *Estote astuti sicut serpentes.* Quem locum plerique accipiunt, ut quia serpente suspenso, Christi crux annuntiata est, quo serpentinum nequitiæ spiritalis virus aboleret, videatur astutus ita esse debere sicut Christus, simplex sicut Spiritus. En tibi serpentem illum qui caput semper custodiat, lethale vulnus excludat. Interrogatus a Judæis utrum de cœlo accepisset potestatem, respondit: *Baptismus Johannis unde est: de cœlo, an ex hominibus?* ut dum illud de cœlo esse negare non auderent, ipsos amentiæ confutaret, qui ejus auctorem negarent esse de cœlo. Postulatus didrachma quærit de imagine; alia enim imago Dei, alia imago mundi. Unde et ille nos admonet: *Sicut portavimus imaginem terreni illius, portemus et imaginem hujus cœlestis.*

35. Imaginem Cæsaris non habet Christus; quia imago est Dei. Imaginem Cæsaris non habet Petrus, quia dixit: *Reliquimus omnia, et secuti sumus te.* Imago Cæsaris non reperitur in Jacobo vel Johanne; quia filii tonitrui sunt: sed reperitur in mari, ubi dracones illi contritis capitibus super aquam, et ipse draco major comminutus caput, datur in escam populis Æthiopum. Si ergo non habuit imaginem Cæsaris, cur dedit censum? Non de suo dedit, sed reddidit mundo quod erat mundi. Et tu si vis non esse obnoxius Cæsari, noli habere quæ mundi sunt: sed si habes divitias, obnoxius es Cæsari. Si vis nihil regi debere terreno, relinque omnia tua, et sequere Christum.

36. Et bene prius quæ Cæsaris sunt (v. 25), Cæsari reddenda decernit; neque enim potest esse quis Domini, nisi prius renuntiaverit mundo. Sed omnes renuntiamus verbis, sed non omnes renuntiamus affectu; nam cum sacramenta* suscipimus, renuntiamus. Quam gravia vincula promittere Deo, et non solvere? *Melius est*, inquit, *non vovere te, quam vovere, et non reddere.* Major est contractus fidei, quam pecuniæ. Redde promissum, dum in hoc corpore es, prius quam veniat exactor, et mittat te in carcerem. *Amen dico tibi, non exies inde, donec solvas novissimum quadrantem.*

V. 28. Si frater alicujus mortuus fuerit.

37. Sadducæi, hoc est, detestabilior portio Judæorum, hoc loco Dominum tentant: quorum aperte stultitia reprehenditur, mystice autem sententia retorquetur; quia excluserunt de se castitatis exemplum, dum secundum litteram nubere mulier cogitur et invita, ut defuncti semen excitet frater. Ergo littera occidit, quasi lena vitiorum; spiritus autem magister est castitatis.

38. Videamus itaque ne hæc mulier Synagoga sit, quæ septem viros habuit, sicut Samaritanæ dicitur: *Quinque enim viros habuisti;* quia Samaritani quinque tantum libros Moysi: Synagoga septem sequitur principaliter, et de nullo propter perfidiam suam hæreditariæ poste-

* Intellige sacramentum baptismalis, in quo etiamnum *diabolo et pompis ejus*, id est, mundi vanitatibus renuntiamus.

ritatis semen accepit. Et ideo partem cum viris suis in resurrectione habere non poterit, quia spiritale præceptum secundum sensum carnis invertit; non enim frater carnalis aliquis denuntiatus est qui semen fratris suscitaret defuncti : sed ille qui demortuo populo Judæorum sapientiam sibi divini cultus adsisceret in uxorem, atque ex ea semen in apostolis excitaret: qui quasi defunctorum reliquiæ Judæorum informes adhuc in Synagogæ utero derelicti, secundum electionem gratiæ reservari novi seminis admixtione meruerunt.

39. Synagoga autem frequenter stolam accipit, quod est insigne conjugii *, quasi auctor fidelium : repudiata quoque frequenter inducitur, quia mater est perfidorum : cui Lex occidit corporalis, ut spiritualis resurgeret. Ergo sancta plebs Dei, si quinque libros Legis quadam conjugii caritate dilexerit, et quasi maritalibus obsecundarit imperiis, habebit in resurrectione cœleste consortium, non corporeæ colluvionis pudore confusa, sed divinæ gratiæ ditata muneribus.

* Hic *Stola* dicitur *insigne conjugii*, quia, ut Vir sanctus supra lib. 7, num. 231, docet, *vestimentum est nuptiale*. Quibus verbis intelligitur in more positum fuisse antiquis ut matronæ nubentes stolam acciperent, sine qua deinceps illis in publicum exire non liquebat.

LIBER DECIMUS.

Cap. 20, v. 42. Dixit Dominus Domino meo.

1. CONSUMMATURUS præcepta Dominus, etiam præviam passioni fidem ac misericordiam Testamenti sui fine concludit : fidem, in eo ut Christum et Dominum et Deum nostrum, et ad dexteram Dei sedere credamus : non quod corporaliter sedeat, qui ubique est. Denique ipse in Patre est; quia in substantia Dei, quia una virtus, una majestas. Ipse ergo in Patre, et in ipso Pater; quia Verbum in Deo, Deus in Verbo ; ipse in Patre; quia Verbum ; ipse ad dexteram Patris; quia Patri consors, nulli secundus : ipse missus a Patre; quia descendit de cœlo paternum impleturus arbitrium. Tolle hinc perfidiæ quæstiones, et plena est religio. Nec præfertur, quia ad dexteram sedet : nec injuriam patitur; quia mittitur. Gradus non quæritur dignitatis, ubi plenitudo est divinitatis.

2. Illud quoque considerandum, quia reprehendit eos qui Christum filium David dicunt (v. 44). Et quomodo cæcus ille David filium confitendo meruit sanitatem? Quomodo pueri dicentes : *Hosanna filio David*, præcelsæ prædicationis Deo gloriam deferebant? Sed non reprehenduntur hoc loco quia David filium confitentur, sed quia non credunt Filium Dei. Non enim alterum, sed alterutrum in fide vera est : nam etsi in principio judicavimus nihil nos scire nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum; nunc tamen, utpote judicio proximi, crucifixum jam non novimus Christum, sed venientem in nubibus opperimur. Incredulus vulnera adspicit : fidelis obviam Christo in aera raptus occurrit.

3. Ergo et Deum Christum et hominem esse credamus : unum in utroque, non alterum : cui a Patre subjiciuntur inimici non per infirmitatem potestatis suæ, sed per unitatem naturæ; quia in altero alter operatur. Nam et Filius subjicit inimicos Patri, qui Patrem clarificat super terram. Et dedit Pater Filio *Nomen, quod est super omne nomen :* sed et Filius Patri dicit : *Nomen tuum manifestavi hominibus quos dedisti mihi.* Dando autem nomen quod est super omne nomen, non plus dedit quam habuit : sed totum quod habuit, dedit. Dedit autem hoc nomen, ut *Omnis lingua confiteatur Deo; quoniam Dominus Jesus in gloria est Dei Patris.*

4. Vide ergo singula. Pater subjicit Filio, Filius subjicit Patri : Pater suscitat Filium, Filius ipse se suscitat. Unde ait : *Solvite hoc templum, et in triduo illud resuscitabo.* Et Pater Dominus, et Filius Dominus : *Dixit Dominus Domino meo.* Et non duo Domini, sed unus Dominus; quia et Pater Deus, et Filius Deus : sed unus Deus; quia Pater in Filio, et Filius in Patre. Unus Deus, quia una deitas : *Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi : virga recta est, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus.* Sed unus Deus, in quo et novi et veteris Testamenti doctrina concordat. Nam et in veteri Testamento scriptum est : *Diliges Dominum Deum tuum :* et, *Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies.* In novo : *Unus Deus, et Pater omnium.* Sic et Pater Dominus, et Filius Dominus : sed unus Dominus. Denique scriptum est : *Nolite duobus dominis servire;* hoc in novo : in veteri autem scriptum est : *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est.* Unde mirabiliter Apostolus, ne duos deos diceret, aut duos dominos nominaret, aut derogaret vel Filio, vel Patri : *Unus,* inquit, *Deus Pater, ex quo omnia : et unus Dominus Jesus, per quem omnia.* Nam qui Deus, et Dominus : et qui Dominus, Deus. Denique scriptum est : *Scitote quia Dominus ipse est Deus noster.*

5. Omnia ergo quæ Pater habet, et Filius habet. Deus Pater secundum generationis rationem; Deus Filius secundum imaginis unitatem. Dominus Filius, quia omnia sibi cum potestate posset, ratione subjecit : Dominus Pater, quia radix est Filii. Sic nobis Pater in Filio personarum definitione distinguitur, potestatis unitate connectitur. Itaque alter in altero, et unus in alterutro. Nam et Patris gloria est, si non degeneravit in Filio : et Filii gratia, si Pater videtur in Filio. Ergo non degener, in quo unitatis summa majestas : non alienus, in quo proprietas generationis, expressio veritatis est.

Cap. 21, v. 6. Non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.

6. Sequebatur de vidua locus (v. 1 et seq.), quam quoniam jam in libro quem de Viduis scripsimus prædicavimus, nunc sequestramus. Verum autem dictum est juxta proposita de templo quod Salomon condidit, idque judicii esse tempore subvertendum; nihil est enim opere et manu factum, quod non aut vetustas conficiat, aut vis subruat, aut ignis exurat : est tamen et aliud templum constructum ex speciosis lapidibus, et ornatum donis, cujus eversionem Dominus significare videatur, Synagoga scilicet Judæorum, cujus structura vetus, Ecclesia surgente, dissolvitur. Est etiam templum in unoquoque, quod deficiente fide labitur : et maxime si quis falso Christi nomen obtendat, quo interiorem expugnet affectum.

7. Potest etiam ea esse expositio, quæ mihi plus prosit. Quid enim mihi prodest diem scire judicii? Quid mihi prodest tantorum conscio peccatorum, si Dominus veniat, nisi veniat in meum animum, redeat in meam mentem, nisi vivat in me Christus, in me Christus loquatur? Ergo mihi Christus debet venire, mihi debet adventus ejus fieri. Fit autem Domini secundus adventus in defectione mundi, quando possumus dicere : *Mihi autem mundus crucifixus est, et ego mundo.*

8. Sed hunc virum talis mundi defectus si in superioribus domus inveniat, ut conversatio hujus in cœlis sit; tunc destruetur templum corporale atque visibile, Lex corporalis, pascha corporale, et pascha visibile, azyma corporalia, et azyma visibilia, audeo dicere, Christus temporalis, ut fuit Paulo, antequam crederet; quia in eo cui mundus deficit, Christus æternus est. Huic spirituale templum, lex spiritualis, pascha etiam spirituale; quoniam semel Christus occiditur. Hic epulatur azyma non ex fruge terrena, sed ex fruge justitiæ. Fit ergo huic præsentia sapientiæ, præsentia virtutis atque justitiæ, præsentia redemtionis; Christus enim semel quidem pro peccatis populi mortuus est, sed quotidie peccata populi redemturus,

V. 9. Cum autem audieritis prælia et opiniones præliorum.

9. Interrogatus Dominus quando templi esset futura destructio, et quod signum esset adventus ejus, de signis docet, de tempore non putat intimandum. Sed Matthæus interrogationem tertiam addidit, ut et templi tempora destruendi, et signum adventus, et consummatio sæculi a discipulis quæreretur : Lucas satis putavit de consummatione sæculi cognitum, si de adventu Domini diceretur.

10. Verborum autem cœlestium nulli magis quam nos testes sumus, quos mundi finis invenit. Quanta enim prælia, et quas opiniones accepimus præliorum! Chunni in Alanos, Alani in Gothos, Gothi in Tayfalos et Sarmatas insurrexerunt. Nos quoque in Illyrico exsules patriæ Gothorum exsilia fecerunt, et nondum est finis. Quæ omnium fames, lues pariter boum atque hominum cæterique pecoris*; ut etiam qui bellum non pertulimus, debellatis tamen nos pares fecerit pestilentia? Ergo quia in occasu sæculi sumus, præcedunt quædam ægritudines mundi. Ægritudo mundi est fames, ægritudo mundi est pestilentia, ægritudo mundi est persecutio.

11. Sunt autem et alia bella quæ vir sustinet Christianus, diversarum quoque prælia cupiditatum, studiorumque conflictus, multoque graviores domestici hostes, quam extranei. Nunc avaritia stimulat, nunc accendit libido, nunc metus terret, nunc iracundia exagitat, nunc ambitio movet, nunc terrere tentant spiritalia nequitiæ quæ sunt in cœlestibus. Itaque quasi quibusdam urgetur præliis, et quibusdam terræ motibus quatitur mobilis animi nutantis affectus.

12. Sed fortior dicit : *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum : si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo.* Stat in acie ferens hosti obvium pectus, etiam si quis Golias exsurgat immitis atque præcelsus; timentibus tamen cæteris, exsurget humilis quasi David, regis abjiciens arma terreni, sumens fidei tela leviora, et triplici sparto jaculum puræ confessionis intorquens*, persecutoris vulnerat impudentiam, contemtor minarum, negligens potestatum, etiam idoneus in quo Christus loquatur. Alibi Christus, alibi Pater, alibi Spiritus loquitur Patris. Non discordant ista, sed congruunt. Quod unus loquitur, tres loquuntur; quia vox una est Trinitatis. Huic victori, qui suo Goliam gladio peremerit, dum mortem pro Christo excipit, fugatis allophylis, occurrunt juvenculæ, illæ scilicet sicut aquilæ, dicentes : *Percussit Saul in millibus, David in decem millibus.* Quod indicio est, victores sæculi principibus anteferri. Denique mortuis regibus, in perpetuum martyres regnum cœlestis gratiæ honore succedunt : et illi fiunt supplices, hi patroni.

13. Est et alius Goliæ gladius, aliud diaboli telum, sermo scilicet hæreticorum, quem vir psallere sciens arripit, ut adversarium vincat, audiens hic bella, non patiens, nec alicujus vento doctrinæ mobilis inquietus, nesciens famem verbi, et scripturæ cœlestis ubertate satiatus, qui vanis hæreticum vocibus personantem lacessere non reformidet. Tunc qui est infirmus, exspectet; ne præjudicium cæteris faciat congressu impari. Veniat David, cui Christus os aperiat ad eloquenda mysteria : veniat ille Nazaræus, cujus capillus

* Pestilentiam illam quæ non solum homines, sed pecora ipsa tam misere devastabat, signo crucis facillime depulsam fuisse testatur Baronius. Nititur autem magnus Cardinalis Ecloga Sev. Endelechi christiani poetæ, ubi inter cætera sic habetur :

BUCULUS. . . . . *Dic age, Tityre,*
Quis te subripuit cladibus his Deus,
Ut pestis pecudum quæ populata sit
Vicino, tibi nulla sit?
TITYRUS. *Signum quod perhibent esse crucis Dei*
. . . .
Hoc signum mediis frontibus additum,
Cunctarum pecudum certa salus fuit.

* Allegoricos Trinitatis confessio describitur. Porro voces illæ, *triplici sparto jaculum intorquens*, non hastam designant amentatam, sed lapidem funda excussum; quidquid enim jacimus, non improprie jaculum nominamus; *spartum* vero ponitur pro ipsa funda; eo quod funda texatur e funiculis, quos ex illo frutice veteres contorquebant.

non cadat, vel nihil habens superfluum quod cadere possit, vel nihil de superioribus virtutibus amissurus, integer sobrietate, fortis in pace, qui sensus omnes usque in finem, et verba custodiat.

14. Prædicetur Evangelium, ut sæculum destruatur. Sicut enim præcessit in orbem terræ Evangelii prædicatio, cui jam et Gothi et Armenii crediderunt, et ideo mundi finem videmus : ita et a viro spirituali Evangelium prædicatur, quando omnes sapientiæ progressus, et omnes virtutes exsequitur, psallenti mente et spiritu, novissimam destruens mortem; tunc enim finis, cum tradiderit in eo Christus regnum Deo et Patri, fueritque iste subjectus ei qui sibi subjecit omnia, ut sit Deus omnia, in omnibus. Et prædicabitur Evangelium per omnes civitates, id est, civitates Judææ : *Notus* enim *in Judæa Deus*. Tunc enim civitates ædificantur Judææ, quando virtutum fundamenta ponuntur.

V. 20. Cum videritis circumdari ab exercitu Hierusalem.

15. Vere Hierusalem ab exercitu obsessa est, et expugnata a Romano duce. Unde Judæi putaverunt tunc factam abominationem desolationis, eo quod caput porci in templum jecerint illudentes Romani Judaicæ ritum observantiæ. Quod ego nec furens dixerim. Abominatio enim desolationis, exsecrabilis adventus Antichristi est; eo quod sacrilegiis infaustis mentium interiora contaminet : sedens juxta historiam in templo, ut sibi divinæ vindicet solium potestatis. Juxta interpretationem autem spiritalem pulcre inducitur stare, eo quod in affectibus singulorum vestigium perfidiæ suæ confirmare desideret, ex Scripturis disputans esse se Christum.

16. Tunc appropinquabit desolatio, quoniam a vera religione plerique lapsi errore desciscent. Tunc erit Domini dies, quod etiam Apostolus evidenter exposuit dicens, non timendum esse nobis quasi instet dies Domini; ne quis nos seducat ullo modo : quoniam nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur, et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur; ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tamquam sit Deus.

17. Ergo sedebit in templo, et in templo interiore Judæorum, qui Christum negabunt : in templo non inviolabili, sed corruptelæ obnoxio, quod perfidiæ involvat ruina, aut iracundiæ vis subruat, aut cupiditatum ignis exurat. Et bene tunc veniet dies Domini, et breviabuntur dies propter electos : quoniam sicut primus adventus Domini propter redimenda peccata, ita et secundus propter reprimenda delicta, ne plures perfidiæ errore labantur.

18. Tunc pseudo-prophetæ, tunc fames. Repete mihi Eliæ tempora, et invenies tunc prophetas confusionis, tunc Jezabel, tunc famem, tunc ariditatem terræ. Qua ratione? *Quia abundaverat iniquitas, refrixerat caritas*. Denique justus in deserto, iniquus in regno est.

19. Est alius Antichristus auctor hujus, diabolus scilicet, qui meam Hierusalem, meam animam, certe animam Dei, animam pacificam obsidere nitatur suæ legionis exercitu. *Non est* enim *colluctatio nobis adversus carnem et sanguinem : sed adversus principatus et potestates, adversus mundi hujus rectores, tenebrarum harum*. Tunc est discessio cum anima a se ipsa desciscit : et rursus cum Dominum cogitat, tremit atque turbatur. Tunc cum interiora Antichristus tenet : donec de medio fiat, injustitia exsultat, iniquitas regnat. Tunc fides rara, ut ipse quasi addubitans Dominus dixerit : *Tunc veniens Filius hominis, numquid inveniet fidem super terram*, vel in nostra utique terra, vel in orbe terrarum? Sic et alibi : *Dominus respexit super filios hominum, si est intelligens, aut requirens Deum*. Non quia dubitet Deus, sed quia ita rara erit in hominibus fides, ut secundum opinionem hominum videretur esse dubitandum.

20. Ergo quando in medio templi est diabolus, desolatio abominationis est, secundum Danielem prophetam : cum autem unicuique laboranti Christi præsentia spiritualis illuxerit, tollitur ini-

quus e medio, et incipit regnare justitia quæ omnem fidelium mentibus evacuat principatum.

21. Est etiam tertius Antichristus, aut Arrius, aut Sabellius; immo omnes sunt Antichristi qui prava nos interpretatione seducunt. Et ideo *qui legit intelligat :* qui intelligit, non seducatur, ut credat falsa pro veris, more utique Judæorum, qui verum Christum negaverunt; unde consequens erit ut credant verum esse qui falsus est : sic et arriani, quod negant Christo, Antichristo non negabunt.

V. 23. Væ illis quæ in utero habent, et ubera dant in illis diebus!

22. Ergo conceptio criminosa est? Atqui liberi præmia nuptiarum sunt. Et quomodo Saram Dominus benedixit, et peperit? Quomodo Anna oravit, et genuit? Quomodo Rachel filios benedicta suscepit? Numquid erraverunt prophetæ, quoniam Dominus errare non potuit? Sed in prophetis quoque Dominus est locutus, et ideo nec illi errare potuerunt. Quî igitur quadrare poterit discordia litterarum?

23. Sed quia ibi bellum est, convertamur ad spiritum pacis; Pax enim dixit : *Mulier cum parturit, tristitiam habet, quia venit hora ejus : cum autem pepererit, jam non meminit tristitiæ.* Habetis iterum quod subjecit: *Et vos modo quidem tristitiam habetis, iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum;* ut ostenderet perfectorum esse lætari, nutare infirmorum, quasi adhuc incerta metuentium. Sed et hic in superioribus dixit : *Edebant et bibebant : nubebant, et uxores ducebant,* ligantes scilicet se in hanc vitam, et sollicitudinibus sæcularibus vincientes. Hæ sunt itaque prægnantes quibus væ dicitur, quæ arvinam suæ carnis extendant, et quibus intimorum gressus pigrescat animorum, effœtæ virtutum, fœtæque vitiorum.

24. Sed nec illæ prægnantes condemnationis exsortes sunt, quæ in bonorum actuum molimine constitutæ, necdum aliquos suscepti operis dedere processus. Sunt enim et quæ de Dei timore concipiunt, quæ dicunt : *De timore tuo concepimus et parturivimus.* Sed non omnes pariunt, non omnes perfecti, non omnes possunt dicere : *Peperimus spiritum salutis in terra :* non omnes Mariæ, quæ de Spiritu sancto Christum concipiant, Verbum pariant. Sunt enim quæ abortivum excludant Verbum, antequam pariant : sunt quæ in utero Christum habeant, sed eum nondum formaverunt, quibus dicitur : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Ergo qui adhuc in utero sunt, parturiuntur quasi imperfecti : jam illi perfectiores, quibus dicitur : *Ego vos per Evangelium genui.*

25. Multi patres per Evangelium, et multæ matres quæ Christum pariunt. Quis mihi igitur Christi monstret parentes? Ipse monstravit, dicens : *Quæ mihi est mater, aut qui fratres? Qui fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse mihi et frater, et soror, et mater est.* Fac voluntatem Patris, ut Christi mater sis. Multæ conceperunt Christum, et non genuerunt. Ergo quæ parit justitiam, Christum parit : quæ parit sapientiam, Christum parit : quæ parturit verbum, Christum parturit.

26. Est etiam quæ parturivit injustitiam, et peperit iniquitatem. Istis væ prægnantibus, quæ corpore graves, ad evadendum periculum pigriores sunt! Istis væ, quibus futuri partus, quo corpus omne concutitur, dolor ingeritur. His futuri signa judicii initia sunt dolorum.

27. Docuit etiam Moyses esse prægnantem, quam si duo conculcaverint litigantes, abortivum cito incidat. Et ideo bona femina litem fugiat, pacem sequatur; ut partum possit absolvere : nec novem mensium tempus exspectet, verbi partus non in tempore, sed diligentiæ plenitudine est. Consummatus autem in brevi justus explevit tempora multa. At contra cito anima imperfecta calcatur, et verbum quod concepit, amittit. Sed væ illi qui scandalizaverit unum de pusillis istis! Væ illi qui prægnantem calcaverit! Nam si informe adhuc pignus excluserit, pecuniæ jactura est : si vero formatum, reddet animam pro anima,

oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu.

28. Sed cur oculum aut manum, cum abortivus et manum habeat, et oculum habeat, qui jam formatus excussus est? Unde apparet pro eo modo quo nocuit, unumquemque damnandum. Si enim catechumenum quis vel hæreticus vel schismaticus tamquam de utero vel animæ vel Ecclesiæ parturientis excusserit, levius punitur : si fidelem, gravius. Et ideo cavendum ne cum talibus litigando Ecclesiam calces; stultas enim pugnas, et sine disciplina quæstiones devita, sciens quia generant lites, quibus Ecclesia quasi parturiens totius corporis conculcatione vexetur.

29. Ergo cito reple ventrem tuum, ut citius possis partum edere. Audi quomodo repleas, et quibus repleas : *Ex fructu*, inquit, *oris sui vir implevit ventrem suum : fructibus autem labiorum suorum satiabitur.*

30. De nutrientibus quoque docuit me illud Salomonis sublime judicium, et illa duarum contentio feminarum, quod etiamsi jam partus dolore sint absolutæ, adhuc tamen confidendorum pignorum metu nutent; quia per temulentiam nutrientis somnus obrepat, parvulum mater opprimat, neget suum, quærat alienum : sed et illa quæ filium non peremit, periclitatur suo; quia judicii hæret incerto.

31. Ergo et nos, ne quasi imperfectorum parentes operum aut judicii dies, aut mortis inveniat, parvulos nostros ablactare properemus. Ablactatus Isaac non fuit somno matris obnoxius; et ideo epulum magnum exhibuit Abraham, quando ablactavit filium. Ablactatus David retributionem animæ suæ sperat; non enim ut Corinthius in primordio fidei, escæ adhuc invalidus fortiori, lacte potatur : sed jam pane solido firmatus in plenitudinem perfectæ ætatis adoleverat. Ergo non satis est cura generandi, nisi suppetat efficacia nutriendi.

32. Itaque et tibi tamquam Mariæ verbum Dei crescat, sapientia et ætate proficiat. Quod ita fit, si omnia dicta justitiæ in corde custodias, nec senectutis tempus exspectes : sed in prima ætate desponsata alii viro justo sapientiam sine corruptela corporis tui cito concipias, cito parias, cito nutrias. Vide mihi Paulum hesterno persequentem, hodie credentem, die crastina prædicantem.

33. *Orate ne fiat fuga vestra hyeme, vel sabbato.* Cum judicii die venturus sit Dominus, ante quem ignis ardebit; ignis autem vis aut semper eadem, aut citius adurat æstate : quomodo orandum dicit ne fuga nostra hyeme fiat; nisi forte quia is qui in montes fugit, frigus et glaciem, procellas et grandinem delictorum timere debet, et optare æstivæ lucis serenitatem, ne lubrico corporis vestigia infirma labantur?

34. Unde et illa jam secura processu, jam firmis radicibus nixa lætatur, dicens : *Hyems abiit, tempus secandi advenit;* hyeme enim arbores ventus suo honore despoliat, et asperitas frigoris teneras frondes in speciem mortis interficit : vere autem resurgunt semina, et tamquam nova æstas naturæ viridantis adolescit. Vere pascha est, quando servatus sum : æstate est Pentecoste, quando resurrectionis gloriam celebramus ad instar futuri.

35. Orandum etiam ne sabbato te hoc est, ab operibus otiantem veniens Dominus deprehendat. Et ideo juxta Legem operare diem in die, et esto spiritu ferventi, et labore pervigili. Nec otiosum illud, quia scriptum est : *Sabbato humiliabis animam tuam :* et quia septuaginta annis populus in captivitate duravit, tunc violata religio, obtrita libertas, pudicitia vulnerata. Ergo tunc tibi emigrandum ex hac vita, quando virtutes vigent, vitia captiva sunt : non quando captiva est anima, vigor et virtus vacat corporis, et peccata dominantur.

V. 25. Et erunt signa in sole et luna et stellis.

36. Et prophetiæ vera series, et integra causa mysterii, quod et captivi Judæi secundo in Babyloniam, Assyriamque ducentur, captivi in toto erunt orbe, quia negaverunt Christum : et Hierusalem quæ videtur, ab hostili exercitu calcabitur, cadentibus Judæis

in ore gladii : et Judæa omnis a nationibus credituris subjicietur in ore gladii spiritalis, qui est sermo bis acutus : et fient signa diversa in sole et luna et stellis.

37. Quæ signa secundum Matthæum evidentius exprimuntur : *Tunc*, inquit, *sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent.* Plurimis enim a religione deficientibus, clara fides obscurabitur nube perfidiæ; quia mihi sol ille cœlestis mea fide vel minuitur, vel augetur. Quemadmodum si plurimi radios mundani solis adspiciant, pro captu videntis aut pallidior sol videtur, aut clarior : ita pro devotione credentis unicuique spiritale lumen infunditur. Et quemadmodum menstruis cursibus luna vel terræ oppositu cum fuerit e regione solis, vanescit : sic et sancta Ecclesia, cum lumini cœlesti vitia carnis obsistunt, fulgores divini luminis de Christi radiis non potest mutuari. Nam in persecutionibus lucem Dei solus plerumque amor vitæ hujus excludit.

38. *Stellæ cadent*, illi utique resurrectionis gloria jam micantes, illi viri sicut luminaria in sæculo verbum vitæ continentes, illi viri de quibus Abrahæ dictum est, quia sicut cœlum fulget et stellæ, sic et semen ejus. Excident ergo hominibus patriarchæ, excident prophetæ, si persecutionis acerbitas convalescat : quæ oportet fieri, donec Ecclesiæ in omnibus virtutum, in singulis plenitudo cumuletur; sic enim probantur boni, sic produntur infirmi. Ergo varii animorum æstus ita graves erunt, ut delictorum multitudine male consciis, futuri judicii metu, sacri in nobis ros fontis arescat; aret enim perfidia, fides rorat.

V. 26, 27. Nam virtutes in cœlo commovebuntur : et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus.

39. Fortasse quemadmodum Domini exspectatur adventus; ut ejus præsentia in toto fiat vel hominis orbe vel mundi, quæ fit utique in singulis, cum omnibus affectibus receperint Christum : sic etiam virtutes cœlorum adventu Domini Salutaris ac reditu, est enim virtutum Dominus, augmentum gratiæ consequantur necesse est, et plenitudine divinitatis propius se infundente moveantur.

40. Sunt etiam virtutes cœlorum quæ enarrant gloriam Dei, quæ pleniore Christi infusione moveantur, virtutes spiritales, quæ vident Christum. Docuit nos David quemadmodum hæ moveantur virtutes, dicens : *Accedite ad eum, et illuminamini.* Docuit etiam Paulus quemadmodum Christum videas; cum enim conversus fueris ad Dominum, aufertur velamen, et vides Christum.

41. Vides illum in nubibus. Non equidem puto quod in caligine tenebrosa et horrore pluviali Christus adveniat; nubes enim quando videntur, cœlum utique caliganti horrore subtexunt. Et quomodo in sole posuit tabernaculum suum, si pluvialis erit ejus adventus?

42. Sed sunt nubes quæ, quia sic oportet, cœlestis obtexunt mysterii claritatem : sunt nubes quæ rore gratiæ spiritalis humescant. Adspice nubem in veteri Testamento : *In columna*, inquit, *nubis loquebatur ad eos.* Per Moysen utique loquebatur, per Jesum Nave, qui solem statuit, ut plenioris luminis acciperet claritatem. Ergo Moyses et Jesus nubes sunt. Adspice quia viri sancti nubes sunt, qui sicut nubes volant, et quasi columbæ cum pullis. Super me nubes sunt Esaias, Ezechiel, qui mihi per Cherubim et Seraphim sanctitatem divinæ Trinitatis ostendunt. Nubes sunt omnes prophetæ : in his nubibus venit Christus. Venit in nube in Canticis canticorum, serena nube, et Sponsi refulgens lætitia. Venit et in nube levi incarnatus ex Virgine; vidit enim Propheta sicut nubem venire ab oriente. Et bene levem nubem dixit, quam terrena vitia non gravarent. Vide nubem, in quam Spiritus sanctus supervenit, et virtus Altissimi obumbravit.

43. Cum ergo apparuerit Christus in nubibus, concident se Tribus terræ; est enim quidam ordo criminum, et series peccatorum, quæ Christi dirimatur adventu.

V. 29, 30. Videte ficulneam et omnes arbores, cum producunt jam ex se fructum, scitis quia prope est æstas.

44. Diverso quidem modo, in unum tamen concurrere videtur Evangelistarum sententia; Matthæus enim de sola dixit ficulnea, cum ramus ejus tener fuerit: hic de arboribus omnibus. Verum sive cum fructus in omnibus virescit arboribus, et ficulnea fœcunda jam floret, ut omnis lingua confiteatur Deo, confitente etiam populo Judæorum; sperare Domini debemus adventum, quo tamquam temporibus æstivis resurrectionis fructus metentur: sive cum levem fragilemque jactantiam homo iniquitatis tamquam folia Synagogæ ramus, induerit; conjicere debemus appropinquare judicium: nam remunerare fidem Dominus, et delinquendi finem adferre festinat.

45. Duplicem igitur habet figuram hæc ficulnea, vel cum dura mitescunt, vel cum peccata luxuriant. Nam per fidem credentium quæ arebant ante, florebant: et per gratiam delictorum peccatores gloriabuntur: ibi fructus est fidei, hic perfidiæ lascivia. Fructum mihi ficulneæ agricolæ Evangelici cultura promittit; desperare non debemus, si foliis ficulneæ peccatores se tamquam fraudis veste texerunt, ut conscientiam velarent: ergo folia suspecta sine fructu. Tales vestes paradisi exsules habent.

Cap. 22, v. 10. Ecce introeuntibus vobis in civitatem, occurret vobis homo amphoram aquæ portans.

46. Bonum est considerare ubi Dominus pascha faciat. Secundum Matthæum habes: *Ite in civitatem ad quemdam.* Primum majestatem divinitatis adverte. Cum discipulis loquitur, et jam novit quid alibi sit futurum. Deinde dignationem ejus intuere; quia non persona divitis aut potentis eligitur: sed pauper ambitur, et angustum hospitium pauperis amplis nobilium ædibus antefertur. *Ite*, inquit, *ad quemdam.* Sciebas, Domine, nomen ejus, cujus sciebas ministerium; sciebas ministerium cujus sciebas occursum: sed ideo sine nomine designatur, ut ignobilis æstimetur. Nihil hic compositum, ubi non exprimitur persona, sed causa. Secundum Marcum autem, *Lagenam aquæ portans.* Hic ergo apostolis mandatur sequendus.

47. Et quomodo paterfamilias (v. 11)? Ut agnoscas sanctitatis definitionem esse non census. Quomodo in superioribus *, (v. 12) habens stratum magnum? Ut magnum meritum ejus advertas, in quo Dominus cum discipulis sublimium virtutum ejus delectatione requiesceret. Utinam ergo mihi contingat amphoram aquæ portare, contingat lagenam aquæ portare, quam portat paterfamilias, habens in superioribus stratum magnum! Quid est enim amphora, nisi mensura perfectior? Non mediocres qui mensuram habent. Denique Dominus: *Mensuram*, inquit, *bonam, commotam, superfluentem dabunt vobis.*

48. Nam de aqua quid loquar? Super aquam ante ipsos mundi natales sanctus ut legitur, Spiritus ferebatur. O aqua, quæ humano adspersum sanguine, ut præsentium lavacrorum figura præcederet, orbem terrarum lavisti! O aqua, quæ sacramentum Christi esse meruisti quæ lavas omnia, nec lavaris! Tu incipis prima, tu comples perfecta mysteria. A te principium, in te finis: vel potius tu facis ut finem nesciamus. Per te fœtor tabidæ carnis aboletur, et pereuntia situ viscera adsperso sale **, in multam servantur ætatem. Per te arentibus æstu corporibus dulcis ad gratiam, salutaris ad vitam, suavis ad voluptatem potus infunditur. Tu nomen prophetis et apostolis, tu nomen Salvatori dedisti: illi nubes cœli, illi sal mundi, iste fons vitæ est. Quæ montibus pressa non clauderis, quæ scopulis illisa non frangeris, quæ terris infusa non deficis: sed intimis scaturiens venis, aut spiritum inclusa vitalem inhalas, aut succum infusa fertilem præstas, aut rigatu superfusa ad commodum subministras;

* Innuit Ambrosius veterem consuetudinem cœnandi in ædium parte superiori; unde cœnaculum Marco 14, 15, dicitur ἀνώγεον.

** Cum ex hoc loco, tum ex Origenis, Augustini, et aliorum testimoniis antiquitatem ritus illius, quo sal catechumenis in os inseritur, animadvertere possumus.

ne siccatis exinanita vitalibus, solemnes neget terra proventus. Omnium elementorum substantia, cœlum, aer, mare, et terra te reddunt. Te prophetico percussa tactu, ut sitientium rigares corda populorum, vomuit petra : te, cum de latere Salvatoris erumperes, percussores viderunt, et crediderunt: et ideo regenerationis nostræ de tribus una es testibus; tres enim testes sunt, aqua, sanguis, et spiritus. Aqua ad lavacrum, sanguis ad pretium, spiritus ad resurrectionem.

V. 29. Et ego quidem dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum.

49. Regnum Dei non est de hoc mundo. Non ergo æqualitatis homini ad Deum, sed similitudinis æmulatio est, solus enim Christus est plena imago Dei, propter expressam in se paternæ claritudinis unitatem : justus autem homo ad imaginem Dei est, si propter imitandam divinæ conversationis similitudinem mundum hunc Dei cognitione contemnat, voluptatesque terrenas verbi Dei perceptione despiciat, quo alimur in vitam; unde et corpus Christi edimus, ut vitæ æternæ possimus esse participes. Non enim victus et potus nobis præmii loco spondetur et honoris, sec communicatio gratiæ cœlestis et vitæ : neque duodecim throni (v. 30) tamquam aliqua corporalis sunt receptacula sessionis; sed quia sicut secundum divinam similitudinem judicat Christus cognitione cordium, non interrogatione factorum, virtutem remunerans, impietatemque condemnans : ita et apostoli in judicium spiritale formantur remuneratione fidei, et exsecratione perfidiæ, virtute errorem redarguentes, sacrilegos odio persequentes.

50. Convertamur igitur, et caveamus ne in perditionem aliqua inter nos de prælatione possit esse contentio; si enim contendebant apostoli, non excusationi obtenditur, sed cautioni proponitur. Si Petrus aliquando convertitur, qui ad primam Domini secutus est vocem, quis potest dicere cito se esse conversum? Cave ergo jactantiam, cave sæculum; ille enim confirmare jubetur fratres suos qui dixit : *Omnia dimisimus, et secuti sumus te.*

51. Deinde contuendum est quia non omnis honorificentiæ studio humilitas definitur; potes enim deferre alicui propter sæculi gratiam, potentiæ metum, utilitatisque contuitum. Tua ædificatio quæritur, non alterius honor : et ideo una datur omnibus forma sententiæ, ut non de prælatione jactantia sit, sed de humilitate contentio; eoque se Dominus proponit imitandum. Egebamus omnium, ipse nullorum; et tamen præbuit se humilitatis auctorem, cum discipulis ministraret. Quod utique non faciebat studio utilitatis, sed exercitatione virtutis.

52. Petrus autem etsi spiritu promtus (v. 31) corporis tamen adhuc infirmus affectu denuntiatur Dominum negaturus; neque enim poterat divinæ constantiam intentionis æquare. Passio Domini æmulos habet, pares non habet. Ita non reprehendo quod negavit, laudo quod flevit. Aliud commune conditionis est, aliud speciale virtutis. Et ideo instruitur ad cavendum, non cogitur ad negandum.

V. 36. Qui nunc habet, *inquit*, sacculum, tollat similiter et peram : et qui non habet, vendat tunicam suam, et emat sibi gladium.

53. O Domine, cur emere me jubes gladium, qui ferire me prohibes? Cur habere præcipis, quem vetas promi? Nisi forte ut sit parata defensio, non ultio necessaria; et videar potuisse vindicari, sed noluisse. Lex tamen referire non vetat, et ideo fortasse Petro duos gladios offerenti : *Satis est* (v. 38) dicis, quasi licuerit usque ad Evangelium; ut sit in Lege æquitatis eruditio, in Evangelio bonitatis perfectio.

54. Multis hoc iniquum videtur : sed non iniquus Dominus, qui cum se posset ulcisci, maluit immolari. Est enim gladius spiritalis, ut vendas patrimonium, emas verbum, quo nuda mentis penetralia vestiuntur. Est etiam gladius passionis, ut exuas corpus, et immolatæ carnis exuviis ematur tibi sacri corona martyrii : quod ex benedictionibus Dominicis colligere potes, qui summam omnium coronam, si quis persecutio-

nem patiatur pro justitia, prædicavit. Denique ut scias quia de passione locutus est, ne turbaret discipulorum animos, de se exemplum protulit, dicens: *Quoniam hoc quod scriptum est, oportet impleri in me, quod et cum injustis deputatus est* (v. 37).

55. Movet tamen adhuc quod duos gladios discipuli protulerunt; ne forte unum novi, alterum veteris Testamenti quibus adversus diaboli armamur insidias? Denique dicit Dominus: *Satis est*, quasi nihil desit ei, quem utriusque Testamenti doctrina munierit.

V. 42. Pater, si possibile est, transfer a me calicem istum.

56. Hærent plerique hoc loco (v. 43) qui tristitiam * Salutaris ad argumentum inolitæ potius a principio, quam susceptæ ad tempus infirmitatis inclinant, et naturalis sensum cupiunt detorquere sententiæ. Ego autem non solum excusandum non puto, sed etiam nusquam magis pietatem ejus majestatemque demiror; minus enim contulerat mihi, nisi meum suscepisset affectum. Ergo pro me doluit, qui pro se nihil habuit quod doleret: et sequestrata delectatione divinitatis æternæ, tædio meæ infirmitatis afficitur. Suscepit enim tristitiam meam, ut mihi suam lætitiam largiretur: et vestigiis nostris descendit usque ad mortis ærumnam, ut nos suis vestigiis revocaret ad vitam. Confidenter ergo tristitiam nomino, quia crucem prædico; neque enim speciem Incarnationis suscepit, sed veritatem. Debuit ergo et dolorem suscipere, ut vinceret tristitiam, non excluderet. Neque enim habent fortitudinis laudem, qui stuporem magis vulnerum tulerint quam dolorem: *Homo enim in plaga, et sciens*, inquit, *ferre infirmitates*.

57. Nos vult erudire; ut quia in Joseph didiceramus carcerem non timere, mortem vincere disceremus in Christo: et quod est amplius, quemadmodum futuræ mortis mœstitiam vinceremus. Quomodo enim te imitaremur, Domine Jesu, nisi sequeremur ut hominem, nisi mortuum crederemus, nisi vulnera vidissemus? Quemadmodum discipuli crederent fuisse moriturum, nisi morituri tristitiam comperissent? Sed adhuc dormiunt, et nesciunt dolere, pro quibus Christus dolebat; ita enim legimus: *Quia peccata nostra portat et pro nobis dolet*. Doles ergo, Domine, non tua, sed mea vulnera: non tuam mortem, sed nostram infirmitatem: et nos æstimavimus te esse in doloribus, cum tu non pro te, sed pro me doleres; infirmatus enim es, sed propter peccata nostra: non quia illa tibi infirmitas erat ex Patre adsumta, pro me suscepta; quia mihi proderat ut eruditio pacis nostræ esset in te, et livore tuo vulnera nostra sanares.

58. Sed quid mirum si pro omnibus doluit, qui pro uno flevit? Et quid mirum si moriturus pro omnibus tædeat, qui Lazarum ressuscitaturus illacrymat? Sed et ibi piæ sororis lacrymis commovetur; quia mentem humanam tangebant: et hic alto operatur affectu; ut quia in carne sua peccata nostra perimebat, mœrorem quoque animæ nostræ, suæ animæ mœror aboleret. Et fortasse ideo tristis est, quia post Adæ lapsum tali transitu nobis erat ex hoc sæculo recedendum, ut mori esset necesse: *Deus enim mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum*; et ideo fastidit quod ipse non fecit.

59. Denique ait: *Transfer a me calicem istum*, quasi homo mortem recusans, quasi Deus sententiam suam servans; oportet enim mori nos sæculo, ut resurgamus Deo; ut juxta divinam sententiam lex maledictionis, resoluto in terræ limum naturæ fine, solvatur. Quod autem ait:

V. 42. Non mea voluntas, sed tua fiat.

60. Suam ad hominem retulit: Patris, ad divinitatem; voluntas enim hominis temporalis, voluntas divinitatis æterna. Non alia voluntas Patris, alia Filii; una enim voluntas, ubi una divinitas. Disce tamen Deo esse subjectus;

* His verbis castigantur apollinaristæ, qui pervicaciter contendebant *etiam divinitatem Christi passam esse*: aut forte a quibus adfirmabatur in Christo *Verbum esse loco animæ. ... ut omnia quæ ad defectum pertinent, ad Verbum referrentur.*

ut non quod ipse vis eligas, sed quod Deo scias esse placiturum.

61. Deinde verborum ipsorum proprietatem consideremus: *Tristis est,* inquit, *anima mea.* Et alibi: *Nunc anima mea turbata est valde.* Non ergo suscipiens, sed suscepta turbatur; anima enim obnoxia passionibus, divinitas libera. Denique, *Spiritus promtus, caro autem infirma.* Tristis autem est non ipse, sed anima. Non est tristis sapientia, non divina substantia, sed anima. Suscepit corpus meum: non me fefellit, ut aliud esset, aliud videretur. Tristis videbatur, et tristis erat, non pro sua passione, sed pro nostra dispersione. Denique ait: *Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis.* Tristis erat, quia nos parvulos relinquebat. Cæterum quam constanter se morti obtulerit, Scriptura declarat; quandoquidem quærentibus occurrit, turbatos confirmavit, trepidos provocavit, proditorem osculi dignatione suscepit.

62. Nec illud distat a vero, si tristis erat pro persecutoribus suis, quos sciebat immanis sacrilegii pœnas daturos. Et ideo dixit: *Transfer hunc calicem a me;* non quia Dei Filius mortem timebat, sed quia vel malos perire nolebat. Denique ait: *Domine, ne statuas illis hoc peccatum*, ut passio sua esset omnibus salutaris.

V. 48. Juda, osculo Filium hominis tradis?

63. Magna divinæ significatio potestatis, magna disciplina virtutis. Et consilium proditionis aperitur, et adhuc patientia non negatur. Ostendisti, Domine, quem proderet, dum occulta manifestas. Ostendisti etiam quem traderet, dum dicis: *Filium hominis;* quia caro, non divinitas comprehenditur. Illud tamen plus confutat ingratum, quod eum tradiderit, qui cum esset Dei Filius, propter nos tamen Filius hominis esse voluisset. Quasi dicat: Propter te suscepi, ingrate, quod tradis. En hyprocrisin*. Ergo per interrogationem pronuntiandum puto, quasi amantis affectu corripiat proditorem: *Juda, osculo Filium hominis tradis?* Hoc est, amoris pignore vulnus infligis, et caritatis officio sanguinem fundis, et instrumento pacis mortem irrogas? Servus Dominum, discipulus prodis magistrum, electus auctorem? Hoc est illud: *Utilia vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.* Proditori hoc: pacifico vero quid dicitur? *Osculetur me ab osculis oris sui.*

64. *Et osculatus est,* inquit, *eum.* Non quo simulare nos doceat, sed ut neque proditionem refugere videretur, et plus afficeret proditorem, cui amoris officia non negaret; scriptum est enim: *Cum odientibus pacem eram pacificus.*

65. Et signo dato, inquit, ab iis qui cum fustibus venerant, comprehenditur: sed Dominum omnium mysteria non arma tenuerunt. Denique locutus est, et ceciderunt retrorsum. Quo mihi legiones Angelorum, quo cœlestis exercitus? Vox Domini sola plus terret. Hanc ille ad demonstrandum divinæ majestatis indicium, qui in pectore Christi recumbebat, eligit. Volenti ergo injicit manus turba, nectuntur vincula. O amentes! O perfidi! non sic comprehenditur sapientia, non sic tenetur justitia.

66. Nec discipulorum studia defuerunt (v. 49, 50). Denique Petrus eruditus in Lege, promtus affectu, qui sciret Phineæ reputatum ad justitiam quod sacrilegos peremisset, percussit principis servum. Sed Dominus vulnera cruenta detersit (v. 51), mysteria divina subjecit; ut servus principis mundi, hoc est, non naturæ conditione sed culpæ, sæcularium famulus potestatum, auris suæ vulnus exciperet; quia non audisset verba sapientiæ. *Omnis denique qui facit peccatum, servus est peccati. Peccatis,* inquit, *vestris venditi estis.* Venditio propter peccata nostra: propter bonitatem autem Dei redemtio peccatorum. Aut si Petrus volens percussit aurem, docuit quod aurem habere in specie non deberent, quam in mysterio non habebant. Sed bonus Dominus et ipsi refundit auditum, secundum prophetica dicta demonstrans et ipsos,

* Per *hypocrysin* nihil aliud significatur, quam imitatio seu modus exprimendi affectum, quo pronuntiata sunt verba Servatoris; ὑποκρισις enim proprie imitandi actionem sonat.

si convertantur, posse sanari, qui in passione Domini vulnerati sunt; eo quod omne peccatum fidei mysteriis abluatur.

67. Tollit ergo Petrus aurem. Quare Petrus? Quia ipse est qui accepit claves regni cœlorum : ille enim condemnat, qui et absolvit; quoniam idem et ligandi et solvendi adeptus est potestatem. Tollit autem aurem male audientis : tollit autem gladio spiritali aurem interiorem male intelligentis.

68. Caveamus ne cui tollatur auricula. Legitur passio Domini : si ad divinitatem ejus referimus infirmitatem corporeæ passionis, exciditur auricula, et exciditur a Petro, qui non passus est Christum prophetam æstimari : sed Dei Filium docuit fideli confessione signari. Ergo cum legimus teneri Jesum, caveamus ne ab aliquo audiamus, et putemus eum secundum divinitatem teneri, teneri invitum, teneri quasi infirmum. Tenetur quidem, et ut dixit Johannes, ligatur secundum corporis veritatem : sed væ illis qui ligant Verbum! Ligant enim qui tantummodo Christum hominem putant : ligant qui præscium non putant, qui omnipotentem non confitentur. Mala vincula Judæorum quibus non Christum ligant, sed seipsos alligant. Ligatur autem in domo non pii alicujus et justi, sed in domo Caiphæ, hoc est, in impia domo; ubi etiam moriturus pro omnibus prophetatur. Quam amentes igitur qui beneficia divina confitentur, et beneficiorum auctorem persequuntur!

69. Ideo aurem perdunt, quia perdiderunt auditus profectum. Auditum multi non habent, qui habere se credunt. In Ecclesia omnes habent, extra Ecclesiam non habent. Aut fortasse ideo aurem tulit; ne amplius delinquerent audientes, qui audita servare non possent. Sic et aliquando confudit Deus linguas exstruentium turrem, ne se audirent et opus suæ impietatis augerent.

70. Comprehende, si potes, quomodo ad dexteræ salutaris adtactum fugiat dolor, et vulnera non medicamento adspersa, sed tactu obducta sanentur. Operatorem suum limus agnoscit, et operatricem suam Domini manum sequitur caro; quomodo enim vult, opus suum creator instaurat. Sic et alibi cæco illi visus, luto supra oculos illito, quasi in naturam redierit, reformatur. Jubere potuit, sed operari maluit; ut cognoscamus ipsum esse qui e limo terræ corporis membra nostri variis apta formavit officiis, et infuso vigore mentis animavit.

71. Venerunt ergo et comprehenderunt eum (v. 54), gravius perituri studii sui fructu : nec intellexerunt infelices mysterium, nec venerati sunt tam clementem pietatis affectum, quod etiam hostes suos non passus est vulnerari. Illi justo mortem inferebant : persecutorum vulnera iste sanabat.

Ibidem. Petrus vero sequebatur a longe.

72. Et bene a longe sequebatur jam proxime negaturus; neque enim negare potuisset, si Christo proximus adhæsisset. Sed fortasse et in hoc nobis maxima sit admiratione reverendus, quod Dominum non reliquit, etiam cum timeret. Metus naturæ est, cura pietatis. Alienum, quod timet : suum, quod non fugit. Quod sequitur, devotionis : quod negat, obreptionis. Commune, quod labitur : fidei, quod pœnitet. Jam in domo principis sacerdotum ignis ardebat (v. 55) : accessit Petrus, ut calefaceret se; quia clauso Domino, calor mentis etiam in ipso refrixerat.

73. Quid sibi vult quod prima eum prodit ancilla (v. 56), cum viri utique magis eum potuerint recognoscere; nisi ut et iste sexus peccasse in necem Domini videretur, ut et iste sexus redimeretur per Domini passionem? Et ideo mulier resurrectionis accipit prima mysterium, et mandata custodit; ut veterem prævaricationis aboleret errorem.

74. Petrus ergo proditus negat (v. 57); ponamus enim negasse Petrum, quia dixit Dominus : *Ter me negabis?* Et malo negasse Petrum, quam Dominum fefellisse. Quid negavit? Quod promisit incaute. Devotionem consideravit, non respexit conditionem. Multatus, quia dixit se animam ponere : quod non humanæ infirmitatis, sed divinæ est po-

testatis. Cum tam gravem imprudentis sermonis multam luerit, quanta est pœna perfidiæ?

75. Ubi tamen negat Petrus? Non in monte, non in templo, non in sua domo : sed in prætorio Judæorum, in domo principis sacerdotum. Ibi negat, ubi veritas non est : ibi negat, ubi Christus captus, ubi Jesus ligatus est. Quid, nisi erraret, quem intromisit ostiaria, interrogavit ostiaria, et ostiaria Judæorum? Male Eva induxit Adam, male Petrum introduxit femina. Sed ille in paradiso labitur, ubi non veniabilis culpa : hic in prætorio Judæorum, ubi difficilis innocentia. Illi interdictus lapsus, huic prædictus error. Ille commissus huic præjudicavit, hic illum resolvit.

76. Consideremus etiam quo in statu neget. *Frigus*, inquit, *erat.* Si tempus consideremus, frigus esse non poterat: sed frigus erat ubi Jesus non agnoscebatur, ubi non erat qui lucem videret, ubi negabatur ignis consumens. Frigus ergo erat mentis, non corporis. Denique ad carbones stabat Petrus, quia algebat affectu. Mala flamma Judaica : urit, non calefacit. Malus focus, qui quamdam etiam sanctorum mentibus fuliginem erroris adspergit, juxta quem etiam Petri interiores oculi caligarunt. Illi oculi non carnis et sanguinis, sed oculi mentis, quibus Christum videbat.

77. Dicet aliquis : Tu Judæorum etiam elementa condemnas? Non condemno elementa, quia non sunt Judæorum, sed Christi : sed alia est quam condemno, flamma perfidiæ. Hanc flammam condemno Judæorum, divina secutus oracula ; dicit enim Dominus : *Argentum vestrum reprobum est.* Si argentum Judæorum reprobum est, et focus reprobus Judæorum est. Denique foco et auro Judæorum caput vituli figuratum est, hoc est, sacrilegii principatus.

78. Sed videamus negandi tenorem, quem inter Evangelistas video esse diversum. Ita novum fuit Petrum potuisse peccare, ut peccatum ejus nec ab Evangelistis potuerit comprehendi. Itaque Petrum prodenti ancillæ quod ex illis esset qui cum Jesu Galilæo erant, prima voce Matthæus posuit respondisse : *Nescio quid dicas.* Hoc etiam Marcus, qui secutus est Petrum, et ex ipso potuit verius cognoscere *. Prima vox negantis est Petri; qua tamen non negare Dominum, sed a proditione se separasse mulieris videtur.

79. Quid tamen negaverit, considera. Ex illis utique se esse, qui cum Jesu Galilæo erant, vel, ut Marcus posuit, cum Jesu Nazareno. Numquid negavit cum Dei fuisse se Filio? Hoc est dicere : Nescio Galilæum, nescio Nazarenum, quem Dei Filium novi. Habeant homines locorum vocabula, Dei Filii patria non potest nuncupari, cujus majestatem locus nullus includit. Et ut scias hoc verum esse, etiam exemplo probatur; nam alibi cum interrogaret Dominus discipulos : *Quem dicunt esse homines Filium hominis? Alii Eliam, alii Hieremiam* dixerunt, *aut unum de prophetis :* Petrus autem ait : *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Numquid et ibi negavit, quia Christum non hominis Filium, sed Dei maluit confiteri? Certe quid hic putamus ambiguum, quod etiam Christus probavit?

80. Et aliud accipe. Interrogatus enim Petrus : *Et tu ex illis es, qui cum Jesu Galilæo erant?* Verbum æternitatis refugit; non enim erant, qui esse cœperunt, hoc est dicere : Ille solus erat, qui in principio erat. Denique ait : *Non sum ego;* illius est enim esse, qui semper est. Unde et Moyses ait : *Qui est, misit me.*

81. Rursus cum urgeretur quod ex illis esset, secundum Marcum negavit; ut scias Evangelistam veritati quam gratiæ plus dedisse : sed tamen negavit ex illis se esse, non Christum negavit. Negavit hominum consortia, non Dei gratiam. Negaverit ex illis se esse, qui cum Galilæo erant, non negavit cum Dei Filio.

82. Denique secundum Matthæum proditus quod cum Jesu Nazareno fuisset, ait : *Nescio hominem.* Hoc idem et in

* *Verius*, secundum hominum judicandi consuetudinem ; alioqui enim æque vera sunt omnia quæ scripserunt Evangelistæ.

tertia voce uterque, de quibus proposuimus, Evangelista; cum juramento enim respondisse posuerunt, quia nesciret hominem. Et bene negavit hominem, quem sciebat Deum. Denique ubi jusjurandum est, cauta responsio est. Nam etsi negavit Petrus, non tamen pejeravit; quia nec Dominus pejeraturum esse memoraverat. Quod si in Petro dubium est, quam periculosum est jusjurandum?

83. Johannes autem sic posuit, quoniam interrogatus ab ancilla Petrus, utrum ex discipulis esset illius hominis, prima voce responderit : *Non sum.* Non enim erat hominis apostolus, qui erat Christi. Denique et Paulus hominis apostolum se esse negavit, dicens : *Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem.* Sed ne videretur ambiguum aliquod incarnationis adferre, subjecit : *Qui suscitavit eum a mortuis;* ut et hominem credas, cum Deum ante credideris. Quod alibi quoque eodem tenore custodit, ubi dicit : *Unus enim Deus, et unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus.* Prius utique mediatorem Dei quam hominum nuncupavit; non enim sat est utrumque credere, nisi fidei ordo servetur.

84. Concordat igitur ubique responsio; nam qui dixit : *Nescio hominem,* æquum erat ut interrogatus utrum esset ex discipulis hominis, diceret : *Non sum.* Itaque non Christi discipulum se negavit, sed hominis negavit esse discipulum. Itaque et Petrus et Paulus hominem negaverunt, quem Dei Filium fatebantur. Quod sensit Petrus, et Paulus expressit; hinc et ille profecit. Error Petri, doctrina justorum est : et titubatio Petri, omnium petra est. Denique super undas titubat, sed dexteram porrigit Christo : in monte cadit, sed levatur a Christo. Titubavit quidem Petrus in mari, sed ambulavit. Firmior titubatio Petri, quam nostra est firmitudo. Ibi cadit, quo nullus adscendit : ibi nutat, ubi nemo ambulat. Et tamen inter undas licet titubet, non labitur : nutat, non cadit; fluitat, non præcipitatur. Et si cecidit, in monte tamen cecidit : sed felicius ille cecidit quam alii steterunt : felicius cecidit, quem Christus levavit.

85. Iterum autem interrogatum quod ex discipulis ejus esset, Johannes scripsit negasse. Et bene negavit, quia ex ejus dicebatur esse discipulis, quem hominem in superioribus sunt locuti. Nam et tertio quod cum illo visus esset, negavit, et hoc de superioribus derivatur : Cum illo quem hominem nuncupatis, non fui : sed a Dei Filio non recessi.

86. Lucas quoque scripsit Petrum interrogatum utrum ex illis esset, respondisse prima voce : *Non novi illum.* Et bene dixit. Temerarium quippe erat, ut diceret quia noverat eum, quem mens humana non potest comprehendere. *Nemo enim novit Filium, nisi Pater.* Rursus secunda voce, secundum Lucam idem Petrus ait : *Non sum ego.* Maluit videlicet se negare, quam Christum. Aut quia videbatur negare Christi societatem, utique se negavit. Certe cum de homine negat, in Filium peccavit hominis, ut remitteretur ei, non in Spiritum sanctum. Tertio quoque interrogatus, ait : *Nescio quid dicas,* hoc est, sacrilegia vestra nescio.

87. Sed nos excusamus, ipse non excusavit; non enim satis est involuta responsio confitentis Jesum, sed aperta confessio. Quid prodest verba involvere, si videri vis denegasse? Et ideo Petrus non de industria sic respondisse inducitur; quia postea recordatus est, et tamen flevit. Maluit enim ipse suum accusare peccatum, ut justificaretur fatendo, quam gravaretur negando : *Justus enim in principio accusator est sui;* et ideo flevit.

88. Quare flevit? Quia culpa obrepsit ei : ego soleo flere, si culpa mihi desit, hoc est, si non me vindicem, si non obtineam quod improbe cupio. Petrus doluit et flevit; quia erravit ut homo. Non invenio quid dixerit, invenio quod fleverit : lacrymas ejus lego, *satisfac-

* *Satisfactio* hic aliud non est nisi defensio : quo pacto satisfacere objectis criminibus, idem est atque objecta crimina diluere, seu refellere.

tionem non lego : sed quod defendi non potest, ablui potest. Lavent lacrymæ delictum, quod voce pudor est confiteri. Et veniæ fletus consulunt, et verecundiæ. Lacrymæ sine horrore culpam loquuntur : lacrymæ crimen sine offensione verecundiæ confitentur : lacrymæ veniam non postulant, et merentur. Inveni cur tacuerit Petrus, ne tam cito veniæ petitio plus offenderet. Ante flendum est *, sic precandum.

89. Bonæ lacrymæ, quæ lavant culpam. Denique quos Jesus respicit, plorant. Negavit primo Petrus, et non flevit; quia non respexerat Dominus. Negavit secundo, non flevit; quia adhuc non respexerat Dominus. Negavit et tertio, respexit Jesus, et ille amarissime flevit. Respice, Domine Jesu, ut sciamus nostrum deflere peccatum, lavare delictum. Unde etiam lapsus sanctorum utilis : nihil mihi nocuit quod negavit Petrus, profuit quod emendavit. Didici cavere alloquia perfidorum. Petrus inter Judæos negavit, Salomon contubernio gentili deceptus erravit.

90. Flevit ergo et amarissime Petrus, flevit ut lacrymis suum posset lavare delictum : et tu si veniam vis mereri, dilue lacrymis culpam tuam eodem momento, eodem tempore respicit te Christus. Si in aliquo fortasse labaris; quia secretorum tuorum adsistit testis, respicit ut recorderis, et fatearis errorem. Imitare Petrum dicentem alibi tertio : *Domine, tu scis quia diligo te.* Etenim quia tertio negaverat, tertio confitetur : sed negavit in nocte, confitetur in die.

91. Hæc autem ideo scripta sunt, ut sciamus neminem jactare se debere; nam si Petrus lapsus est, quia dixit : *Etsi alii scandalizati fuerint in te, ego non scandalizabor,* quis alius jure de se præsumat? Denique et David quia dixerat : *Ego dixi in mea abundantia, non movebor in æternum,* eam sibi jactantiam obfuisse profitetur, dicens : *Avertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus.*

* Hic spectat Ambrosius Ecclesiasticam temporis sui disciplinam, qua pœnitentes delicta privatim prius deflere jubebantur, quam ad petendam reconciliationem accederent.

92. Unde te evocem, Petre; ut doceas me quid flens cogitaveris? Unde, inquam, te evocem? De cœlo, ubi jam choro insertus es Angelorum : an etiam de tumulo; quia non putas injuriam et ibi esse, unde Dominus resurrexit? Doce nos quid tibi profuerint lacrymæ tuæ. Sed docuisti illico : nam qui lapsus es, antequam fleres, postquam flevisti, electus es, ut alios regeres, qui te ipse ante non rexeras.

93. Habebat ergo lacrymas Petrus, pio quas fundebat affectu : non habebat proditor fletus quibus culpam ablueret, sed tormenta conscientiæ quibus sacrilegium fateretur; ut dum suo reus judicio damnatur, et spontaneo supplicio facinus expiatur, pietas Domini, qui se ipse nollet ulcisci, et divinitas probaretur, qui conscientiam mentis invisibili potestate interrogaret.

94. *Peccavi,* inquit, *quod tradiderim sanguinem justum.* Etsi cassa est pœnitentia proditoris, quia peccavit in Spiritum sanctum; est tamen nonnullus in scelere pudor culpam agnoscere. Et quamvis ille non absolvitur, Judæorum tamen impudentia confutatur : quos cum professio redarguat venditoris, scelerati tamen sibi vindicant jura contractus, et exsortes reatus esse se credunt, dum dicunt : *Quid ad nos? Tu videris.* Amentes plane, qui putent solvi se magis auctoris scelere, quam teneri. In pecuniariis causis refuso pretio jus solvitur : hi pretium recipiunt, et sacrilegium persequuntur, ac pertinacibus studiis funestam sibi vindicant sanguinis auctionem, cum refunderet venditor sacrilegii mercedem.

95. Evidenter itaque dum pretium sanguinis a Judæorum gazophylaciis separatur, et ager figuli ea qua venditur Christus, comparatur pecunia; dum is locus humandis peregrinorum reliquiis dicatur, et prophetiæ impletur oraculum, et surgentis Ecclesiæ mysterium revelatur. Ager enim secundum divina præcepta mundus hic omnis est : figulus autem, ille qui nos formavit e limo, de quo habes in veteri Testamento : *Quia finxit Deus hominem de limo terræ,* formandi per naturam, re-

formandi per gratiam habens pro suo arbitrio potestatem. Nam etsi propriis vitiis corruamus; per illius tamen misericordiam resumto mentis spiritu, secundum Hieremiæ oracula reformamur.

96. Pretium quoque sanguinis est pretium Dominicæ passionis. Ergo pretio sanguinis emitur mundus a Christo; venit enim ut salvetur mundus per ipsum : in quo juxta ut opus auctoris, et jus est. Venit ergo ut consepultos per baptismum, et commortuos Christo ad perpetuitatis gratiam reservaret. Sed non passim omnibus ad sepeliendum est locus; nam etsi omnes mundus includat, non omnes reservat : et si communis habitatio, tamen legitima sepultura est eorum scilicet qui nunc sunt per fidem domestici Dei, sed fuerunt in lege peregrini. Qui sunt isti nisi de quibus dicitur : *Memores estote quod aliquando vos gentes, qui eratis in carne alienati a conversatione Israel, et peregrini promissionis Testamentorum?* Sed hi nunc jam non sunt advenæ atque peregrini; quoniam cives sanctorum esse fidei jure meruerunt.

97. Sequitur admirabilis locus, quo subeundæ æquanimiter injuriæ moralis infunditur patientia pectoribus humanis. Accusatur Dominus, et tacet : et bene tacet, qui defensione non indiget. Ambiant defendi, qui timent vinci. Non ergo accusationem timendo confirmat, sed despicit non refellendo. Quid enim timeret, qui non ambiret salutem? Salus omnium suam prodidit, ut adquirat omnium. Sed quid de Deo loquar? Susanna tacuit, et vicit; melior enim causa, quæ non defenditur, et probatur. Et hic Pilatus absolvit : sed absolvit judicio, crucifixit mysterio. Verum hoc speciale Christi : illud humanum, ut apud iniquos judices magis videretur noluisse, quam non potuisse defendi.

98. Cur autem Dominus tacuerit, ipse præmisit, dicens : *Si vobis dixero, non credetis mihi : si vos interrogavero, non respondebitis mihi.* Illud tamen præstantissimum, quod maluit regem se probare, quam dicere; ut condemnandi causam habere non possent, qui quod objiciunt, hoc fatentur.

99. Herode autem cupiente aliqua mirabilia ejus videre (v. 8), ipse tacuit et nihil fecit; quia nec illius crudelitas merebatur videre divina, et Dominus jactantiam declinabat. Et fortasse typice in Herode omnes impii significantur : qui si Legi non crediderint et prophetis, mirabilia Christi opera in Evangelio quoque videre non possint.

100. Ad Herodem mittitur, ad Pilatum remittitur (v. 11). Etsi uterque reum non pronuntiant; alienæ tamen crudelitatis studiis obsequuntur. Lavit quidem manus Pilatus, sed facta non diluit; judex enim nec invidiæ cedere debuit, nec timori; ut sanguinem innocentis addiceret. Monebat uxor : lucebat in nocte gratia : divinitas eminebat; nec sic a sacrilega sententia temperavit.

101. Similiter in hoc typum omnium judicum arbitror esse præmissum, qui damnaturi essent eos quos innoxios æstimarent. Tolerabiliores tamen gentiles esse quam Judæos conjuncta Pilato persona* demonstrat : et magis eos divinis ad fidem operibus admoneri. Quales autem illi qui Dominum majestatis crucifixerunt?

102. Nec immerito homicidæ absolutionem petunt (v. 18), qui flagitabant innocentis exitium. TALES LEGES iniquitas habet, ut oderit innocentiam, scelus diligat. In quo tamen nominis interpretatio speciem dat figuræ; Barabbas enim patris filius latine dicitur : illi ergo quibus dicitur : *Vos ex patre diabolo estis*, vero Dei Filio filium patris sui Antichristum prælaturi esse produntur.

V. 11. Et indutum illum veste alba remisit.

103. Non otiosum quod veste alba induitur ab Herode, immaculatæ tribuens indicia passionis; quod agnus Dei sine macula, cum gloria peccata mundi susciperet. In typo etiam Herodis, atque Pilati, qui amici ex inimicis facti sunt (v. 12) per Jesum Christum plebis Israel populique gentilis figura servatur, quod per Domini passionem utriusque sit

* *Conjuncta Pilato persona*, nimirum illius uxor.

futura concordia : ita tamen ut plus populus nationum capiat verbum Dei, et ad populum Judæorum fidei suæ devotione transmittat; ut illi quoque gloria majestatis suæ corpus vestiant Christi, quem ante despexerant.

104. Chlamidem autem coccineam induitur a militibus, et purpuream tunicam : in altera designans martyrum palmas, in altera regiæ potestatis insignia; quod caro ejus fusum toto orbe terrarum sanguinem esset susceptura pro nobis, et passio regnum paritura de nobis.

105. Corona quoque de spinis capiti ejus adnexa, quid aliud quam divini operis munus ostendit, quod de peccatoribus mundi tamquam sæculi spinis triumphalis gloria Deo quæreretur. Nec flagella vacant, quia flagellatus est ipse, ne nos flagellaremur : *Homo* enim *in plaga, et sciens ferre infirmitates, pro nobis dolet*, a nobis qui Deum antea fugiebamus flagella detorquens : tam patiens Dominus, ut fugitivorum vinculis proprias manus, fugitivorum flagellis suum corpus offerret. Detestabili itaque mentis affectu, honoratum tamen Judæi exitum produnt; nam etsi compungentes coronant, illudentes adorant : etsi corde non credunt; quem perimunt, confitentur. Illis defuerunt boni operis affectus, Deo tamen suus non defuit honor : qui salutatur ut rex, coronatur ut victor, quasi Deus, et Dominus adoratur.

106. Arundo quoque vel secundum Matthæum comprehenditur manu ejus; ut fragilitas humana jam non sicut arundo moveatur a vento, sed operibus Christi corroborata fundetur, et adfixo cruci chirographo quod erat contrarium nobis, sententia vetusta cessaret : vel secundum Marcum caput ejus percutit; ut solidata divinitatis adtactu nostra conditio nutare non possit.

107. Sed jam trophæum suum victor adtollat. Crux super humeros imponitur ut trophæum (v. 26), quod sive Simon, sive ipse portaverit; et Christus in homine, et homo portavit in Christo. Nec discordant Evangelistarum sententiæ, quando concordat mysterium : et bonus ordo nostri profectus est, ut prius crucis suæ trophæum ipse erigeret, deinde martyribus traderet erigendum. Non Judæus est qui crucem portat, sed alienigena, atque peregrinus : nec præcedit, sed sequitur, juxta quod scriptum est : *Tolle crucem tuam, et sequere me*. Non enim suam, sed nostram crucem Christus adscendit. Nec mors illa divinitatis fuit, sed quasi hominis; unde et ipse ait : *Deus, Deus meus, respice me : quare me dereliquisti?*

108. Pulcre adscensurus crucem regalia vestimenta deposuit; ut scias quasi hominem passum esse, non quasi Deum regem : etsi utrumque Christus, quasi hominem tamen, non quasi Deum cruci esse suffixum. Sed milites non Judæi sciunt quo tempore, qualia vestimenta Christo conveniant. Judicio quasi victor adsistit : ad passionem tamquam reus, humilis venit.

109. Nunc quoniam trophæum jam vidimus, currum suum triumphator adscendat : nec arborum truncis, aut quadrijugis plaustris manubias de mortali hoste quæsitas, sed patibulo triumphali suspendat captiva de sæculo spolia. Non hic revinctis post tergum brachiis gentes, nec excisarum urbium imagines cernimus, oppidorumque captorum simulacra, aut submissa captorum regum colla miramur, quales humanorum solent species esse triumphorum; nec victoriæ terminos regionis fine distinctos : sed ovantes populos nationum, quæsitos non ad supplicium, sed ad præmium, reges liberis affectibus adorantes, voluntariis urbes studiis deditas, et in melius reformatas imagines oppidorum, quas non fucus* expresserit, sed devotio coloraverit fidei : arma, victoriarumque jura toto orbe currentia, captivum principem mundi, et spiritualia nequitiæ quæ sunt in cœlestibus, obedientia vocis humanæ imperio, subditas dominationes variarumque vir-

* *Fucus*, proprie quoddam rubei coloris genus est : sed hic laxe sumitur pro colore omni quo pictores utuntur. Cæterum non indiligenter hoc et sequentibus numeris ea percurruntur, quæ olim in triumphis Romani observabant.

tutum species, non sericis, sed moribus emicantes. Fulget castitas, fides splendet, et induta mortis exuviis devotio fortitudinis jam resurgit. Unus Dei triumphus fecit omnes prope jam homines triumphare, crux Domini.

110. Refert ergo considerare qualis adscendit. Nudum video : talis ergo adscendat qui sæculum vincere parat; ut sæculi adjumenta non quærat. Victus est Adam qui vestimenta quæsivit : vicit ille qui tegumenta deposuit. Et talis adscendit quales nos autore Deo, natura formavit : talis in paradiso primus homo habitavit, talis ad paradisum homo secundus intravit. Et ut non sibi soli sed omnibus vinceret, manus extendit, quo omnia traheret ad se ; ut nodo mortis exuta, jugo fidei suspensa, cœlestibus ea quæ prius erant terrena sociaret.

111. Scribitur etiam titulus (v. 38) : solet præcedere pompa victores ; at vero currum Domini triumphalem præibat bona pompa resurgentium defunctorum. Solet etiam titulus subjugatarum gentium numerum designare. Sit in illis triumphis ordine quodam digesta miserabilis devictarum, pereuntium contumeliosa captivitas nationum : hic redemtarum gentium vernat gratia : digni tanto triumpho jugales, ut cœlum, terra, maria, inferna a corruptela mutentur ad gratiam.

112. Scribitur autem titulus, et super crucem ponitur, non infra crucem ; quia principium super humeros ejus. Principium autem quid est, nisi sempiterna virtus ejus, atque divinitas? Unde et ipse interrogatus quis esset, respondit : *Principium, qui et loquor vobis.* Legamus hunc titulum :

Jesus, *inquit*, Nazarenus rex Judæorum.

113. Merito supra crucem titulus; quia non humani corporis, sed divinæ potestatis est regnum quod habet Christus. Merito supra crucem titulus; quia licet in cruce erat Dominus Jesus, super crucem tamen regis majestate radiabat. Vermis in cruce, scarabeus in cruce : et bonus vermis qui hæsit in ligno, bonus scarabeus qui clamavit e ligno. Quid clamavit? *Domine, ne statuas illis hoc peccatum.* Clamavit latroni : *Hodie mecum eris in paradiso.* Clamavit quasi scarabeus : *Deus, Deus meus, quare me dereliquisti?* Et bonus scarabeus, qui lutum corporis nostri ante informe ac pigrum virtutum versabat vestigiis : bonus scarabeus, qui de stercore erigit pauperem. Erexit Paulum, qui æstimatus est ut stercora : erexit et Job qui sedebat in stercore. Non mediocris ergo titulus.

114. Ipse autem crucis locus, vel in medio, ut conspicuus omnibus : vel supra Adæ, ut Hebræi disputant, sepulturam. Congruebat quippe ut ibi vitæ nostræ primitiæ locarentur, ubi fuerant mortis exordia.

115. Dividuntur vestimenta, aliis aliud sorte defertur; Dei enim spiritus non humana opinione comprehenditur, sed quasi quodam eventu inopinatus illabitur. Et fortasse milites isti quatuor Evangelistarum habebant typum, qui scripserunt titulum, quem omnes legamus. Lego titulum regis Judæorum, cum lego : *Regnum meum non est de hoc mundo.* Lego causam Christi super caput ejus scriptam, cum lego : *Et Deus erat Verbum;* caput enim Christi Deus est.

116. Isti ergo servabant Jesum et hodie servant; ne cui forte labatur, ne cui de passione descendat, quod petebat populus Judæorum. Mihi plane Christus in passione moriatur, ut post passionem resurgat. Noluit descendere sibi, ut moreretur mihi. Nobis ergo jam Christus servatur : propter nos dividuntur vestimenta ejus. Non possunt singuli habere omnia, et ideo super tunicam sors agitatur; quia non pro hominis voluntate divisio fit Spiritus sancti. Divisiones enim gratiarum sunt, sed operatus est Spiritus, dividens singulis prout vult.

117. Intuere nunc Christi vestimenta divisa. Ubi illa quæram? Quære in Matthæo, invenies penes ipsum solum chlamidem coccineam : penes Johannem vestem purpuream : penes Marcum purpuram tantum : penes Lucam vestem albam; hac enim sola pro sua fuit portione contentus. Quantos itaque Christus sua veste vestivit? Puto autem quod non quatuor tantum, sed omnes vestivit

milites, et omnibus abundavit. Sed revertamur ad Evangelistas.

118. Mystice itaque istæ quatuor partes, non partes vestium, sed qualitates mihi videntur esse virtutum. Alius enim de regno sublimius scripsit : alius de hominis institutione diffusius : Lucas nitorem sibi sacerdotalis vestis elegit ; Marcus vero verborum textum non desideravit : denique Johannes quasi quasdam intexit sententias, quibus vestiat fidem nostram. Nonne tibi videtur intextum illud : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum, et omnia per ipsum facta sunt ?* At vero Marcus tamquam purpuræ fulgore contentus, sine ulla intextione verborum : *Initium*, inquit, *Evangelii Jesu Christi Filii Dei.*

119. Ergo vestimenta divisa sunt Christi, nempe vel gesta, vel gratia; quia tunica non potuit dividi, fides scilicet, quoniam non pro portione singulorum, sed pro jure communis est omnium; quod enim non dividitur, singulis manet integrum.

120. Et bene *Desuper texta;* sic enim texitur fides Christi, ut de divinis ad humana descendat; ex eo quod ante sæcula ex Deo natus, posteriori tempore susceptionem carnis adsumserit. Significatur igitur nobis eo quod non debeat fides scindi. sed solida permanere.

V. 43. Amen, amen dico tibi : Hodie mecum eris in paradiso.

121. Pulcherrimum affectandæ conversionis exemplum, quod tam cito latroni venia relaxatur, et uberior est gratia quam precatio; semper enim Dominus plus tribuit, quam rogatur. Ille enim rogabat ut memor esset sui Dominus, cum venisset in regnum suum : Dominus autem ait illi : *Amen, amen dico tibi : Hodie mecum eris in paradiso :* Vita est enim esse cum Christo; ideo ubi Christus, ibi vita, ibi regnum. Cito igitur ignoscit Dominus; quia cito ille convertitur.

122. Unde et illud solvi videtur, quia alii duos convicіantes inducunt latrones, iste unum convicіantem (v. 39) et unum rogantem. Fortasse et iste prius conviciatus est, sed repente conversus est. Nec mirum si converso culpam ignoscebat, qui insultantibus veniam relaxabat. Potuit etiam de uno pluraliter dicere, sicut illud est : *Adstiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum;* solus enim Herodes rex, et princeps Pilatus in apostolorum Actibus conspirasse adversus Christum Petri voce produntur. Sic et ad Hebræos habes, in caprinis pellibus ambulabant, secti sunt, et leonum molas obstruxerunt; cum solus Elias melotidem habuisse, Esaias sectus esse, Daniel a leonibus intactus mansisse doceatur.

123. Quam exsecrabilis in facto iniquitas Judæorum, ut quasi latronem crucifigerent omnium redemtorem ! Bonus tamen in mysterio latro, qui insidiatus est diabolo, ut vasa ejus auferret. Mystice autem latrones duo duos populos peccatores significant per baptismum crucifigendos esse cum Christo : quorum dissensio diversitatem pariter credentium signat. Denique unus a sinistris, alter a dextris erat. Increpatio (v. 40) quoque futurum crucis scandalum etiam circa credentes revelat.

124. Et acetum offerebant Judæi. Bene ad consummanda omnia et corruptio sinceritatis hauritur; ut omnia cruci quæ vitiata fuerant, figerentur. Acetum itaque bibitur, vinum cum felle non bibitur; non quia fel, sed quia admixtæ vino amaritudines recusantur. Nam amaritudines vitæ nostræ pro corporis utique conditione suscepit. Denique ipse ait : *Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto.* Sed sinceritati non debuit amaritudo misceri, ut ostenderetur sine amaritudine immortalitas resurgentium futura : quæ quoniam immortalitas in vase coacuerat humano, separatur in Christo. Ergo acetum bibitur, hoc est, vitium corruptæ per Adam immortalitatis aboletur in calamo; ut de corpore absorberetur humano. Nos quoque vitia nostra per incuriam mentis corporisque concreta transfundamus in Christum : transfundamus per baptismum, ut crucifigamur in Christo : transfundamus per pœni-

tentiam, ut ab illo nobis vini sanguinisque cœlestis incorrupta sinceritas refundatur.

125. Denique ubi acetum bibit: Consummata sunt, inquit, omnia; eo quod adsumtæ mortalitatis impletum esset omne mysterium, et exhaustis omnibus vitiis, immortalitatis sola lætitia remansisset. Et ideo ait:

V. 46. In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum.

126. Et bene commendatur spiritus, qui reservatur; quod enim commendatur, utique non amittitur. Bonum ergo pignus est spiritus, bonum depositum. Unde et illic ait: *O Timothee, bonum depositum custodi*. Commendatur enim Patri spiritus; et ideo ait: *Quoniam non derelinques in inferno animam meam*. Vide autem magnum mysterium. Nunc commendat in manibus Patris spiritum suum, nunc in Patris gremio sedet; quia totum alius non capit Christum. Denique: *Ego*, inquit, *in Patre, et Pater in me*. Commendatur ergo Patri spiritus. Sed cum sit in superioribus, illuminat et inferna, ut universa redimantur: etenim Christus omnia, et in Christo omnia, licet in singulis Christus operetur. Caro moritur, ut resurgat: spiritus Patri commendatur, ut cœlestia quoque ab iniquitatis vinculo solverentur, et pax fieret in cœlo, quam terrena sequerentur.

V. 46. Et hoc dicto, tradidit spiritum.

127. Et bene *tradidit*, qui non invitus spiritum emisit. Denique Matthæus ait: *Emisit spiritum*; quod enim emittitur, voluntarium est: quod amittitur, necessarium. Propterea addidit: *Magna voce*. In quo vel professio gloriosa usque ad mortem se pro nostris descendisse peccatis (ergo nec ego erubescam fateri quod Christus non erubuit voce magna profiteri); vel evidens manifestatio contestantis Dei secessionem divinitatis et corporis *. Sic enim habes: *Clamavit Jesus voce magna. dicens: Deus, Deus meus, respice in me: quare me dereliquisti?* Clamavit homo divinitatis separatione moriturus. Nam cum divinitas mortis libera sit, utique mors esse non poterat, nisi vita discederet: quia vita divinitas est.

128. Jam quæ sequuntur, ostendunt quia propter impietatem hominum finis sæculi sit futurus. Itaque significatur per Domini passionem occasura præsentia, ut oriantur futura. Tenebræ (v. 44) igitur offusæ sunt oculis perfidorum ut fidei lumen resurgeret. Sol occidit sacrilegis (v. 4) vel refugit; ut funesti spectaculum sceleris obumbraret. Petræ scissæ sunt, ut per prærupta saxorum ostenderetur futurum, quoniam verbi vis pectorum dura penetraret; quo facilius ex cavis petrarum illi venatores quos Hieremias prædixit, Domino venarentur. Monumentorum autem reseratio quid aliud, nisi claustris mortis effractis, resurrectionem significat mortuorum, quorum in adspectu fides, in processu typus, quod in sanctam prodeundo civitatem, præsentium specie declarabant in illa Hierusalem quæ in cœlo est, futurum perenne diversorium resurgentium? Etiam velum scinditur (v. 45), quo vel duorum populorum divisio, vel mysteriorum Synagogæ profanatio declaratur. Scinditur ergo velum vetus; ut Ecclesia nova fidei suæ vela suspendat. Synagogæ velamen aufertur; ut religionis interna mysteria, revelato mentis cernamus obtutu. Denique jam etiam centurio Dei filium quem crucifixerat, confitetur (v. 47). O duriora saxis pectora Judæorum! Finduntur petræ, sed horum corda obdurantur. Judex arguit, credit minister, proditor scelus suum morte condemnat, elementa fugiunt, terra concutitur, monumenta reserantur: Judæorum tamen immobilis duritia manet orbe concusso.

129. Stabant autem et mulieres (v. 49) hæc videntes: stabat et mater, cum studio pietatis sua pericula postponeret.

* Itane opinatus est Ambrosius divinitatem contra manifestum Pauli testimonium secessisse a Christi corpore vel anima semel adsumtis? Respondent Petrus Lombardus et S. Thomas recessisse divinitatem quod ad effectum, id est, protectionem suam subtraxisse: Etenim *si non cohibuisset potentiam*, inquit ille, *sed exercuisset, non moreretur Christus*.

Sed et Dominus pendens in cruce, qui sua pericula contemneret, pio matrem commendabat affectu. Quod non otiose Johannes pluribus prosecutus est; alii enim mundum descripsere concussum, cœlum tenebris obductum, refugisse solem. Addiderunt Matthæus et Marcus, qui humana atque moralia uberius prosecuti sunt: *Deus, Deus meus, respice in me : quare me dereliquisti?* ut ad crucem Christi susceptionem pervenisse crederemus conditionis humanæ. Lucas autem competere evidenter adseruit latroni veniam sacerdotali intercessione donatam, et Judæis persequentibus eodem munere indulgentiam postulatam.

130. Johannes ergo qui plenius divina penetravit mysteria, non immerito laboravit, ut quæ Deum generaverat, mansisse eam virginem declararet. Solus ergo me docet, quod alii non docuerunt, quemadmodum in cruce positus appellaverit matrem, pluris putans quod victor suppliciorum atque pœnarum, victor diaboli, pietatis officia dividebat; quam quod regnum cœleste donabat. Nam si religiosum est quod latroni venia donatur a Domino, multo religiosius quod mater honoratur a Filio.

131. Nec præposterum judicetur, quod prius latronis absolutionem quam matris appellationem scripsi; qui enim venerat salvos facere peccatores, non absurdum si prius in meis scriptis susceptum munus in redimenda salute peccatoris implevit. Denique ipse ait: *Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei?* Quia non venerat vocare justos, sed peccatores. Sed ibi pro loco, hic et in cruce non immemor matris, appellat eam dicens: *Ecce filius tuus*; et Johanni: *Ecce mater tua.* Testabatur de cruce Christus, et testamentum ejus signabat Johannes, dignus tanto testatore testis. Bonum testamentum non pecuniæ, sed vitæ: quod non atramento scribitur, sed Spiritu Dei vivi: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis.*

132. Sed nec Maria minor quam matrem Christi decebat, fugientibus apostolis ante crucem stabat, et piis spectabat oculis Filii vulnera: quia exspectabat non pignoris mortem, sed mundi salutem. Aut fortasse quia cognoverat per Filii mortem mundi redemtionem, aula regalis putabat se et sua morte publico muneri aliquid additaram. Sed Jesus non egebat adjutore ad omnium redemtionem, qui dixit: *Factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber.* Suscepit quidem matris affectum, sed non quæsivit hominis auxilium. Habemus igitur pietatis magistrum: docet lectio quid maternus debeat affectus imitari, quid sequi reverentia filiorum; ut illæ se offerant in filiorum periculis, illis amplius solitudo materna quam suæ mortis mœstitia sit dolori.

133. Quo loco uberrimum testimonium Mariæ virginitatis adhibetur. Neque enim abrogatur uxor marito, cum scriptum sit: *Quod Deus conjunxit, homo non separet;* sed quæ propter mysterium conjugium prætexuit, completis mysteriis jam conjugio non egebat. Aut si moralia sequimur, in mœrore* castitas imperatur.

134. Mysticum tamen est quod commendatur Johanni inter cæteros juniori: quod non otiosis auribus debemus accipere. Periculosa est enim mulieribus copula adolescentis, et species juventutis; ne qua fortasse curiosa exempli, incuriosa mysterii, quæ luxuriari in Christo cupiens, Mariæ speciem prætendat, non imitetur affectum, sicut vulgus nunc male audit mulierum, relicto seniore marito, ut juniorem sequantur. Discat ergo Ecclesiæ hic esse mysterium, quæ populo seniori specie ante copulata, non usu, posteaquam peperit Verbum, et in corporibus ac mentibus hominum per fidem crucis et sepulturam Dominici corporis seminavit, ex præcepto Dei societatem populi junioris elegit.

135. Quæro etiam cur ante mortem non inveniamus esse percussum, post mortem inveniamus? Nisi forte ut voluntarius exitus ejus magis quam necessarius fuisse doceatur, et ordinem

* *In mœrore;* hinc est quod viduis feminis, tempore luctus maritalis, quem Theodosius duodecim mensium esse voluit, ad secunda vota convolantibus pœna irrogabatur: quo respexisse Ambrosium probabile est.

mysticum noverimus; quia non ante altaris sacramenta, quam baptismum: sed baptismum ante, sic poculum. Deinde ut advertamus quia licet corporis ejus fuerit natura mortalis, licet qualitas similis; dissimilis tamen gratia. Nam utique post mortem sanguis in nostris corporibus congelascit: ex illo autem incorrupto licet corpore, sed defuncto, omnium vita manabat. Aqua enim et sanguis exivit: illa quæ diluat, iste qui redimat. Bibamus ergo pretium nostrum, ut bibendo redimamur.

136. Quid sibi etiam vult, quod non apostoli, sed Joseph et Nicodemus (v. 50) Christum sepeliunt? Unus justus et constans, alter in quo dolus non erat; talis enim Christi est sepultura, quæ fraudem iniquitatemque non habeat. Obstruitur igitur tergiversandi locus, et domestico Judæi testimonio revincuntur; nam si apostoli sepelissent, dicerent utique non sepultum, quem sepultum raptum esse dixerunt.

137. Justus autem Christi corpus operit sindone, innocens ungit unguento; namque hæc non otiose distincta reperimus; quia justitia vestit Ecclesiam, innocentia gratiam subministrat. Vesti ergo et tu Domini corpus gloria sua, ut et ipse sis justus: et si mortuum credis, operi tamen divinitatis plenitudine suæ. Unge illud myrrha et aloe, ut bonus odor Christi sis. Bonum linteum misit Joseph ille vir justus, et fortasse illud quod Petrus vidit e cœlo ad se esse demissum, in quo erant genera quadrupedum et ferarum et volucrum, ad similitudinem gentium figurata. Mystico igitur unguento illo pistico consepelitur Ecclesia, quæ diversitatem populorum fidei suæ communione sociavit.

138. De hoc Joseph in Johanne solo invenio quod occultus venerit ad Pilatum propter metum Judæorum. Quomodo justus latebram periculi timore quæsivit? Ego autem puto quod ideo occulte petierit; ut corpus impetraret, non ut periculum caveret. Et tamen quid mirum si occultabatur justus, quando occultabantur et apostoli justorum magistri? Veni et tu: vel sero, vel nocte, vel quacumque hora veneris, invenies Jesum ad suscipiendum paratum, nec minorem serius venientibus mercedem pia largitate solventem; nam et qui sexta hora venit, non est mercede fraudatus: et qui undecima, plenitudinem mercedis accepit. Sed etiam Nicodemus nocte venit. Nox erat, quia adhuc non erat resurrectio. Denique resurrexit Christus, et justus ait: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit.*

139. Hunc Joseph justum Lucas dixit, Matthæus divitem. Et merito dives hoc loco dicitur, ubi corpus suscepit Christi; suscipiendo enim divitem, nescivit fidei paupertatem. Dives est ergo qui justus est. Justus igitur sindone involvit: Israelita vero et diversos miscet virtutum odores, et aloes mittit quasi libras centum, hoc est, perfectæ fidei quantitatem. Et ligaverunt corpus Jesu juxta consuetudinem spiritalium Judæorum, non utique nodis perfidiæ, sed fidei ligaturis. Et posuerunt in horto, cui frequenter Ecclesia comparatur, quæ diversorum habeat poma meritorum, floresque virtutum.

140. Nec otiose alius monumentum novum dixit, alius monumentum Joseph. Non habebat igitur Christus tumulum suum; etenim tumulus his paratur qui sub lege sunt mortis: victor mortis tumulum suum non habet. Quæ enim communio tumulo et Deo? Denique Ecclesiastes ait de eo qui meditatur in bonis*: *Et sepultura non est illi.* Specialis igitur præter communem omnium mortem mors Christi est: et ideo non cum aliis sepelitur, sed solus tumulo includitur; omnia enim in similitudinem hominum habuit incarnatio Domini, sed similitudo erat cum differentia. Natus est ex Virgine, similitudine generationis, dissimilitudine conceptionis. Curabat ægros, sed imperabat. Aqua Johannes baptizabat, hic spiritu. Et mors ergo Christi communis secundum naturam corporis, specialis secundum virtutem.

* Eccles. 6, 3. Vulgata habet: *Et anima ejus non utatur bonis substantiæ suæ.* Congruit cum LXX interpr. Και ψυχη αυτου ου πληθησεται απο της αγαθωσυνης.

141. Quis autem est Joseph, cujus in tumulo ponitur (v. 53)? Utique ille justus. Bene ergo Christus monumento creditur justi; ut habeat Filius hominis ubi caput suum reclinet, et justitiæ habitatione requiescat. Bene autem novo, secundum litteram quidem, ne alius suscitatus a perfidis diceretur : mystice vero quid possumus intelligere, nisi forte quia legimus : *Sepulcrum patens est guttur eorum?* Ergo sepulcrum patens est guttur hominis, in quo perfidia lethalis et mortua verba conduntur, quod per vetustatem et incursionem aliquam bestiarum fatiscit et solvitur. Est ergo e contrario monumentum in secretis hominum, quod sibi in pectoribus duritiæ gentilis penetrabili verbo justus excidit, fidei atque doctrinæ operibus perpolitum, ut prætenderet in nationibus virtus Christi.

142. Cui pulcherrime lapis admotus est, ne pateret; quicumque enim in se bene humaverit Christum, diligenter custodiat; ne eum perdat, neve perfidiæ sit ingressus. Vides enim quia Petrus et Johannes priores intrare meruerunt. Denique Johannes ipse non antequam crederet, introivit.

143. Et bene in petra excisum dicitur, hoc est, in fidei firmamento, de qua veri Israelitæ dulcedinem mellis et oleum spiritale suxerunt. Sepelierunt autem Christum justus, et qui Deum vidit; non enim sepeliunt Christum, nisi qui Deum credunt.

144. Denique non omnes possunt sepelire (v. 55) Christum : quamvis religiosæ mulieres, a longe stant : sed quia religiosæ, locum diligenter observant; ut unguenta adferant, et superfundant. Sollicitæ tamen et a monumento posteriores recedunt, et ad monumentum priores revertuntur : etsi deest constantia, non deest diligentia. Sexus nutat, devotio calet.

145. Denique resurrectionis tempore præsto sunt, et cum viri fugarentur, solæ tamen ab Angelo ne timeant admonentur. Petrum evocant studio priores, sed posteriores fiducia. Denique ille sine metu advenit, et constanter qui posterior venerat, primus ingreditur, quasi qui claves regni ut aliis aperiret, acceperat.

146. Terræ motus autem fidelibus resurrectio est, impiis metus : his, quia pigrum corpus a mortis sopore se commovet : illis, quia tremore corporis et terrena mobilitate turbati, a resurrectionis fide et credulitate desciscunt.

Cap. 24, v. 1. Mane autem sabbati venerunt valde tempore ad monumentum.

147. Magna oritur hoc loco plerisque dubitatio; nam etsi non videntur Evangelistæ dixisse contraria, tamen diversa dixerunt. Siquidem hic, *Mane valde tempore* : Marcus, *Valde mane* : Matthæus, *Vespere sabbati* : Johannes, *Prima sabbati cum adhuc tenebræ essent*, mulieres ad monumentum venisse dixerunt. Deinde hic duos viros, Marcus unum juvenem in albis sedentem, Matthæus unum Angelum, Johannes duos Angelos in albis sedentes visos esse memoraverunt. Postremo, quod vix enodabile videatur, Johannes scripsit dictum Mariæ Magdalenæ : *Noli me tangere; nondum enim adscendi ad Patrem meum* : Matthæus occurrisse Dominum scripsit Mariæ Magdalenæ, et alteri Mariæ, et illas accessisse, et tenuisse pedes ejus, et adorasse evidentissima descriptione digessit.

148. Quomodo ergo solvendum, nisi quatuor Evangelistas de diversis quatuor putes dixisse temporibus; ut et personas alias mulierum, et alias conjicias visiones? Denique aliæ cum unguento prima sabbati veniunt: aliæ sine unguento, vespere sabbati. Istarum nomen exprimitur, illæ de Galilæa secutæ Dominum designantur.

149. Quo loco ne quem spinosæ interpretationis in fine offendat asperitas, ubi suavia forte præsumta sunt; æstimate jam nos complendi sermonis vela submittere, quoniam ad portum venimus : et navis quæ cursu concito maria transmearit, ubi littori cœperit appropinquare, latentia cautium cursu perstringit infracto. Ergo ne tamquam inerti gubernatori in arenis littoris mihi hæreat sermo, tamquam in vada cæca lentandum iter quam præcipitan-

dum arbitror; quo minus rimosa nobis patescat oratio.

150. Primum igitur illud spectandum est, quod scriptum est: *Vespere autem sabbati, quæ lucescit in prima sabbati*, resurrexisse Dominum. Sic enim habes: quia *Vespere sabbati venit Maria Magdalene et altera Maria videre sepulcrum. Et ecce terræ motus factus est magnus.* Non enim die sabbati (nam *siluerunt* * *sabbato secundum mandatum*) sed post sabbati diem, nocte utique resurrexit. Denique quæ mane venerunt, licet valde tempore, tamen jam Dominum resurrexisse cognoverunt.

151. Sic igitur temperandum est, ut neque mane Dominica quæ est prima post sabbatum, neque sabbato resurrectio facta credatur. Nam quomodo triduum compleretur; non ergo vesperascente die, sed noctis vespere resurrexit. Denique græcus sero dixit, hoc est, ὀψέ. Sero autem et horam signat in occasu diei, et cujusque rei significat tarditatem; quomodo si dicas: Sero mihi suggestum est, id est, tarde. Sero venit, id est, post præstitutum tempus advenit: et licet mane sequenti die venerit, sero est tamen, ubi agendi tempus emensum est. Est et sero tempus noctis profundum, ut si dicas: Sero ad lucubrandum surrexit, id est, non vespertino tempore, sed profunda nocte surrexit.

152. Unde et mulieres ad monumentum accedendi habent facultatem, jam utique custodibus quiescentibus: et ipsi custodes terrentur amplius, quod usu venit somno excitis. Postremo etiam principes sacerdotum congregati cum senioribus nocte id factum esse confirmant, dicentes custodibus: *Dicite, quia discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum, nobis dormientibus.* Ex tempore enim quod a custodibus compererunt, argumentum fraudis arripiunt. Nam Johannes mane, cum adhuc tenebræ essent, Mariam Magdalenam ad se et ad Petrum venisse significat, et tamen ignaram factæ resurrectionis inducit; nam utique si advesperascente die, facta esset, statim potuit innotescere.

153. Mane est, et adhuc Petrus nescit, nescit Johannes. Numquid patiebatur Dominus diutius torqueri discipulos suæ mortis incerto, ad quos statim Angelus, statim Dominus gestæ rei nuntias mulieres destinavit? Et ut scias nocte factum, mulieres aliæ nesciunt, aliæ sciunt: sciunt quæ observaverunt noctibus et diebus, nesciunt quæ recesserunt. Nescit una Maria Magdalene, secundum Johannem: scit altera Maria Magdalene, secundum Matthæum; nam eadem et ante scire, et postea nescire non potuit. Ergo si plures Mariæ, plures fortasse etiam Magdalenæ, cum illud personæ nomen sit, hoc locorum.

154. Denique alteram esse cognosce. Illa admittitur pedes Domini tenere: tangere Dominum ista prohibetur. Illa Angelum videre meruit, hæc primo quando venit, neminem vidit. Illa discipulis Dominum resurrexisse nuntiavit, ista raptum esse significat. Illa gaudet, hæc plorat. Illi in gloria sua jam Christus occurrit, hæc adhuc mortuum quærit. Illa Dominum vidit et credidit, hæc non potuit agnoscere cum videret. Illa fideli adorabat in spiritu, hæc dubio mœstificabatur affectu.

155. Merito nimirum prohibetur tangere Dominum; non enim corporali tactu Christum, sed fide tangimus: *Nondum enim*, inquit, *adscendi ad Patrem meum*; hoc est, nondum tibi adscendi, quæ viventem cum mortuis quæris: et ideo ad fortiores mittitur, quorum credere discat exemplo, ut illi resurrectionem prædicent.

156. Sicut in principio mulier auctor culpæ viro fuit, vir executor erroris: ita nunc quæ mortem prior gustaverat, resurrectionem prior vidit, culpæ ordine, et remedio prior. Et ne perpetui reatus apud viros opprobrium sustineret: quæ culpam viro transfuderat, transfudit et gratiam, veterisque lapsus compensat ærumnam resurrectionis indicio. Per os mulieris mors ante processerat, per os mulieris vita reparatur.

* *Siluerunt*, Scripturæ usu ac more ponitur pro *quieverunt*.

157. Sed quia constantia ad prædicandum necessaria, inferior sexus ad exsequendum infirmior, viris evangelizandi mandatur officium. Nam sicut mulierum per Jesum non solum culpa solvitur, sed etiam multiplicatur gratia; ut pluribus suadeat, quæ unum ante deceperat: ita et vir, qui temere ante crediderat, fœneratum munus recuperare debuit; ut qui sibi ipse fuerat ad credendum lubricus, fieret aliis ad prædicandum idoneus.

158. Sed advertamus ipsa verba mandati. *Noli me tangere; nondum enim adscendi ad Patrem meum. Vade autem ad fratres meos, et dic eis : Adscendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum : Deum meum, et Deum vestrum.* Quomodo non adscenderas, Domine Jesu? Quemadmodum aberas, qui in manus Patris commendaveras spiritum? Aut quando abesse potes, qui semper in Patre es, cum Patre semper? Denique ipse dixisti : *Si descendero in infernum, ades. Si sumsero pennas meas ante lucem, et habitem in extremo maris; etenim illo manus tua deducet me.* Aut quomodo adscendis, qui ubique semper es?

159. Descendisti quidem Filius hominis, nec Patri, cum descenderes, abfuisti : sed descendisti nobis; ut te oculis ac mentibus videremus, ut in te crederemus. Ergo et adscendisti nobis; ut et te sequeremur mentibus, quem oculis videre non possumus. Adscendisti apostolis, quibus dixisti : *Qui me videt, videt et Patrem.* Denique Johannes ubi te quæreret, scivit. Apud Patrem quæsivit, et reperit, et ideo ait : *Et Verbum erat apud Deum.* Adscendisti et Paulo, qui non contentus solus te sequi, nos quoque docuit quemadmodum te sequamur, et ubi te reperire possimus, dicens : *Si ergo consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt, quærite, ubi Christus est ad dexteram Dei sedens.* Et ne oculorum magis hoc quam animorum putaremus officium, addidit : *Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.*

160. Ergo non supra terram, nec in terra, nec secundum carnem te quærere debemus, si volumus invenire; nunc enim secundum carnem jam non novimus Christum. Denique Stephanus non supra terram quæsivit, qui stantem te ad dexteram Dei vidit : Maria autem quia quærebat in terra, tangere non potuit. Stephanus tetigit, quia quæsivit in cœlo, Stephanus inter Judæos vidit absentem : Maria inter angelos non vidit præsentem. Sed quare non potuerit illa tangere, Evangelista ipse nos docuit dicens, quia cum te videret, nesciebat quia tu es; sic enim habes : *Conversa est retrorsum, et vidit Jesum stantem, et non sciebat quia Jesus est.* Merito tangere non potuit, quæ videre non potuerat; nam qui videt, tangit.

161. Itaque quid intersit inter illam et hanc Mariam Scriptura distinguit. Illa occurrit, ut Jesum videat; hæc retrorsum convertitur : illa salutatur, hæc redarguitur. Denique sic habes : *Dicit ei Jesus : Mulier.* Quæ non credit, mulier est, et adhuc corporei sexus appellatione signatur : nam quæ credit, occurrit in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, carens jam nomine sæculi, corporis sexu, lubrico juventutis, multiloquio senectutis. Dicit ergo Jesus : *Mulier, quid ploras?* Quasi dicat : Non lacrymas nudas Deus, sed fidem exigit. Bonæ lacrymæ, si Christum agnoscas. *Quem quæris?* inquit. Molimina enim Dominus sera condemnat. Sed bene addidit : *Quem quæris?* Non quod iste dubitet quem requirat : sed quia illa quem quærat, ignorat; non enim Christum quærit, quem putat raptum. Adest Christus, quemadmodum quæritur? Nescitur ergo qui quæritur, quando non cognoscitur, cum videtur.

162. Denique Christum videbat, et hortulanum putabat; sic enim habes : *Illa existimans quia hortulanus esset, dixit ei : Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum, et ego eum tollam.* Etsi fide incerta, tamen sermone non lubrica : etsi hortulanum putavit, tamen Dei Filium designavit : etsi adhuc non credit, tamen affectat ut credat; ipse enim corpus tulit, qui suscitavit. Ergo veniabilis error mulieris, quæ licet dubitare non debuit Christi corpus per gloriam resurrectionis adsumtum;

doceri tamen gestit a Christo, et fidem suam jam devota promittit; ut et ipsa illud jam tollat e terris, et ad dexteram Dei quærat.

163. Denique post hæc verba non mulier, sed jam Maria vocatur; aliud est enim commune vulgi nomen, aliud speciale personæ Christum sequentis. Et ad discipulos, licet nondum arbitra plenæ fidei, tamen nuntia destinatur. Prohibetur autem tangere, quia nondum inhabitare in Christo corporaliter plenitudinem divinitatis, sicut Paulus, acceperat: nondum evacuaverat lubricum sæculi; carnis ambiguum: nondum vitam vixerat Christi. Denique stat, non adorat Dominum, nec pedes tenet, sicut illa Maria: in qua utique non tam obsequium corporale, quam plenæ fidei designatur affectus; quod Christum et hominem et Deum credat: Deus est enim qui adoratur, homo est qui tenetur.

164. Non igitur tangi Dominus fastidit a femina, cujus et Maria pedes unxit unguento: nec tactum dedignatur, sed profectum docet; quia non omnes Christum possunt tangere resurgentem, quem tetigerunt in hac vita et corpore commorantem. Qui vult Christum tangere, sua membra mortificet, et resurrecturo similis induat viscera misericordiæ, et non ambigat renuntiare terrenis.

165. Quid est igitur: *Noli me tangere?* Noli manum adhibere majoribus: sed vade ad fratres meos, hoc est, ad perfectiores. *Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse meus et frater, et soror, et mater est.* Quia resurrectio non facile nisi a perfectioribus capi potest, fundatioribus hujus fidei prærogativa servatur: *Mulieribus autem docere in Ecclesia non permitto, domi viros suos interrogent.* Ad eos ergo mittitur, qui domestici sunt: et accepit præscripta mandata.

166. Nec fugit hoc loco sensisse quosdam ideo Christum noluisse tangi, quia nondum receperat typum * quem commendaverat Patri, quasi adhuc cum tangere non deberet.

167. *Adscendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum, Deum meum, et Deum vestrum.* Bene distinxit, quia mulieri loquebatur; non enim communis nobis natura cum Christo, nisi conditionis humanæ. Illi Pater generatione propria, nobis adoptione voluntaria: illi per naturam, nobis per gratiam: illi Deus unitate mysterii, nobis potestate cœlesti.

168. Dicit aliquis: Quomodo ergo Thomas cum adhuc non crederet, tetigit tamen Christum? Sed ille non de resurrectione Domini, sed de resurrectionis videtur qualitate dubitasse; et tactu suo debuit me docere, sicut docuit et Paulus: *Oportet enim hoc corruptibile induere incorruptionem, et hoc mortale induere immortalitatem;* ut incredulus credat, et cunctator dubitare non possit: facilius enim credimus quod videmus. Habuit autem admirandi causam Thomas, cum videret clausis omnibus per invia septa corporibus, inoffensa compage, corpus insertum; et ideo mirum quomodo se natura corporea per impenetrabile corpus infuderit, invisibili aditu, visibili conspectu: tangi facilis, difficilis æstimari.

169. Denique conturbati discipuli æstimabant se spiritum videre (v. 37); et ideo Dominus, ut speciem nobis resurrectionis ostenderet: *Palpate,* inquit (v. 39), *et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Non ergo per incorpoream naturam, sed per resurrectionis corporeæ qualitatem impervia usu, clausa penetravit. Nam quod tangitur, corpus est: quod palpatur, corpus est: in corpore autem resurgemus: *Seminatur enim corpus animale, surgit corpus spiritale:* sed illud subtilius, hoc crassius; utpote adhuc terrenæ labis qualitate concretum.

170. Nam quomodo non corpus, in

* Alii *spiritum.* Verumtamen etsi vox *typum* paulo obscurior videatur, potest tamen non incommode explicari, si dicamus per *typum*, seu formam, intelligi perfectam humanitatis glorificationem, quam Christus tum demum recepit, cum ad Patris dexteram adscendit: priusquam vero illam reciperet, eum tangere nequaquam potuit Magdalena; hoc est, Ecclesia gentium, quæ in ea muliere designabatur, in ipsum non credidit.

quo manebant insignia vulnerum, vestigia cicatricum, quæ Dominus palpanda obtulit? In quo non solum fidem firmat, sed etiam devotionem acuit; quod vulnera suscepta pro nobis cœlo inferre maluit, abolere noluit; ut Deo Patri nostræ pretia libertatis ostenderet. Talem sibi Pater ad dexteram locat, trophæa nostræ salutis amplectens; tales illic Martyres nobis cicatricis suæ corona monstrabit.

171. Et quoniam sermo huc usque noster evasit, consideremus qua gratia secundum Johannem crediderint apostoli, qui gavisi sunt: secundum Lucam quasi increduli redarguantur (v. 25, 49): ibi Spiritum sanctum acceperint, hic sedere in civitate jubeantur, quoadusque induantur virtute ex alto. Et videtur mihi ille quasi apostolus majora et altiora tetigisse, hic sequentia, et humanis proxima: hic historico usus circuitu, ille compendio; quia et de illo dubitari non potest, qui testimonium perhibet de his quibus ipse interfuit, et verum est testimonium ejus. Ab hoc quoque, qui evangelista esse meruit, vel negligentiæ, vel mendacii suspicionem æquum est propulsari. Et ideo verum utrumque putamus, non sententiarum varietate, nec personarum diversitate distinctum. Nam etsi in primo Lucas eos non credidisse dicat, postea tamen credidisse demonstrat: et si prima consideremus, contraria sunt: si sequentia, certum est convenire. Ipsa igitur Scripturæ verba consideremus.

172. Sic ait Johannes: *Et gavisi sunt discipuli, viso Domino.* Dicit ergo his iterum: *Pax vobis, sicut misit me Pater, et ego mitto vos. Et cum hoc dixisset, insufflavit his et dixit: Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur his, et quorum retinueritis, retenta sunt.* Lucas autem dicit (v. 35 et seq.): *Et quomodo cognoverunt eum in fractione panis. Dum autem hæc loquuntur, ipse stetit in medio eorum, et dicit eis: Pax vobis, ego sum, nolite timere. Conturbati vero et conterriti æstimabant se spiritum videre.* Et possent videri hic plures fuisse: sed quia et hic sero resurrectionis die (nam advesperascente jam die qui fuerant ingressi manere cum Domino, ubi ille se repente subduxit, eadem hora ad discipulos hi duo remeasse produntur, quando Dominus palpandum se obtulit) et secundum Johannem sero die illa, una sabbatorum inducitur apparuisse discipulis, et vulnera obtulisse palpanda; ne quid ambiguitatis adferret, putavimus diligentius requirendum.

173. Videtur enim separatim se istis undecim demonstrasse, sicut se Ammaoni* et Cleophæ seorsum jam vespere demonstraverat: et quemadmodum isti duo, ita etiam videntur illi undecim ad confirmandos reliquos convenire potuisse. Denique et conturbati sunt, ut habes secundum Lucam; et ideo aperuit eis sensum, ut intelligerent ea quæ scripta sunt. Hunc autem latius, illum succinctius scripsisse non dubium est. Quomodo enim soli Cephæ visum dicerent, si ab omnibus erat visus? Sed sicut ex mulieribus Mariæ, et alii Mariæ Magdalenæ; ita ex viris Petro visus est primo mane. Et Paulus sic ait: *Tradidi enim vobis imprimis, quia Christus mortuus est secundum Scripturas, et quia sepultus est, et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas, et visus est Cephæ.* Et ideo Marcus specialiter inducit juvenem mandantem ut Petro et discipulis dicerent mulieres, quia surrexit Dominus.

174. Petrus ergo vidit solus Dominum; devotio enim parata semper et promta credebat, et ideo studebat frequentiora fidei signa colligere. Alibi cum Johanne, alibi solus, ubique tamen impiger currit, ubique aut solus, aut primus: non contentus vidisse quæ viderat, repetit intuenda, et quærendi Domini amore succensus, non satiatur videndo. Videt eum solus, videt cum undecim, videt cum septuaginta, videt et quando Thomas credidit, videt cum piscaretur: sed non vidisse contentus, impatiens desiderii, negligens captionis, immemor periculi, non tamen immemor reverentiæ; ubi Dominum vidit in lit-

* *Ammaoni*, nomen proprium, e loco patrio ductum. Sic etiam *Magdalena* e *Magdalum*, Galilæo castro, nominata est.

tore, veste se texit, serum æstimans st cum cæteris navigio perveniret. Sic cum in undis Dominus ambularet, super undas maris naturæ suæ oblitus occurrit: sic cum a Judæis Dominus teneretur, adversum turbas gladium solus exeruit: sic et nunc cum Dominus stetisset in littore periculoso, compendio religiosum maturavit obsequium.

175. Non est igitur dubium credidisse Petrum, et credidisse quia dilexit, dilexisse quia credidit. Unde et contristatur quia et tertio interrogatur : *Amas me?* Is enim interrogatur, de quo dubitatur : sed Dominus non dubitat, qui interrogat, non ut disceret, sed ut doceret quem elevandus in cœlum, amoris sui nobis velut vicarium relinquebat. Sic enim habes : *Simon Johannis, diligis me? Utique tu scis, Domine, quia amo te. Dicit ei Jesus : Pasce agnos meos.* Bene conscius sui non ad tempus adsumtum, sed jamdudum Deo cognitum Petrus testificatur affectum. Quis est enim alius, qui de se hoc facile profiteri possit? Et ideo quia solus profitetur ex omnibus, omnibus antefertur; major enim omnibus caritas.

176. Illud quoque diligentius intuendum, cur cum Dominus dixerit : *Diligis me?* ille responderit : *Tu scis, Domine, quia amo te.* In quo videtur mihi dilectio habere animi caritatem, amor quemdam æstum conceptum corporis ac mentis ardore, et Petrum opinor non solum animi, sed etiam corporis sui circa Dei cultum signare flagrantiam. Denique tertio Dominus non jam, *Diligis me,* sed *Amas me,* interrogavit : et jam non agnos, ut primo, quodam lacte vescendos : nec oviculas ut secundo; sed oves pascere jubetur, perfectiores ut perfectior gubernaret.

177. Et ideo quasi perfecto in omnibus, quem caro jam revocare non posset a gloria passionis, corona decernitur: *Cum esses,* inquit, *junior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas : cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te præcinget, et ducet quo tu non vis.* Bona senectus, non vitæ longævitate imbecilla ad usum, sed maturitate virtutis ad martyrium præparata : quæ lasciviam corporalium reprimat voluptatum, nec indulgeat cupiditatibus, dulcia quæque declinet, speciosa non appetat; caro enim concupiscit adversum spiritum, et transversarios tramites gradiendi qua velit, diversarum sibi invenit voluptatum. Bona vero mentis senectus, quæ non id quod suave corpori, sed quod menti utile putat, elegit : non voluptario corporis rapitur appetitu, sed repugnandi moderamine quasi invita revocatur.

178. Ergo et Petrus etsi paratus erat animo subire martyrium, tamen ubi periculum advenit, constantiam mentis inflexit; capit enim nos suavitate sui, cœlestis usus muneris. Nam quis martyrium e nobis non eligeret, si libenter mori posset? Ergo et Petrus videtur nolle, sed parat vincere. Et quid mirum si Petrus nolit, cum Dominus dicat : *Pater, si fieri potest, transfer a me calicem hunc; verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat!* Denique post tentationem præsumtionis suæ Petrus jam non audet voluntatis perseverantiam polliceri : sed quasi ad solatium sui, consortium quærit alterius.

179. Tot igitur adducti virtutis exemplis Petrum credimus non potuisse dubitare. Johannem quoque credidisse manifestum est, cum Salvatorem videret : qui jam tunc credidit, posteaquam vacuum corporis vidit sepulcrum. Cur ergo Lucas inducit plures fuisse turbatos? Primo omnium, quia paucorum opinionem sententia majoris partis includit : deinde quia etsi Petrus de resurrectione crediderat, turbari tamen potuit, cum videret quod se Dominus cum corpore in ea quæ vestibulis obseratis, et constructis erant septa parietibus, improvisus infunderet. Lucas ergo historice singula prosecutus est : ille finem spectavit, hic seriem. Nam utique dicendo (v. 45) : *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent ea quæ scripta sunt;* etiam ipse discipulos credidisse profitetur.

180. Spiritum autem sanctum (v. 49) vel illis undecim quasi perfectioribus insufflavit, et reliquis postea tribuendum esse promittit : vel iisdem ibi in-

sufflavit, hic spopondit. Nec videtur esse contrarium cum divisiones sint gratiarum : *Alii enim datur sermo sapientiæ, alii autem sermo scientiæ secundum eumdem Spiritum, alii fides in eodem Spiritu, alii gratia curationum in uno Spiritu, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum.* Ergo aliam insufflavit ibi operationem, hic aliam pollicetur : ibi enim remittendorum gratia tributa est peccatorum, quod esse videtur augustius : et ideo insufflatur a Christo, ut credas Spiritum Christi, et credas de Deo Spiritum ; Deus enim solus peccata dimittit. Lucas autem linguarum gratiam describit effusam. Denique ibi habes : *Accipite Spiritum sanctum : quorum remiseritis peccata, remissa erunt.* At vero in Actibus apostolorum sic habes : *Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui variis linguis, quomodo Spiritus sanctus dabat eloqui illis.*

181. Diversitas autem visionum frequentiam famulantium significat Angelorum (v. 4), juxta quod Dominus ipse promiserat dicens : *Et videbitis Angelos descendentes et adscendentes ad Filium hominis.* Atque utinam cum Evangelii fine noster quoque sermo claudatur.

182. Cur secundum Matthæum et Marcum mandat discipulis : *Præcedam vos in Galilæam, ibi me videbitis* : secundum Lucam vero et Johannem etiam intra conclave obtulit se videndum (v. 36) ? Et quidem quod se videndum frequenter obtulerit, et plusquam quingentis fratribus, et Petro, et Jacobo, etiam apostolico probavimus testimonio. Et Lucas in Actibus apostolorum docuit quod discipulis *manifestaverit se vivere post passionem suam, in multis argumentis apparens his, et disputans de regno Dei.* Ergo quia sæpius et diversis apparuit, cum in Galilæa quando sit visus, nequaquam præscriptum ac definitum tempus Scriptura signaverit : in Hierusalem quando se obtulerit, et diem et horam expresserit ; timidiores intra conclavia revisuntur, fortiores ad montem convenerunt.

183. Denique intra conclave, ostiis clausis, inducit Johannes discipulos congregatos propter metum Judæorum : quos non undecim Lucas, sed plures scripsit fuisse (v. 33) : istos autem Matthæus undecim solos in Galilæa convenisse non siluit. Denique sic habes : *Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam, in montem ubi constituerat illis Jesus, et videntes eum adoraverunt : quidam autem dubitaverunt.* Quibus docendi et baptizandi tribuit potestatem. Undecim quoque discumbentibus discipulis et Marcus in fine apparuisse scribit, quando similiter prædicandi his per totum orbem mandat officium.

184. Unde hoc convenientius arbitror, quod Dominus quidem mandaverit discipulis ut in Galilæa se viderent : sed illis metu intra conclave residentibus, primo se obtulisse, postea vero confirmatis animis, undecim illos Galilæam petisse. Vel certe (hoc quoque diligentibus scriptoribus placuisse reperio) nihil obstat si dicamus pauciores intra conclave, in monte complures fuisse.

SANCTI
AMBROSII EPISCOPI
MEDIOLANENSIS
OPUSCULA.

DE OFFICIIS MINISTRORUM

LIBRI TRES *.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Episcopi proprium munus, docere: sibi autem discendum esse, ut doceat; immo etiam docendum quod non didicerit: aut saltem et discendum simul, et docendum.

1. Non arrogans videri arbitror, si inter filios suscipiam affectum docendi; cum ipse humilitatis magister dixerit: *Venite, filii, audite me; timorem Domini docebo vos.* In quo licet et humilitatem verecundiæ ejus spectare et gratiam. Dicendo enim, *timorem Domini*, qui communis videtur esse omnibus, expressit insigne verecundiæ. Et tamen cum ipse timor initium sapientiæ sit, et effector beatitudinis (quoniam timentes Deum beati sunt) præceptorem se sapientiæ edocendæ, et demonstratorem beatitudinis adipiscendæ, evidenter significavit.

2. Et nos ergo ad imitandam verecundiam seduli, ad conferendam gratiam non usurpatores, quæ illi Spiritus infudit sapientiæ, ea per illum nobis manifestata, et visu comperta * atque exemplo, vobis quasi liberis tradimus; cum jam effugere non possimus officium docendi, quod nobis refugientibus imposuit sacerdotii necessitudo: *Dedit enim Deus quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores.*

3. Non igitur mihi apostolorum gloriam vindico. Quis enim hoc, nisi quos ipse Filius elegit Dei? Non prophetarum gratiam, non virtutem evangelistarum, non pastorum circumspectionem: sed

* Nullus est dubitandi locus, quin sermonibus publice habitis maximam partem constent hi libri, ac nonnisi circiter annum 391, post Justinæ infestationes et Maximi tyranni cladem confecti sint. Totam porro Ciceronis in *Officiis* suis œconomiam sibi proposuit noster Ambrosius, frequentissimeque ipsa romani philosophi verba ac sententias propriis excogitatis miscet. Cum autem locos omnes tum *Officiorum* tum aliorum M. Tullii operum, quos in suo tractatu respexisse videtur, notare pertæsum foret; quibus præcipue cum Oratore consentiat, quibus vero ab eo desciscat, paucis dicamus. Primo etenim manifesto significat sanctus Antistes non alio consilio sese Oratoris imitationi operam dedisse, nisi ut in eo, qui præ cæteris honestatis exactæ lege profitebatur, falsa præcepta paganæ ethices fortius confutaret; ac simul etiam palam faceret, quanto intervallo christianæ institutiones quidquid unquam inter gentiles perfectius fuit antecederent. Passim explodit inanem illam eloquentiæ affectationem quam idem Cicero nusquam non ostentat. Ipsius quoque in primis fastum evertit, ejusque scita de ultione atque ambitione funditus tollit. Sed illud caput longe gravissimum; a Cicerone tamen vix delibatum, summa contentione firmare studet, præcipua nempe officia nostra Deum spectare; illud quoque alterum, de quo ne per somnium quidem ille, vitam præsentem viam esse ad immortalem. Qui plura desideraverit, adeat ipsos Tullii tractatus, et cum Ambrosio conferat.

* *Visu*, id est legendo, *comperta;* indicat videlicet exempla virtutum, quæ consignata in Scripturis animadvertit, se traditurum.

tantummodo intentionem et diligentiam circa scripturas divinas opto adsequi, quam ultimam posuit Apostolus inter officia sanctorum : et hanc ipsam ut docendi studio possim discere. Unus enim verus magister est, qui solus non didicit quod omnes doceret : homines autem discunt prius quod doceant, et ab illo accipiunt quod aliis tradant.

4. Quod ne ipsum quidem mihi accidit. Ego enim raptus de tribunalibus atque administrationis infulis* ad sacerdotium, docere vos cœpi, quod ipse non didici. Itaque factum est ut prius docere inciperem, quam discere. Discendum igitur mihi simul et docendum est; quoniam non vacavit ante discere.

CAPUT II.

Multiplex loquendo incurri periculum, cujus remedium Scriptura in silentio demonstrat esse positum.

5. Quid autem præ cæteris debemus discere, quam tacere, ut possimus loqui : ne prius me vox condemnet mea, quam absolvat aliena; scriptum est enim : *Ex verbis tuis condemnaberis.* Quid opus est igitur ut properes periculum suscipere condemnationis, loquendo; cum tacendo possis esse tutior? Quam plures vidi loquendo peccatum incidisse, vix quemquam tacendo; ideoque tacere nosse quam loqui difficilius est. Scio loqui plerosque, cum tacere nesciant. Rarum est tacere quemquam, cum sibi loqui nihil prosit. Sapiens est ergo qui novit tacere. Denique Sapientia Dei dixit : *Dominus dedit mihi linguam eruditionis, quando oporteat sermonem dicere.* Merito ergo sapiens qui a Domino accipit, quo tempore sibi loquendum sit. Unde bene ait Scriptura : *Homo sapiens tacebit usque ad tempus.*

6. Ideo sancti Domini, qui scirent quia vox hominis plerumque peccati annuntiatio est, et initium erroris humani sermo est hominis, amabant tacere. Denique sanctus Domini ait : *Dixi, custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea.* Sciebat enim et legerat divinæ esse protectionis, ut homo a linguæ suæ flagello absconderetur, et a conscientiæ suæ testimonio. Verberamur enim tacito cogitationis nostræ opprobrio, et judicio conscientiæ : verberamur etiam vocis nostræ verbere, cum loquimur ea quorum sono cæditur animus noster, et mens consauciatur. Quis autem est qui mundum cor a peccatorum habeat colluvione, aut non delinquat in lingua sua? Et ideo quia neminem videbat sanctum os servare posse ab immunditia sermonis, ipse sibi silentio legem imposuit innocentiæ; ut tacendo culpam declinaret, quam vix effugere posset loquendo.

7. Audiamus ergo cautionis magistrum : *Dixi, custodiam vias meas;* hoc est, dixi mihi, tacito cogitationis præcepto indixi mihi, ut custodirem vias meas. Aliæ sunt viæ quas debemus sequi, aliæ quas custodire : sequi vias Domini, custodire nostras; ne in culpam dirigant. Potes autem custodire, si non cito loquaris. Lex dicit : *Audi Israel Dominum Deum tuum.* Non dixit, loquere; sed audi. Ideo Eva lapsa est, quia locuta est viro, quod non audierat a Domino Deo suo. Prima vox Dei dicit tibi : *Audi.* Si audias, custodis vias tuas : et si lapsus es, cito corrigis. *In quo enim corrigit junenior viam suam, nisi in custodiendo verba Domini?* Tace ergo prius, et audi, ut non delinquas in lingua tua.

8. Grave malum ut aliquis ore suo condemnetur. Etenim si pro otioso verbo reddet unusquisque rationem, quanto magis pro verbo impuritatis et turpitudinis? Graviora enim sunt verba præcipitationis quam otiosa. Ergo si pro otioso verbo ratio poscitur, quanto magis pro sermone impietatis pœna exsolvitur?

CAPUT III.

Non perpetuum nec otiosum esse debere silentium : et quo pacto custodia cordi ac ori contra inordinatos affectus adhibenda sit.

9. Quid igitur? Mutos nos esse oportet? Minime. Est enim tempus tacendi,

* Infula erat capitis ornamentum e laneo filo, quod non solum magistratibus conveniebat, sed etiam supplicibus oratoribus, sacerdotibus, immo vero et victimis ipsis.

et est tempus loquendi. Deinde si pro otioso verbo reddimus rationem, videamus ne reddamus et pro otioso silentio. Est enim et negotiosum silentium; ut erat Susannæ, quæ plus egit tacendo, quam si esset locuta. Tacendo enim apud homines, locuta est Deo : nec ullum majus indicium suæ castitatis invenit, quam silentium. Conscientia loquebatur, ubi vox non audiebatur : nec quærebat pro se hominum judicium, quæ habebat Domini testimonium. Ab illo igitur volebat absolvi, quem sciebat nullo modo posse falli. Ipse Dominus in Evangelio tacens operabatur salutem hominum. Recte ergo David non silentium sibi indixit perpetuum, sed custodiam.

10. Custodiamus ergo cor nostrum, custodiamus os nostrum ; utrumque enim scriptum est : hic, ut os custodiamus, alibi tibi dicitur : *Omni custodia serva cor tuum.* Si custodiebat David, tu non custodies? Si immunda labia habebat Esaias, qui dixit : *O miser ego, quoniam compunctus sum, quia cum sim homo, et immunda labia habeam :* si Propheta Domini immunda habebat labia, quomodo nos munda habemus?

11. Et cui, nisi unicuique nostrum scriptum est : *Sepi possessionem tuam spinis.... et argentum et aurum tuum alliga, et ori tuo fac ostium et vectem, et verbis tuis jugum et stateram?* Possessio tua mens tua est : aurum tuum cor tuum est : argentum tuum eloquium tuum est : *Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum.* Bona etiam possessio mens bona. Denique possessio pretiosa homo mundus. Sepi ergo hanc possessionem, et circumvallato cogitationibus, munito spinis, sollicitudinibus; ne in eam irruant, et captivam ducant irrationabiles corporis passiones, ne incursent motus graves, ne diripiant vindemiam ejus, transeuntes viam. Custodi interiorem hominem tuum. Noli eum quasi vilem negligere ac fastidire, quia pretiosa possessio est. Et merito pretiosa, cujus fructus non caducus et temporalis, sed stabilis atque æternæ salutis est. Cole ergo possessionem tuam, ut sint tibi agri.

12. Alliga sermonem tuum, ne luxuriet, ne lasciviat, et multiloquio peccata sibi colligat. Sit restrictior, et ripis suis coerceatur. Cito lutum colligit amnis exundans. Alliga sensum tuum, non sit remissus ac defluus, ne dicatur de te : *Non est malagma apponere, neque oleum, neque alligaturam.* Habet suas habenas mentis sobrietas, quibus regitur et gubernatur.

13. Sit ori tuo ostium, ut claudatur ubi oportet : et obseretur diligentius; ne quis in iracundiam excitet vocem tuam, et contumeliam rependas contumeliæ. Audisti hodie lectum : *Irascimini et nolite peccare.* Ergo etsi irascimur, quia affectus naturæ est, non potestatis; malum sermonem non proferamus de ore nostro, ne in culpam ruamus : sed jugum sit verbis tuis et statera, hoc est, humilitas atque mensura; ut lingua tua menti subdita sit. Restringatur habenæ vinculis, frænos habeat suos, quibus revocari possit ad mensuram : sermones proferat libra examinatos justitiæ : ut sit gravitas in sensu, in sermone pondus, atque in verbis modus.

CAPUT IV.

Eadem custodia prospicitur, ne a pravis motibus, sed a recta ratione prodeat oratio : in qua potissimum nobis diabolus insidiatur.

14. Hæc si custodiat aliquis, fit mitis, mansuetus, modestus. Custodiendo enim os suum, et retinendo linguam suam, nec prius loquendo quam interroget, et expendat atque examinet verba sua, si dicendum hoc, si dicendum adversus hunc, si tempus sermonis hujus est : is profecto exercet modestiam, ac mansuetudinem, et patientiam; ut non ex indignatione et ira in sermonem erumpat, non alicujus passionis indicium det in verbis suis, non ardorem libidinis flammare in sermone suo indicet, et inesse dictis suis stimulos iracundiæ : ne sermo postremo qui commendare interiora debet, vitium aliquod esse in moribus, aperiat et prodat.

15. Tunc enim maxime insidiatur adversarius, quando videt nobis passiones aliquas generari : tunc fomites movet,

eligere quid præstet : deinde incidere ut duo concurrant honesta, et duo utilia; et quæratur quid honestius, et quid utilius. Primum igitur in tres partes Officium dividitur, honestum, et utile, et quid præstantius. Deinde hæc tria in quinque genera diviserunt, in duo honesta, et duo utilia, et eligendi judicium. Prima pertinere dicunt ad decus honestatemque vitæ, secunda ad vitæ commoda, copias, opes, facultates : de iis eligendis subesse judicium. Hæc illi.

28. Nos autem nihil omnino nisi quod deceat et honestum sit, futurorum magis quam præsentium metimur formula : nihilque utile nisi quod ad vitæ illius æternæ prosit gratiam definimus, non quod ad delectationem præsentis. Neque aliqua commoda in facultatibus et copiis opum constituimus : sed incommoda hæc putamus, si non rejiciantur; eaque oneri cum sint æstimari magis, quam dispendio cum erogantur.

29. Non superfluum igitur scriptionis nostræ est opus, quia Officium diversa æstimamus regula atque illi æstimaverunt. Illi sæculi commoda in bonis ducunt, nos hæc etiam in detrimentis; quoniam qui hic recipit bona, ut ille dives, illic cruciatur : et Lazarus qui mala hic pertulit, illic consolationem invenit. Deinde qui illa non legunt, nostra legent si volent : qui non sermonum supellectilem, neque artem dicendi; sed simplicem rerum exquirunt gratiam.

CAPUT X.

Prius in sacris litteris decorum quam in philosophorum libris frequentatum esse : Pythagoram silentii sui legem mutuatum a Davide : sed hujus tamen præstare disciplinam; cum primum Officium sit loquendi modus.

30. Decorum autem in nostris Scripturis primo constitui loco (quod græce πρεπον dicitur) instruimur et docemur, legentes : *Te decet hymnus, Deus, in Sion;* vel græce, Σοι πρέπει ὑμνος ὁ θεος εν Σιων. Et Apostolus ait : *Loquere quæ decent sanam doctrinam.* Et alibi : *Decebat autem eum per quem omnia, et propter quem omnia, multis filiis in gloriam adductis, ducem salutis eorum per passionem consummari.*

31. Numquid prior Panætius, numquid Aristoteles, qui et ipse disputavit de Officio*, quam David; cum et ipse Pythagoras, qui legitur Socrate antiquior, prophetam sequutus David, legem silentii dederit suis? Sed ille ut per quinquennium discipulis usum inhiberet loquendi : David autem non ut naturæ munus imminueret; sed ut custodiam proferendi sermonis doceret. Et Pythagoras quidem ut non loquendo loqui doceret : David ut loquendo magis disceremus loqui. Quomodo enim sine exercitio doctrina, aut sine usu profectus?

32. Qui disciplinam bellicam vult adsequi, quotidie exercetur armis, et tamquam in procinctu positus præludit prælium, et velut coram posito prætendit hoste : atque ad peritiam viresque jaculandi, vel suos explorat lacertos, vel adversariorum declinat ictus, et vigilanti exit obtutu. Qui navim in mari regere gubernaculis studet, vel remis ducere, prius in fluvio præludit. Qui canendi suavitatem et vocis affectant præstantiam, prius sensim canendo vocem excitant. Et qui viribus corporis, legitimoque luctandi certamine coronam petunt, quotidiano usu palæstræ durantes membra, nutrientes patientiam, laborem adsuescunt.

33. Hæc ipsa natura nos in parvulis docet, quod prius sonos meditantur loquendi, ut loqui discant. Itaque sonus exercitatio quædam et palæstra vocis est. Ita ergo et qui volunt discere cautionem loquendi, quod naturæ est, non negent : quod custodiæ est, exerceant; ut qui in specula sunt, speculando intendant, non dormiendo. Omnis enim res propriis ac domesticis exercitiis augetur.

34. Ergo David tacebat non semper,

---

* Quod Aristoteles disputasse de officio dicitur, non ita accipimus quasi peculiarem sub hoc titulo ediderit commentationem : sed quod multa quæ ad singulorum officia pertineant, tradiderit in lib. Politic. et Œconom., maxime vero in tribus Moralium suorum voluminibus, quæ manibus omnium evolvuntur.

cium, non ultionem quærebat, eousque ut dicenti sibi Sarviæ filio quod vindicare in eum vellet non permiserit. Ibat ergo tamquam mutus et humiliatus, ibat tacens, nec movebatur, cum vir appellaretur sanguinis qui erat conscius propriæ mansuetudinis. Non ergo movebatur conviciis, cui abundabat bonorum operum conscientia.

22. Itaque is qui cito injuria movetur, facit se dignum videri contumelia, dum vult ea indignus probari. Melior est itaque qui contemnit injuriam, quam qui dolet; qui enim contemnit, quasi non sentiat, ita despicit: qui autem dolet, quasi senserit, torquetur.

CAPUT VII.

Quam pulcre proœmii loco usurpatus fuerit psalmus 38, quo inductus Vir sanctus de Officiis scribere constituit: idque potiori jure quam olim Cicero ad filium; et quam ob causam.

23. Neque improvide ad vos filios meos scribens, hujus psalmi proœmio usus sum. Quem psalmum propheta David sancto Idithum canendum dedit, ego vobis tenendum suadeo, delectatus ejus sensu profundo et virtute sententiarum. Advertimus enim ex his quæ breviter libavimus, et silendi patientiam, et opportunitatem loquendi, et in posterioribus contemtum divitiarum, quæ maxima virtutum fundamenta sunt, hoc psalmo doceri. Dum igitur hunc psalmum considero, successit animo de Officiis scribere.

24. De quibus etiamsi quidam Philosophiæ studentes scripserint, ut Panætius, et filius ejus apud Græcos*, Tullius apud Latinos; non alienum duxi a nostro munere, ut etiam ipse scriberem. Et sicut Tullius ad erudiendum filium**: ita ego quoque ad vos informandos filios meos; neque enim minus vos diligo quos in Evangelio genui, quam si conjugio suscepissem. Non enim vehementior est natura ad diligendum, quam gratia. Plus certe diligere debemus quos perpetuo nobiscum putamus futuros, quam quos in hoc tantum sæculo. Illi degeneres nascuntur frequenter, qui dedeceant patrem: vos ante elegimus, ut diligamus. Itaque illi necessitate diliguntur, quæ non satis idonea atque diuturna est ad perpetuitatem diligendi magistra: vos judicio, quo magnum caritatis pondus ad vim diligendi adjungitur, probare quos diligas, et diligere quos elegeris.

*Panætium, cujus mentionem non uno loco Tullius facit, Rhodius fuit. De filio autem ejus qui scripserit aliquid, præter Ambrosium forte reperias neminem, nisi quis aut Possidonium ejus discipulum et successorem intelligat, vel Hecatonem Panætii quoque auditorem.

** Lib. I, de Officiis.

CAPUT VIII.

Nomen Officii, non solum philosophis, sed etiam scriptoribus sacris usitatum esse; et unde hoc deductum?

25. Ergo quoniam personæ conveniunt, videamus utrum res ipsa conveniat scribere de Officiis: et utrum hoc nomen philosophorum tantummodo scholæ aptum sit, an etiam in scripturis reperiatur divinis. Pulcre itaque dum legimus hodie Evangelium (quasi adhortaretur ad scribendum), Spiritus sanctus obtulit nobis lectionem, qua confirmaremur etiam in nobis Officium dici posse. Nam cum Zacharias sacerdos obmutuisset in templo, et loqui non posset: *Factum est*, inquit, *ut impleti sunt dies Officii ejus, abiit in domum suam*. Legimus igitur Officium dici a nobis posse.

26. Nec ratio ipsa abhorret, quandoquidem Officium ab efficiendo dictum putamus, quasi efficium: sed propter decorem sermonis una immutata littera, officium nuncupari: vel certe, ut ea agas, quæ nulli officiant, prosint omnibus.

CAPUT IX.

Officium ab honesto et utili, necnon ab amborum inter se comparatione desumi: sed a Christianis nihil quod ad futuram vitam non conferat, honestum aut utile agnosci; atque adeo non supervacaneum fore hunc de Officio tractatum.

27. Officia autem ab honesto et utili duci existimaverunt, et de iis duobus

hominis actus non curare Dominum, aut nescire eum quid in occultis geramus, quid teneat nostra conscientia : aut judicium ejus nequaquam justum videri, quando peccatores divitiis abundare vident, gaudere honoribus, sanitate, liberis : contra autem, justos inopes degere, inhonoros, sine liberis, infirmos corpore, luctu frequenti.

41. Nec mediocris ea quæstio, quandoquidem tres illi reges amici Job, propterea eum peccatorem pronunciabant, quia inopem factum ex divite, orbatum liberis ex fœcundo parente, perfusum ulceribus, inhorrentemque vibicibus, exaratum vulneribus a capite usque ad pedes videbant. Quibus hanc sanctus Job proponit adsertionem : Si ego propter peccata mea hæc patior, *Cur impii vivunt? Inveteraverunt autem, et in divitiis semen eorum secundum voluntatem, filii eorum in oculis, domus ipsorum abundant, timor autem nusquam : Flagellum autem a Domino non est in ipsis.*

42. Hæc videns infirmus corde exagitatur, et studium avertit suum. Cujus dicturus sermones, ante sanctus præmisit Job, dicens : *Portate me, ego autem loquar, deinde ridete me. Nam et si arguor, quasi homo arguor. Portate ergo onus sermonum meorum.* Dicturus enim sum quod non probo : sed ad vos redarguendos proferam sermones iniquos. Aut certe; quia ita est versus : *Quid autem? Numquid ab homine arguor?* hoc est, homo me non potest redarguere quia peccavi, etsi argui dignus sum; quia non ex evidenti culpa me arguitis, sed ex injuriis æstimatis merita delictorum. Videns ergo infirmus abundare injustos successibus prosperis, se autem adteri, dicit Domino : *Discede a me, vias tuas scire nolo.* Quid prodest, quia servivimus ipsi : aut quæ utilitas, quia occurrimus ipsi? In manibus ipsorum omnia bona, opera autem impiorum non videt.

43. Laudatur in Platone, quod in Politia sua posuit, eum qui contra justitiam disputandi partes recepisset, postulare veniam dictorum quæ non probaret, et veri inveniendi atque examinandæ disputationis gratia, illam sibi impositam personam dicere. Quod eousque Tullius probavit, ut ipse in libris quos scripsit de Republica, in eam sententiam dicendum putaverit.

44. Quanto antiquior illis Job, qui hæc primus reperit, nec eloquentiæ phalerandæ gratia, sed veritatis probandæ, præmittenda æstimavit! Statimque ipse quæstionem enodem reddidit, subjiciens quod extinguatur lucerna impiorum, et futura sit eorum eversio : non falli Deum doctorem sapientiæ et disciplinæ, sed esse veritatis judicem : et ideo non secundum forensem abundantiam æstimandam beatitudinem singulorum; sed secundum interiorem conscientiam, quæ innocentium et flagitiosorum merita discernit, vera atque incorrupta pœnarum præmiorumque arbitra. Moritur innocens in potestate simplicitatis suæ, in abundantia propriæ voluntatis, sicut adipe repletam animam gerens. At vero peccator, quamvis foris abundet, deliciis diffluat, et odoribus fragret, in amaritudine animæ suæ vitam exigit, et ultimum diem claudit, nihil secum eorum quæ epulatus fuerit, boni referens : nihil secum auferens, nisi scelerum suorum pretia.

45. Hæc cogitans nega, si potes, divini esse judicii remunerationem. Ille suo affectu beatus, hic miser : ille suo judicio absolutus, hic reus : ille in exitu lætus, hic mœrens. Cui absolvi potest, qui nec sibi innocens est? Dicite, inquit, mihi, ubi est protectio tabernaculorum ejus? Signum ejus non invenietur. Vita etenim facinorosi, ut somnium. Aperuit oculos, transivit requies ejus, evanuit delectatio : licet ipsa quæ videtur, etiam dum vivunt, impiorum requies in inferno sit; viventes enim in inferna descendunt.

46. Vides convivium peccatoris, interroga conscientiam ejus. Nonne gravius omnibus fœtet sepulcris? Intueris lætitiam ejus, et salubritatem miraris corporis filiorum atque opum abundantiam : introspice ulcera et vibices animæ ejus, et cordis mœstitudinem. Nam de opibus quid loquar, cum legeris : *Quia non in abundantia est vita ejus,*

tum scias quia etsi tibi videatur dives, sibi pauper est, et tuum judicium suo refellat? De multitudine quoque filiorum, et de indolentia quid loquar; cum se ipse lugeat, et sine hærede futurum judicet, cum imitatores sui successores suos esse nolit? Nulla enim hæreditas peccatoris. Ergo impius ipse sibi pœna est: justus autem ipse sibi gratia; et utrique aut bonorum aut malorum operum merces ex se ipso solvitur.

CAPUT XIII.

Refelluntur philosophorum opiniones qui Deo vel mundi totius, vel alicujus ex ejus partibus curam abjudicant.

47. SED revertamur ad propositum, ne divisionem factam præteriisse videamur, quia occurrimus opinioni eorum qui videntes sceleratos quosque divites, lætos, honoratos, potentes, cum plerique justorum egeant, atque infirmi sint, putant vel nihil Deum curare de nobis, ut epicurei dicunt: vel nescire actus hominum, ut flagitiosi putant: vel si scit omnia, iniquum esse judicem; ut bonos egere patiatur, abundare improbos. Nec superfluus velut quidam excursus fuit, ut opinioni hujusmodi ipsorum affectus responderet, quos beatos judicant, cum ipsi se miseros putent. Arbitratus enim sum quod ipsi sibi facilius quam nobis crederent.

48. Quo decurso, proclive æstimo, ut refellam cætera, et primo eorum adsertionem, qui Deum putant curam mundi nequaquam habere, sicut Aristoteles adserit usque ad lunam ejus descendere providentiam. Et quis operator negligat operis sui curam? Quis deserat et destituat quod ipse condendum putavit? Si injuria est regere, nonne est major injuria fecisse; cum aliquid non fecisse nulla injustitia sit, non curare quod feceris summa inclementia?

49. Quodsi aut Deum creatorem suum abnegant, aut ferarum et bestiarum se haberi numero censent: quid de illis dicamus, qui hac se condemnant injuria? Per omnia Deum ire ipsi adserunt, et omnia in virtute ejus consistere, vim et majestatem ejus per omnia elementa penetrare, terras, cœlum, maria: et putant injuriam ejus, si mentem hominis qua nihil nobis ipse præstantius dedit, penetret, et divinæ majestatis ingrediatur scientia?

50. Sed horum magistrum velut ebrium*, et voluptatis patronum, ipsi qui putantur sobrii, irrident philosophi. Nam de Aristotelis opinione quid loquar, qui putat Deum suis contentum esse finibus, et præscripto regni modo degere, ut poetarum loquuntur fabulæ, qui mundum inter tres ferant esse divisum; ut alii cœlum, alii mare, alii inferna coercenda imperio, sorte obvenerint: eosque cavere ne usurpata alienarum partium sollicitudine, inter se bellum excitent? Similiter ergo adserit quod terrarum curam non habeat, sicut maris vel inferni non habet. Et quomodo ipsi excludunt quos sequuntur, poetas?

CAPUT XIV.

Dei cognitionem nihil fugere et Scripturarum testimoniis, et solis comprobatur exemplo, qui licet creatura sit, tamen vel lumine, vel calore cuncta penetrat.

51. SEQUITUR illa responsio, utrum Deum, si operis sui cura non præterierit, prætereat scientia. Ergo qui plantavit aurem, non audit: qui finxit oculum, non videt, non considerat?

52. Non præteriit hæc vana opinio sanctos prophetas. Denique David inducit eos loquentes, quos superbia inflatos adserit. Quid enim tam superbum, quam cum ipsi sub peccato sint, alios indigne ferant peccatores vivere, dicentes: *Usquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur?* Et infra: *Et dixerunt, Non videbit Dominus, neque intelliget Deus Jacob.* Quibus respondet Propheta dicens: *Intelligite nunc insipientes in populo, et stulti aliquando*

* Epicurum *ebrium* hic vocat, quippe qui ter in die, ut quidam tradidere, crapulam evomere consueverit, et priusquam in balneo voluntariam obiret mortem, Τον αχρατον εσπασεν, *merum sorbuit*, ut loquitur Diogenes Laertius in ejus vita.

rapite. Qui plantavit aurem, non audit: et qui finxit oculum, non considerat? Qui corripit gentes, non arguit, qui docet hominem scientiam? Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Qui ea quæcumque vana sunt deprehendit, ea quæ sancta sunt, nescit, et ignorat quod ipse fecit? Potest opus suum ignorare artifex? Homo est, et in opere suo latentia deprehendit; et Deus opus suum nescit? Altius ergo profundum in opere, quam in auctore. Et fecit aliquid quod supra se esset, cujus meritum ignoraret auctor, cujus affectum nesciret arbiter? Hæc illis.

53. Cæterum nobis satis est ipsius testimonium, qui ait: *Ego sum scrutans corda et renes.* Et in Evangelio ait Dominus Jesus: *Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Sciebat enim quod cogitarent mala. Denique Evangelista testatur dicens: *Sciebat enim Jesus cogitationes eorum.*

54. Quorum non poterit satis movere opinio, si facta eorum consideremus. Nolunt supra se esse judicem, quem nihil fallat: nolunt ei dare occultorum scientiam, qui metuunt occulta sua prodi. Sed etiam Dominus sciens opera eorum, tradidit eos in tenebras. *In nocte,* inquit, *erit fur. Et oculus adulteri servabit tenebras, dicens: Non considerabit me oculus: et latibulum personæ posuit suæ.* Omnis enim qui lucem fugit, diligit tenebras, studens latere, cum Deum latere non possit, qui intra profundum abyssi, et intra hominum mentes non solum tractata, sed etiam volvenda cognoscit. Denique et ille qui dicit in Ecclesiastico: *Quis videt me? Et tenebræ cooperiunt me, et parietes, quem vereor?* quamvis in lecto suo positus hæc cogitet, ubi non putaverit, comprehenditur. *Et erit,* inquit, *dedecus, quod non intellexerit timorem Dei.*

55. Quid autem tam stolidum, quam putare quod Deum quidquam prætereat; cum sol qui minister luminis est etiam abdita penetret, et in fundamenta domus vel secreta conclavia vis caloris ejus irrumpat? Quis neget verna temperie tepefieri interiora terrarum, quas glacies hiberna constrinxerit? Norunt ergo arborum occulta vim caloris vel frigoris, adeo ut radices arborum aut urantur frigore, aut fotu solis virescant. Denique ubi clementia cœli arriserit, varios terra se fundit in fructus.

56. Si igitur radius solis fundit lumen suum super omnem terram, et in ea quæ clausa sunt se inserit, nec vectibus ferreis aut gravium valvarum obicibus, quominus penetret, impeditur; quomodo non potest intelligibilis Dei splendor in cogitationes hominum et corda semet quæ ipse creavit, inserere: sed ea quæ ipse fecit, non videt, et fecit ut meliora sint quæ facta sunt, et potentiora, quam ipse est qui ea fecit; ut possint quando volunt, cognitionem sui operatoris latere? Tantam ergo virtutem et potestatem inseruit mentibus nostris, ut eam comprehendere cum velit, ipse non possit?

CAPUT XV.

Quibus displicet quod bonis male, et malis bene sit, eis Lazari exemplo et Pauli auctoritate ostenditur post vitam pœnas ac præmia reservari.

57. Duo absolvimus, et ut arbitramur, non incongrue nobis hujusmodi cecidit disputatio. Tertium genus quæstionis residet hujusmodi: cur peccatores abundent opibus et divitiis, epulentur jugiter, sine mœrore, sine luctu; justi autem egeant, et afficiantur aut conjugum amissione, aut liberorum? Quibus satisfacere debuit illa Evangelii parabola, quod dives bysso et purpura induebatur, et epulas copiosas exhibebat quotidie: pauper autem plenus ulcerum de mensa ejus colligebat reliquias. Post obitum vero utriusque, pauper erat in sinu Abrahæ requiem habens, dives in suppliciis. Nonne evidens est meritorum aut præmia aut supplicia post mortem manere?

58. Et recte, quia in certamine labor est, post certamen aliis victoria, aliis ignominia. Numquid priusquam cursus conficiatur, palma cuiquam datur, aut defertur corona? Merito Paulus: *Certamen,* inquit, *bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi: quod reli-*

quum est, reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die, justus judex : non solum autem mihi, sed etiam his qui diligunt adventum ejus. In illa, inquit, *die reddet,* non hic. Hic autem in laboribus, in periculis, in naufragiis, quasi athleta bonus decertabat; quia sciebat quoniam per multas tribulationes oportet nos introire in regnum Dei. Ergo non potest quis præmium accipere, nisi legitime certaverit, nec est gloriosa victoria, nisi ubi fuerint laboriosa certamina.

CAPUT XVI.

Confirmato quod supra de præmiis et pœnis dictum fuerat, subjungitur non mirum esse si quibus merces in futuro non destinatur, hic illi non laborent neque confligant : additurque ideo temporalia bona ipsis concedi, ne qua eis relinquatur excusatio.

59. NONNE injustus est, qui ante dat præmium quam certamen fuerit absolutum? Ideoque Dominus in Evangelio ait : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Non dixit Beati divites, sed pauperes. Inde incipit beatitudo judicio divino, ubi ærumna æstimatur humana. *Beati qui esuriunt, quia ipsi saturabuntur. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolationem habebunt. Beati misericordes, quoniam ipsis miserebitur Deus. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Beati estis, cum vobis maledicent, et persequentur, et dicent omne malum adversum vos, propter justitiam. Gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlo.* Futuram, non præsentem : in cœlo, non in terra mercedem promisit esse reddendam. Quid alibi poscis, quod alibi debetur? quid præpropere coronam exigis, antequam vincas? quid detergere pulverem? quid requiescere cupis? quid epulari gestis, antequam stadium solvatur? Adhuc populus spectat, adhuc athletæ in scammate sunt, et tu jam otium petis?

60. Sed forte dicas : Cur impii lætantur? cur luxuriantur? cur etiam ipsi non mecum laborant? Quoniam qui non subscripserint ad coronam, non tenentur ad laborem certaminis : qui in stadium non descenderint, non se perfundunt oleo, non oblinunt pulvere. Quos manet gloria exspectat injuria. Unguentati spectare solent, non decertare : non solem, æstus, pulverem, imbresque perpeti. Dicant ergo et ipsis athletæ : Venite, nobiscum laborate. Sed respondebunt spectatores : Nos hic interim de vobis judicamus : vos autem sine nobis coronæ, si viceritis, gloriam vindicabitis.

61. Isti igitur qui in deliciis, qui in luxuria, rapinis, quæstibus, honoribus studia posuerunt sua, spectatores magis sunt quam præliatores. Habent lucrum laboris *, fructum virtutis non habent. Fovent otium, astutia et improbitate aggerant divitiarum acervos : sed exsolvent, seram licet, nequitiæ suæ pœnam. Horum requies in infernis, tua vero in cœlo : horum domus in sepulcro, tua in paradiso. Unde pulcre vigilare eos in tumulo Job dixit; quia soporem quietis habere non possunt, quem ille dormivit, qui resurrexit.

62. Noli igitur ut parvulus sapere, ut parvulus loqui, ut parvulus cogitare, ut parvulus vindicare ea quæ sunt posterioris ætatis. Perfectorum est corona. Exspecta, ut veniat quod perfectum est; quando non per speciem in ænigmate, sed facie ad faciem formam ipsam redopertæ veritatis possis agnoscere. Tunc qua causa ille dives fuerit, qui erat improbus et raptor alieni, qua causa potens alius, qua causa ille abundaverit liberis, ille fultus honoribus, revelabitur.

63. Fortasse ut dicatur raptori : Dives eras, qua causa aliena rapiebas? Egestas non compulit, inopia non coegit. Nonne ideo te divitem feci, ut excusationem habere non possis? Dicatur etiam potenti : Cur non adfuisti viduæ, orphanis quoque injuriam patientibus? Numquid tu infirmus eras? Numquid non poteras subvenire? ideo te feci potentem, non ut inferres violentiam, sed repelleres.

* *Lucrum laboris*, id est, immunitatem laboris; non vero lucrum quod ex labore gignitur.

Non tibi scriptum est : *Eripe injuriam accipientem?* Non tibi scriptum est : *Pauperem et egenum de manu peccatoris liberate?* Dicatur etiam abundanti : Liberis, et honoribus cumulavi te, salubritatem corporis concessi tibi; cur non sequutus es præcepta mea? Famule meus, quid feci tibi, aut quid contristavi te? Nonne ego tibi liberos dedi, honores contuli, salutem donavi; cur me negabas? Cur æstimabas quod ad scientiam meam quæ gereres non pervenirent : cur tenebas dona mea, despiciebas mandata mea?

64. Denique de Juda proditore hæc colligere licet, qui et apostolus inter duodecim electus est, et loculos pecuniarum quas pauperibus erogaret, commissos habebat; ne videretur aut quasi inhonorus, aut quasi egenus Dominum prodidisse. Et ideo ut justificaretur in eo Dominus, hæc ei contulit: ut non quasi injuria exasperatus, sed quasi prævaricatus gratiam, majori esset offensæ obnoxius.

CAPUT XVII.

Adolescentis officia, et exempla eidem ætati accommoda proponuntur.

65. QUONIAM igitur et pœnam improbitati, et virtuti fore præmium satis claruit, de Officiis aggrediamur dicere, quæ nobis ab adolescentia spectanda sunt, ut cum ætate accrescant simul. Est igitur bonorum adolescentium timorem Dei habere, deferre parentibus, honorem habere senioribus, castitatem tueri, non adspernari humilitatem, diligere clementiam ac verecundiam, quæ ornamento sunt minori ætati. Ut enim in senibus gravitas, in juvenibus alacritas; ita in adolescentibus verecundia, velut quadam dote commendatur naturæ.

66. Erat Isaac Dominum timens, utpote Abrahæ indoles, deferens patri usque adeo, ut adversus paternam voluntatem nec mortem recusaret. Joseph quoque cum somniasset quod sol et luna et stellæ adorarent eum; sedulo tamen obsequio deferebat patri : castus ita ut nec sermonem quidem audire vellet nisi pudicum : humilis usque ad servitutem, verecundus usque ad fugam, patiens usque ad carcerem, remissor injuriæ usque ad remunerationem. Cujus tanta verecundia fuit, ut comprehensus a muliere, vestem in manibus ejus fugiens mallet relinquere, quam verecundiam deponere. Moyses quoque et Hieremias electi a Domino, ut oracula Dei prædicarent populo, quod poterant per gratiam, excusabant per verecundiam.

CAPUT XVIII.

De partibus verecundiæ : quemadmodum sermonem ac silentium temperet, pudicitiam comitetur, preces nostras Deo commendet, motibus corporeis moderetur; ubi refertur historia de duobus clericis observatu minime indigna : tum subnectitur qua ratione componendus ex eadem virtute incessus, quantave cautio ne quid inverecundum ore proferatur, aut detegatur in corpore, adhibenda sit : et hæc omnia exemplis appositissimis illustrantur.

67. PULCRA igitur virtus est verecundiæ, et suavis gratia, quæ non solum in factis, sed etiam in ipsis spectatur sermonibus; ne modum progrediaris loquendi, ne quid indecorum sermo resonet tuus. Speculum enim mentis plerumque in verbis refulget. Ipsum vocis sonum librat modestia, ne cujusquam offendat aurem vox fortior. Denique in ipso canendi genere prima disciplina verecundia est : immo etiam in omni usu loquendi, ut sensim quis aut psallere, aut canere, aut postremo loqui incipiat; ut verecunda principia commendent processum.

68. Silentium quoque ipsum, in quo est reliquarum virtutum otium, maximus actus verecundiæ est. Denique si aut infantiæ putatur aut superbiæ, probro datur : si verecundiæ, laudi ducitur. Tacebat in periculis Susanna, et gravius verecundiæ quam vitæ damnum putabat, nec arbitrabatur periculo pudoris tuendam salutem. Deo soli loquebatur, cui poterat casta verecundia eloqui : refugiebat ora intueri virorum; est enim et in oculis verecundia, ut nec videre viros femina, nec videri velit.

69. Neque vero quisquam solius hanc laudem castitatis putet. Est enim vere-

cundia pudicitiæ comes, cujus societate castitas ipsa tutior est. Bonus enim regendæ castitatis pudor est comes : qui si se prætendat ad ea quæ prima pericula sunt, pudicitiam temerari non sinat. Hic primus in ipso cognitionis ingressu, Domini matrem commendat legentibus, et tamquam testis locuples, dignam quæ ad tale munus eligeretur, adstruit : quod in cubiculo, quod sola, quod salutata ab Angelo tacet, et mota est in introitu ejus, quod ad virilis sexus speciem peregrinam turbatur adspectus Virginis. Itaque quamvis esset humilis, præ verecundia tamen salutantem non resalutavit, nec ullum responsum retulit, nisi ubi de suscipienda Domini generatione cognovit; ut qualitatem effectus disceret, non ut sermonem referret.

70. In ipsa oratione nostra multum verecundia placet, multum conciliat gratiæ apud Deum nostrum. Nonne hæc prætulit Publicanum, et commendavit eum qui nec oculos suos audebat ad cœlum levare? Ideo justificatur magis Domini judicio, quam ille Pharisæus, quem deformavit præsumtio. Ideoque oremus in incorruptione quieti et modesti spiritus, qui est ante Deum locuples, ut ait Petrus. Magna igitur modestia, quæ cum sit etiam sui juris remissior, nihil sibi usurpans, nihil vindicans, et quodammodo intra vires suas contractior, dives est apud Deum, apud quem nemo dives. Dives est modestia, quia portio Dei est. Paulus quoque orationem deferri præcepit cum verecundia et sobrietate. Primam hanc et quasi præviam vult esse orationis futuræ, ut non glorietur peccatoris oratio : sed quasi colore pudoris obducta, quo plus defert verecundiæ de recordatione delicti, hoc uberiorem mereatur gratiam.

71. Est etiam in ipso motu, gestu, incessu tenenda verecundia. Habitus enim mentis in corporis statu cernitur. Hinc homo cordis nostri absconditus, aut levior, aut jactantior, aut turbidior : aut contra gravior, et constantior, et purior, et maturior æstimatur. Itaque vox quædam est animi corporis motus.

72. Meministis, filii, quemdam amicum, cum sedulis se videretur commendare officiis; hoc solo tamen in clerum a me non receptum, quod gestus ejus plurimum dedeceret: alterum quoque cum in clero reperissem, jussisse me ne umquam præiret mihi; quia velut quodam insolentis incessus verbere oculos feriret meos. Idque dixi, cum redderetur post offensam muneri. Hoc solum excepi, nec fefellit sententia; uterque enim ab Ecclesia recessit, ut qualis incessu prodebatur, talis perfidia animi demonstraretur. Namque alter arrianæ infestationis tempore, fidem deseruit : alter pecuniæ studio, ne judicium subiret sacerdotale, se nostrum negavit. Lucebat in illorum incessu imago levitatis, species quædam scurrarum percursantium.

73. Sunt etiam qui sensim ambulando imitantur histrionicos gestus, et quasi quædam fercula pomparum, et statuarum motus nutantium; ut quotiescumque gradum transferunt, modulos quosdam servare videantur.

74. Nec cursim ambulare honestum arbitror, nisi cum causa exigit alicujus periculi, vel justa necessitas. Nam plerumque festinantes anhelos videmus torquere ora, quibus si causa desit festinationis necessariæ, nævus est justæ offensionis. Sed non de his dico, quibus rara properatio ex causa nascitur : sed quibus jugis et continua in naturam vertitur. Nec in illis ego tamquam simulacrorum effigies probo, nec in istis tamquam excussorum ruinas.

75. Est etiam gressus probabilis, in quo sit species auctoritatis, gravitatisque pondus, tranquillitatis vestigium; ita tamen si studium desit atque affectatio, sed motus sit purus ac simplex; Nihil enim fucatum placet. Motum natura informet. Si quid sane in natura vitii est, industria emendet · ut ars desit, non desit correctio.

76. Quod si etiam ista spectantur altius, quanto magis cavendum est ne quid turpe ore exeat; hoc enim graviter coinquinat hominem. Non enim cibus coinquinat, sed injusta obtrectatio, sed verborum obscœnitas. Hæc etiam vulgo pudori sunt. In nostro vero officio nullum verbum quod inhoneste cadat, non

CAPUT XXI.

Iracundiam priusquam oriatur, præcavendam; si oborta fuerit, reprimendam, ac mitigandam : si nec id adsequi valuerimus linguam saltem a conviciis coercendam; ut sint motus nostri puerilium commotionum similes. Dictum Architæ memoratur, ostenditurque Davidem ipsi hac in re factis et scriptis præivisse.

90. CAVEATUR iracundia, aut si præcaveri non potest, cohibeatur; mala enim illex peccati indignatio est : quæ ita animum perturbat, ut rationi non relinquat locum. Primum est igitur, si fieri potest, ut morum tranquillitas usu quodam, affectione, proposito, in naturam vertatur. Deinde quoniam ita plerumque motus infixus est naturæ ac moribus, ut evelli atque evitari non queat : si præviderì potuerit, ratione reprimatur. Aut si prius occupatus fuerit animus ab indignatione, quam consilio prospici ac provideri potuerit, ne occuparetur : meditare quomodo motum animi tui vincas, iracundiam temperes. Resiste iræ, si potes : cede, si non potes; quia scriptum est : *Date locum iræ.*

91. Jacob fratri indignanti pie cessit, et Rebeccæ, id est, patientiæ instructus consilio, abesse maluit et peregrinari, quam excitare fratris indignationem; et tunc redire, cum fratrem mitigatum putaret. Et ideo tantam apud Deum invenit gratiam. Quibus deinde obsequiis, quantis muneribus fratrem ipsum reconciliavit sibi, ut ille præreptæ benedictionis non meminisset, meminisset delatæ satisfactionis!

92. Ergo si prævenerit et præoccupaverit mentem tuam iracundia et adscenderit in te, non relinquas locum tuum. Locus tuus patientia est, locus tuus sapientia est, locus tuus ratio est, locus tuus sedatio indignationis est. Aut si te contumacia respondentis moverit, et perversitas impulerit ad indignationem : si non potueris mitigare mentem, reprime linguam tuam. Sic enim scriptum est : *Cohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum.* Deinde *inquire pacem, et sequere eam.* Pacem illam sancti Jacob vide, qua tu primum sedato animum : si non prævalueris, frænos linguæ impone tuæ : deinde reconciliationis studium non prætermittas. Hæc oratores sæculi de nostris usurpata in suis posuere libris : sed ille sensus hujus habet gratiam, qui prior dixit.

93. Vitemus ergo, aut temperemus iracundiam; ne sit ejus aut in laudibus exceptio, aut in vitiis exaggeratio. Non mediocre est mitigare iracundiam : non inferius quam omnino non commoveri. Hoc nostrum est, naturæ illud. Denique commotiones in pueris innoxiæ sunt, quæ plus habent gratiæ, quam amaritudinis. Et si cito pueri inter se moventur, facile sedantur, et majori suavitate in se recurrunt. Nesciunt se subdole artificioseque tractare. Nolite hos contemnere pueros, de quibus Dominus ait : *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum cælorum.* Itaque et ipse Dominus, hoc est, Dei virtus, sicut puer, cum malediceretur, non remaledixit : cum percuteretur, non repercussit. Ita ergo te compara, ut quasi puer injuriam non teneas, malitiam non exerceas, omnia a te innocenter proficiscantur. Non consideres quid ab aliis in te revertatur. Locum tuum serva, simplicitatem et puritatem tui pectoris custodi. Noli respondere irato ad iracundiam ejus, sive imprudenti ad imprudentiam. Cito culpa culpam excutit. Si lapides teras, nonne ignis erumpit?

94. Ferunt gentiles, ut in majus omnia verbis extollere solent, Architæ Tarentini dictum philosophi, quod ad villicum suum dixerit : O te infelicem, quem afflictarem, nisi iratus essem! Sed jam David et armatam dexteram in indignatione compresserat. Et quanto plus est non remaledicere, quam non vindicare! Et bellatores adversus Nabal ad ultionem paratos, Abigail deprecatione revocaverat. Unde advertimus tempestivis quoque intercessionibus non solum cedere nos, sed etiam delectari oportere. Eousque autem delectatus est, ut benediceret intervenientem, quod ab studio vindictæ revocatus foret.

95. Jam dixerat de inimicis suis : *Quoniam declinaverunt in me iniquita-*

tem, et in ira molesti erant mihi. Audiamus turbatus in ira quid dixerit : *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam?* Illi ad iracundiam provocabant, hic tranquillitatem eligebat.

96. Jam dixerat : *Irascimini, et nolite peccare.* Moralis magister, qui naturalem affectum inflectendum magis ratione doctrinæ, quam extirpandum noverat, moralia docet; hoc est : Irascimini ubi culpa est, cui irasci debeatis. Non potest enim fieri, ut non rerum indignitate moveamur : alioquin non virtus, sed lentitudo et remissio judicatur. Irascimini ergo ita, ut a culpa abstineatis. Vel sic : Si irascimini, nolite peccare, sed vincite ratione iracundiam. Vel certe sic : Si irascimini, vobis irascamini, quia commoti estis, et non peccabitis. Qui enim sibi irascitur, quia cito commotus est, desinit irasci alteri : qui autem vult iram suam justam probare, plus inflammatur, et cito in culpam cadit. Melior est autem secundum Salomonem, qui iracundiam continet, quam qui urbem capit; quia ira etiam fortes decipit.

97. Cavere igitur debemus, ne in perturbationes prius incidamus, quam animos nostros ratio componat; exanimat enim mentem plerumque aut ira, aut dolor, aut formido mortis, et improviso percellit ictu. Ideo prævenire pulcrum est cogitatione, quæ volvendo mentem exerceat; ne repentinis excitetur commotionibus, sed jugo quodam rationis et habenis adstricta mitescat.

CAPUT XXII.

De cogitationibus, et appetitu : deque decoro sermonis in confabulatione, ac disceptatione servando.

98. Sunt autem gemini motus, hoc est, cogitationum et appetitus : alteri cogitationum, alteri appetitus : non confusi, sed discreti et dispares. Cogitationes verum exquirere, et quasi emolere muneris habent : appetitus ad aliquid impellit agendum atque excitat. Itaque ipso genere naturæ suæ et cogitationes tranquillitatem sedationis infundunt, et appetitus motum agendi excutit. Ita ergo informati simus, ut bonarum rerum subeat animum cogitatio : appetitus rationi obtemperet (si vere ut illud decorum custodiamus, animum volumus intendere) ne rationem excludat rei alicujus affectus : sed ratio quid honestati conveniat, examinet.

99. Et quoniam ad conservationem decori spectare diximus, ut sciamus in factis dictisve quis modus : prior autem ordo loquendi quam faciendi est; sermo in duo dividitur, in colloquium familiare, et in tractatum, disceptationemque fidei atque justitiæ *. In utroque servandum, ne sit aliqua perturbatio : sed tamquam mitis et placidus, et benevolentiæ plenus et gratiæ, sine ulla sermo ducatur contumelia. Absit pertinax in familiari sermone contentio; quæstiones enim magis excitare inanes, quam utilitatis aliquid adferre solet. Disceptatio sine ira, suavitas sine amaritudine sit, monitio sine asperitate, hortatio sine offensione. Et sicut in omni actu vitæ id cavere debemus, ne rationem nimius animi motus excludat, sed teneamus consilii locum : ita etiam in sermone formulam eam teneri convenit, ne aut ira excitetur, aut odium, aut cupiditatis nostræ, aut ignaviæ aliqua exprimamus indicia.

100. Sit igitur sermo hujusmodi de Scripturis maxime. Quid enim magis nos oportet loqui, quam de conversatione optima, adhortatione observationis, disciplinæ custodia. Habeat caput ejus rationem et finis modum. Sermo enim tædiosus iram excitat. Quam vero indecorum, ut cum omnis confabulatio habere soleat incrementum gratiæ, habeat nævum offensionis?

101. Tractatus quoque de doctrina fidei, de magisterio continentiæ, de disceptatione justitiæ, adhortatione diligentiæ, non unus semper, sed ut se dederit lectio, nobis et arripiendus est, et

* Universam concionum ecclesiasticarum materiam duobus membris comprehensam proponit Ambrosius; aut enim ea circa fidem versatur, aut circa mores sive morales virtutes : has autem sub justitia, virtute scilicet universali, complectitur.

prout possumus, prosequendus : neque nimium prolixus, neque cito interruptus; ne vel fastidium derelinquat, vel desidiam prodat atque incuriam. Oratio pura, simplex, dilucida, atque manifesta, plena gravitatis et ponderis : non affectata elegantia, sed non intermissa gratia.

CAPUT XXIII.

Jocos etsi nonnumquam honesti sint, tamen in ecclesiasticis viris omnino proscribendos: vocem autem puram ac simplicem esse oportere.

102. Multa præterea de ratione dicendi dant præcepta sæculares viri, quæ nobis prætereunda arbitror, ut de jocandi disciplina. Nam licet interdum honesta joca ac suavia sint, tamen ab ecclesiastica abhorrent regula; quoniam quæ in scripturis sanctis non reperimus, ea quemadmodum usurpare possumus?

103. Cavenda enim etiam in fabulis, ne inflectant gravitatem severioris propositi. *Væ vobis qui ridetis, quia flebitis!* ait Dominus : et nos ridendi materiam requirimus, ut hic ridentes, illic fleamus? Non solum profusos, sed omnes etiam jocos declinandos arbitror; nisi forte plenum suavitatis et gratiæ sermonem esse, non indecorum est.

104. Nam de voce quid loquar, quam simplicem et puram esse satis arbitror: canoram autem esse naturæ est, non industriæ. Sit sane distincta pronuntiationis modo, et plena succi virilis; ut agrestem ac subrusticum fugiat sonum, non ut rhythmum adfectet scenicum, sed mysticum servet*.

CAPUT XXIV.

Tria in vitæ actibus observanda, nimirum ut rationi appetitus subjiciatur, ut in studiis justa servetur moderatio, denique ut suo quæque tempore atque ordine gerantur. Quæ omnia in sanctis veteris testamenti viris adeo præfulserunt, ut manifestum sit eos cardinalibus, quas vocant, virtutibus egregie instructos fuisse.

105. De ratione dicendi satis dictum puto, nunc de actione vitæ quid congruat, consideremus. Tria autem in hoc genere spectanda cernimus : unum, ut rationi appetitus non reluctetur; hoc enim solummodo possunt officia nostra illi decoro convenire. Si enim appetitus rationi obediat, facile id quod deceat in omnibus officiis conservari potest. Deinde ne majore studio quam res ipsa est quæ suscipitur, vel minore : aut parvam magno ambitu suscepisse, aut magnam inferiore destituisse videamur. Tertium de moderatione studiorum, operumque nostrorum : de ordine quoque rerum et de opportunitate temporum, non dissimulandum puto.

106. Sed primum illud quasi fundamentum est omnium, ut appetitus rationi pareat : secundum et tertium idem est, hoc est, in utroque moderatio. Vacat enim apud nos speciei liberalis, quæ pulcritudo habetur, et dignitatis contemplatio. Sequitur de ordine rerum, et de opportunitate temporum. Ac per hoc tria sunt, quæ videamus utrum in aliquo sanctorum consummata possimus docere.

107. Primum ipse pater Abraham, qui ad magisterium futuræ successionis informatus et instructus est, jussus exire de terra sua, et de cognatione sua, et de domo patris sui; nonne multiplicatæ necessitudinis præstrictus affectu, tamen appetitum rationi obedientem præbuit? Quem enim terræ suæ, cognationis, domus quoque propriæ gratia non delectaret? Et hunc ergo mulcebat suorum suavitas, sed imperii cœlestis et remunerationis æternæ consideratio movebat amplius. Nonne considerabat uxorem imbecillem ad labores, teneram ad injurias, decoram ad incentiva insolentium, sine summo non posse duci periculo? Et tamen subire omnia, quam excusare consultius dijudicavit. Deinde cum descenderet in Ægyptum, monuit ut diceret se sororem esse, non uxorem ipsius.

108. Adverte, quanti appetitus. Timebat uxoris pudori, timebat propriæ saluti, suspectas habebat Ægyptiorum libidines; et tamen prævaluit apud eum ratio exsequendæ devotionis. Conside-

---

* *Mysticum servet*, id est, mysteriorum sanctitati congruum.

ravit enim quod Dei favore ubique tutus esse posset, offenso autem Domino, etiam domi non posset illæsus manere. Vicit igitur appetitum ratio, et obedientem sibi præstitit.

109. Capto nepote, non perterritus neque tot regum turbatus populis, bellum repetit: victoria potitus, prædæ partem cujus ipse fuit auctor, recusavit. Promisso quoque sibi filio, cum consideraret emortui corporis sui vires depositas, sterilitatem conjugis, et supremam senectutem, etiam contra usum naturæ Deo credidit.

110. Adverte convenire omnia. Appetitus non defuit, sed repressus est: animus æqualis gerendis, qui nec magna pro vilibus, nec minora pro magnis duceret, moderatio pro negotiis, ordo rerum, opportunitas temporum, mensura verborum. Fide primus, justitia præcipuus, in prælio strenuus, in victoria non avarus, domi hospitalis, uxori sedulus.

111. Sanctum quoque ejus nepotem Jacob delectabat domi securum degere: sed mater voluit peregrinari, ut daret fraternæ iracundiæ locum. Vicit appetitum consilii salubritas. Exsul domo, profugus a parentibus; ubique tamen convenientem mensuram negotiis tenuit, et temporibus opportunitatem reservavit. Acceptus domi parentibus, ut alter maturitate provocatus obsequii benedictionem daret, alter amore pio propenderet. Fraterno quoque judicio prælatus, cum cibum suum fratri cedendum putasset: delectabatur utique alimento secundum naturam, sed secundum pietatem cessit petito. Pastor domino gregis fidus, socero gener sedulus, impiger in labore, in convivio parcus, in satisfactione prævius, in remuneratione largus. Denique sic fraternam mitigavit iracundiam; ut cujus verebatur inimicitias, adipisceretur gratiam.

112. Quid de Joseph loquar, qui utique habebat cupiditatem libertatis, et suscepit servitii necessitatem? Quam subditus in servitute, quam in virtute constans, quam benignus in carcere, sapiens in interpretatione, in potestate moderatus, in ubertate providus, in fame justus, ordinem laudis rebus adjungens, et opportunitatem temporibus, æquitatem populis officii sui moderatione dispensans?

113. Job quoque juxta secundis, atque adversis rebus irreprehensibilis, patiens, gratus Deo atque acceptus, vexabatur doloribus, sed se consolabatur.

114. David etiam fortis in bello, patiens in adversis, in Hierusalem pacificus, in victoria mansuetus, in peccato dolens, in senectute providus, rerum modos, vices temporum per singularum sonos servavit ætatum; ut mihi videatur non minus vivendi genere, quam canendi suavitate prædulcis immortalem Deo sui fudisse meriti cantilenam.

115. Quod his viris principalium virtutum officium defuit? Quarum primo loco constituerunt prudentiam, quæ in veri investigatione versatur, et scientiæ plenioris infundit cupiditatem: secundo justitiam, quæ suum cuique tribuit, alienum non vindicat, utilitatem propriam negligit, ut communem æquitatem custodiat: tertio fortitudinem, quæ et in rebus bellicis excelsi animi magnitudine, et domi eminet, corporisque præstat viribus: quarto temperantiam, quæ modum, ordinemque servat omnium, quæ vel agenda, vel dicenda arbitramur.

CAPUT XXV.

Exposito cur ductum non fuerit a memoratis virtutibus exordium, easdem in veteribus Patribus exstitisse pressius demonstratur.

116. Hæc forsitan aliquis dicat primo loco poni oportuisse, quoniam ab his quatuor virtutibus nascuntur officiorum genera. Sed hoc artis est, ut primo Officium definiatur, postea certa in genera dividatur. Nos autem artem fugimus, exempla majorum proponimus: quæ neque obscuritatem adferunt ad intelligendum, neque ad tractandum versutias. Sit igitur nobis vita majorum disciplinæ speculum, non calliditatis commentarium: imitandi reverentia, non disputandi astutia.

117. Fuit igitur in sancto Abraham primo loco prudentia, de quo dicit Scriptura : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam.* Nemo enim prudens, qui Deum nescit. Denique insipiens dixit quia *non est Deus ;* nam sapiens non diceret. Quomodo enim sapiens qui non requirit auctorem suum, qui dicit lapidi : *Pater meus es tu :* qui dicit diabolo, ut Manichæus : Auctor meus es tu? Quomodo sapiens arrianus, qui mavult imperfectum auctorem habere atque degenerem, quam verum atque perfectum? Quomodo sapiens Marcion atque Eunomius, qui malunt Deum malum quam bonum habere? Quomodo sapiens, qui Deum suum non timet! *Initium enim sapientiæ timor Domini.* Et alibi habes : *Sapientes non declinant de ore Domini, sed tractant in confessionibus suis.* Simul quoque dicente Scriptura : *Reputatum est ei ad justitiam;* alterius virtutis ei gratiam detulit.

118. Primi igitur nostri definierunt prudentiam in veri consistere cognitione. Quis enim illorum ante Abraham, David, Salomonem? Deinde justitiam spectare ad societatem generis humani. Denique David ait : *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in æternum. Justus miseretur, justus commodat.* Sapienti et justo totus mundus divitiarum est. Justus communia pro suis habet, sua pro communibus. Justus se ipsum, priusquam alios, accusat. Ille enim justus, qui nec sibi parcit, et occulta sua latere non patitur. Vide quam justus Abraham. In senectute susceperat filium per repromissionem, reposcenti Domino negandum ad sacrificium quamvis unicum, non putavit.

119. Adverte hic omnes virtutes quatuor in uno facto. Fuit sapientiæ, Deo credere, nec filii gratiam anteferre auctoris præcepto : fuit justitiæ, acceptum reddere : fuit fortitudinis, appetitum ratione cohibere. Ducebat hostiam pater, interrogabat filius, tentabatur affectus patrius, sed non vincebatur. Repetebat filius appellationem paternam, compungebat paterna viscera, sed non minuebat devotionem. Accedit et quarta virtus, temperantia. Tenebat justus et pietatis modum, et executionis ordinem. Denique dum sacrificio necessaria vehit, dum ignem adolet, dum filium ligat, dum gladium educit, hoc immolandi ordine meruit, ut filium reservaret.

120. Quid sapientius sancto Jacob, qui Deum vidit facie ad faciem, et meruit benedictionem? Quid justius, qui ea quæ adquisierat, oblatis muneribus cum fratre divisit? Quid fortius, qui cum Deo luctatus est? Quid modestius eo qui modestiam ita et locis et temporibus deferebat, ut filiæ injuriam mallet prætexere conjugio, quam vindicare; eo quod inter alienos positus amori potius consulendum, quam odia colligenda censebat?

121. Noe quam sapiens, qui tantam fabricavit arcam? Quam justus qui ad semen omnium reservatus, solus ex omnibus et præteritæ generationis superstes est factus, et auctor futuræ, mundo potius et universis magis quam sibi natus? Quam fortis, ut diluvium vinceret? Quam temperans, ut diluvium toleraret? quando introiret, qua moderatione degeret, quando corvum, quando columbam dimitteret, quando reciperet revertentes, quando exeundi opportunitatem captaret, agnosceret?

CAPUT XXVI.

In inquirenda veritate contra sua præcepta peccasse philosophos : Moysen vero illis sapientiorem se præbuisse. Eo majori studio enitendum ad comparandam sapientiam, quo major est ipsius dignitas, ad quam omnes ipsa natura impelluntur.

122. ITAQUE tractant in veri investigatione tenendum illud decorum, ut summo studio requiramus quid verum sit, non falsa pro veris ducere, non obscuris vera involvere, non superfluis vel implexis atque ambiguis occupare animum. Quid tam indecorum, quam venerari ligna, quod ipsi faciunt? Quid tam obscurum, quam de astronomia et geometria tractare, quod probant; et profundi aeris spatia metiri, cœlum quoque et mare numeris includere :

relinquere causas salutis, errores quærere?

123. At non ille eruditus in omni sapientia Ægyptiorum Moyses probavit ista: sed illam sapientiam detrimentum et stultitiam judicavit, et aversus ab ea, intimo Deum quæsivit affectu; ideoque vidit, interrogavit, audivit loquentem. Quis magis sapiens quam ille quem docuit Deus, qui omnem sapientiam Ægyptiorum, omnesque artium potentias operis sui virtute evacuavit? Non hic incognita pro cognitis habebat, hisque temere adsentiebatur: quæ duo in hoc maxime naturali atque honesto loco vitanda discant, qui sibi nec contra naturam esse, nec turpe judicant saxa adorare, et a simulacris auxilium petere, quæ nihil sentiant.

124. Quanto igitur excelsior virtus est sapientia, tanto magis enitendum arbitror, ut adsequi eam possimus. Itaque ne quid contra naturam, ne quid turpe atque indecorum sentiamus, duo hæc, id est, et tempus et diligentiam ad considerationem rerum examinandi gratia referre debemus. Nihil est enim quo magis homo cæteris animantibus præstet, quam quod rationis est particeps, causas rerum requirit, generis sui auctorem investigandum putat, in cujus potestate vitæ necisque nostræ potestas sit, qui mundum hunc suo nutu regat, cui sciamus rationem esse reddendam nostrorum actuum. NIHIL EST enim quod magis proficiat ad vitam honestam, quam ut credamus eum judicem futurum, quem et occulta non fallant, et indecora offendant, et honesta delectent.

125. Omnibus igitur hominibus inest secundum naturam humanam verum investigare, quæ nos ad studium cognitionis et scientiæ trahit, et inquirendi infundit cupiditatem. In quo excellere universis pulcrum videtur, sed paucorum est adsequi: qui volvendo cogitationes, consilia examinando, non mediocrem impendunt laborem; ut ad illud beate honesteque vivendum pervenire possint, atque operibus appropinquare. *Non enim qui dixerit*, inquit, *mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui fecerit ea quæ dico.* Nam studia scientiæ sine factis haud scio an etiam involvant magis.

CAPUT XXVII.

Primum officii fontem esse prudentiam, ex qua derivatæ tres aliæ virtutes, ita cum ea atque inter se connexæ sunt, ut ab invicem divelli ac separari nequeant.

126. PRIMUS igitur officii fons prudentia est. Quid enim tam plenum officii, quam deferre Auctori studium atque reverentiam? Qui tamen fons et in virtutes derivatur cæteras; neque enim potest justitia sine prudentia esse, cum examinare quid justum, quidve injustum sit, non mediocris prudentiæ sit: summus in utroque error. *Qui* enim *justum judicat injustum, injustum vero justum, execrabilis apud Deum. Ut quid abundant justitiæ imprudenti?* Salomon ait. Neque iterum prudentia sine justitia est; pietas enim in Deum initium intellectus. Quo advertimus illud ab hujus sæculi translatum magis quam inventum sapientibus; quia pietas fundamentum est omnium virtutum.

127. Justitiæ autem pietas est prima in Deum, secunda in patriam, tertia in parentes, item in omnes: quæ et ipsa secundum naturæ est magisterium. Siquidem ab ineunte ætate ubi primum sensus infundi cœperit, vitam amamus tamquam Dei munus, patriam, parentesque diligimus, deinde æquales quibus sociari cupimus. Hinc caritas nascitur, quæ alios sibi præfert, non quærens quæ sua sunt, in quibus est principatus justitiæ.

128. Omnibus quoque animantibus innascitur, primum salutem tueri, cavere quæ noceant, expetere quæ prosint, ut pastum, ut latibula quibus se a periculo, imbribus, sole defendant, quod est prudentiæ. Succedit quoque ut omnium genera animantium congregabilia natura sint: primo generis sui ac formæ consortibus, tum etiam cæteris; ut videmus boves armentis, equos gregibus, et maxime pares paribus delectari: cervos quoque cervis, et plerumque hominibus adjungi. Jam de pro-

creandi studio et sobole, vel etiam generantium amore, quid loquar, in quo est forma justitiæ præcipua?

129. Liquet igitur et has, et reliquas cognatas sibi esse virtutes. Siquidem et fortitudo quæ vel in bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plena sit justitiæ : et scire quo consilio defendat atque adjuvet, captare etiam temporum et locorum opportunitates, prudentiæ ac modestiæ sit : et temperantia ipsa sine prudentia modum scire non possit : opportunitatem noscere, et secundum mensuram reddere, sit justitiæ : et in omnibus istis magnanimitas necessaria sit, et quædam fortitudo mentis, plerumque et corporis; ut quis quod velit, possit implere.

CAPUT XXVIII.

Societatem constare justitia et beneficentia : illius partes duas ultionem et privatam possessionem a Christianis non agnosci : quod vero de rerum communitate ac mutuo auxilio tradunt Stoici, hoc eos e Scripturis sacris mutuatos esse. Quantus justitiæ splendor, et quinam scopuli accessum ad illam præpediant?

130. Justitia igitur ad societatem generis humani, et ad communitatem refertur. Societatis enim ratio dividitur in duas partes, justitiam et beneficentiam, quam eamdem liberalitatem et benignitatem vocant : justitia mihi excelsior videtur, liberalitas gratior : illa censuram tenet, ista bonitatem.

131. Sed primum ipsum quod putant philosophi justitiæ munus, apud nos excluditur. Dicunt enim illi eam primam esse justitiæ formam, ut nemini quis noceat, nisi lacessitus injuria : quod Evangelii auctoritate vacuatur; vult enim Scriptura, ut sit in nobis spiritus Filii hominis, qui venit conferre gratiam, non inferre injuriam.

132. Deinde formam justitiæ putaverunt, ut quis communia, id est, publica pro publicis habeat, privata pro suis. Ne hoc quidem secundum naturam; natura enim omnia omnibus in commune profudit. Sic enim Deus generari jussit omnia ut pastus omnibus communis esset, et terra foret omnium quædam communis possessio. Natura igitur jus commune generavit, usurpatio jus fecit privatum. Quo in loco aiunt placuisse Stoicis, quæ in terris gignantur, omnia ad usus hominum creari : homines autem hominum causa esse generatos; ut ipsi inter se aliis alii prodesse possint.

133. Unde hoc, nisi de nostris Scripturis dicendum adsumserunt? Moyses enim scripsit, quia dixit Deus : *Faciamus hominem ad imaginem nostram et secundum similitudinem, et habeat potestatem piscium maris, et volatilium cœli, et pecorum, et omnium repentium super terram.* Et David ait : *Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi : volucres cœli, et pisces maris.* Ergo omnia subjecta esse homini de nostris didicerunt, et ideo censent propter hominem esse generata.

134. Hominem quoque hominis causa generatum esse in libris Moysi reperimus, dicente Domino : *Non est bonum esse hominem solum, faciamus ei adjutorium simile sibi.* Ad adjumentum ergo mulier data est viro, quæ generaret; ut homo homini adjumento foret. Denique antequam mulier formaretur, dictum est de Adam : *Non est inventus adjutor similis illi;* adjumentum enim homo nisi de homine habere non poterat. Ex omnibus igitur animantibus nullum animal simile, et ut absolute dicamus, nullus adjutor hominis inventus est : muliebris igitur sexus adjutor exspectabatur.

135. Ergo secundum Dei voluntatem, vel naturæ copulam, invicem nobis esse auxilio debemus, certare officiis, velut in medio omnes utilitates ponere, et ut verbo Scripturæ utar, adjumentum ferre alter alteri, vel studio, vel officio, vel pecunia, vel operibus, vel quolibet modo; ut inter nos societatis augeatur gratia. Nec quisquam ab officio vel periculi terrore revocetur : sed omnia sua ducat, vel adversa vel prospera. Denique sanctus Moyses pro populo patriæ bella suscipere gravia non reformidavit, nec regis poten-

tissimi trepidavit arma, nec barbaricæ immanitatis expavit ferociam : sed abjecit salutem suam, ut plebi redderet libertatem.

136. Magnus itaque justitiæ splendor, quæ aliis potius nata quam sibi, communitatem et societatem nostram adjuvat : excelsitatem tenet, ut suo judicio omnia subjecta habeat, opem aliis ferat, pecuniam conferat, officia non abnuat, pericula suscipiat aliena.

137. Quis non cuperet hanc virtutis arcem tenere, nisi prima avaritia infirmaret atque inflecteret tantæ virtutis vigorem? Etenim dum augere opes, aggregare pecunias, occupare terras possessionibus cupimus, præstare divitiis; justitiæ formam exuimus, beneficentiam communem amisimus. Quomodo enim potest justus esse, qui studet eripere alteri, quod sibi quærat?

138. Potentiæ quoque cupiditas, formam justitiæ virilem effeminat? Quomodo enim potest pro aliis intervenire, qui alios sibi subjicere conatur : et infirmo adversus potentes opem ferre, qui ipse gravem libertati adfectat potentiam?

CAPUT XXIX.

Justitiam in bello etiam atque ipsis hostibus servari oportere Moysis ac Elisæi exemplis ostenditur : ab Hebræis mutuo veteres accepisse, ut hostes appellarent nomine molliori : denique justitiæ fundamentum in fide esse, ac formam in Ecclesia.

139. Quanta autem justitia sit ex hoc intelligi potest, quod nec locis, nec personis, nec temporibus excipitur, quæ etiam hostibus reservatur; ut si constitutus sit cum hoste aut locus aut dies prælio, adversus justitiam putetur aut loco prævenire, aut tempore. Interest enim utrum aliquis pugna aliqua et conflictu gravi capiatur, an superiore gratia *, vel aliquo eventu. Siquidem vehementioribus hostibus et infidis, et his qui amplius læserint, vehementior refertur ultio; ut de Madianitis qui per mulieres suas plerosque peccare fecerant ex plebe Judæorum, unde et Dei in populum patrum iracundia effusa est. Et ideo factum est ut nullum Moyses victor superesse pateretur : Gabaonitas autem qui fraude magis quam bello tentaverant plebem patrum, non expugnaret Jesus; sed conditionis impositæ adficeret injuria. Syros vero Elisæus, quos obsidentes in civitatem induxerat, momentanea cæcitate percussos, ut quo ingrederentur videre non possent, volenti regi Israel percutere non adquiesceret dicens: *Non percuties quos non captivasti in lancea et in gladio tuo : pone eis panem et aquam, ut manducent et bibant, et remittantur, et eant ad dominum suum*; ut humanitate provocati gratiam repræsentarent. Denique postea in terram Israel venire piratæ Syriæ destiterunt.

140. Si ergo etiam in bello justitia valet, quanto magis in pace servanda est? Et hanc gratiam propheta his detulit, qui ad eum corripiendum venerant. Sic enim legimus, quod in obsidionem ejus miserat rex Syriæ exercitum suum, cognito quod Elisæus esset, qui consiliis et argumentationibus ejus obviaret omnibus *. Quem videns exercitum Giezi servus prophetæ, de salutis periculo trepidare cœpit. Cui dixit propheta : *Noli timere, quoniam plures nobiscum sunt, quam cum illis*. Et rogante propheta ut aperirentur oculi servo suo, aperti sunt. Et vidit itaque Giezi totum montem equis repletum et curribus in circuitu Elisæi. Quibus descendentibus ait propheta : *Percute Deus cæcitate exercitum Syriæ*. Quo impetrato, dixit ad Syros : *Venite post me, et ducam vos ad hominem quem quæritis*. Et viderunt Elisæum, quem corripere gestiebant : et videntes, tenere non poterant. Liquet igitur etiam in bello fidem et justitiam servari oportere, nec illud decorum esse posse, si violetur fides.

141. Denique etiam adversarios molli veteres appellatione nominabant, ut peregrinos vocarent; hostes enim antiquo ritu peregrini dicebantur. Quod æque etiam ipsum de nostris adsumtum dicere possumus; adversarios enim suos Hebræi allophylos, hoc est, alienige-

* *Superiore gratia*, id est, majori aliqua temporis aut loci opportunitate.

* *Argumentatio* hic idem prorsus valet, atque astute sive acute excogitata machinatio.

nas latino appellabant vocabulo. Denique in libro Regnorum primo sic legimus : *Et factum est in diebus illis, convenerunt alienigenæ in pugnam ad Israel.*

142. Fundamentum ergo est justitiæ fides; justorum enim corda meditantur fidem : et qui se justus accusat, justitiam supra fidem collocat; nam tunc justitia ejus apparet, si vera fateatur. Denique et Dominus per Esaiam : *Ecce*, inquit, *mitto lapidem in fundamentum Sion*, id est, Christum in fundamenta Ecclesiæ. Fides enim omnium, Christus : Ecclesia autem quædam forma justitiæ est. Commune jus omnium : in commune orat*, in commune operatur, in commune tentatur. Denique qui se ipsum sibi abnegat, ipse justus, ipse dignus Christo est. Ideo et Paulus fundamentum posuit Christum, ut supra eum opera justitiæ locaremus; quia fides fundamentum est : in operibus autem aut malis iniquitas, aut bonis justitia est.

CAPUT XXX.

De beneficentia et ejus partibus benevolentia et liberalitate : quomodo illæ simul jungendæ sint; quænamve adjuncta, ut liberalitatem cum laude ac merito quis exerceat, requirantur?

143. Sed jam de beneficentia loquamur, quæ dividitur etiam ipsa in benevolentiam et liberalitatem. Ex his igitur duobus constat beneficentia, ut sit perfecta. Non enim satis est bene velle, sed etiam bene facere : nec satis est iterum bene facere, nisi id ex bono fonte, hoc est, bona voluntate proficiscatur : *Hilarem enim datorem diligit Deus*. Nam si invitus facias, quæ tibi merces est? Unde Apostolus generaliter : *Si volens hoc ago, mercedem habeo : si invitus, dispensatio mihi credita est.* In Evangelio quoque multas disciplinas accepimus justæ liberalitatis.

144. Pulcrum est igitur bene velle, et eo largiri consilio, ut prosis, non ut noceas. Nam si luxurioso ad luxuriæ effusionem, adultero ad mercedem adulterii largiendum putes; non est beneficentia ista, ubi nulla est benevolentia. Officere enim istud est, non prodesse alteri, si largiaris ei qui conspiret adversus patriam, qui congregare cupiat tuo sumtu perditos, qui impugnent Ecclesiam. Non est hæc probabilis liberalitas, si adjuves eum qui adversus viduam et pupillos gravi decernit jurgio, aut vi aliqua possessiones eorum eripere conatur.

145. Non probatur largitas, si quod alteri largitur, alteri quis extorqueat : si injuste quærat, et juste dispensandum putet; nisi forte ut ille Zacchæus, reddas prius quadruplum ei quem fraudaveris : et gentilitatis vitia fidei studio et credentis operatione compenses. Fundamentum igitur habeat liberalitas tua.

146. Hoc primum quæritur, ut cum fide conferas, fraudem non facias oblatis; ne dicas te plus conferre, et minus conferas. Quid enim opus est dicere? Fraus promissi est : in tua potestate est largiri quod velis. Fraus fundamentum solvit, et opus corruit. Numquid Petrus ita indignatione efferbuit, ut Ananiam extingui vellet, vel uxorem ejus? Sed exemplo eorum noluit perire cæteros.

147. Nec illa perfecta est liberalitas, si jactantiæ causa magis quam misericordiæ largiaris. Affectus tuus nomen imponit operi tuo : quomodo a te proficiscitur, sic æstimatur. Vides quam moralem judicem habeas. Te consulit, quomodo opus tuum suscipiat, mentem tuam prius interrogat. *Nesciat*, inquit, *sinistra tua, quid faciat dextera tua.* Non de corpore loquitur, sed etiam unanimus tuus, frater tuus quod facis nesciat; nedum hic mercedem quæris jactantiæ, illic remunerationis fructum amittas. Perfecta autem est liberalitas, ubi silentio quis tegit opus suum, et necessitatibus singulorum occulte subvenit : quem laudat os pauperis, et non labia sua.

148. Deinde perfecta liberalitas fide, causa, loco, tempore commendatur; ut primum opereris circa domesticos fidei.

---

* *In commune orat*, etc., casu accusativo, idem est ac in communem utilitatem orat.

Grandis culpa, si sciente te, fidelis egeat : si scias eum sine sumtu esse, famem tolerare, ærumnam perpeti, qui præsertim egere erubescat : si in causam ceciderit aut captivitatis suorum, aut calumniæ, et non adjuves : si sit in carcere, et pœnis, et suppliciis propter debitum aliquod justus excrucietur (nam etsi omnibus debetur misericordia, tamen justo amplius); si tempore afflictionis suæ nihil a te impetret : si tempore periculi quo rapitur ad mortem, plus apud te pecunia tua valeat, quam vita morituri. De quo pulcre Job dixit : *Benedictio perituri in me veniat.*

149. Personarum quidem Deus acceptor non est, quia novit omnia. Nos autem omnibus quidem debemus misericordiam : sed quia plerique fraude eam quærunt, et adfingunt ærumnam ; ideo ubi causa manifestatur, persona cognoscitur, tempus urget, largius se debet profundere misericordia. Non enim avarus Dominus est, ut plurimum quærat. Beatus quidem qui dimittit omnia, et sequitur eum : sed et ille beatus est, qui quod habet, ex affectu facit. Denique duo æra viduæ illius divitum muneribus prætulit; quia totum illa quod habuit, contulit : illi autem ex abundantia partem exiguam contulerunt. Affectus igitur divitem collationem aut pauperem facit, et pretium rebus imponit. Cæterum Dominus non vult simul effundi opes, sed dispensari : nisi forte ut Elisæus boves suos occidit, et pavit pauperes ex eo quod habuit; ut nulla cura teneretur domestica, sed relictis omnibus, in disciplinam se propheticam daret.

150. Est etiam illa probanda liberalitas, ut proximos seminis tui non despicias, si egere cognoscas. Melius est enim ut ipse subvenias tuis, quibus pudor est ab aliis sumtum deposcere, aut alicui postulare subsidium necessitati : non tamen ut illi ditiores eo fieri velint, quod tu potes conferre inopibus; causa enim præstat, non gratia. Neque enim propterea te Domino dicasti, ut tuos divites facias : sed ut vitam tibi perpetuam fructu boni operis adquiras, et pretio miserationis peccata redimas tua. Putant se parum poscere : pretium tuum quærunt, vitæ tuæ fructum adimere contendunt, et se juste facere putant! Et accusat quod eum divitem non feceris, cum te ille velit æternæ vitæ fraudare mercede.

151. Consilium promsimus, auctoritatem petamus. Primum neminem debet pudere, si ex divite pauper fiat, dum largitur pauperi; quia Christus pauper factus est, cum dives esset, ut omnes sua inopia ditaret. Dedit regulam quam sequamur, ut bona ratio sit exinaniti patrimonii; si quis pauperum famem repulit, inopiam sublevavit. Unde *et consilium in hoc do,* Apostolus dicit : *hoc enim vobis utile est, ut Christum imitemini.* Consilium bonis datur, correptio errantes coercet. Denique quasi bonis dicit : *Quia non tantum facere, sed et velle cœpistis ab anno præterito.* Perfectorum utrumque est, non pars. Itaque docet et liberalitatem sine benevolentia, et benevolentiam sine liberalitate non esse perfectam. Unde ad perfectum hortatur, dicens : *Nunc ergo et facere consummate, ut quemadmodum promta est in vobis voluntas faciendi, ita sit et perficiendi ex eo quod habetis. Si enim voluntas promta est, secundum id quod habet, acceptum est, non secundum quod non habet. Non enim ut aliis refectio sit, vobis autem angustia : sed ex æqualitate in hoc tempore, vestra abundantia ad illorum inopiam, ut illorum abundantia sit ad vestram inopiam; ut fiat æqualitas, sicut scriptum est : Qui multum, non abundavit : et qui modicum, non minoravit.*

152. Advertimus quemadmodum et benevolentiam, et liberalitatem, et modum comprehendit, et fructum, atque personas. Ideo modum, quia imperfectis dabat consilium; non enim patiuntur angustias, nisi imperfecti. Sed et si quis Ecclesiam nolens gravare in sacerdotio aliquo constitutus aut ministerio, non totum quod habet, conferat; sed operetur cum honestate quantum officio sat est, non mihi imperfectus videtur. Et puto quod hic angustiam non animi, sed rei familiaris dixerit.

153. De personis autem puto dictum :

Ut vestra abundantia sit ad illorum inopiam, et illorum abundantia ad vestram inopiam; id est, ut populi abundantia sit bonæ operationis ad illorum sublevandam alendi inopiam : et illorum abundantia spiritalis adjuvet in plebe inopiam meriti spiritalis, et conferat ei gratiam.

154. Unde exemplum optimum posuit : *Qui multum, non abundavit : et qui modicum, non minuit.* Bene hortatur ad officium misericordiæ omnes homines istud exemplum : quoniam et qui plurimum auri possidet, non abundat; quia nihil est quidquid in hoc sæculo est : et qui exiguum habet, non minuit; quia nihil est, quod amittit. Res sine dispendio est, quæ tota dispendium est.

155. Est etiam sic intellectus bonus : Qui plurimum habet, etsi non donat, non abundat; quia quantumvis adquirat, eget semper, qui plus concupiscit : et qui exiguum habet, non minuit; quia non multum est quod pauperem pascit. Similiter ergo et ille pauper qui confert spiritalia pro pecuniariis, etsi plurimum habeat gratiæ, non abundat; non enim onerat gratia, sed allevat mentem.

156. Sed etiam sic potest intelligi : Non abundas, o homo. Quantum est enim quod accepisti, etsi tibi multum est? Johannes quo nemo major est inter natos mulierum, inferior tamen erat eo, qui minor est in regno cœlorum.

157. Potest et sic : Non abundat Dei gratia corporaliter, quia spiritalis est. Quis potest ejus aut magnitudinem aut latitudinem comprehendere, quam non videt? Fides, si fuerit sicut granum sinapis, montes transferre potest, et non tibi datur ultra granum sinapis. Si abundet in te gratia, non est verendum ne mens tua tanto munere incipiat extolli; quia multi sunt qui ab altitudine cordis sui gravius corruerunt, quam si nullam habuissent Domini gratiam? Et qui parum habet, non minuit; quia non est corporeum ut dividatur : et quod parum videtur habenti, plurimum est cui nihil deest.

158. Consideranda etiam in largiendo ætas atque debilitas, nonnumquam etiam verecundia, quæ ingenuos prodit natales, ut senibus plus largiaris, qui sibi labore jam non queunt victum quærere. Similiter et debilitas corporis, et hæc juvanda promtius. Tum si quis ex divitiis cecidit in egestatem : et maxime si non vitio suo, sed aut latrociniis, aut proscriptione, aut calumniis, quæ habebat, amisit.

159. Sed forte dicat aliquis : Cæcus uno loco sedet et præteritur, et juvenis validus frequenter accipit. Et verum est; quia obrepit per importunitatem. Non est illud judicii, sed tædii. Nam et Dominus ait in Evangelio de eo qui jam clauserat ostium suum, si quis ostium ejus procacius pulset, quia surgit et dat illi propter importunitatem.

CAPUT XXXI.

Acceptum beneficium largiori manu remetiendum terræ præcipitur exemplo : nec non adductus ad eamdem rem Salomonis de convivio locus, postea spiritali sensu exponitur.

160. Pulcrum quoque est propensiorem ejus haberi rationem, qui tibi aut beneficium aliquod, aut munus contulit, si ipse in necessitatem incidit. Quid enim tam contra officium, quam non reddere quod acceperis? Nec mensura pari, sed uberiore reddendum arbitror, et usum pensare beneficii; ut et tu subvenias, quantum ejus ærumnam repellas. Etenim superiorem non esse in referendo quam in conferendo beneficio, hoc est minorem esse; quoniam qui prior contulit, tempore superior est, humanitate prior.

161. Unde imitanda nobis est in hoc quoque natura terrarum, quæ susceptum semen multiplicatiori solet numero reddere quam acceperit. Ideo tibi scriptum est : *Sicut agricultura est homo insipiens, et tamquam vinea homo egens sensu. Si reliqueris eum, desolabitur.* Sicut agricultura ergo etiam sapiens, ut tamquam fœnerata sibi majore mensura semina suscepta restituat. Terra ergo aut spontaneos fructus germinat, aut creditos uberiore cumulo refundit ac reddit. Utrumque debes quodam hæreditario usu parentis, ne relinquaris

sicut infœcundus ager. Esto tamen ut aliquis excusare possit quod non dederit, quomodo excusare potest quod non reddiderit? Non dare cuiquam vix licet, non reddere vero non licet.

162. Ideo pulcre Salomon ait : *Si sederis cœnare ad mensam potentis, sapienter intellige ea quæ apponuntur tibi : et mitte manum tuam sciens quod oportet te talia præparare. Si autem insatiabilis es, noli concupiscere escas ejus; hæc enim obtinent vitam fallacem.* Quas nos imitari cupientes sententias, scripsimus. Conferre gratiam bonum est : at qui referre nescit, durissimus. Humanitatis exemplum ipsa terra suggerit. Spontaneos fructus ministrat quos non severis, multiplicatum quoque reddit quod acceperit. Negare tibi pecuniam numeratam non licet, quomodo licet acceptam non referre gratiam? In proverbiis quoque habes, quod ita plurimum redhibitio ista gratiæ apud Deum consuevit valere, ut etiam in die ruinæ inveniat gratiam, quando possunt præponderare peccata. Et quid aliis utar exemplis, cum Dominus ipse remunerationem uberiorem sanctorum meritis in Evangelio polliceatur, atque exhortetur ut operemur bonum opus, dicens : *Dimittite et dimittetur vobis : date et dabitur vobis : mensuram bonam, commotam, supereffluentem dabunt in sinum vestrum ?*

163. Itaque et illud convivium Salomonis non de cibis, sed de operibus est bonis. Quo enim melius epulantur animi, quam bonis factis? Aut quid aliud tam facile potest justorum explere mentes, quam boni operis conscientia? Qui autem jucundior cibus, quam facere voluntatem Dei? Quem cibum sibi solum Dominus abundare memoravit, sicut scriptum est in Evangelio : *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei qui est in cœlo.*

164. Hoc cibo delectemur, de quo ait Propheta : *Delectare in Domino.* Hoc cibo delectantur, qui superiores delectationes mirabili ingenio comprehenderunt, qui possunt scire qualis sit illa munda et intelligibilis mentis delectatio. Edamus ergo panes sapientiæ, et saturemur in verbo Dei; quia non in solo pane, sed in omni verbo Dei vita est hominis facti ad imaginem Dei. De poculo vero satis expresse dicit sanctus Job : *Sicut terra expectans pluviam, sic et isti sermones meos.*

CAPUT XXXII.

Præmisso quid gratiæ ob memorati convivii fercula sit referendum, variæ reddendi beneficii rationes recensentur; ubi et de benevolentiæ laude, effectis atque ordine disseritur.

165. PULCRUM est ergo ut divinarum scripturarum humescamus alloquio, et quasi ros sic in nos Dei verba descendant. Cum igitur sederis ad illam mensam potentis, intellige quis sit iste potens : et in paradiso delectationis positus, atque in convivio sapientiæ locatus, considera quæ apponuntur tibi. Scriptura divina convivium sapientiæ est : singuli libri singula sunt fercula. Intellige prius quæ habeant ferculorum dapes, et tunc mitte manum; ut ea quæ legis vel quæ accipis a Domino Deo tuo operibus exsequaris, et collatam in te gratiam officiis repræsentes : ut Petrus et Paulus, qui evangelizando vicem quamdam largitori muneris reddiderunt, ut possent singuli dicere : *Gratia autem Dei sum quod sum, et gratia ejus egena in me non fuit : sed abundantius illis omnibus laboravi.*

166. Alius ergo fructum accepti beneficii, ut aurum auro, argentum argento rependit : alius laborem, alius, haud scio an etiam locupletius, solum restituit affectum. Quid enim si reddendi nulla facultas suppetit? In beneficio referendo plus animus quam census operatur : magisque præponderat benevolentia, quam possibilitas referendi muneris. Gratia enim in eo ipso quod habetur, refertur. Magna igitur benevolentia, quæ etiamsi nihil conferat, plus exhibet : et cum in patrimonio nihil habeat, largitur pluribus; idque facit sine ullo sui dispendio, et lucro omnium. Et ideo præstat benevolentia supra ipsam liberalitatem. Ditior hæc moribus quam illa muneribus; plures enim sunt qui indigent beneficio, quam qui abundant.

Hebræum ab Ægyptio injuriam accipientem, defendit; ita ut Ægyptium sterneret, atque in arena absconderet. Salomon quoque ait : *Eripe eum qui ducitur ad mortem.*

179. Unde igitur hoc vel Tullius, vel etiam Panætius, aut ipse Aristoteles transtulerint, apertum est satis. Quamquam etiam his duobus antiquior dixerit Job : *Salvum feci pauperem de manu potentis, et pupillum cui adjutor non erat, adjuvi. Benedictio perituri in me veniat.* Nonne hic fortissimus, qui tam fortiter pertulit impetus diaboli, et vicit eum virtute mentis suæ ? Neque vero de ejus dubitandum fortitudine, cui dicit Dominus : *Accinge sicut vir lumbos tuos, suscipe altitudinem et virtutem : omnem autem injuriosum humiliato.* Apostolus quoque ait : *Habetis fortissimam consolationem.* Est ergo fortis qui se in dolore aliquo consolatur.

180. Et revera jure ea fortitudo vocatur, quando unusquisque se ipsum vincit, iram continet, nullis illecebris emollitur atque inflectitur, non adversis perturbatur, non extollitur secundis, et quasi vento quodam, variarum rerum circumfertur mutatione. Quid autem excelsius et magnificentius, quam exercere mentem, afficere carnem et in servitudinem redigere; ut obediat imperio, consiliis obtemperet, ut in adeundis laboribus impigre exsequatur propositum animi ac voluntatem ?

181. Hæc igitur prima vis fortitudinis, quoniam in duobus generibus fortitudo spectatur animi. Primo, ut externa corporis pro minimis habeat, et quasi superflua despicienda magis quam expetenda ducat. Secundo, ut ea quæ summa sunt, omnes quæ res in quibus honestas et illud πρέπον cernitur, præclara animi intentione usque ad affectum persequatur. Quid enim tam præclarum, quam ut ita animum informes tuum, ut neque divitias, neque voluptates, neque honores in maximis constituas, neque in his studium omne conteras ? Quod cum ita affectus animo fueris, necesse est ut illud honestum ac decorum præponendum putes, illique mentem ita intendas tuam, ut quid quid acciderit quo frangi animi solent, aut patrimonii amissio, aut honoris imminutio, aut obtrectatio infidelium, quasi superior non sentias. Deinde ut te salutis ipsius pericula pro justitia suscepta non moveant.

182. Hæc vera fortitudo est, quam habet Christi athleta, qui nisi legitimo certamine non coronatur. An mediocre tibi videtur præceptum fortitudinis : *Tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio autem spem ?* Vide quot certamina, et una corona. Quod præceptum non dat, nisi qui est confortatus in Christo Jesu, cujus caro requiem non habebat. Afflictio undique : foris pugnæ, intus timores. Et quamvis in periculis, in laboribus plurimis, in carceribus, in mortibus positus; animo tamen non frangebatur, sed præliabatur, adeo ut potentior suis fieret infirmitatibus.

183. Itaque considera quemadmodum eos qui ad officia Ecclesiæ accedunt, despicientiam rerum humanarum habere debere doceat. *Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc velut viventes de hoc mundo decernitis ? Ne tetigeritis, ne attaminaveritis, ne gustaveritis, quæ sunt omnia ad corruptelam ipso usu.* Et infra : *Si ergo consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, non quæ super terram.* Et iterum : *Mortificate ergo membra vestra, quæ sunt super terram.* Et hæc quidem adhuc omnibus fidelibus : tibi autem, fili, contemtum divitiarum, profanarum quoque et anilium fabularum suadet declinationem, nihil permittens nisi quod te exerceat ad pietatem; quia corporalis exercitatio nulli rei usui est: pietas autem ad omnia utilis.

184. Exerceat ergo te pietas ad justitiam, continentiam, mansuetudinem; ut fugias juvenilia opera, confirmatus et radicatus in gratia bonum fidei subeas certamen : non te implices negotiis sæcularibus, quoniam Deo militas. Etenim si is qui imperatori militat, a susceptionibus litium, actu negotiorum forensium, venditione mercium prohibetur humanis legibus; quanto magis qui fidei exercet militiam, ab omni usu

negotiationis abstinere debet, agelluli sui contentus fructibus, si habet: si non habet, stipendiorum suorum fructu? Siquidem bonus testis est qui dicit: *Juvenis fui, et senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem.* Ea est enim tranquillitas animi et temperantia, quæ neque studio quærendi afficitur, neque egestatis metu angitur.

CAPUT XXXVII.

Servandam ut in prosperis, ita et in adversis mentis æqualitatem: mala tamen interdum declinanda

185. Ea est etiam quæ dicitur vacuitas animi ab angoribus; ut neque in doloribus molliores simus, neque in prosperis elatiores. Quod si hi qui ad capessendam rempublicam adhortantur aliquos, hæc præcepta dant, quanto magis nos qui ad officium Ecclesiæ vocamur, talia debemus agere quæ placeant Deo; ut prætendat in nobis virtus Christi, et ita simus nostro probati imperatori, ut membra nostra arma justitiæ sint, arma non carnalia in quibus peccatum regnet, sed arma fortia Deo quibus peccatum destruatur: moriatur caro nostra, ut in ea omnis culpa moriatur; et quasi ex mortuis viventes, novis resurgamus operibus ac moribus.

186. Hæc sunt plena honesti et decori officii stipendia fortitudinis. Sed quia in omnibus quæ agimus, non solum quid honestum, sed etiam quid possibile sit quærimus, ne forte aggrediamur aliquid quod non possimus exsequi. Unde nos tempore persecutionis de civitate in civitatem concedere, immo ut verbo ipso utar, *fugere* vult Dominus; ne temere aliquis dum martyrii desiderat gloriam, offerat se periculis, quæ fortasse caro infirmior, aut remissior animus ferre ac tolerare non queat.

CAPUT XXXVIII.

Adversus futura incommoda mentem exercitatione roborandam, necnon confirmandam prævidentia: et quæ hic incurrant difficultates?

187. Nec rursus propter ignaviam cedere quis ac deserere fidem debet metu periculi. Qua gratia præparandus est animus, exercenda mens, stabilienda ad constantiam; ut nullis perturbari animus possit terroribus, nullis frangi molestiis, nullis suppliciis cedere. Quæ difficile quidem sustinentur: sed quia omnia supplicia graviorum suppliciorum vincuntur formidine, ideo si consilio firmes animum tuum, nec a ratione discedendum putes, et proponas divini judicii metum, perpetui supplicii tormenta, potes animi subire tolerantiam.

188. Hoc igitur diligentiæ est, ut quis ita se comparet: illud ingenii, si quis potest vigore mentis prævidere quæ futura sunt, et tamquam ante oculos locare quid possit accidere, et quid agere debeat, si ita acciderit, definire; interdum duo et tria simul volvere animo, quæ conjiciat aut singula aut conjuncta accidere posse, et aut singulis aut conjunctis disponere actus quos intelligat profuturos.

189. Fortis ergo est viri non dissimulare cum aliquid immineat, sed prætendere, et tamquam explorare de specula quadam mentis, et obviare cogitatione provida rebus futuris, ne forte dicat postea: Ideo ista incidi, quia non arbitrabar posse evenire. Denique nisi explorentur adversa, cito occupant. Ut in bello improvisus hostis vix sustinetur, et si imparatos inveniat, facile opprimit: ita animum mala inexplorata plus frangunt.

200. In his igitur duobus illa est animi excellentia, ut primum animus tuus bonis exercitus cogitationibus, mundo corde quod verum et honestum est videat; *Beati enim mundo corde, quia ipsi etiam Deum videbunt:* atque id quod honestum est solum bonum judicet: deinde nullis perturbetur occupationibus, nullis cupiditatibus fluctuet.

201. Neque vero id facile quisquam facit. Quid enim tam difficile quam despicere tamquam ex arce aliqua sapientiæ opes, aliaque omnia quæ plerisque videntur magna et præcelsa? Deinde ut judicium tuum stabili ratione confirmes, et quæ judicaveris levia, tamquam nihil profutura contemnas? Deinde

ut si quid acciderit adversi, idque grave et acerbum putetur, ita feras, ut nihil præter naturam accidisse putes, cum legeris : *Nudus sum natus, nudus exibo. Quæ Dominus dedit, Dominus abstulit;* utique et filios amiserat et facultates? Servesque in omnibus personam sapientis et justi, sicut ille servavit qui ait : *Sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum.* Et infra : *Sicut una insipientium mulierum loquuta es. Si bona suscepimus de manu Domini, quæ mala sunt, non sustinebimus?*

CAPUT XXXIX.

Fortitudinem adversus omnia vitia dimicare debere, præcipue adversus avaritiam : quod in sancto Job docetur factum.

202. Non est igitur mediocris nec discreta a cæteris animi fortitudo, quæ bellum cum virtutibus gerat : sed quæ sola defendat ornamenta virtutum omnium, et judicia custodiat; et quæ inexpiabili prælio adversus omnia vitia decernat, invicta ad labores, fortis ad pericula, rigidior adversus voluptates, dura adversus illecebras, quibus aurem deferre nesciat, nec (ut dicitur) ave dicat, pecuniam negligat, avaritiam fugiat tamquam labem quamdam, quæ virtutem effeminet. Nihil enim tam contrarium fortitudini, quam lucro vinci. Frequenter pulsis hostibus, et inclinata in fugam adversariorum acie, dum exuviis cæsorum capitur præliator, inter ipsos quos stravit, miserandus occubuit : et triumphis suis dejectæ legiones dum spoliis occupantur, hostem in se revocaverunt, qui fugerat.

203. Fortitudo igitur tam immanem pestem repellat et proterat, nec tentetur cupiditatibus, nec frangatur metu; quia virtus sibi constat, ut fortiter omnia persequatur vitia, tamquam virtutis venena : iracundiam velut quibusdam propulset armis, quæ tollat consilium, et tamquam ægritudinem vitet. Gloriæ quoque caveat appetentiam, quæ frequenter nocuit immoderatius expetita, semper autem usurpata.

204. Quid horum sancto Job vel in virtute defuit, vel in vitio obrepsit? Quomodo laborem ægritudinis, frigoris, famis pertulit? Quomodo despexit salutis periculum? Numquid rapinis divitiæ coacervatæ, de quibus tanta inopibus adfluebant? Numquid avaritiam census, aut voluptatis studia cupiditatesque excitavit? Numquid trium regum injuriosa contentio, vel servorum contumelia in iram excussit? Numquid gloria sicut levem extulit, qui imprecabatur gravia sibi, si umquam vel non voluntariam celavisset culpam, vel reveritus esset multitudinem plebis, quominus annuntiaret eam in conspectu omnium? Neque enim consentaneæ sunt vitiis virtutes, sed sibi constant. Quis igitur tam fortis quam sanctus Job : cui secundus adjudicari potest, qui parem vix reperit?

CAPUT XL.

Virtutem bellicam nostris etiam non defuisse, veterum exemplis, maximeque præclaro Eleazari facto demonstratur.

205. Sed fortasse aliquos bellica defixos gloria tenet, ut putent solam esse præliarem fortitudinem; et ideo me ad hæc deflexisse, quia illa nostris deforet. Quam fortis Jesus Nave, ut uno prælio quinque reges captos sterneret cum populis suis? Deinde cum adversum Gabaonitas urgeret prælium, et vereretur ne nox impediret victoriam, magnitudine mentis et fidei clamavit : *Stet sol;* et stetit, donec victoria consummaretur. Gedeon in trecentis viris de ingenti populo et acerbo hoste revexit triumphum. Jonathas adolescens virtutem fecit in magno prælio. Quid de Machabæis loquar?

206. Sed prius de populo dicam Patrum, qui cum essent parati ad repugnandum pro templo Dei, et pro legitimis suis, dolo hostium die lacessiti sabbati, maluerunt vulneribus offerre nuda corpora, quam repugnare, ne violarent sabbatum. Itaque omnes læti se obtulerunt morti. Sed Machabæi considerantes quod hoc exemplo gens omnis posset perire, sabbato etiam, cum ipsi in bellum provocarentur, ulti sunt innocentium necem fratrum

suorum. Unde postea stimulatus rex Antiochus, cum bellum accenderet per duces suos Lysiam, Nicanorem, Gorgiam, ita cum Orientalibus suis et Assyriis adtritus est copiis, ut quadraginta et octo millia in medio campi a tribus millibus prosternerentur.

207. Virtutem ducis Judæ Machabæi de uno ejus milite considerate. Namque Eleazarus cum supereminentem cæteris elephantum, lorica vestitum regia, adverteret, arbitratus quod in eo esset rex, cursu concitus in medium legionis se proripuit, et abjecto clypeo, utraque manu interficiebat, donec pervenit ad bestiam, atque intravit sub eam, et subjecto gladio interemit eam. Itaque cadens bestia oppressit Eleazarum, atque ita mortuus est. Quanta igitur virtus animi! Primo, ut mortem non timeret: deinde, ut circumfusus legionibus inimicorum, in confertos raperetur hostes, medium penetraret agmen, et contemta morte ferocior, abjecto clypeo, utraque manu vulneratæ molem bestiæ subiret ac sustineret: post infra ipsam succederet, quo pleniori feriret ictu; cujus ruina inclusus magis quam oppressus, suo est sepultus triumpho.

208. Nec fefellit opinio virum, quamvis regius fefellerit habitus; tanto enim virtutis spectaculo defixi hostes inermem*, occupatum incursare non ausi, post casum ruentis bestiæ sic trepidaverunt, ut impares se omnes unius virtuti arbitrarentur. Denique rex Antiochus Lysiæ filius qui cum centum viginti millibus hominum armatis venerat et cum triginta duobus elephantis; ita ut ab ortu solis per singulas bestias velut montes quidam splendor armorum corusco, tamquam lampadibus ardentibus refulgeret, unius territus fortitudine, pacem rogaret. Itaque Eleazarus hæredem virtutis suæ pacem reliquit. Sed hæc triumphorum sint.

* Quomodo *inermem*, qui gladio armatus utraque manu hostes interficiebat? Sed hoc ad abjectum clypeum referendum est, juxta illud Cic. : *Arma esse suis nominibus alia ad tegendum, alia ad nocendum, quæ qui non habuerint eos inermes fuisse.*

CAPUT XLI.

Laudata Judæ ac Jonathæ magnitudine animi, martyrum in tolerando constantia, quæ pars non minima fortitudinis, ob oculos ponitur.

209. Verum quia fortitudo non solum secundis rebus, sed etiam adversis probatur; spectemus nunc Judæ Machabæi exitum. Is enim post victum Nicánorem regis Demetrii ducem, securior adversus viginti millia exercitus regis, cum nongentis viris bellum adorsus, volentibus his cedere, ne multitudine opprimerentur, gloriosam magis mortem, quam turpem fugam suasit: *Ne crimen*, inquit, *nostræ relinquamus gloriæ*. Itaque commisso prælio, cum a primo ortu diei in vesperam dimicaretur, dextrum cornu, in quo validissimam manum advertit hostium, aggressus facile avertit. Sed dum fugientes sequitur, a tergo vulneri locum præbuit: ita gloriosiorem triumphis locum mortis invenit.

210. Quid Jonatham fratrem ejus adtexam, qui cum parva manu adversus exercitus regios pugnans, desertus a suis, et cum duobus tantum relictus reparavit bellum, avertit hostem, fugitantes suos ad societatem revocavit triumphi?

211. Habes fortitudinem bellicam, in qua non mediocris honesti ac decori forma est, quod mortem servituti præferat ac turpitudini. Quid autem de martyrum dicam passionibus? Et ne longius evagemur, non minores de superbo rege Antiocho Machabæi pueri revexerunt triumphos, quam parentes proprii. Siquidem illi armati, isti sine armis vicerunt. Stetit invicta septem puerorum cohors, regiis cincta legionibus: defecerunt supplicia, cesserunt tortores, non defecerunt martyres. Alius corium capitis exutus, speciem mutaverat, virtutem auxerat. Alius linguam jussus amputandam promere, respondit: Non solum Dominus audit loquentes, qui audiebat Moysen tacentem. Plus audit tacitas cogitationes suorum, quam voces omnium. Linguæ flagellum times, flagellum sanguinis

non queat. Siquidem et quod decet, honestum est : et quod honestum est, decet; ut magis in sermone distinctio sit, quam in virtute discretio. Differre enim ea inter se intelligi potest, explicari non potest.

229. Et ut conemur aliquid eruere distinctionis, honestas velut bona valetudo est, et quædam salubritas corporis : decus autem tamquam venustas et pulcritudo. Sicut ergo pulcritudo super salubritatem ac valetudinem videtur excellere, et tamen sine his esse non potest, neque ullo separari modo; quoniam nisi bona valetudo sit, pulcritudo esse ac venustas non potest : sic honestas decorum illud in se continet, ut ab ea profectum videatur, et sine ea esse non possit. Velut salubritas igitur totius operis actusque nostri honestas est, et sicut species est decorum, quod cum honestate confusum, opinione distinguitur. Nam etsi in aliquo videatur excellere, tamen in radice est honestatis, sed flore præcipuo, ut sine ea decidat, in ea floreat. Quid enim est honestas, nisi quæ turpitudinem quasi mortem fugiat? Quid vero inhonestum, nisi quod ariditatem ac mortem adferat? Virente igitur substantia virtutis, decorum illud tamquam flos emicat, quia radix salva est : at vero propositi nostri radice vitiosa, nihil germinat.

230. Habes hoc in nostris aliquanto expressius. Dicit enim David : *Dominus regnavit, decorem induit.* Et Apostolus ait : *Sicut in die, honeste ambulate.* Quod Græci dicunt εὐσχημόνως, hoc autem proprie significat, bono habitu, bona specie. Deus ergo primum hominem cum conderet, bona habitudine, bona membrorum compositione formavit, et optimam ei speciem dedit. Remissionem non dederat peccatorum : sed posteaquam renovavit eum spiritu, et infudit ei gratiam, qui venerat in servi forma, et in hominis specie adsumsit decorem redemtionis humanæ. Et ideo dixit Propheta : *Dominus regnavit, decorem induit.* Deinde alibi dicit : *Te decet hymnus, Deus, in Sion;* hoc est dicere : Honestum est ut te timeamus, te diligamus, te precemur, te honorificemus; scriptum est enim : *Omnia vestra honeste fiant.* Sed possumus et hominem timere, diligere, rogare, honorare : hymnus specialiter Deo dicitur. Hoc tamquam excellentius cæteris credere est decorum, quod deferimus Deo. Mulierem quoque in habitu ornato orare convenit : sed specialiter eam decet orare velatam, et orare promittentem castitatem cum bona conversatione.

CAPUT XLVI.

Proponitur bifida decori divisio : tum postquam ostensum est quod secundum naturam sit, honestum : quod secus, turpe censendum ; exemplis illustratur hæc ipsa divisio.

231. Est igitur decorum quod præeminet, cujus divisio gemina est. Nam est decorum quasi generale, quod per universitatem funditur honestatis, et quasi in toto spectatur corpore : est etiam speciale, quod in parte aliqua enitet. Illud generale ita est, ac si æquabilem formam atque universitatem honestatis in omni actu suo habeat concinentem; cum omnis sibi ejus vita consentit, nec in ulla aliqua re discrepat : hoc speciale, cum aliquem actum in suis habet virtutibus præeminentem.

232. Simul illud adverte quod et decorum est secundum naturam vivere, secundum naturam degere, et turpe est, quod sit contra naturam. Ait enim Apostolus quasi interrogans : *Decet mulierem non velatam orare Deum? Nec ipsa natura docet vos quod vir quidem si comam habeat, ignominia est illi; quoniam contra naturam est?* Et iterum dicit : *Mulier vero si capillos habeat, gloria est illi.* Est enim secundum naturam, quoniam quidem capilli pro velamine sunt; hoc est enim naturale velamen. Personam igitur nobis et speciem natura ipsa dispensat, quam servare debemus : utinamque et innocentiam ejus custodire possimus, nec acceptam nostra malitia mutaret.

233. Habes hoc decorum generale, quia fecit Deus mundi istius pulcritudinem. Habes et per partes, quia cum faceret Deus lucem, et diem noctemque distingueret, cum conderet cœlum,

cum terras et maria separaret, cum solem et lunam et stellas constitueret lucere super terram, probavit singula. Ergo decorum hoc, quod in singulis mundi partibus elucebat, in universitate resplenduit, sicut probat Sapientia, dicens : *Ego eram cui applaudebat.... cum lætaretur orbe perfecto.* Similiter ergo et in fabrica humani corporis grata est uniuscujusque membri portio : sed plus in commune compositio membrorum apta delectat, quod ita sibi quadrare et convenire videantur.

CAPUT XLVII.

Ut in vita nostra eluceat decorum illud, quid præstare nos oporteat, quosve appetitus refrænare?

234. Si quis igitur æquabilitatem universæ vitæ, et singularum actionum modos servet, ordinem quoque, et constantiam dictorum atque operum, moderationemque custodiat, in ejus vita decorum illud excellit, et quasi in quodam speculo elucet.

235. Accedat tamen suavis sermo, ut conciliet sibi affectum audientium, gratumque se vel familiaribus, vel civibus, vel, si fieri potest, omnibus præbeat. Neque adulantem se, neque adulandum cuiquam exhibeat; alterum enim calliditatis est, vanitatis alterum.

236. Non despiciat quid de se unusquisque et maxime vir optimus sentiat; hoc enim modo discit bonis deferre reverentiam. Nam negligere bonorum judicia vel arrogantiæ, vel dissolutionis est : quorum alterum superbiæ adscribitur, alterum negligentiæ.

237. Caveat etiam motus animi sui; ipse enim sibi et observandus et circumspiciendus est : et ut adversum se cavendus, ita etiam de se tuendus. Sunt enim motus, in quibus est appetitus ille, qui quasi quodam prorumpit impetu; unde græce ὁρμὴ dicitur, quod vi quadam se repente proripiat. Non mediocris in his vis quædam animi atque naturæ est. Quæ tamen vis gemina est, una in appetitu, altera in ratione posita, quæ appetitum refrænet, et sibi obedientem præstet, et ducat quo velit: et tamquam sedulo magisterio edoceat quid fieri, quid evitari oporteat, ut bonæ domitrici obtemperet.

238. Solliciti enim debemus esse, ne quid temere aut incuriose geramus, aut quidquam omnino cujus probabilem non possimus rationem reddere. Actus enim nostri causa, etsi non omnibus redditur, tamen ab omnibus examinatur. Nec vero habemus, in quo nos possimus excusare. Nam etsi vis quædam naturæ in omni appetitu sit; tamen idem appetitus rationi subjectus est lege naturæ ipsius, et obedit ei. Unde boni speculatoris est ita prætendere animo, ut appetitus neque præcurrat rationem, neque deserat; ne præcurrendo perturbet atque excludat, eamque deserendo destituat. Perturbatio tollit constantiam, destitutio prodit ignaviam, accusat pigritiam. Perturbata enim mente latius se ac longius fundit appetitus, et tamquam efferato impetu frænos rationis non suscipit, nec ulla sentit aurigæ moderamina, quibus possit reflecti. Unde plerumque non solum animus exagitatur, amittitur ratio; sed etiam inflammatur vultus, vel iracundia, vel libidine : pallescit timore, voluptate se non capit, et nimia gestit lætitia.

239. Hæc cum fiunt, abjicitur illa naturalis quædam censura, gravitasque morum : nec teneri potest illa quæ in rebus gerendis atque consiliis sola potest auctoritatem suam, atque illud quod deceat tenere, constantia.

240. Gravior autem appetitus ex indignatione nimia nascitur, quam acceptæ plerumque accendit injuriæ dolor. De quo satis nos psalmi quem in præfatione posuimus, præcepta instruunt. Pulcre autem et hoc accidit, ut scripturi de Officiis, ea præfationis nostræ adsertione uteremur, quæ et ipsa ad officii magisterium pertineret.

241. Sed quia supra, ut oportebat, perstrinximus quemadmodum unusquisque cavere possit, ne excitetur accepta injuria, verentes ne præfatio prolixior fieret, nunc de eo uberius disputandum arbitror. Locus enim opportunus est, ut in partibus temperantiæ

dicamus quemadmodum reprimatur iracundia.

CAPUT XLVIII.

Repetito compescendæ iracundiæ argumento, tres eorum qui lacessuntur injuriis, ordines explicantur : ad quorum perfectissimum Apostolus ac David dicuntur pervenisse : ubi ex occasione quædam hujus ac futuræ vitæ traduntur discrimina.

242. Tria itaque genera esse hominum injuriam accipientium in scripturis divinis demonstrare volumus, si possumus. Unum est eorum quibus peccator insultat, conviciatur, inequitat. Iis quia deest justitia, pudor crescit, augetur dolor. Horum similes plurimi de meo ordine, de meo numero. Nam mihi infirmo si quis injuriam faciat, forsitan, licet infirmus, donem injuriam meam. Si crimen objiciat, non sum tantus, ut sim contentus conscientia mea, etiamsi me ejus objecti alienum noverim ; sed cupio abluere ingenui pudoris notam tamquam infirmus. Ergo oculum pro oculo, et dentem pro dente exigo, et convicium convicio rependo.

243. Si vero is sum qui proficiam, etsi nondum perfectus, non retorqueo contumeliam : et si influat ille convicium, et inundet aures meas contumeliis, ego taceo, et nihil respondeo.

244. Si vero perfectus sim (verbi gratia loquor, nam veritate infirmus sum); si ergo perfectus sim, benedico maledicentem, sicut benedicebat et Paulus, qui ait : *Maledicimur, et benedicimus.* Audierat enim dicentem : *Diligite inimicos vestros, orate pro calumniantibus et persequentibus vos.* Ideo ergo Paulus persecutionem patiebatur, et sustinebat, quia vincebat et mitigabat humanum affectum propositæ mercedis gratia; ut filius Dei fieret, si dilexisset inimicum.

245. Tamen et sanctum David in hoc quoque genere virtutis imparem Paulo non fuisse edocere possumus. Qui primo quidem cum malediceret ei filius Semei et crimina objiceret, tacebat et humiliabatur, et silebat a bonis suis, hoc est, bonorum operum conscientia : deinde expetebat maledici sibi, quia maledicto illo divinam adquirebat misericordiam.

246. Vide autem quomodo et humilitatem et justitiam et prudentiam emerendæ a Domino gratiæ reservaverit. Primo dixit : *Ideo maledicit mihi, quia Dominus dixit illi ut maledicat.* Habes humilitatem ; quia ea quæ divinitus imperantur, æquanimiter quasi servulus ferenda arbitrabatur. Iterum dixit : *Ecce filius meus qui exivit de ventre meo, quærit animam meam.* Habes justitiam ; si enim a nostris graviora patimur, cur indigne ferimus quæ inferuntur ab alienis? Tertio ait : *Dimitte illum ut maledicat; quoniam dixit illi Dominus, ut videat humiliationem meam, et retribuat mihi Dominus pro maledicto hoc.* Nec solum conviciantem pertulit, sed etiam lapidantem et sequentem illæsum reliquit, quin etiam post victoriam petenti veniam libenter ignovit.

247. Quod ideo inserui, ut Evangelico spiritu sanctum David non solum inoffensum, sed etiam gratum fuisse convicianti docerem, et delectatum potius quam exasperatum injuriis, pro quibus mercedem sibi reddendam arbitrabatur. Sed tamen quamvis perfectus, adhuc perfectiora quærebat. Incalescebat injuriæ dolore, quasi homo : sed vincebat quasi bonus miles; tolerabat quasi athleta fortis. Patientiæ autem finis, promissorum exspectatio, et ideo dicebat : *Notum fac mihi, Domine, finem meum, et numerum dierum meorum, quis est, ut sciam quid desit mihi.* Finem illum quærit promissorum cœlestium, vel illum, quando unusquisque surget in suo ordine : *Primitiæ Christus, deinde hi qui sunt Christi, qui in adventum ejus crediderunt, deinde finis.* Tradito enim regno Deo et Patri, et evacuatis omnibus potestatibus, ut Apostolus dixit, perfectio incipit. Hic ergo impedimentum, hic infirmitas etiam perfectorum, illic plena perfectio. Ideo et dies illos requirit vitæ æternæ, qui sunt, non qui prætereunt; ut cognoscat quid sibi desit, quæ terra sit repromissionis, perpetuos fructus ferens, quæ prima apud patrem mansio, quæ secunda, quæ tertia, in quibus pro ratione meritorum unusquisque requiescet.

248. Illa igitur nobis expetenda, in

quibus perfectio, in quibus veritas est. Hic umbra, hic imago, illic veritas. Umbra in Lege, imago in Evangelio, veritas in cœlestibus. Ante agnus offerebatur, offerebatur et vitulus, nunc Christus offertur : sed offertur quasi homo, quasi recipiens passionem; et offert se ipse quasi sacerdos, ut peccata nostra dimittat : hic in imagine, ibi in veritate, ubi apud Patrem pro nobis quasi advocatus intervenit. Hic ergo in imagine ambulamus, in imagine videmus : illic facie ad faciem, ubi plena perfectio; quia perfectio omnis in veritate est.

CAPUT XLIX.

Hic servandam in nobis virtutum imaginem, Diaboli vero et vitiorum eradendam, ac in primis avaritiæ : quæ libertatem nobis adimit, variisque turbatos vanitatibus imagine Dei spoliat.

249. Ergo dum hic sumus, servemus imaginem, ut ibi perveniamus ad veritatem. Sit in nobis imago justitiæ, sit imago sapientiæ; quia venietur ad illum diem, et secundum imaginem æstimabimur.

250. Non inveniat in te adversarius imaginem suam, non rabiem, non furorem; in his enim imago nequitiæ est. Adversarius enim diabolus sicut leo rugiens quærit quem occidat, quem devoret. Non inveniat auri cupiditatem, non argenti acervos, non vitiorum simulacra; ne auferat tibi vocem libertatis. Vox enim libertatis illa est, ut dicas : *Veniet hujus mundi princeps, et in me inveniet nihil.* Itaque si securus es quod nihil in te inveniat, cum venerit perscrutari, dices illud quod dixit ad Laban Jacob patriarcha : Cognosce si quid tuorum apud me est. Merito beatus Jacob, apud quem nihil Laban suum potuit reperire! Absconderat enim Rachel simulacra deorum ejus aurea et argentea.

251. Itaque si sapientia, si fides, si contemtus sæculi, si gratia tua abscondat omnem perfidiam, beatus eris; quia non respicis in vanitates et insanias falsas. An mediocre est tollere vocem adversario, ut arguendi te non possit habere auctoritatem? Itaque qui non respicit in vanitates, non conturbatur; qui enim respicit conturbatur, et vanissime quidem. Quid est enim congregare opes, nisi vanum; quia caduca quærere vanum est satis? Cum autem congregaveris, qui scias an possidere liceat tibi?

252. Nonne vanum est ut mercator noctibus ac diebus conficiat iter, quo aggregare possit thesauri acervos, merces congreget, conturbetur ad pretium, ne forte minoris vendat quam emerit, aucupetur locorum pretia, et subito aut latrones in se invidia famosæ negotiationis excitet, aut non exspectatis serenioribus flatibus, dum lucrum quærit, naufragium impatiens moræ incidat?

253. An non conturbatur etiam ille vane, qui summo labore coacervat, quod nesciat cui hæredi relinquat? Sæpe quod avarus summa congesserit sollicitudine, præcipiti effusione dilacerat hæres luxuriosus : et diu quæsita turpis helluo, præsentium cæcus, futuri improvidus, quadam absorbet voragine. Sæpe etiam speratus successor invidiam partæ adquirit hæreditatis, et celeri obitu extraneis aditæ successionis transscribit compendia.

254. Quid ergo vane araneam texis quæ inanis et sine fructu est, et tamquam casses suspendis inutiles divitiarum copias : quæ etsi fluant, nihil prosunt; immo exuunt te imaginem Dei, et induunt terreni imaginem? Si tyranni aliquis imaginem habeat, nonne obnoxius est damnationi? Tu deponis imaginem æterni imperatoris, et erigis in te imaginem mortis. Ejice magis de civitate animæ tuæ imaginem diaboli, et adtolle imaginem Christi. Hæc in te fulgeat, in tua civitate, hoc est anima, resplendeat, quæ obliterat vitiorum imagines. De quibus ait David : *Domine, in civitate tua, ad nihilum deduces imagines eorum.* Cum enim depinxerit Hierusalem Dominus ad imaginem suam, tunc adversariorum omnis imago deletur.

CAPUT L.

Levitas a terrenis cupiditatibus maxime alienos esse debere. Quæ sint illorum virtutes ex Apostolo, quantave in ipsis castimonia requiratur : item quæ dignitas eorum atque officium, ad quod primariæ virtutes sunt necessariæ. Hasce ignotas non fuisse philosophis, sed in ordine illos peccavisse : nonnulla esse natura secundum officium, quæ ob adjuncta fiant contra officium; unde colligitur quantas dotes postulet dignitas levitarum : quæ sequitur verborum Moysis tribui leviticæ benedicentis expositio.

255. Quod si Evangelio Domini etiam populus ipse ad despicientiam opum informatus atque institutus est; quanto magis vos levitas oportet terrenis non teneri cupiditatibus, quorum Deus portio est? Nam cum divideretur a Moyse possessio terrena populo patrum, excepit levitas Dominus a terrenæ possessionis consortio, quod ipse illis esset funiculus hæreditatis. Unde ait David : *Dominus pars hæreditatis meæ, et calicis mei.* Denique sic appellatur levita ipse meus, vel ipse pro me. Magnum ergo munus ejus, ut de eo Dominus dicat : Ipse meus; vel quemadmodum Petro dixit de statere in ore piscis reperto : *Dabis eis pro me et pro te.* Unde et Apostolus cum episcopum dixisset debere esse sobrium, pudicum, ornatum, hospitalem, docibilem, non avarum, non litigiosum, domui suæ bene præpositum, addidit : *Diaconos similiter oportet esse graves, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes, habentes mysterium fidei in conscientia pura.* Et hi autem probentur primum, et sic ministrent, nullum crimen habentes.

256. Advertimus quanta in nobis requirantur, ut abstinens sit a vino minister Domini, ut testimonio bono fulciatur non solum fidelium, sed etiam ab his qui foris sunt. Decet enim actuum operumque nostrorum testem esse publicam existimationem, ne derogetur muneri; ut qui videt ministrum altaris congruis ornatum virtutibus, auctorem prædicet, et Dominum veneretur, qui tales servulos habeat. Laus enim Domini, ubi munda possessio, et innocens familiæ disciplina.

257. De castimonia autem quid loquar, quando una tantum, nec repetita permittitur copula? Et in ipso ergo conjugio lex est non iterare conjugium, nec secundæ conjugis sortiri conjunctionem. Quod plerisque mirum videtur, cur etiam ante baptismum iterati conjugii ad electionem muneris et ordinationis prærogativam impedimenta generentur; cum etiam delicta obesse non soleant, si lavacri remissa fuerint sacramento. Sed intelligere debemus quia baptismo culpa dimitti potest, lex aboleri non potest. In conjugio non culpa, sed lex est. Quod culpæ est igitur in baptismate relaxatur : quod legis est in conjugio non solvitur. Quomodo autem potest hortator esse viduitatis qui ipse conjugia frequentaverit?

258. Inoffensum autem exhibendum et immaculatum ministerium, nec ullo conjugali coitu violandum cognoscitis, qui integri corpore, incorrupto pudore, alieni etiam ab ipso consortio conjugali, sacri ministerii gratiam recepistis? Quod eo non præterii, quia in plerisque abditioribus locis cum ministerium gererent, vel etiam sacerdotium, filios susceperunt : et id tamquam usu veteri defendunt, quando per intervalla dierum sacrificium deferebatur; et tamen castificabatur etiam populus per biduum aut triduum, ut ad sacrificium purus accederet, ut in veteri Testamento legimus; et lavabant vestimenta sua. Si in figura tanta observantia, quanta in veritate? Disce, sacerdos atque levita, quid sit lavare vestimenta tua, ut mundum corpus celebrandis exhibeas sacramentis. Si populus sine ablutione vestimentorum suorum prohibebatur accedere ad hostiam suam, tu illotus mente pariter et corpore audes pro aliis supplicare, audes aliis ministrare?

259. Non mediocre officium levitarum, de quibus dicit Dominus : *Ecce eligo levitas de medio filiorum Israel pro omni primogenito aperiente vulvam filiis Israel : redemtiones eorum erunt isti, et erunt mihi levitæ. Mihi enim sanctificavi primogenitum in terra Ægypti.* Cognovimus quia non inter cæteros levitæ computantur, sed omnibus præferun-

tur, qui eliguntur ex omnibus, et sanctificantur; ut primogenita fructuum atque primitiæ quæ Domino deputantur, in quibus est votorum solutio, et redemtio peccatorum. *Non accipies*, inquit, *eos inter filios Israel: sed constitues levitas super tabernaculum testimonii, et super omnia vasa ejus adstare, et super quæcumque sunt in ipso. Ipsi tollant tabernaculum et omnia vasa ejus, et ipsi ministrent in eo, et in circuitu tabernaculi castra ipsi constituant, et promovendo, tabernaculum ipsi deponant levitæ: et constituendo castra, rursum ipsum tabernaculum ipsi statuant. Alienigena quicumque accesserit, morte moriatur.*

260. Tu ergo electus es ex omni numero filiorum Israel, inter sacros fructus quasi primogenitus æstimatus, præpositus tabernaculo, ut prætendas in castris sanctitatis et fidei, ad quæ si alienigena accesserit, morte morietur, positus ut operias arcam Testamenti. Non enim omnes vident alta mysteriorum, quia operiuntur a levitis; ne videant qui videre non debent, et sumant qui servare non possunt. Moyses denique circumcisionem vidit spiritualem: sed operuit eam, ut in signo circumcisionem præscriberet. Vidit azyma veritatis et sinceritatis, vidit passionem Domini: operuit azymis corporalibus azyma veritatis, operuit passione Domini, agni vel vituli immolatione. Et boni levitæ servaverunt mysterium, fidei suæ tegmine; et tu mediocre putas quod commissum est tibi? Primum ut alta Dei videas, quod est sapientiæ: deinde ut excubias pro populo deferas, quod est justitiæ: castra defendas, tabernaculumque tuearis, quod est fortitudinis: te ipsum continentem ac sobrium præstes, quod est temperantiæ.

261. Hæc virtutum genera principalia constituerunt etiam hi qui foris sunt: sed communitatis superiorem ordinem quam sapientiæ judicaverunt *; cum sapientia fundamentum sit, justitia opus sit, quod manere non potest, nisi fundamentum habeat. Fundamentum autem Christus est.

262. Prima ergo fides, quæ est sapientiæ, ut Salomon dicit, sequutus patrem: *Initium sapientiæ timor Domini.* Et lex dicit: *Diliges Dominum Deum tuum, diliges proximum tuum.* Pulcrum est enim ut gratiam tuam atque officia in societatem humani generis conferas. Sed primum illud decorum est, ut quod habes pretiosissimum, hoc est, mentem tuam, qua nihil habes præstantius, Deo deputes. Cum solveris auctori debitum, licet ut opera tua in beneficentiam et adjumenta hominum conferas, atque opem feras necessitatibus, aut pecunia, aut officio, aut etiam quocumque munere; quod late patet in vestro ministerio: pecunia, ut subvenias: debito, ut obligatum liberes: officio, ut servanda suscipias, quæ metuat amittere, qui deponenda credidit.

263. Officium est igitur depositum servare ac reddere. Sed interdum commutatio fit, aut tempore, aut necessitate, ut non sit officium reddere quod acceperis; ut si quis contra patriam, opem Barbaris ferens, pecuniam apertus hostis reposcat: aut si cui reddas, cum adsit qui extorqueat: si furenti restituas, cum servare non queat: si insanienti gladium depositum non neges, quo se ille interimat, nonne solvisse contra officium est? Si furto quæsita sciens suscipias, ut fraudetur qui amiserat, nonne contra officium est?

264. Est etiam contra officium nonnumquam solvere promissum, sacramentum custodire: ut Herodes qui juravit quoniam quidquid petitus esset, daret filiæ Herodiadis: et necem Johannis præstitit, ne promissum negaret. Nam de Jephthe quid dicam, qui immolavit filiam, quæ sibi victori prima occurrerat, quo votum impieret, quod spoponderat, ut quidquid sibi primum occurrisset, offerret Deo? Melius fuerat nihil tale promittere quam promissum solvere parricidio.

265. Hæc quanti consilii sit prospicere, non ignoratis. Et ideo eligitur

* Culpat philosophos Ambrosius noster, quod justitiam quæ ad communitatem societatemque hominum refertur anteposuerint sapientiæ; cum hujus initium sive pars prima ad fidem divinumque cultum pertineat.

levita, qui sacrarium* custodiat, ne fallatur consilio, ne fidem deserat, ne mortem timeat, ne quid intemperantius gerat, ut specie ipsa gravitatem præferat: nec solum animum, sed etiam oculos continentes habere quem deceat; ne vel ipse frontem sobrietatis fortuitus violet occursus; quoniam *Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, adulteravit eam in corde suo.* Ita adulterium non solum facti colluvione, sed etiam adspectus intentione committitur.

266. Magna hæc videntur, ac nimis severa, sed in magno munere non superflua; quando tanta est levitarum gratia, ut de his Moyses in benedictionibus diceret: *Date Levi veros ejus, date Levi manifestos ejus, date Levi sortem suffragii sui, et veritatem ejus viro sancto, quem tentaverunt in tentationibus, maledixerunt super aquam contradictionis. Qui dicit patri suo et matri: Non novi te; et fratres suos non cognovit, et filios suos abdicavit: hic custodit verba tua, et testamentum tuum observavit.*

267. Illi ergo veri ejus, et manifesti ejus, qui nihil in corde doli habeant, nihil fraudis occultent, sed verba ejus custodiant, et in corde suo conferant, sicut conferebat et Maria: qui suos parentes officio suo non noverint præferendos, qui violatores oderint castitatis, pudicitiæ ulciscantur injuriam, noverint officiorum tempora; quod majus, quod minus sit, quod cui aptum tempori est, et ut id solum sequantur quod honestum est: sane ubi duo honesta, id quod honestius est, præponendum putent; hi jure benedicti.

268. Si quis ergo manifestet justitias Dei, incensum imponat: *Benedic, Domine, virtutem ipsius, opera manuum ejus suscipe;* ut gratiam propheticæ benedictionis inveniat apud eum qui vivit et regnat in sæcula sæculorum, Amen.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Vitæ beatitudinem adquiri honestate, quippe qua Christianus gloriam et favores hominum spernens, opera sua Deo soli placere in votis habet.

1. Superiore libro de officiis tractavimus, quæ convenire honestati arbitraremur, in qua vitam beatam positam esse nulli dubitaverunt, quam Scriptura appellat vitam æternam. Tantus enim splendor honestatis est, ut vitam beatam efficiant tranquillitas conscientiæ, et securitas innocentiæ. Et ideo sicut exortus sol lunæ globum et cætera stellarum abscondit lumina; ita fulgor honestatis, ubi vero et incorrupto vibrat decore, cætera quæ putantur bona secundum voluptatem corporis, aut secundum sæculum clara et illustria, obumbrat.

2. Beata plane, quæ non alienis æstimatur judiciis, sed domesticis percipitur sensibus, tamquam sui judex. Neque enim populares opiniones pro mercede aliqua requirit, neque pro supplicio pavet. Itaque quo minus sequitur gloriam, eo magis super eam eminet. Nam qui gloriam requirunt, his ea merces præsentium, umbra futurorum est, quæ impediat vitam æternam; quod in Evangelio scriptum est: *Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam;* de his scilicet qui velut tuba canente, vulgare liberalitatem suam quam faciunt circa pauperes, gestiunt. Similiter et de je-

* Sacrarii nomine ordinarie intelligitur secretarium, seu sacristia et sanctuarium; hic autem idem est ac in orientali ecclesia martyrium, sive martyrum confessio, quod sanctorum sacri cineres in his recondebantur. Porro dubium non est quin Sanctus noster provinciam hanc potissimum diaconis commissam voluerit, ut locum sanctum majori auctoritate prohiberent ab injuria, maxime vero a profanis conviviis.

junio quod ostentationis causa faciunt: *Habent*, inquit, *mercedem suam*.

3. Honestatis igitur est vel misericordiam facere, vel jejunium deferre in abscondito; ut mercedem videaris a solo Deo tuo quærere, non etiam ab hominibus. Nam qui ab hominibus quærit, habet mercedem suam: qui autem a Deo, habet vitam æternam: quam præstare non potest nisi auctor æternitatis, sicut illud est: *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso*. Unde expressius Scriptura vitam æternam appellavit eam quæ sit beata; ut non hominum opinionibus æstimandum relinqueretur, sed divino judicio committeretur.

CAPUT II.

Variæ philosophorum de beatitudine opiniones: eam in Dei cognitione ac bonorum operum studio consistere primum probatur ex Evangelio: tum ne a philosophis videatur hoc sumtum, prophetarum testimoniis confirmatur.

4. Itaque philosophi vitam beatam, alii in non dolendo posuerunt, ut Hieronymus: alii in rerum scientia, ut Herillus, qui audiens ab Aristotele et Theophrasto mirabiliter laudatam esse rerum scientiam, solam eam quasi summum bonum posuit; cum illi eam quasi bonum, non quasi solum bonum laudaverint. Alii voluptatem dixerunt, ut Epicurus: alii, ut Callipho, et post eum Diodorus, ita interpretati sunt, ut alter ad voluptatem, alter ad vacuitatem doloris, consortium honestatis adjungerent, quod sine ea non possit esse beata vita. Zenon Stoicus solum et summum bonum quod honestum est: Aristoteles autem vel Theophrastus et cæteri peripatetici in virtute quidem, hoc est, honestate vitam beatam esse, sed compleri ejus beatitudinem etiam corporis atque externis bonis adseruerunt.

5. Scriptura autem divina vitam æternam in cognitione posuit divinitatis, et fructu bonæ operationis. Denique utriusque adsertionis Evangelicum suppetit testimonium. Nam et de scientia ita dixit Dominus Jesus: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum*. Et de operibus ita respondit: *Omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit*.

6. Sed ne æstimetur hoc recens esse, et prius tractatum a philosophis, quam in Evangelio prædicatum (anteriores enim Evangelio philosophi, id est, Aristoteles et Theophrastus, vel Zenon atque Hieronymus, sed posteriores prophetis) accipiant quam longe antequam philosophorum nomen audiretur, per os sancti David utrumque aperte videatur expressum. Scriptum est enim: *Beatus quem tu erudieris, Domine; et de lege tua docueris eum*. Habemus et alibi: *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus cupiet nimis*. Docuimus de cognitione, cujus præmium æternitatis fructum esse memoravit, adjiciens Propheta, quia in domo hujus timentis Dominum, vel eruditi in Lege, et cupientis in mandatis divinis: *Gloria et divitiæ, et justitia ejus manet in sæculum sæculi*. De operibus quoque in eodem psalmo subjunxit vitæ æternæ suppetere præmium viro justo. Denique ait: *Beatus vir qui miseretur et commodat, disponet sermones suos in judicio; quia in sæculum non commovebitur. In memoria æterna erit justus*. Et infra: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in æternum*.

7. Habet ergo vitam æternam fides, quia fundamentum est bonum: habent et bona facta, quia vir justus et dictis et rebus probatur. Nam si exercitatus sit in sermonibus, et desidiosus in operibus, prudentiam suam factis refellit: et gravius est scire quid facias, nec fecisse quod faciendum cognoveris. Contra quoque strenuum esse in operibus, affectu infidum, ita est ac si vitioso fundamento pulcra culminum velis elevare fastigia: quo plus exstruxeris, plus corruit; quia sine munimento fidei bona opera non possunt manere. Infida statio in portu navem perforat, et arenosum solum cito cedit, nec potest impositæ ædificationis sustinere onera. Ibi ergo plenitudo præmii, ubi virtutum perfec-

tio, et quædam in factis atque dictis æqualitas sobrietatis.

CAPUT III.

Petita e Scripturis beatitudinis definitio expenditur, demonstraturque nihil ipsi vel propter externa bona accedere, vel decedere propter incommoda.

8. Et quoniam sola rerum scientia explosa est, vel quasi inanis secundum Philosophiæ disputationes superfluas, vel quasi semiperfecta sententia; consideremus quam enodem de eo divina Scriptura absolvat sententiam, de quo tam multiplices et implicatas atque confusas videmus esse quæstiones Philosophiæ. Nihil enim bonum Scriptura nisi quod honestum adserit, virtutemque in omni rerum statu beatam judicat, quæ neque augeatur bonis corporis, vel externis, neque minuatur adversis : nihilque tam beatum, nisi quod a peccato alienum sit, plenum innocentiæ, repletum gratiæ Dei. Scriptum est enim : *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit : sed in lege Domini fuit voluntas ejus.* Et alibi : *Beati immaculati in via qui ambulant in lege Domini.*

9. Innocentia igitur et scientia beatum faciunt. Bonæ quoque operationis mercedem esse beatitudinem vitæ æternæ superius advertimus. Restat igitur ut spreto patrocinio voluptatis, aut doloris metu (quorum alterum quasi infractum et molliculum, alterum quasi eviratum et infirmum despuit), in ipsis doloribus vitam beatam eminere demonstret. Quod facile doceri potest, cum legerimus : *Beati estis, cum vobis maledicent, et persequentur, et dicent omne malum adversus vos propter justitiam. Gaudete et exsultate , quoniam merces vestra copiosa est in cœlo. Sic enim persequuti sunt et prophetas, qui erant ante vos.* Et alibi : *Qui vult venire post me, tollat crucem suam, et sequatur me.*

CAPUT IV.

Idem argumentum, scilicet rebus externis non minui neque augeri beatitudinem, veterum exemplis illustratur.

10. Est ergo beatitudo et in doloribus, quos plena suavitatis virtus comprimit et coercet, ipsa sibi domesticis opibus abundans, vel ad conscientiam, vel ad gratiam. Neque enim parum beatus Moyses, cum Ægyptiorum vallatus populis, et mari clausus, per fluctus sibi et populo patrum pedestrem viam piis meritis invenisset. Quando autem fortior, quam tunc cum extremis circumventus periculis non desperabat salutem, sed exigebat triumphum?

11. Quid Aaron? quando se beatiorem credidit, quam tunc quando medius stetit inter vivos ac mortuos, et objectu sui statuit mortem, ne ad vivorum transiret agmina a cadaveribus mortuorum? Quid de puero Daniele loquar, qui tam sapiens erat, ut inter leones fame exasperatos, nulla bestialis sævitiæ formidine frangeretur : ita alienus a metu, ut posset epulari, nec vereretur, ne ad pastum exemplo sui feras provocaret?

12. Est ergo et in dolore virtus, quæ sibi bonæ suavitatem exhibeat conscientiæ; et ideo indicio est, quod non minuat dolor virtutis voluptatem. Sicut ergo nulla virtuti decessio beatitudinis per dolorem, ita etiam nulla accessio per voluptatem corporis, aut commodorum gratiam. De quibus pulcre Apostolus ait : *Quæ mihi lucra fuerunt, hæc duxi propter Christum detrimenta esse.* Et addidit : *Propter quem omnia damna duxi, et æstimo ut stercora, ut Christum lucrifaciam.*

13. Denique Moyses damnum suum credidit thesauros esse Ægyptiorum, et opprobrium Dominicæ crucis prætulit : nec tunc dives cum abundaret pecunia, nec postea pauper cum egeret alimento; nisi forte tunc alicui minus beatus videretur fuisse, cum in deserto quotidiana alimonia sibi et populo suo deforet. Sed quod summi boni ac beatitudinis nemo negare audeat, manna ei, hoc est, panis Angelorum ministrabatur

e cœlo : carnis quoque quotidiana pluvia totius plebis epulis redundabat.

14. Eliæ quoque sancto panis ad victum deerat, si quæreretur : sed non videbatur deesse, quia non quærebatur. Itaque diurno corvorum obsequio mane panis, caro ad vesperam deferebatur. Numquid ideo minus beatus, quia pauper erat sibi? Minime. Immo eo magis beatus, quia erat Deo dives. Aliis enim quam sibi divitem esse præstat, ut iste erat, qui tempore famis cibum a vidua petebat, largiturus ut hydria farinæ per triennium et sex menses non deficeret, et quotidianos usus olei vas viduæ inopi sufficeret ac ministraret. Merito ibi volebat Petrus esse, ubi istos videbat. Merito in monte cum Christo in gloria apparuerunt; quia et ipse pauper factus est, cum dives esset.

15. Nullum ergo adminiculum præstant divitiæ ad vitam beatam. Quod evidenter Dominus in Evangelio demonstravit dicens : *Beati pauperes, quoniam vestrum est regnum Dei. Beati qui nunc esuriunt et sitiunt, quia saturabuntur. Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.* Itaque paupertatem, famem, dolorem, quæ putantur mala, non solum impedimento non esse ad vitam beatam, sed etiam adjumento evidentissime pronunciatum est.

CAPUT V.

Quæ putantur bona, plerumque impedimento esse ad beatam vitam : et quæ mala, materiam esse virtutum : quod beatitudinis ac aliis exemplis confirmatur.

16. Sed et illa quæ videntur bona, divitias, satietatem, lætitiam expertem doloris, detrimento esse ad fructum beatitudinis, Dominico declaratum judicio liquet, cum dicitur : *Væ vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram! Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis!* Et illis qui rident, quia lugebunt. Sic ergo non solum adminiculo non sunt ad vitam beatam corporis, aut externa bona, sed etiam dispendio sunt.

17. Inde enim beatus Nabuthe etiam cum lapidaretur a divite; quia pauper et infirmus adversus opes regias, solo erat affectu et religione dives, ut pecunia regali non commutaret paternæ vineæ hæreditatem : eoque perfectus, quia sanguine proprio defenderet jura majorum suorum. Inde quoque miser Achab etiam suo judicio, quia pauperem necari fecerat; ut ejus possideret vineam

18. Certum est solum et summum bonum esse virtutem, eamque abundare solam ad vitæ fructum beatæ : nec externis aut corporis bonis, sed virtute sola vitam præstari beatam, per quam vita æterna adquiritur. Vita enim beata fructus præsentium : vita autem æterna spes futurorum est.

19. Sunt tamen qui in hoc corpore tam infirmo, tam fragili, impossibilem vitam beatam putent, in quo necesse est angi, dolere, deplorare, ægrescere : quasi vero ego in corporis exsultatione dicam vitam beatam consistere, et non in altitudine sapientiæ, suavitate conscientiæ, virtutis sublimitate. Non enim in passione esse, sed victorem esse passionis beatum est, nec frangi temporalis motu doloris.

20. Pone accidere hæc quæ gravia ad vim doloris feruntur, cæcitatem, exsilium, famem, stuprum filiæ, amissionem liberorum. Quis neget beatum Isaac, qui non videbat in senectute, et beatitudines suis benedictionibus conferebat? An non beatus Jacob qui profugus patria domo, mercenarius pastor exsilium sustinuit, filiæ pudicitiam ingemuit esse temeratam, famem pertulit? Non ergo beati quorum fide Deus accipit testimonium, cum dicitur : *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob?* Misera est servitus, sed non miser Joseph; immo plane beatus, cum dominæ libidines in servitute positus coerceret. Quid de sancto David loquar, qui trium filiorum deploravit obitum, et quod his durius, incestum filiæ? Quomodo non beatus, de cujus successione beatitudinis auctor exortus est, qui plurimos fecit beatos? *Beati* enim *qui non viderunt, et crediderunt.* Fuerunt et ipsi in sensu infirmitatis, sed evaluerunt de infirmitate fortes. Quid laboriosius autem sancto Job vel in domus incendio, vel filiorum decem interitu momenta-

neo, doloribus corporeis? Numquid minus beatus, quam si illa non pertulisset, in quibus magis probatus est?

21. Esto tamen fuisse in illis aliquid acerbitatis, quem virtus animi non abscondit dolorem. Neque enim profundum mare negaverim, quia vadosa sunt littora: neque cœlum lucidum, quia interdum obtexitur nubibus: neque terram fœcundam, quia aliquibus locis jejuna glarea est: aut lætas segetes, quia intermixtam solent habere sterilem avenam. Similiter puta beatæ messem conscientiæ interpellari aliquo acerbo doloris. Nonne totius manipulis vitæ beatæ, si quid forte accidit adversi atque amaritudinis, tamquam sterilis avena absconditur, aut tamquam lolii amaritudo frumenti suavitate obducitur? Sed jam ad proposita pergamus.

CAPUT VI.

De utili non quæstuoso illo, sed justo et honesto, quod etiam damnis quæritur: ac dividitur in utile corporeum et pietatis.

22. Superiore libro ita divisionem fecimus, ut primo loco esset honestum ac decorum, a quo officia ducerentur; secundo loco quid utile. Et quemadmodum in primo diximus quia inter honestum et decorum est quædam distinctio, quæ magis intelligi quam explicari possit: sic et cum utile tractamus, considerandum videtur quid utilius.

23. Utilitatem autem non pecuniarii lucri æstimatione subducimus, sed adquisitione pietatis; sicut Apostolus ait: *Pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ præsentis et futuræ*. Itaque in scripturis divinis, si diligenter quæramus, sæpe invenimus quod honestum est, utile vocari: *Omnia mihi licent, sed non omnia utilia sunt*. Supra de vitiis loquebatur. Hoc ergo dicit: Licet peccare, sed non decet. In potestate sunt peccata, sed non sunt honesta. Luxuriari promtum, sed non justum. Non enim Deo esca, sed ventri colligitur.

24. Ergo quia quod utile, id etiam justum: justum est ut serviamus Christo qui nos redemit; ideo justi, qui pro ejus nomine morti se obtulerunt: injusti qui declinaverunt, de quibus dicit: *Quæ utilitas in sanguine meo*; id est, qui justitiæ meæ profectus? Unde et illi: *Alligemus justum, quia inutilis est nobis*, id est, injustus qui nos arguit, condemnat, corripit. Licet hoc possit etiam ad avaritiam hominum impiorum derivari, quæ perfidiæ vicina est; sicut in Juda proditore legimus, qui avaritiæ studio et pecuniæ cupiditate, laqueum proditionis incurrit atque incidit.

25. De hac igitur tractandum est utilitate, quæ sit plena honestatis, sicut ipsis verbis definivit Apostolus dicens: *Hoc autem ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum injiciam vobis, sed ad id quod honestum est*. Liquet igitur quod honestum est, utile esse; et quod utile, honestum: et quod utile, justum; et quod justum, utile. Neque enim mihi ad mercatores lucri cupidine avaros, sed ad filios sermo est, et sermo de Officiis, quæ vobis quos elegi in ministerium Domini, inculcare gestio atque infundere; ut ea quæ mentibus ac moribus vestris usu atque institutione inolita atque impressa sunt, etiam sermone ac disciplina aperiantur.

26. Itaque de utilitate dicturus, utar illo versiculo prophetico: *Declina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam*; ne utilitatis sonus excitet pecuniæ cupiditatem. Denique aliqui habent: *Declina cor meum in testimonia tua, et non ad utilitatem*; hoc est, illam quæstuum nundinas aucupantem utilitatem, illam usu hominum ad pecuniæ studia inflexam ac derivatam. Vulgo enim hoc solum dicunt utile, quod quæstuosum: nos autem de ea tractamus utilitate, quæ damnis quæritur: ut Christum lucremur, cujus quæstus est pietas cum sufficientia. Magnus profecto quæstus, quo pietatem adquirimus, quæ apud Deum dives est, non caducis facultatibus, sed muneribus æternis: in quibus non tentatio lubrica, sed constans et perpetua sit gratia.

27. Est igitur utilitas alia corporalis, alia pietatis, sicut divisit Apostolus: *Corporalis enim exercitatio ad modicum*, inquit, *utilis est: pietas autem ad omnia*

utilis est. Quid autem tam honestum, quam integritas? Quid tam decorum, quam immaculatum servare corpus, et inviolatum atque intaminatum pudorem? Quid etiam tam decorum, quam ut vidua uxor defuncto conjugi fidem servet? Quid etiam hoc utilius, quo regnum cœleste adquiritur? *Sunt* enim *qui se castraverunt propter regnum cœlorum.*

CAPUT VII.

Utilitatem idem esse ac honestatem; nihil autem utilius dilectione, quæ mansuetudine, affabilitate, beneficentia, justitia aliisque virtutibus comparatur; quemadmodum ex Moysis atque Davidis historia datur intelligi: postremo et e dilectione fidem nasci, et rursus e fide dilectionem

28. Est igitur non solum familiare contubernium honestatis et utilitatis, sed eadem quoque utilitas, quæ honestas. Ideo et ille qui regnum cœlorum volebat omnibus aperire, non quod sibi utile quærebat, sed quod omnibus. Unde ordo quidam nobis et gradus faciendus est, etiam ab his usitatis et communibus ad ea quæ sunt præcellentia; ut ex pluribus utilitatis colligamus profectum.

29. Ac primum noverimus nihil tam utile, quam diligi: nihil tam inutile, quam non amari; nam odio haberi exitiale ac nimis capitale arbitror. Itaque id agamus, ut omni sedulitate commendemus existimationem opinionemque nostram, ac primum placiditate mentis et animi benignitate influamus in affectum hominum. Popularis enim et grata est omnibus bonitas, nihilque quod tam facile illabatur humanis sensibus. Ea si mansuetudine morum ac facilitate, tum moderatione præcepti, et affabilitate sermonis, verborum honore, patienti quoque sermonum vice, modestiæque adjuvetur gratia, incredibile quantum procedit ad cumulum dilectionis.

30. Legimus enim non solum in privatis, sed etiam in ipsis regibus, quantum facilitas blandæ affabilitatis profecerit, aut superbia verborumque obfuerit tumor; ut regna ipsa labefactaret, et potestatem solveret. Jam si quis consilio, usu, ministerio, officiis popularem comprehendat gratiam: aut si quis periculum suum pro universa plebe offerat; non est dubium quod tantum caritatis a plebe in eum refundatur, ut populus salutem ejus et gratiam sibi præferat.

31. Quantas Moyses a populo illatas absorbebat contumelias: et cum Dominus in insolentes vindicare vellet, se tamen pro populo offerebat frequenter, ut indignationi divinæ plebem subduceret? Quam miti sermone post injurias appellabat populum, consolabatur in laboribus, delinibat oraculis, fovebat operibus: et cum Deo constanter loqueretur; homines tamen humili et grata appellatione affari solebat? Merito æstimatus est supra homines, ut et vultum ejus non possent intendere, et sepulturam ejus non repertam crederent; quia sic sibi totius plebis mentes devinxerat, ut plus eum pro mansuetudine diligerent, quam pro factis admirarentur.

32. Quid ejus imitator sanctus David electus ex omnibus ad plebem regendam, quam mitis et blandus, humilis spiritu, sedulus corde, facilis affectu? Ante regnum se pro omnibus offerebat: rex cum omnibus æquabat suam militiam, et partiebatur laborem: fortis in prælio, mansuetus in imperio, patiens in convicio, ferre magis promtus quam referre injurias. Ideo tam carus erat omnibus, ut juvenis ad regnum etiam invitus peteretur, resistens cogeretur, senex ne prælio interesset a suis rogaretur; quod mallent omnes pro ipso periclitari, quam illum pro omnibus.

33. Ita sibi gratis officiis plebem obligaverat, primum, ut in discordiis populi exsulare in Hebron mallet, quam in Hierusalem regnare: deinde, ut etiam in hoste positam virtutem diligeret: justitiam etiam his qui arma contra se tulerant æque ac suis præstandam putaret: denique fortissimum adversæ partis propugnatorem Abner ducem, et inferentem prælia miratus est, et orantem pacis gratiam non adspernatus, honoravit convivio: interemtum insidiis doluit et flevit, prosequutus exsequias honestavit, mortem ultus, conscientiæ fidem præstitit, quam filio inter hæreditaria jura transscripsit, magis sollici-

[illegible], ac innocentis mortem [illegible] relinquerent, quam qui eum mortem deberent.

34. Non mediocre etiam, præsertim in rege, fuit illud humilitatis indicium, ut commilitonem se exhiberet etiam infimis, aliena pericula cibum non quæreret, potum recusaret, peccatum fateri, seque pro populo offerre morti, ut in eum divina indignatio converteretur, cum ferienti angelo offerret se dicens: *Ecce sum, ego peccavi, et ego pastor malum feci, et iste grex quid fecit? Fiat manus tua in me.*

35. Nam quid alia dicam, quod dolum meditantibus os suum non aperiebat, et tamquam non audiens nullum sermonem referendum putabat: non respondebat conviciis: cum sibi derogaretur, orabat: cum malediceretur, benedicebat? Ambulans in simplicitate, et superborum fugitans, sectator immaculatorum, qui cinerem miscebat alimentis suis, cum peccata propria deploraret, et potum suum temperabat fletibus? Merito sic expetitus est ab universo populo, ut venirent ad eum omnes tribus Israel dicentes: *Ecce nos ossa tua et caro tua sumus: heri et nudiustertius cum esset Saul, et regnaret super nos; tu eras qui producebas et inducebas Israel. Et dixit tibi Dominus: Tu pasces populum meum.* Et quid plura de eo dicam, de quo hujusmodi Dei processit sententia, ut de eo diceret: *Inveni David secundum cor meum?* Quis enim in sanctitate cordis et justitia sicut hic ambulavit, ut impleret voluntatem Dei: propter quem et delinquentibus posteris ejus venia data, et prærogativa est reservata hæredibus?

36. Quis igitur non diligeret eum, quem videbat ita carum amicis; ut quia ipse sincere amicos diligebat, æque diligi se a suis amicis arbitraretur? Denique parentes eum filiis suis, filii præferebant parentibus. Unde graviter indignatus Saul, percutere Jonatham filium hasta voluit; quia pluris apud eum valere David amicitiam judicabat, quam vel pietatem, vel auctoritatem paternam.

37. Etenim ad incentivum caritatis amantes plurimum proficit, si quis vicem amantibus reddat, nec minus redamare se probet, quam ipse amatur, atque amicitiæ fidelis pateat exemplis. Quid enim tam populare, quam gratia? Quid tam insitum naturæ, quam ut diligentem diligas? Quid tam insitum atque impressum affectibus humanis, quam ut eum amore inducas in animum, a quo te amari velis? Merito sapiens dicit: *Perde pecuniam propter fratrem et amicum.* Et alibi: *Amicum salutare non erubescam, et a facie illius non me abscondam.* Siquidem vitæ et immortalitatis medicamentum in amico esse Ecclesiasticus sermo testatur: et summum in caritate præsidium nemo dubitaverit, cum Apostolus dicat: *Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, caritas numquam cadit.*

38. Ideo David non cecidit, quia carus fuit omnibus, et diligi a subjectis quam timeri maluit. Timor enim temporalis tutaminis servat excubias, nescit diuturnitatis custodiam. Itaque ubi timor decesserit, audacia obrepit; quoniam fidem non timor cogit, sed affectus exhibet.

39. Prima ergo ad commendationem nostri est caritas. Bonum est ergo testimonium habere de plurimorum dilectione. Hinc nascitur fides, ut committere se tuo affectui non vereantur etiam alieni, quem pluribus carum advertcrint. Similiter etiam per fidem ad caritatem pervenitur; ut qui uni aut duobus præstiterit fidem, tamquam influat in animos universorum, et omnium adquirat gratiam.

CAPUT VIII.

Nihil ad conciliandam gratiam magis valere quam consilia: sed eis confidere posse neminem, nisi justitia nitantur ac prudentia: quantum autem hæ duæ virtutes eluxerint in Salomone, ex ipsius celeberrimo judicio palam fieri.

40. Duo igitur hæc ad commendationem nostri plurimum operantur, caritas et fides, et tertium hoc si habeas quod in te admiratione dignum plerique existiment, et jure honorandum putent.

41. Et quia consiliorum usus maxime conciliat homines, ideo prudentia et justitia in unoquoque desideratur, et ea exspectantur a pluribus; ut in quo ea sint, illi deferatur fides, quod possit utile consilium ac fidele desideranti dare. Quis enim ei se committat, quem non putet plus sapere, quam ipse sapiat qui quærit consilium? Necesse est igitur ut præstantior sit a quo consilium petitur, quam ille est qui petit. Quid enim consulas hominem, quem non arbitreris posse melius aliquid reperire, quam ipse intelligis?

42. Quod si eum inveneris qui vivacitate ingenii, mentis vigore atque auctoritate præstet, et accedat eo ut exemplo et usu paratior sit, præsentia solvat pericula, prospiciat futura, denuntiet imminentia, argumentum expediat, remedium ferat in tempore, paratus sit non solum ad consulendum, sed etiam ad subveniendum; huic ita fides habetur, ut dicat qui consilium petit: *Etsi mala mihi evenerint per illum, sustineo.*

43. Hujusmodi igitur viro salutem nostram et existimationem committimus, qui sit, ut supra diximus, justus et prudens. Facit enim justitia, ut nullus sit fraudis metus: facit etiam prudentia, ut nulla sit erroris suspicio. Promtius tamen nos justo viro quam prudenti committimus, ut secundum usum vulgi loquar. Cæterum sapientum definitione, in quo una virtus est, concurrunt cæteræ, nec potest sine justitia esse prudentia. Quod etiam in nostris invenimus; dicit enim David : *Justus miseretur et fœnerat.* Quid fœneret justus, alibi dicit : *Jucundus vir qui miseretur et fœnerat, disponet sermones suos in judicio.*

44. Ipsum illud nobile Salomonis judicium nonne sapientiæ plenum ac justitiæ est? Itaque spectemus illud si ita est. Duæ, inquit, mulieres in conspectu regis Salomonis steterunt, et dixit una ad eum : Audi me, domine. Ego et hæc mulier in uno habitantes cubiculo, ante diem tertium partu edito, singulos filios suscepimus, et eramus una, arbiter nullus domi, nec ulla alia nobiscum femina, nisi nos solæ : et mortuus est filius ejus hac nocte, ut obdormivit super eum : et surrexit media nocte, et accepit filium meum de sinu meo, et collocavit eum in gremio suo, et filium suum mortuum posuit in sinu meo. Et surrexi mane, ut lactarem parvulum, et inveni mortuum. Et consideravi illum diluculo, et non erat filius meus. Et respondit altera ? Non, sed filius meus est, qui vivit : filius autem tuus, qui mortuus est.

45. Et hæc erat contentio, cum utraque filium sibi vindicarent superstitem, defunctum autem suum negarent. Tunc rex jussit adferri machæram, et infantem dividi, ac singulas partes dari singulis : dimidiam uni, et dimidiam alteri. Exclamat mulier quæ vero erat affectu percita : Nequaquam, domine, infantem dividas : detur potius illi, et vivat, et non interficias eum. At illa respondit altera : Neque meus, neque hujus sit infans, dividite eum. Et statuit rex dari infantem ei mulieri quæ dixerat : Nolite interficere eum, sed date eum illi mulieri; quia mota sunt, inquit, viscera ejus in filio suo.

46. Itaque non immerito æstimatus est intellectus Dei in eo esse; quoniam quæ occulta sunt Deo? Quid autem occultius internorum viscerum testimonio, in quæ sapientis intellectus velut quidam pietatis descendit arbiter, et velut quamdam genitalis alvi vocem eruit; quia maternus patuit affectus, qui eligeret filium suum vel apud alienam vivere, quam in conspectu matris necari.

47. Sapientiæ igitur fuit latentes distinguere conscientias, ex occultis eruere veritatem; et velut quadam machæra, ita spiritus gladio penetrare non solum uteri, sed etiam animæ et mentis viscera : justitiæ quoque, ut quæ suum necaverat, alienum non tolleret; sed vera mater reciperet suum. Denique etiam Scriptura hoc pronunciavit : *Audivit,* inquit, *omnis Israel hoc judicium, quod judicavit rex : et timuerunt a facie regis, eo quod intellectus Dei in eo esset, ut faceret justitiam.* Denique et ipse Salomon ita poposcit sapientiam, ut daretur sibi cor prudens audire et judicare cum justitia.

CAPUT IX.

Quamvis individuæ sint justitia atque prudentia, vulgi tamen cardinales virtutes distinguentis ingenio serviendum esse.

48. Liquet igitur etiam secundum scripturam divinam, quæ antiquior est, sapientiam sine justitia esse non posse; quia ubi una earum virtutum, ibi utraque est. Daniel quoque quam sapienter alta interrogatione fraudulentæ accusationis deprehendit mendacium, ut calumniatorum sibi responsio non conveniret? Prudentiæ igitur fuit vocis suæ testimonio reos prodere : justitiæ quoque, nocentes supplicio dare, innocentem subducere

49. Est ergo individuum sapientiæ atque justitiæ contubernium : sed vulgi usu dividitur una quædam forma virtutum, ut temperantia sit in despiciendis voluptatibus : fortitudo specietur in laboribus et periculis : prudentia in delectu bonorum, sciens commoda et adversa distinguere : justitia quæ sit bona custos juris alieni, et vindex proprietatis, suum cuique conservans. Sit ergo nobis communis opinionis gratia quadripartita hæc facta divisio, ut ab illa subtili disputatione philosophicæ sapientiæ, quæ limandæ veritatis causa quasi ex adyto quodam eruitur, retrahentes pedem, forensem usum ac popularem sensum sequamur. Hac igitur divisione servata, revertamur ad propositum.

CAPUT X.

Salutem justi viri quam prudentis consilio magis committi : eum autem qui justitiam ac prudentiam in se conjunxerit, ab omnibus expeti solere : hujus rei exemplum fuisse tum Salomonem, de quo verba reginæ Sabæ exponuntur; tum Josephum et Danielem.

50. Prudentissimo cuique causam nostram committimus, et ab eo consilium promtius quam a cæteris poscimus. Præstat tamen fidele justi consilium viri, et sapientissimi ingenio frequenter præponderat. *Utilia enim vulnera amici, quam aliorum oscula.* Deinde quia justi judicium est, sapientis autem argumentum : in illo censura disceptationis, in hoc calliditas inventionis.

51. Quod si utrumque connectas, erit magna consiliorum salubritas, quæ ab universis spectatur admiratione sapientiæ et amore justitiæ, ut omnes quærant audire sapientiam ejus viri, in quo utriusque virtutis copula sit : sicut quærebant omnes reges terræ videre faciem Salomonis, et audire sapientiam ejus; ita ut et Saba regina veniret ad eum, et tentaret eum in quæstionibus. *Et venit, et omnia loquuta est quæ habebat in corde suo, et audivit omnem sapientiam Salomonis, nec ullum verbum prætérivit eam.*

52. Quæ sit ista, quam nihil prætereat, nec sit aliquid quod ei non annuntiaverit verus Salomon, cognosce, o homo, ex his quæ audis loquentem : *Verus est*, inquit, *sermo quem audivi in terra mea de sermonibus tuis, et de prudentia tua, et non credidi his qui dicebant mihi, donec veni, et viderunt oculi mei : et nunc non est nec dimidia quidem pars secundum ea quæ annuntiabant mihi. Apposuisti bona super omnia quæ audivi in terra mea. Beatæ mulieres tuæ, et beati pueri tui qui adsistunt tibi, qui audiunt omnem prudentiam tuam.* Intellige convivium veri Salomonis, et quæ apponuntur in eo convivio, intellige sapienter, et considera in qua terra congregatio nationum audierit famam sapientiæ veræ atque justitiæ, et quibus eum viderit oculis, contemplantibus utique ea quæ non videntur. Quoniam *quæ videntur, temporalia sunt : quæ autem non videntur, æterna.*

53. Quæ sunt beatæ mulieres, nisi illæ de quibus dicitur, quia multæ verbum Dei audiunt et pariunt? Et alibi : *Quicumque enim verbum Dei fecerit, ipse meus frater et soror et mater est.* Qui etiam pueri tui beati qui adsistunt, nisi Paulus qui dicebat : *Usque in hunc diem sto protestans minori ac majori?* Simeon qui exspectabat in templo ut videret consolationem Israel? Quomodo enim dimitti posceret, nisi quia adsistens Domino, discedendi habere facultatem non poterat, nisi voluntatem Domini adeptus esset? Exempli causa proposi-

tus est nobis Salomon, a quo certatim ut audiretur ejus sapientia, postulabatur.

54. Joseph quoque nec in carcere feriatus erat, quominus de rebus incertis consuleretur. Cujus consilium Ægypto universæ profuit; ut non sentiret septem annorum sterilitatem, aliosque populos miseræ famis levaret jejunio.

55. Daniel ex captivis, regalium consultorum arbiter factus, consiliis suis emendavit præsentia, annuntiavit futura. Ex his enim quæ frequenter interpretatus ostenderat veri se esse annuntium, fides ei in omnibus deferebatur.

CAPUT XI.

Tertia conditio quæ ad fidem alicui conciliandam valet, in Moyse, Daniele ac Josepho fulsisse ostenditur.

56. Sed etiam tertius locus de his qui admiratione digni æstimarentur, Joseph, Salomonis et Danielis exemplo decursus videtur. Nam quid de Moyse loquar, cujus omnis Israel quotidie consilia præstolabatur, quorum vita fidem faciebat prudentiæ, admirationemque ejus augebat? Quis se non committeret consilio Moysi, cui seniores si qua supra suum intellectum et virtutem esse arbitrarentur, dijudicanda servabant.

57. Quis Danielis consilium refugeret, de quo Deus ipse dixit : *Quis Daniele sapientior?* Aut quomodo homines de eorum dubitare mentibus possent, quibus Deus tantam conferebat gratiam? Moysi consilio bella conficiebantur : Moysi meritis de cœlo adfluebat alimonia, potus e petra.

58. Quam purus Danielis animus, ut mulceret barbaros mores, mitigaret leones? Quæ in illo temperantia? Quanta animi, et corporis continentia? Nec immerito mirabilis factus omnibus, quando (quod vehementer admirantur homines) regalibus fultus amicitiis, aurum non quærebat, nec delatum sibi honorem pluris faciebat quam fidem. Quin etiam periclitari malebat pro lege Domini, quam pro gratia hominis inflecti.

59. Nam de sancti Joseph (quem pene præterieram) castimonia et justitia quid dicam, quarum altera illecebras heriles respuit, refutavit præmia : altera mortem contemsit, metum repulit, carcerem præoptavit? Quis hunc privatæ causæ ad consulendum idoneum non judicaret, cujus ferax animus et mens fertilis, temporis sterilitatem quodam consiliorum et cordis ubere fœcundavit.

CAPUT XII.

Neminem ab homine vitiis contaminato consilium poscere; nec rursus a moroso et difficili : sed ab eo cujusmodi exemplar habemus in Scripturis.

60. Advertimus igitur quod in adquirendis consiliis plurimum adjungat vitæ probitas, virtutum prærogativa, benevolentiæ usus, facilitatis gratia. Quis enim in cœno fontem requirat? Quis e turbida aqua potum petat? Itaque ubi luxuria est, ubi intemperantia, ubi vitiorum confusio; quis inde sibi aliquid hauriendum existimet? Quis non despiciat morum colluvionem? Quis utilem causæ alienæ judicet, quem videt inutilem vitæ suæ? Quis iterum improbum, malevolum, contumeliosum non fugiat, et ad nocendum paratum; quis non eum omni studio declinet?

61. Quis vero quamvis instructum ad consilii opem, difficili tamen accessu, ambiat; in quo sit illud, tamquam si quis aquæ fontem præcludat? Quid enim prodest habere sapientiam, si consilium neges? Si consulendi intercludas copiam, clausisti fontem; ut nec aliis influat, nec tibi prosit.

62. Pulcre autem et de illo convenit, qui habens prudentiam, commaculat eam vitiorum sordibus, eo quod aquæ exitum contaminet. Degeneres animos vita arguit *. Quomodo enim eum potes judicare consilio superiorem, quem videas inferiorem moribus? Supra me debet esse, cui me committere paro. An vero idoneum eum putabo, qui mihi det consilium, quod non det sibi : et

* *Degeneres animos timor arguit.....* Virg. Æneid 4.

mihi eum vacare credam, qui sibi non vacet : cujus animum voluptates occupent, libido devincat, avaritia subjuget, cupiditas perturbet, quatiat metus? Quomodo hic consilii locus, ubi nullus quieti?

63. Admirandus mihi et suspiciendus consiliarius, quem propitius Dominus patribus dedit, offensus abstulit. Hujus imitator debet esse qui potest consilium dare, et alienam a vitiis custodire prudentiam, quoniam nihil inquinatum in illam incurrit.

CAPUT XIII.

Declarata divinis testimoniis sapientiæ pulcritudine, ad probandam ejus cum virtutibus aliis societatem transit oratio.

64. Quis igitur tamquam vultu speciem præferat pulcritudinis, et belluinis posterioribus ac ferinis unguibus formæ superioris dehonestet gratiam; cum tam admirabilis et præclara forma virtutum sit, et specialiter pulcritudo sapientiæ, sicut series Scripturæ indicat. Est enim hæc speciosior sole, et super omnem stellarum dispositionem luci comparata invenitur prior. Lucem etenim hanc suscipit nox, sapientiam autem non vincit malitia

65. Diximus de ejus pulcritudine, et Scripturæ testimonio comprobavimus : superest ut doceamus Scripturæ auctoritate nullum ei contubernium cum vitiis esse, sed individuam cum cæteris virtutibus conjunctionem : cujus spiritus est disertus, sine inquinamento, certus, sanctus, amans bonum, acutus, qui nihil vetet benefacere, benignus, stabilis, securus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens. Et infra : Sobrietatem docet, et justitiam et virtutem.

CAPUT XIV.

Prudentiam cum omnibus virtutibus conjunctam esse, maxime vero cum opum despicientia.

66. Omnia igitur operatur prudentia, cum omnibus bonis habet consortium. Nam quomodo potest utile consilium dare, nisi habeat justitiam, ut induat constantiam, mortem non formidet, nullo terrore, nullo revocetur metu, nulla adulatione a vero deflectendum putet : exsilium non refugiat, quæ noverit sapienti patriam mundum esse : egestatem non timeat, quæ nihil deesse sapienti sciat, cui totus mundus divitiarum est? Quid enim præcelsius illo viro, qui auro moveri nesciat, contemtum habeat pecuniarum, et velut ex arce quadam despiciat hominum cupiditates? Quod qui fecerit, hunc homines supra hominem esse arbitrantur : *Quis est*, inquit, *hic, et laudabimus eum? Fecit enim mirabilia in vita sua.* Quomodo enim non admirandus, qui divitias spernit, quas plerique saluti propriæ prætulerunt?

67. Decet igitur omnes censura frugalitatis, continentiæ auctoritas, et maxime eum qui honore præstet, ne præeminentem virum thesauri possideant sui, et pecuniis serviat, qui præest liberis. Illud magis decet, ut supra thesaurum sit animo, et infra amicum obsequio. Humilitas enim gratiam auget. Hæc plena laudis et digna primario viro, non communem cum Tyriis negotiatoribus, et Galaaditis mercatoribus habere turpis lucri cupidinem, nec omne bonum locare in pecunia, et tamquam mercenario munere quotidianos numerare quæstus, calculari compendia.

CAPUT XV.

De liberalitate. Quibusnam potissimum impartienda : et qua ratione illam tenuioris census homines opera et consiliis exerceant.

68. Quod si ab his sobrium gerere animum laudabile est, quanto illud præstantius si dilectionem multitudinis liberalitate adquiras, neque superflua circa importunos, neque restricta circa indigentes?

69. Plurima autem genera liberalitatis sunt, non solum quotidiano sumtu egentibus, quo vitam sustinere suam possint, disponere ac dispensare alimoniam; verum etiam his qui publice egere verecundantur, consulere ac subvenire, quatenus communis egenorum

alimonia non exhauriatur. De eo enim loquor qui præest alicui muneri, ut si officium sacerdotis gerat, aut dispensatoris; ut de his suggerat episcopo, nec reprimat si quem positum in necessitate aliqua cognoverit, aut dejectum opibus ad inopiæ necessitatem redactum : maxime si non effusione adolescentiæ, sed direptione alicujus et amissione patrimonii in eam reciderit injuriam, ut sumtum exercere diurnum non queat.

70. Summa etiam liberalitas, captos redimere, eripere ex hostium manibus, subtrahere neci homines, et maxime feminas turpitudini, reddere parentibus liberos, parentes liberis, cives patriæ restituere. Nota sunt hæc nimis Illyrici vastitate et Thraciæ * : quanti ubique venales erant toto captivi orbe, quos si revoces, unius provinciæ numerum explere non possint? Fuerunt tamen qui et quos Ecclesiæ redemerunt, in servitutem revocare vellent, ipsa graviores captivitate, qui inviderent alienam misericordiam. Ipsi si in captivitatem venissent, servirent liberi : si venditi fuissent, servitutis ministerium non recusarent; et volunt alienam libertatem rescindere, qui suam servitutem non possent rescindere, nisi forte pretium recipere emtori placeret : in quo tamen non rescinditur servitus, sed redimitur.

71. Præcipua est igitur liberalitas, redimere captivos, et maxime ab hoste barbaro, qui nihil deferat humanitatis ad misericordiam, nisi quod avaritia reservaverit ad redemtionem : æs alienum subire, si debitor solvendo non sit, atque artetur ad solutionem, quæ sit jure debita, et inopia destituta : enutrire parvulos, pupillos tueri.

72. Sunt etiam qui virgines orbatas parentibus tuendæ pudicitiæ gratia connubio locent, nec solum studio, sed etiam sumtu adjuvent. Est etiam genus illud liberalitatis quod Apostolus docet : *Ut si quis fidelis habet viduas, subministret illis, ut earum alimoniis Ecclesia non gravetur, ut his quæ vere viduæ sunt, sufficiat.*

73. Utilis igitur hujusmodi liberalitas, sed non communis omnibus. Sunt enim plerique etiam viri boni, qui tenues sunt censu, contenti quidem exiguo ad sui usum, sed non idonei ad subsidium levandæ paupertatis alienæ; tamen suppetit aliud beneficentiæ genus, quo juvare possint inferiorem. Est enim duplex liberalitas, una quæ subsidio rei adjuvat, id est, usu pecuniæ : altera quæ operum collatione impenditur, multo frequenter splendidior, multoque clarior.

74. Quanto illustrius Abraham captum armis victricibus recepit nepotem, quam si redemisset? Quanto utilius regem Pharaonem sanctus Joseph consilio providentiæ juvit, quam si contulisset pecuniam? Pecunia enim unius civitatis non redemit ubertatem : prospicientia totius Ægypti per quinquennium famem repulit.

75. Facile autem pecunia consumitur, consilia exhauriri nesciunt. Hæc usu augentur : pecunia minuitur, et cito deficit, atque ipsam destituit benignitatem; ut quo pluribus largiri volueris, eo pauciores adjuves, et sæpe tibi desit quod aliis conferendum putaveris. Consilii autem operisque collatio, quo in plures diffunditur, eo redundantior manet, et in suum fontem recurrit. In se enim refluit ubertas prudentiæ : et quo pluribus fluxerit, eo exercitius fit omne quod remanet.

CAPUT XVI.

Modum in liberalitate servandum, ne profundatur in indignos quod dignioribus debebatur; non tamen nimis parce ac timide ministrandas eleemosynas : sed imitandum beatum Joseph, cujus prudentia prolixioribus verbis commendatur.

76. Liquet igitur debere esse liberalitatis modum, ne fiat inutilis largitas. Sobrietas tenenda est, maxime sacerdotibus, ut non pro jactantia, sed pro justitia dispensent. Nusquam enim ma-

* Probabile est cladem hanc atrocem Valentis imperatoris exitum sequutam esse; cum ipsius ducibus Trajano et Sebastiano cæsis, omnique adeo exercitu internecione deleto, Gothi aliique barbari vastato Illyrico usque ad Alpes Julianas ac Venetorum regionem omnia igne ferroque populati sunt.

jor aviditas petitionis. Veniunt validi, veniunt nullam causam nisi vagandi habentes, et volunt subsidia evacuare pauperum, exinanire sumtum : nec exiguo contenti, majora quærunt, ambitu vestium captantes petitionis suffragium, et natalium simulatione licitantes incrementa quæstuum. His si quis facile deferat fidem, cito exhaurit pauperum alimoniis profutura compendia. Modus largiendi adsit, ut nec illi inanes recedant, neque transcribatur vita pauperum in spolia fraudulentorum. Ea ergo mensura sit, ut neque humanitas deseratur, nec destituatur necessitas.

77. Plerique simulant debita. Sit veri examen. Exulos se per latrocinia deplorant : aut injuria fidem faciat, aut cognitio personæ, quo propensius juventur. Ab Ecclesia relegatis sumtus impartiendus *, si desit eis alendi copia. Itaque qui modum servat, avarus nulli, sed largus omnibus est; non enim solas aures præbere debemus audiendis precantium vocibus, sed etiam oculos considerandis necessitatibus. Plus clamat operatori bono debilitas, quam vox pauperis. Neque vero fieri potest ut non extorqueat amplius importunitas vociferantium : sed non semper impudentiæ locus sit. VIDENDUS est ille, qui te non videt : requirendus ille, qui erubescit videri. Ille etiam clausus in carcere occurrat tibi, ille affectus ægritudine mentem tuam personet, qui aures non potest.

78. Quo plus te operari viderit populus, magis diliget. Scio plerosque sacerdotes, quo plus contulerunt, plus abundasse; quoniam quicumque bonum operarium videt, ipsi confert quod ille suo officio dispenset, securus quod ad pauperem sua perveniat misericordia : nemo enim vult nisi pauperi proficere suam collationem. Nam si quem aut immoderatum aut nimis tenacem dispensatorem viderit, utrumque despiciet : si aut superfluis erogationibus dissipet alieni fructus laboris, aut recondat sacculis. Sicut igitur modus liberalitatis tenendus est, ita etiam calcar plerumque adhibendum videtur. Modus ideo, ut quod benefacis, id quotidie facere possis; ne subtrahas necessitati, quod indulseris effusioni : calcar propterea, quia melius operatur pecunia in pauperis cibo, quam in divitis sacculo. Cave ne intra loculos tuos includas salutem inopum, et tamquam in tumulis sepelias vitam pauperum.

79. Potuit donare Joseph totas Ægypti opes, et effundere thesauros regios; noluit tamen de alieno effusus videri : maluit frumenta vendere, quam donare esurientibus; quia si paucis donasset, plurimis defuisset. Eam liberalitatem probavit, quo abundaret omnibus. Patefecit horrea, ut omnes emerent subsidium frumentarium, ne gratis accipiendo, cultus terrarum relinquerent; quoniam qui alieno utitur, suum negligit.

80. Itaque primum omnium coacervavit pecunias, deinde instrumenta cætera, ad postremum jura terrarum regi adquisivit, non ut omnes exueret suo, sed fulciret : publicum tributum constitueret, quo sua tutius habere possent. Quod ita fuit gratum omnibus quibus terras ademerat; ut non venditionem sui juris, sed redemtionem salutis putarent. Denique dixerunt : *Sanasti nos, invenimus gratiam in conspectu Domini nostri.* Nam et de proprietate nihil amiserant, qui jus receperant : et de utilitate nihil perdiderant, qui adquisierant perpetuitatem.

81. O virum magnum, qui non largitatis superfluæ temporalem captavit gloriam, sed perpetuam commoditatem constituit providentiæ! Fecit enim ut tributis populi se juvarent suis, nec in tempore necessitatis aliena subsidia desiderarent. Melius enim fuit conferre aliquid de fructibus, quam totum de jure amittere. Quintam portionem collationis statuit, et in providendo per-

* Hæc duplici modo intelligi possunt : sive ab Ecclesia impartiendus est sumptus relegatis, id est exulibus; sive relegatis ab Ecclesia, hoc est iis quos a sacris pœnitentiæ causa separavit Ecclesia, sumptus impartiendus. Hos etenim etsi ecclesiasticis eleemosynis privari consuevisse testetur Augustinus, tamen in extrema necessitate positos non dereIinquebat christiana liberalitas.

spicacior, et in tributo liberalior. Denique numquam postea Ægyptus hujusmodi famem pertulit.

82. Quam præclare autem collegit futura! Primum, quam argute regalis interpres somnii veritatem expressit! Somnium regis primum hoc fuit. Septem juvencæ adscendebant de flumine, visu decoræ, et pingues corpore, et ad oram pascebantur fluminis. Aliæ quoque vitulæ visu deformes ac jejunæ corpore, post illas juvencas adscendebant de flumine, et juxta eas in ipso riparum thoro pascebantur : et visæ sunt hæ vitulæ tenues atque exiles devorare illas quæ præstabant et forma et gratia. Et somnium secundum hoc fuit : Septem spicæ pingues, electæ et bonæ de terra surgebant : et post eas septem spicæ exiles et vento corruptæ ac marcidæ se subjicere moliebantur : et visum est quod lætas et uberes spicas steriles spicæ et tenues devoraverunt.

83. Hoc somnium ita aperuit sanctus Joseph, eo quod septem juvencæ septem anni forent, et septem spicæ similiter septem anni forent, ex fœtu et fructu interpretatus tempora. Fœtus enim juvencæ annum exprimit, et fructus segetis annum consummat integrum. Quæ ideo adscendebant de flumine, quod dies, anni, ac tempora fluminum prætereunt modo, et cursim labuntur. Annos itaque septem priores uberis terræ fertiles ac fœcundos declarat futuros : posteriores autem alios septem annos steriles atque infœcundos, quorum sterilitas absumtura foret ubertatem superiorum. Qua gratia prospiciendum admonuit, ut uberioribus annis congregaretur subsidium frumentarium, quod sustentare posset inopiam futuræ infœcunditatis.

84. Quid primum mirer? Ingenium quo in ipsum veritatis descendit cubile : an consilium quo tam gravi atque diuturnæ prospexit necessitati : an vigilantiam atque justitiam ; quarum altera, imposito sibi tanto munere congregavit tam multiplices commeatus : alteraque æqualitatem per omnes servavit? Nam de magnanimitate quid loquar; quod venditus a fratribus in servitutem, non retulit injuriam, sed famem depulit? Quid de suavitate, qua dilecti fratris præsentiam pia fraude quæsivit, quem simulato per elegantiam furto, reum statuit rapinæ, ut obsidem teneret gratiæ.

85. Unde merito ei a patre dicitur : *Filius ampliatus meus Joseph, filius ampliatus meus, zelotes filius meus adolescentior.... Adjuvit te Deus meus, et benedixit te benedictione cœli a summo, et benedictione terræ, terræ habentis omnia, propter benedictiones patris tui et matris. Prævaluit super benedictiones montium manentium, et desideria collium æternorum.* Et in Deuteronomio : *Qui visus es,* inquit, *in rubo, ut venias super caput Joseph, et super verticem ipsius. Honorificus inter fratres : primitivus tauri decus ejus, cornua unicornui cornua ipsius. In ipsius cornu gentes ventilabit simul usque ad extremum terræ. Ipsi decem millia Ephræm, et ipsi millia Manasses.*

CAPUT XVII.

Quas virtutes in eo quem consulamus, inesse oporteat : et qua ratione iisdem Joseph ac Paulus ornati fuerint?

86. Talis itaque debet esse qui consilium alteri det, ut se ipsum formam aliis præbeat ad exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate ; ut sit ejus sermo salubris atque irreprehensibilis, consilium utile, vita honesta, sententia decora.

87. Talis erat Paulus, qui consilium dabat virginibus, magisterium sacerdotibus, ut primum se ipsum formam nobis præberet ad imitandum. Ideo et humiliari sciebat, sicut scivit et Joseph, qui summo ortus patriarcharum genere, non dedignatus degenerem servitutem, exhibebat eam obsequiis, illustrabat virtutibus. Scivit humiliari, qui et venditorem et emtorem passus est, et Dominum appellabat eum. Audi humiliantem se : *Si Dominus meus propter me nihil scit in domo sua, et omnia quæcumque habet dedit in manus meas, neque subtractum est a me quidquam præter te, quia uxor illius es; quomodo*

faciam verbum malum hoc, et peccabo coram Domino? Plena vox humilitatis, plena castimoniæ : humilitatis, quia Domino deferebat ; honorificentiæ, quia referebat gratiam : plena quoque castimoniæ, quia turpi flagitio contaminari, grave peccatum putabat.

88. Talis igitur debet esse consiliarius, qui nihil nebulosum habeat, nihil fallax, nihil simulatum, quod vitam ejus ac mores refellat, nihil improbum ac malevolum, quod avertat consulentes. Alia sunt enim quæ fugiuntur, alia quæ contemnuntur. Fugimus ea quæ possunt nocere, quæ malitiose possunt in noxam serpere ; ut si is qui consulitur, dubia sit fide, et pecuniæ avidus, ut possit pretio mutari : si injuriosus, hic fugitur ac declinatur. Qui vero voluptuarius, intemperans, etsi alienus a fraude, tamen avarus et cupidior lucri turpis, hic contemnitur. Quod enim specimen industriæ, quem fructum laboris edere potest, quam recipere animo curam ac sollicitudinem, qui se torpori dederit atque ignaviæ?

89. Ideo boni vir consilii dicit : *Ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse.* Sciebat enim omnium malorum radicem esse avaritiam, et ideo suo contentus erat, alienum non requirebat. Satis mihi est, inquit, quod habeo, sive parum, sive plurimum habeam, mihi plurimum est. Expressius aliquid dicendum videtur. Signato verbo usus est : Sufficit mihi, inquit, in quo sum, id est, nec deest, nec superfluit. Non deest, quia nihil quæro amplius : non superfluit, quia non solum mihi habeo sed pluribus. Hoc de pecunia.

90. Cæterum de omnibus dici potest quia sufficiebant illi præsentia, hoc est, non honorem majorem, non obsequia uberiora desiderabat, non gloriæ immodicæ cupidus, aut gratiam indebite quærebat : sed debiti finem certaminis, patiens laboris, securus meriti præstolabatur : *Scio*, inquit, *et humiliari*. Non ergo indocta humilitas, sed quæ habeat sui modestiam et scientiam, laudi datur. Est enim humilitas formidinis, est imperitiæ atque ignorantiæ ; et ideo Scriptura ait : *Et humiles spiritu salvabit.* Præclare ergo dixit : *Scio et humiliari*, id est, quo in loco, qua moderatione, quo fine, in quo officio, in quo munere. Nescivit Pharisæus humiliari, ideo dejectus est : scivit publicanus, ideo justificatus est.

91. Sciebat et abundare Paulus, quia animum habebat divitem, etsi thesaurum divitis non habebat. Sciebat abundare, qui non quærebat datum in pecunia, sed requirebat fructum in gratia. Possumus et sic intelligere, quia sciebat abundare, qui poterat dicere : *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est.*

92. In omnibus erat imbutus, et saturari, et esurire. Beatus qui sciebat saturari in Christo. Non ergo illa corporalis sed spiritualis est satietas, quam operatur scientia. Et merito scientiæ opus est ; quia *non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei.* Ergo qui sic sciebat saturari et sic esurire, sciebat ut semper nova quæreret, esuriret Deum, sitiret in Dominum. Sciebat esurire, qui sciebat quia esurientes manducabunt : sciebat et poterat abundare, qui nihil habebat, et possidebat omnia.

CAPUT XVIII.

Quantum iniqui consiliarii damni adferant, exemplo decem tribuum a rege Roboam desciscentium sat intelligi.

93. EGREGIE itaque viros alicui præsidentes muneri commendat justitia : contra iniquitas destituit atque impugnat. Exemplo nobis est Scriptura quæ dicit quia cum populus Israel post mortem Salomonis rogasset filium ejus Roboam, ut relevaret cervices eorum a servitute dura, et paterni imperii temperaret austeritatem, illum spreto senili consilio de suggestione adolescentium responsum dedisse hujusmodi ; quia et onus adjiceret super patrium jugum, et leviora gravioribus suppliciis mutaret.

94. Quo responso exasperati responderunt populi : *Non est nobis portio cum David, neque hæreditas in filiis Jesse. Revertere unusquisque in tabernacula*

tua, Israel; quoniam hic homo neque in principem, neque in ducem erit nobis. Itaque desertus a populo ac destitutus, vix duarum tribuum propter David meritum habere potuit societatem.

CAPUT XIX.

Justitia et benevolentia et affabilitate plurimos conciliari : sed hanc sinceram esse debere.

95. Claret ergo quoniam et æquitas imperia confirmet, et injustitia dissolvat. Nam quomodo potest malitia regnum possidere, quæ ne unam quidem privatam potest regere familiam? Summa igitur benignitate opus est, ut non solum publica gubernacula, sed etiam privata jura tueamur. Plurimum juvat benevolentia, quæ omnes studet beneficiis amplecti, devincire officiis, oppignerare gratia.

96. Affabilitatem quoque sermonis diximus ad conciliandam gratiam valere plurimum. Sed hanc volumus esse sinceram ac sobriam sine ulla adulatione, ne simplicitatem ac puritatem alloquii dedeceat sermonis adulatio; forma enim esse debemus cæteris non solum in opere sed etiam in sermone, in castitate ac fide. Quales haberi volumus, tales simus : et qualem affectum habemus, talem aperiamus. Neque dicamus in corde nostro verbum iniquum, quod abscondi putemus silentio; quia audit in occulto dicta, qui occulta fecit : et cognoscit secreta viscerum, qui sensum visceribus infudit. Ergo tamquam sub oculis constituti judicis, quidquid gerimus, in luce positum putemus, ut omnibus manifestetur.

CAPUT XX.

Omnibus multum prodesse bonorum familiaritatem, maxime vero adolescentibus : hoc Jesu Nave ac Moysi, aliisque exemplis probari : quibus subjicitur qui ætate sint dispares, virtute interdum pares esse, ut Petrus ac Johannes patefaciunt.

97. Plurimum itaque prodest unicuique bonis jungi. Adolescentibus quoque utile, ut claros et sapientes viros sequantur; quoniam qui congreditur sapientibus, sapiens est : qui autem cohæret imprudentibus, imprudens agnoscitur. Et ad instructionem itaque plurimum proficit, et ad probitatis testimonium. Ostendunt enim adolescentes eorum se imitatores esse, quibus adhærent; et ea convalescit opinio, quod ab his vivendi acceperint similitudinem, cum quibus conversandi hauserint cupiditatem.

98. Inde tantus Jesus Nave, quod eum non solum erudivit ad Legis scientiam Moysi copula, verum etiam sanctificavit ad gratiam. Denique cum in ejus tabernaculo divina refulgere præsentia videretur majestas Domini, solus erat in tabernaculo Jesus Nave. Moyses cum Deo loquebatur, Jesus pariter nube sacra tegebatur. Presbyteri et populus deorsum stabant, Jesus cum Moyse, ad accipiendam Legem adscendebat. Omnis populus intra castra erat, Jesus extra castra in tabernaculo testimonii. Cum columna nubis descenderet, et loqueretur cum Moyse, quasi fidus adstabat minister : nec exibat de tabernaculo juvenis, cum seniores longe positi divina trepidarent miracula.

99. Ubique igitur inter admiranda opera et reverenda secreta sancto Moysi individuus adhærebat. Unde factum est ut qui fuerat socius conversationis, fieret successor potestatis. Merito vir hujusmodi evasit, ut sisteret fluminum cursus; diceret : Stet sol, et staret sol; quasi ejus spectator victoriæ noctem differret, diem produceret; quid? (quod Moysi negatum est) solus eligeretur, ut populum introduceret in terram repromissionis. Magnus vir fidei miraculis, magnus triumphis. Illius augustiora opera, hujus prosperiora. Uterque igitur divina subnixus gratia, ultra humanam processit conditionem : ille mari, hic cœlo imperavit.

100. Pulcra itaque copula seniorum atque adolescentium. Alii testimonio, alii solatio sunt : alii magisterio, alii delectationi. Omitto quod Abrahæ adhæsit Lot adolescentulus etiam proficiscenti; ne forte hoc propinquitatis magis fuisse existimetur, et necessariæ potius quam voluntariæ adjunctionis. Quid Eliam atque Elisæum loquamur?

Licet non expresse Elisæum juvenem Scriptura significaverit; advertimus tamen et colligimus juniorem fuisse. In Actibus apostolorum Barnabas Marcum adsumsit, Paulus Silam, Paulus Timotheum, Paulus Titum.

101. Sed illis superioribus videmus divisa officia, ut seniores consilio prævalerent, juniores ministerio. Plerumque etiam virtutibus pares, dispares ætatibus, sui delectantur copula, sicut delectabantur Petrus et Johannes. Nam adolescentem legimus in Evangelio Johannem et sua voce, licet meritis et sapientia nulli fuerit seniorum secundus; erat enim in eo senectus venerabilis morum et cana prudentia. Vita enim immaculata bonæ senectutis stipendium est.

CAPUT XXI.

Plurimum valere ad commendationem, si defendas infirmos, aut peregrinos suscipias, similiave officia exhibeas, et hoc maxime viris probatis. Ubi injecta avaritiæ vituperatione, potissimum prodigalitas in sacerdotibus improbatur.

102. Adjuvat hoc quoque ad profectum bonæ existimationis si de potentis manibus eripias inopem, de morte damnatum eruas, quantum sine perturbatione fieri potest; ne videamur jactantiæ magis causa facere, quam misericordiæ, et graviora inferre vulnera, dum levioribus mederi desideramus. Jam si oppressum opibus potentis, et factione magis quam sceleris sui pretio gravatum liberaveris, egregiæ convalescit opinionis testimonium.

103. Commendat plerosque etiam hospitalitas. Est enim publica species humanitatis, ut peregrinus hospitio non egeat, suscipiatur officiose, pateat advenienti janua. Valde id decorum totius est orbis existimatione, peregrinos cum honore suscipi, non deesse mensæ hospitalitatis gratiam, occurrere officiis liberalitatis, explorare adventus hospitum.

104. Quod Abrahæ laudi est datum, qui ante januam suam speculabatur, ne forte præteriret peregrinus aliquis : et diligenter prætendebat excubias, ut occurreret, ut præveniret, ut rogaret, ne transiret hospes, dicens : *Domine, si inveni gratiam ante te, ne præterieris puerum tuum.* Et ideo pro hospitalitatis mercede fructum posteritatis recepit.

105. Lot quoque nepos ejus non solùm genere, sed etiam virtute proximus, propter hospitalitatis affectum Sodomitana a se suisque supplicia detorsit.

106. Decet igitur hospitalem esse, benignum, justum, non alieni cupidum; immo et de suo jure cedentem potius aliqua, si fuerit lacessitus, quam aliena jura pulsantem, fugitantem litium, abhorrentem a jurgiis, redimentem concordiam et tranquillitatis gratiam. Siquidem de suo jure virum bonum aliquid relaxare, non solum liberalitatis, sed plerumque etiam commoditatis est. Primum dispendio litis carere, non mediocre est lucrum : deinde accedit ad fructum quod augetur amicitia, ex qua oriuntur plurimæ commoditates, quæ contemnenti aliqua in tempore, postea fructuosæ erunt.

107. In officiis autem hospitalibus, omnibus quidem humanitas impartienda est : justis autem uberior deferenda honorificentia : *Quicumque enim justum receperit in nomine justi, mercedem justi accipiet*, ut Dominus pronuntiavit. Tanta autem est apud Deum hospitalitatis gratia, ut ne potus quidem aquæ frigidæ a præmiis remunerationis immunis sit. Vides quia Abraham Deum recepit hospitio, dum hospites quærit? Vides quia Lot angelos recepit? Unde scis ne et tu cum suscipis hominem, suscipias Christum? Licet in hospite sit Christus; quia Christus in paupere est, sicut ipse ait : *In carcere eram, et venistis ad me : nudus eram, et operuistis me.*

108. Suave est igitur non pecuniæ, sed gratiæ studere. Verum hoc malum jamdudum humanis influxit mentibus, ut pecunia honori sit, et animi hominum divitiarum admiratione capiantur. Inde se immersit avaritia, veluti quædam bonorum ariditas officiorum; ut homines damnum putent, quidquid præter morem impenditur. Sed etiam in hoc adversus avaritiam, ne quod adferre possit impedimentum, prospexit

Scriptura venerabilis, dicens : *Quia melior est hospitalitas cum oleribus.* Et infra : *Melior est panis in suavitate cum pace.* Non enim prodigos nos docet esse Scriptura, sed liberales.

109. Largitatis enim duo sunt genera : unum liberalitatis, alterum prodigæ effusionis. Liberale est hospitio recipere, nudum vestire, redimere captivos, non habentes sumtu juvare : prodigum est, sumtuosis effluescere conviviis, et vino plurimo ; unde legisti : *Prodigum est vinum, et contumeliosa ebrietas.* Prodigum est, popularis favoris gratia exinanire proprias opes : quod faciunt qui ludis circensibus, vel etiam theatralibus, et muneribus gladiatoriis, vel etiam venationibus * patrimonium dilapidant suum ut vincant superiorum celebritates ; cum totum illud sit inane quod agunt, quandoquidem etiam bonorum operum sumtibus immoderatum esse non deceat.

110. Pulcra liberalitas erga ipsos quoque pauperes mensuram tenere, ut abundes pluribus : non conciliandi favoris gratia ultra modum fluere. Quidquid ex affectu puro ac sincero promitur, hoc est decorum : non superfluas ædificationes aggredi, nec prætermittere necessarias.

111. Et maxime sacerdoti hoc convenit, ornare Dei templum decore congruo, ut etiam hoc cultu aula Domini resplendeat : impensas misericordiæ convenientes frequentare : quantum oporteat largiri peregrinis, non superflua, sed competentia ; non redundantia, sed congrua humanitati : ne sumtu pauperum alienam sibi quærat gratiam, nec restrictiorem erga clericos aut indulgentiorem se præbeat. Alterum enim inhumanum, alterum prodigum ; si aut sumtus desit necessitati eorum quos a sordidis negociationis aucupiis retrahere debeas : aut voluptati superfluat.

* Intelligit venationes circenses in quibus feras insolitas per totam Africam aliasque dissitissimas regiones maximis impensis conquisitas populo exhibebant : de qua venandi ratione multa sunt apud Martialem epigrammata : nonnulla quoque habet Suetonius, atque alii : sed adeundus præ cæteris Tertull. *de Spectaculis*, et Cassiod. lib 5. Var.

CAPUT XXII.

Modum inter nimiam remissionem ac severitatem esse statuendum ; eos enim qui affectata remissione in aliorum animos irrepere moliuntur, solidum ac duraturum nihil consequi : quod Abessalonis exemplum satis ostendit.

112. Quin etiam verborum ipsorum et præceptorum esse mensuram convenit ; ne aut nimia remissio videatur, aut nimia severitas. Plerique enim remissiores malunt esse, ut videantur boni esse : sed nihil simulatum et fictum veræ virtutis esse certum est ; quin etiam diuturnum esse non solet. In principio vernat, in processu tamquam flosculus dissipatur et solvitur : quod autem verum ac sincerum, alta radice fundatur.

113. Et ut exemplis adsertiones nostras probemus, quoniam quæ simulata sunt, diuturna esse non possunt, sed tamquam ad tempus virentia cito decidunt, ex ea familia ex qua nobis plurima ad virtutis profectum exempla accersivimus, unum simulationis et fraudis proferamus testimonium.

114. Abessalon erat David regis filius, decore insignis, egregius forma, præstans juventa ; ita ut vir talis in Israel non reperiretur, a vestigio pedis usque ad verticem immaculatus. Is fecit sibi currus et equos, et viros quinquaginta, qui præcurrerent ante eum. Surgebat diluculo, et stabat ante portam in via : et si quem advertisset regis judicia quærentem, accedebat ad eum, dicens : Ex qua civitate es tu ? Respondebat ille : Ex una tribu sum de tribubus Israel, servus tuus. Referebat Abessalon : Verba tua bona sunt et directa, et qui te audiat non est tibi datus a rege. Quis constituet me judicem, et quisquis ad me veniet, cuicumque fuerit judicium necessarium, justificabo illum ? Talibus deliniebat singulos sermonibus. Et cum accederent adorare eum, extendens manus suas, apprehendebat atque osculabatur eos. Sic convertit in se corda omnium, dum blanditiæ hujusmodi intimorum tangunt viscerum sensum.

115. Sed delicati isti et ambitiosi elegerunt honorabilia et grata ad tempus et jucunda : ubi parva processit

dilatio, quam prudens omnium Propheta paulisper cedendo interponendam putavit, non potuerunt tolerare ac sustinere. Denique non dubitans de victoria David, commendabat filium dimicaturis, ut ei parcerent. Ideoque nec prælio interesse maluit; ne vel referre arma, parricidæ licet, videretur, sed tamen filio.

116. Liquet igitur ea esse perpetua ac solida, quæ vera sunt, et quæ sincere potius quam dolo congregantur : ea vero quæ simulatione atque adsentatione parata sunt, non posse diu perseverare.

CAPUT XXIII.

Eorum qui vel pecunia vel ambitu redemti fuerint, fluxam fidem esse.

117. Quis igitur vel illos qui pecunia ad obedientiam redimuntur, vel eos qui adsentatione invitantur, fidos sibi arbitretur? Nam et illi frequenter se vendere volunt, et isti imperia dura ferre non possunt. Levi adsentatiuncula facile capiuntur : si perstrinxeris verbo, immurmurant, deserunt, infesti abeunt, indignantes relinquunt, imperare malunt quam obedire : quasi obnoxios beneficio, subjectos sibi debere esse existimant, quos præpositos sibi habere debeant.

118. Quis igitur sibi fideles putet, quos vel pecunia vel adulatione sibi obligandos crediderit? Nam et ille qui pecuniam acceperit, vilem se et despectum judicat, nisi sæpe redimatur? Itaque frequenter exspectat pretium suum : et ille qui obsecratione ambitus videtur, vult semper se rogari.

CAPUT XXIV.

Bonis artibus ad honores nitendum, maxime Ecclesiasticos : adeptum vero munus moderate ac sapienter administrandum. Nec inferiores ordines simulatis virtutibus episcopo derogare, nec item episcopum cleri invidum esse debere : sed justum in omnibus, atque comprimis in judicando.

119. Ergo bonis actibus et sincero proposito nitendum ad honorem arbitror, et maxime Ecclesiasticum; ut neque resupina arrogantia, vel remissa negligentia sit : neque turpis affectatio, et indecora ambitio. Ad omnia abundat animi directa simplicitas, satisque se ipsa commendat.

120. In ipso vero munere neque severitatem esse duram convenit, nec nimiam remissionem; ne aut potestatem exercere, aut susceptum officium nequaquam implere videamur.

121. Enitendum quoque ut beneficiis atque officiis obligemus plurimos, et collatam reservemus gratiam; ne jure beneficii fiant immemores, qui se graviter læsos dolent. Sæpe enim usu venit ut quos gratia foveris, vel aliquo superiore cumulaveris gradu, avertas, si indigne aliquem eis præponendum judices. Sed et sacerdotem beneficiis suis vel judiciis favere convenit ut æquitatem custodiat, et presbytero vel ministro deferre, ut parenti.

122. Neque hos quia semel probati sunt, arrogantes esse oportet; sed magis tamquam memores gratiæ, humilitatem tenere : neque offendi sacerdotem, si aut presbyter, aut minister, aut quisquam de clero, aut misericordia, aut jejunio, aut integritate, aut doctrina et lectione existimationem accumulet suam. Gratia enim Ecclesiæ laus doctoris est. Bonum, opus alicujus prædicari, ita tamen si nullo studio fiat jactantiæ. Laudent enim unumquemque proximorum labia, et non os suum : et commendent opera, non studia sua.

123. Cæterum si quis non obediat episcopo, extollere atque exaltare sese desideret, obumbrare merita episcopi simulata affectatione doctrinæ, aut humilitatis, aut misericordiæ, is a vero devius superbit; quoniam veritatis ea est regula, ut nihil facias commendandi tui causa, quo minor alius fiat : neque si quid boni habeas, id ad deformationem alterius et vituperationem exerceas.

124. Ne defendas improbum, et sancta indigno committenda arbitreris : neque iterum urgeas et impugnes, cujus crimen non deprehenderis. Nam cum in omnibus injustitia cito offendat, tum maxime in Ecclesia, ubi æquitatem esse

oportet, ubi æqualitatem haberi decet; ut nihil sibi potentior plus vindicet, nihil plus usurpet ditior. Sive enim pauper, sive dives, in Christo unum sunt. Nihil sanctior plus sibi arroget; ipsum enim par est esse humiliorem.

125. Sed nec personam alterius accipiamus in judicio : gratia absit, causæ merita decernant. Nihil sic opinionem, immo fidem gravat, quam si in judicando potentiori dones causam inferioris : vel pauperem innocentem arguas, divitem excuses reum culpæ. Pronum quidem est genus hominum favere honoratioribus, ne læsos sese putent, ne victi doleant. Sed primum si offensam vereris, non recipias judicium : si sacerdos es, aut si quisquam alius, non lacessas. Licet tibi silere in negotio dumtaxat pecuniario; quamquam sit constantiæ adesse æquitati. In causa autem Dei, ubi communionis periculum est, etiam dissimulare peccatum est non leve.

CAPUT XXV.

Beneficia in pauperes potius conferenda quam in divites; hos enim aut quæsitam a se beneficii vicem putare, aut indignari quod videantur hinc facti debitores : pauperes vero et debitorem pro se Deum ipsum constituere, et libenter accepta beneficia confiteri. Quibus additur ad pecuniæ contemtum adhortatio.

126. Quid autem et tibi prodest favere diviti? An quia citius amantem remuneratur? His enim favemus frequentius, a quibus referendæ vicem speramus gratiæ. Sed eo magis infirmo et inopi nos studere convenit; quia pro eo qui non habet, remunerationem speramus a Domino Jesu : qui sub specie convivii generalem virtutum edidit formam; ut his potius nostra conferamus beneficia, qui nobis ea non possunt repræsentare, docens ad convivium atque epulas non eos qui divites sunt, sed pauperes invitandos. Divites enim rogari videntur, ut ipsi quoque nobis reddant convivium : pauperes, quia non habent quod restituant, cum acceperint, remuneratorem nobis faciunt Dominum, qui se pro paupere obligandum obtulit.

127. Ad ipsum quoque sæculi usum collatio beneficii, facta in pauperes magis quam in locupletes, plus juvat; quia dives dedignatur beneficium, et pudet eum debitorem esse gratiæ. Quin etiam id quod collatum est sibi, meritis suis arrogat, quod velut debitum acceperit, vel ideo datum sit, eo quod is qui dedit reddendum sibi a divite uberius existimaverit. Ita in accipiendo beneficio, eo ipso quod acceperint divites, dedisse se magis quam accepisse existimant : pauper vero etsi non habet unde reddat pecuniam, refert gratiam. In quo certum est quod plus reddat, quam acceperit; pecunia enim nummo solvitur, gratia numquam exinanitur. Reddendo vacuatur pecunia : gratia autem et habendo solvitur, et solvendo retinetur. Deinde quod dives refugit, pauper fatetur quod sit obligatus debito, sibique subventum, non honori suo delatum putat : donatos sibi arbitratur filios, vitam redditam, servatam familiam. Quanto igitur melius apud bonos, quam apud ingratos locare beneficium!

128. Unde Dominus ad discipulos ait: *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam;* qua velut falce, pullulantem in pectoribus humanis succidit avaritiam. Petrus quoque claudo, qui ex utero matris suæ portabatur, ait : *Argentum et aurum non habeo : sed quod habeo, do tibi. In nomine Jesu Christi Nazareni surge et ambula.* Itaque pecuniam non dedit, sanitatem dedit. Quanto melius est salutem habere sine pecunia, quam pecuniam sine salute! Surrexit claudus, quod non sperabat : pecuniam non accepit, quam sperabat. Sed hæc vix in sanctis Domini reperiuntur, ut divitiæ contemtui sint.

CAPUT XXVI.

Quam vetus malum sit avaritia, multis veteris Testamenti exemplis clarum esse; hincque præterea patere quam inanis sit pecuniarum possessio.

129. Cæterum ita incubuerunt mores hominum admiratione divitiarum, ut nemo nisi dives honore dignus putetur. Neque hic recens usus : sed jamdu-

dum, quod pejus est, inolevit hoc vitium humanis mentibus. Siquidem cum Hiericho magna civitas tubarum sacerdotalium sono corruisset, et Jesus Nave potiretur victoria, cognovit infirmatam esse virtutem populi per avaritiam, atque auri cupiditatem. Nam cum de spoliis urbis incensæ sustulisset Achan vestem auream, et ducenta argenti didrachmata, et linguam auream, oblatus Domino negare non potuit, sed prodidit furtum.

130. Vetus igitur et antiqua avaritia est, quæ cum ipsius divinæ legis cœpit oraculis, immo propter ipsam reprimendam lex delata est. Propter avaritiam Balach putavit Balaam præmiis posse tentari, ut malediceret populum patrum : et vicisset avaritia, nisi Dominus a maledicto eum abstinere jussisset. Propter avaritiam præcipitatus Achan, in exitium deduxerat totam plebem parentum. Itaque Jesus Nave, qui potuit solem statuere, ne procederet, avaritiam hominum non potuit sistere, ne serperet. Ad vocem ejus sol stetit, avaritia non stetit. Sole itaque stante, confecit Jesus triumphum : avaritia autem procedente, pene amisit victoriam.

131. Quid? fortissimum omnium Samson, nonne Dalilæ mulieris avaritia decepit? Itaque ille qui rugientem leonem manibus discerpsit suis, qui vinctus et alienigenis traditus, sine ullo adjutore solus dissolutis vinculis, mille ex his peremit viros : qui funes intextis nervis velut mollia sparti fila disrupit; is super genua mulieris inflexa cervice truncatus, invicti crinis ornatum, prærogativam suæ virtutis amisit. Influxit pecunia in gremium mulieris, et a viro discessit gratia.

132. Feralis igitur avaritia, illecebrosa pecunia, quæ habentes contaminat, non habentes non juvat. Esto tamen ut aliquando adjuvet pecunia, inferiorem tamen et ipsam desiderantem. Quid ad eum qui non desiderat, qui non requirit, qui auxilio ejus non indiget, studio non flectitur? Quid ad alios, si sit ille copiosior qui habet? Numquid idcirco honestior, quia habet quo honestas plerumque amittitur, quia habet quod custodiat magis, quam quod possideat? Illud enim possidemus quo utimur : quod autem ultra usum est, non utique habet possessionis fructum, sed custodiæ periculum.

CAPUT XXVII.

In pecuniæ contemtu inesse formam justitiæ: quam virtutem necnon alias nonnullas sectari debent tam clerici quam antistites; ubi potissimum de non ferenda præcipitanter excommunicatione.

133. Ad summam novimus quod pecuniæ contemtus justitiæ forma sit; et ideo avaritiam declinare debemus, et omni studio intendere, ne quid faciamus umquam adversus justitiam, sed in omnibus gestis et operibus custodiamus eam.

134. Si volumus commendare nos Deo, caritatem habeamus, unanimes simus, humilitatem sequamur, alterutrum existimantes superiorem sibi. Hæc est enim humilitas, si nihil sibi quis arroget, et inferiorem se esse existimet. Episcopus ut membris suis utatur clericis, et maxime ministris qui sunt vere filii : quem cuique viderit aptum muneri, ei deputet.

135. Cum dolore amputatur etiam quæ putruit pars corporis, et diu tractatur, si potest sanari medicamentis : si non potest, tunc a medico bono absciditur. Sic episcopi affectus boni est, ut optet sanare infirmos, serpentia auferre ulcera, adurere aliqua, non abscidere : postremo quod sanari non potest, cum dolore abscidere. Unde pulcherrimum illud præceptum magis eminet, ut cogitemus non quæ nostra sunt, sed quæ aliorum. Hoc enim modo nihil erit, quod vel irati nostro indulgeamus affectui, vel faventes nostræ plus justo tribuamus aliquid voluntati.

CAPUT XXVIII.

Misericordiam etiam cum invidia propria largius exercendam : ad quod refertur memorabilis vasorum sacrorum in captivorum redemtionem ab Ambrosio fractorum historia, et pulcherrima de auri et argenti quæ Ecclesia possidet, legitimo usu præci-

pluntur. Hinc postquam ex facto sancti Laurentii quinam veri sint Ecclesiæ thesauri ostensum est, regulæ in conflandis atque impendendis vasis initiatis servandæ proponuntur.

136. HOC maximum incentivum misericordiæ, ut compatiamur alienis calamitatibus, necessitates aliorum, quantum possumus, juvemus; et plus interdum quam possumus. Melius est enim pro misericordia causas præstare, vel invidiam perpeti, quam prætendere inclementiam; ut nos aliquando in invidiam incidimus, quod confregerimus vasa mystica, ut captivos redimeremus, quod arrianis displicere potuerat; nec tam factum displiceret, quam ut esset quod in nobis reprehenderetur. Quis autem est tam durus, immitis, ferreus, cui displiceat quod homo redimitur a morte, femina ab impuritatibus barbarorum, quæ graviores morte sunt: adolescentulæ, vel pueruli, vel infantes ab idolorum contagiis, quibus mortis metu inquinabantur?

137. Quam causam nos etsi non sine ratione aliqua gessimus; tamen ita in populo prosequuti sumus, ut confiteremur, multoque fuisse commodius adstrueremus, ut animas Domino quam aurum servaremus. Qui enim sine auro misit apostolos, Ecclesias sine auro congregavit. Aurum Ecclesia habet, non ut servet: sed ut eroget, et subveniat in necessitatibus. Quid opus est custodire quod nihil adjuvat? An ignoramus quantum auri atque argenti de templo Domini Assyrii sustulerint? Nonne melius conflant sacerdotes propter alimoniam pauperum, si alia subsidia desint, quam ut sacrilegus contaminata asportet hostis? Nonne dicturus est Dominus: Cur passus es tot inopes fame mori? Et certe habebas aurum, ministrasses alimoniam. Cur tot captivi deducti in commercio sunt, nec redemti ab hoste occisi sunt? Melius fuerat ut vasa viventium servares, quam metallorum.

138. His non posset responsum referri. Quid enim diceres: Timui ne templo Dei ornatus deesset? Responderet: Aurum sacramenta non quærunt: neque auro placent, quæ auro non emuntur. ORNATUS sacramentorum redemtio captivorum est. Vere illa sunt vasa pretiosa, quæ redimunt animas a morte. Ille verus thesaurus est Domini, qui operatur quod sanguis ejus operatus est. Tunc vas Dominici sanguinis agnoscitur, cum in utroque viderit redemtionem; ut calix ab hoste redimat, quos sanguis a peccato redimit. Quam pulcrum, ut cum agmina captivorum ab Ecclesia redimuntur, dicatur: Hos Christus redemit. Ecce aurum quod probari potest, ecce aurum utile, ecce aurum Christi quod a morte liberat, ecce aurum quo redimitur pudicitia, servatur castitas.

139. Hos ergo malui vobis liberos tradere, quam aurum reservare. Hic numerus captivorum, hic ordo præstantior est, quam species poculorum. Huic muneri proficere debuit aurum Redemtoris, ut redimeret periclitantes. Agnosco infusum auro sanguinem Christi non solum irrutilasse, verum etiam divinæ operationis impressisse virtutem redemtionis munere.

140. Tale aurum sanctus martyr Laurentius Domino reservavit, a quo cum quærerentur thesauri Ecclesiæ, promisit se demonstraturum. Sequenti die pauperes duxit. Interrogatus ubi essent thesauri quos promiserat, ostendit pauperes dicens: Hi sunt thesauri Ecclesiæ. Et vere thesauri, in quibus Christus est, in quibus fides est. Denique Apostolus ait: *Habemus thesaurum in vasis fictilibus*. Quos meliores thesauros habet Christus, quam eos in quibus se esse dixit? Sic enim scriptum est: *Esurivi, et dedistis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi bibere: hospes eram, et collegistis me*. Et infra: *Quod enim uni horum fecistis, mihi fecistis*. Quos meliores Jesus habet thesauros, quam eos in quibus amat videri?

141. Hos thesauros demonstravit Laurentius, et vicit, quod eos nec persecutor potuit auferre. Itaque Joachim, qui aurum in obsidione servabat, nec dispensabat alimoniæ comparandæ; et aurum vidit eripi, et se in captivitatem deduci. Laurentius qui aurum Ecclesiæ

maluit erogare pauperibus, quam persecutori reservare, pro singulari suæ interpretationis vivacitate sacram martyrii accepit coronam. Numquid dictum est sancto Laurentio : Non debuisti erogare thesauros Ecclesiæ, vasa sacramentorum vendere?

142. Opus est ut quis fide sincera et perspicaci providentia munus hoc impleat. Sane si in sua aliquis derivat emolumenta, crimen est : sin vero pauperibus erogat, captivum redimit, misericordia est. Nemo enim potest dicere : Cur pauper vivit? Nemo potest queri, quia captivi redemti sunt : nemo potest accusare, quia templum Dei est ædificatum : nemo potest indignari, quia humandis fidelium reliquiis spatia laxata sunt : nemo potest dolere, quia in sepulturis Christianorum requies defunctorum est. In his tribus generibus vasa Ecclesiæ etiam initiata confringere, conflare, vendere licet.

143. Opus est ut de Ecclesia mystici poculi forma non exeat, ne ad usus nefarios sacri calicis ministerium transferatur. Ideo intra Ecclesiam primum quæsita sunt vasa quæ initiata non essent : deinde comminuta, postremo conflata, per minutias erogationis dispensata egentibus, captivorum quoque pretiis profecerunt. Quod si desunt nova, et quæ nequaquam initiata videantur, in hujusmodi usus, quos supra diximus, arbitror omnia pie posse converti.

CAPUT XXIX.

Deposita viduarum, immo omnium fidelium in Ecclesia cum sui etiam periculo defendi oportere : quæ res Oniæ sacerdotis, Ambrosii, ac Ticinensis Episcopi exemplis lucem capit.

144. Illud sane diligenter intuendum est, ut deposita viduarum intemerata maneant, sine ulla serventur offensione, non solum viduarum, sed etiam omnium ; fides enim exhibenda omnibus est, sed major est viduarum causa et pupillorum.

145. Denique hoc solo viduarum nomine, sicut in libris Machabæorum legimus, commendatum templo omne servatum est. Nam cum indicium factum esset pecuniarum, quas in templo Hierosolymis maximas reperiri posse Simon nefarius Antiocho regi prodidit, missus in rem Heliodorus, ad templum venit, et summo sacerdoti aperuit indicii invidiam, et adventus sui causam.

146. Tunc sacerdos deposita esse dixit viduorum victualia et pupillorum. Quæ cum Heliodorus ereptum ire vellet, et regis vindicare commodis, sacerdotes ante altare jactaverunt se, induti sacerdotales stolas : et Deum vivum qui de depositis legem dederat, flentes invocabant, ut custodem se præceptorum præstaret suorum. Vultus vero et color summi sacerdotis immutatus declarabat dolorem animi, et mentis intentæ sollicitudinem. Flebant omnes, quod in contemtum locus venturus foret, si nec in Dei templo tuta fidei servaretur custodia : accinctæque mulieres pectus, et clausæ virgines pulsabant januam : ad muros alii currebant, per fenestras alii prospectabant, omnes ad cœlum tendebant manus, orantes ut suis Dominus adesset legibus.

147. Heliodorus autem nec his territus, quod intenderat, urgebat, et satellitibus suis ærarium sepserat; cum subito apparuit illi terribilis eques armis præfulgens aureis; equus autem ejus erat insigni ornatus opertorio. Alii quoque duo juvenes apparuerunt in virtute inclita, decore grato, cum splendore gloriæ, speciosi amictu, qui circumsteterunt eum, et utraque ex parte flagellabant sacrilegum, sine ulla intermissione continuato verbere. Quid multa? Circumfusus caligine in terram concidit, et evidenti divinæ operationis indicio exanimatus jacebat, nec ulla spes in eo residebat salutis. Oborta est lætitia metuentibus, metus superbis : dejectique ex amicis Heliodori quidam rogabant Oniam, vitam poscentes ei, quoniam supremum gerebat spiritum.

148. Rogante itaque sacerdote summo iidem juvenes iterum Heliodoro apparuerunt, iisdem amicti vestibus, et dixerunt ad eum : Oniæ summo sacerdoti gratias age, propter quem tibi vita est reddita. Tu autem expertus Dei fla-

gella, vade et nuntia tuis omnibus, quantam cognoveris templi religionem, et Dei potestatem. His dictis, non comparuerunt. Heliodorus itaque recepto spiritu, hostiam Domino obtulit; Oniæ sacerdoti gratias egit, et cum exercitu ad regem revertitur dicens: Si quem habes hostem, aut aliquem insidiatorem rerum tuarum, illuc illum dirige, et flagellatum recipies eum.

149. Servanda est igitur, filii, depositis fides, adhibenda diligentia. Egregie hinc vestrum enitescit ministerium, si suscepta impressio potentis, quam vel vidua vel orphani tolerare non queant, Ecclesiæ subsidio cohibeatur: si ostendatis plus apud vos mandatum Domini, quam divitis valere gratiam.

150. Meministis ipsi quoties adversus regales impetus pro viduarum, immo omnium depositis certamen subierimus*. Commune hoc vobiscum mihi. Recens exemplum Ecclesiæ Ticinensis proferam, quæ viduæ depositum, quod susceperat, amittere periclitabatur. Interpellante enim eo qui sibi illud imperiali rescripto vindicare cupiebat, clerici non tenebant auctoritatem: honorati quoque et intercessores dati non posse præceptis imperatoris obviari ferebant. Legebatur rescripti forma directior, magistri officiorum statuta, agens in rebus imminebat**. Quid plura? Traditum erat.

151. Tamen communicato mecum consilio, obsedit sanctus episcopus ea conclavia, ad quæ translatum illud depositum viduæ cognoverat. Quod ubi non potuit auferri, receptum sub chirographo est. Postea iterum flagitabatur ex chirographo: præceptum imperator iteraverat, ut ipse per semetipsum nos conveniret. Negatum est: et exposita divinæ legis auctoritate, et serie lectionis, et Heliodori periculo, vix tandem rationem imperator accepit. Post etiam tentata fuerat obreptio; sed prævenit sanctus episcopus, ut redderet viduæ quod acceperat. Fides interim salva est: impressio non est formidini; quia jam res, non fides periclitatur.

* Persecutionem Justinæ significat.

** Sunt ibi quædam vocabula, quæ ne moræ sint legenti, explicabimus. *Interpellare* hoc loco idem est ac compellare, convenire, et juridice postulare. *Honorati* non alii intelliguntur quam qui publicis muneribus ante defuncti, emerito honore pollebant. *Intercessores*, erant ii qui a rectoribus provinciarum exsequutores dabantur. *Magister Officiorum* palatinis præerat officiis. *Agentes* autem *in rebus* dicti sunt, quod sub Magistro Officiorum agerent. Postremo dicitur *rescripti forma directior*, id est, plana et aperta, nec ullis ambagibus involuta.

CAPUT XXX.

Libri conclusio per exhortationem ad fugiendos invidos, atque ad prudentiam, fidem aliasque virtutes prosequendas.

152. Filii, fugite improbos, cavete invidos. Inter improbum et invidum hoc interest: improbus suo delectatur bono, invidus torquetur alieno; ille diligit mala, hic bona odit; ut prope tolerabilior sit, qui sibi vult bene, quam qui male omnibus.

153. Filii, ante factum cogitate: et cum diutius cogitaveritis, tunc facite quod probatis. Laudabilis mortis cum occasio datur, rapienda est illico. Dilata gloria fugit, nec facile comprehenditur.

154. Fidem diligite, quoniam per fidem et devotionem Josias magnum sibi ab adversariis amorem adquisivit; quoniam celebravit pascha Domini, cum esset annorum decem et octo: quemadmodum nemo ante eum. Zelo itaque ut vicit superiores, ita et vos, filii, zelum Dei sumite. Exquirat vos Dei zelus et devoret; ut unusquisque vestrum dicat: *Exquisivit me zelus domus tuæ*. Apostolus Christi zelotes dictus est. Quid de Apostolo dico? Ipse Dominus ait: *Zelus domus tuæ comedit me*. Sit ergo Dei zelus, non iste humanus quem invidia generat.

155. Sit inter vos pax, quæ superat omnem sensum. Amate vos invicem. Nihil caritate dulcius, nihil pace gratius. Et vos ipsi scitis quod præ cæteris vos semper dilexi et diligo: quasi unius patris filii coaluistis in affectum germanitatis.

156. Quæ bona sunt tenete, et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum in Domino Jesu: cui est honor, gloria, magnificentia, potestas, cum Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Amen.

LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

A Davide ac Salomone nobis præceptum, qua ratione cum corde nostro conversandum sit, proindeque Scipionem dicti quod ei tribuitur primum auctorem non reputandum. Quam pulcra in otio suo perpetraverint sancti prophetæ: horum atque aliorum otia conferuntur, ostenditurque numquam solum aut in angusto justum esse.

1. David propheta docuit nos tamquam in ampla domo deambulare in corde nostro, et conversari cum eo tamquam cum bono contubernali; ut ipse sibi diceret, et loqueretur secum, ut est illud : *Dixi, custodiam vias meas.* Salomon quoque filius ejus ait : *Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus*; hoc est tuo consilio utere. *Aqua enim alta, consilium in corde viri. Nemo*, inquit, *alienus particeps sit tibi. Fons aquæ tuæ sit tibi proprius; et jucundare cum uxore, quæ est tibi a juventute. Cervus amicitiæ et pullus gratiarum confabulentur tecum.*

2. Non ergo primus Scipio scivit solus non esse, cum solus esset; nec minus otiosus, cum otiosus esset : scivit ante ipsum Moyses, qui cum taceret, clamabat : cum otiosus staret, præliabatur; nec solum præliabatur, sed etiam de hostibus, quos non contigerat, triumphabat. Adeo otiosus, ut manus ejus alii sustinerent : nec minus quam cæteri negotiosus, qui otiosis manibus expugnabat hostem quem non poterant vincere qui dimicabant. Ergo Moyses et in silentio loquebatur, et in otio operabatur. Cujus autem majora negotia, quam hujus otia, qui quadraginta diebus positus in monte, totam Legem complexus est, et in illa solitudine qui cum eo loqueretur, non defuit? Unde et David ait : *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.* Et quanto plus est si cum aliquo Deus loquatur, quam ipse secum?

3. Transibant apostoli, et umbra eorum curabat infirmos. Tangebantur vestimenta eorum, et sanitas deferebatur.

4. Sermonem loquutus est Elias, et pluvia stetit, nec cecidit super terram tribus annis et sex mensibus. Iterum loquutus est, et hydria farinæ non defecit, et vas olei toto famis diurnæ tempore non est exinanitum.

5. Et quoniam plerosque delectant bellica; quid est præstantius, exercitus magni lacertis, an solis meritis confecisse prælium? Sedebat Elisæus in uno loco, et rex Syriæ magnam belli molem inferebat populo patrum, diversisque consiliorum acervabat fraudibus, et circumvenire insidiis moliebatur : sed omnes ejus apparatus propheta deprehendebat, et vigore mentis per gratiam Dei ubique præsens, cogitationes hostium suis annunciabat, et monebat quibus caverent locis. Quod ubi regi Syriæ manifestatum est, misso exercitu, clausit prophetam. Oravit Elisæus, et omnes illos cæcitate percuti fecit, et captivos intrare in Samariam, qui venerant obsidere eum.

6. Conferamus hoc otium cum aliorum otio. Alii enim requiescendi causa abducere animum a negotiis solent, et a conventu cœtuque hominum subtrahere sese ; et aut ruris petere secretum, captare agrorum solitudines, aut intra urbem vacare animo, indulgere quieti et tranquillitati : Elisæus autem aut in solitudine Jordanem transitu suo dividit; ut pars defluat posterior, superior autem in fontem recurrat : aut in Carmelo resoluta difficultate generandi, inopina sterilem conceptione fœcundat : aut resuscitat mortuos : aut ciborum temperat amaritudines, et facit farinæ admixtione dulcescere : aut decem panibus distributis, reliquias colligit,

plebe saturata : aut ferrum securis excussum, et in fluvii Jordanis mersum profundum, misso in aquas ligno, facit supernatare : aut emundatione leprosum, aut siccitatem imbribus, aut famem mutat fœcunditate.

7. Quando ergo justus solus est, qui cum Deo semper est? Quando solitarius est, qui numquam separatur a Christo? *Quis nos*, inquit, *separabit a dilectione Christi? Confido quia neque mors, neque vita, neque Angelus.* Quando autem feriatur a negotio, qui numquam feriatur a merito, quo consummatur negotium? Quibus autem locis circumscribitur, cui totus mundus divitiarum possessio est? Qua æstimatione definitur, qui numquam opinione comprehenditur? Etenim quasi ignoratur, et cognoscitur: quasi moritur, et ecce vivit : quasi tristis, et semper lætior : ut egenus, et largus : ut qui nihil habeat, et possideat omnia. Nihil enim spectat vir justus, nisi quod constans et honestum est. Et ideo etiamsi alii videatur pauper, sibi dives est : qui non eorum quæ caduca, sed eorum quæ æterna sunt, æstimatione censetur.

CAPUT II.

Quod philosophi de honesti atque utilis comparatione disputant, hoc apud Christianos locum non habere, quibus nihil utile nisi quod justum. Quæ officia perfecta, quæve media? Easdem voces diversis diverse convenire : postremo virum justum numquam alieno incommodo commodum suum quærere, sed contra semper aliorum studere utilitati.

8. Et quoniam de duobus superioribus locis diximus, in quibus honestum illud et utile tractavimus, sequitur utrum honestatem et utilitatem inter se comparare debeamus, et quærere quid sit sequendum. Sicut enim supra tractavimus, utrum honestum illud an turpe esset, et secundo loco, utrum utile an inutile : similiter hoc loco, utrum honestum sit an utile nonnulli requirendum putant.

9. Nos autem movemur, ne hæc inter se velut compugnantia inducere videamur, quæ jam supra unum esse ostendimus : nec honestum esse posse, nisi quod utile : nec utile, nisi quod honestum; quia non sequimur sapientiam carnis, apud quam utilitas pecuniariæ istius commoditatis pluris habetur, sed sapientiam quæ ex Deo est, apud quam ea quæ in hoc sæculo magna æstimantur, pro detrimento habentur.

10. Hoc enim κατορθωμα, quod perfectum et absolutum officium est, a vero virtutis fonte proficiscitur. Cui secundum est commune officium, quod ipso sermone significatur non esse arduæ virtutis ac singularis, quod potest plurimis esse commune. Nam pecuniæ compendia captare familiare multis, elegantiori convivio et suavioribus delectari epulis usitatum est : jejunare autem et continentem esse paucorum est; et alieni cupidum non esse, rarum : contra autem detrahere velle alteri, non esse contentum suo; nam in hoc cum plerisque consortium est. Alia igitur prima, alia media officia. Prima cum paucis, media cum pluribus.

11. Denique in iisdem verbis frequenter discretio est. Aliter enim bonum Deum dicimus, aliter hominem : aliter justum Deum appellamus, aliter hominem. Similiter et sapientem Deum aliter dicimus, aliter hominem. Quod et in Evangelio docemur : *Estote ergo et vos perfecti, sicut et pater vester qui in cœlis est, perfectus est.* Ipsum Paulum lego perfectum et non perfectum. Nam cum dixisset : *Non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim : sequor autem si comprehendam*, statim subjecit : *Quicumque ergo perfecti sumus.* Duplex enim forma perfectionis : alia medios, alia plenos numeros habens : alia hic, alia ibi, alia secundum hominis possibilitatem, alia secundum perfectionem futuri. Deus autem justus per omnia, sapiens super omnia, perfectus in omnibus.

12. Inter ipsos quoque homines distantia est. Aliter Daniel sapiens, de quo dictum est : *Quis Daniele sapientior?* Aliter alii sapientes, aliter Salomon, qui repletus est sapientia super omnem sapientiam antiquorum, et super omnes sapientes Ægypti. Aliud est enim communiter sapere, aliud sapere perfecte. Qui

communiter sapit, pro temporalibus sapit, pro se sapit; ut alteri aliquid detrahat, et sibi adjungat. Qui perfecte sapit, nescit sua spectare commoda: sed ad illud quod æternum est, quod decorum atque honestum, toto affectu intendit, quærens non quod sibi utile est, sed quod omnibus.

13. Itaque hæc sit formula, ut inter duo illa, honestum, atque utile, errare nequeamus; eo quod justus nihil alteri detrahendum putet, nec alterius incommodo suum commodum augeri velit. Hanc formam tibi præscribit Apostolus dicens : *Omnia licent, sed non omnia expediunt : omnia licent, sed non omnia ædificant. Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius*; hoc est, nemo commodum suum quærat, sed alterius: nemo honorem suum quærat, sed alterius. Unde et alibi dicit : *Alter alterum existimantes superiorem sibi, non quæ sua sunt singuli cogitantes, sed quæ aliorum.*

14. Nemo etiam suam gratiam quærat, nemo suam laudem, sed alterius. Quod evidenter etiam in Proverbiis declaratum possumus advertere, dicente sancto per Salomonem Spiritu : *Fili, si sapiens fueris, tibi sapiens eris et proximis : si autem malus evaseris, solus hauries mala.* Sapiens enim aliis consulit, sicut justus; quando quidem consors sui est, utriusque forma virtutis.

CAPUT III.

Præmissum de non quærendo proprio emolumento præceptum urgetur, primum a Christi exemplo, tum ab interpretatione nominis, denique ab ipsa membrorum forma et usibus. Unde ostendit quam flagitiosum sit alienæ utilitati detrahere; cum hoc scelere naturalis lex æque ac divina violetur, atque insuper illud amittatur quo præstamus cæteris animantibus, ad postremum leges civiles cum summa infamia conculcentur.

15. Si quis igitur vult placere omnibus, per omnia quærat non quod sibi utile est, sed quod multis, sicut quærebat et Paulus. Hoc est enim conformari Christo, alienum non quærere, nihil alteri detrahere, ut adquirat sibi. Christus enim Dominus cum esset in Dei forma, exinanivit se, ut formam susciperet hominis, quam operum suorum locupletaret virtutibus. Tu ergo spolias, quem Christus induit? Tu exuis, quem vestivit Christus? Hoc enim agis, quando alterius detrimento tua commoda augere expetis.

16. Considera, o homo, unde nomen sumseris; ab humo utique, quæ nihil cuiquam eripit, sed omnia largitur omnibus, et diversos in usum omnium animantium fructus ministrat. Inde appellata humanitas specialis et domestica virtus hominis, quæ consortem adjuvet.

17. Ipsa te doceat forma tui corporis, membrorumque usus. Numquid membrum tuum alterius membri officia sibi vindicat aut oculus officium oris, aut os oculi officium sibi vindicat, aut manus pedum ministerium, aut pes manuum? Quinetiam ipsæ manus dextera ac sinistra dispartita habent officia pleraque, ut si usum commutes utriusque, adversum naturam sit; priusque totum hominem exuas, quam membrorum tuorum ministeria convertas : si aut de sinistra cibum suggeras, aut de dextera fungaris ministerio sinistræ, ut reliquias ciborum abluas nisi forte poscat necessitas.

18. Finge hanc et da oculo virtutem, ut possit detrahere sensum capiti, auditum auribus, menti cogitationes, odoratum naribus, ori saporem, et sibi conferat; nonne omnem statum dissolvet naturæ? Unde pulcre Apostolus ait: *Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi odoratus?* Omnes ergo unum corpus sumus et diversa membra, sed omnia corpori necessaria; non enim potest membrum de membro dicere: Non est mihi necessarium. Quinetiam ipsa quæ videntur infirmiora membra esse, multo magis necessaria sunt, et majorem plerumque tuendi se requirunt sollicitudinem. Et si quid dolet membrum unum, compatiuntur ei membra omnia.

19. Unde quam grave est ut detrahamus aliquid ei, cui nos compati oportet : et cui debemus consortium ministerii, ei fraudi et noxæ simus. Hæc

utique lex naturæ est, quæ nos ad omnem adstringit humanitatem, ut alter alteri tamquam unius partes corporis invicem deferamus. Nec detrahendum quidquam putemus, cum contra naturæ legem sit non juvare. Sic enim nascimur ut consentiant membra membris, et alterum alteri adhæreat, et obsequantur sibi mutuo ministerio. Quod si unum desit officio suo, impediantur cætera: ut si eruat oculum manus, nonne sibi operis sui usum negavit? Si pedem vulneret, quantorum sibi actuum profectum inviderit? Et quanto gravius est totum hominem quam unum membrum detrahi? Jam si in uno membro totum corpus violatur, utique in uno homine communio totius humanitatis solvitur; violatur natura generis humani, et sanctæ Ecclesiæ congregatio, quæ in unum connexum corpus atque compactum unitate fidei et caritatis adsurgit: Christus quoque Dominus, qui pro universis mortuus est, mercedem sanguinis sui evacuatam dolebit.

20. Quid quod etiam ipsa lex Domini hanc formam tenendam edocet, ut nihil alteri detrahas, tui commodi servandi gratia, cum dicit: *Non transferas terminos, quos statuerunt patres tui;* cum vitulum errantem fratris tui reducendum præcipit, cum furem mori jubet, cum vetat mercenarium debita mercede fraudari, cum pecuniam sine usuris reddendam censuit. Subvenire enim non habenti humanitatis est: duritiæ autem plus extorquere quam dederis. Etenim si ideo auxilio tuo erit opus, quia non habuit unde de suo redderet; nonne impium est, ut sub humanitatis simulatione amplius ab eo poscas, qui non habebat unde minus solveret? Absolvis igitur alteri debitorem, ut condemnes tibi: et hanc humanitatem vocas, ubi est iniquitatis auctio?

21. Hoc præstamus cæteris animantibus, quod alia genera animantium conferre aliquid nesciunt: feræ autem eripiunt, homines tribuunt. Unde et Psalmista ait: *Justus miseretur, et tribuit.* Sunt tamen quibus et feræ conferant. Siquidem collatione sobolem suam nutriunt, et aves cibo suo pullos satiant suos: homini autem soli tributum est, ut omnes tamquam suos pascat. Debet istud ipso naturæ jure. Quod si non licet non dare, quomodo detrahere licet? Nec ipsæ leges nos docent ea quæ detracta sunt alicui cum injuria personæ, aut rei ipsius cumulo restitui jubent; quo furem a detrahendo, aut pœnis deterreant, aut multa revocent.

22. Pone tamen quod aliquis possit aut pœnam non timere, aut multæ illudere; numquid dignum est ut aliqui alteri detrahant? Servile hoc vitium, et familiare ultimæ conditioni; adeo contra naturam, ut inopia magis hoc extorquere videatur, quam natura suadere. Servorum tamen occulta furta, divitum rapinæ publicæ.

23. Quid autem tam contra naturam, quam violare alterum tui commodi causa; cum pro omnibus excubandum, subeundas molestias, suscipiendum laborem naturalis affectus persuadeat: et gloriosum unicuique ducatur, si periculis propriis quærat universorum tranquillitatem: multoque sibi unusquisque arbitretur gratius excidia patriæ repulisse, quam propria pericula: præstantiusque esse existimet quod operam suam patriæ impenderit, quam si in otio positus tranquillam vitam voluptatum copiis functus egisset.

CAPUT IV.

Ubi strictius ostensum est eum qui commodi sui causa noceat alteri, graves conscientiæ suæ pœnas luiturum, colligitur uni utile nihil esse, quod itidem non sit omnibus: atque adeo propositæ a philosophis de naufragis duobus quæstioni locum non esse apud christianos, quibus ubique caritas atque humilitas exercendæ sunt.

24. Hinc ergo colligitur quod homo, qui secundum naturæ formatus est directionem, ut obediat ei, nocere non possit alteri: quod si cui noceat, naturam violet: neque tantum esse commodi quod adipisci sese putet, quantum incommodi, quod ex eo sibi accidat. Quæ enim pœna gravior, quam interioris vulnus conscientiæ? Quod severius judicium, quam domesticum, quo unus-

quisque sibi est reus, seque ipse arguit quod injuriam fratri indigne fecerit? Quod non mediocriter Scriptura commendat dicens : *Ex ore stultorum baculum contumeliæ.* Stultitia igitur condemnatur, quia contumeliam facit. Nonne hoc magis fugiendum, quam mors, quam dispendium, quam inopia, quam exsilium, quam debilitatis dolor? Quis enim vitium corporis, aut patrimonii damnum non levius ducat vitio animi, et existimationis dispendio.

25. Liquet igitur id spectandum et tenendum omnibus, quod eadem singulorum sit utilitas, quæ sit universorum : nihilque judicandum utile, nisi quod in commune prosit. Quomodo enim potest uni prodesse? Quod inutile sit omnibus, nocet. Mihi certe non videtur, qui inutilis est omnibus, sibi utilis esse posse. Etenim si una lex naturæ omnibus, una utique utilitas universorum, ad consulendum utique omnibus naturæ lege constringimur. Non est ergo ejus qui consultum velit alteri secundum naturam, nocere ei adversus legem naturæ.

26. Etenim si hi qui in stadio currunt, ita feruntur præceptis informari atque instrui, ut unusquisque celeritate non fraude contendat, cursuque, quantum potest, ad victoriam properet; supplantare autem alterum aut manu dejicere non ausit : quanto magis in hoc cursu vitæ istius, sine fraude alterius et circumscriptione gerenda nobis victoria est?

27. Quærunt aliqui si sapiens in naufragio positus insipienti naufrago tabulam extorquere possit, utrum debeat? Mihi quidem, etsi præstabilius communi videatur usui sapientem de naufragio quam insipientem evadere; tamen non videtur quod vir christianus, et justus, et sapiens quærere sibi vitam aliena morte debeat : utpote qui etiam si latronem armatum incidat, ferientem referire non possit; ne dum salutem defendit, pietatem contaminet. De quo in Evangelii libris aperta et evidens sententia est : *Reconde gladium tuum; omnis enim qui gladio percusserit, gladio ferietur.* Quis latro detestabilior, quam persecutor qui venerat ut Christum occideret? Sed noluit se Christus persecutorum defendi vulnere, qui voluit suo vulnere omnes sanare.

28. Cur enim te potiorem altero judices, cum viri sit christiani præferre sibi alterum, nihil sibi arrogare, nullum sibi honorem adsumere, non vindicare meriti sui pretium? Deinde cur non tuum tolerare potius incommodum, quam alienum commodum diripere adsuescas? Quid tam adversus naturam, quam non esse contentum eo quod habeas, aliena quærere, ambire turpiter? Nam si honestas secundum naturam, omnia enim fecit Deus bona valde, turpitudo utique contraria est. Non potest ergo honestati convenire et turpitudini, cum hæc inter se discreta naturæ lege sint.

CAPUT V.

Justum nihil agere quod sit contra officium, etiamsi latendi spem habuerit, ad hoc ipsum significandum fabulam de Gygis annulo excogitatam esse a philosophis, qua explosa, Davidis ac Johannis Baptistæ certa et vera exempla proferuntur.

29. Sed jam ut etiam in hoc libro ponamus fastigium, in quo velut in fine disputationis nostræ dirigamus sententiam : ut nihil expetendum sit, nisi quod honestum. Nihil agit sapiens, nisi quod cum sinceritate, sine fraude sit : neque quidquam facit, in quo se crimine quoquam obliget, etiamsi latere possit. Sibi enim est reus priusquam cæteris; nec tam pudenda apud eum publicatio flagitii, quam conscientia est. Quod non fictis fabulis, ut philosophi disputant, sed verissimis justorum virorum exemplis docere possumus.

30. Non igitur ego simulabo terræ hiatum, quæ magnis quibusdam dissiluerit soluta imbribus, in quem descendisse Gyges, atque ibi fabularum illum equum æneum offendisse a Platone inducitur, qui in lateribus suis fores haberet : quas ubi aperuit, animadvertit annulum aureum in digito mortui hominis, cujus illic exanimum corpus jaceret, aurique avarum sustulisse annulum. Sed cum se ad pastores recepis-

set regios, de quorum ipse numero foret, casu quodam, quod palam ejus annuli ad palmam converterat, ipse omnes videbat, atque a nullo videbatur: deinde cum in locum suum revocasset annulum, videbatur ab omnibus. Cujus solers factus miraculi, per annuli opportunitatem reginæ stupro potitus, necem regi intulit, cæterisque interemtis, quos necandos putaverat, ne sibi impedimento forent, Lydiæ regnum adeptus est.

31. Da, inquit, hunc annulum sapienti, ut beneficio ejus possit latere, cum deliquerit: non enim minus fugiet peccatorum contagium, quam si non possit latere. NON ENIM latebra sapienti spes impunitatis, sed innocentia est. Denique *lex non justo, sed injusto posita est;* quia justus legem habet mentis suæ, et æquitatis ac justitiæ suæ normam: ideoque non terrore pœnæ revocatur a culpa, sed honestatis regula.

32. Ergo ut ad propositum redeamus, non fabulosa pro veris, sed vera pro fabulosis exempla proferam. Quid enim mihi opus est fingere hiatum terræ, equum æneum, annulumque aureum in digito defuncti repertum; cujus annuli tanta sit vis, ut pro arbitrio suo qui eum sit indutus annulum, appareat, cum velit: cum autem nolit, e conspectu se præsentium subtrahat, ut præsens non possit videri? Nempe eo tendit istud, utrum sapiens, etiamsi isto utatur annulo, quo possit propria flagitia celare, et regnum adsequi; nolitne peccare, et gravius ducat sceleris contagium pœnarum doloribus: an vero spe impunitatis utatur ad perpetrandum scelus? Quid, inquam, mihi opus est figmento annuli, cum possim docere ex rebus gestis quod vir sapiens cum sibi in peccato non solum latendum, sed etiam regnandum videret, si peccatum admitteret; contra autem periculum salutis cerneret, si declinaret flagitium; elegerit tamen magis salutis periculum, ut vacaret flagitio, quam flagitium quo sibi regnum pararet?

33. Denique David cum fugeret a facie regis Saul, quod eum rex cum tribus millibus virorum electorum ad inferendam necem in deserto quæreret, ingressus in castra regis, cum dormientem offendisset, non solum ipse non percussit, sed etiam protexit; ne ab aliquo qui simul ingressus fuerat, periretur. Nam cum diceret ei Abessa: *Conclusit hodie Dominus inimicum tuum in manibus tuis, et nunc occidam eum? respondit: Non consumas eum, quoniam quis injiciet manum suam in christum Domini, et purus erit?* Et addidit: *Vivit Dominus, quoniam nisi Dominus percusserit illum, aut nisi hora illius venerit, ut moriatur, aut in pugna discesserit, et apponatur mihi; non sit a Domino injicere manum meam in christum Domini.*

34. Itaque non permisit necari eum, sed solam lanceam quæ erat ad caput ejus, et lenticulam sustulit. Itaque dormientibus cunctis, egressus de castris transivit in cacumen montis, et coarguere cœpit stipatores regios, et præcipue principem militiæ Abner, quod nequaquam fidam custodiam regi et domino suo adhiberet: denique demonstraret, ubi esset lancea regis, vel lenticula quæ erat ad caput ejus. Et appellatus a rege lanceam reddidit: *Et Dominus*, inquit, *restituat unicuique justitias suas, et fidem suam: sicut tradidit te Dominus in manus meas, et nolui vindicare manu mea in christum Domini.* Et cum hæc diceret, timebat tamen insidias ejus, et fugit, sedem exsilio mutans. Nec tamen salutem prætulit innocentiæ, cum jam secundo facultate sibi tributa regis necandi, noluisset uti occasionis beneficio: quæ et securitatem salutis metuenti, et regnum offerebat exsuli.

35. Ubi opus fuit Johanni Gygeo annulo, qui si tacuisset, non esset occisus ab Herode? Præstare hoc illi potuit silentium suum, ut et videretur et non occideretur: sed quia non solum peccare se propter salutis defensionem passus non est, sed ne alienum quidem peccatum ferre ac perpeti potuit; ideo in se causam necis excitavit. Certe hoc negare non possunt potuisse fieri ut taceret, qui de illo Gyge negant potuisse fieri ut annuli beneficio absconderetur.

36. Sed fabula etsi vim non habet veritatis, hanc tamen rationem habet, ut si possit celare se vir justus, tamen ita peccatum declinet, quasi celare non possit: nec personam suam indutus annulum, sed vitam suam Christum indutus abscondat, sicut Apostolus ait: *Quia vita nostra abscondita est cum Christo in Deo.* Nemo ergo hic fulgere quærat, nemo sibi arroget, nemo se jactet. Nolebat se Christus hic cognosci, nolebat prædicari in Evangelio nomen suum, cum in terris versaretur: venit ut lateret sæculum hoc. Et nos ergo simili modo abscondamus vitam nostram Christi exemplo, fugiamus jactantiam, prædicari non exspectemus. Melius est hic esse in humilitate, ibi in gloria. *Cum Christus,* inquit, *apparuerit, tunc et vos cum illo apparebitis in gloria.*

CAPUT VI.

Prævalere apud nos emolumentum non oportere. Quid obtendere soleant qui a frumentis lucrum captant: quidve illis debeat responderi? Ubi eisdem Evangelica parabola et Salomonis effata sub oculis ponuntur.

37. Non vincat igitur honestatem utilitas, sed honestas utilitatem: hanc dico utilitatem, quæ æstimatur secundum vulgi opinionem. Mortificetur avaritia, moriatur concupiscentia. Sanctus in negotiationem introisse se negat; quia pretiorum captare incrementa non simplicitatis, sed versutiæ est. Et alius ait: *Captans pretia frumenti, maledictus in plebe est.*

38. Definita est sententia, nihil disputationi relinquens, quale controversum genus solet dicendi esse, cum alius allegat agriculturam laudabilem apud omnes haberi, fructus terræ simplices esse, plus qui seminaverit eo probatiorem fore, uberiores reditus industriæ non fraudari, negligentiam magis et incuriam ruris inculti reprehendi solere.

39. Aravi, inquit, studiosius, uberius seminavi, diligentius excolui, bonos collegi proventus, sollicitius recondidi, servavi fideliter, provide custodivi. Nunc in tempore famis vendo, subvenio esurientibus: vendo frumentum non alienum, sed meum; non pluris quam cæteri, immo etiam minori pretio. Quid hic fraudi est, cum multi possent periclitari, si non haberent quod emerent? Num industria in crimen vocatur? Num diligentia reprehenditur? Num providentia vituperatur? Fortasse dicat: Et Joseph frumenta in abundantia collegit, in caritate vendidit. Num carius aliquis emere compellitur? Num vis adhibetur emtori? Omnibus defertur emendi copia, nulli irrogatur injuria.

40. His igitur quantum cujusque fert ingenium disputatis, exsurgit alius, dicens: Bona quidem agricultura, quæ fructus ministrat omnibus, quæ simplici industria accumulat terrarum fœcunditatem, nihil doli, nihil fraudis interserens. Denique si quid vitii fuerit, plus dispendii est; quia si bene aliquis seminaverit, melius metet: si sincerum tritici granum severit, puriorem ac sinceram messem colligit. Fœcunda terra multiplicatum reddit, quod acceperit: fidelis ager fœneratos solet restituere proventus.

41. De reditibus igitur uberis glebæ exspectare debes tui mercedem laboris, de fertilitate pinguis soli justa sperare compendia. Cur ad fraudem convertis naturæ industriam? Cur invides usibus hominum publicos partus? Cur populis minuis abundantiam? Cur affectas inopiam? Cur optari facis a pauperibus sterilitatem? Cum enim non sentiunt beneficia fœcunditatis, te auctionante pretium, te condente frumentum, optant potius nihil nasci, quam te de fame publica negotiari. Ambis frumentorum indigentiam, alimentorum penuriam, uberes soli partus ingemiscis, fles publicam fertilitatem, horrea frugum plena deploras, exploras quando sterilior proventus sit, quando exilior partus. Votis tuis gaudes arrisisse maledictum, ut nihil cuiquam nasceretur. Tunc messem tuam venisse lætaris, tunc tibi de omnium miseria congeris opes: et hanc tu industriam vocas, hanc diligentiam nominas, quæ calliditatis versutia, quæ astutia fraudis est; et hoc tu remedium vocas, quod est commentum nequitiæ. Latrocinium hoc, an fœnus appellem? Captantur tamquam latrocinii tempora,

quibus in viscera hominum durus insidiator obrepas. Augetur pretium tamquam sorte cumulatum fœnoris, quo periculum capitis acervatur. Tibi conditæ frugis multiplicatur usura : tu frumentum quasi fœnerator occultas, quasi venditor auctionaris. Quid imprecaris male omnibus, quia major futura sit fames, quasi nihil frugum supersit, quasi infœcundior annus sequatur? Lucrum tuum damnum publicum est.

42. Joseph sanctus omnibus aperuit horrea, non clausit : nec pretia captavit annonæ, sed perenne subsidium collocavit : nihil sibi adquisivit, sed quemadmodum fames etiam in posterum vinceretur, provida ordinatione disposuit.

43. Legisti quemadmodum hunc frumentarium pretii captatorem exponat in Evangelio Dominus Jesus, cujus possessio divites fructus adtulit, et ille quasi egens dicebat : *Quid faciam? Non habeo quo congregem, destruam horrea, et majora faciam;* cum scire non posset, utrum sequenti nocte anima sua ab eo reposceretur. Nesciebat quid faceret : quasi ei alimenta deessent, hærebat ambiguo. Non capiebant horrea annonam, et ille se egere credebat.

44. Recte igitur Salomon : *Qui continet*, inquit, *frumentum, relinquet illud nationibus*, non hæredibus, quoniam avaritiæ emolumentum ad successorum jura non pervenit. Quod non legitime adquiritur, quasi ventis quibusdam, ita extraneis diripientibus dissipatur. Et addidit : *Captans annonam maledictus in plebe est : benedictio autem ejus qui participat.* Vides ergo quod largitorem frumenti esse deceat, non pretii captatorem. Non est igitur ista utilitas, in qua plus honestati detrahitur, quam utilitati adjungitur.

CAPUT VII.

Peregrinos tempore famis ex urbe neutiquam expellendos. Egregium hac in re christiani senis consilium refertur : cui opponitur indignum facinus Romæ admissum ; nec non utroque inter se comparato, primum cum honestate atque utilitate conjunctum fuisse ostenditur, secus vero secundum.

45. Sed et illi qui peregrinos urbe prohibent, nequaquam probandi : expellere eo tempore quo debent juvare, separare a commerciis communis parentis, fusos omnibus partus negare, inita jam consortia vivendi averruncare : cum quibus fuerint communia jura, cum his nolle in tempore necessitatis subsidia partiri. Feræ non expellunt feras, et homo excludit hominem! Feræ ac bestiæ communem putant omnibus victum, quem terra ministrat; illæ etiam conformem sui generis adjuvant : homo impugnat, qui nihil a se alienum debet credere quidquid humani est!

46. Quanto ille rectius, qui cum jam provecta processisset ætate, et famem toleraret civitas, atque (ut in talibus solet) peterent vulgo ut peregrini urbe prohiberentur; præfecturæ urbanæ curam cæteris majorem sustinens, convocavit honoratos et locupletiores viros, poposcit ut in medium consulerent, dicens : « Quam immane esse peregrinos ejici, quam hominem ab homine exui, qui cibum morienti negaret! Canes ante mensam impastos esse non patimur, et homines excludimus : quam inutile quoque tot populos mundo perire, quos dira conficiebat tabes : quantos urbi suæ perire, qui solerent adjumento esse, vel in conferendis subsidiis, vel in celebrandis commerciis : neminem famem alienam juvare : protrahere ut plurimum diem posse, non inopiam repellere; immo tot cultoribus extinctis, tot agricolis occidentibus, occasura in perpetuum subsidia frumentaria. Hos igitur excludimus, qui victum nobis inferre consuerunt : hos nolumus in tempore necessitatis pascere, qui nos omni ætate paverunt! Quanta sunt quæ ab ipsis nobis hoc ipso tempore ministrantur! *Non in solo pane vivit homo.* Nostra illic familia, plerique etiam nostri parentes sunt. Reddamus quod accepimus. Sed veremur ne cumulemus inopiam. Primum omnium misericordia numquam destituitur, sed adjuvatur. Deinde subsidia annonæ, quæ his impartienda sunt, collatione redimamus, reparemus auro. Numquid his deficientibus, non alii nobis redimendi cultores videntur? Quanto vilius est pascere,

quam emere cultorem? Ubi etiam repares, ubi invenias quem reformes? Adde si invenias, quod ignarum, et alieni usus, numero possis substituere, non cultui. »

47. Quid plura? Collato auro, coacta frumenta sunt. Ita nec abundantiam urbis minuit, et peregrinis alimoniam subministravit. Quantæ hoc commendationis apud Deum fuit sanctissimo seni, quantæ apud homines gloriæ! Hic magnus vere probatus, qui vere potuit imperatori dicere, demonstrans provinciæ totius populos : Hos tibi omnes reservavi, hi vivunt beneficio tui senatus, hos tua curia morti abstulit.

48. Quanto hoc utilius quam illud quod proxime Romæ factum est, ejectos esse urbe amplissima, qui jam plurimam illic ætatem transegerant, flentes cum filiis abiisse, quibus velut civibus amoliendum exsilium deplorarent, interruptas complurium necessitudines, diremtas affinitates? Et certe arriserat anni fœcunditas, invectitio urbs sola egebat frumento : potuisset juvari, si peteretur ab Italis frumentum, quorum filii expellebantur. Nihil hoc turpius, excludere quasi alienum, et exigere quasi suum. Quid illum ejicis, qui de suo pascitur? Quid illum ejicis, qui te pascit? Servum retines, trudis parentem! Frumentum suscipis, nec affectum impertis! Victum extorques, nec rependis gratiam!

49. Quam deforme hoc, quam inutile! Quomodo enim potest utile esse quod non decet? Quantis corporatorum * subsidiis dudum Roma fraudata est! Potuit et illos non amittere, et evadere famem, exspectatis ventorum opportunis flatibus, et speratarum commeatu navium.

50. Quam vero illud superius honestum atque utile? Quid enim tam decorum atque honestum, quam collatione locupletum juvari egentes, ministrari victum esurientibus, nulli cibum defore? Quid tam utile, quam cultores agro reservari, non interire plebem rusticanorum?

51. Quod honestum igitur, et utile est : et quod utile, honestum. Et contra quod inutile, indecorum : quod autem indecorum, id etiam inutile.

CAPUT VIII.

Eos qui honestum utili anteponant a Deo probari, Josue, Caleb, et aliorum exploratorum patere exemplis.

52. Quando majores nostri servitio exire potuissent, nisi id non solum turpe, sed etiam inutile credidissent regi servire Ægyptiorum?

53. Jesus quoque et Caleb missi ad explorandam terram, uberem quidem terram, sed a ferocissimis inhabitari gentibus nuntiaverunt. Terrore belli populus infractus, recusabat terræ ejus possessionem. Suadebant missi exploratores Jesus et Caleb terram esse utilem : indecorum putabant cedere nationibus : lapidari potius eligebant, quod minabatur populus, quam decedere de honestate. Dissuadebant alii, plebs reclamabat, dicens adversus diras et asperas gentes bellum fore, cadendum sibi in prælio, mulieres suas et pueros direptioni futuros.

54. Exarsit Domini indignatio, ut omnes vellet perdere : sed rogante Moyse, temperavit sententiam, ultionem distulit, satis esse perfidis supplicii judicans, etsi parceret interim, nec percuteret incredulos; ad eam tamen terram quam recusaverant, propter incredulitatis suæ pretium non pervenirent : sed pueri et mulieres qui non immurmuraverant, vel sexu, vel ætate veniabiles, caperent ejus terræ promissam hæreditatem. Denique quicumque erant a vigesimo anno et supra in deserto, eorum membra ceciderunt : sed aliorum dilata est pœna. Qui autem adscenderunt cum Jesu, et dissuadendum putaverunt, plaga magna statim mortui sunt : Jesus vero et Caleb cum innoxia ætate vel sexu in terram promissionis intraverunt.

55. Pars igitur melior gloriam saluti prætulit, deterior salutem honestati.

* Corporati dicuntur in variarum artium societates et collegia cooptati, ut puta sculptorum, pictorum, etc.

Divina autem sententia eos probavit, qui honesta utilibus præstare arbitrabantur : eos vero condemnavit, apud quos ea quæ videbantur saluti potius quam honestati accommoda, præponderabant.

CAPUT IX.

Fraudes et turpia lucra maxime dedecere clericos, quorum est utilitati omnium inservire : illos in causis pecuniariis intervenire nequaquam debere, secus vero in capitalibus. Eisdem, ne cui etiam lacessiti noceant, exemplum David, neu autem vitam honestati præferant, cædes Nabuthe proponitur.

56. Nihil itaque deformius quam nullum habere amorem honestatis, et usu quodam degeneris mercaturæ, quæstu sollicitari ignobili, avaro æstuare corde, diebus ac noctibus hiare in alieni detrimenta patrimonii, non elevare animum ad honestatis nitorem, non considerare veræ laudis pulcritudinem.

57. Hinc nascuntur aucupio quæsitæ hæreditates, continentiæ atque gravitatis simulatione captatæ : quod abhorret a proposito christiani viri; omne enim quod arte elicitum, et fraude compositum est, caret merito simplicitatis. In ipsis qui nullum Ecclesiastici ordinis officium receperint, incongrua judicatur affectatæ ambitio hæreditatis. In supremo fine vitæ positos suum habere judicium, ut libere testentur quod sentiunt, qui postea non sunt emendaturi : cum honestum non sit competentia compendia aliis vel debita, vel parata avertere; cum vel sacerdotis vel ministri sit prodesse, si fieri potest, omnibus, obesse nemini.

58. Denique si non potest alteri subveniri, nisi alter lædatur, commodius est neutrum juvari quam gravari alterum. Ideoque in causis pecuniariis intervenire non est sacerdotis : in quibus non potest fieri, quin frequenter lædatur alter qui vincitur, quoniam intercessoris beneficio se victum arbitratur. Sacerdotis est igitur nulli nocere, prodesse velle omnibus : posse autem solius est Dei. Nam in causa capitis nocere ei quem juvare debeas periclitantem, non sine peccato est gravi : in causa autem pecuniæ odia quærere, insipientiæ est; cum pro salute hominis graves frequenter fiant molestiæ : in quo etiam periclitari gloriosum sit. Proposita igitur forma in sacerdotis officio teneatur; ut nulli noceat, ne lacessitus quidem, et aliqua injuria offensus. Bonus enim est vir qui dixit : *Si reddidi retribuentibus mihi mala.* Quæ enim est gloria, si eum non lædimus, qui nos non læserit? Sed illa virtus est, si læsus remittas.

59. Quam honestum, quod cum potuisset regi inimico nocere, maluit parcere! Quam etiam utile, quia successori hoc profuit, ut discerent omnes fidem regi proprio servare, nec usurpare imperium, sed vereri! Itaque et honestas utilitati prælata est, et utilitas sequuta honestatem est.

60. Parum est quod pepercit, addidit quod etiam in bello doluit occisum, et flebiliter deploravit dicens : *Montes qui estis in Gelbeal, neque ros, neque pluvia cadat super vos. Montes mortis, quoniam ibi sublata est protectio potentium, protectio Saul. Non est unctus in oleo et sanguine vulneratorum, et ex adipe belligerantium. Sagitta Jonathæ non est reversa retro, et gladius Saul non est reversus vacuus. Saul et Jonathas speciosi et carissimi, inseparabiles in vita sua, et in morte non sunt separati. Super aquilas leviores, super leones potentiores. Filiæ Israel plorate super Saul, qui vestiebat vos vestimenta coccinea cum ornamento vestro, qui imponebat aurum super vestimenta vestra. Quomodo ceciderunt potentes in media pugna? Jonathas in morte vulneratus est. Doleo in te, frater meus Jonatha, speciosus mihi valde. Ceciderat amor tuus in me, sicut amor mulierum. Quomodo ceciderunt potentes, et perierunt arma concupiscenda?*

61. Quæ mater sic unicum defleret filium, quemadmodum hic deflevit inimicum? Quis gratiæ auctorem tantis prosequeretur laudibus, quantis iste prosequutus est insidiatorem capitis sui? Quam pie doluit, quanto ingemuit affectu! Aruerunt montes prophetico maledicto, et divina vis sententiam maledicentis implevit. Itaque pro regiæ necis spectaculo pœnam elementa solverunt.

David quoque ait : *Sicut novacula acuta fecisti dolum;* nequitiæ arguens proditorem, eo quod instrumentum hujusmodi ad hominis adhibetur ornatum, et plerumque ulcerat. Si quis igitur prætendat gratiam, et dolum nectat proditoris exemplo, ut eum quem protegere debeat, prodat ad mortem; instrumenti istius comparatione censetur, quod ebriæ mentis et titubantis vitio manus vulnerare consuevit. Sicut iste malitiæ ebrius vino, per funestæ proditionis indicium Abimelech sacerdoti necem detulit, eo quod Prophetam hospitio recepisset, quem rex invidiæ accensus stimulis persequebatur.

CAPUT XII.

Nihil promittendum quod sit inhonestum, nec si quid injustum juraveris, id observandum; contra quam peccasse Herodes demonstratur. Culpatur etiam votum a Jephthe nuncupatum, itemque alia omnia quæ sibi exsolvi Deus nolit. Denique filia ejusdem Jephthe cum duobus Pythagoræis componitur ac præponitur.

75. Purum igitur ac sincerum oportet esse affectum, ut unusquisque simplicem sermonem proferat, vas suum in sanctitate possideat, nec fratrem circumscriptione verborum inducat, nihil promittat inhonestum : ac si promiserit, tolerabilius est promissum non facere, quam facere quod turpe sit.

76. Sæpe plerique constringunt se ipsos jurisjurandi sacramento : et cum ipsi cognoverint promittendum non fuisse, sacramenti tamen contemplatione faciunt quod spoponderunt : sicut de Herode supra scripsimus, qui saltatrici præmium turpiter promisit, crudeliter solvit. Turpe, quod regnum pro saltatione promittitur : crudele, quod mors prophetæ pro jurisjurandi religione donatur. Quanto tolerabilius tali fuisset perjurium sacramento? si tamen perjurium posset dici, quod ebrius inter vina juraverat, quod eviratus inter saltantium choros promiserat. Infertur disco prophetæ caput : et hoc æstimatum est fidei esse, quod amentiæ fuit.

77. Neque umquam adducar ut credam non incaute principem promisisse Jephthe, ut immolaret Deo quidquid sibi revertenti intra limen domus suæ occurreret; cum et ipsum voti pœnituerit sui, postquam filia occurrit sibi. Denique conscidit vestimenta sua, et dixit : *Heu me, filia mea, impedisti mihi, stimulus doloris facta es mihi.* Qui licet pio metu ac formidine acerbitatem duræ solutionis impleverit; tamen luctum annuum etiam posteris deplorandum statuit ac dereliquit. Dura promissio, acerbior solutio, quam necesse habuit lugere etiam ipse qui fecit! Denique factum est præceptum et decretum in Israel ex diebus in dies : *Ambulabant*, inquit, *filiæ populi Israel, lugentes filiam Jephthe Galaaditidis quatuor diebus in anno.* Non possum accusare virum qui necesse habuit implere quod voverat : sed tamen miserabilis necessitas, quæ solvitur parricidio.

78. Melius est non vovere, quam vovere id quod sibi cui promittitur, nolit exsolvi. Denique in Isaac habemus exemplum, pro quo arietem Dominus statuit immolari sibi. Non semper igitur promissa solvenda omnia sunt. Denique ipse Dominus frequenter suam mutat sententiam, sicut Scriptura indicat. Nam et in eo libro qui inscribitur Numeri, proposuerat percutere morte et perdere populum : sed postea rogatus a Moyse, reconciliatus est populo suo. Et iterum ad Moysen et Aaron ait : *Dividite vos de medio Synagogæ ejus, et consummabo eos simul.* Quibus discedentibus de cœtu, Dathan et Abiron subito impios terra prærupto soluta hiatu absorbuit.

79. Præcellentius et antiquius istud exemplum de filia Jephthe, quam illud quod memorabile habetur apud philosophos de duobus Pythagoræis, quorum alter cum a tyranno Dionysio capitis damnatus esset, præscripto mortis die, poposcit ut domum pergendi ei facultas daretur, quo commendaret suos : ac ne revertendi nutaret fides, vadem mortis obtulit, ea conditione ut si ipse deforet ad constitutum diem, vas ejus sibi pro eo moriendum agnosceret. Nec qualitatem sponsionis qui offerebatur recusavit, constantique animo diem necis præstolabatur. Itaque alter se non sub-

traxit, alter ad diem recepit. Quod eousque fuit mirabile, ut tyrannus eos sibi in amicitiam adsvisceret, quorum urgebat periculum.

80. Quod ergo in spectatis et eruditis viris plenum miraculi est, hoc in virgine multo magnificentius, multoque illustrius deprehenditur, quæ ingemiscenti patri ait : *Fac mihi ut exivit de ore tuo.* Sed spatium duorum poposcit mensium, ut cum æqualibus conventum ageret in montibus, quæ virginitatem ejus prædestinatam neci pio affectu prosequerentur. Nec fletus æqualium movit puellam, nec dolor flexit, nec gemitus retardavit, nec dies præteriit, nec fefellit hora. Rediit ad patrem, quasi ad votum rediret, et voluntate propria cunctantem impulit, fecitque arbitratu spontaneo, ut quod erat impietatis fortuitum, fieret pietatis sacrificium.

CAPUT XIII.

Juditham, cum multa pericula pro honestate subiisset, multiplicem reportasse utilitatem.

81. Ecce tibi Judith se offert mirabilis quæ formidatum populis virum Holophernem adit, Assyriorum triumphali septum caterva. Quem primo formæ gratia et vultus decore perculit, deinde sermonis circumscripsit elegantia. Primus triumphus ejus fuit, quod integrum pudorem de tabernaculo hostis revexit : secundus, quod femina de viro reportavit victoriam, fugavit populos consilio suo.

82. Horruerunt Persæ audaciam ejus. Utique quod in illis Pythagoræis duobus mirantur, non expavit mortis periculum, sed nec pudoris, quod est gravius bonis feminis : non unius ictum carnificis, sed nec totius exercitus tela trepidavit. Stetit inter cuneos bellatorum femina, inter victricia arma, secura mortis. Quantum ad molem spectat periculi, moritura processit : quantum ad fidem, dimicatura.

83. Honestatem igitur sequuta est Judith, et dum eam sequitur, utilitatem invenit. Honestatis enim fuit prohibere ne populus Dei se prophanis dederet, ne ritus patrios, et sacramenta proderet; ne sacras virgines, viduas graves, pudicas matronas barbaricæ subjiceret impuritati; ne obsidionem deditione solveret : honestatis fuit se malle pro omnibus periclitari, ut omnes eximeret periculo.

84. Quanta honestatis auctoritas, ut consilium de summis rebus femina sibi vindicaret, nec principibus populi committeret! Quanta honestatis auctoritas, ut Deum adjutorem præsumeret : quanta gratia, ut inveniret!

CAPUT XIV.

Elisæi factum quam honestum atque utile fuerit. Ejusdem cum decantato Græcorum facinore comparatio. Johannem pro honestate vitam impendisse : nec non Susannam eadem causa se mortis periculo objecisse.

85. Quid vero Elisæus nisi honestatem sequutus est, cum exercitum Syriæ, qui ad obsidendum eum venerat, captivum introduxit in Samariam, cujus oculos cæcitate obduxerat, et dixit : *Domine, aperi oculos eorum, ut videant, et viderunt?* Itaque cum rex Israel percutere ingressos vellet, eamque sibi dari a propheta facultatem posceret; respondit non percutiendos, quorum captivitatem non esset manu operatus, armisque bellicis, sed magis subsidio alimentorum juvandos. Denique epularibus refecti copiis, numquam postea in terram Israel piratæ Syriæ revertendum putarunt.

86. Quanto hoc sublimius quam illud Græcorum, quod cum duo populi adversum se de gloria imperioque decertarent, et alter ex his haberet copiam quemadmodum naves alterius populi clanculo exureret, turpe credidit : maluitque minus posse honeste, quam plus turpiter. Et isti quidem sine flagitio hoc facere nequibant, ut eos qui consummandi belli Persici gratia in societatem convenerant, hac fraude deciperent; quam licet possent negare, non possent tamen non erubescere : Elisæus autem non fraude, deceptos licet, sed potestate Domini percussos, maluit tamen servare quam perdere; quia decorum foret hosti parcere, et

adversario donare vitam, quam potuisset auferre, nisi pepercisset.

87. Liquet igitur id quod decorum est, semper esse utile. Nam et Judith sancta decoro contemtu propriæ salutis solvit obsidionis periculum, et publicam honestate propria adquisivit utilitatem: et Elisæus gloriosius ignovit, quam perculit: et utilius reservavit hostes, quos ceperat.

88. Quid autem aliud Johannes nisi honestatem consideravit, ut inhonestas nuptias etiam in rege non posset perpeti, dicens: *Non licet tibi illam uxorem habere*. Potuit tacere, nisi indecorum sibi judicasset mortis metu verum non dicere, inclinare regi propheticam auctoritatem, adulationem subtexere. Sciebat utique moriturum se esse, quia regi adversabatur: sed honestatem saluti prætulit. Et tamen quid utilius quam quod passionis viro sancto advexit gloriam?

89. Sancta quoque Susanna denuntiato falsi testimonii terrore, cum hinc se videret urgeri periculo, inde opprobrio, maluit honesta morte vitare opprobrium, quam studio salutis turpem vitam subire ac sustinere. Itaque dum honestati intendit, etiam vitam reservavit: quæ si id quod sibi videbatur ad vitam utile præoptavisset, non tantam reportasset gloriam: immo etiam id quod non solum inutile, sed etiam periculosum foret, pœnam criminis forsitan non evasisset. Advertimus igitur quia id quod turpe est, non possit esse utile: neque rursus id quod honestum est, inutile; quia complex honestatis est semper utilitas, et utilitatis honestas.

CAPUT XV.

Relato Romanorum generoso consilio, maximam fuisse Moysi honestatis curam, ex ejus factis declaratur.

90. Memorabile ferunt rhetores, quod dux Romanorum cum ad eum adversarii regis medicus venisset, pollicens daturum se regi venenum, vinctum eum ad hostem remiserit. Et revera præclarum, ut qui virtutis certamen susceperat nollet fraude vincere. Non enim in victoria honestatem ponebat: sed ipsam, nisi honestate quæsitam, victoriam turpem pronuntiabat.

91. Redeamus ad nostrum Moysen, atque ad superiora revertamur; ut quanto præstantiora, tanto antiquiora promamus. Nolebat Ægypti rex populum dimittere patrum. Dixit Moyses sacerdoti Aaron, ut extenderet virgam suam super omnes aquas Ægypti. Extendit Aaron, et conversa est aqua fluminis in sanguinem, et nemo poterat bibere aquam, omnesque Ægyptii siti peribant: sincera autem fluenta patribus abundabant. Jactaverunt favillam in cœlum, et facta sunt ulcera, et vesicæ candentes in hominibus et quadrupedibus. Deduxerunt grandinem in igne flammeo, contrita erant super terram omnia. Rogavit Moyses, et universa in suam gratiam reverterunt: grando sedata est, sanata ulcera, solitos potus flumina præbuerunt.

92. Iterum caligantibus tenebris operta erat terra per triduum, ex quo Moyses manum levaverat, et tenebras infuderat. Moriebatur omne primogenitum Ægypti, cum Hebræorum omnis esset inoffensa progenies. Rogatus Moyses, ut his quoque finem exitiis daret, oravit et impetravit. In illo prædicandum, quod a fraudis consortio temperaverit: in hoc mirabile quoniam divinitus intentata supplicia virtute propria etiam ab hoste detorserit, vere nimium, sicut scriptum est, mansuetus et mitis. Sciebat quod fidem rex non servaret promissis; tamen honestum putabat ut rogatus oraret, læsus benediceret, appetitus remitteret.

93. Projecit virgam, et serpens factus est, qui devoravit serpentes Ægyptiorum: significans quod Verbum caro fieret, quæ serpentis diri venena vacuaret per remissionem et indulgentiam peccatorum. Virga est enim Verbum directum, regale, plenum potestatis, insigne imperii. Virga serpens facta est, quoniam qui erat Filius Dei ex Deo Patre natus, Filius hominis factus est, natus ex Virgine: qui quasi serpens exaltatus in cruce, medicinam vulneribus infudit humanis. Unde et ipse

Dominus ait : *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis.*

94. Denique et alterum signum ad Dominum Jesum pertinet, quod fecit Moyses : *Manum suam misit in sinum, et protulit eam, et facta est manus ejus sicut nix. Iterum misit, et protulit eam, et erat sicut carnis humanæ species* ; significans Domini Jesu primum fulgorem divinitatis, postea susceptionem carnis, in qua fide credere omnes gentes populosque oporteret. Merito manum misit, quia dextera Dei Christus est, in cujus divinitate et incarnatione si quis non crediderit, quasi reprobus flagellatur : sicut iste rex qui quoniam signis non credidit evidentibus, postea flagellatus orabat, ut veniam mereretur. Quantus igitur honestatis affectus esse debeat, ex his probatur, et eo maxime quod se objiciebat pro populo, dicens ut remitteret populo Deus, aut certe de libro viventium se deleret.

CAPUT XVI.

Paucis de Tobia injectis, Raguelem honestate philosophis antecelluisse evincitur.

95. Tobis quoque formam expressit honestatis evidentius, cum relicto convivio mortuos sepeliret, et ad cibos pauperis mensæ invitaret inopes. Raguel præcipue, qui contemplatione honestatis, cum rogaretur ut filiam suam in conjugium daret, vitia quoque filiæ non tacebat; ne circumvenire petitorem videretur tacendo. Itaque cum Tobis filius Tobis posceret ut sibi daretur puella : respondit lege quidem ipsi eam deberi tamquam propinquo, sed dedisse se eam jam sex viris, et omnes eos esse mortuos. Justus itaque vir plus alienis timebat, et malebat innuptam sibi manere filiam, quam propter nuptias ejus extraneos periclitari.

96. Quam breviter absolvit omnes quæstiones philosophorum. Illi de vitiis tractant domorum, tegenda an prodenda a venditore videantur : noster iste nec filiæ vitia celanda arbitratus est. Et certe non ipse affectabat ut eam traderet, sed rogabatur. Quanto utique iste honestior sit illis, dubitare non possumus, si conferamus quanto præstantior sit filiæ causa, quam rei venalis pecunia.

CAPUT XVII.

Quanto honestatis studio antiqui patres in captivitatem abituri, sacrum ignem occuluerint.

97. Consideremus aliud quod in captivitate gestum, summum tenuit honestatis decorem. Nullis enim adversis honestas impeditur, quæ in his eminet, et magis præcellit quam in prosperis. Inter vincula itaque, inter arma, flammas, servitutem, quæ liberis omni supplicio gravior est, inter pœnas morientium, excidia patriæ, vivorum formidinem, sanguinem peremtorum, non excidit tamen cura honestatis majoribus nostris : sed inter eversæ patriæ cineres, et favillas in affectibus piis resplenduit et refulsit.

98. Nam cum in Persidem ducerentur patres nostri, qui tunc Dei omnipotentis cultores erant, acceptum ignem de altari sacerdotes Domini occulte in valle absconderunt. Erat illic velut patens puteus, aquæ secessu infrequens, nec populari usui patens, ignoto et ab arbitris remoto loco : ibi obsignaverunt indicio sacro pariter ac silentio ignem reconditum. Non illis studio fuit aurum defodere, argentum abscondere, quod servarent posteris suis : sed inter extrema sua honestatis curam habentes, sacrum ignem servandum putarunt; ne eum vel impuri contaminarent, vel defunctorum sanguis extingueret, vel deformium ruinarum acervus aboleret.

99. Abierunt itaque in Persidem sola religione liberi; quoniam sola illis per captivitatem extorqueri nequivit. Post vero plurimum temporis, quando placuit Deo, dedit hanc mentem regi Persarum, ut restaurari in Judæa templum, et legitimos reparari Hierosolymis ritus juberet. Cujus gratia muneris Neemiam sacerdotem rex Persarum direxit. At ille secum deduxit sacerdotum illorum nepotes, qui profecturi de patrio solo, sacrum ne periret ignem absconderant. Venientes autem, ut pa-

trum sermone est proditum, non invenerunt ignem, sed aquam. Et cum deesset ignis, quo adolerent altaria, haurire eos aquam Neemias sacerdos, sibique deferre, et adspergere super ligna jussit. Tunc, visu mirabile! cum esset cœlum intextum nubibus, sol repente illuxit, accensus est magnus ignis; ita ut omnes in tam evidenti Domini gratia factum stupentes, lætitia perfunderentur. Orabat Neemias, psallebant sacerdotes hymnum Deo. Utque consumtum est sacrificium, jussit iterum Neemias residua aqua majores perfundi lapides : quo facto flamma accensa est, lumen autem refulgens ab altari consummatum illico est.

100. Hoc patefacto indicio, rex Persarum eo loco in quo ignis fuerat absconditus, et postea reperta est aqua, templum fieri mandavit, cui inferebantur dona plurima. Appellaverunt autem illud qui erant cum sancto Neemia, ephthar, quod interpretationem habet purificationis : a plurimis nephthe vocatur. Invenitur autem in descriptionibus Hieremiæ prophetæ, quod jusserit accipere de igne eos qui postea essent futuri. Hic est ignis qui cecidit super sacrificium Moysi, et consumsit illud; sicut scriptum est : *Quia exivit ignis a Domino, et consumsit universa quæ erant super altare holocausta.* Hoc igne oportebat sanctificari sacrificium; ideoque et in filios Aaron qui alienum ignem inferre voluerunt, exivit iterum ignis a Domino et consumsit eos, ita ut mortui extra castra projicerentur.

101. Veniens autem Hieremias in locum, invenit domum in modum speluncæ, et tabernaculum et arcam, et altare incensi intulit illuc, et obstruxit ostium : quod cum hi qui simul venerant, curiosius perscrutarentur, ut notarent sibi locum; nequaquam comprehendere atque invenire potuerunt. Ut autem cognovit Hieremias quod affectassent, dixit : Ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi, et propitius fiat. Tunc Deus ostendet hæc, et apparebit majestas Domini.

CAPUT XVIII.

Superioris eventus, ac potissimum oblati a Neemia sacrificii narratione Spiritum sanctum, christianorumque baptisma significari : et eodem etiam Moysis et Eliæ sacrificium, atque historiam Noe referri.

102. CONGREGATIONEM populi tenemus, propitiationem Domini Dei nostri agnoscimus, quam propitiator in sua operatus est passione. Arbitror quod nec ignem istum possimus ignorare, cum legerimus quia baptizat Dominus Jesus in Spiritu sancto et igni, sicut in Evangelio dixit Johannes. Merito consumebatur sacrificium quoniam pro peccato erat. Ille autem ignis typus Spiritus sancti fuit, qui descensurus erat post Domini adscensionem, et remissurus peccata omnium : qui quasi ignis inflammat animum ac mentem fidelem. Unde ait Hieremias accepto Spiritu : *Et factum est in corde meo ut ignis ardens, flammigerans in ossibus meis : et dissolutus sum undique, et ferre non possum.* Sed etiam in Actibus apostolorum cum descendisset super apostolos Spiritus, et plerosque, qui exspectabant promissa Domini, tamquam ignem dispersas esse linguas legimus. Denique sic vaporabatur singulorum animus, ut musto repleti esse æstimarentur, qui acceperant linguarum diversitatem.

103. Quid ergo sibi vult esse quod ignis aqua factus est, et aqua ignem excitavit; nisi quia spiritalis gratia per ignem exurit, per aquam mundat peccata nostra? Eluitur enim peccatum, et exuritur. Unde et Apostolus ait : *Uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit;* et infra : *Si cujus opus arserit, detrimentum patietur : ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem.*

104. Quod ideo posuimus, ut probaremus per ignem exuri peccata. Notum est ergo hunc esse vere ignem sacrum, qui tunc in typo futuræ remissionis peccatorum descendit super sacrificium.

105. Hic igitur ignis absconditur captivitatis tempore, quo culpa regnat : tempore autem libertatis promitur. Et licet in aquæ speciem mutatus, tamen servat ignis naturam, ut consumeret sacrificium. Nec mireris cum legeris,

quia Pater Deus dixit : *Ego sum ignis consumens ;* et alibi : *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ.* Ipse quoque Dominus Jesus quasi ignis inflammabat audientium corda, quasi fons refrigerabat; nam ipse in Evangelio suo dicit quod ideo venerit, ut ignem in terras mitteret, et potum sitientibus aquæ vivæ ministraret.

106. Eliæ quoque tempore descendit ignis, quando provocavit prophetas gentium, ut altare sine igne accenderent. Et cum illi nequissent facere, hostiam suam tertio ipse perfudit aqua, et manabat aqua in circuitu altaris, et exclamavit, et cecidit ignis a Domino de cœlo, et consumsit holocaustum.

107. Hostia illa tu es. Considera tacitus singula. In te descendit vapor Spiritus sancti, te videtur exurere, cum tua peccata consumit. Denique quod consumtum est sacrificium Moysi tempore, sacrificium pro peccato erat. Unde Moyses ait, sicut in Machabæorum scriptum est libro, eo quod non sit manducatum quod erat pro peccato, consumtum est. Nonne tibi consumi videtur, quando in baptismatis sacramento interit homo totus exterior ? Vetus homo noster confixus est cruci, Apostolus clamat. Illic, sicut Patrum exempla te docent, Ægyptius demergitur, Hebræus resurgit, sancto renovatus Spiritu, qui etiam per mare rubrum inoffenso transivit vestigio, ubi baptizati sunt patres sub nube, et in mari.

108. In diluvio quoque Noe tempore mortua est omnis caro, justus tamen cum sua progenie servatus est. Annon consumitur homo, cum absolvitur mortale istud a vita ? Denique exterior corrumpitur, sed interior renovatur. Nec solum in baptismate, sed etiam in pœnitentia fit carnis interitus ad profectum spiritus ; sicut Apostolica docemur auctoritate, dicente sancto Paulo : *Judicavi ut præsens eum qui sic operatus est, tradere hujusmodi satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi.*

109. Prolixior excursus admirandi gratia mysterii factus videtur, dum studemus revelatum plenius sacramentum pandere, quod eousque plenum honestatis est, ut sit plenum religionis.

CAPUT XIX.

Narratur admissum in levitæ cujusdam uxorem a civibus Gabaa flagitium, atque ex illius ultione colligitur quam veteribus illis cordi fuerit honestatis ratio.

110. QUANTA autem honestatis cura majoribus fuit, ut unius mulieris injuriam stupro illatam intemperantium bello persequerentur, et victo populo, tribus Benjamin obtestarentur in conjugium se eis proprias filias non daturos ? Remanserat tribus sine ullo posteritatis subsidio, nisi fraudis necessariæ accepisset licentiam. Quæ tamen indulgentia congruo intemperantiæ supplicio non videtur vacare, quando illis hoc solum permissum est, ut rapto inirent conjugia, non connubii sacramento. Et revera dignum fuit ut qui alienum contubernium solverant, ipsi nuptiarum amitterent solemnitatem.

111. Quam plena autem miserationis historia ? Vir, inquit, levita acceperat sibi jugalem (quam a concubitu concubinam appellatam arbitror), quæ aliquanto post quibusdam, ut fieri solet, offensa rebus, ad patrem se contulit, et fuit illic quatuor mensibus. Et surrexit vir ejus, et abiit ad soceri sui domum, ut cum sua jugali repararet gratiam, et revocaret eam, ac reduceret : occurrit ei mulier, atque in domum patris sui introduxit maritum.

112. Lætatus est adolescentulæ pater, venit obviam, et sedit cum eo tribus diebus; et epulati sunt, et quieverunt. Et sequenti die surrexit levita diluculo, et retentus est a socero, ut tam cito non desereret convivii jucunditatem. Et alio et tertio die non permisit pater adolescentulæ proficisci generum suum, donec lætitia et gratia inter eos omnis consummaretur. Sed die septimo cum jam ad vesperum declinaret dies, post mensas et læta convivia, cum prætexeret finitimæ noctis viciniam, ut apud suos potius, quam apud extraneos requiescendum putaret, nequivit tenere, et dimisit una cum filia sua.

113. Verum ubi facta est aliqua progressio, cum vesper jam propior urgeret, et appropinquatum foret ad urbem Jebusæorum, dicente servulo, ut ad eam dominus suus deflecteret, non adquievit dominus suus; quia non erat ea civitas filiorum Israel : sed intendit pervenire usque Gabaa, quæ habitabatur a populo tribus Benjamin. Nec erat quisquam qui advenientes reciperet hospitio, nisi vir peregrinus progressa ætate. Qui cum adspexisset eos, et interrogasset levitam : Quo vadis, vel unde venis? quo respondente quod esset viator, et repeteret montem Ephræm, et non esset qui colligeret eum; hospitium ei obtulit, et adornavit convivium.

114. At ubi satietas epulandi facta est, et mensæ remotæ, irruerunt pestilentes viri, et circumierunt domum. Tunc senior filiam suam virginem, et coæqualem ejus cum qua cubitare solita esset, offerebat viris iniquitatis, tantum ne vis irrogaretur hospiti. Verum ubi parum ratio processit, et vis prævaluit, cessit levites jugali sua : et cognoverunt eam, et tota nocte illuserunt ei. Qua atrocitate, vel dolore victa injuriæ, ante ostium hospitis, quo vir suus diverterat, projecit se, atque exhalavit spiritum, supremo licet vitæ munere affectum bonæ conjugis servans, ut exsequias saltem sui funeris marito reservaret.

115. Quo cognito (ne multis morer) omnis prope populus Israel in bellum exarsit, dubioque eventu cum anceps maneret prælium, tertia tamen præliandi vice, traditus est populus Benja min populo Israel, et divina judicatus sententia, pœnas intemperantiæ luit. Condemnatus quoque ne quis ei ex numero patrum filiam suam daret in uxorem : idque confirmatum jurisjurandi sacramento est. Sed compuncti quod tam acerbam in fratres tulissent sententiam, ita severitatem ejus temperaverunt, ut orbatas parentibus virgines in conjugium sibi adsciscerent, quorum patres pro delicto peremti forent, vel rapto copulam sociarent; quia pro tam turpis commissi facinore, qui alieni matrimonii jus violaverant, indignos se impetrando exhibuere matrimonio. Sed ne periret una populo tribus, fraudis indulta est conniventia.

116. Quanta igitur honestatis cura majoribus fuerit, hinc proditur, ut quadraginta millia virorum stringerent gladium adversus fratres suos de tribu Benjamin, dum ulcisci volunt injuriam pudicitiæ; quia temeratores castitatis non sufferebantur. Itaque eo bello cæsa sunt utrinque sexaginta quinque millia bellatorum, et exustæ urbes. Et cum inferior primo fuisset populus Israel; tamen nec adversi metu belli percitus, vindicandæ castitatis sequestravit dolorem. Ruebat in prælium, vel sanguine suo parans commissi flagitii diluere notam.

CAPUT XX.

Post solutam ex Elisæi vaticinio diram Samariæ obsidionem, quanta fuerit quatuor leprosis honesti cura, enarratur.

117. Et quid mirum si populo Dei decorum illud atque honestum curæ fuit, quando etiam leprosis, sicut in libris Regnorum legimus, honestatis non defuit consideratio?

118. Fames erat magna in Samaria, quia obsederat eam Syrorum exercitus. Rex militares excubias supra murum sollicitus revisebat; interpellavit eum mulier dicens : Persuasit mihi hæc mulier ut adferrem filium meum, et adtuli, et coximus, et comedimus eum; et promisit ut et ipsa postea filium suum adferret, et carnes illius simul manducaremus : nunc autem filium suum abscondit, et non vult eum adferre. Motus rex quod non solum humanis, sed etiam parricidalibus cadaveribus mulieres pastæ viderentur, et tam atrocis calamitatis exemplo percitus, Elisæo prophetæ denuntiavit necem, cujus in potestate fore crederet, ut obsidionem solveret, propulsaret famem : vel quia non permiserat regi ut percuteret Syros, quos cæcitate perfuderat.

119. Sedebat Elisæus cum senioribus in Bethel, et priusquam introiret ad eum regis nuntius, ait ad seniores viros : Si vidistis quoniam filius homicidæ illius misit auferre caput meum?

Et introivit nuntius, et mandatum regis pertulit, denuntiantis præsens capitis periculum. Cui respondit propheta : Hac hora die crastina mensura similaginis siclo, et duæ mensuræ hordei siclo in porta Samariæ. Et cum missus a rege nuntius non credidisset, dicens : Si pluerit Dominus de cœlo abundantiam frumenti, nec sic quidem id posset effici; dixit ad eum Elisæus : Quia non credidisti, oculis tuis videbis, et non manducabis.

120. Et factus est subito in castris Syriæ velut quadrigarum sonus, et vox multa equitum, et vox magnæ virtutis, atque ingens belli tumultus : et arbitrati sunt Syri quod rex Israel in societatem advocasset prælii regem Ægypti, et regem Amorrhæorum : et fugerunt diluculo relinquentes tabernacula sua; quoniam verebantur ne improviso adventu novorum opprimerentur hostium, et conjunctis regum viribus non possent resistere. Id incognitum Samariæ erat; quoniam victi metu, et fame tabidi, nec prætendere audebant.

121. Erant autem leprosi quatuor ad portam civitatis, quibus vita erat supplicium, et mori lucrum; et dixerunt ad se invicem : Ecce nos hic sedemus, et morimur. Si ingredimur urbem, moriemur fame; si manemus hic, nullum subsidium vivendi suppetit nobis : eamus in castra Syriæ, aut compendium mortis erit, aut salutis remedium. Perrexerunt itaque, et intraverunt in castra : et ecce omnia nuda hostium. Ingressi tabernacula, primum repertis alimentis fugaverunt famem, deinde auri et argenti quantum potuerunt, diripuerunt. Et cum soli prædæ incumberent, disposuerunt tamen nuntiare regi fugisse Syros; quia id honestius arbitrabantur, quam represso indicio fovere fraudis rapinam.

122. Quo indicio egressus est populus, et diripuit castra Syriæ, et commeatus hostium abundantiam fecit, annonæ vilitatem reddidit secundum propheticum dictum; ut mensura similaginis siclo, et duæ mensuræ hordei pari pretio constarent. In hac lætitia plebis nuntius ille in quo requiescebat rex, contritus inter exeuntium festinationem et remeantium exsultationem, conculcatus a plebe, mortuus est.

CAPUT XXI.

Hesther vitæ periculo honestatis decus secutam esse, immo et regem barbarum, illata nece viro amicissimo; amicitiam enim honestati semper conjungendam, ut Jonathæ atque Achimelech exempla probant.

123. Quid Hesther regina, nonne ut populum suum periculo exueret, quod erat decorum atque honestum, morti se obtulit, nec immitis regis trepidavit furorem? Ipse quoque rex Persarum ferox, atque tumido corde, tamen decorum judicavit indici insidiarum quæ sibi paratæ forent, gratiam repræsentare, populumque liberum a servitute eripere, eruere neci, nec parcere ei, qui tam indecora suasisset. Denique quem secundum a se, ac præcipuum inter omnes amicos haberet, cruci tradidit, quod dehonestatum se ejus fraudulentis consiliis animadvertisset.

124. Ea enim amicitia probabilis, quæ honestatem tuetur, præferenda sane opibus, honoribus, potestatibus : honestati vero præferri non solet, sed honestatem sequi. Qualis fuit Jonathæ, qui pro pietate nec offensam patris, nec salutis periculum refugiebat. Qualis fuit Achimelech, qui pro hospitalis gratiæ officiis necem potius sui, quam proditionem fugientis amici, subeundam arbitrabatur.

CAPUT XXII.

Honestatem amici causa non deserendam, si tamen adversus amicum testimonium dicendum fuerit, cautionem adhibendam. Inter amicos quis candor in aperiendo pectore, quæ generositas in patiendo, quæ in arguendo libertas requiratur? Amicitiam virtutum custodem esse, nec nisi in similium morum hominibus inveniri. Eamdem in corripiendo mitem, atque a propriis commodis alienam esse oportere; et inde quam rari divitibus veri amici! Quanta amicitiæ dignitas; quæ quo major, eo detestabilior amici perfidia, ut Judæ atque amicorum Job exemplis cognoscitur.

125. Nihil igitur præferendum honestati; quæ tamen ne amicitiæ studio

prætereatur, etiam hæc Scriptura admonet de amicitia. Sunt enim pleræque philosophorum quæstiones : utrum amici causa quisquam contra patriam sentire necne debeat, ut amico obediat? Utrum oporteat ut fidem deserat, dum indulget atque intendit amici commoditatibus?

126. Et Scriptura quidem ait : *Clava et gladius et sagitta ferrata, sic homo est testimonium dans falsum adversus amicum suum.* Sed considera quid adstruat. Non testimonium reprehendit dictum in amicum, sed falsum testimonium. Quid enim si Dei causa, quid si patriæ cogatur aliquis dicere testimonium? Numquid præponderare debet amicitia religioni, præponderare caritati civium? In his tamen ipsis rebus requirenda est veritas testimonii; ne amicus appetatur amici perfidia, cujus fide absolvi debeat. Amicus itaque neque noxio gratificari debet, neque innocenti insidiari.

127. Sane si necesse sit dicere testimonium, si quid in amico vitii cognoverit, corripere occulte : si non audierit, corripere palam. Sunt enim bonæ correptiones, et plerumque meliores quam tacita amicitia. Et si lædi se putat amicus, tu tamen corripe; et si amaritudo correctionis animum ejus vulneret, tu tamen corripe, ne verearis : *Tolerabilia sunt enim amici vulnera, quam adulantium oscula.* Errantem igitur amicum corripe, innocentem amicum ne deseras. Constans enim debet esse amicitia, perseverare in affectu : non puerili modo amicos mutare vaga quadam debemus sententia.

128. Aperi pectus tuum amico, ut fidelis sit tibi, et capias ex eo vitæ tuæ jucunditatem. Fidelis enim amicus medicamentum est vitæ, et immortalitatis gratia. Defer amico ut æquali, nec te pudeat ut prævenias amicum officio; amicitia enim nescit superbiam. Ideo enim Sapiens dicit : *Amicum salutare non erubescas.* Nec deseras amicum in necessitate, nec derelinquas eum, neque destituas; quoniam amicitia vitæ adjumentum est. Ideo onera nostra portemus, sicut Apostolus docuit; dicit enim his quos ejusdem corporis complexa est caritas. Etenim si amici secundæ res amicos adjuvant, cur non et in adversis amici rebus amicorum adjumentum suppetat? Juvemus consilio, conferamus studia, compatiamur affectu.

129. Si necesse est, toleremus propter amicum etiam aspera. Plerumque inimicitiæ subeundæ sunt propter amici innocentiam, sæpe obtrectationes, si restiteris vel responderis, cum amicus arguitur et accusatur. Nec te pœniteat ejusmodi offensionis; justi enim vox est : *Etsi mala mihi evenerint, propter amicum sustineo.* In adversis enim amicus probatur, nam in prosperis amici omnes videntur. Sed ut in adversis amici patientia et tolerantia necessaria, sic in prosperis auctoritas congrua est; ut insolentiam extollentis se amici reprimat et redarguat.

130. Quam pulcre in adversis positus Job dicit : *Miseremini mei, amici, miseremini.* Non quasi abjecta vox ista est, sed quasi censoria. Nam cum injuste argueretur ab amicis, respondit : *Miseremini mei, amici;* hoc est, misericordiam debetis facere : opprimitis autem vos et impugnatis hominem, cujus ærumnis compati pro amicitia vos oportebat.

131. Servare igitur, filii, initam cum fratribus amicitiam, qua nihil est in rebus humanis pulcrius. Solatium quippe vitæ hujus est, ut habeas cui pectus aperias tuum, cum quo arcana participes, cui committas secretum pectoris tui; ut colloces tibi fidelem virum, qui in prosperis gratuletur tibi, in tristibus compatiatur, in persecutionibus adhortetur. Quam boni amici Hebræi pueri, quos a sui amore nec fornacis ardentis flamma divisit? De quo supra diximus. Bene ait sanctus David : *Saul et Jonathas speciosi et carissimi, inseparabiles in vita sua, et in morte non sunt separati.*

132. Hic est amicitiæ fructus, ut non fides propter amicitiam destruatur. Non potest enim homini amicus esse, qui Deo fuerit infidus. Pietatis custos amicitia est, et æqualitatis magistra; ut superior inferiori se exhibeat æqualem,

inferior superiori. Inter dispares enim mores non potest esse amicitia; et ideo convenire sibi utriusque debet gratia. Nec auctoritas desit inferiori, si res poposcerit, nec humilitas superiori. Audiat quasi parem, quasi æqualem : et ille quasi amicus moneat, objurget, non jactantiæ studio, sed affectu caritatis.

133. Neque monitio aspera sit, neque objurgatio contumeliosa; sicut enim adulationis fugitans amicitia debet esse, ita etiam aliena insolentiæ. Quid est enim amicus, nisi consors amoris, ad quem animum tuum adjungas atque applices, et ita misceas, ut unum velis fieri ex duobus, cui te tamquam alteri tibi committas, a quo nihil timeas, nihil ipse commodi tui causa inhonestum petas? Non enim vectigalis amicitia est, sed plena decoris, plena gratiæ. Virtus est enim amicitia, non quæstus; quia non pecunia paritur, sed gratia : nec licitatione pretiorum, sed concertatione benevolentiæ.

134. Denique meliores amicitiæ sunt inopum plerumque quam divitum : et frequenter divites sine amicis sunt, quibus abundant pauperes. Non est enim vera amicitia, ubi est fallax adulatio. Divitibus itaque plerique adsentatorie gratificantur : erga pauperem nemo simulator est. Verum est quidquid defertur pauperi, hujus amicitia invidia vacat.

135. Quid amicitia pretiosius, quæ Angelis communis et hominibus est? Unde et Dominus Jesus dicit : *Facite vobis amicos de iniquo mammona, qui recipiant vos in æterna tabernacula sua.* Ipse nos Deus amicos ex servulis facit, sicut ipse ait : *Jam vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis.* Dedit formam amicitiæ quam sequamur, ut faciamus amici voluntatem, ut aperiamus secreta nostra amico quæcumque in pectore habemus, et illius arcana non ignoremus. Ostendamus illi nos pectus nostrum, et ille nobis aperiat suum. *Ideo,* inquit, *vos dixi amicos, quia omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Nihil ergo occultat amicus, si verus est : effundit animum suum, sicut effundebat mysteria Patris Dominus Jesus.

136. Ergo qui facit mandata Dei, amicus est; et hoc honoratur nomine. Qui est unanimis, ipse amicus est; quod unitas animorum in amicis sit : neque quisquam detestabilior, quam qui amicitiam læserit. Unde in proditore Dominus hoc gravissimum invenit, quod ejus condemnaret perfidiam, quod gratiæ vicem non repræsentaverit, et conviviis amicitiæ venenum malitiæ miscuerit. Itaque sic ait : *Tu vero homo unanimis, dux meus et notus meus, qui semper mecum dulces capiebas cibos!* Hoc est, non potest sustineri istud, quia unanimis appetisti eum, qui tibi donaverat gratiam : *Nam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique;* et ab eo qui me oderat, absconderem me. Inimicus vitari potest, amicus non potest, si insidiari velit. Illum cavemus cui non committimus consilia nostra : hunc cavere non possumus, cui commisimus. Itaque ad acervandam peccati invidiam non dixit : Tu vero servus meus, apostolus meus, sed unanimis meus; hoc est, non meus, sed etiam tuus proditor es, qui unanimem prodidisti.

137. Dominus ipse cum a tribus regibus offensus esset, qui sancto Job non detulissent, ignoscere his per amicum maluit, ut amicitiæ suffragium remissio fieret peccatorum. Itaque rogavit Job, et Dominus ignovit. Profuit illis amicitia, quibus obfuerat insolentia.

OPERIS CONCLUSIO.

138. Hæc apud vos deposui, filii, quæ custodiatis in animis vestris : quæ utrum aliquid profectus habeant, vos probabitis; interim copiam multam exemplorum offerunt : nam prope omnia Majorum exempla, plurima quoque dicta his tribus inclusa libris tenentur; ut etsi sermo nihil deferat gratiæ, series tamen vetustatis quodam compendio expressa plurimum instructionis conferat.

DE VIRGINIBUS

AD MARCELLINAM SOROREM SUAM

LIBRI TRES *.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Ambrosius ab unoquoque verborum talentorumque suorum reddendam Deo rationem intelligens, ad scribendum mentem appellit tum recensitis aliquot divinæ misericordiæ exemplis provocat sese ad bene sperandum: sed mox illi officio imparem se esse confessus, ut secum tamquam cum Evangelica ficu agatur, optat; quo tamen os censoribus opprimat suis, sperare se testatur verba sibi non defutura, qui loquatur Christum.

1. Si juxta cœlestis sententiam veritatis, verbi totius, quodcumque otiosum fuerimus loquuti, habemus præstare rationem: vel si unusquisque servus credita sibi talenta gratiæ spiritalis, quæ nummulariis dividenda forent, ut crescentibus multiplicarentur usuris, intra terram suam vel quasi timidus fœnerator, vel quasi avarus possessor absconderit, non mediocrem, Domino revertente, offensam incidet, jure nobis verendum est, quibus licet ingenium tenue, necessitas tamen maxima eloquia Dei credita populi fœnerare mentibus, ne vocis quoque nostræ poscatur usura: præsertim cum studium a nobis Dominus, non profectum requirat. Unde scribendi aliquid sententia fuit. Majore siquidem pudoris periculo auditur vox nostra quam legitur; liber enim non erubescit.

2. Et quidem ingenio diffisus, sed divinæ misericordiæ provocatus exemplis, sermonem meditari audeo; nam, volente Deo, etiam asina loquuta est. Quod si mihi sub istius sæculi oneribus constituto adsistat Angelus, ego quoque muta diu ora laxabo; potest enim solvere impedimenta imperitiæ, qui in illa asina solvit naturæ. In arca veteris Testamenti virga floruit sacerdotis: facile Deo ut in sancta Ecclesia de nostris quoque nodis * flos germinet. Cur autem desperandum quod Dominus loquatur in hominibus, qui est loquutus in sentibus? Deus nec rubum est dedignatus. Atque utinam meas quoque illuminet spinas. Erunt fortassis qui etiam in nostris sentibus aliquem mirentur lucere fulgorem, erunt quos spina nostra non urat, erunt quibus de rubo audita vox nostra solvat de pedibus calceamentum, ut impedimentis corporalibus exuatur mentis incessus.

3. Sed hæc sanctorum merita virorum. Utinam me sub illa infructuosa adhuc ficu jacentem ex aliqua Jesus parte respiceret! ferret quoque post triennium

* Cum nihil antiquius haberet vir sanctus, quam ut populum sibi creditum salutari doctrina informaret, operæ pretium episcopatus sui initio facturum se duxit, si demonstrata virginitatis sanctitudine ad eam profitendam christianas puellas pro sua virili accenderet. Habuit igitur de hoc argumento sermones tanta cum eloquentia et vehementia, ut matria ipsa pervaderent; tantaque persuadendi efficacia, ut matres, ne filiæ suæ tanti doctoris eloquentia adductæ virginitatem Christo consecrarent, eas in conclavi sedulo inclusas ad eum audiendum in Ecclesiam venire non paterentur. Horum excita rumore beata ipsius soror Marcellina, eidem per litteras tam lætum prosperumque successum gratulata est: quem etiam, ut quæ viva voce pronunciabat, quando sibi coram audire minime liceret, sallem transmitteret scripto mandata, obsecravit. Quare ut tam justæ petitioni obsequeretur, conciones suas in tres illos libros, quos etiam nunc habemus, digerere animum induxit anno 377.

* Ambrosius seipsum cum virga rudi ac nodis aspera comparat.

fructus et nostra ficus. Sed unde tantum peccatoribus spei? Utinam saltem ille Evangelicus Dominicæ cultor vineæ ficum nostram fortasse jam jussus excidere, remittat illam et hoc anno, usque dum fodiat, et mittat cophinum stercoris; ne forte de terra suscitet inopem, et de stercore erigat pauperem. Beati qui sub vite et olea equos suos alligant, laborum cursus suorum luci et lætitiæ consecrantes: me ficus adhuc, id est illecebrosa deliciarum obumbrat prurigo mundi, humilis ad altitudinem, fragilis ad laborem, mollis ad usum, sterilis ad fructum.

4. Ac fortasse miretur aliquis cur scribere audeo, qui loqui nequeo. Et tamen si repetamus quæ legimus in Evangelicis scripturis, et sacerdotalibus factis, ac nobis sanctus Zacharias propheta documento sit, inveniet esse quod vox non explicet, et stylus signet. Quod si nomen Johannis reddidit patri vocem, ego quoque desperare non debeo quod vocem licet mutus accipiam, si loquar Christum: cujus quidem generationem juxta propheticum dictum quis enarrabit? Et ideo quasi servus, Domini familiam prædicabo; immaculatus enim Dominus immaculatam sibi familiam etiam in hoc pleno colluvionum fragilitatis humanæ corpore consecravit.

CAPUT II.

Docet libri sui auspicato proferri exordium, cum Natalis dies esset virginis, beatæ Agnetis videlicet: quam a nomine, a pudore, a martyrio elegantissime commendat: sed potissimum ab ætate, quippe quæ annos duodecim nata, terrores, promissa, cruciatus, mortem denique ipsam virili prorsus constantia devicerit.

5. Et bene procedit, ut quoniam hodie natalis est virginis, de virginibus sit loquendum, et a prædicatione liber sumat exordium. Natalis est virginis, integritatem sequamur. Natalis est martyris, hostias immolemus. Natalis est sanctæ Agnes, mirentur viri, non desperent parvuli, stupeant nuptæ, imitentur innuptæ. Sed quid dignum de ea loqui possumus, cujus ne nomen quidem vacuum luce laudis fuit *? Devotio supra ætatem, virtus supra naturam; ut mihi videatur non hominis habuisse nomen, sed oraculum martyris, quo indicavit quid esset futura.

6. Habeo tamen unde mihi subsidium comparetur. Nomen virginis titulus est pudoris. Appellabo martyrem, prædicabo virginem. Satis prolixa laudatio est, quæ non quæritur, sed tenetur. Facessant igitur ingenia, eloquentia conticescat. Vox una præconium est. Hanc senes, hanc juvenes, hanc pueri canant. Nemo est laudabilior, quam qui ab omnibus laudari potest. Quot homines, tot præcones, qui martyrem prædicant, dum loquuntur.

7. Hæc duodecim annorum martyrium fecisse traditur. Quo detestabilior crudelitas, quæ nec minusculæ pepercit ætati: immo magna vis fidei, quæ etiam ab illa testimonium invenit ætate. Fuitne in illo corpusculo vulneri locus? Et quæ non habuit quo ferrum reciperet, habuit quo ferrum vinceret. At istius ætatis puellæ torvos etiam vultus parentum ferre non possunt, et acu districta solent puncta flere, quasi vulnera. Hæc inter cruentas carnificum impavida manus, hæc stridentium gravibus immobilis tractibus catenarum, nunc furentis mucroni militis totum offerre corpus, mori adhuc nescia, sed parata: vel si ad aras invita raperetur, tendere Christo inter ignes manus, atque in ipsis sacrilegis focis trophæum Domini signare victoris: nunc ferratis colla manusque ambas inserere nexibus; sed nullus tam tenuia membra poterat nexus includere.

8. Novum martyrii genus! Nondum idonea pœnæ, et jam matura victoriæ: certare difficilis, facilis coronari: magisterium virtutis implevit, quæ præjudicium vehebat ætatis. Non sic ad thalamum nupta properaret, ut ad supplicii locum læta successu, gradu

* Dicitur laudabile hoc nomen esse, quod agna sive Agnes, græce ἁγνή, id est, pura, tum innocentiæ symbolum sit, tum religionis cum ad sacrificium quondam maxime destinatum fuerit illud animal.

festina virgo processit, non intorto crine caput compta, sed Christo : non flosculis redimita, sed moribus. Flere omnes, ipsa sine fletu. Mirari plerique quod tam facile vitæ suæ prodiga, quam nondum hauserat, jam quasi perfuncta donaret. Stupere universi, quod jam divinitatis testis existeret, quæ adhuc arbitra sui per ætatem esse non posset. Effecit denique ut ei de Deo crederetur, cui de homine adhuc non crederetur : QUIA QUOD ultra naturam est, de auctore naturæ est.

9. Quanto terrore egit carnifex ut timeretur, quantis blanditiis ut suaderet, quantorum vota ut sibi ad nuptias perveniret? At illa : Et hæc Sponsi injuria est exspectare placiturum. Qui me sibi prior elegit, accipiet. Quid, percussor, moraris? Pereat corpus quod amari potest oculis quibus nolo. Stetit, oravit, cervicem inflexit. Cerneres trepidare carnificem, quasi ipse addictus fuisset : tremere percussoris dextram, pallere ora alieno timentis periculo, cum puella non timeret suo. Habetis igitur in una hostia duplex martyrium, pudoris et religionis. Et virgo permansit, et martyrium obtinuit.

CAPUT III.

Variis e capitibus virginitatis laudes petuntur, sed hinc imprimis quod e cœlo Verbum elicere in terram ipsa meruerit; unde postea ejus studium quod sub antiquo fœdere in paucis floruerat, propagatum est in innumeris.

10. INVITAT nunc integritatis amor, et tu, soror sancta, vel mutis tacita moribus, ut aliquid de virginitate dicamus; ne veluti transitu quodam perstricta videatur, quæ principalis est virtus. Non enim ideo laudabilis virginitas, quia et in martyribus reperitur, sed quia ipsa martyres faciat.

11. Quis autem humano eam possit ingenio comprehendere, quam nec natura suis inclusit legibus? Aut quis naturali voce complecti, quod supra usum naturæ sit? E cœlo accersivit quod imitaretur in terris. Nec immerito vivendi sibi usum quæsivit e cœlo, quæ sponsum sibi invenit in cœlo. Hæc nubes, aera, Angelos, sideraque transgrediens, Verbum Dei in ipso sinu Patris invenit, et toto hausit pectore. Nam quis tantum cum invenerit, relinquat boni? *Unguentum enim exinanitum est nomen tuum : propterea adolescentulæ dilexerunt te, et adtraxerunt te.* Postremo non meum est illud, quoniam quæ non nubent, neque nubentur, erunt sicut Angeli in cœlo. Nemo ergo miretur si Angelis comparentur, quæ Angelorum Domino copulantur. Quis igitur neget hanc vitam fluxisse de cœlo, quam non facile invenimus in terris, nisi postquam Deus in hæc terreni corporis membra descendit? Tunc in utero virgo concepit, et Verbum caro factum est, ut caro fieret Deus.

12. Dicet aliquis : Sed etiam Elias nullis corporei coitus fuisse permixtus cupiditatibus invenitur. Ideo ergo curru raptus ad cœlum, ideo cum Domino apparet in gloria, ideo Dominici venturus est præcursor adventus. Et Maria tympanum sumens pudore virgineo choros duxit. Sed considerate cujus illa speciem tunc gerebat. Nonne Ecclesiæ, quæ religiosos populi cœtus qui carmina divina concinerent, immaculato virgo spiritu copulavit? Nam etiam templo Hierosolymis fuisse legimus virgines deputatas. Sed quid Apostolus dicit? *Hæc autem in figura contingebant illis, ut essent indicia futurorum*; figura enim in paucis est, vita in pluribus.

13. At vero posteaquam Dominus in corpus hoc veniens, contubernium divinitatis et corporis sine ulla concretæ confusionis labe sociavit, tunc toto orbe diffusus corporibus humanis vitæ cœlestis usus inolevit. Hoc illud est quod ministrantes in terris Angeli declararunt futurum genus, quod ministerium Domino immaculati corporis obsequiis exhiberet. Hæc est cœlestis illa militia, quam laudantium exercitus Angelorum promittebat in terris. Habemus ergo auctoritatem vetustatis a sæculo, plenitudinem professionis a Christo.

CAPUT IV.

Negatur virginitatis decus in ethnicis ullis umquam exstitisse, puta in vestalibus, sacris deæ phrygiæ ac Liberi patris, atque etiam in philosophis: ubi et de Pythagorea virgine, in qua tametsi laudatur animi magnitudo, continentia tamen desideratur; cum utraque in nostris virginibus emineat.

14. Certe non est hoc mihi commune cum gentibus, non populare cum barbaris, non cum cæteris animantibus usitatum : cum quibus etsi unum eumdemque vitalem aeris hujus carpimus spiritum, vulgarem terreni corporis participamus statum, generandi quoque non discrepamus usu; hoc solo tamen naturæ parilis convicia declinamus, quod virginitas affectatur a gentibus, sed consecrata violatur : incursatur a barbaris, nescitur a reliquis.

15. Quis mihi prætendit Vestæ virgines et Palladis sacerdotes? Qualis ista est non morum pudicitia, sed annorum : quæ non perpetuitate, sed ætate præscribitur? Petulantior est talis integritas, cujus corruptela seniori servatur ætati. Ipsi docent virgines suas non debere perseverare, nec posse, qui virginitati finem dederunt. Qualis autem est illa religio, ubi pudicæ adolescentes jubentur esse, impudicæ anus? Sed nec illa pudica est, quæ lege retinetur : et illa impudica, quæ lege dimittitur. O mysteria! o mores! ubi necessitas imponitur castitati, auctoritas libidini datur. Itaque nec casta est, quæ metu cogitur : nec honesta, quæ mercede conducitur : nec pudor ille, qui intemperantium oculorum quotidiano expositus convicio, flagitiosis adspectibus verberatur. Conferuntur immunitates, offeruntur pretia; quasi non hoc maximum petulantiæ sit indicium castitatem vendere. Quod pretio promittitur, pretio solvitur, pretio addicitur, pretio adnumeratur. Nescit redimere castitatem, quæ vendere solet.

16. Quid de sacris phrygiis * loquar, in quibus impudicitia disciplina est, atque utinam sexus fragilioris! Quid de orgiis Liberi, ubi religionis mysterium est incentivum libidinis? Qualis igitur potest ibi vita esse sacerdotum, ubi colitur stuprum deorum? Non habent igitur sacram virginem.

17. Videamus ne forte aliquam vel philosophiæ præcepta formaverint, quæ magisterium sibi omnium solet vindicare virtutum. Pythagorea quædam una ex virginibus celebratur fabula, cum a tyranno cogeretur secretum prodere, ne quid in se ad extorquendam confessionem vel tormentis liceret, morsu linguam abscidisse, atque in tyranni faciem despuisse; ut qui interrogandi finem non faciebat, non haberet quam interrogaret *.

18. Eadem tamen forti animo, sed tumenti utero, exemplum taciturnitatis et proluvium castitatis victa est cupiditatibus, quæ tormentis vinci nequivit. Igitur quæ mentis potuit tegere secretum, corporis non texit opprobrium. Vicit naturam, sed non tenuit disciplinam. Quam vellet in voce munimentum sui pudoris existere! Eoque fortasse erudierat illam patientia, ut culpam negaret. Non igitur invicta undique; nam et tyrannus, licet non potuerit invenire quod interrogabat, tamen quod non interrogabat, invenit.

19. Quanto nostræ virgines fortiores, quæ vincunt etiam quas non vident potestates : quibus non tantum de carne et sanguine, sed etiam de ipso mundi principe sæculique rectore victoria est! Ætate utique Agnes minor, sed virtute major, triumpho numerosior, constantia confidentior, non sibi linguam propter metum abstulit, sed propter trophæum reservavit. Nihil enim habuit quod prodi timeret, cujus non erat criminosa, sed religiosa confessio. Itaque illa secretum tantummodo celavit, hæc probavit Dominum, quem quia ætas nondum poterat confiteri, natura confessa est.

* *Sacra Phrygia* celebrabantur in honorem Cybeles matris Deorum, cujus sacerdotes erant evirati.

* Per virginem illam Pythagoream videtur sanctus Præses indicare Leænam Harmodii et Aristogitonis amicam, quæ eorum adversus Hipparchum conspirationis conscia et deprehensa, cum libera linguæ abscissione silentium retinuisset, statuam meruit sub figura leænæ ore patulo et lingua vacuo expressam.

CAPUT V.

Virginitatis patriam cœlum esse, auctorem vero Dei Filium : qui cum virgo esset ante virginem, ex virgine tamen editus virginem Ecclesiam duxit uxorem. Ab ipsa susceptos nos omnes esse, cujus dotes nonnullæ commemorantur. Ejusdem filias hinc præcellere quod virginitas non subjiciatur præcepto, quodque ad pietatis cultum facultatem suppeditet quam expeditissimam.

20. In laudationibus solet patria prædicari et parentes; ut commemoratione auctoris dignitas successionis exaggeretur : ego licet laudationem non susceperim virginitatis, sed expressionem, ad rem tamen pertinere arbitror, ut quæ sit ei patria, quis auctor, appareat. Ac prius ubi sit patria definiamus. Si enim ibi est patria, ubi genitale domicilium : in cœlo profecto est patria castitatis. Itaque hic advena, ibi incola est.

21. Quid autem est castitas virginalis nisi expers contagionis integritas? Atque ejus auctorem quem possumus æstimare, nisi immaculatum Dei Filium, cujus caro non vidit corruptionem, divinitas non est experta contagionem? Videte igitur quanta virginitatis merita sint. Christus ante virginem, Christus ex virgine; a Patre quidem natus ante sæcula, sed ex virgine natus ob sæcula. Illud naturæ suæ, hoc nostræ utilitatis est. Illud erat semper, hoc voluit.

22. Spectate et aliud virginitatis meritum: Christus virginis sponsus, et, si dici potest, Christus virgineæ castitatis; (virginitas enim Christi, non virginitatis est Christus); virgo est ergo quæ nupsit, virgo quæ nos suo utero portavit, virgo quæ genuit, virgo quæ proprio lacte nutrivit, de qua legimus : *Quanta fecit virgo Hierusalem? Non deficient de petra ubera, neque nix a Libano, aut declinabit aqua valido vento quæ portatur.* Qualis est hæc virgo quæ Trinitatis fontibus irrigatur : cui de petra fluunt aquæ, non deficiunt ubera, mella funduntur? Petra autem est juxta Apostolum Christus. Ergo a Christo non deficiunt ubera, claritas a Deo, flumen ab Spiritu. Hæc est Trinitas quæ Ecclesiam suam irrigat, Pater, Christus, et Spiritus.

23. Sed et jam a matre descendamus ad filias. *De virginibus*, inquit sanctus Apostolus, *præceptum Domini non habeo.* Si Doctor gentium non habuit, habere quis potuit? Et præceptum quidem non habuit, sed habuit exemplum. Non enim imperari potest virginitas, sed optari; nam quæ supra nos sunt, in voto magis quam in magisterio sunt. *Sed volo vos*, inquit, *sine sollicitudine esse. Nam qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo..... et virgo cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu. Nam quæ nupta est, cogitat quæ mundi sunt, quomodo placeat viro suo.*

CAPUT VI.

Sanctus vir a se minime damnari matrimonium contestatus, tamen ut bona mulierum ac virginum inter se componat, primo quæ mala fœcunditatem comitentur, puta dolores pariendi, molestias educandi, addictam viro servitutem, nimiam formæ atque ornamentorum curam, proponit : tum illis opponit majorem virginum formæ gratiam feliciorem que fœcunditatem; quibus eas Ecclesiæ perquam similes fieri adseverat.

24. Non ego quidem dissuadeo matrimonium, sed virginitatis adtexo beneficium. *Qui infirmus est*, inquit, *olera manducet.* Aliud exigo, aliud admiror. *Alligatus es uxori? Noli quærere solutionem. Solutus es ab uxore? Ne quæsieris uxorem.* Hoc præceptum est copulatis. De virginibus autem quid ait? *Et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit : et qui non jungit, melius facit.* Illa non peccat, si nubat : hæc si non nubat, æterna est. Ibi remedium infirmitatis, hic gloria castitatis. Illa non reprehenditur, ista laudatur.

25. Conferamus, si placet, bona mulierum cum ultimis virginum. Jactet licet fœcundo se mulier nobilis partu : quo plures generaverit, plus laborat. Numeret solatia filiorum, sed numeret pariter et molestias. Nubit et plorat. Qualia sunt vota, quæ flentur! Concipit, et gravescit. Prius utique impedimentum fœcunditas incipit adferre, quam fructum. Parturit, et ægrotat. Quam dulce pignus quod a periculo incipit, et in periculis desinit, prius dolori futu-

rum, quam voluptati! Periculis emitur, nec pro arbitrio possidetur.

26. Quid recenseam nutriendi molestias, instituendi et copulandi? Felicium sunt istæ miseriæ. Habet mater hæredes, sed auget dolores. Nam de adversis non oportet dicere, ne sanctissimorum parentum animi contremiscant. Vide, mi soror, quam grave sit pati, quod non oportet audiri. Et hæc in præsenti sæculo. Venient autem dies, quando dicant: *Beatæ steriles, et ventres qui non genuerunt.* Filiæ enim hujus sæculi generantur, et generant: filia autem regni abstinet a voluptate viri, et a voluptate carnis; ut sit sancta corpore et spiritu.

27. Quid ergo famulatus graves et addicta viris servitia replicem feminarum, quas ante jussit Deus servire quam servos? Quæ eo prosequor, ut indulgentius obsequantur; quibus hoc si probæ, merces est caritatis: si improbæ, pœna delicti.

28. Hinc illa nascuntur incentiva vitiorum, ut quæsitis coloribus ora depingant, dum viris displicere formidant; et de adulterio vultus meditantur adulterium castitatis. Quanta hic amentia, effigiem mutare naturæ, picturam quærere; et dum verentur maritale judicium, prodere suum? Prior enim de se pronuntiat, quæ cupit mutare quod nata est. Ita dum alii studet placere, prius sibi ipsa displicet. Quem judicem, mulier, veriorem requirimus deformitatis tuæ, quam te ipsam, quæ videri times? Si pulcra es, quid absconderis? Si deformis, cur te formosam esse mentiris, nec tuæ conscientiæ, nec alieni gratiam erroris habitura? Ille enim alteram diligit, tu alteri vis placere. Et irasceris si amet aliam, qui adulterare in te docetur? Mala magistra es injuriæ tuæ. Lenocinari enim refugit, etiam quæ passa lenonem est; ac licet vilis mulier, non alteri tamen, sed sibi peccat: tolerabilioraque propemodum in altero crimina sunt; ibi enim pudicitia, hic natura adulteratur.

29. Jam quanto pretio opus est, ne etiam pulcra displiceat? Hinc pretiosa collo dependent monilia, inde per humum vestis trahitur aurata. Emitur igitur hæc species, an habetur? Quid quod etiam ad odorem variæ adhibentur illecebræ? Gemmis onerantur aures, oculis color alter infunditur. Quid ibi remanet suum, ubi tam multa mutantur? Sensus suos amittit mulier, et vivere posse se credit!

30. Vos vero beatæ virgines, quæ talia tormenta potius quam ornamenta nescitis: quibus pudor sanctus verecunda suffusus ora, et bona castitas est decori: non humanis addictæ oculis, alieno errore merita vestra pensatis. Habetis sane et vos vestræ militiam pulcritudinis, cui virtutis militat forma, non corporis: quam nulla extinguit ætas, nulla eripere mors potest, nulla ægritudo corrumpere. Solus formæ arbiter petatur Deus, qui etiam in corpore minus pulcro diligat animas pulcriores. Non uteri onus notum, non dolor partus; et tamen numerosior soboles piæ mentis, quæ omnes pro liberis habet: fœcunda successoribus, sterilis orbitatibus, nescit funera, novit hæredes.

31. Sic sancta Ecclesia immaculata coitu, fœcunda partu, virgo est castitate, mater est prole. Parturit itaque nos virgo non viro plena, sed spiritu. Parit nos virgo non cum dolore membrorum, sed cum gaudiis Angelorum. Nutrit nos virgo non corporis lacte, sed Apostoli, quo infirmam adhuc crescentis populi lactavit ætatem. Quæ igitur nupta plures liberos habet quam sancta Ecclesia, quæ virgo est sacramentis, mater est populis, cujus fœcunditatem etiam Scriptura testatur dicens: *Quoniam plures filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum?* Nostra virum non habet, sed habet sponsum; eo quod sive Ecclesia in populis, sive anima in singulis, Dei Verbo, sine ullo flexu pudoris, quasi sponso innubit æterno, effœta injuriæ, fœta rationis.

CAPUT VII.

Parentes ut ad virginitatem filias instituant, hortatur, eisque quot molestiæ nascantur ex voluptate quam illi quærunt in nepotibus, ponit ob oculos. Negat tamen a se prohiberi nuptias; quin immo illas contra hæreticos earumdem adversarios tuetur:

cæterum ipsis virginitatem anteponens, quanta sit virginum sponsi pulcritudo, quibusve ab eo muneribus illæ donentur, explicat: tum expositis in eam rem Canticorum locis aliquot, inde morum ac virtutum præcepta exprimit virginum conditioni accommodata

52. AUDISTIS, parentes, quibus erudire virtutibus, quibus instituere disciplinis filias debeatis; ut habere possitis quarum meritis vestra delicta rediman-tur. Virgo Dei donum est, munus parentis, sacerdotium castitatis. Virgo matris hostia est, cujus quotidiano sacrificio vis divina placatur. Virgo individuum pignus parentum, quæ non dote sollicitet, non emigratione destituat*, non offendat injuriis.

53. Sed nepotes aliquis habere desiderat, et avi nomen adquirere. Primum suos tradit, dum quærit alienos: deinde certis defraudari incipit, dum sperat incertos: confert opes proprias, et adhuc poscitur; nisi dotem solvat, exigitur: si diu vivat, onerosus est. Emere istud est generum, non adquirere, qui parentibus filiæ vendat adspectus. Ideone tot mensibus gestatur utero, ut in alienam transeat potestatem? Ideo commendandæ virginis cura suscipitur, ut citius parentibus auferatur.

54. Dicet aliquis: Ergo dissuades nuptias? Ego vero suadeo, et eos damno qui dissuadere consuerunt; ut pote qui Saræ ac Rebeccæ et Rachel, cæterarumque veterum conjugia feminarum pro documentis singularium virtutum recensere soleam. Qui enim copulam damnat, damnat et filios: et ductam per successionum seriem generis societatem damnat humani. Nam quemadmodum duratura in sæculum ætas succedere posset ætati, nisi gratia nuptiarum procreandæ studium sobolis incitaret? Aut quomodo prædicari potest quod immaculatus Isaac ad altaria Dei victima paternæ pietatis accessit, quod Israel humano situs in corpore Deum vidit, et religiosum populo dedit nomen, quorum originem damnat? Unum sane habent homines licet sacrilegi, quod in his etiam a sapientissimis probetur; quia conjugia damnando, profitentur se non debuisse nasci.

55. Non itaque dissuadeo nuptias, sed fructus sacratæ virginitatis enumero. Paucarum quippe hoc munus est, illud omnium. Nec potest esse virginitas, nisi habeat unde nascatur. Bona cum bonis comparo, quo facilius quid præstet, eluceat. Neque meam ullam sententiam adfero, sed eam repeto, quam edidit Spiritus sanctus per Prophetam: *Melior est*, inquit, *sterilitas cum virtute*.

56. Primum enim quod nupturæ præ cæteris concupiscunt, ut sponsi decore se jactent, eo necesse est impares sacris se fateantur esse virginibus, quibus solis contingit dicere: *Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis.* Quis est iste sponsus? Non vilibus addictus obsequiis, non caducis superbus divitiis: sed cujus sedes in sæculum sæculi. Filiæ regum in honore ejus. *Adstitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, varietate circumamicta* virtutum. *Audi* igitur, *filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum et domum patris tui; quoniam concupivit Rex speciem tuam, quia ipse est Deus tuus.*

57. Et adverte quantum tibi Spiritus sanctus scripturæ divinæ testificatione detulerit regnum, aurum, pulcritudinem: regnum, vel quia sponsa es regis æterni, vel quia invictum animum gerens, ab illecebris voluptatum non captiva haberis, sed quasi regina dominaris: aurum, quia sicut illa materies examinata igne pretiosior est, ita corporis species virginalis Spiritui consecrata divino, formæ suæ adquirit augmentum: pulcritudinem vero quis potest majorem existimare decore ejus, quæ amatur a Rege, probatur a Judice, dicatur Domino, consecratur Deo: semper sponsa, semper innupta; ut nec amor finem habeat, nec damnum pudor.

58. Hæc profecto vera pulcritudo est, cui nihil deest, quæ sola meretur audire a Domino: *Tota es formosa, proxima mea, et reprehensio non est in te. Sponsa, veni huc a Libano, veni huc a*

* Nondum monasteria virginum Mediolani fuerant instituta.

Libano, transibis et pertransibis a principio fidei, a capite Sanir et Hermon, a latibulis leonum, a montibus pardorum. Quibus indiciis ostenditur perfecta, et irreprehensibilis virginalis animæ pulcritudo, altaribus consecrata divinis, inter occursus et latibula spiritalium bestiarum non inflexa mortalibus, sed intenta mysteriis Dei meruisse dilectum, cujus ubera plena lætitiæ : *Vinum enim lætificat cor hominis.*

39. *Odor*, inquit, *vestimentorum tuorum super omnia aromata.* Et infra : *Et odor vestimentorum tuorum sicut odor Libani.* Vide quem nobis tribuas, virgo, processum. Primus enim odor tuus super omnia aromata, quæ in Salvatoris missa sunt sepulturam : et emortuos corporis motus, membrorumque redolet obiisse delicias. Secundus odor tuus sicut odor Libani, Dominici corporis integritatem, virgineæ florem castatis exhalat.

CAPUT VIII.

Locum sequentem Canticorum, *Favus distillans, etc.*, sic edisserit, ut inde ansam arripiat cum apibus sacras virgines comparandi.

40. Favum itaque mellis tua opera componant; digna enim virginitas quæ apibus comparetur : sic laboriosa, sic pudica, sic continens. Rore pascitur apis, nescit concubitus, mella componit. Ros quoque virginis est sermo divinus; quia sicut ros Dei verba descendunt. Pudor virginis est intemerata natura. Partus virginis fœtus est labiorum, expers amaritudinis, fertilis suavitatis. In commune labor, communis est fructus.

41. Quam te velim, filiâ, imitatricem esse hujus apiculæ, cui cibus flos est, ore soboles legitur, ore componitur. Hanc imitare tu, filia. Verba tua nullum doli velamen obtendant, nullum habeant fraudis involucrum; ut et puritatem habeant, et gravitatis plena sint.

42. Meritorum quoque tuorum tibi æterna posteritas tuo ore pariatur. Nec soli tibi, sed etiam pluribus congreges (qui scis enim quando a te anima tua reposcatur?), ne receptacula horreorum frumentis coacervata dimittens, nec vitæ tuæ usui profutura, nec meritis, rapiaris eo quo thesaurum tuum ferro non possis. Dives igitur esto, sed pauperibus; ut naturæ participes tuæ, participes sint etiam facultatum.

43. Florem quoque tibi demonstro carpendum, illum utique qui dixit : *Ego flos campi, et lilium convallium. Tamquam lilium in medio spinarum;* quod est evidentis indicii, spiritalium nequitiarum sentibus virtutes obsideri; undo nemo fructum referat, nisi qui cautus accedat.

CAPUT IX.

Pergit alios e Canticis canticorum locos aptare subjecto argumento, et primum virginem ad Christum inquirendum exhortatus, ubinam ille inveniatur, exponit : tum descripta ejusdem secundum utramque naturam præstantia, quibus ab eo perfectionibus Sponsa exornetur, quibusve muniatur præsidiis, aperit : postremo eamdem cum Angelis ob castitatem confert, necnon illi eorum parti quos e cœlo intemperantia deturbavit, præfert.

44. Sume igitur alas, virgo, sed spiritus; ut supervoles vitia, si contingere cupis Christum : *In altis habitat, et humilia respicit;* et species ejus sicut cedrus Libani, qui comam nubibus, radicem terris inserit. Principium enim ejus e cœlo, posteriora ejus in terris, fructus cœlo, proximos edit. Scrutare diligentius tam bonum florem, necubi eum in pectoris tui convalle reperias; humilibus enim frequenter inhalatur.

45. Amat generari in hortis, in quibus eum Susanna dum deambularet, invenit: mori prius, quam violari parata. Qui sint autem horti, ipse demonstrat dicens : *Hortus conclusus, soror mea Sponsa, hortus conclusus, fons signatus;* eo quod in hortis hujusmodi impressa signaculis imagine Dei, sinceri fontis unda resplendeat; ne volutabris spiritalium bestiarum sparsa cœno fluenta turbentur. Hinc ille murali septus spiritu pudor clauditur, ne pateat ad rapinam. Itaque sicut hortus furibus inaccessus vitem redolet, fragrat oleam, rosam renidet; ut in vite religio, in olea pax, in rosa pudor sacratæ virginitatis inolescat. Hic est odor quem Jacob patri-

archa fragravit, quando meruit audire: *Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni.* Nam licet plenus omnibus ferre fructibus patriarchæ sancti fuerit ager; ille tamen fruges majore virtutis labore generavit, hic flores.

46. Accingere itaque, virgo, et si vis hujuscemodi tibi ut hortus adspiret, propheticis eum claude præceptis. Pone custodiam ori tuo, et ostium circumstantiæ labiis tuis; ut etiam tu possis dicere: *Tamquam malus in lignis nemoris, ita fraternus meus in medio filiorum. In umbra ejus concupivi et sedi, et fructus ejus dulcis in faucibus meis. Inveni quem dilexit anima mea, tenui eum, et non relinquam. Descendit fraternus meus in hortum suum, ut manducet fructum pomorum suorum. Veni, fraterne mi, exeamus in agrum. Pone me ut sigillum in cor tuum, et velut signaculum super brachium tuum. Fraternus meus candidus et rubeus.* Decet enim ut plene noveris, virgo, quem diligis, atque omne in eo et ingenitæ divinitatis et adsumptæ mysterium incorporationis agnoscas. Candidus merito, quia Patris splendor: rubeus, quia partus est virginis. Color in eo fulget et rutilat utriusque naturæ. Memento tamen antiquiora in eo divinitatis insignia, quam corporis sacramenta; quia non cœpit a virgine, sed qui erat, venit in virginem.

47. Ille discretus a militibus, ille lancea vulneratus, ut nos sacri vulneris cruore sanaret, respondebit tibi profecto (est enim mitis et humilis corde, blandus adspectu): *Exsurge Aquilo, et veni Auster, adspira hortum meum, et fluant aromata mea.* Ex omnibus enim partibus mundi odor sacratæ religionis inolevit, dilectæque virginis membra fragrarunt. *Formosa es, proxima mea, ut bona opinio: pulcra, ut Hierusalem.* Non caduci itaque corporis pulcritudo vel morbo peritura, vel senio; sed nullis obnoxia casibus opinio bonorum numquam moritura meritorum, virginibus est decori.

48. Et quoniam non humanis jam, sed cœlestibus, quorum vitam vivis in terris, digna es comparari: accipe a Domino præcepta quæ serves. *Pone me ut sigillum*, inquit, *in cor tuum, et velut signaculum super brachium tuum:* quo signatiora prudentiæ tuæ factorumque documenta promantur, in quibus figura Dei Christus eluceat, qui paternæ ambitum exæquans naturæ, totum quidquid a Patre divinitatis adsumsit, expressit. Unde etiam apostolus Paulus in Spiritu nos dicit esse signatos; quoniam Patris imaginem habemus in Filio, sigillum Filii habemus in Spiritu. Hac Trinitate signati caveamus diligentius, ne quod accepimus pignus in cordibus nostris, aut morum levitas, aut ullius adulterii fraus resignet.

49. Sed facessat hic sacris virginibus metus, quibus tanta præsidia tribuit primum Ecclesia, quæ teneræ prolis sollicita successu, ipsa quasi murus abundantibus n modum turrium increscit uberibus, donec soluto obsidionis hostilis incursu, pacem validæ juventuti maternæ præsidio virtutis adquirat. Unde et Propheta ait: *Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis.*

50. Tum ipse pacis Dominus postquam validioribus brachiis commissa sibi vineta complexus, palmites suos gemmare conspexerit, vultu præsule, nascentibus fructibus auras temperat, sicut ipse testatur dicens: *Vinea mea est in conspectu meo, mille Salomoni, et ducenti qui servant fructum ejus.*

51. Supra ait: *Sexaginta potentes in circumitu propaginis ejus, strictis armatos ensibus, et eruditos prœliaribus disciplinis;* hic mille et ducentos. Crevit numerus, ubi crevit et fructus; quia quo sanctior quisque, eo communitior. Sic Elisæus propheta exercitus Angelorum præsidia sibi adesse monstravit: sic Jesus Nave ducem militiæ cœlestis agnovit. Possunt igitur fructum in nobis custodire, qui possunt etiam militare pro nobis. Vobis autem, virgines sanctæ, speciale præsidium est, quæ intemerato pudore sacrum Domini servatis cubile. Neque mirum si pro vobis Angeli militant, quæ Angelorum moribus militatis. Meretur eorum præsidium castitas virginalis, quorum vitam meretur.

52. Et quid pluribus exsequar laudem castitatis? Castitas etiam Angelos fecit.

Qui eam servavit, Angelus est : qui perdidit, diabolus. Hinc religio etiam nomen accepit. Virgo est, quæ Deo nubit : meretrix, quæ deos fecit. Nam de resurrectione quid dicam, cujus præmia jam tenetis? *In resurrectione autem neque nubent, neque ducent uxores : sed erunt sicut Angeli*, inquit, *in cœlo*. Quod nobis promittitur, vobis præsto est, votorumque nostrorum usus apud vos. De hoc mundo estis, et non estis in hoc mundo. Sæculum vos habere meruit, tenere non potuit.

53. Quam præclarum autem Angelos propter intemperantiam suam in sæculum cecidisse de cœlo, virgines propter castimoniam in cœlum transisse de sæculo? Beatæ virgines, quas non illecebra sollicitat corporum, non colluvio præcipitat voluptatum! CIBUS PARCIMONIÆ, potus abstinentiæ docet vitia nescire, qui docet causas nescire vitiorum. Causa peccandi etiam justos sæpe decepit. Hinc populus Dei postquam sedit manducare et bibere, Deum negavit. Hinc Lot concubitus filiarum ignoravit, et pertulit. Hinc inversis vestigiis filii Noe patris quondam pudenda texerunt; quæ procax vidit, modestus erubuit, pius texit, offensurus si et ipse vidisset. Quanta vini est vis, ut quem diluvia non nudaverunt, vina nudarent.

CAPUT X.

Ultima virginitatis laus proponitur, avaritiæ nimirum immunitas. Hujus occasione sanctus Præsul sorori in mentem revocat, quanta sit illius felicitas quæ non cogatur luxui atque vanitati, quibus nupturæ mancipantur, morem gerere.

54. QUID illud? Quantæ felicitatis est, quod nulla vos habendi cupiditas inflammat? Pauper quod habes poscit, quod non habes non requirit. Fructus laboris tui thesaurus est inopi; et duo æra si sola sint, census est largientis.

55. Audi ergo, soror, quantis careas. Nam cavere quid debeas, nec meum est docere, nec tuum discere; perfectæ enim virtutis usus magisterium non desiderat, sed informat. Cernis ut pomparum ferculis similis incedat, quæ se componit ut placeat, omnium in se vultus et ora convertens, eo ipso quo studet placere, deformior : prius enim populo displicet, quam placeat viro. At in vobis rejecta decoris cura plus decet : et hoc ipsum quod vos non ornatis, ornatus est.

56. Cerne laceras vulneribus aurès, et depressæ onera miserare cervicis. Non sunt allevamenta pœnarum discrimina metallorum. Hinc collum catena constringit, inde pedem compes includit. Nihil refert auro corpus oneretur an ferro. Sic cervix premitur, sic gravatur incessus. Nil pretium juvat; nisi quod vos, mulieres, ne pereat vobis pœna, trepidatis. Quid interest, utrum aliena sententia, an vestra vos damnet! Hinc vos etiam miserabiliores quam qui publico jure damnantur, quod illi optant exui, vos ligari.

57. Quam vero miserabilis illa conditio, quod tamquam mancipii forma venalis nuptura licitatur; ut qui pretio vicerit, emat! Tolerabilius tamen mancipia veneunt, quæ sæpe sibi dominos eligunt : virgo si eligat, crimen est; si non eligat, contumelia. Quæ quamvis pulcra sit et decora, et timet et cupit videri : cupit ut se carius vendat : timet, ne hoc ipsum dedeceat quod videtur. Quanta autem votorum ludibria, et ad procorum eventus suspecti metus, ne pauper illudat, ne dives fastidiat, ne pulcher irrideat, ne nobilis spernat!

CAPUT XI.

Objicientibus frequentium Ambrosii ad virginitatem exhortationum nullum fructum esse ut satisfaciat, adducit exempla cum aliarum virginum, tum Mauritaniensium ac Bononiensium : sed harum imprimis virtutes ac propagandæ virginitatis ardorem laudat.

58. DICET aliquis : Tu nobis quotidie virginum canis laudes. Quid faciam qui eadem quotidie cantito, et proficio nihil? Sed non mea culpa. Denique de Placentino sacrandæ virgines veniunt, de Bononiensi veniunt, de Mauritania veniunt, ut hic velentur. Magnam rem videtis. Hic tracto, et alibi persuadeo. Si ita est, alibi tractemus, ut vobis persuadeamus.

59. Quid, quod etiam qui me non audiunt, sequuntur: qui audiunt, non sequuntur? Nam pleraque virgines cognovi velle, et prohiberi etiam prodire a matribus, et quod est gravius, viduis, cum quibus hic mihi sermo est. Nempe si hominem vellent amare filiæ vestræ, per leges possent eligere quem vellent. Quibus igitur hominem eligere licet, Deum non licet?

60. Contuemini quam dulcis pudicitiæ fructus sit, qui barbaricis quoque inolevit affectibus. Ex ultimis infra ultraque Mauritaniæ partibus deductæ virgines hic sacrari gestiunt; et cum sint omnes familiæ in vinculis*, pudicitia tamen nescit esse captiva. Profitetur regnum æternitatis, quæ mœret injuriam servitutis.

61. Nam quid de Bononiensibus virginibus loquar, fœcundo pudoris agmine, quæ mundanis se deliciis abdicantes, sacrarium virginitatis incolunt? Sine contubernali** sexu, contubernali pudore provectæ ad vicenarium numerum, et centenarium fructum, relictoque parentum hospitio, tendunt in tabernaculis Christi, indefessæ milites castitatis: nunc canticis spiritalibus personant, nunc victum operibus exercent, liberalitati quoque subsidium manu quærunt.

62. Quod si investigandi virgines inoleverit odor (namque præ cæteris speculandi venatum pudoris explorant) totis curarum vestigiis prædam latentem usque ad ipsa cubilia persequuntur: aut si liberior alicujus volatus affulserit, totis omnes videas adsurgere alis, concrepare pennis, emicare plausu; ut casto pudicitiæ choro cingant volantem, donec albenti delectata comitatu, in plagas pudoris et indaginem castitatis, domus patriæ oblita, succedat.

CAPUT XII.

Ut optabile sit virgini favere parentes suos, eam tamen laude majori dignam esse, quam iis reluctantibus divinus amor ad hoc propositum instigaverit. Non timendam igitur nec vim parentum nec patrimonii jacturam: quod memorabili nobilis ac piæ virginis facto confirmatur.

63. Bonum itaque si virgini studia parentum quasi flabra pudoris adspirent: sed illud gloriosius, si teneræ ignis ætatis etiam sine veteribus nutrimentis sponte se rapiat in fomitem castitatis. Dotem negabunt parentes: sed habes divitem sponsum, cujus contenta thesauro patriæ successionis emolumenta non quæras. Quanto dotalibus præstat compendiis casta paupertas?

64. Et tamen quam audistis aliquando propter studium integritatis, legitimæ factam successionis extorrem? Contradicunt parentes; sed volunt vinci. Resistunt primo, quia credere timent: indignantur frequenter, ut discas vincere: abdicationem minantur, ut tentent si potes damnum sæculi non timere: quæsitis blandiuntur illecebris, ut videant si variarum mollire te non queat blanditia voluptatum. Exerceris, virgo, dum cogeris. Et hæc tibi prima certamina, anxia parentum vota proponunt. Vince prius, puella, pietatem. Si vincis domum, vincis sæculum.

65. Sed esto maneant vos damna patrimonii: nonne caducarum et fragilium dispendia facultatum futura cœli regna compensant? Quamquam si verbis cœlestibus credimus, nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios, propter regnum Dei, et non recipiat septies tantum in hoc tempore: in sæculo autem venturo vitam æternam possidebit. Crede fidem tuam Deo: quæ homini pecuniam credis, fœnerare Christo. Bonus depositæ spei custos multiplicatis fidei tuæ talentum solvit usuris. Non fallit veritas, non circumscribit justitia, non decipit virtus. Quod si non creditis oraculo, vel exemplis credite.

66. Memoriæ nostræ puella dudum nobilis in sæculo, nunc nobilior Deo,

* Designatur hoc loco tyrannis non Firmi, ut quidam volunt, cum ille a comite Theodosio, Theodosii Magni parente, anno 373, victus fuerit; sed Gildonis, qui licet in Firmum fratrem pugnasset pro Romanis, eo tamen exstincto, Africam ipsemet oppressit, ac Donatistarum atrociter catholicos divexantium partes adjuvit.

** Id est, masculino, quia feminas sine virorum contubernio degere tunc rarum erat.

cum urgeretur ad nuptias a parentibus et propinquis, ad sacrosanctum altare confugit. Quo enim melius virgo, quam ubi sacrificium virginitatis offertur? Ne is quidem finis audaciæ. Stabat ad aram Dei pudoris hostia, victima castitatis : nunc capiti dexteram sacerdotis imponens, precem poscens, nunc justæ impatiens moræ, ac summum altari subjecta verticem. Num melius, inquit, maforte* me quam altare velabit, quod sanctificat ipsa velamina? Plus talis decet flammeus, in quo caput omnium Christus quotidie consecratur. Quid agitis vos propinqui? quid exquirendis adhuc nuptiis sollicitatis animum? Jamdudum provisas habeo. Sponsum offertis? Meliorem reperi. Quaslibet exaggerate divitias, jactate nobilitatem, prædicate potentiam : habeo eum cui nemo se comparet, divitem mundo, potentem imperio, nobilem cœlo. Si talem habetis non refuto optionem : si non reperitis, non providetis mihi, parentes, sed invidetis.

67. Silentibus cæteris, unus abruptius: Quid si, inquit, pater tuus viveret, innuptam te manere pateretur? Tum illa majori religione, moderatiore pietate : Et ideo fortasse defecit, ne quis impedimentum possit adferre. Quod ille responsum de patre, de se oraculum, maturo sui probavit exitio. Ita cæteri eadem sibi quisque metuentes, favere cœperunt, qui impedire quærebant : nec dispendium debitarum adtulit virginitas facultatum, sed etiam emolumentum integritatis accepit. Habetis, puellæ, devotionis præmium : parentes, cavete offensionis exemplum.

* Dicebatur maforte seu mavorte, velum quoddam quo virginis in consecratione sua caput operiebatur, non secus ac flammeum sive flammeus quo puellæ, dum matrimonio copulabantur, faciem obnubebant, unde *nubere nuptiæque* deducuntur. Attamen nonnumquam etiam flammeus de velo dicitur virgineo.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Ambrosius hoc libro virginum mores instituendos esse cum agnosceret, cur exemplorum viam sibi proposuerit, docet : inde præsumtionis invidia abs se quam modestissime derivata, cur scripto potius quam voce id aggressus sit, monet.

1. Superiore libro quantum virginitatis munus sit, voluimus (non enim potuimus) explicare; ut per se cœlestis gratia muneris invitet legentem. Secundo libro virginem institui decet, et tamquam competentium præceptorum magisteriis erudiri.

2. Sed quoniam nos infirmi ad monendum sumus, et impares ad docendum (debet enim is qui docet supra eum qui docetur excellere), ne vel susceptum deseruisse munus, vel nobis adrogasse amplius videremur, exemplis potius quam præceptis putavimus imbuendam : licet amplius proficiatur exemplo; quoniam nec difficile quod jam factum est æstimatur, et utile quod probatum, et religiosum quod hæreditario quodam paternæ virtutis usu in nos est successione transfusum.

3. Quod si quis nos præsumtionis arguit, arguat potius sedulitatis; quia rogantibus virginibus ne hoc quidem putavi negandum. Malui enim me in periculum deduci pudoris, quam non obsequi voluntati earum, quarum studiis etiam Deus noster placido se indulget adsensu.

4. Sed neque præsumtio notari potest, quoniam cum haberent unde discerent, affectum potius quam magisterium quæsiverunt meum : et excusari sedulitas; quoniam cum haberent auctoritatem martyris ad observantiam disciplinæ, non superfluum judicavi, si nostri sermonis blanditiam derivarem

ad professionis illecebram. Ille docere facilis, qui severo vitia coercet affectu: nos qui docere non possumus, blandiamur.

5. Et quoniam pleræque absentes nostri desiderabant sermonis usum, volumen hoc condidi: quo profectæ ad se vocis meæ munus tenentes, deesse non crederent, quem tenerent. Sed proposita persequamur.

CAPUT II.

Virginibus exemplum Mariæ proponitur, cujus variæ virtutes enumerantur, castitas, humilitas, vitæ asperitas, secessus amor; quæ quidem virtus ubi testimonio evangelico probata est, inde etiam ejus pietas erga propinquas, discendi sedulitas, atque adeundi templi studium commendatur. Narratur denique quemadmodum illa tot muneribus exornata, innumeris virginibus obviam ventura sit, nec sine magnifico triumpho ad thalamum Sponsi, et cœlestia altaria quibus ob castitatem similes fuere, deductura.

6. Sit igitur vobis tamquam in imagine descripta virginitas vita Mariæ, de qua velut speculo refulgeat species castitatis et forma virtutis. Hinc sumatis licet exempla vivendi, ubi tamquam in exemplari magisteria expressa probitatis, quid corrigere, quid effingere, quid tenere debeatis, ostendunt.

7. Primus discendi ardor nobilitas est magistri. Quid nobilius Dei matre? quid splendidius ea, quam Splendor elegit? quid castius ea quæ corpus sine corporis contagione generavit? Nam de cæteris ejus virtutibus quid loquar? Virgo erat non solum corpore, sed etiam mente, quæ nullo doli ambitu sincerum adulteraret affectum: corde humilis, verbis gravis, animi prudens, loquendi parcior, legendi studiosior: non in incerto divitiarum, sed in prece pauperum spem reponens: intenta operi, verecunda sermone, arbitrum mentis solita non hominem, sed Deum quærere: nullum lædere, bene vel omnibus, adsurgere majoribus natu, æqualibus non invidere, fugere jactantiam, rationem sequi, amare virtutem. Quando ista vel vultu læsit parentes? quando dissensit a propinquis? quando fastidivit humilem? quando derisit debilem? quando vitavit inopem; eos solos solita cœtus virorum invisere, quos misericordia non erubesceret, neque prætcriret verecundia? Nihil torvum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inverecundum: non gestus fractior, non incessus solutior, non vox petulantior ut ipsa corporis species simulacrum fuerit mentis, figura probitatis. Bona quippe domus in ipso vestibulo debet agnosci, ac primo prætendat ingressu nihil intus latere tenebrarum; ut mens nostra nullis repagulis corporalibus impedita, tamquam lucernæ lux intus posita foris luceat.

8. Quid ego exsequar ciborum parcimoniam, officiorum redundantiam: alterum ultra naturam superfuisse, alterum pene ipsi naturæ defuisse: illic nulla intermissa tempora, hic congeminatos jejunio dies? Et si quando reficiendi successisset voluntas, cibus plerumque obvius, qui mortem arceret, non delicias ministraret. Dormire non prius cupiditas quam necessitas fuit; et tamen cum quiesceret corpus, vigilaret animus: qui frequenter in somnis aut lecta repetit, aut somno interrupta continuat, aut disposita gerit, aut gerenda prænuntiat.

9. Prodire domo nescia, nisi cum ad Ecclesiam conveniret, et hoc ipsum cum parentibus, aut propinquis. Domestico operosa secreto, forensi stipata comitatu; nullo meliore tamen sui custode quam se ipsa: quæ incessu affatuque venerabilis, non tam vestigium pedis tolleret, quam gradum virtutis adtolleret. Ut tamen alios habeat virgo membrorum custodes suorum, morum autem suorum se habeat ipsa custodem: plures erunt de quibus discat, si ipsa se doceat, quæ virtutes magistras habet; quia quidquid egerit, disciplina est. Sic Maria intendebat omnibus, quasi a pluribus moneretur: sic omnia implebat virtutis officia, ut non tam disceret, quam doceret.

10. Talem hanc Evangelista monstravit, talem Angelus reperit, talem Spiritus sanctus elegit. Quid enim in singulis morer, ut eam parentes dilexerint, extranei prædicaverint, quæ digna fuit

ex qua Dei Filius nasceretur? Hæc ad ipsos ingressus Angeli inventa domi in penetralibus, sine comite, ne quis intentionem abrumperet, ne quis obstreperet; neque enim comites feminas desiderabat, quæ bonas cogitationes comites habebat. Quin etiam tum sibi minus sola videbatur, cum sola esset. Nam quemadmodum sola, cui tot libri adessent; tot Archangeli, tot prophetæ?

11. Denique et Gabriel eam ubi revisere solebat, invenit : et Angelum Maria quasi virum specie mota trepidavit, quasi non incognitum audito nomine recognovit. Ita peregrinata est in viro, quæ non est peregrinata in Angelo; ut agnoscas aures religiosas, oculos verecundos. Denique salutata obmutuit, et appellata respondit : sed quæ primo turbaverat affectum, postea promisit obsequium.

12. Quam vero religiosa in propinquas fuerit, scriptura divina significat. Nam et humilior facta est, ubi se a Deo cognovit electam, et statim ad cognatam suam in montana processit : non utique ut exemplo crederet, quæ jam crediderat oraculo : *Beata* enim, inquit, *quæ credidisti*. Et tribus cum ea mensibus mansit. Tanti autem intervallo temporis non fides quæritur, sed pietas exhibetur. Et hoc posteaquam in utero parentis exsiliens puer matrem Domini salutavit, prius compos devotionis, quam naturæ.

13. Inde tot sequentibus signis, cum sterilis pareret, virgo conciperet, loqueretur mutus, adoraret Magus, exspectaret Simeon, sidera nuntiarent, Maria mobilis ad introitum, immobilis ad miraculum : *Conservabat*, inquit, *hæc omnia in corde suo*. Quamvis mater Domini, discere tamen præcepta Domini desiderabat : et quæ Deum genuerat, Deum tamen scire cupiebat.

14. Quid quod annis quoque omnibus ibat in Hierusalem solemni die paschæ, et ibat cum Joseph? Ubique in virgine comes singularum virtutum est pudor. Hic individuus debet esse virginitati, sine quo non potest esse virginitas. Nec ad templum igitur Maria sine pudoris sui custode processit.

15. Hæc est imago virginitatis. Talis enim fuit Maria, ut ejus unius vita omnium sit disciplina. Si igitur auctor non displicet, opus probemus; ut quæcumque sibi ejus exoptat præmium, imitetur exemplum. Quantæ in una virgine species virtutum emicant? Secretum verecundiæ, vexillum fidei, devotionis obsequium : virgo intra domum, comes ad ministerium, mater ad templum.

16. O quantis illa virginibus occurret, quantas complexa ad Dominum trahet, dicens : Hæc thorum filii mei, hæc thalamos nuptiales immaculato servavit pudore. Quemadmodum eas ipse Dominus commendabit Patri; nimirum illud repetens suum : Pater sancte, istæ sunt quas custodivi tibi, in quibus Filius hominis caput reclinans quievit; peto ut ubi ego sum, et ipsæ sint mecum. Sed si non solis sibi debent prodesse, quæ non solis vixerunt sibi : hæc parentes, hæc redimat fratres. Pater juste, mundus me non cognovit, istæ autem me cognoverunt, et mundum cognoscere noluerunt.

17. Quæ pompa illa, quanta Angelorum lætitia plaudentium, quod habitare mereatur in cœlo, quæ cœlesti vita vixit in sæculo? Tunc etiam Maria tympanum sumens, choros virginales excitabit cantantes Domino, quod per mare sæculi sine sæcularibus fluctibus transierunt. Tunc unaquæque exsultabit dicens : *Et introibo ad altare Dei mei, et ad Deum qui lætificat juventutem meam*. Immolo Deo sacrificium laudis, et reddo Altissimo vota mea.

18. Neque enim dubitaverim vobis patere altaria Dei, quarum mentes altaria confidenter dixerim, in quibus quotidie pro redemtione corporis Christus immolatur. Nam si corpus virginis Dei templum est, animus quid est, qui tamquam membrorum cineribus exagitatis, sacerdotis æterni redopertus manu, vaporem divini ignis exhalat? Beatæ virgines, quæ tam immortali spiratis gratia, ut horti floribus, ut templa religione, ut altaria sacerdote!

CAPUT III.

Ut Maria vitæ informandæ, sic Thecla mortis obeundæ exemplar dicitur. Hanc a bestiis ad quas damnata fuerat, non solum nihil passam, sed e contrario cultam et adoratam esse. At ne quas superiora exempla deterreant, recentius quoddam narrandum proponitur.

19. Ergo sancta Maria disciplinam vitæ informet, Thecla doceat immolari: quæ copulam fugiens nuptialem, et sponsi furore damnata, naturam etiam bestiarum virginitatis veneratione mutavit. Namque parata ad feras, cum adspectus quoque declinaret virorum, ac vitalia ipsa sævo offerret leoni, fecit ut qui impudicos detulerant oculos, pudicos referrent.

20. Cernere erat lingentem pedes bestiam cubitare humi, muto testificantem sono quod sacrum virginis corpus violare non posset. Ergo adorabat prædam suam bestia; et propriæ oblita naturæ, naturam induerat quam homines amiserant. Videres quadam naturæ transfusione homines feritatem indutos, sævitiam imperare bestiæ: bestiam exosculantem pedes virginis, docere quid homines deberent. Tantum habet virginitas admirationis, ut eam etiam leones mirentur. Non impastos cibus flexit, non citatos impetus rapuit, non stimulatos ira exasperavit, non usus decepit adsuetos, non feros natura possedit. Docuerunt religionem, dum adorant martyrem: docuerunt etiam castitatem, dum virgini nihil aliud nisi plantas exosculantur, demersis in terram oculis, tamquam verecundantibus, ne mas aliquis vel bestia virginem nudam videret.

21. Dicet aliquis: Cur exemplum adtulisti Mariæ, quasi reperiri queat matrem Domini quæ possit imitari? Cur etiam Theclæ, quam gentium Doctor instituit? Da hujuscemodi doctorem, si discipulam requiris. Hujuscemodi recens vobis exemplum profero, ut intelligatis Apostolum non unius esse doctorem, sed omnium.

CAPUT IV.

Antiochena virgo, cum sacrificare idolis recusaret, ad lupanar damnata, inde militis Christiani opera, mutatis inter se vestibus, sine ullo pudoris damno evadit; at cum ille propterea duceretur ad supplicium, hæc e vestigio rediens, constanter de palma cum eodem contendit, qua tandem uterque donati sunt.

22. Antiochiæ nuper virgo quædam fuit fugitans publici visus: sed quo magis virorum evitabat oculos, eo amplius incendebat. Pulcritudo enim audita nec visa plus desideratur, duobus stimulis cupiditatum, amoris et cognitionis: dum et nihil occurrit quod minus placeat, et plus putatur esse quod placeat; quod non judex oculus explorat, sed animus amator exoptat. Itaque sancta virgo, ne diutius alerentur potiendi spe cupiditates, integritatem pudoris professa, sic restinxit improborum faces, ut non jam amaretur, sed proderetur.

23. Ecce persecutio. Puella fugere nescia, certe pavida, ne incideret insidiatores pudoris, animum ad virtutem paravit: tam religiosa, ut mortem non timeret: tam pudica, ut exspectaret. Venit coronæ dies. Maxima omnium exspectatio. Producitur puella, duplex professa certamen, et castitatis, et religionis. Sed ubi viderunt constantiam professionis, metum pudoris, paratam ad cruciatus, erubescentem ad adspectus, excogitare cœperunt quemadmodum specie castitatis religionem tollerent: ut cum id abstulissent quod erat amplius, etiam id eriperent quod reliquerant. Aut sacrificare virginem, aut lupanari prostitui jubent. Quomodo deos suos colunt, qui sic vindicant: aut quemadmodum ipsi vivunt, qui ita judicant?

24. Hic puella, non quod de religione ambigeret; sed de pudore trepidaret, ipsa secum: Quid agimus? Hodie aut martyr, aut virgo: altera in nobis invidetur corona. Sed nec virginis nomen agnoscitur, ubi virginitatis auctor negatur. Nam quemadmodum virgo, si meretricem colas: quemadmodum virgo, si adulteros diligas: quemadmodum

virgo, si amorem petas? Tolerabilius est mentem virginem, quam carnem habere. Utrumque bonum, si liceat : si non liceat, saltem non homini castæ, sed Deo simus. Et Rahab meretrix fuit, sed postquam Deo credidit, salutem invenit. Et Judith se, ut adultero placeret, ornavit; quæ tamen quia hoc religione, non amore faciebat, nemo eam adulteram judicavit. Bene successit exemplum. Nam si illa quæ se commisit religioni, et pudorem servavit et patriam; fortassis et nos servando religionem, servabimus etiam castitatem. Quod si Judith pudicitiam religioni præferre voluisset, perdita patria, etiam pudicitiam perdidisset.

25. Itaque talibus informata exemplis, simul animo tenens verba Domini, quibus ait : *Quicumque perdiderit animam suam propter me, inveniet eam;* flevit, tacuit, ne eam vel loquentem adulter audiret : nec pudoris elegit injuriam, sed Christi recusavit. Æstimate utrum adulterare potuerit corpus, quæ nec vocem adulteravit.

26. Jamdudum verecundatur oratio mea, et quasi adire gestorum seriem criminosam atque explanare formidat. Claudite aurem, virgines. Ducitur puella Dei ad lupanar. Sed aperite aurem, virgines. Christi virgo prostitui potest, adulterari non potest. Ubicumque virgo Dei est, templum Dei est : nec lupanaria infamant castitatem, sed castitas etiam loci abolet infamiam.

27. Fit ingens petulantium concursus ad fornicem. Discite martyrum miracula, sanctæ virgines, dediscite locorum vocabula. Clauditur intus columba, strepunt accipitres foris : certant singuli, quis prædam primus invadat. At illa manibus ad cœlum levatis, quasi ad domum venisset orationis, non ad libidinis diversorium : Christe, inquit, qui domuisti Danieli virgini feros leones, potes etiam domare hominum feras mentes. Chaldæis roravit ignis, Judæis se unda suspendit, misericordia tua non natura sua. Susanna ad supplicium genu fixit, et de adulteris triumphavit : aruit dextera quæ templi tui dona violavit, nunc templum ipsum adtrectatur tuum, ne patiaris incestum sacrilegii, qui non passus es furtum. Benedicatur et nunc nomen tuum; ut quæ ad adulterium veni, virgo discedam.

28. Vix compleverat precem, et ecce vir militis specie terribilis irrupit. Quemadmodum eum virgo tremuit, cui populus tremens cessit! Sed non illa immemor lectionis : Et Daniel, inquit, supplicium Susannæ spectaturus advenerat : et quam populus damnavit, unus absolvit. Potest et in hoc lupi habitu ovis latere. Habet et Christus milites suos, qui etiam legiones habet. Aut fortasse percussor intravit. Ne vereare, anima, talis solet martyres facere. O virgo, fides tua te salvam fecit!

29. Cui miles : Ne quæso paveas, soror. Frater huc veni salvare animam, non perdere. Serva me, ut ipsa serveris. Quasi adulter ingressus, si vis, martyr egrediar. Vestimenta mutemus, conveniunt mihi tua, et mea tibi : sed utraque Christo. Tua vestis me verum militem faciet, mea te virginem. Bene tu vestieris, ego melius exuar, ut me persecutor agnoscat. Sume habitum, qui abscondat feminam : trade, qui consecret martyrem. Induere chlamidem quæ occultet membra virginis, servetque pudorem. Sume pileum quod tegat crines, abscondat ora. Solent erubescere qui lupanar intraverint. Sane cum egressa fueris, ne respicias retro, memor uxoris Lot quæ naturam suam, quia impudicos licet castis oculis respexit, amisit. Nec vereare ne quid pereat sacrificio. Ego pro te hostiam Deo reddo, tu pro me militem Christo. Habes bonam militiam castitatis, quæ stipendiis militat sempiternis : loricam justitiæ, quæ spiritali munimine corpus includat : scutum fidei, quo vulnus repellas : galeam salutis; ibi enim est præsidium nostræ salutis, ubi Christus : quoniam mulieris caput vir, virginis Christus.

30. Et inter hæc verba chlamydem exuit. Suspectus tamen adhuc habitus et persecutoris et adulteri. Virgo cervicem, chlamydem miles offerre. Quæ pompa illa, quæ gratia, cum in lupanari de martyrio certarent! Addantur

amoris. Dent Dianæ regnum in silvis quas incolebat, ut confirment adulterium quod gerebat. Dent Æsculapio quod mortuum reformaverit, dummodo profiteantur quod fulminatus ipse non evaserit. Dent etiam Jovi fulmina quæ non habuit, ut testificentur quæ habuit opprobria. Sed a fabulis ad propositum revertamur.

8. Escis quoque omnibus quæ gignant membris calorem, parce utendum puto; carnes enim etiam aquilas volantes deponunt. In vobis quoque ales interior illa, de qua legimus : *Renovabitur sicut aquila juventus tua*, sublime tenens, virgineo præpes volatu superfluæ carnis nesciat appetentiam. Conviviorum devitandæ celebritates, fugiendæ salutationes.

CAPUT III.

Hortatur ad fugiendas visitationes, ad servandum pudorem, nec non ad silentium exemplo Mariæ per mysteriorum celebrationem præbendum : ea gratia ethnici adolescentis facto, et profani poetæ dicto memoratis, sancti cujusdam sacerdotis miraculum adjungit.

9. Ipsas visitationes in junioribus esse parciores volo, si forte deferendum sit parentibus aut æqualibus. Teritur enim officiis pudor, audacia emicat, risus subrepit, modestia solvitur, dum affectatur urbanitas : interroganti non respondere, infantia : respondere, fabula est. Deesse igitur sermonem virgini, quam superesse malim. Nam si mulieres etiam de rebus divinis in Ecclesia jubentur tacere, domi viros suos interrogare : de virginibus quid cautum putamus, in quibus pudor ornat ætatem, taciturnitas commendat pudorem?

10. An vero mediocre pudoris exemplum est, quod Rebecca cum veniret ad nuptias, et sponsum vidisset, velamen accepit; ne prius videretur, quam jungeretur? Et utique pulcra virgo non decori timuit, sed pudori. Quid Rachel; quemadmodum extorto osculo, flevit et gemuit : nec flere desisset, nisi proximum cognovisset? Ita et pudoris servavit officium, et pietatis non omisit affectum. Quod si viro dicitur : *Virginem ne consideres, ne quando scandalizet te;* quid dicendum est sacratæ virgini, quæ si amet, animo peccat : si amatur, et facto?

11. Maxima est virtus tacendi, præsertim in Ecclesia. Nulla te divinarum sententia fugiet lectionum, si aurem admoveas, vocem premas. Nullum ex ore verbum quod revocare velis, proferas : sed parcior loquendi fiducia sit. Copiosum quippe in multiloquio peccatum. Homicidæ dictum est : *Peccasti, quiesce*, ne peccaret amplius : sed virgini dicendum est : Quiesce, ne pecces. Conservabat enim Maria, ut legimus, omnia in corde suo quæ de Filio dicebantur : et tu cum legitur aliquid quo Christus aut venturus annuntiatur, aut venisse ostenditur; noli fabulando obstrepere, sed mentem admove. An quidquam est indignius, quam oracula divina circumstrepi, ne audiantur, ne credantur, ne revelentur : circumsonare sacramenta confusis vocibus, ut impediatur oratio pro salute depromta omnium?

12. Gentiles idolis suis reverentiam tacendo deferunt. Unde illud exemplum proditur : Alexandro sacrificante Macedonum rege, puerulum barbarum qui ei lumen accenderet, excepisse ignem brachio, atque adusto corpore, mansisse immobilem, nec dolorem prodidisse gemitu, nec tacito pœnam indicasse fletu. Tanta in puero barbaro fuit disciplina reverentiæ, ut natura vinceretur. Atque ille non deos, qui nulli erant, sed regem timebat. Quid enim timeret eos, quos si idem ignis contigisset, arsissent?

13. Quanto melius quod quidam in convivio patris adolescens jubetur ne meretricios amores indiciis insolentibus prodat *? Et tu in mysterio, Dei virgo, gemitus, screatus, tussis, risus abstine. Quod ille in convivio potest, tu in mysterio non potes? Voce virginitas prima signetur, claudat ora pudor, debilitatem excludat religio, instituat consuetudo naturam. Virginem mihi prius gravitas sua nuntiet, pudore obvio, gradu

* Allusio ad Terentianam fabulam, *Heautontimorumenos*, Act. 2, scen. 3.

sobrio, vultu modesto; et prænuntia integritatis anteeant signa virtutis. Non satis probabilis virgo est quæ requiritur, cum videtur.

14. Frequens sermo est, cum plurima ranarum murmura religiosæ auribus plebis obstreperent, sacerdotem Dei præcepisse ut conticescerent, ac reverentiam sacræ deferrent orationi; tunc subito circumfusos strepitus quievisse. Silent igitur paludes, homines non silebunt? Et irrationabile animal per reverentiam recognoscit, quod per naturam ignorat: hominum tanta est immodestia, ut plerique deferre nesciant mentium religioni, quod deferunt aurium voluptati?

CAPUT IV.

Recitata Liberii exhortatione, sororis virtutes laudat Ambrosius: maxime vero jejunium illius, quod tamen ut tantisper remittat, alternisque exercitiis mentem colat, hortatur, adductis in eam rem exemplis elegantissimis. Præterea ipsam ad preces frequentandas, orationem Dominicam et psalmos noctu etiam repetendos, recitandumque antelucanis horis symbolum urget.

15. Hæc tecum sanctæ memoriæ Liberius: quæ apud alios majora veris, apud te minora exemplis; ita omnem disciplinam non solum virtute adæquasti, sed etiam æmulatione vicisti. Namque jejunium in præceptis habemus, sed singulorum dierum: tu autem multiplicatis noctibus ac diebus, innumera tempora sine cibo transigis; et siquando rogaris ut cibum sumas, paulisper deponas codicem, respondes illico: *Non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei*. Ipse epularum usus cibis obviis; ut edendi fastidio jejunium desideretur: potus e fonte, fletus in prece, somnus in codice.

16. Hæc junioribus convenere annis, donec mens ævi matura canesceret: ast ubi domiti trophæum corporis virgo sustulerit, moderandum labori, ut magistra sub pari servetur ætati. Cito fœcundis onerata palmitibus emeritæ ætatis vitis crepat, nisi aliquando reprimatur. Eadem tamen donec adolescit, exuberet, et inveterata putetur: ne silvescat sarmentis, aut fœtu nimio exanimata moriatur. Bonus agricola optimam vitem et fotu terræ cohibet, et defendit a frigore, et ne meridiano sole uratur, explorat. Agrum quoque vicibus exercet: vel si non patitur otiosum, diversa alternat semina, mutatis ut fœtibus arva requiescant. Tu quoque, virgo veterana, pectoris tui colles diversis saltem seminibus sere, nunc alimoniis mediocribus, nunc jejuniis parcioribus, lectione, opere, prece; ut mutatio laboris induciæ sint quietis.

17. Non totus messem generat ager. Hinc de collibus vineta consurgunt, illic purpurascentes cernas olivas, hic olentes rosas. Sæpe etiam relictis aratris, ipse validus agricola digito solum scalpit, ut florum deponat radices: et asperis manibus quibus luctantes inter vineta flectit juvencos, molliter ovium pressat ubera. Eo quippe melior ager est, quo numerosior fructus. Ergo et tu boni agricolæ exemplum sequuta, non perennibus jejuniis tamquam depressis vomeribus humum tuam findas. Floreat in hortis tuis rosa pudoris, lilium mentis, et irriguum sacri sanguinis violaria bibant fontem. Vulgo hoc ferunt: Quod velis prolixe facere, aliquando ne feceris. Debet esse aliquid, quod Quadragesimæ diebus addatur: sed ita, ut nihil ostentationis causa fiat, sed religionis.

18. Oratio quoque nos Deo crebra commendet. Si enim Propheta dicit: *Septies in die laudem dixi tibi;* qui regni erat necessitatibus occupatus, quid nos facere oportet, qui legimus: *Vigilate et orate, ne intretis in tentationem?* Certe solemnes orationes cum gratiarum actione sunt deferendæ, cum e somno surgimus, cum prodimus, cum cibum paramus sumere, cum sumserimus, et hora incensi *, cum denique cubitum pergimus.

19. Sed etiam in ipso cubili volo psalmos cum oratione Dominica frequenti contexas vice, vel cum evigilaveris, vel

* Mos fuit apud Judæos, ut quotidie mane ac vespere thus adoleretur. Videtur autem Ambrosius de vespertina thuris oblatione intelligendus, cum mentio cubitus mox subsequatur.

antequam corpus sopor irriget; ut te in ipso quietis exordio rerum sæcularium cura liberam, divina meditantem somnus inveniat. Denique etiam qui primus Philosophiæ ipsius nomen invenit, quotidie priusquam cubitum iret, tibicinem jubebat molliora canere, ut anxia curis sæcularibus corda mulceret. Sed ille, sicut is qui laterem lavat, sæcularia sæcularibus frustra cupiebat abolere; magis enim se oblinibat luto, qui remedium a voluptate quærebat: nos autem terrenorum vitiorum colluvione detersa, ab omni inquinamento carnis mentium interna mundemus.

20. Symbolum quoque specialiter debemus tamquam nostri signaculum cordis antelucanis horis quotidie recensere: quo etiam cum horremus aliquid, animo recurrendum est. Quando enim sine militiæ sacramento, miles in tentorio, bellator in prælio?

CAPUT V.

Ad lacrymas fundendas hortatus Davidis versiculo, vocem *lectum* docet hic simpliciter accipi posse, vel figurate, ut corpus nostrum significet: quam acceptionem probat et confirmat. Quomodo Christus corpus doloris susceperit, stratumque versaverit in infirmitate. Omnia in honorem Christi referenda, et spiritali lætitia exsultandum, non autem illa, quæ in conviviis insaniens Johanni Baptistæ mortem intulit.

21. Jam illud quis non ad nostram institutionem dictum intelligat, quod ait sanctus Propheta: *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo?* Nam sive lectum juxta litteram intelligas, tantam ubertatem ostendit profundi oportere lacrymarum; ut lavetur lectus, stratum rigetur fletibus obsecrantis: fletus enim præsentium, merces est futurorum; quoniam beati qui fletis, ipsi enim ridebitis: sive pro corpore accipiamus propheticum dictum, delicta corporis pœnitentiæ lacrymis abluamus. Fecit enim sibi lectum Salomon ex lignis Libani, columnæ ejus erant argenteæ, adclinatorium ejus aureum, dorsum ejus gemmatum stratum. Quis est iste lectus, nisi nostri corporis species? Namque in gemmis aerii species fulgoris ostenditur, in auro ignis, aqua in argento, terra per lignum: ex quibus corpus humanum quatuor constat elementis, in quo nostra recubat anima; si non aspero montium, non humi arido expers quietis existat, sed sublimis a vitiis, ligno fulta requiescat. Unde etiam David dicit: *Dominus opem ferat illi super lectum doloris ejus.* Nam lectus doloris esse qui potest, cum dolere non possit, qui non habeat sensum? Corpus autem doloris sicut corpus est mortis ejus: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?*

22. Et quoniam versiculum induximus, in quo Dominici corporis fecimus mentionem; ne quem forte perturbet legentem quod Dominus corpus suscepit doloris, recordetur quia Lazari mortem et doluit et flevit, et in passione est vulneratus, atque ex vulnere sanguis et aqua exivit, spiritumque exhalavit. Aqua ad lavacrum, sanguis ad potum, spiritus ad resurrectionem. Unus enim Christus est nobis spes, fides, caritas: spes in resurrectione, fides in lavacro, caritas in sacramento.

23. Tamen ut corpus suscepit doloris, ita etiam stratum in infirmitate versavit; quia convertit in commodum carnis humanæ. Nam passione infirmitas est soluta, mors resurrectione. Et tamen mœrere pro sæculo, gaudere debetis in Domino: tristes ad pœnitentiam, alacres ad gratiam: licet et flere cum flentibus, et gaudere cum gaudentibus oportere gentium Doctor salutari præceptione præscripserit.

24. Verum qui penitus enodare cicatricem* omnem desiderat quæstionis, ad eumdem confugiat Apostolum: *Omne* inquit, *quodcumque facitis in verbo aut in facto, in nomine Domini nostri Jesu Christi, gratias agentes Deo Patri per ipsum.* Omnia ergo dicta nostra factaque referamus ad Christum, qui vitam fecit ex morte, et lucem creavit ex tenebris. Namque ut corpus ægrotum nunc calidioribus fovetur, nunc frigidioribus temperatur; remediorumque mutatio,

* Cicatricem vocat difficultatis residuum, ducta metaphora a vulneribus, quibus sanatis eorum nota in carne adhuc perseverat.

si juxta præceptum fiat medici, salutaris est : si contra mandatum usurpetur, languoris augmentum est ; ita medico nostro quidquid penditur Christo, remedium est : quidquid usurpatur, incommodum.

25. Debet igitur bene consciæ mentis esse lætitia, non inconditis comessationibus, non nuptialibus excitata symphoniis ; ibi enim intuta verecundia, illecebra suspecta est, ubi comes deliciarum est extrema saltatio. Ab hac virgines Dei procul esse desidero. Nemo enim, ut dixit quidam sæcularium doctor *, saltat sobrius, nisi insanit. Quod si juxta sapientiam sæcularem, saltationis aut temulentia auctor est, aut amentia ; quid divinarum scripturarum cautum putamus exemplis, cum Johannes prænuntius Christi, saltatricis optione jugulatus, exemplo sit plus nocuisse saltationis illecebram, quam sacrilegi furoris amentiam.

CAPUT VI.

Mentione sancti Præcursoris inductus, omnia cædis ejus adjuncta quam eloquentissime describit et amplificat, ut a saltatione impiorumque conviviis deterreat.

26. Et quoniam talis viri non strictim prætereunda est recordatio, interest ut quis, et a quibus, et quam ob causam, quomodo, et quo tempore sit occisus, advertere debeamus. Ab adulteris justus occiditur, et a reis in judicem capitalis sceleris pœna convertitur. Deinde præmium saltatricis mors est Prophetæ. Postremo (quod etiam omnes barbari horrere consueverunt) inter epulas atque convivia consummandæ crudelitatis profertur edictum : et a convivio ad carcerem, de carcere ad convivium feralis flagitii circumfertur obsequium. Quanta in uno facinore sunt crimina !

27. Exstruitur regifico luxu ferale convivium, et explorato quando major solito turba convenerit, reginæ filia intimis mandata secretis, in conspectu virorum saltatura producitur. Quid enim potuit de adultera discere, nisi damnum pudoris ? An quidquam est tam pronum ad libidines, quam inconditis motibus ea quæ vel natura abscondit, vel disciplina velavit, membrorum operta nudare, ludere oculis, rotare cervicem, comam spargere ? Merito inde in injuriam divinitatis proceditur. Quid enim ibi verecundiæ potest esse, ubi saltatur, strepitur, concrepatur ?

28. *Tunc rex*, inquit, *delectatus, dixit puellæ, ut peteret a rege quod vellet. Deinde juravit quod vel dimidium regni, si petisset, concederet.* Vide quemadmodum sæculares ipsi de sæcularibus suis judicant potestatibus, ut pro saltatione etiam regna donentur. Puella autem admonita a matre sua, poposcit afferri sibi in disco caput Johannis. Quod dicit: *Rex contristatus est ;* non pœnitentia regis, sed confessio iniquitatis est : quam divinæ habet consuetudo sententiæ, ut qui gesserunt impia, ipsi propria confessione se damnent. *Sed propter discumbentes*, inquit. Quid indignius quam ut homicidium fieri juberet, ne discumbentibus displiceret ? *Et propter jus*, inquit, *jurandum.* O religionem novam ! Tolerabilius pejerasset. Unde non immerito Dominus in Evangelio jubet non esse jurandum, ne sit causa perjurii, ne sit necessitas delinquendi. Itaque ne jusjurandum violaretur, percutitur innocens. Quid prius horrescam nescio. Tolerabiliora perjuria, quam sacramenta sunt tyrannorum.

29. Quis non cum e convivio ad carcerem cursare videret, putaret prophetam jussum esse dimitti ? Quis, inquam, cum audisset natalem esse Herodis, solemne convivium, puellæ optionem eligendi quod vellet datam, missum ad Johannis absolutionem non arbitraretur ? Quid crudelitati cum deliciis ? quid cum funeribus voluptati ? Rapitur ad pœnam propheta convivali tempore, convivali præcepto, quo non cuperet vel absolvi : perimitur gladio, caput ejus adfertur in disco. Hoc crudelitati ferculum debebatur, quo insatiata epulis feritas vesceretur.

30. Intuere, rex acerbissime, tuo spectacula digna convivio. Porrige dexteram, ne quid sævitiæ tuæ desit ; ut inter digitos tuos rivi defluant sancti

* Cicero, *Orat pro L. Muræna.*

cruoris. Et quoniam non exsaturari epulis fames, non restingui poculis potuit inauditæ sævitiæ sitis; bibe sanguinem scaturientibus adhuc venis exsecti capitis profluentem. Cerne oculos in ipsa morte sceleris tui testes, aversantes conspectum deliciarum. Clauduntur lumina non tam mortis necessitate, quam horrore luxuriæ. Os aureum illud exsangue, cujus sententiam ferre non poteras, conticescit, et adhuc times. Lingua tamen, quæ solet etiam post mortem officium servare viventis, palpitante licet motu, damnabat incestum. Portatur hoc caput ad Herodiadem : lætatur, exsultat, quasi crimen evaserit; quia judicem trucidavit.

31. Quid dicitis vos, sanctæ feminæ! Videtis quid docere, quid etiam dedocere filias debeatis! Saltat, sed adulteræ filia. Quæ vero pudica, quæ casta est, filias suas religionem doceat, non saltationem. Vos autem, graves et prudentes viri, discite detestabilium hominum epulas vitare. Si talia sunt convivia, qualia judicia perfidorum?

CAPUT VII.

Quærenti Marcellinæ quid sentiendum de illis, qui ne in persecutorum manus deveniant, sibi vim inferunt, respondet; eoque Pelagiæ virginis, nec non ejusdem matris ac sororum exemplum oculis subjicit, singulari elegantia descriptum : quibus beatæ Sotheris ex qua ipse cum Marcellina ducebant originem, martyrium adjicit.

32. Jam ad finem orationis vela pandenti bene suggeris, soror sancta, quid de earum meritis existimandum sit, quæ se præcipitavere ex alto, vel in fluvium demerserunt, ne persecutorum inciderent manus; cum scriptura divina vim sibi Christianum prohibeat inferre. Et quidem de virginibus in necessitate custodiæ constitutis enodem habemus adsertionem, cum martyrii exstet exemplum.

33. Sancta Pelagia apud Antiochiam quondam fuit, annorum fere quindecim, soror virginum, et ipsa virgo. Hæc primo domi classico persecutionis inclusa, cum se a prædonibus fidei vel pudoris circumsideri videret, absente matre et sororibus, vacua præsidio, sed Deo plenior : Quid agimus, inquit, nisi prospicias, captiva virginitatis! Et votum est, et metus est mori; quia mors non excipitur, sed adsciscitur. Moriamur si licet, vel si nolunt licere, moriamur. Deus remedio non offenditur, et facinus fides ablevat. Certe si vim ipsam nominis cogitemus, quæ vis voluntaria? Illa magis est vis, mori velle, nec posse. Nec difficultatem veremur. Quis enim est qui vult mori, et non possit; cum sint ad mortem tam proclives viæ? Jam enim sacrilegas aras præcipitata subvertam, et accensos focos cruore restinguam. Non timeo ne dextera deficiens non peragat ictum, ne pectus se dolore subducat. Nullum peccatum carni relinquam. Non verebor, ne desit gladius. Possumus mori nostris armis, possumus mori sine carnificis beneficio, matris in gremio.

34. Fertur ornasse caput, nuptialem induisse vestem; ut non ad mortem ire diceres, sed ad sponsum. Ast ubi detestandi persecutores ereptam sibi viderunt prædam pudoris, matrem et sorores cœperunt quærere. Verum illæ spiritali volatu jam campum castitatis tenebant, cum subito hinc persecutoribus imminentibus, inde torrente fluvio exclusæ a fuga, inclusæ ad coronam : Quid veremur, inquiunt? Ecce aqua, quis nos baptizari prohibet? Et hoc baptisma est, quo peccata donantur, regna quæruntur. Et hoc baptisma est, post quod nemo delinquit. Excipiat nos aqua, quæ regenerare consuevit. Excipiat nos aqua, quæ virgines facit. Excipiat nos aqua, quæ cœlum aperit, infirmos tegit, mortem abscondit, martyres reddit. Te rerum conditor precamur, Deus, ne exanimata spiritu corpora vel unda dispergat; ne mors separet funera, quarum vitam non separavit affectus : sed sit una constantia, una mors, una etiam sepultura.

35. Hæc effatæ, et suspenso paululum in cinctum sinu, quo pudorem tegerent, nec gressum impedirent, consertis manibus tamquam choros ducerent, in medium progrediuntur alveum; ubi unda torrentior, ubi profundum abruptius,

illo vestigium dirigentes. Nulla pedem retulit, nulla suspendit incessum, nulla tentavit ubi gressum figeret : anxiæ cum terra occurreret, offensæ vado, lætæ profundo. Videres piam matrem stringentem nodo manus, gaudere de pignore, timere de casu, ne sibi filias vel fluctus auferret. Has tibi, inquit, hostias, Christe, immolo præsules castitatis, duces itineris, comites passionis.

37. Sed quis jure miretur tantam viventibus fuisse constantiam, cum etiam defunctæ immobilem stationem corporum vindicaverint? Non cadaver unda nudavit, non rapidi cursus fluminis volutarunt. Quin etiam sancta mater licet sensu carens, pietatis tamen adhuc servabat amplexum : et religiosum quem strinxerat, nodum nec in morte laxabat; ut quæ religioni debitum solverat, pietate hærede moreretur. Nam quas ad martyrium junxerat, usque ad tumulum vindicabat.

38. Sed quid alienigenis apud te, soror, utor exemplis, quam hæreditariæ castitatis inspirata successio parentis infusione martyris erudivit? Unde enim didicisti, quæ non habuisti unde disceres, constituta in agro, nulla socia virgine, nullo informata doctore? Non ergo discipulam, quod fieri sine magisterio non potest, sed hæredem virtutis egisti.

39. Qui enim fieri posset ut sancta Sotheris tibi non esset mentis auctor, cui auctor est generis? Quæ persecutionis ætate, servilibus quoque contumeliis ad fastigium passionis evecta, etiam vultum ipsum qui inter cruciatus totius corporis liber esse consuevit injuriæ, et spectare potius tormenta quam perpeti, carnifici dedit : tam fortis et patiens, ut cum teneras pœnæ offerret genas, prius carnifex cædendo defecerit, quam martyr injuriæ cederet. Non vultum inflexit, non ora convertit : non gemitum, non lacrymam dedit. Denique cum cætera pœnarum genera vicisset, gladium quem quærebat, invenit*.

* Hisce verbis cum tractatus desinat in mss. omnibus, quæ in aliis editionibus sequuntur post librum *de Viduis* sub proprio titulo rejicienda esse duximus.

DE VIDUIS

LIBER UNUS*.

CAPUT I.

Postquam actum est de virginibus, de viduis opportune tractari, cum eas illis Apostolus sociaverit, utpote quodammodo virginitatis magistras, et conjugatis longe superiores. Quam viduis gloriosum sit quod ad viduam fuerit Elias destinatus. At illas laude dignas non esse, nisi virtutem istius imitentur, maxime vero hospitalitatem. Quæ virtus quanta fuerit in hac femina, exponitur: sed prius perstringitur hominum avaritia, qui dum communia sibi arrogant, divinis promissis sese privarunt.

1. Bene accidit, fratres, ut quoniam tribus libris superioribus de virginum laudibus disseruimus, viduarum tractatus incideret; neque enim inhonoras debuimus præterire, et a virginum præconio separare, quas apostolica sententia cum virginibus copulavit, juxta quod scriptum est: *Et mulier innupta, et virgo cogitat quæ sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu?* Quodammodo enim magisterium virginitatis viduarum valescit exemplis. Quæ cum viro castum cubile custodiunt, documento virginibus sunt integritatem Deo esse servandam. Et propemodum non inferioris virtutis est eo abstinere conjugio, quod aliquando delectaverit, quam conjugii oblectamenta nescire. In utroque fortes, ut eas et conjugii non pœniteat, cui fidem servent, et conjugalia oblectamenta non alligent; ne videantur infirmæ, quæ sibi adesse non possint.

2. In hac ipsa tamen virtute præmia sunt reposita libertatis: *Mulier enim vincta est quanto tempore vir ejus vivit: quod si dormierit vir ejus, liberata est: cui vult nubat, tantum in Domino. Beatior autem erit, si sic permanserit, secundum meum consilium; puto enim et ego spiritum Dei habeo.* Evidenter igitur expressit Apostolus quid intersit, cum aliam vinctam esse dixerit, aliam beatiorem esse memoraverit: idque non tam ex suo judicio quam divini Spiritus docuit infusione depromtum; ut cœlestis ista, non humana sententia videretur.

3. Quid vero illud quod temporibus iis, quibus fames omne genus urgebat humanum, Elias ad viduam destinatus est? Et vide quemadmodum propria singulis gratia reservetur: Angelus ad virginem, propheta ad viduam. Adde quod Gabriel illic, hic Elias; ut ex Angelorum et prophetarum numero præstantissimi principes videantur electi. Sed non simplex viduitatis laus est, nisi virtus etiam viduitatis accedat. Nam utique multæ viduæ ante, sed una omnibus antefertur: in quo non tam cæteræ revocantur ab studio, quam virtutis provocantur exemplo.

4. Sollicitas igitur aures præfatio facit, quamvis simplicitas intellectus ipsa moralis sit, quæ ad virtutis exemplum viduas cohortetur: quia non profes-

* Exstincto conjuge matrona quædam, cui filiæ plures partim nubiles, partim jam nuptui traditæ supererant, ad commune mœrentium omnium perfugium sese contulit, scilicet Ambrosium. Hanc vir sanctus pro sua facultate consolatus, eidem etiam auctor fuit, ut temperata mœstitiæ vehementia vestem lugubrem, quia fortassis constitutum luctui tempus jam effluxerat, deponeret. Vidua illa quæ sub pullo syrmate voluptatis amorem occultaverat, Ambrosiana verba in cupiditatis suæ gratiam interpretans, nihil aliud nisi adornandas novas nuptias agitabat. Non fugit hoc sanctum Præsulem: cumque perspectissimum haberet quot mala, rixæ, lites, inimicitiæ, hinc necessario essent orituræ; ut simul et illud conjugium dissuaderet, et suspicionem datæ approbationis abs se removeret, christianæ viduitatis excellentiam prædicare, atque ad colendam eam viduas cohortari aggressus est. Non ergo multo post editos libros de Virginibus in lucem prodiit liber iste, scilicet anno 377.

sione, sed merito videtur unaquæque præstare, et hospitalitatis apud Deum gratiam non perire, qui potum aquæ frigidæ, sicut in Evangelio ipse memoravit, præmio æternitatis remuneretur amplissimo : et farinæ brevis, oleique mensuram indeficienti adfluentium copiarum ubertate compenset. Nam si quis de gentilibus dixit communia omnia amicorum esse debere; quanto magis debent esse communia cognatorum? Cognati enim sumus, qui in unam seriem corporis copulamur.

5. Sed tamen non præscripto quodam hospitalitatis fine concludimur. Cur enim proprium id quod in sæculo est, putes; cum commune sit sæculum? Aut cur privatos terræ deputes fructus, cum terra communis sit! *Respicite*, inquit, *volatilia cœli, quoniam non serunt, neque metunt.* ETENIM QUIBUS nihil est proprium, nihil deest : et sententiæ suæ Deus arbiter novit servare promissum. Denique aves non congregant, et edunt; quia pater cœlestis pascit illas. Nos autem generalis monita sententiæ ad usus proprios derivantes : *Omne*, inquit, *lignum quod habet in se fructus seminis sativi, erit vobis in escam, et omnibus bestiis, et omnibus avibus, et omnibus serpentibus super terram;* congregando egemus, et congregando vacuamur. Non possumus enim sperare promissum, qui non servamus oraculum. Salubre est igitur præceptum quoque hospitalitatis advertere, ut hospitibus deferamus; quia nos quoque sumus hospites mundi.

6. Quam vero sancta vidua, quæ cum fame urgeretur extrema, venerationem Deo debitam reservabat : nec sibi soli usurpabat alimenta, sed cum filio dividebat, ne caro pignori superviveret. Magnum pietatis officium, sed religionis uberius. Nam sicut neminem filio oportuit anteferri, ita propheta Dei ejus filio præferri debuit et saluti. Cui non exiguum victum, sed vitæ suæ omne subsidium existimanda est detulisse, quæ nihil reliquit sibi : tam hospitalis, ut totum daret : tam fidelis, ut cito crederet.

CAPUT II.

Veræ viduæ præcepta traduntur ex Apostolo : scilicet ut liberos educet, parentes colat, Deo placere desideret, irreprehensibilem se exhibeat, meritorum maturitatem præ se ferat, uni viro fuerit copulata; ubi tamen secundas nuptias negat a Paulo fuisse condemnatas : adjicit demum eas apud omnes clara virtutum fama valere oportere. Cur fugiendæ viduæ juniores; quove modo nubere quam uri melius dicatur? Postremo hinc declaratur viduarum dignitas, quod ob illatas ipsis injurias ira gravissime divina moveatur.

7. ERGO vidua non abstinentia corporis tantum definitur, sed virtute designatur : cui præcepta non do ego, sed Apostolus tribuit. Honorificentiam non solus impartior, sed gentium Doctor prius detulit dicens : *Viduas honora, quæ veræ viduæ sunt. Si qua autem vidua filios aut nepotes habet, discat primum suam domum regere, et mutuam vicem reddere parentibus.* Unde et advertitur utrumque pietatis affectum viduæ inesse debere, ut filios diligat, parentibus deferat. Ita dum obsequium parentibus rependit, magisterium exercet in filios, suoque se ipsa remuneratur officio; cum id quod aliis defert, sibi proficit.

8. *Hoc enim*, inquit, *acceptum est coram Deo.* Et ideo si cogitas, vidua, quæ Dei sunt, debes id sequi, quod Deo placere didicisti. Et supra quidem sanctus Apostolus ad continentiæ studium viduas cohortatus, dixit eas cogitare quæ sunt Domini. Alibi autem ubi eligitur vidua quæ probata est, non solum cogitare præcipitur, sed etiam sperare de Domino : *Quæ enim vere vidua est*, inquit, *et desolata, speret in Deum, et instet obsecrationibus et orationibus die ac nocte.* Nec immerito has irreprehensibiles ostendit esse debere, quibus ut opus virtutis indicitur, ita etiam honorificentia larga defertur, ut etiam ab episcopis honorentur.

9. Qualis autem eligi debeat, ipsius Doctoris sermone describitur : *Non minus*, inquit, *sexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor.* Non quo senectus sola viduam faciat, sed quo viduitatis merita stipendia sint senectutis. Nam utique illa præclarior, quæ calorem adolescentiæ, et junioris fervescentem

edomat ætatis ardorem; nec mariti gratiam, nec uberiora liberorum oblectamenta desiderans : quam quæ effœta jam corpore, frigida senectute, matura ævi, nec calere voluptatibus potest, nec sperare de partu.

10. Neque vero si qua in secundas nuptias inciderit, quas utique apostolica præcepta non damnant, quasi fructu pudoris amisso, si rursus soluta fuerit viro, ab affectu viduitatis arcetur. Habebit illa quidem vel seræ meritum castitatis, sed probatior erit quæ alterius non fuerit experta conjugium; in illa enim eminet studium castitatis : huic aut senectus, aut pudor modum videtur fecisse nubendi.

11. Nec sola tamen castitas corporis viduæ fortitudo est, sed magna et uberrima disciplina virtutis : *Quæ in operibus bonis testimonium habeat, si filios educaverit, si hospitio receperit, si sanctorum pedes laverit, si tribulationem patientibus subministraverit, si postremo omne opus bonum fuerit subsequuta.* Vides quam multas virtutum comprehenderit disciplinas : primum pietatis officium : secundum hospitalitatis studium, et humilitatis obsequium : tertium misericordiæ ministerium, liberalitatisque subsidium : ad summam omnis executionem boni operis flagitavit.

12. Et ideo adolescentiores devitandas putat, eo quod non queant tantæ operam implere virtutis. Etenim vicina est lapsibus adolescentia, quia variarum æstus cupiditatum fervore calentis inflammatur ætatis : bonique doctoris est, materiam arcere peccati. PRIMA ENIM institutionis est disciplina culpam avertere, secunda virtutem infundere. Tamen cum Apostolus sciret Annam illam ab adolescentia octogenariam viduam Dominicorum operum exstitisse prænuntiam, non puto quod juniores revocandas putarit a viduitatis affectu, maxime cum dixerit : *Melius est nubere quam uri.* Nam utique pro remedio nuptias suasit, ut peritura sanetur : non pro electione præscripsit, ne castitatem continens sequatur; aliud est enim subvenire labenti, aliud suadere virtutem.

13. Et quid de humanis judiciis loquar, cum divinis judiciis in nullo gravius Judæi Dominum læsisse prodantur, quam quod viduæ gratiam, minorumque jura violarent? Hæc propheticis causa vocibus conclamatur, quæ meritum Judæis rejectionis invexerit. Hæc sola causa delicti invidiam mitigatura memoratur, si honoretur vidua, minoribusque æqui justitia judicii deferatur; sic enim habes : *Judicate pupillo, et justificate viduam; et venite disputemus, dicit Dominus.* Et alibi : *Pupillum et viduam suscipiet.* Et alibi : *Viduam ejus benedicens benedicam.* In quo Ecclesiæ quoque figura prætexitur. Videtis igitur, sanctæ viduæ, nequaquam lubrico munus studio deserendum, quod divinæ benedictionis subsidiis honoratur.

CAPUT III.

Redit ad Sarreptanam viduam, in qua Ecclesiæ figuram exstitisse ostendit, atque Esaiæ testimonio confirmat; unde colligit in illa virginibus, nuptis ac viduis exemplar esse. Conversus ad prophetam, in eo Christum quoque significatum dicit, quippe qui divina mysteria et futuram pluviæ irrigationem sit pollicitus. Eodem etiam geminum Gedeonis signum refertur atque explicatur. E quibus elicit nec cujusvis esse miracula facere, et Christi incarnationem Judæorumque abdicationem illic adumbrari.

14. QUID vero illud, ut ad superiora redeamus, quod cum in omni terra esset fames maxima; viduæ tamen Deo cura non defuit, atque ad alendum ad eam propheta directus est? In quo cum me admoneat Dominus, quod in veritate dicturus sit, ad mysterium videtur sollicitare aures. Quid enim verius Christi et Ecclesiæ potest esse mysterio? Non igitur otiose inter multas viduas una præfertur. Quæ enim talis, ad quam tantus propheta, qui ad cœlum raptus est, dirigatur, eo præsertim tempore, quando clausum est cœlum annis tribus et mensibus sex, cum facta esset fames magna in omni terra? Ubique ergo fames erat, et adhuc tamen hæc vidua non egebat. Qui sunt hi tres anni? Ne forte illi quibus Dominus venit in terras, et fructum in ficulnea invenire non potuit, juxta quod scriptum est : *Ecce anni*

tres sunt, ex quo veni quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio.

15. Hæc est profecto vidua illa, de qua dictum est : *Lætare sterilis quæ non paris, erumpe et exclama quæ non parturis; quoniam multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum.* Et bene vidua, cui bene dicitur : *Ignominiæ et viduitatis tuæ non eris memor; quia ego Dominus qui facio te.* Et fortasse ideo vidua quæ amisit quidem virum secundum corporis passionem, sed in die judicii Filium hominis quem amisisse visa est, receptura. *Tempus enim breve,* inquit, *dereliqui te;* ut gloriosius scilicet fidem derelicta servaret.

16. Habent itaque omnes quod imitentur exemplum, virgines, nuptæ et viduæ. Et fortasse ideo Ecclesia virgo, nupta, vidua; quia unum corpus in Christo sunt. Hæc igitur illa vidua est, propter quam verbi cœlestis siccitas cum esset in terris, prophetæ sunt destinati; erat enim vidua quæ sterilis erat, sed partum suo tempore reservabat.

17. Unde nec illius nobis videtur persona mediocris, qui aridam terram verbi rigavit rore cœlesti; clausumque cœlum non humana utique potestate reseravit. Quis enim est qui cœlum potest aperire, nisi Christus, cui quotidie de peccatoribus cibus, Ecclesiæ cumulus congregatur? Neque enim humanæ facultatis est dicere : *Hydria farinæ non deficiet, et vas olei non deficiet usque in diem, quo dabit Dominus pluviam super terram.* Nam licet mos sit ita præfari prophetis, tamen hæc vera Dei vox est. Ideo præmissum est : *Quia hæc dicit Dominus;* Domini enim est perpetuitatem sacramentorum spondere cœlestium, et non defuturam spiritalis exsultationis gratiam polliceri, largiri munimenta vitæ, fidei signacula, dona virtutum.

18. Quid est autem: *Usque in illum diem, quo dabit Dominus pluviam super terram;* nisi quia et *descendet sicut pluvia in vellus, et sicut stillicidia stillantia super terram?* In quo veteris mysterium reseratur historiæ quo sanctus Gedeon mystici certaminis præliator, futuræ capiens insigne victoriæ, spiritale sacramentum vigore mentis agnovit, pluviam illam Verbi rorem esse divini : quæ primo pluit in vellus, cum terra omnis perpetuis siccitatibus æstuaret : secundo vero indicio, universæ terræ aream fuso imbre madefecit, cum siccitas esset in vellere.

19. Advertit enim vir præsagus futuræ Ecclesiæ crescentis insigne. Nam primo intra Judæam divini cœpit ros sermonis humescere (*notus* enim *in Judæa Deus*) cum arida fidei totius orbis universa terra maneret. Sed ubi Joseph greges Deum negare cœperunt, et ausu vario immanium delictorum contrahere divinitatis offensam, tunc per omnes terras fuso imbris rore cœlestis, populus Judæorum æstu perfidiæ suæ cœpit arescere, cum Ecclesiam sanctam ex omnibus terrarum partibus congregatam propheticæ nubes, et salutaris imber apostolicus irrigarent. Hæc est illa pluvia non terrarum humido, non nebuloso concreta montium, sed cœlestium scripturarum salubri per totum orbem imbre diffusa.

20. Ostenditur igitur exemplo non omnium esse divinæ mereri miracula potestatis, sed eorum quibus religiosæ devotionis studia suffragentur : et divini eos fructu operis abdicari, qui reverentiæ sunt cœlestis exsortes. Ostenditur etiam in mysterio, quod ad instaurandam Ecclesiam Dei Filius humani corporis sacramenta susceperit, abdicato populo Judæorum, quibus consiliarius et propheta, beneficiorumque ademta sunt miracula dominicorum; eo quod civico quodam invidiæ nævo in Dei Filium credere noluerunt.

CAPUT IV.

Qualis viduarum vita esse debeat, patefacit exemplo Annæ : quam in singulis suis ætatibus castitatis specimen edidisse demonstrat. Triplicem ex his adstruit ejusdem virtutis gradum esse, quos gradus Ecclesia omnes amplectitur, nec non singulis exempla in Maria, in Anna atque in Susanna proponit. Addit tamen aliis duobus præstare statum virginitatis, viduæ autem curam servandæ famæ majorem esse oportere.

21. Docuit igitur Scriptura quantam collatio conferat gratiam, quantum

etiam sit munus divinæ benedictionis in viduis. Quibus quoniam honorificentia a Deo tanto confertur, est advertere qualis debeat vita competere; docet enim Anna quales deceat esse viduas, quæ immaturo mariti obitu destituta, maturæ tamen adoream * laudis invenit: non minus religionis officio, quam studio castitatis intenta. Vidua, inquit, octoginta et quatuor annorum, vidua quæ non discederet de templo, vidua quæ jejuniis et obsecrationibus die ac nocte serviret.

22. Vides qualis vidua prædicetur, unius viri uxor, ætatis quoque jam probata processu, vivida religioni, et effœta jam corpore: cui diversorium in templo, colloquium in prece, vita in jejunio; quæ dierum noctiumque temporibus indefessæ devotionis obsequio, cum corporis agnosceret senectutem, pietatis tamen nesciret ætatem. Sic instituitur a juventute vidua, sic prædicatur in senectute veterana: quæ viduitatem non occasione temporis, non imbecillitate corporis, sed virtutis magnanimitate servaverit. Etenim cum dicit septem annis eam cum viro fuisse a virginitate sua; ab adolescentiæ utique studiis inchoata prædicat subsidia senectutis.

23. Docemur itaque triplicem castitatis esse virtutem: unam conjugalem, aliam viduitatis, tertiam virginitatis; non enim aliam sic prædicamus, ut excludamus alias. Suis quibusque professionibus ista conducunt. In hoc Ecclesiæ est opulens disciplina, quod quos præferat, habet: quos rejiciat, non habet; atque utinam habere numquam possit! Ita igitur virginitatem prædicavimus, ut viduas non rejiceremus: ita viduas honoramus, ut suus honos conjugio reservetur. Non nostra hoc præcepta, sed divina testimonia docent.

24. Reminiscamur itaque quemadmodum Maria, quemadmodum Anna, quemadmodum Susanna laudentur. Sed quoniam non laudes earum tantummodo prædicandæ sunt, sed disciplinæ etiam sunt sequendæ, reminiscamur ubi Susanna, ubi Anna, ubi Maria sint repertæ: et advertamus quemadmodum singulæ aptis laudibus prædicentur, et ubinam commorentur: nupta in paradiso, vidua in templo, virgo in secreto.

25. Sed in illis tardior fructus, in virgine maturior: illas senectus probat, virginitas laus ætatis est: nec adjumenta quærit annorum, quæ omnium est fructus ætatum. Adolescentiam decet, juventutem ornat, amplificat senectutem: omnique ævo habet justitiæ suæ canos, maturitatem gravitatis, velamen pudoris, quæ devotionem non impediat, religionem augeat. Advertimus enim ex sequentibus quia quotannis in die solemni paschæ sancta Maria cum Joseph Hierusalem petebat. Ubique impigra devotio, ubique assiduus Virgini comes pudoris adjungitur. Nec inflatur Domini mater, quasi secura de meritis: sed quo meritum magis agnovit, eo votum uberius exsolvit, officium copiosius detulit, munus religiosius vexit, mysticum tempus implevit.

26. Quanto igitur vos magis convenit intentas esse studio castitatis; ne locum sinistræ relinquatis opinioni, quæ pudicitiæ testimonium in solis habetis moribus? Virgo enim, licet in ea quoque major sit morum prærogativa quam corporis, calumniam tamen integritate carnis abjurat: vidua quæ probandæ subsidium virginitatis amiserit, non in voce obstetricis, sed in suis moribus habet castitatis examen. Docuit igitur Scriptura quam adtentus viduæ esse debeat et religiosus affectus.

CAPUT V.

Liberalitatis erga pauperes exemplum in vidua Evangelica proponitur, cujus duo minuta largioribus divitum donis ostenduntur esse potiora. Docetur etiam hisce duobus minutis utrumque testamentum signatum esse. Quis ille thesaurus sit, unde magorum exemplo tria munera, aut Evangelicæ viduæ instar, duo æra depromi jubeamur. Post quæ sequitur ad viduas bonorum operum studio inflammandas exhortatio.

27. Docuit etiam libro eodem, sed

* Erat præmium militare quod ex farris genere constabat, quo Romani anno ab Urbe condita 500 victitarunt. Unde adorea per tropum pro laude atque honore sumitur ac potissimum militari.

alio loco, quam misericordem in pauperes et liberalem esse conveniat, nec paupertatis debere contemplatione revocari; quia liberalitas non cumulo patrimonii, sed largitatis definitur affectu. Denique Dominica voce illa vidua omnibus antefertur, de qua dictum est: *Vidua hæc plus omnibus misit.* In quo moraliter Dominus instituit universos, ne quis a collatione ministerii paupertatis pudore revocetur: nec sibi divites blandiantur, quod plus videantur conferre quam pauperes. Uberior est enim nummus e parvo, quam thesaurus e maximo; quia non quantum detur, sed quantum resideat, expenditur. Nemo plus tribuit, quam quæ nihil sibi reliquit.

28. Quid tu, dives, egeni comparatione te jactas; et cum tota onereris auro, pretiosam per humum trahens vestem, quasi inferior tuis et parva divitiis, honorari desideras, quia inopem collatione vicisti? Et flumina superfluunt, cum redundant; gratior tamen haustus e rivulo est. Spumant et musta dum fervent, nec damnum putat agricola quod effluxerit. Gementibus areis, dum cæditur messis, frumenta desiliunt: sed deficientibus messibus, non deficit hydria de farina, et plena olei testa desudat. Exinanivit tamen dolia divitum siccitas, cum viduæ pauxillulum olearium redundarit. Non ergo quid fastidio expuas, sed quantum devotione conferas, æstimandum est. Denique nulla plus tribuit, quam illa quæ de filiorum alimentis pavit prophetam. Et ideo quia nulla plus contulit, nulla plus meruit. Hæc moraliter.

29. Nec mystice tamen despexeris hanc mulierem in gazophylacium duo æra mittentem. Magna plane femina, quæ divino judicio meruit omnibus anteferri. Ne forte illa sit quæ de fide sua ad subsidium hominum duo testamenta contulerit; et ideo nulla plus fecit. Nec quisquam hominum quantitatem potuit collationis ejus æquare, quæ fidem cum misericordia copulavit. Et tu igitur quæcumque vitam studio viduitatis exerces, ne dubites ad gazophylacium duo æra deferre, vel fidei plena, vel gratiæ.

30. Felix illa quæ de thesauro suo integram Regis imaginem profert. Thesaurus tuus sapientia, thesaurus tuus castitas atque justitia est, thesaurus tuus intellectus bonus: qualis ille thesaurus fuit, de quo Magorum viri, aurum, thus, myrrham, cum adorarent Dominum, protulerunt: auro regis potentiam declarantes, Deum thure venerantes, myrrha resurrectionem corporis confitentes. Habes et tu thesaurum hunc, si in te requiras: *Habemus enim thesaurum in vasis fictilibus.* Habes aurum quod conferas; non enim renitentis metalli pretium de te Deus exigit, sed illud aurum quod in judicii die nequeat ignis exurere. Nec dona pretiosa deposcit, sed odorem fidei, quem altaria tui cordis exhalent, et religiosæ mentis spiret affectus.

31. Ex hoc igitur thesauro non solum Magorum tria munera, sed etiam duo viduæ æra promuntur, in quibus integra cœlestis imago Regis effulgeat, splendor gloriæ ejus, et imago substantiæ. Bona et illa plane laboriosa stipendia castitatis, quæ de suo opere, quotidianoque penso conferat vidua, nocturnis pariter ac diurnis jugi exercens labore pensa temporibus, et pudicitiæ quæstuosæ privigili opere mercedem congregans; ut intemeratum defuncti conjugis cubile custodiat, alere dulces liberos possit, ministrare pauperibus. Hæc est præferenda divitibus: hæc est quæ Christi judicium non timebit.

32. Hanc æmulamini, filiæ: *Bonum est* enim *æmulari in bono. Æmulamini meliora charismata.* Spectat vos Dominus semper, spectat, inquam, Jesus, cum ad gazophylacium accedit, et de bonorum operum mercedibus stipem putatis egentibus conferendam. Quantum est igitur ut æra tua conferas, et Christi corpus acquiras? Noli ergo vacua prodire in conspectum Domini Dei tui, vacua misericordiæ, vacua fidei, vacua castitatis; non enim inanes Dominus, sed virtutibus opimas spectare Jesus et laudare consuevit. Videat te adolescentula laborantem, videat ministrantem. Hæc est enim merces quam Deo debes, ut de aliarum quoque profectibus mer-

eedem tuam Deo conferas. Nulla merces Deo melior, quam ea quæ habet pietatis munera.

CAPUT VI.

In Noemi exemplum viduæ ex nuru ad virtutem abs se instituta fructum capientis ob oculos ponitur. Hinc colligitur numquam defutura bonæ viduæ necessaria subsidia. Quod si tristior videatur illius vita, tunc beatiorem illam esse, cum ipsi a Domino gaudia sint promissa : quo loco nonnulla de lacrymarum utilitate disputantur.

53. An vero mediocris tibi vidua illa videtur Noemi, quæ viduitatem suam messis manipulis sustentabat alienæ, quam ævo gravem alebat nurus? Nam hoc quoque et ad subsidium et ad gratiam proficit viduarum, ut ita instituant nurus suas, quo possint in his maturæ habere subsidium senectutis; et quasi stipendium magisterii, mercedem quoque suæ capere disciplinæ. Etenim quæ bene instituerit, bene erudierit nurum suam, Ruth ei deesse non poterit, quæ viduitatem socrus paternæ domui præferat : et si vir quoque ejus mortuus fuerit, non relinquat tamen, alat inopem, soletur mœrentem, nec dimissa discedat; nescit enim egere optima disciplina. Sic illa Noemi duobus destituta filiis et marito, quæ fructus fœcunditatis amiserat, pietatis emolumenta non perdidit; nam et solatium mœroris, et subsidium paupertatis invenit.

54. Videtis igitur, sanctæ feminæ, quam fœcunda sit vidua prole virtutum, meritorumque suorum sobole, quæ perire non possit. Bona igitur vidua egere non novit : et si fessæ fuerit ætatis, et supremæ paupertatis, eruditionis tamen suæ solet habere mercedem. Etsi proximi defuerint, invenit tamen extraneos qui matrem colant, revereantur parentem, parvisque alimentorum sumtibus mercedem cupiant suæ commendationis adquirere; plus enim viduæ rependunt merita. Nam cibos quærit, sumtus impendit.

55. Sed tristes videtur ducere dies, et lacrymis tempus exigere. Hoc beatior, quod perpetua sibi gaudia exiguis fletibus emit, parvisque momentis tempora adquirit æterna. Quibus bene dicitur : Beatæ tristes, ipsæ enim ridebitis. Quis igitur falsas præsentium imagines gaudiorum futuræ securitatis præferat voluptati? An despicabilis nobis auctor videtur, ille Dominici corporis auctor electus, qui cinerem sicut panem manducabat, et potum cum fletu miscebat, et vespertinis lacrymis matutinæ sibi lætitiam redemtionis adquirebat? Unde igitur plurimum gaudere meruit, nisi quia plurimum flevit, et tamquam lacrymarum pretio suarum futuræ sibi gloriæ gratiam comparavit?

56. Habet igitur vidua bonam commendationis materiam, ut dum virum luget, fleat sæculum : ac in promtu sint lacrymæ redemtrices, dum impenduntur mortuis, viventibus profuturæ. Paratus est mœstitudini animæ fletus oculorum : misericordiam conciliat, laborem minuit, dolorem ablevat, servat pudorem; nec jam misera sibi videtur, quæ consolationem in lacrymis habet, in quibus sunt caritatis stipendia et pietatis officia.

CAPUT VII.

Fortitudinem viduis non deesse in Judith ostenditur : cujus veste ac jejuniis commemoratis, describitur ejusdem in Holophernem præparatio. Quanta fuerit ejus castitas, atque in commentanda pia fraude sapientia : quanta etiam temperantia, et sobrietas. Ad extremum demonstrato non majorem in ipsa fortitudinis quam prudentiæ laudem emicare, summa ejus in tanto successu modestia declaratur.

57. Sed nec fortitudo bonæ viduæ deesse consuevit. Hæc enim vera est fortitudo, quæ naturæ usum, sexus infirmitatem mentis devotione transgreditur : qualis in illa fuit, cui nomen Judith, quæ viros obsidione fractos, perculsos metu, tabidos fame, sola potuit a colluvione revocare, ab hoste defendere. Ea enim, ut legimus, cum Holofernes successu multorum terribilis præliorum, intra muros innumera virorum millia coegisset, armatis paventibus, et de extrema jam sorte tractantibus, extra murum processit : et

illo præstantior exercitu, quem liberavit; et eo fortior, quem fugavit.

38. Sed ut discas maturæ viduitatis affectum, seriem ipsam persequere Scripturarum. A diebus enim viri sui quibus ille defunctus est, vestem jucunditatis deposuit, mœroris adsumsit: per omnes dies intenta jejunio, sabbato tantum, et dominica sacratarumque temporibus feriarum, non refectioni indulgens, sed religioni deferens. Hoc est enim sive manducatis, sive bibitis, in nomine Jesu Christi agenda esse omnia; ut etiam ipsa refectio corporalis sacræ religionis cultui deferatur. Diuturnis igitur mœroribus, et quotidianis roborata jejuniis sancta Judith, quæ sæculi oblectamenta non quærit, periculi negligens, mortisque contemtu fortior; ut commenta strueret doli, vestem illam jucunditatis; qua, vivente viro, vestiri solebat, se induit: quasi placitura viro, si patriam liberaret. Sed virum alium videbat, cui placere quærebat; illum utique, de quo dictum est: *Post me venit vir, qui ante me factus est*. Et bene conjugales pugnatura resumsit ornatus; quia monimenta conjugii arma sunt castitatis: neque enim vidua alias aut placere posset, aut vincere.

39. Quid cætera persequamur, quod inter millia hostium casta permansit? Quid ejus sapientiam prædicemus, quod hujuscemodi est commentata consilium? Potentem elegit, ut intemperantiam a se inferioris arceret, occasionem pararet victoriæ. Abstinentiæ meritum, pudicitiæ gratiam reservavit. Nec cibo enim, ut legimus, maculata, nec adulterio, non minorem servatæ castitatis ex hostibus revexit triumphum, quam patriæ liberatæ.

40. Quid sobrietatem loquar? Temperantia enim virtus est feminarum. Inebriatis vino viris, et somno sepultis abstulit vidua gladium; exeruit manum, bellatoris abscidit caput, per medias hostium acies intemerata processit. Advertitis igitur quantum nocere mulieribus possit ebrietas, quando viros vina sic solvunt, ut vincantur a feminis? Esto igitur vidua temperans: casta primum a vino; ut possis casta esse ab adulterio. Nequaquam te ille tentabit, si vina non tentent. Nam si Judith bibisset, dormisset cum adultero. Sed quia non bibit, haud difficile ebrios exercitus unius sobrietas et vincere potuit, et eludere.

41. Nec dexteræ tantum hoc opus, sed multo majora trophæa sapientiæ. Nam cum manu solum Holofernem vicisset, consilio omnem hostium vicit exercitum. Suspenso enim Holophernis capite, quod virorum non potuit excogitari consilio, suorum erexit animos, hostium fregit: suos pudore excitans, hostes quoque terrore percellens; eoque cæsi sunt et fugati. Ita unius viduæ temperantia atque sobrietas non solum naturam suam vicit, sed quod est amplius, fecit viros etiam fortiores.

42. Nec his tamen elata successibus, cui utique gaudere et exsultare licebat jure victoriæ, viduitatis reliquit officium: sed contemtis omnibus qui ejus nuptias ambiebant, vestem jucunditatis deposuit, viduitatis resumsit: nec triumphorum suorum amavit ornatus, illos existimans esse meliores quibus vitia corporis, quam quibus hostium arma vincuntur.

CAPUT VIII.

Plures alias viduas quæ virtute ad Judith accesserint exstitisse ait vir sanctus, at de sola Debbora nunc se dicturum. Quanta documenta viduis ea reliquerit, quam viri a qua regerentur defenderenturque, elegerunt. Maximam quoque illius gloriam inde profectam, quod filium a se informatum bello præfecerit, hic autem copias, nisi adesset illa, negaverit sese ducturum. Eam igitur et exercitui præfuisse et prænunciasse belli exitum; in qua Ecclesiæ pugnæ ac triumphi, necnon spiritalia arma designata sunt: historice vero feminis omnes auferuntur infirmitatis excusationes.

43. Ac ne una vidua tantum hoc opus inimitabile aliis videatur implesse, plures alias, vel parilis, vel proximæ fuisse virtutis nequaquam dubitandum videtur, bona enim seges plurimas spicas fructu refertas ferre consuevit. Nec dubites illam veterum segetem temporum in complurium feminarum

moribus fœcundasse. Sed quia prolixum est complecti omnes, cognoscite aliquas, et præcipue Debboram, cujus nobis prodidit Scriptura virtutem.

44. Hæc enim docuit non solum viri auxilio viduas non egere, verumetiam viris esse subsidio : quæ nec sexus infirmitate revocata, munia virorum obeunda suscepit, et suscepta cumulavit. Denique cum Judæi Judicum regerentur arbitrio, quia virili non poterant vel æquitate regi, vel virtute defendi, bellis hinc inde ardentibus, Debboram sibi cujus regerentur judicio, cooptarunt. Itaque multa millia virorum una vidua et in pace rexit, et ab hoste defendit. Multi Judices in Israel, sed nulla ante judex femina : multi Judices post Jesum, sed nullus propheta. Et ideo lectum istius puto esse judicium, et gesta ejus arbitror esse descripta; ne mulieres a virtutis officio muliebris sexus infirmitate revocentur. Vidua populos regit, vidua ducit exercitus, vidua duces eligit, vidua bella disponit, mandat triumphos. Non ergo natura rea est culpæ, nec infirmitati obnoxia : STRENUOS non sexus, sed virtus facit.

45. Et in pace quidem nulla querimonia, nullus error mulieris invenitur: cum plerique non mediocrium peccatorum auctores populo suo Judices exstitissent. Ubi vero Chananæi, gens ferox prælio, et adfluentium copiarum opima successu, hostiles in populum Judæorum animos extulerunt, vidua præ cæteris bellicos instruit apparatus. Et ut discas non publicis copiis domesticas necessitates fuisse subnixas, sed domesticis disciplinis munus publicum gubernatum, domo propria filium ducem producit exercitus, ut agnoscatis quod possit instituere vidua bellatorem : quem quasi mater erudiit, quasi judex præposuit, quasi fortis instituit, quasi prophetissa victoriæ certæ transmisit.

46. Denique in mulieris manu summam fuisse victoriæ docet Barach filius dicens : *Nisi tu veneris mecum, non ibo; quia non novi diem in qua dirigit Dominus Angelum suum mecum.* Quanta ergo feminæ istius virtus, cui dux dicit exercitus : *Nisi tu veneris, non ibo?* Quanta, inquam, viduæ fortitudo, quæ a periculis filium nec materno revocat affectu; immo ad victoriam filium studio matris hortatur, dicens quod in manu mulieris sit summa victoriæ?

47. Debbora ergo prælii prophetavit eventum, Barach jussus produxit exercitum : Jael cepit triumphum; huic enim prophetiæ in Debbora militavit, quæ mystice nobis ortum surrecturæ ex gentibus Ecclesiæ revelavit, cui triumphus de Sisara spiritali, hoc est, de adversariis potestatibus quæreretur. Nobis igitur prophetarum oracula dimicarunt, nobis illa prophetarum judicia et arma vicerunt. Et ideo non populus Judæorum, sed etiam Jael victoriam de hoste quæsivit. Infelix ergo populus, qui hostem quem fugavit, persequi fidei virtute non potuit. Itaque illorum delicto salus gentibus : illorum desidia nobis servata victoria est.

48. Jael ergo prostravit Sisaram, quem tamen corusco duce, hoc enim significat interpretatio Barach, manus veterum fugaverat Judæorum; frequenter enim, ut legimus, orationibus et meritis prophetarum cœlestia Patribus adfuere subsidia. Sed his jam tunc de nequitiis spiritalibus victoria parabatur, quibus dicitur in Evangelio : *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi.* Ergo principium victoriæ a majoribus, finis in Ecclesia.

49. Ecclesia autem non armis sæcularibus vincit adversarias potestates, sed armis spiritalibus, quæ sunt fortia Deo ad destruendas munitiones, et altitudinem nequitiæ spiritalis. Et ideo Sisaræ sitis lactis poculo restinguitur, quia ratione superatur; quod enim nobis salutare ad escam, hoc adversariæ potestati lethale ad infirmitatem. Arma Ecclesiæ fides, arma Ecclesiæ oratio est, quæ adversarium vincit.

50. Ergo secundum historiam ad provocandos animos feminarum femina judicavit, femina disposuit, femina prophetavit, femina triumphavit, et præliaribus intermixta copiis, imperio viros docuit militare femineo. Secundum

mysterium vero fidei militia Ecclesiæ victoria est.

51. Non ergo habetis quod per naturam vos excusetis, feminæ. Non habetis viduæ, quod ad infirmitatem sexus, aut ad amissionem subsidii maritalis mobilitatem vestram referre possitis. SATIS UNICUIQUE præsidii est, si virtus non desit animæ. Et ipse in viduis frequens processus ætatis munimen pudoris est, et ipse amissi conjugis dolor, usus operis, domus cura, sollicitudo liberorum noxiam pudori solet arcere lasciviam : atque ipse lugubris habitus, pompa funebris, fletus assiduus, et mœstæ fronti inarantibus rugis impressa tristitia petulantium premit oculos, restinguit libidines, procaces avertit adspectus. Bonus custos pudoris pietatis dolor : non obrepit culpa, si cura non desit.

CAPUT IX.

Earum quæ dictitarent, sibi melius fore si lætis successibus abundarent, objectioni occurrit, ostendens e sacris litteris subsidia viduis in filiis generisque suppetere : quod postquam exemplo socrus Simonis confirmatum est, eos hortatur ut ad Apostolos tamquam ad proximos atque affines confugiant; ubi pulcherrime de sanctorum invocatione disserit. Postea querimoniis quibusdam de solitudine ac patrimonii conservandi necessitate refutatis, indecentissimum esse demonstrat viduam cui filiæ jam nubiles aut jam nuptæ sint, adhuc nubere.

52. DIDICISTIS igitur, viduæ, subsidio vos non egere naturæ, et posse salubritatem tenere consilii : nec domestico indigere præsidio, quæ etiam publicæ potestis apicem potentiæ vindicare.

53. Sed fortasse dicit aliqua, ei tolerabilem viduitatem cui profluant res secundæ : adversis vero viduas cito frangi, facile succumbere. De quo etsi ipso doceamur usu læta viduis lubrica magis esse quam seria; tamen Scripturarum instruimur exemplis infirmitatibus quoque viduarum non deesse solere subsidia : faciliusque quam cæteris divina atque humana suppetere, si bene filios instituant, generos legant. Denique cum socrus Simonis magnis febribus detineretur, Petrus et Andreas rogaverunt Deum pro ea : *Et stans super illam imperavit febri, et remisit illam, et continuo surgens ministrabat illis.*

54. *Magnis*, inquit, *tenebatur febribus, et rogaverunt illum pro ea.* Et tu habes proximos, qui pro te supplicent. Habes apostolos proximos, habes martyres proximos, si in ipsa martyribus devotionis societate, misericordiæ quoque muneribus appropinques; proximus est enim qui misericordiam facit. Fac et tu misericordiam, et eris Petro proxima. NON SANGUINIS necessitudo, sed virtutis cognatio facit proximos; quia non in carne ambulamus, sed in spiritu. Ama ergo propinquitatem Petri, affinitatem Andreæ; ut pro te rogent, et recedant cupiditates tuæ. Verbo Dei pulsata surges illico, quæ in terris jacebas, ut Christo ministres. *Nostra* enim *conversatio in cœlis est, unde et Salvatorem exspectamus Dominum Jesum.* Nemo enim jacens Christo ministrat. Ministra pauperi, et ministrasti Christo : *Quod enim uni horum fecistis, mihi,* inquit, *fecistis.* Habetis ergo, viduæ, auxilium, si tales vobis generos, posteritati vestræ patronos, tales proximos eligatis.

55. Ergo rogaverunt pro vidua Petrus et Andreas. Utinam exsistat aliquis qui tam cito possit rogare pro nobis, vel certe isti qui pro socru rogant Petrus et Andreas frater ejus; tunc enim pro affine poterant, nunc jam possunt pro nobis, et pro omnibus impetrare. Videtis enim quod magno peccato obnoxia, minus idonea sit quæ pro se precetur, certe quæ pro se impetret. Adhibeat igitur ad medicum alios precatores. Ægri enim nisi ad eos aliorum precibus medicus fuerit invitatus, pro se rogare non possunt. Infirma est caro, mens ægra est, et peccatorum vinculis impedita, ad medici illius sedem debile non potest explicare vestigium. Obsecrandi sunt Angeli pro nobis, qui nobis ad præsidium dati sunt : martyres obsecrandi, quorum videmur nobis quodam corporis pignore patrocinium vindicare. Possunt pro peccatis rogare nostris, qui proprio sanguine, etiam si qua habuerunt peccata, laverunt; isti enim sunt Dei martyres, nostri præsules, speculatores vitæ, actuumque nostrorum. Non

erubescamus eos intercessores nostræ infirmitatis adhibere; quia ipsi infirmitates corporis, etiam cum vincerent, cognoverunt.

56. Invenit ergo Petri socrus qui pro se rogarent. Et tu, vidua, invenis qui pro te supplicent: si quasi vere vidua et desolata in Deum speres, instes obsecrationibus, insistas orationibus, afficias corpus tuum quasi quotidie moriens, ut moriendo revivisces: fugias delicias, ut etiam ægra saneris: *Nam quæ in deliciis est, vivens mortua est.*

57. Sublata est tibi causa nubendi, habes qui pro te intercedant; ne dixeris: Destituta sum. Querela nupturæ est. Ne dixeris: Sola ego sum. Castitas solitudinem quærit: pudica secretum, impudica conventum. Sed negotium habes: habes et intercessorem. Adversarium vereris: apud judicem pro te Dominus intervenit dicens: *Judicate pupillo, et justificate viduam.*

58. Sed et patrimonium vis tueri. Majus pudoris est patrimonium, quod melius regit vidua quam nupta. Servus peccavit. Ignosce; melius est enim alterius culpam feras, quam tuam prodas. Sed vis nubere. Licet. Non habet crimen simplex voluntas. Causam non quæro: cur fingitur? Si honestam putas, fatere: si incongruam, sile. Ne accuses Deum, ne accuses propinquos, quod præsidia tibi desint; utinam non desit voluntas! Nec te consulere liberis dicas, quibus matrem eripis.

59. Est etiam quod facultate licet, et ætate non licet. Cur maternæ parantur nuptiæ inter nuptias filiarum, et plerumque post nuptias? Cur adulta filia discit prius sponsum matris quam suum erubescere? Suasimus, fateor, ut vestem mutares, non ut flammeum sumeres: ut a sepulcro recederes, non ut thalamum præparares. Quid sibi vult nova nupta post generos? Quam indecorum est juniores habere liberos, quam nepotes?

CAPUT X.

Ad Christum redit cujus summam in adeundis miseris quibuslibet benignitatem laudans, eum oculis nostris Evangelii beneficio subjectum dicit. Sub hæc varias, quibus fit curandis idem medicus auctor unus, narratur, rationes narrat: deinde curationis prædicat celeritatem, denique invocare medicum non negligamus: istis subnectit moralem de voluntate quam in socru Petri expressam docet, acceptionem: postremo ubi exponit qualem Christi ministrum, maxime vero episcopum esse deceat, ignorum ait esse proprium per gratiam surgere.

60. Sed ad propositum revertamur, neque nostrorum dolentes vulnera peccatorum, medicum relinquamus: et dum alienis medemur ulceribus, ulcera nostra cumulemus. Rogatur ergo hic medicus. Ne timeas, quia magnus est Dominus, et fortasse ad ægram dedignetur venire; venit enim ad nos sæpe de cœlo: nec solum divites, sed etiam pauperes solet et servulos pauperum visitare. Venit et nunc rogatus ad Petri socrum, *et stans super illam, imperavit febri, et remisit illam: et continuo surgens ministrabat illis.* Sicut dignus memoria, ita dignus desiderio, dignus etiam caritate Dominicæ in singulos dignationis affectus, et facta miranda. Visitare viduas non dedignatur, et tugurii vilis penetralia angusta succedere. Quasi Deus imperat, quasi homo visitat.

61. Gratias Evangelio per quod etiam nos qui oculis nostris venientem in hunc mundum non vidimus Christum, videmur ei, dum facta ejus legimus, interesse; ut sicut illi quibus appropinquabat, fidem mutuabantur ex eo; ita nobis, dum gestis ejus credimus, appropinquet.

62. Vides qualia habet genera sanitatum? Imperat febri, imperat spiritibus immundis, alibi ipse manus imponit. Non solum igitur verbo, sed etiam tactu ægros curare consuevit. Et tu igitur quæ variis mundi æstuas cupiditatibus, vel forma viri alicujus capta, vel pecunia, roga Christum, adhibe medicum, porrige ei dexteram tuam, tangat interiora tua Dei manus, Verbique cœlestis gratia interiorum venas scrutetur animorum, pulset Dei dextera secreta cordis. Aliis oculos luto illinit, ut videre possint, creatorque omnium docet nos nostræ memores debere esse natu-

ræ, et corporis cernere vilitatem; nemo enim magis potest videre divina, nisi qui humilitatis conscientia suæ nescit adtolli. Alius sacerdoti se offerre præcipitur, ut carere in perpetuum lepræ possit exuviis. Solus enim mentis et animi potest servare munditiam, qui ei sacerdoti se novit offerre, quem pro peccatis nostris accepimus advocatum, illum utique cui dicitur: *Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech.*

63. Nec vereare moram aliquam sanitatis. Nescit impedimentum qui sanatur a Christo. Opus est ut remedium adhibeas, quod acceperis; simul enim ut præceptum dederit, cæcus videt, paralyticus ambulat, mutus loquitur, surdus audit, febriens ministrat, lunaticus liberatur. Et tu igitur quæcumque indecore alicujus rei cupiditate languescis, obsecra Dominum, fidem defer, nec ullam timeas moram. Ubi adest oratio, adest Verbum, fugatur cupiditas, libido discedit. Nec confessionis verearis offensam; immo magis præsume prærogativam: incontinenti enim quæ corporis morbo antea laborabas, Christo incipies ministrare.

64. Potest etiam hoc loco videri Petri socrus affectio voluntatis, ex qua sibi velut semen futuræ posteritatis adsumserat; quod unicuique voluntas sua posteritatis est auctor. Ex voluntate enim sapientia nascitur, quam sapiens in matrimonium adsciscit sibi, dicens: *Proposui ego hanc adducere mihi in conjugium.* Ergo voluntas illa quæ primo variarum cupiditatum æstibus madefacta languebat, postea per apostolatus officium in ministerium Christi jam robusta surrexit.

65. Simul qualis esse debeat qui Christo ministrat, ostenditur; oportet enim primo carere variarum illecebris voluptatum, vitare internum corporis animique languorem, ut corpus et sanguinem Christi ministret. Neque enim potest quisquam peccatis suis æger, minimeque sanus, immortalium sanitatum remedia ministrare. Vide quid agas, sacerdos, nec febrienti manu corpus Christi adtingas. Prius curare, ut ministrare possis. Si mundos eos qui ante fuerant leprosi, Christus jubet occurrere sacerdotibus, quanto magis mundum ipsum convenit esse sacerdotem? Non habet igitur quod moleste ferat illa vidua quod sibi non pepercerim, quando nec mihi parco.

66. Surrexit itaque Petri, inquit, socrus, et ministrabat illis. Et bene surrexit; sacramenti enim typum apostolica jam gratia ministrabat. Proprium est autem surgere Christi ministros, juxta quod scriptum est: *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis.*

CAPUT XI.

Causis quæ pro nuptiarum iteratione afferri solent, explosis, profitetur a se non damnari secunda conjugia; quorum licet ex Apostolo incommoda percurrat, conditionem tamen affirmat approbatam in Ecclesia: quo loco hæreticos qui ea prohibebant, castigat. Cum autem diversæ diversorum sint vires, hinc factum scribit, ut non imperaretur castitas, sed suaderetur.

67. Dicimus igitur nec sumtibus egere viduas, quæ donare consueverint: nec subsidio, a quibus sæpe in periculis maximis defensæ copiæ sunt virorum: maritalia iis quoque officia vel a generis, vel a proximis facile solere reparari: esse etiam in eas divinam misericordiam promtiorem; et ideo cum suppetere non videatur causa nubendi, studium abesse debere.

68. Quod tamen pro consilio dicimus, non pro præcepto imperamus, provocantes potius viduam, quam ligantes; neque enim prohibemus secundas nuptias, sed non suademus. Alia est enim infirmitatis contemplatio, alia gratia castitatis. Plus dico, non prohibemus secundas nuptias, sed non probamus sæpe repetitas; neque enim expedit quidquid licet: *Omnia mihi licent*, dicit Apostolus, *sed non omnia sunt utilia.* Et vinum bibere licet, sed plurimum non decet.

69. Licet ergo nubere, sed pulcrius est abstinere; sunt enim vincula nuptiarum. Vultis scire quæ vincula? *Quæ sub viro est mulier, vivente viro alligata est legi: si autem mortuus fuerit vir,*

soluta est a lege viri. Probatum est igitur vinculum esse conjugium, quo mulier ligatur et solvitur. Bona mutui amoris gratia, sed major est servitus. *Neque enim mulier sui corporis potestatem habet, sed vir.* Et ne forte tibi non conjugii videatur ista servitus esse, sed sexus: *Similiter et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.* Quanta igitur conjugii necessitas, quæ subjicit alteri etiam fortiorem? Mutuis enim necessitatibus ab utroque servitur. Nec temperanti licet jugo subducere caput, cum alterius intemperantiæ serviendum sit. *Pretio,* inquit, *emti estis, nolite fieri servi hominum.* Videtis quam evidens sit conjugalis definitio servitutis. Non ego hoc dico, sed Apostolus: nec ille, sed Christus qui loquebatur in eo. Et hanc utique servitutem de bonis conjugibus definivit. Namque supra sic habes: *Sanctificatus est vir infidelis per uxorem fidelem: et sanctificata est mulier infidelis per maritum fidelem.* Et infra: *Quod si infidelis discedit, discedat. Non est servituti deditus frater aut soror in talibus.* Si igitur bonum conjugium servitus est, malum conjugium quid est, quando nequeunt se invicem sanctificare, sed perdere?

70. Sed ut ad gratiam virtutis viduas adhortamur, ita etiam ad Ecclesiasticam disciplinam feminas provocamus; quia Ecclesia constat ex omnibus. Licet Christi grex, tamen in aliis pabulo vescitur, in aliis adhuc lacte nutritur; quibus lupi illi qui latent in vestitu ovium, sunt cavendi, abstinentiæ speciem prætendentes, provocantes autem intemperantiæ fœditatem. Etenim quia sciunt valida onera castitatis; cum ipsi ea adtingere digitulis non queant, ab aliis supra modum exigunt, cum ipsi servare nec modum possint, sed injusto sub fasce succumbant. Mensura enim oneris pro mensura debet esse gestantis, alioquin impositi oneris sit ruina, ubi vectoris infirmitas est; nam et infantium fauces strangulat esca robustior.

71. Et ideo sicut multitudo vectorum non paucorum viribus æstimatur; nec tamen fortioribus de aliorum infirmitate præscribitur, sed unicuique quantum oneris subire cupiat, relaxatur, manente mercedis cumulo in virtutis augmento: ita etiam feminis non laqueus injiciendus, non supra vires abstinentiæ gravioris vectura subeunda est: sed relinquendum ut unaquæque se pendat, non auctoritate aliqua coacta præcepti, sed incremento gratiæ provocata. Et ideo diversis virtutibus merces diversa proposita est. Nec aliud reprehenditur, ut aliud prædicetur: sed omnia prædicantur, ut quæ meliora sunt, præferantur.

CAPUT XII.

Nonnulla traduntur præcepti atque consilii discrimina; quæ ut adhuc innotescant manifestius, divitis adolescentis, cujus Evangelium meminit, historia: necnon præmiorum consiliis præceptisque propositorum diversitas enarratur?

72. Honorabile itaque conjugium, sed honorabilior integritas; nam *et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit: et qui non jungit, melius facit.* Quod igitur bonum est, non vitandum est: quod est melius, eligendum est. Itaque non imponitur, sed præponitur. Et ideo bene Apostolus dixit: *De virginibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do.* Etenim præceptum in subditos fertur, consilium amicis datur. Ubi præceptum est, ibi lex est: ubi consilium, ibi gratia est. Præceptum, ut ad naturam revocet: consilium, ut ad gratiam provocet. Et ideo Lex Judæis lata est, gratia autem electioribus reservata est: Lex, ut a naturæ finibus culpæ studio demeantes, ad naturæ observantiam pœnæ terrore revocaret: gratia autem, ut electos cum studio bonorum, tum propositis etiam præmiis provocaret.

73. En tibi distantia præcepti atque consilii, si illum recorderis, cui in Evangelio ante præscribitur, ne homicidium faciat, ne adulterium admittat, ne falsum testimonium dicat? præceptum etenim ibi est, ubi est pœna peccati. At vero cum se præcepta Legis memorasset implesse, consilium eidem datur, ut vendat omnia, et sequatur Dominum; hæc enim non præcepto im-

perantur, sed pro consilio deferuntur. Duplex namque forma mandati est: una præceptiva, altera voluntaria. Unde et Dominus in alia dicit: *Non occides*, ubi præcepit in alia: *Si vis perfectus esse, vende omnia tua.* Ergo hic liber est a præcepto, cui defertur arbitrium.

74. Itaque qui præceptum impleverint, possunt dicere: *Servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus.* Hoc virgo non dicit: non dicit ille qui bona sua vendidit: sed quasi reposita exspectat præmia, sicut sanctus Apostolus qui ait: *Ecce nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te, quid ergo nobis erit?* Non quasi inutilis servus, quod debuit facere, ea fecisse se dixit: sed quasi utilis domino, qui commissa sibi talenta quæsitis multiplicavit usuris, mercedem fidei atque virtutis bene sibi conscius, meritorumque securus exspectat. Et ideo ei cum cæteris dicitur: *Vos qui sequuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et ipsi supra duodecim sedes, judicantes tribus Israel.* At vero illi qui talenta servaverat, etsi præmia, minora tamen pollicetur dicens: *Quoniam super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam.* Fides igitur ex debito, misericordia in præmio. Qui bene credidit, ut ei credatur, emeruit: qui bene contulit, quoniam suum non quæsivit, quod cœleste est, impetravit.

CAPUT XIII.

Allato Evangelii loco de spadonibus, eos qui vel natura vel hominum violentia tales facti sunt, non magnopere ob id laudandos: qui vero proprias manus in se converterint damnandos ait; hanc actionem ostendens neque utilem esse, cum mentis concupiscentiam minime auferat: neque honestam, cum certamini locum non relinquat. Solos igitur prædicandos illos qui per continentiam se ipsi vicerint: sed cogendum ad hoc neminem esse, quando nec Apostolus, nec Christus ipse præcepto constrinxerit eam virtutem; unde intelligas non improbari matrimonii vota, sed castitatis anteferri.

75. Ideo ergo præceptum non datur, consilium datur; præceptum enim castitatis est, consilium integritatis: *Sed non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim spadones qui de matris utero sic nati sunt;* in quibus naturæ necessitas, non virtus est castitatis hominibus. *Et sunt spadones qui se ipsos castraverunt;* voluntate utique, non necessitate. *Et sunt spadones qui facti sunt ab hominibus.* Et ideo magna in iis continentiæ gratia; quia voluntas facit, non infirmitas continentem. Nam decet integrum divini operis servare munus. Nec illis forte parum sit lubrico corporis non teneri; nam si erepta est subeundi istius palma certaminis, erepta etiam materia periculi: et quamvis non queunt coronari, non queunt tamen vinci. Habent alia genera virtutum, quibus commendare se debeant, si fides firma sit, proflua misericordia, aliena avaritia, frequens gratia. Sed in istis nulla culpa; quia facti ignorantia.

76. Non eadem causa eorum, qui in se ipsos ferro utuntur, quo non imprudenter deflexims; sunt enim qui virtutis loco ponant, ferro culpam compescere. De quibus etsi nostram nolumus proferre sententiam, quamvis sint statuta majorum; considerent tamen, ne quis id ad professionem infirmitatis trahat, non ad firmitatis gloriam. Ergo nemo militet, ne aliquando vincatur: nec pedis utatur obsequio, qui gradiendi periculum reformidat: nec oculi intendat officio, qui concupiscentiæ timet lapsum. Sed quid prodest carnem abscindere, cum etiam culpa sit in ipso adspectu? *Nam et qui viderit mulierem ad concupiscendum, jam mœchatus est eam in corde suo.* Et quæ similiter virum in concupiscentiam viderit, adulteratur. Castos ergo, non infirmos esse nos convenit: pudicos oculos habere, non debiles.

77. Nemo igitur, ut plerique arbitrantur, se debet adscindere, sed magis vincere; victores enim recipit Ecclesia, non victos. Et quid argumentis utar, cum præsto sit Apostolici forma præscripti? Sic enim habes: Utinam et abscindantur qui volunt vos circumcidi *!

* Citatur Apostoli sensus, non verba. Sunt autem ea in græco hujusmodi, ὀφελον και ἀποκοψονται οἱ ἀναςατοῦντες ὑμᾶς, id est, *utinam abscindantur qui vos perturbant*, ut habet

Cur enim coronæ occasio, et virtutis usus eripitur homini, qui natus ad laudem est, ad victoriam præparatus, qui potius virtute animæ castrare se possit? *Sunt enim spadones qui se ipsos castraverunt propter regnum cœlorum.*

78. Sed et hoc non omnibus imperatur, sed ab omnibus flagitatur. Etenim qui mandata dat, decretorum semper tenere debet mensuram : et qui pensa distribuit, æquitatem debet examinis reservare : *Statera* enim *fallax, abominatio est apud Deum.* Est ergo minus pondus et majus : sed utrumque non recipit Ecclesia ; *Pondus enim majus et minimum, et mensuræ duplices, immunda in conspectu Domini utraque.* Sunt pensa quæ dividit sapientia ; et ita dividit ut virtutem, viresque æstimet singulorum. Et ideo dicit : *Qui potest capere, capiat.*

79. Scit enim creator omnium affectus esse varios singulorum ; et ideo præmiis virtutem provocavit, non infirmitatem vinculis alligavit. Scit et ille gentium Doctor, bonus morum auriga nostrorum, et quidam interiorum rector affectuum, qui de se ipso didicerat legi mentis legem corporis repugnare ; eamdem tamen Christi gratiæ cedere : scit, inquam, varios incursus mentium repugnare ; et ideo neque in tantum adhortationem integritatis intendit, ut aboleret gratiam nuptiarum : neque ita conjugium prætulit, ut studia integritatis extingueret. Sed a continentiæ persuasione incipiens, ad incontinentiæ remedia descendit : et cum bravium supernæ vocationis fortioribus demonstrasset; deficere tamen in via neminem passus est : ita plaudens prioribus, ut non despiceret et sequentes ; didicerat enim et ipse, quia Dominus Jesus aliis panem hordeaceum, ne in via deficerent, aliis corpus suum, ut ad regnum contenderent, ministravit.

80. Nec Dominus ipse præceptum imposuit, sed voluntatem invitavit : nec Apostolus præceptum statuit, sed consilium dedit. Sed non hoc humanum consilium humanarum virium habere mensuram : divinæ munus misericordiæ confitetur in se esse collatum ; ut fideliter sciret prima præferre, secunda disponere. Et ideo *Existimo* inquit, non statuo, *sed existimo bonum esse propter instantem necessitatem.*

81. Non ergo copula nuptialis quasi culpa vitanda, sed quasi necessitatis sarcina declinanda. Lex enim adstrinxit uxorem, ut in laboribus et in tristitia filios generet, et conversio ejus ad virum sit, quod ei ipse dominetur. Ergo laboribus et doloribus in generatione filiorum addicitur nupta, non vidua : et dominatui viri sola subditur copulata, non virgo. Omnium autem horum virgo libera est, quæ Verbo Dei suum spopondit affectum, quæ Sponsum benedictionis cum facibus exspectat, bonæ lumine voluntatis accenso. Et ideo provocatur consiliis, non vinculis illigatur.

Vulg. edit. sive, *qui vos ad res novas sollicitant.* Porro Ambrosiana ratiocinatio ea est : Apostolus satis demonstrat voluntariam genitalium amputationem magnum esse malum, quando eam pœnæ loco imprecatus est illis, qui circumcisionis necessitatem fidelibus imponere moliebantur. De virilium enim detruncatione Apostolicam illam imprecationem vulgo interpretantur veteres, ut Hieronymus, Chrysostomus, atque alii. Qui vero cum recentioribus eumdem locum de separatione ab Ecclesia maluerint intelligere, ipsos Ambrosio oportet adtribuere hujusmodi sensum : Si eos qui tantum pelliculam circumcidere imperabant, Apostolus optat ab Ecclesia separari ; quanto magis eos qui hominem penitus evirare adtentarent?

CAPUT XIV.

Etsi vidua non acceperit præceptum, consilium tamen tam frequens tamque utile illam accepisse, ut contemnendum non videatur. Nolle se cuiquam laqueum injicere, cum Ecclesiæ ager ipso quoque ditetur conjugio : sed viduitatem quæ laudatur ab Apostolo, bonam negari nequaquam posse; unde non perfunctorie in eos agit, quorum legibus illam noverat esse proscriptam.

82. Sed nec vidua præceptum accipit, sed consilium : consilium autem non semel datum, sed sæpe repetitum. Nam et primo dixit : *Bonum est enim mulierem non tangere ;* et iterum : *Volo sic omnes homines esse sicut et meipsum*, et tertio : *Bonum est illis, si sic maneant sicut et ego;* et quarto : *Bonum est propter instantem necessitatem :* et hoc

placere Domino, et hoc honestum esse : postremo beatiorem esse in viduitate perseverantiam, non tantum suo consilio, sed etiam Dei Spiritu definivit. Quænam igitur talis consiliarii benignitatem recuset, qui et voluntati habenas indulgeat, et id suadeat aliis quod in se expertus utile judicavit, non facilis comprehendi, nec fastidiosus æquari? Quæ igitur refugiat sancta fieri corpore et spiritu; cum supra laborem sit præmium, supra usum gratia, supra opus merces?

83. Atque hoc ita dico, non ut laqueum cæteris injiciam, sed ut commissi mihi ruris operarius agrum hunc Ecclesiæ fertilem cernam, nunc integritatis flore vernantem, nunc viduitatis gravitate pollentem, nunc etiam conjugii fructibus redundantem. Nam etsi diversi, unius tamen agri fructus sunt: nec tanta hortorum lilia, quantæ aristæ segetum, messium spicæ, compluriumque spatia camporum recipiendis aptantur seminibus, quam redditis novales fructibus feriantur.

84. Bona ergo viduitas, quæ toties Apostolico judicio prædicatur; hæc enim magistra fidei, magistra est castitatis. Unde et illi qui deorum suorum adulteria et probra venerantur, cœlibatus et viduitatis statuere pœnas; ut æmuli criminum multarent studia virtutum : specie quidem qua fœcunditatem quærerent, sed studio quo propositum castitatis abolerent. Nam confectis et miles stipendiis arma deponit, et relicto officio quod gerebat, ad propria veteranus rura dimittitur; ut et ipse exercitæ laboribus vitæ requiem consequatur, et alios spe futuræ quietis subeundis faciat operibus promtiores. Agricola quoque maturior torquendam aliis stivam committit, et juvenili gravatus opera, providentiam curæ senilis explorat : vitem facilis tondere quam premere, ut juvenescentem luxuriam reprimat, et adolescentem lasciviam falce succidat, parcorum quamdam partuum castitatem docens etiam in vitibus expetendam.

85. Similis huic vidua velut emeritis veterana stipendiis castitatis, etsi conjugii arma deponat; domus tamen totius pacem gubernat : etsi vehendis oneribus otiosa, maritandis tamen junioribus provida : ubi cultus utilior, ubi fructus uberior sit, quarum copula aptior, senili gravitate disponit. Itaque si maturioribus potius quam junioribus committitur ager, cur putes utiliorem nuptam esse quam viduam? Quod si persecutores fidei persecutores fuerunt etiam viduitatis : utique fidem sequentibus viduitas non pro supplicio fugienda est, sed tenenda pro præmio.

CAPUT XV.

Earum quæ liberorum obtendunt desiderium, tollit excusationem : sed præcipue moratur circa illas, quæ ex priori conjugio filios habent; gravem enim earum servitutem, futuras inter liberos inimicitias, raram denique inter conjuges ipsos concordiam pulcre describit : postremo ne qua Scripturæ exemplis hac in re abutatur, cavet.

86. Sed fortasse aliquibus propter suscipiendos liberos conjugia iteranda videantur. Quod si filiorum studium causa nubendi est, utique ubi est fructus filiorum, causa non suppetit. Quamquam cujusce consilii sit iterum experiri velle frustra tentatam fœcunditatem, aut subire quam pertuleris, orbitatem? Hæc enim iterandi causa est filios non habentibus.

87. Ergo illa quæ liberos suscepit et perdidit (cum ipsa enim major contentio, quæ spem generandi habet), illa, inquam, nonne sibi videtur inter ipsa repetitarum fœdera nuptiarum amissorum prætexere funera filiorum? Nonne iterum passura quod repetit, et ad ipsos votorum tumulos, exceptarum orbitatum imagines, lamentorum strepitus perhorrescit? Vel cum accensis funalibus * nox ducitur, nonne pompæ funebris exsequias magis putat, quam thalamum præparari? Cur igitur, filia, dolores magis quos times, repetis; quam filios quos jam non speras, requiris? Si gravis est dolor, subterfugienda causa ejus est, non petenda.

88. Nam tibi quid consilii tribuam,

* Id est, facibus confectis e funibus pice illitis, quibus in funeribus uti olim moris erat.

quæ liberos habes? Quæ tibi causa nubendi? Forte levitatis error, et intemperantiæ usus, et saucii cogit pectoris conscientia. Sed consilium sobriis, non ebriis datur; et ideo apud liberam conscientiam mihi sermo est, cui utrumque integrum est. Habeat saucia remedium, honesta consilium. Tu, inquam, filia, quid moliris? Cur hæredes quæris extraneos, cum habeas tuos? Non filios desideras, quos habes: sed servitutem, quam non habes. Hæc est enim vera servitus, in qua infractior amor, quem non defloratæ pignus virginitatis, et plena sancti pudoris et gratiæ ætas prima commendat: ubi offensa gravior, suspectior insolentia, concordia infrequentior, quam non temporibus inolitus amor, non vigens annis forma conciliat. Molesta pietas, ut amare liberos metuas, adspicere liberos erubescas; atque inde oriatur causa discordiæ, unde solet mutuus amor mulcere affectus parentum. Generare liberos vis non fratres futuros tuorum, sed adversarios filiorum. Quid est ergo generare alios liberos, nisi spoliare quos habes liberos: quibus pariter auferuntur et pietatis officia, et compendia facultatum?

89. Lex divina cœlestis inter se conjuges auctoritate constrinxit, et difficile manet mutuus amor. Tulit enim costam de viro, et formavit feminam; ut sibi eos invicem copularet, dicens: *Et erunt duo in carne una.* Non hoc de secundis, sed primis nuptiis dixit; neque enim Eva secundum accepit virum, neque sancta Ecclesia secundum agnovit virum: *Sacramentum enim illud magnum est, in Christo et in Ecclesia*; et ideo custodiendum est. Sed neque Isaac aliam præter Rebeccam scivit uxorem, neque Abraham patrem cum alia nisi Sara sepelivit uxore.

90. Nam in sancta Rachel magis figura mysterii fuit, quam ordo conjugii. Et tamen in ea quoque habemus, quod ad primi conjugii gratiam referre possimus; si quam primo sponsam habuit, plus amavit, nec fraus exclusit affectum, nec sponsæ amorem conjugii interventus abolevit. Itaque sanctus patriarcha nos docuit, quantum deferre primis nuptiis debeamus, cum tantum primis sponsalibus ipse detulerit. Cavete igitur, filiæ, ne et gratiam nuptiarum tenere nequeatis, et molestias augeatis.

DE VIRGINITATE

LIBER UNUS *.

CAPUT I.

Ubi Salomonis judicium inter duas mulieres latum historico modo enarravit, addit hoc ipsum idcirco litteris mandatum esse, uti noscamus vel reconditissima in lucem promi. Deinde ad mysterium conversus, falsam matrem de tentatione, veram de fide, machæram de verbo Dei exponit. Denique ad historiam Jephthe lectorem parat.

1. Nobile apud veteres Salomonis illud fertur fuisse judicium, cum a duabus litigantibus mulieribus interpellatus esset : quarum altera conversa per somnum, cum infantem oppressisset suum, postulabat alienum : altera veri amoris conscia, et culpæ nescia, filium jure proprium vindicabat. Utraque igitur perseveranter nitente, cognitoris hæsit intentio; non enim poterat Salomon arbiter esse interioris arcani, cum petentis utriusque mens esset occultior. Eventu conventus ambiguo machæram promi jussit, mandatoque ministris quo simularent triste ministerium, dividi jussit infantem, ut singulæ mulieres singulas partes adipiscerentur : quo audito, illa quæ petebat alienum, non solum adquievit; sed etiam divisionem parvuli depoposcit, nullo affectu conventa materno. Illa vero quæ suum sciebat infantem, non vinci metuens, sed orbari : nec jam solatio proprio, sed pignori suo consulens, orare hoc cœpit ut incolumis magis puer traderetur alienæ, quam sectus in partes matri propriæ redderetur. Unde Salomon qui non majestate divina, sed argumentis ut homo interiorem interrogabat affectum; illi potius judicavit parvulum esse reddendum, quam veram matrem dolor proprius prodidisset : illam vero quam morituri parvuli misericordia non movebat, exsortem pronuntiavit esse naturæ, quam exsortem vidit esse pietatis.

2. Veritas ergo non latuit, sed tamen per simulationem alterius fluctuavit : diuque etiam bona mater eventu hæsit ambiguo, dum judicii periclitatur incerto. Hæc licet in figura superioribus sint facta temporibus, scripta sunt tamen ad correptionem nostram; ut intelligamus prodi omnia posse quæ ficta sunt, et omnia composita revelari.

3. Duæ igitur istæ (quoniam propositum est nobis hoc loco non tractare de mulieribus) duæ, inquam, istæ fides est, atque tentatio. Tentatio, inquam, communis ab initio auctor erroris, quæ postquam posteritatem suam carnalis vitio conversationis, et somno mentis amisit, posteritatis fructus auferre conatur alienæ. Itaque dum tentatio litigat, fides fluctuat; donec machæra Christi latentes distinguat affectus. Quæ est hæc machæra Christi? Illa de qua scriptum est : *Gladium veni mittere in terram.* Est enim gladius, de quo scriptum est : *Et tuam ipsius animam pertransivit gladius.* Quis autem sit hic gladius, quæ machæra, cognosce : *Verbum*, inquit, *acutum, et validum, et penetrabilius omni gladio acutissimo, penetrans usque ad divisionem animæ, et spiritus, artuumque, et medullarum.* Bonus gladius verbum Dei : bonus gladius, utpote scrutator cordis, et renis, qui mendacium a veritate discernat, atque eos quorum animam pertransierit, non interficiat, sed reservet.

4. Hæc igitur de Regnorum dicta sint libro, adsumta de causa, de historia recensita, de conscientia usurpata, ex fide promta. Nunc decursæ ex libro

* Constat hoc opus duobus ad summum sermonibus, quorum secundus in festo SS. Petri et Pauli, anno 378, concionatus fuit.

Judicum inspiciamus seriem lectionis. Non enim otiosis parricidium fuit auribus audiendum. Itaque repetamus historiam.

CAPUT II.

Nuncupatum a Jephthe in pugna votum, reditus ejusdem adepta victoria, et filiæ occursus memorantur : in quo etsi factum damnandum, in solvendo tamen voto fides non improbanda. Cur Deus cum Abrahæ sacrificium prohibuisset, Jephthe parricidium non impedierit, disputatur.

5. JEPHTHE judex Judæorum fuit. Is eventu belli conflictatus ambiguo, præliorumque veritus incerta, votum vovit hujusmodi, si adversarios depulisset, ut quidquid ei primum intra domus suæ limen occurrisset, hostiam immolaret Deo, suorum præsuli triumphorum. Itaque bello potitus, fusisque hostibus, domum rediit, cui in ipso vestibulo filia memor pietatis, ignara oblationis occurrit. Sed recordatus illico pater, et propriæ sponsionis admonitus, ingemuit solvendi muneris sponsionem. *Heu me, inquit, filia, perdidisti me; ego enim aperui os meum de te ad Dominum.* Tum illa : *O pater, si in me aperuisti os tuum ad Dominum, fac mihi ita ut exivit de ore tuo.* Duorum tamen tantum mensium inducias postulavit, donec in montem adscenderet, et super virginitatem suam fleret. Deinde duobus post exactis mensibus, remeavit ad patrem. Votum ille complevit; his enim verbis utendum est, quando scriptura divina effectum rei non prodidit, sed refugit parricidii mentionem.

6. Quid igitur? Hoc probamus? Minime gentium. Sed tamen etsi parricidium non probo, adverto prævaricandæ metum et formidinem sponsionis. Denique ad Abraham dictum est : *Nunc scio quia amas Dominum Deum tuum; quia non pepercisti unico filio tuo.* Habes igitur indicium, quo docetur prævaricandum temere non esse promissum. Verum Deo parricidium non probari in eadem adseritur lectione; cum pro filio ovis subjicitur, ut ipsa potius quam filius feriretur.

7. Habuit igitur Jephthe quod sequeretur exemplum; quia Dominus sanguine non delectaretur humano. In uno enim oraculo ad Abraham promto docuit filiorum salutem religionis obsequio posthabendam : offerri a parentibus Deo debere filios, non debere jugulari. Certe cum hic filia tam sollicita fuerit de patris voto, cur pater non dubitaverit de filiæ parricidio : et cum illa paternum caverit mendacium, iste filiæ non caverit interitum?

8. Dicet aliquis : Qua ratione illic Deus non permiserit parricidium fieri, hic sit passus impleri? Numquid acceptor personarum Deus? Non, sed meritorum atque virtutum. Certe dum consilium esset ambiguum, signari debuit oraculo quid et ad præsens factum, et in reliquo conveniret exemplum. Ubi vero jam præcessisset exemplum, necessarium non judicavit oraculum; cum facti forma veteris quid fieri oporteret, ostendit.

9. Aut fortasse quia non una forma meritorum, ideo non una forma factorum. Pater doluit, flevit filia : uterque de Dei miseratione dubitavit. Non doluit Abraham, nec consuluit parentis affectum. Ubi audivit divinitatis oraculum, non distulit sacrificium, sed maturavit obsequium. Non dubitavit Isaac, cum imparibus sequeretur patrem passibus : non flevit, cum ligaretur : non dilationem poposcit, cum offerretur. Et ideo misericordia largior, ubi fides promtior. Et bene non flevit factum patris; quia risus est matris. Pro qua devotionis exsultatione ovis pro illo jussa est immolari, quia se ipse non distulerat immolandum : nec de Dei miseratione ambiguus, nec de sui devotione sollicitus. Nemo igitur inventus est, qui tam cruentum patris revocaret affectum; quia omnis promissi muneris conveniebat officium.

CAPUT III.

Miratur sanctus vir quod cum Jephthe parricidium nemo prohibuerit, aliqui virginitatis votum impleri prohibeant; quin etiam ipsemet accusetur, quod ne virgo sacra nuberet, vetuerit. Id officii sui fuisse non tantum

Baptistæ exemplo et Scripturæ præceptis, sed etiam ipsis gentilium institutis probat : ac demum prædicat ex eo virginitatem, quod virgines resurgentem Christum primæ viderint.

10. SACRIFICIUM itaque sanguinis immolatur, et nemo est qui resistat : sacrificium castitatis offertur, et qui prohibeat, invenitur. Pater parricidium promisit, et solvitur : pater integritatem filiæ vovit, et tam piæ oblationis invidetur affectus. Illic filia dolens sanguinem suum obtulit pro patria sponsione : hic tam pium promissum nec hæreditario munere, nec propria solvitur voluntate.

11. Quo in negotio etiam nos vocamur in culpam. Quam tandem? Quia nuptias prohibuimus illicitas? Vocent ergo in eamdem culpam etiam Johannem Baptistam. Et cum aliud nihil forte habeamus quod probetur in nobis, hoc solum condemnetur in nobis, quod probatum est in propheta. An erubescendum protulimus auctorem? Quam vero causam aliam habuit ille martyrii, repetite animo. Causa illius passionis certe hæc fuit : *Non licet*, inquit, *tibi eam uxorem habere*. Si hoc de uxore hominis, quanto magis de virgine consecrata? Si hoc regi dictum est, quanto magis dicendum privatis? Gratias itaque divinitati, quod hic nullus Herodes, atque utinam nulla Herodias!

12. Non licuit ergo pro virginitate sermonem dicere? Et cur scriptum est : *Judicate pupillum, et justificate viduam?* Et cur scriptum est : *Patris orphanorum, et judicis viduarum?* Ergo castimoniæ et integritati deditas deseremus, aut etiam condemnabimus?

13. At certe ipsis gentilibus inter aras et focos venerabilis solet esse virginitas : et in quibus nulla meritorum est pietas, nulla mentis integritas; in iis tamen carnis virginitas prædicatur. A profanis igitur ceremoniis virgines nemo prohibebit, ab Ecclesia Dei virginitas arcebitur? Illic coguntur, quod non docentur : hic interdicitur, quod non licet non doceri? Illic præmiis revocantur a nuptiis, hic ad nuptias coartabuntur injuriis? Illic violentia fit, ut capiantur *: hic fiet violentia, ne profiteantur? Et potest esse patientia sacerdotum, ut non vel morte oblata, si ita necesse est, integritatis sacrificium vindicetur?

14. Considerate quia virgines præ apostolis resurrectionem Domini videre meruerunt. Certe hoc docuit hodierna quæ decursa est lectio; nam cum in novo monumento, sicut Johannes dixit, corpus positum esset Domini nostri Jesu Christi : in suo autem monumento, sicut est secundum librum Evangelii Matthæi, posuisset Joseph Domini corpus, observabant virgines. Bene et Matthæus monumentum dixit novum; ne ex monumento veteri resurrexisse alius crederetur. Bene etiam secundum spiritum in monumento justi positum est; quia Christus a mortuis in novo justi resurgit affectu. Bene etiam secundum litteram alienum monumentum fuit; quia suum monumentum Dominus non quæsivit. Habeant tumulum, qui sub lege sunt mortis : victor mortis suum tumulum non habebat; non enim ille sepulcrum mortis desiderabat, qui de morte trophæa referebat. Vidit ergo Maria resurrectionem Domini : et prima vidit, et credidit. Vidit et Maria Magdalena, quamvis adhuc ista nutare.

CAPUT IV.

Magdalenæ dubitantis occasione virgines ad fidem cohortatur : et quæ de Christi cum ipsa colloquio leguntur apud Johannem Evangelistam, spiritali sensu jucundissime percurrit.

15. HOC loco non mediocrem advertite quæstionem, ne dubitare de resurrectione Domini, virgines, debeatis. Videte quod meritum non sola carnis virginitas facit, sed etiam mentis integritas. Denique Maria Magdalena Dominum prohibetur tangere, quia nutabat de resurrectionis fide. Illa igitur tangit Christum, quæ fide tangit.

* Gellius lib. 1, cap. 12 : *Capi autem*, inquit, *virgo vestalis propterea dici videtur, quia Pontificis maximi manu prehensa ab eo parente in cujus potestate est, veluti bello capta abducitur.* De vestalibus plura reperies lib. 1, c. 4, *de Virginibus* n. 15.

16. *Magdalena autem stabat ad monumentum foris plorans.* Quæ foris est, plorat; nam quæ intus est, plorare non novit. Plorat autem, quia corpus non videt Christi : et periisse putat; quia ipsa non cernit. Ergo Maria foris : sed non Petrus, non Johannes foris. Denique illi currentes intraverunt; et ideo non ploraverunt, et gratulantes recesserunt. Illa quæ non introivit, flevit, non credidit, fraude sublatum putavit: nec cum Angelos cerneret, credendum arbitrabatur. Et ideo dicunt ei Angeli : *Mulier quid ploras? quem quæris?* Hoc Angeli dicunt, et Dominus postea iisdem verbis repetivit; ut sciatis quia Angelorum verba mandata sint Domini.

17. Denique eadem, ut dixi, etiam Dominus verba repetivit dicens : *Mulier quid ploras? quem quæris?* Quæ non credidit, mulier est; nam qui credit, in virum perfectum resurgit, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. *Mulier*, inquit : non de sexu, sed de cunctatione convicium est. Et bene mulier, quæ nutabat; quia jam virgo crediderat. *Quid ploras?* hoc est : Tu tibi es causa plorandi, tu tibi auctor es flendi, quæ es Christi incredula. *Ploras*, quia non vides Christum : crede, et videbis. Adest Christus, nec umquam iis a quibus quæritur, deest. *Quid ploras?* hoc est, non lacrymis opus est, sed fide prompta, et Deo digna. Noli cogitare mortalia, et non plorabis : noli cogitare peritura, et flendi causam habere non poteris. Cur inde ploras, unde alii gratulantur?

18. *Quem quæris?* hoc est : Non vides quia adest Christus? Non vides quia Christus est Dei virtus, quia Christus est Dei sapientia, quia Christus est sanctitas, quia Christus est castitas, quia Christus est integritas, quia Christus natus est ex virgine, quia Christus ex Patre, et apud Patrem, et in Patre semper, natus non factus, nec degener, sed semper dilectus, verus Deus ex Deo vero?

19. *Tulerunt*, inquit, *Dominum de monumento, et nescio ubi posuerunt eum.* Erras, mulier, quæ putas ab aliis Christum de monumento esse sublatum, et non potestate propria resuscitatum. Sed nemo tulit Dei virtutem, nemo tulit Dei sapientiam, nemo tulit venerabilem castitatem. Non tollitur Christus de monumento justi, nec de suæ virginis secreto, et piæ mentis arcano : et si qui volunt tollere, auferre non possunt.

20. Tunc ait illi Dominus, *Maria, respice ad me.* Quando non credit, mulier est : quando converti incipit, Maria vocatur, hoc est, nomen ejus accipit, quæ parturit Christum; est enim anima quæ spiritaliter parit Christum. *Respice*, inquit, *ad me*. Qui Christum respicit, emendatur : errat autem, qui Christum non videt.

21. Et ideo illa conversa respexit, et dixit : *Rabbi, quod interpretatur magister.* Qui respicit, convertitur : qui convertitur, plenius intuetur : qui videt, proficit. Et ideo magistrum appellat, quem mortuum esse credebat : alloquitur quem putabat amissum.

22. *Noli*, inquit, *me tangere*, hoc est, etsi correctionis tentamenta sunt; non tangit tamen Christum nutantis affectus. *Noli*, inquit, *me tangere*, hoc est, noli tangere Dei virtutem, Dei sapientiam; reverendam integritatem, honorabilem castitatem.

23. *Sed vade ad fratres meos.* Quid est aliud dicere, nisi : Jam noli foris flere? Vade ad electos, et ad observantissimos sacerdotes : *et dic illis : Adscendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum : Deum meum, et Deum vestrum.* Quid est aliud dicere, nisi : Ne mulier hinc moveas quæstionem? Certe a perfectioribus quære, dicent tibi quæ distinctio sit inter Patrem meum, et Patrem vestrum. Nam qui juxta divinam generationem Pater mihi est, is juxta adoptionem Pater vester est. *Patrem meum* dicendo, a creaturis se Dei Filius separavit : *Patrem vestrum* dicendo, adoptionis spiritalis gratiam designavit. Ita et *Deum meum* dicendo, mysterium suæ Incarnationis ostendit, ut quem Patrem naturaliter habet, Deum appellet propter suscepti corporis sacramentum : *Deum* quoque *vestrum* cum dicit, profectum in nobis suæ operationis ostendit.

CAPUT V.

Redit a digressione ad suam defensionem, et sibi objecta non tantum agnoscit, verum etiam ulterius intendit, cupere etiam nupturas ad virginitatis studium revocare sponte professus.

24. Et vere Deus noster factus est nobis, ex quo passus est Christus; quando ut alia omittam, pro integritate servanda mori virgines sunt paratæ. Nihil de causa, nihil de persona loquor; ubi enim Domini gratia, ibi debet esse pax Domini. Nec quemquam publice arguo, sed me ipsum defensatum venio. Accusati enim sumus, et nisi fallor, accusatores nostri plerique de vobis sunt. Horum ego affectus redarguere malo, quam personas prodere. Criminis autem invidia hæc est, quia suadeo castitatem. Qui hoc non libenter accipit, ipse se prodit.

25. Virginitatem, inquit, doces, et persuades plurimis. Utinam convincerer, utinam tanti criminis probaretur effectus! Non vererer invidiam, si efficaciam recognoscerem. Atque utinam me exemplis potius argueretis, quam sermonibus crederetis! Sed vereor ne prævaricatores * mihi apposuisse videar qui me alienis commendent laudibus.

26. Initiatas, inquit, sacris mysteriis, et consecratas integritati puellas nubere prohibes. Utinam possem revocare nupturas: utinam possem flammeum nuptiale pio integritatis mutare velamine! An indignum videtur, ut sacratæ virgines a sacrosanctis altaribus non abducantur ad nuptias? Et quibus licet sponsum eligere, non licet Deum præferre? In me ergo facti conditio mutatur, ut pro opprobrio mihi cedat, quod semper spectavit ad gratiam sacerdotum, jacere semina integritatis, et virginitatis studia provocare.

CAPUT VI.

Ad virginitatem provocare nec improbum esse, nec novum, nec inutile: quorum primo capite paucis absoluto, alterum scilicet novum non esse Christi sententia, judicio Apostolorum, ac puerulorum exemplo docet: tum damnandas non esse nuptias monens, earum tamen multas et graves molestias declarat; utque neutram harum conditionum quisquam traducat, prudenter suadet.

27. Quæro enim utrum quasi improbum hoc, an quasi novum, an quasi inutile reprehendatur. Si quasi improbum, improba ergo vota sunt omnium, improba vita est Angelorum, quam gratia resurrectionis imitatur, qui enim non nubunt, neque ducunt uxores, erunt sicut Angeli in cœlo. Qui hoc utique reprehendit, resurrectionis vota condemnat. Itaque improbum videri non potest, quod hominibus pro præmio constitutum est: nec potest ejus rei species displicere, cujus veritas et in fructu est, et in voto.

28. Sed esto non sit improbum, numquid novum est? Nos enim nova omnia quæ Christus non docuit, jure damnamus; quia fidelibus via Christus est. Si igitur Christus non docuit quod docemus, etiam nos id detestabile judicamus. Discutiamus ergo utrum Christus integritatem docuerit, an repudiandam putaverit: *Et sunt*, inquit, *spadones, qui se ipsos castraverunt propter regnum cœlorum*. Est ergo præclara militia, quæ regno cœlorum militat. Itaque jam tunc Dominus docuit esse debere intemerata studia castitatis.

29. Unde et Apostoli eam cæteris præeminere cernentes: *Si ita est*, aiunt, *causa viri cum uxore, non expedit nubere*. Quo dicto et graviora judicaverunt onera vinculi conjugalis, et veræ integritatis gratiam prætulerunt. Sed Dominus qui sciret prædicandam omnibus integritatem, imitandam paucis: *Non omnes*, inquit; *capiunt verbum istud, sed quibus datum est*, hoc est, non est communis plurimis, et vulgaris integritas: nec pro infirmitate permittitur, sed pro virtute conceditur. Denique cum dixisset: *Et sunt spadones qui se ipsos castraverunt propter regnum cœlorum*; ut ostenderet hoc non mediocris esse virtutis: *Qui potest*, inquit, *capere capiat*.

30. Et ideo post hoc verbum offeruntur pueri ad benedicendum, qui corrup-

* Prævaricator ille dicitur, qui cum quem vituperare atque accusare creditur, tacite fraudulenterque laudat ac defendit.

telæ expertes, integritatis munus immaculata ætate servarent. Talium enim est regnum cœlorum, qui in puerilem castimoniam tamquam in naturam infantium corruptelæ ignoratione remeaverint. Est ergo etiam cœlesti voce probata virginitas, Dominicisque expetenda præceptis.

31. Quo loco magisterium divinæ vocis imitemur. Nam cum in superioribus conjugium memoraverit non esse solvendum, nisi ex causa fornicationis, in posterioribus integritatis gratiam, donumque contexuit; ut doceret non damnandas esse nuptias, sed probandas; nuptiis tamen ipsis integritatis studia præferenda. Quis enim tam aversus a vero, qui nuptias damnet? Sed quis tam alienus a ratione, qui conjugii onera non sentiat? Etenim *mulier innupta et virgo cogitat quæ sunt Domini; ut sit sancta corpore et spiritu. Nam quæ nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.*

32. Et præter has molestias quamvis nubendo non peccet, contritionem tamen habebit carnis hujusmodi; graves enim partus labores, gravis creandorum et erudiendorum liberorum molestia. Quibus ante præscripsit, ne quis hujusmodi averteretur injuriis; multæ enim in partus doloribus constitutæ, conjugio se renuntiare dicunt: multi etiam matrimonii onera non ferentes, alieno ab uxore avertuntur affectu. Et ideo Apostolus ante præmisit: *Ligatus es uxori? Noli quærere solutionem.* Et bene ait: *Ligatus es;* quodam enim vir et uxor nexu inter se amatorio copulantur, et quibusdam invicem sibi habenis amoris adstricti sunt.

33. Bona igitur vincula nuptiarum, sed tamen vincula: bonum conjugium, sed tamen a jugo tractum, et jugo mundi; ut viro potius cupiat placere, quam Deo. Bona etiam vulnera caritatis, et osculis præferenda: *Utilia* enim *vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.* Denique Petrus vulnerat, Judas osculatur: illum oscula condemnant, hunc vulnus emendat: illius osculis proditionis venena funduntur, istius lacrymis culpa lavatur. Itaque ut ostenderet sermo propheticus bona vulnera caritatis, Ecclesia dicit in Canticis canticorum: *Quia vulnerata caritatis ego sum.*

34. Nemo ergo vel qui conjugium elegit, reprehendat integritatem: vel qui integritatem sequitur, condemnet conjugium. Namque hujus sententiæ adversarios interpretes damnavit jam dudum Ecclesia, eos scilicet qui audeant solvere copulam conjugalem. Audite enim quid dicat sacrosancta Ecclesia: *Veni, frater meus, exeamus in agrum, requiescamus in castellis, diluculo surgamus in vineas, videamus si floruit vitis.* Multos ager fructus habet, sed ille melior est qui et fructibus redundat, et floribus. Est ergo Ecclesiæ ager diversis fœcundus copiis. Hic cernas germina virginitatis flore vernantia, illic tamquam in campis silvæ viduitatem gravitate pollentem, alibi tamquam uberi fruge conjugii Ecclesiæ segetem replentem mundi horrea, ac veluti maritatæ vineæ fœtibus torcularia Domini Jesu redundantia, in quibus fidelis conjugii fructus exuberat.

CAPUT VII.

Tertium caput aggressus, nempe virginitatem non esse inutilem, negat ullum hinc reipublicæ adferri damnum; quin immo ubi maxime ille status floreat, ibi copiosissimam civium esse frequentiam docet: quod ut secus esset, hunc tamen eo non improbandum; cum in uxoribus caste viventibus id non culpetur. Postquam vero eorum qui juventuti nuptias hinc fieri difficiliores objiciebant, demonstravit inanitatem, iis qui virgines serius velandas esse contendebant, respondet hic episcopi requiri prudentiam: at solam ætatem considerandam non esse Martyrum exemplis, ac puerorum ad Christum accedentium, probat.

35. Nec improbum igitur, nec novum integritatis est studium. Videamus ne forte inutile judicetur; nonnullos enim dixisse audivi quod periit mundus, defecit genus humanum, conjugia labefacta sunt. Quæro quis tandem quæsivit uxorem, qui non invenerit? Quando fuerint bella pro virgine? Quis umquam pro virgine sit peremtus? De conjugiis autem ista nascuntur, ut perimatur adulter uxoris, raptor præliis appetatur. Ista reipublicæ semper damno fuerunt.

Pro virgine sacra nemo damnatus est; quia castitatem non pœna cohibet, sed religio auget, fidesque conservat.

36. Si quis igitur putat consecratione virginum minui genus humanum, consideret quia ubi paucæ virgines, ibi etiam pauciores homines : ubi virginitatis studia crebriora, ibi numerum quoque hominum esse majorem. Discite quantas Alexandrina, totiusque Orientis, et Africana Ecclesia quotannis sacrare consueverint. Pauciores hic homines prodeunt, quam illic virgines consecrantur. Ex ipsius igitur orbis terrarum usu non inutilis virginitas existimatur, præsertim cum per virginem salus venerit, orbem fœcundatura Romanum.

37. Quod si quis hoc prohibet, prohibeat igitur pudicas uxores degere; quia frequentius possunt parere incontinentes. Nulla peregrinanti marito fidem servet; ne damnum faciat prolis futuræ et partus frequentioris amittat ætatem.

38. Sed difficilior fit via adolescentibus ad nuptias impetrandas. Quid si forte commodior? Quæro enim cum his aliquem habere tractatum, qui arcendæ virginitatis sententiam gerunt. Itaque qui sunt isti, discutere debemus : utrum qui uxores habent, an qui non habent? Si qui habent, timere non debent; uxores enim eorum jam virgines esse non possunt. Si qui non habent, non sibi injuriam faciant, quod ejus tantum nuptias speraverint, quæ nuptura non esset. An fortasse patres pro filiarum conjunctione solliciti, moleste ferunt virgines consecrari? Nec hi quod vereantur, habent; si sequantur consilium. Inter paucas suæ citius eligentur.

39. Aiunt etiam plerique maturioris ætatis virgines esse velandas. Neque ego abnuo sacerdotalis cautionis esse debere, ut non temere puella veletur. Spectet plane, spectet ætatem sacerdos, sed fidei vel pudoris. Spectet maturitatem verecundiæ, examinet gravitatis canitiem, morum senectam, pudicitiæ annos, animos castitatis : tum deinde si matris tuta custodia comitum sobria sedulitas. Si hæc præsto sunt, non deest virgini longæva canities : si hæc desunt, differatur puella moribus quam annis adolescentior.

40. Non ergo ætas rejicitur florentior, sed animus examinatur. At certe Theclam non senectus, sed virtus probavit. Et hinc quid plura contexam, cum omnis ætas habilis Deo, perfecta sit Christo? Denique non virtutem ætatis appendicem dicimus, sed virtutis ætatem. Nec mirere in adolescentulis professionem, cum legeris in parvulis passionem; scriptum est enim : *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem.* An dubitamus si cum usque ad continentiam sequatur adolescentia, quem usque ad mortem confitetur infantia? Et quasi incredibile putamus, si puellæ nubiles Christum sequantur ad regnum, quem etiam pueri sequebantur in deserto; sicut legimus quia saturata sunt de quinque panibus quatuor millia hominum, *exceptis,* inquit, *pueris et mulieribus.*

41. Nolite ergo a Christo arcere infantes; quia et ipsi pro Christi nomine subiere martyrium : *Talium est enim regnum cœlorum.* Vocat eos Dominus, et tu prohibes? De ipsis enim Dominus ait : *Sinite eos venire ad me.* Nolite adolescentulas arcere, de quibus scriptum est : *Propterea adolescentulæ dilexerunt te.* Et induxerunt te in domum matris suæ. Nolite postremo a Christi caritate etiam parvulos separare, quem etiam intra matris uterum adhuc positi exsultatione prophetica fatebantur.

CAPUT VIII.

Ætatem omnem quærendo Christo habilem esse supra docuit, hic nullum locum ad id oportunum non esse ostendit. Cur occidente sole ægri adferantur ad Christum, is autem quæratur orto jam die? ubi et de jactantia vitanda præcipitur. Ad sequendum per diem Christum exhortatio : eum vero nec in foro, nec in plateis, ubi vulnerari ac spoliari dicitur Sponsa, reperiri.

42. In ipsis adhuc Ecclesiæ principiis turbæ requirebant eum. Qua ratione? Quia *manus,* inquit, *imponens curabat eos.* Nec tempus ad sanandum, nec locus quæritur. Omnibus enim locis omni-

busque temporibus non est prætermittenda medicina. Intra domum Maria ab Angelo benedicitur, intra domum David ungitur in prophetam. Ubique Jesus curat, ubique sanat : in itinere, in domo, in deserto. In itinere curatur quæ fimbriam tetigit : in domo principis Synagogæ filia resuscitatur : in deserto turba sanatur. Denique sic habes : *Cum autem sol occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille singulis his manus imponens curabat eos.* Sanabat ergo et in deserto, et occidente jam sole, et sanabat, manus imponens; ut et Deum se et hominem demonstraret. Non immerito igitur facta jam die turbæ requirebant eum.

43. Video ordinem. Sole occidente, ægri deferuntur ad Christum : facta autem die, turbæ requirebant eum. Quando enim nisi per dies quæritur Christus? Nam qui in luce ambulat, non recedit a Christo. Itaque nox habebat adhuc ægrotantium gemitus, dies jam fidem plebis, jam lætitiam sanatorum; ut quod scriptum est, compleretur : *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia.* Quæ enim turbæ major gratia, quam ut etiam in desertum locum Christum sequatur?

44. In quo ille docet a perfecto abesse debere jactantiam; non enim sanandorum copiam, sed operum jactantiam declinabat. Et nos igitur si salvi esse desideramus, vel si jam meremur sanitatem, procul a luxuria, procul a lascivia; tamquam in arido vitæ istius et jejuno solo quadam siti corporis fugitantem deliciarum Christum sequamur.

45. Sequamur per dies. Adest Ecclesiæ dies, quem Abraham vidit, et gavisus est. Sequamur ergo per dies Christum; non enim in noctibus reperitur. *In cubili*, inquit, *meo, in noctibus quæsivi quem dilexit anima mea; quæsivi eum, et non inveni eum : vocavi eum, et non obaudivit me.*

46. In foro aut in plateis Christus non reperitur. Denique nec illa eum in foro et in plateis potuit reperire, quæ dixit : *Exsurgam, ibo, et circumibo civitatem, in foro et in plateis, et quæram quem dilexit anima mea. Quæsivi eum, et non inveni eum : vocavi eum, et non obaudivit me.* Nequaquam igitur ibi quæramus Christum, ubi invenire non possimus. Non est Christus circumforaneus. Christus enim est pax, in foro lites : Christus justitia est, in foro iniquitas : Christus operator est, in foro inane otium : Christus caritas est, in foro obtrectatio : Christus fides est, in foro fraus atque perfidia : Christus in Ecclesia est, in foro idola. Et ut illa vidua quam in alio perstrinximus libro *, cognoscat non obtrectandi me loquutum illa studio, sed monendi; meque non asperum, sed sollicitum; gratia reconciliationis accipiat ** : in Ecclesia vidua justificatur, in foro circumvenitur. Fugiamus ergo forum, fugiamus plateas.

47. *Prudentiam autem notam adsume tibi, ut custodiat te a muliere aliena et mala... Per fenestram enim de domo sua in plateas prospicit.* Fugiamus plateas. Non enim injuria tantummodo est non invenisse quem quæras; sed etiam plerumque ubi non oportet quæsisse, vulnus est : quæsisse in domibus virorum qui sibi falso doctorum nomen adsumunt : quæsisse procacius quam verecundius.

48. Ergo caveamus exemplo Ecclesiæ illius, ne nos custodes inveniant, qui circumeunt civitatem : *Invenerunt*, inquit, *me custodes qui circumeunt civitatem : percusserunt, et vulneraverunt me. et tulerunt pallium meum custodes murorum.* Non in se, filiæ; non, inquam, in se, filiæ, sed in nobis vulneratur Ecclesia. Caveamus igitur ne lapsus noster vulnus Ecclesiæ fiat; ne quis a nobis pallium auferat, hoc est, amictum prudentiæ, insigne patientiæ, quo molliris ambitio vestis exuitur : *Qui enim mollioribus vestibus induuntur, in domibus regum sunt.* Nobis autem pallium dedit Christus, quo apostolos suos, et corpus suum ipse vestivit. Quod denique jubet te dare, si quis a te tunicam petat, ut dimittas ei et pallium, id est

* *De Viduis*, c. 9, et seq.

** Idem est ac si scripsisset : in reconciliationis testimonium accipiat quod sum dicturus, nimirum in Ecclesia, etc.

insigne philosophiæ tuæ tradas, et quasi amictu prudentiæ tuæ eum qui ante nudus fuerit, circumvestias.

CAPUT IX.

Quærendum Christum in montibus aromatum atque in deserto : hujus fœcunditas, exposito cur flos atque lilium dictus Christus, describitur : et induci in domum vini, ordinarique in se caritatem cupere narratur Ecclesia.

49. Ibi igitur, filiæ, Christum quæramus, ubi quærit Ecclesia, in montibus boni odoris, qui excelsorum sublimitate factorum suavem vitæ odorem pro meritorum verticibus exhalant. Fugit enim plateas, fugit conventus, et strepitus fori, juxta quod scriptum est : *Fuge, fraternus meus, et similis efficere cervo aut hinnulo cervi in montibus aromatum.* Serpentinis enim invisus colubris et fugitans canum, atque humi reptantibus infestus serpentibus, nescit habitare nisi in sublimitate virtutum, nescit commorari nisi in talibus Ecclesiæ filiabus, quæ possunt dicere : *Christi* enim *bonus odor sumus Deo*; sed quibusdam odor mortis in mortem, in iis qui pereunt ; quibusdam odor vitæ in vitam, in iis utique qui odorem resurrectionis Dominicæ vivida fide spirant.

50. Isti sunt aromatum montes, qui Domini corpus Jesu acceperunt, et in linteis cum aromatibus ligaverunt; quicumque enim crediderunt quia Jesus mortuus est, et sepultus est, et resurrexit, hi excelsum veræ cacumen fidei virtutum fastigiis extulerunt. Ubi ergo Christus quæritur ? In pectore prudentis scilicet sacerdotis.

51. Et quoniam de deserto tractatus hic sumitur, ubi quærendus sit, etiam ipse demonstrat, dicens : *Ego, flos campi, et lilium convallium. Tamquam lilium in medio spinarum.* Ecce alium locum, in quo solet Dominus diversari ; immo non in uno, sed in pluribus. *Ego*, inquit, *flos campi*; quia patentem simplicitatem puræ mentis frequentat. *Et lilium convallium*; flos enim humilitatis est Christus, non luxuriæ, non voluptatum, non lasciviæ : sed flos simplicitatis, flos humilitatis. *Tamquam lilium in medio spinarum.* Nonne inter asperitates laborum, contritionesque animorum boni flos odoris exsurgit ; quia contrito corde Deus placatur ?

52. Hoc est desertum, filiæ, quod ducit ad regnum, hoc est etiam desertum, quod floret ut lilium ; juxta quod scriptum est : *Lætare sterilis, et exsulta desertum, et floreat ut lilium.* In hoc deserto, filiæ, arbor illa bona fructifera, quæ bonos fructus facit, incipit brachia factorum suorum diffundere, verticem divinitatis adtollere. Juxta quam nostræ ligna silvæ frutescant ; quia *sicut arbor mali inter ligna silvæ, ita fraternus meus inter medium filiorum.* Et videns hoc Ecclesia lætetur et gaudeat dicens : *In umbra ejus concupivi et sedi, et fructus ejus dulcis in faucibus meis.*

53. Videns, inquam, hoc Ecclesia, et fidei nostræ jam læta successu dicat : *Inducite me in domum vini, et ordinate in me caritatem.* Caritas non potest esse sine fide ; tres enim sunt velut vades Ecclesiæ, spes, fides, caritas. Cum spes præcesserit, fides fundata fuerit, ordinatur caritas, Ecclesia copulatur.

CAPUT X.

Ut Christi mereamur in nos adventum, Spiritum sanctum invocari debere ; illum enim non semper venire, neque ad omnes : sed ad eam animam quæ ita terrestrem exuerit tunicam, ut ipsam postea non resumat. Pedum lotio quid significet ; et quod dicit Sponsa, *quomodo inquinabo illos ?* Denique spiritales animæ pedes hoc loco intelligendos esse demonstratur.

54. Didicisti ergo ubi Christum requiras, disce etiam quemadmodum possis mereri, ut ille te quærat. Excita Spiritum sanctum dicens : *Exsurge, aquilo, et veni auster ; adspira hortum meum, et profluant aromata mea. Descendat fraternus meus in hortum suum, et manducet fructus pomiferarum suarum.* Hortus Verbi animæ vernantis affectus est, et in pomiferis virtutis est fructus.

55. Venit ergo ; et sive manduces, sive bibas, si Christum invocas, adest dicens : *Venite, manducate panes meos, et bibite vinum meum ;* sive etiam dormias, pulsat ad januam. Venit, inquam, frequenter, et per prospectum mittit

manum suam : sed non semper, nec ad omnes, sed ad eam animam quæ potest dicere : *Nocte exui me tunicam meam.* Etenim in hac sæculi nocte prius tibi corporalis vitæ amictus est exuendus; exuit enim se carne Dominus, ut pro te de dominationibus et potestatibus mundi istius triumpharet.

56. *Quomodo induam illam?* Vide anima Deo devota quid dicat. Sic se actus corporis et terrenos exuit mores, ut nesciat quomodo, etiamsi velit, rursus possit induere. *Quomodo induam illam?* hoc est, qua verecundia, quo pudore, qua postremo memoria ? Consuetudo enim boni usum pravitatis veteris amisit.

57. *Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Didicisti in Evangelio quod pedes lavare fidei mysterium, humilitatis insigne sit; juxta quod scriptum est : *Si ego lavi pedes vestros Dominus et magister, quanto magis vos debetis alter alterius pedes lavare?* Sed hoc ad humilitatem pertinet. Quantum vero ad mysterium, pedes debet lavare suos qui vult partem habere cum Christo : *Si enim non lavero*, inquit, *tibi pedes, non habebis partem mecum.* Cum hoc Petro dicitur, quid de nobis censetur?

58. Qui lavit igitur pedes, non necesse habet iterum lavare; et ideo caveat ne inquinet eos. Et bene sancta Ecclesia dicit : *Lavi pedes meos.* Non dicit : Quomodo iterum lavabo eos; sed, quomodo iterum inquinabo eos? quasi oblita maculæ veteris, oblita contagii. Admonet igitur in ministerio corporali quemadmodum spiritale debeamus actuum nostrorum diluere vestigium. Itaque pedes cum semel laveris æterni fontis irriguo, et mysterii mundaveris sacramento; cave ne iterum corporeæ cupiditatis illuvie, lutulentique actus terrenis sordibus inquinentur.

59. Isti sunt pedes quos David lavit in spiritu, qui te docet quemadmodum eos inquinare non possis, dicens : *Stantes erant pedes nostri in atriis tuis, Hierusalem.* Utique hic non corporis, sed animi intellige pedes. Quomodo enim terrenus homo in cœlo haberet corporis pedes? Hierusalem enim, sicut Paulus te docuit, in cœlo est. Et idem te docuit quemadmodum in cœlo stare possis, cum dicit : *Nostra autem conversatio in cœlis est;* conversatio morum, conversatio factorum, conversatio fidei.

CAPUT XI.

Bonum esse ad accessum Christi trepidare ac festinare : eum non cum venerit solum, sed et prius quam veniat, solitum deferre mercedem, ut myrrha digiti ac manus fluant, hoc est, ut credamus Christum non vidisse corruptionem, cum sit unguentum effusum nomen ejus. Hoc unguentum quod semper fragrabat apud Patrem, in tempore Filius effudit : sed exinanitum fuit in Judæis, et a gentilibus collectum; cumque etiamnum fluat quotidie, diligenter excipiendum est; ut animam nostram totam penetret.

60. Quisquis sic vivit, potest dicere : *Fraternus meus misit manum suam per prospectum, et venter meus turbatus est ad illum : surrexi aperire fratri meo.* Bonum est ut ad adventum Domini interiora turbentur. Si ad Angeli adventum Maria turbata est, quanto magis ad Christi nos turbamur adventum? Influentibus quippe divinis, corporeus peregrinatur affectus, et usus ille exterioris hominis exolescit. Et tu turbare, et tu festina. Festinantes illi agnum manducare præcipiuntur. Surge, aperi, ad januam Christus est, vestibula domus tuæ pulsat : si aperueris, introibit, et introibit cum Patre.

61. Nec solum cum ingressus fuerit, mercedem relinquit; sed etiam prius quam ingrediatur, mercedem præmittit. Adhuc anima turbatur, adhuc parietes domus suæ palpat, adhuc ostium quærit ubi Christus est, adhuc solvit vinculum carnis, et corporis claustra, adhuc Christus foris pulsat : *Manus autem*, inquit, *meæ stillaverunt myrrham, et digiti mei pleni in manibus clausuræ.* Quam myrrham stillant animæ manus, nisi illam quam obtulit justus ille Nicodemus magister in Israel, ille qui meruit lavacri primus audire mysterium, qui adtulit mixturam myrrhæ et aloes quasi libras centum, et misit in corpus Jesu : perfectum utique odorem fidei adtulit?

62. Hunc odorem fragrat anima quæ

Christo aperire incipit; ut accipiat primo odorem Dominicæ sepulturæ, et credat quia caro ejus non vidit corruptionem, nec odore aliquo mortis emarcuit: sed æterni illius floris, et semper virentis odore condita surrexit. Quomodo enim poterat vel in carne marcescere, cujus nomen unguentum exinanitum est? Exinanivit se, ut spiraret tibi.

63. Semper unguentum hoc erat, sed erat apud Patrem, erat in Patre. Olebat tantum Angelis et Archangelis, tamquam intra vas cœli. Aperuit os Pater dicens: *Ecce posui te in testamentum generis mei, in lucem gentium; ut sis in salutem usque ad extremum terræ.* Descendit Filius, repleta sunt omnia novo odore Verbi. Eructavit cor Patris Verbum bonum, fragravit Filius, Spiritus sanctus exhalavit, atque per omnium se corda diffudit; *Diffusa est* enim *caritas Dei in cordibus nostris per Spiritum sanctum.*

64. Ipse Dei Filius in corpore tamquam in vase odorem primo cohibebat, suum opperiens tempus, sicut ait: *Dominus dat mihi linguam eruditionis; ut sciam quando oporteat dicere sermonem.* Venit hora, et aperuit os, exinanivit unguentum, quando virtus exibat de eo.

65. Hoc unguentum exinanitum est super Judæos, et collectum est a gentibus: exinanitum in Judæa, et redoluit in omnibus terris. Hoc unguento uncta est Maria, et virgo concepit, virgo peperit bonum odorem, Dei Filium. Hoc unguentum effusum est super aquas, et sanctificavit aquas. Hoc unguento uncti sunt tres pueri, et humorem iis flamma roravit. Hoc Daniel unctus est, et leonum ora mollivit, feritatemque permulsit.

66. Fluit hoc unguentum quotidie, et numquam deficit. Accipe vas tuum, virgo, et accede, ut possis hoc unguento repleri. Accipe unguentum æstimatum trecentis denariis, sed gratis datum, non venditum; ut omnes haberent gratis. Virgo, ungere: noli contristari sicut Judas, quia hoc unguentum effunditur, sed consepeli in te Christum. Claude sane vas tuum, ne unguentum effluat. Claude integritatis clave, loquendi verecundia, abstinentia gloriandi.

67. Hoc, quæ habet unguentum, Christum recipit; et ideo quæ habebat, ait: *Aperui,* inquit, *fratri meo, frater meus transivit.* Quomodo transivit? Id est, mentis interna penetravit, sicut dictum est Mariæ: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.* Vivum enim Verbum Dei, sicut gladius acutus, penetrans, et corporalium repagula cogitationum, et cordis interna rimatur.

CAPUT XII.

Omnibus et maxime virginibus Christum exspectandum: si vero ille tardaverit, quod semper animæ sit socordia, surgendum et donorum ab eo jam acceptorum contemplatione invocandum Spiritum sanctum; extemplo enim Sponsum responsurum. Quid sit quod caput ac cincinnos suos humidos dicat? quo loco inseritur a capillorum cincinnis dehortatio. Deinde ubi animam rursus ad servandam innocentiam, et capiendum ex actibus ac fide odorem spiritalem impulit, spondet eam sic placituram, accessurumque ad ipsam Christum, neque se illi nisi tentationis causa subducturum; atque adeo tentatores esse spernendos.

68. Et tu igitur, anima, una de populo, una de plebe (neque enim Christus stupet aliqua sæcularium discrimina dignitatum, nec auratam vestem, aut monile pretiosum, aut nobilia coruscantium gemmarum serta miratur, quorum dispendiis sæpe lis movetur in Ecclesia, pax fugatur), certe tu una de virginibus, quæ corporis tui gratiam splendore mentis illuminas (propior enim es quæ Ecclesiæ compararis); tu, inquam, in cubili tuo, et nocturno tempore constituta, semper meditare Christum, et ejus adventum omnibus sperato momentis.

69. Si tardare tibi videtur, exsurge. Tardare videtur, cum diu dormis: tardare videtur, cum ab oratione vacas: tardare videtur, cum vocem non excitas psalmis*. Primitias vigiliarum tua-

* De psalmis domi privatim decantandis intelligimus, cum publica psalmodia id temporis in Ecclesia Mediolanensi adhuc non videatur fuisse instituta. Vel certe per vocem *psalmis* signari possunt alii quilibet cantici pii atque spiritales, ad quos nos exhortatur sanctus Apostolus.

rum Christo dicato, primitias actuum tuorum Christo immola. Audisti in superioribus quia vocavit te, dicens : *Veni a Libano, Sponsa, veni a Libano; transibis et pertransibis a principio fidei :* transibis in sæculum certatura, pertransibis ad Christum triumphatura de sæculo. Audisti quia te a leonum et pardorum, id est, a spiritalium nequitiarum incursionibus separavit : audisti quia placet ei tuarum pulcritudo virtutum : audisti quia vestimentorum tuorum aromata, hoc est, bonum odorem integritatis omnibus odoribus prætulit : audisti quia hortus es conclusus, suavium pomiferarum refertus fructibus. Pete igitur ut adspiret tibi Spiritus sanctus, adspiret super cubile tuum, atque odorem piæ mentis, et gratiæ spiritalis accumulet. Respondebit tibi : *Ego dormio, et cor meum vigilat.*

70. Audis vocem pulsantis ad januam, et dicentis : *Aperi mihi, soror mea : surge, proxima mea, columba mea, perfecta mea :* caritate proxima, simplicitate columba, virtute perfecta; *quia caput meum repletum est rore.* Sicut enim ros cœli nocturnas amovet siccitates, ita ros Domini nostri Jesu Christi nocturnis et sæcularibus tenebris æternæ vitæ stillavit humorem. Hoc est caput quod æstu mundi nescivit arescere; unde ait : *Quia si in humido hoc faciunt, in arido quid facient?* Hoc igitur caput rorat aliis, sibi abundat. Et bene abundat caput Christi; quia caput tuum Christus est, qui plenus est semper, nec liberalitatibus exhauritur suis, aut diuturna deficit largitate. In hoc caput ferrum non adscendit, quod est instrumentum belli, insigne discordiæ.

71. Nunc specta, et vide ros ille qualis sit, scilicet non vulgaris humoris : cincinni autem sunt in eo guttarum noctis. Noli, proxima mea, accipere cincinnos corporalium capillorum. Non illi ornamenta, sed crimina sunt : lenocinia formæ, non præcepta virtutis. Alios cincinnos Nazaræus habet, in quibus ferrum non adscendit, quos nemo præcidit : qui non calamistris compositi, et arte digesti, sed multiplici crispantes virtutum nitentium gratia refulserunt. Disce in historia quales Nazaræus cincinnos habeat, quos quandiu Samson habuit intactos, numquam vinci potuit. Cincinnos perdidit, et meritum virtutis amisit.

72. Audita igitur voce Verbi, quam exueras tunicam nocte, ne quæras quemadmodum induas eam; offenditur enim, et frequenter offertur per nequitiam spiritalem. Quemadmodum, inquam, induas eam, obliviscaris, et nescias : et quasi jam Dominus adsistat, exsors corporalium vinculorum turbata consurgas : internam orationibus præpares mentem dum surgis; ut ex humilibus ad superna contendas, et studeas fores tui cordis aperire : dum manus tuas tendes ad Christum, fidelem tua gesta spirabunt odorem.

73. Admove igitur manus naribus tuis, et odorem actuum tuorum indefessa ac pervigili alacritate mentis explora. Mulcebit te odor dexteræ tuæ, et fragrantiam resurrectionis tua membra redolebunt, myrrham digiti tui sudabunt, hoc est, fidei veræ gratiam spiritalia gesta fragrabunt. Capis ergo, virgo, ex interiore tuo corpore voluptatem, et ipsa tibi dulcis, ipsa tibi suavis es, et ipsa tibi (quod peccantibus sæpe contingit) non incipis displicere; plus enim tibi placebit nuda simplicitas, corporeæ fraudis exuta tegminibus.

74. Talem te Christus desideravit, talem te Christus elegit. Aperto itaque ingreditur ostio; neque enim potest fallere, qui se ingressurum esse promisit. Complectere igitur quem quæsisti : accede ad ipsum, et illuminaberis : tene illum, roga ne cito abeat, obsecra ne recedat; Verbum enim Dei currit, fastidio non capitur, negligentia non tenetur. Obeat anima tua in verbo ejus, et cœlestis sermonis insiste vestigio; cito enim transit.

75. Denique quid ait illa? *Quæsivi eum, et non inveni illum : vocavi eum, et non obaudivit me.* Ne putes displicere te, quæ vocasti, quæ rogasti, quæ aperuisti, quod tam cito abiit : sinit nos sæpe tentari. Denique turbis rogantibus ne recederet, quid ait in Evangelio? *Et aliis civitatibus oportet me evangelizare ver-*

bum Dei; quia ideo missus sum. Sed etiam si tibi ille abiisse videtur, exi, rursus explora.

76. Noli jam Deo devota illos metuendos circumforaneos intelligibiles timere custodes, noli timere eos qui circumeunt civitatem, noli vulnera formidare, quæ sequentibus Christum nocere non possunt. Etiamsi corpus tuum, hoc est, vitam corporis tui auferant, vicinus est Christus : quem cum inveneris, ubi cum eodem commorari debeas agnosce, ne forte a te discedat; cito enim deserit negligentes.

CAPUT XIII.

Discendum nobis esse ab Ecclesia quo pacto Sponsus teneri queat, vinculis scilicet caritatis et suppliciorum beneficio : introducendum etiam eum in interiorem domum, sed virtute prius exornatam. Per quam fenestram manum mittere dicatur Sponsus, et quemadmodum fenestræ virgini sint parandæ? Eam quoque januæ suæ silentii seras apponere debere, quod magno suo malo Eva non fecit. Tunc mortificationis ac resurrectionis myrrham sudaturam; si modo Virgo illa talis fuerit, qualis esse jubetur ab Apostolo : sed Christum inquiri velle, atque odio habere garrulitatem.

77. Quis igitur te nisi sancta Ecclesia debet docere quemadmodum Christum teneas? Immo jam docuit, si quæ legis, intelligas. *Quam modicum*, inquit, *fuit, cum transivi ab ipsis, donec inveni quem dilexit anima mea : tenui eum, et non relinquam eum.* Quibus igitur Christus tenetur? Non injuriæ nexibus, non restium nodis : sed vinculis caritatis, mentis habenis stringitur, et animæ tenetur affectu. Si vis et tu tenere Christum, quære jugiter, nec pœnam metuas; inter supplicia enim frequenter corporis, inter ipsas persequutorum manus Christus melius invenitur. *Quam modicum*, inquit, *fuit, cum transivi ab ipsis.* Exiguo enim spatio, brevique momento cum persequutorum manus evaseris, nec succubueris potestatibus mundi, tibi Christus occurret, nec te diu tentari patietur.

78. Quæ sic Christum requirit, quæ Christum invenit, potest dicere : *Tenui eum, nec relinquam eum; donec introducam eum in domum matris meæ, et in cubiculum ejus quæ me concepit.* Quæ est domus matris tuæ et cubiculum ejus, nisi internum tuæ secretumque naturæ? Hanc domum serva, hujus domus mundato penetralia; ut cum immaculata domus fuerit, nec ullius adulterinæ conscientiæ sordibus inquinata, spiritalis domus in sacerdotium sanctum lapide angulari coagmentata consurgat, et Spiritus sanctus habitet in ea. Quæ sic Christum requirit, quæ sic Christum obsecrat, non relinquitur ab eo, immo etiam frequenter revisitur; est enim nobiscum usque ad consummationem mundi.

79. Ergo Christus repertus est, et tenetur : et repertus est ille qui per fenestram tuam manum misit. Quæ est fenestra nostra, nisi per quam opera Christi videmus, oculus scilicet animi, et mentis obtutus? Et ideo, virgo, per fenestram tuam Christus introeat, Christus manum suam mittat per fenestram, tibi veniat Verbi non corporis amor. Si igitur per fenestram tuam manum mittit Dei Verbum, vide quemadmodum fenestras tuas præpares, vide quemadmodum ab omni pulvere delictorum detergere debeas. Nihil tetrum habeat, nihil adulterinum fenestra virginis. Procul stibium et cæteras affectati nugas decoris, procul adulterini amoris illecebras. Similis aurium clausura est, quibus non suspendenda onera, non figenda vulnera : sed unus ornatus est, audire quod prosit.

80. Januam quoque tuam disce temporibus obserare nocturnis, non facile quisquam patentem reperiat. Sponsus ipse vult clausam esse, cum pulsat. Janua nostra os nostrum est, Christo propemodum soli debet aperiri : nec aperiatur, nisi ante pulsaverit Dei Verbum. Denique ideo scriptum est : *Hortus conclusus, soror mea Sponsa, hortus conclusus, fons signatus;* ne facile aperiat os suum, nec vulgari designet alloquio. Neque enim de ipsis divinis decet, nisi Verbo Dei interpellata, respondeas. Quid tibi cum cæteris? Soli Christo loquere, soli fabulare Christo. Si enim ut mulieres in Ecclesia taceant, scriptum est; quanto magis non decet patere

virginis januam, non decet viduæ patere fores? Cito insidiator pudoris obrepit, cito verbum excidit, quod revocare desideres.

81. Si Evæ clausa fuisset janua, nec Adam deceptus fuisset, nec respondisset interrogata serpenti. Introivit mors per fenestram, hoc est, per Evæ ostium. Ingreditur mors per ostium tuum, si falsum loquaris, si turpiter, si procaciter, postremo si ubi non oportet, loquaris. Clausæ sint igitur labiorum fores tuorum, et obseratum maneat vocis vestibulum : tunc fortasse reserandum, cum audieris Dei vocem, cum audieris Dei verbum.

82. Tunc tibi myrrha sudabit, tunc tibi baptismatis adspirabit gratia; ut ab elementis mundi commoriare cum Christo; et cum Christo resurgas. *Quid adhuc*, inquit, *velut viventes de hoc mundo decernitis? Ne tetigeritis, ne adtaminaveritis, ne gustaveritis quæ sunt ad corruptionem ipso usu;* corruptela enim abesse debet a castis : itaque carnis et mundi sepelite curam. *Qui cum Christo resurrexistis, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est.* Cum Christum quæritis, Patrem Deum videtis; Christus enim in dextera Dei sedet.

83. Sed ea quæ Christum requirit, non debet esse vulgaris, non debet esse in foro, non in plateis, voce querula, gressu lubrica, facilis aditu, vilis adspectu. Terrenum tibi Apostolus consortium negat, et ultra naturæ propemodum terminos alis ad cœlum docet spiritalibus evolandum. *Quæ sursum sunt*, inquit, *sapite, non quæ super terram.* Sed quia hoc impossibile erat in hoc corporis velut claustro reclusis; et quia defunctis corporibus, anima fertur ad superiora revolare, alligata dum vivimus quadam nostræ lege naturæ, ideo addidit : *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Si abscondita est cum Christo in Deo, non appareat mundo; Christus enim mortuus est mundo, vivit Deo.

84. Vide nunc quemadmodum desiderari amet Christus, confabulationes non amet. Aperuit ergo virgo illa suas fores Dei Verbo : sed *transivit*, inquit, *et exivit anima mea in verbo ejus.* Exivit a mundo, exivit a sæculo, remansit in Christo. *Quæsivi*, inquit, *eum, et non inveni eum;* amat enim Christus diu requiri.

CAPUT XIV.

Sponsam inveniri a custodibus cœlestis Hierusalem in quam illi ingrediendum, et qua ratione? Ejusdem civitatis lumen, muri, portæ, ac cives explicantur. Quomodo intelligatur anima spoliari a sanctis Angelis : quomodo etiam quæ Christum in foro et plateis mysticis quæsitum invenerit, ab eisdem Angelis vulneretur? Quibus jungitur alia pallii utiliter ablati expositio.

85. Invenerunt illam custodes murorum. Fortasse sunt et alii custodes, quos magis intelligere debeamus. Est enim civitas quæ portas murorum clausas non habet, de qua dictum est : *Et portæ ejus non claudentur per diem;* nox enim non erit amplius in ea, adferent gloriam et honorem gentes in illam. Illa est ergo civitas Hierusalem quæ in cœlo est, intra quam jam quasi perfecta et immaculata servaris; non enim intrat in eam omne commune. Communis castitas non est, communis pudicitia non est, quæ in libro vitæ scribitur.

86. Si igitur invenimus civitatem, ingrediamur in eam, videamus lumen ejus, videamus muros, videamus tribus, videamus fundamenta muralia, videamus etiam custodes murorum. Sed quomodo ingrediamur in eam? In hac civitate vita est, et una est via quæ ducit ad vitam : via autem Christus est; ergo Christum sequamur. Sed ipsa in cœlo est civitas. Quomodo igitur adscendamus ad cœlum, docet Evangelista qui dicit : *Et duxit me Spiritus in montem magnum et altum, et ostendit mihi civitatem sanctam Hierusalem descendentem de cœlo.* Adscendamus ergo spiritu; quia caro adscendere ad eam non potest. Adscendamus nos interim ad cœlum, ut ad nos postea de cœlo illa descendat, in qua lumen est simile lapidis pretiosissimi, ut lapidis jaspidis et crystalli. Habet murum magnum et altum.

87. Didicisti lumen, didicisti murum : disce portas, disce custodes. *Habet*, inquit, *portas duodecim; et in*

portis Angelos duodecim, in quibus duodecim tribuum filiorum Israel superscripta sunt nomina. In portis patriarcharum nomina continentur, in muro apostolorum; fundamenta enim civitatis, apostoli : et lapis angularis est Christus, in quo omnis structura consurgit. Deus extra, Deus intus, Deus ubique est; habet enim, inquit, civitas majestatem Dei. Ergo et vos, sanctæ virgines, et quicumque justi estis, et immaculatam animæ geritis castitatem, cives sanctorum estis et domestici Dei. Sed tunc nobilitatem istam patriæ possidebitis, si Christum intra civitatis hujus septa quæratis, ingressi per fidem actusque pretiosos, patriarcharum clarificati lumine, fundati super apostolos, versantes inter Angelos.

88. Quomodo igitur isti custodes Angeli sunt, qui castæ animæ pallium tollunt? Aliud pallium virginum est, aliud adolescentiæ circumforaneæ. Illa quæ in foro Christum requirit, pallium etiam quod habebat, amisit; prudentia enim non in foro, non in plateis, sed in Ecclesia possidetur. Et fortasse (ut cum ipsis quoque veniamus in gratiam, atque omnium misericordem Deum esse doceamus, quia et illi Christum aliquando reperiunt, si tamen jugiter quærant), pallium hoc amictus est corporis.

89. Ergo qui quæsivit in cubili Christum (si tamen sic quæsivit, sicut ille qui dixit : *Sic memor fui tui super stratum meum;* si quæsivit in noctibus, juxta quod scriptum est : *In noctibus extollite manus vestras in sancta;* si quæsivit in civitate, in foro et in plateis : in civitate Dei nostri : in foro fortasse in quo judex ille divini juris sedet, in plateis unde collecti sunt : qui ad cœnam Dominicam convenerunt), potest custodientibus civitatem Dei Angelis, dum diu quærit, occurrere.

90. Quin etiam ex cœlesti custodum natura cœlestem intelligere possumus civitatem, cœleste forum justitiæ sempiternæ : non viles plateas, sed fortasse in quibus superfluere fons ille consuevit, de quo scriptum est : *Superfluant tibi aquæ de tuo fonte, et in plateis tuis diffundantur tuæ aquæ.* Qui sic ergo Christum requirit, ad Angelos pervenit.

91. Sed si bonis ad Angelos meritis pervenitur; cur, qui pervenerit, vulneratur? Est et gladius bonus, cujus gladii bonum vulnus. Vulnerat Dei Verbum, sed non ulcerat. Est vulnus boni amoris, sunt vulnera caritatis; ideoque dixit : *Vulnerata caritatis ego sum.* Quæ perfecta est, vulnerata est caritatis. Bona sunt igitur Verbi vulnera, bona sunt amantis vulnera : *Utilia* enim *vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.* Vulnerata caritatis Rebecca est, quæ relictis parentibus, migravit ad sponsum : vulnerata caritatis Rachel, quæ zelavit sororem, amavit maritum. Sorori enim quod abundabat filiis, ipsa adhuc sterilis invidebat; quia typum gerebat Ecclesiæ, cui dicitur : *Lætare sterilis, quæ non paris : erumpe et exclama quæ non parturis.*

92. Invenerunt ergo custodes, et vulneraverunt eam, et tulerunt ei pallium, hoc est, actus corporalis involucrum sustulerunt, ut nuda mentis simplicitas quæreret Christum; quia nemo potest amictu vestitus philosophiæ, in habitu scilicet sapientiæ sæcularis, Christum videre. Et bene tollitur ei amictus philosophiæ; ne quis eam per philosophiam deprædetur. Bene tollitur ei pallium, quæ ad Christum propinquat; ut Deum visura mundo corde ingrediatur : *Beati* enim *mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Denique ubi mundavit cor, Verbum reperit, Deum vidit.

CAPUT XV.

Ad quærendum Deum animam excitat, explicatoque cur ea feminino vocabulo dicatur, monet divinum favorem esse implorandum, ut eadem ab illo gubernetur instar cujusdam currus; illi enim quatuor motus esse tamquam totidem equos, a quibus raptatur : quos docet ratione ac prudentia moderandos.

93. QUÆRE ergo illum, virgo, immo quæramus omnes; anima enim sexum non habet : sed ideo fortasse femineum nomen accepit, quod eam violentior æstus corporis agit : ipsa autem impetus carnis amore sui molli quadam et blanda ratione demulcet.

94. Ergo orationibus et obsecrationibus Deum invitare debemus; ut quasi bonus auster afflare dignetur, Verbique nobis auram cœlestis adspiret : quæ fructiferas arbores non turbare vento gravi, sed leni spiramine flatuque molli consuevit agitare. Unde scriptum est : *Posuit me currus Aminadab;* eo quod anima nostra dum jungitur corpori, velut quidam equorum frementium currus rectorem sui quærit aurigam; Aminadab enim pater Naason fuit, sicut in Numeris legimus, qui erat princeps populi Juda : cujus figura refertur ad Christum, qui verus populi princeps animam justi velut currum agitator adscendens, Verbi habenis gubernat; ne violentorum equorum furore in abrupta rapiatur.

95. Sunt enim ejus velut quatuor equi, quatuor affectiones, ira, cupiditas, voluptas, timor. Quibus furentibus cum cœperit agi, nequaquam seipsa cognoscit; corruptibile enim corpus animam gravat, et tamquam irrationabilium animalium currus invitam rapit, volventibus curis velut quodam impetu proruentum, donec memoratæ corporis passiones Verbi virtute mitescant. Hæc Verbi tamquam boni agitatoris est providentia, ne illi animæ quæ in se non est morti obnoxia, corpus mortale conjunctum agitationem sui faciat esse difficilem.

96. Primo igitur hos veloces motus corporis domitet, et nexu rationis infrænet : dein caveat ne dispari motu se velut equi implicet, ut bonum aut improbus decoloret, aut tardus impediat, aut turbidus inquietet; fremit enim equus malitiæ, seseque jactando currum lædit, gravat jugalem. Hunc bonus auriga demulcet, et in campum veritatis immittit, fraudis declinat amfractum. Tutus ad superiora cursus est, periculosus ad inferiora descensus. Inde quasi emeriti qui bene portaverint jugum Verbi, usque ad Domini præsepe ducuntur, in quo non fœnum est esca, sed panis qui descendit e cœlo.

97. Hujus currus rotæ sunt, de quibus dixit propheta : *Et spiritus vitæ erat in rotis;* eo quod currus animæ teres et rotundus sine ulla offensione volvatur.

CAPUT XVI.

Verbum in hortum nucis quæ tentationis figura est, invitatur; ut fidei ac virtutum odores capiat, melque manducet. In Christo omnibus omnia suppetere : ac proinde exemplo hæmoroissæ mulieris accedendum ad ipsum cum firma fide, cujus mirabiles effectus prædicantur. Adjiciendam fidei humilem quoque confessionem; nec eis qui Christo detrahant, respondendum : sed ejusdem mulieris more dicendum : *Non laboravi, etc.* Postremo ad conciliandam feminæ confitenti auctoritatem Petri et Pauli exempla ad eamdem virtutem pertinentia proponuntur.

98. Sed ne longius labamur, invitatur Dei Verbum in hortum nucis, in quo fructus propheticæ lectionis, et sacerdotalis est gratia, quæ amara in tentationibus, dura in laboribus, in virtutibus interioribus fructuosa est. Unde etiam virga Aaron nucea floruit, non jam natura sua, sed virtute secreta. Descendat ergo in hortum suum, ut vindemiet fidem, capiat odores, pabulum cœleste reperiat, suavitatem nostri mellis epuletur dicens : *Vindemiavi myrrham meam cum aromatibus, manducavi panem meum cum melle meo.* Quod diversarum virtutum concretum floribus, illarum apum quæ sapientiam prædicant, consono opere congregatum sancta Ecclesia in favis condit, ut cibus Christi sit.

99. Omnia igitur habemus in Christo. Omnis anima accedat ad eum, sive corporalibus ægra peccatis, sive clavis quibusdam sæcularis cupiditatis infixa, sive imperfecta adhuc quidem, sed intenta tamen meditatione proficiens, sive multis aliqua sit jam perfecta virtutibus : omnis in Domini potestate est, et omnia Christus est nobis. Si vulnus curare desideras, medicus est : si febribus æstuas, fons est : si gravaris iniquitate, justitia est : si auxilio indiges, virtus est : si mortem times, vita est : si cœlum desideras, via est : si tenebras fugis, lux est : si cibum quæris, alimentum est. *Gustate* igitur, *et videte quoniam suavis est Dominus : beatus vir qui sperat in eo.*

100. Speravit in eo illa, quæ fluxu sanguinis laborabat, et continuo sanata est : sed quia fidelis accessit. Et tu cum

fide, filia, vel fimbriam ejus adtinge. Jam sæcularium fluxus voluptatum modo torrentis exundans, Verbi salutaris calore siccabitur; si cum fide tamen accedas, si pari devotione divini sermonis extremam saltem fimbriam comprehendas, si tremens procidas ante Domini pedes. Ubi sunt pedes Verbi, nisi ubi corpus est Christi? O thesauris omnibus opulentior fides! o virtutibus corporis omnibus fides fortior! o medicis omnibus salutarior! Simul ut accessit mulier, virtutem sensit, medicinam impetravit; ut si oculum lumini admoveas, illuminatur antequam sentias, et operatio lucis prævenit apparatum. Passio inveterata, passio immedicabilis, quæ et artis omnem vicerat excogitationem, et pecuniarum subministrationem, solo fimbriæ curatur adtactu. Illius igitur feminæ tibi, virgo, et in adeundo servanda verecundia, et in fide imitanda devotio est.

101. Quanta vero illa gratia, quod ea quæ videri erubescebat, vitium tamen non erubuit confiteri? Noli ergo lapsus occulere tuos, fatere quod ille jam novit : noli erubescere quod non erubuerunt prophetæ. Audi Hieremiam dicentem : *Sana me, Domine, et sanabor*. Sic et illa dixit, cum contingeret fimbriam : *Sana me, Domine, et sanabor : salva me, Domine, et salvabor; quia gloria mea tu es;* sola enim sana est, quam tu sanaveris.

102. Si quis tamen tibi dicat (quia sic plerumque tentantur fideles) : *Ubi est verbum Domini? Veniat;* dictum est enim et Domino : *Descendat nunc de cruce, et credimus ei : confidit in Domino, liberet nunc eum, si vult.* Si quis ergo tibi insultando hoc dixerit, et te in fabulas voluerit evocare, noli respondere ei; noluit enim talibus respondere Christus. Solum Christum interroga; illis enim si dixeris, non credent : si interrogaveris, non respondebunt tibi. Dic soli Verbo : *Non laboravi sequens post te, et diem hominis non concupivi.*

103. Hoc dixit illa mulier, et stetit sanguis. Quamvis fatigata, quamvis ægra, quæ diu quæsierat Christum, dixit tamen : *Non laboravi sequens post te;* neque enim laborat, quæ Christum sequitur, cum laborantes ad se ut requiescant, evocet. Ergo ipsum sequamur. Quamdiu ipsum sequimur, non laboramus; quia non est labor in Jacob. Et in Esaia : *Qui exspectant Dominum..... current, et non laborabunt.*

104. Deinde cum quæreret Christus quis tetigisset eum, nonne tibi videtur illa dixisse : Quid interrogas, Domine? Tu scis : quæ prodeunt per labia mea, ante faciem tuam sunt; et ideo non confundor peccata propria confiteri. *Confundantur qui persequuntur me, et non confundar ego.*

105. Non confusus est Petrus dicere : *Exi a me, Domine, quia peccator sum ego;* vir enim sapiens et gravis, in quo esset Ecclesiæ firmamentum, et magisterium disciplinæ, nihil utilius sibi esse prospexit, quam ne secundantis operis extolleretur eventu. Et ideo : *Exi,* inquit, *a me, Domine.* Non rogat ut deseratur, sed ne infletur.

106. Paulus quoque de carnis stimulo gloriatur, quod sibi ne extolleretur, provisum est. Illecebrosa jactantia est, quam etiam Paulus veretur : lubrica, quæ etiam in Paulo cavetur. Sed non iste facili mobilis casu, qui revelationibus timebat extolli; et ideo quasi fortis athleta lætatur quod vulnere corporis emere didicerat animæ sanitatem.

CAPUT XVII.

Cavendam jactantiam suadet cum aliis exemplis, tum potissimum apiculæ, habere enim animam nostram suos volatus, quibus mundo facta superior, Deo æternisque virtutibus jungatur. Has supra mundum esse docet exemplo Christi, ad cujus atque apostolorum imitationem animam urget. Ne tamen videatur exemplar sublimius, hortatur ut fiat Christi discipula, quo oratione adjuvetur : interim diligentiam adhibeat, ac vitia varia relinquat foris.

107. Ergo et tu si munera divina superfluere in te et redundare cognoveris, tuam metire virtutem, gratiam Deo redde, contemplationemque corporis*, velut navis saburram suscipe; ne te in

* Id est, considerationem corporeæ fragilitatis ac vilitatis.

[illegible]

tuor esse descripta. Cujusmodi sint animalia ista debemus advertere : *Similitudo*, inquit, *vultus eorum facies hominis, facies leonis a dextris illis quatuor, et facies vituli a sinistris illis quatuor, et facies aquilæ desuper illis quatuor, et alæ eorum extensæ.*

113. Hic quoque animam describi accepimus, cujus quatuor animalia, quatuor affectiones sunt : sed non ita, ut illæ quas supra descripsimus; adhuc enim illæ erudiuntur animæ, processumque accipiunt : hic jam perfecta describitur. Denique illæ invitantur ad cœlum, hæc in cœlo est cum Dei Verbo. Habet autem quatuor affectiones, id est, similitudini hominis, leonis, vituli, et aquilæ comparandas. Quas formas pro librorum Evangelicorum proprietate accepimus figuratas. Et ideo hic quoque in homine rationabilis, in leone impetibilis, in vitulo concupiscibilis, in aquila visibilis per figuras animalium species affectionis expressa est.

114. Nam in omni sapiente viro Prudentes Græciæ esse memoraverunt λογιστικὸν, θυμητικὸν, ἐπιθυμητικὸν, διορατικὸν : Latini vero prudentiam, fortitudinem, temperantiam, atque justitiam. Prudentia enim rationis humanæ est : fortitudo vim quamdam ferocientis virtutis habet, mortisque contemtum : temperantia sacratæ vinculo caritatis, mysteriorumque contemplatione cœlestium negligit corporis voluptates : justitia in alto quodam suggestu locata videt, exploratque omnia : quæ aliis potius nata quam sibi, non tam suas utilitates quam publica emolumenta rimatur. Meritoque anima operata justitiam, formam aquilæ accipit, quod terrena defugiens, totaque cœlesti sublimis et intenta mysterio, resurrectionis gloriam pretio æquitatis adipiscitur. Propter quod ad eam dictum est : *Renovabitur sicut aquilæ juventus tua.*

115. Est ergo et juxta David, alis spiritalibus anima fulta, quam eousque volucrem nobis voluit declarare, ut alibi quoque diceret : *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium.* Et alibi : *In Domino confido, quomodo dicitis animæ meæ : Transmigra in montem sicut passer?* Habet igitur alas anima suas, quibus se possit libera levare de terris. Alarum autem remigium non materialis compago pennarum, sed continuus ordo bonorum factorum est; qualis ille Dominicus, cui bene dicitur : *Et in umbra alarum tuarum sperabo.* Non solum enim manus illæ Domini affixæ cruci in modum volantis extentæ, sed etiam facta cœlestia, velut umbra refrigerante salutis æternæ, mundi ferventis incendia temperarunt.

116. Ergo quia volandi nobis data est copia, excitet in se unusquisque gratiam Dei, ac posteriora obliviscens, priora appetens, ad destinata contendat. Procul a militiæ* honoribus, procul ab æstibus mundi; ne quod fabulæ ferunt, æstu solis cera resoluta Icareos volatus penna relabente destituat. Nam licet gravitas dictorum absit; poetico tamen sale declarare voluerunt prudentium maturitati tutos esse volatus per sæculum, juvenilem vero levitatem obnoxiam cupiditatibus mundi, refluentibus pennis, et per oblivia veritatis meritorum compage resoluta, majore pernicie in terram relabi.

117. Haud facilis volatus omnibus : difficilis etiam discordantibus internis animalibus vitæ cursus humanæ est. At si sibi actus nostri ordo conveniat, videbit et in nobis propheta rotam illam unam super terram conjunctam animalibus quatuor. Videbit ergo rursus Ezechiel; videt enim adhuc et viget, et vigebit. Videbit, inquam, rotam in medio rotæ super terram sine offensione labentem. Rota enim super terram vita est corporis ad animæ aptata virtutem, et ad Evangelicum cohærenti cursu formata præceptum : rota autem in medio rotæ, veluti vita intra vitam; quod sanctorum sibi vita non dissonet, sed qualis fuerit superioris ætatis, talis sit et sequentis : vel quod in hac vita corporis vitæ volvatur usus æternæ.

118. Cum ista congruerint, tunc divina vox resultabit, tunc super similitudinem throni similitudo sicut species hominis apparebit. Hic homo Verbum est,

* Militia non solum de castrensi intelligitur, sed etiam de forensi professione.

quia *Verbum caro factum est*. Hic homo nostrorum est agitator animalium, nostrorum rector est morum, qui pro nostrorum ratione meritorum, aut currum plerumque aut montem adscendit, aut navim : sed navim in qua aut apostoli navigant, aut piscatur Petrus; nec enim vilis est navis, quæ ducitur in altum, hoc est, ab incredulis separatur? Cur enim navis eligitur in qua Christus sedeat, turba doceatur; nisi quia navis Ecclesia est, quæ pleno Dominicæ crucis velo sancti Spiritus flatu in hoc bene navigat mundo?

119. In hac navi piscatur Petrus : et nunc retibus, nunc hamo piscari jubetur. Grande mysterium! Spiritalis enim videtur esse piscatio, qua doctrinæ hamum mittere jubetur in sæculum; ut primum illum martyrem Stephanum de mari elevet, qui censum Christi in interioribus contineret; MARTYR enim Christi thesaurus Ecclesiæ. Martyr igitur ille qui de mari ad cœlum primus adscendit, captus a Petro minister altaris, non reti, sed hamo levatur; ut rivo sui sanguinis elevaretur ad cœlum. Cujus in ore thesaurus erat, cum Christum in confessione loqueretur. Quis enim thesaurus in nobis est, nisi Dei Verbum? Dei ergo et retibus et hamo piscatur perfectior; ut reti concludat, hamo adurat : sed reti turba concluditur, hamo singularis eligitur. O si mihi liceret illum hamum vorare, qui adureret os meum, et levi daret salutem vulnere!

CAPUT XIX.

Hortatur virgines, ut subeant retia sapientiæ, id est regnum cœlorum, quo ducere jubetur Petrus. Alia ejusdem præcepti datur acceptio, ut cor viri per altum intelligamus atque Ecclesiam : mox proponitur et tertia de ipso Christo; unde et respondet idem apostolus incassum per noctem se laborasse. Quomodo etiamnum eadem Christus ac Petrus dicant : Denique subjungitur exhortatio ut si pretium quod Christo debemus, totum solvere minus liceat, saltem nos ejus beneficio non indignos exhibeamus; ne queratur frustra sanguinem se profudisse, ac locum subiisse corruptionis.

120. INTRATE igitur, filiæ, in apostolorum retia, quæ non hominis auctoritate, sed Dei voce laxantur; rete enim sapientiæ spiritalis atque doctrinæ regnum cœlorum est, quia scriptum est : *Simile est regnum cœlorum reti misso in mare.*

121. Audistis hodie dicentem Dominum Jesum Simoni : *Duc in altum, et laxate retia vestra in capturam.* Ante non ducebat in altum Petrus, quando piscabatur in stagno. Etsi mare erat, altum non erat. Altum mare Scriptura nescit. Quid ergo sit altum, accipe : *Aqua alta consilium in corde viri.* Altum cor viri est, ubi nihil vadosum est. Duc ergo in altum disputationis tuæ fideique remigium, duc in cor viri. Per parabolam hic vocat ad Ecclesiam Petrum, quem secundum Matthæum simplici vocavit sermone dicens : *Venite, et faciam vos piscatores hominum.*

122. Est et aliud mysterium : *Duc in altum*; quia ante in arena erat, quando in Synagoga erat. Alta non erat aqua Judææ. Denique Samaritana et puteum altum putabat dicens : *Et puteus altus est, unde mihi dare habes aquam vivam?* Non ergo ducere in altum poterat, quando cum Judæis credebat, qui etiam de puteo aquam haurire non poterant. Ideo dicitur Petro : *Duc in altum*, hoc est, duc ad Christum; altus est enim Christus, de quo dicitur ad Johannem a Patre : *Et tu puer, propheta Altissimi vocaberis.* Duc ergo ad Christum. Et bene altum, in quo est altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei. Duc in altum; qui altus super altum custodit, et exaltat.

123. Ibi ergo altæ aquæ, ubi Christus est, hoc est, fides. Altæ aquæ, quæ timent Dominum, quales illæ : *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt.* Apud Judæos aqua alta non erat, quia non erat in corde viri. Ideoque Dominus ait : *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.* In corde amat esse Christus : *Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus; sic erit et Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus.*

124. Denique ut scias quia de fide dicit : *Duc in altum*; ait Petrus : *Præceptor, per totam noctem laborantes nihil*

cepimus, sed in verbo tuo laxabo retia. Noctem habebat Petrus, antequam Christum videret. Nondum enim ei venerat dies; quia veram non viderat lucem. Synagoga nox est, dies Ecclesia est. Unde et Paulus dicit : *Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* Bona lux, quæ perfidiæ excussit caliginem, fidei diem fecit. Dies factus est Petrus, dies Paulus; ideoque hodie natali eorum Spiritus sanctus increpuit dicens : *Dies diei eructat verbum*, hoc est, ex intimo thesauro cordis fidem prædicant Christi. Et bonus uterque dies, qui nobis verum lumen evomuit.

125. Hæc in Evangelio legimus. Et fortasse in cœlo hodie de nobis Christi et Petri iste sit sermo. Quotidie piscatur Petrus, quotidie ei dicit Dominus: *Duc in altum.* Videor mihi audire dicentem Petrum : *Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus.* Nox fuit, pauciores ad vigilias convenerunt. Laborat in nobis Petrus, quando nostra laborat devotio : laborat et Paulus. Denique audistis dicentem hodie : *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* Nolite facere ut pro vobis laborent apostoli. Ergo dicunt ei : *Per totam noctem laborantes nihil cepimus.* Nullus certe de ditioribus jejunavit. Quibus hodie bene respondit Petrus : *In timore hoc incolatus vestri tempore conversamini, scientes quod non corruptibilibus argento vel auro redemti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni incontaminati et immaculati Christi Jesu.* Non ergo aurum et argentum vos liberavit, sed probatio fidei multo pretiosior auro, quod perit.

126. Bonus servus pretium studet reparare domino, quod pro se solutum est. Noli aurum parare, filia, noli argentum. Non divitiis istis te Christus redemit. Paratum habeto pretium. Non semper exigeris, sed semper debes. Sanguinem solvit, sanguinem debes. Ille pro te solvit, tu pro te redde. Eramus oppignorati malo creditori peccatis, contraximus chirographum culpæ, pœnam sanguinis debebamus : venit Dominus Jesus, suum pro nobis obtulit; sed non potes sanguinem reddere.

127. Bonus quidem servus debet pretium suum reparare domino suo : si non potest pretium reddere, vel hoc faciat, ne pretio videatur indignus. Ergo et tu dignam te gere tali pretio, ne veniat Christus qui te mundavit, qui te redemit; et si te in peccatis invenerit, dicat tibi : *Quæ utilitas in sanguine meo?* Quid profecit tibi, *dum descendo in corruptionem.*

128. Sed ne mireris quomodo descenderit in corruptionem, cujus caro, ut alibi scriptum est, non vidit corruptionem. Descendit quidem in locum corruptionis, qui penetravit inferna : sed corruptionem incorruptus exclusit.

CAPUT XX.

Petit preces, piscationem suam cognoscens prosperam esse non posse sine favore Dei, cui gratias quod sibi auxilium mittere sit dignatus, agit. Suis se retibus non uti significat, sed Petri et Pauli, a quibus optat virgines vivificari. Quam utile Johanni fuerit omnia pro Christo deseruisse, cujus persona quo fuit vilior, eo major illi haberi debet auctoritas. Quantum etiam illud quod Moysi ac Eliæ piscatores a Christo sociantur. Horum cum Moyse jucunda instituitur collatio.

129. Verum ut jam ad superiora redeamus, rogate ut et mihi dicatur : *Duc in altum, et laxate retia vestra in capturam.* Quis enim est, qui sine Deo piscetur hanc plebem; præsertim cum tantæ tempestates et procellæ mundi hujus obsistant? Sed quando vult Dominus, jubet laxare retia, et capitur multitudo piscium : nec solum una, sed etiam altera navis impletur; quia plures Ecclesiæ immaculata plebe complentur. Et bene accidit quia nos laboraturos Dominus sciebat, et auxilium de sociis ministravit. Adest piscator Ecclesiæ Bononiensis* aptus ad hoc piscandi genus. Da, Domine, pisces; quia dedisti adjutores.

130. Nec tamen nostris, sed apostolicis utimur retibus. In illos sinus, et quosdam apostolicarum disputationum recessus vestrum, o filiæ, cogatur agmen. Vivificet vos Petrus, filiæ : qui et pro vidua intervenit, quanto magis

* S. Eusebius, episcopus Bononiensis.

pro virgine? Qui diutius viduas flere non passus, motus earum lacrymis, resuscitavit altricem. Vivificet vos Paulus, qui vos præcepit honorari, qui ait : *Bonum est si sic maneant sicut et ego.* Honore provocat, magisterio docet, invitat exemplo. Vivificet ille, qui relictis suis omnibus, sequutus est Dominum : sequutus est Petrus, sequutus est Johannes.

131. Vide quid piscator etiam iste profecerit. Dum in mari lucrum suum quærit, vitam invenit omnium. Lembum deseruit, Deum reperit; scalmum reliquit, Verbum invenit : lina laxavit, fidem vinxit : plicavit retia, homines elevavit : mare sprevit, cœlum adquisivit. Hic ergo piscator dum ipse turbato agitatur salo, mobili mentes statione nutantes fundavit in petra.

132. Adstruamus igitur piscatoris artem frequentius, ut plenius de virtute credamus. Fuerit minister ignobilis, ut sit Evangelista nobilior : paupertate egenus, ut virtute locupletior : vilis ad honorem videatur, sed pretiosus ad fidem. Quanto minus creditur piscatori, tanto amplius creditur; quia non sua, sed divina sunt, quæ loquutus est. Obsequitur plebeia conditio, exspectationem aufert sapientiæ sæcularis, opinionem auget sapientiæ spiritalis. Qui Legem non didicit, et quæ Legis sunt sapit, ipse sibi Lex est : qui Legem non didicit, et ultra Legem loquitur, ab eo accepit, a quo ipsa Lex venit.

133. Quæ tam repentina dignitas? Piscatores duo in monte Domini, uni latori Legis, exsequutori alteri conferuntur. Videte qualis sit iste piscator. Moyses quidem terrena omnia et mundanæ sapientiæ altitudinem supergressus, usque ad cœlum et sidera prudentia mentis adscendit : piscatoris istius mens non nubibus caligatur, non temporibus includitur, non mysteriis naturæ cœlestis excluditur; sed omnem corporalem materiam supergressa, Verbum apud Deum vidit, et quod Verbum ipsum Deus esset, adspexit : nec obtutu carnis in Petro infirmata trepidavit, sed Dei Filium etiam in homine deprehendit; ut adsumtio corporis ad jus divinitatis adsumentis adscita, in nomen transiret auctoris.

134. Et Moyses quidem cum dicit : *Et dixit Deus... et fecit Deus;* Patrem, Filiumque signavit : sed ille non ignorabat, ego adhuc ignorabam. Denique post Legem populus erravit, post Evangelium credidit. Magna in diversis virtutibus Dei gratia. In illo, quia mundum descripsit : in isto, quia mundum ignoravit.

DE INSTITUTIONE VIRGINIS

ET SANCTÆ MARIÆ VIRGINITATE PERPETUA

AD EUSEBIUM

LIBER UNUS*.

CAPUT I.

Parentibus merito curam esse majorem virginis sacræ quam reliquæ sobolis. Quam præstans illa consecratio : ubi præcipue de silentio, quod virginalis verecundiam commendat non secus atque Ecclesiam ; cujus omnis gloria ab intus, et quam nos imitari convenit in orando.

1. COMMENDAS mihi pignus tuum, quod æque est meum, Ambrosiam Domini sacram : et pio affectu ejus tibi adseris præstantiorem reliqua sobole sollicitudinem. Et vere ita est apud mentem fidelem; cæteros enim instituis, ut emittas domo, atque alienis copules, istam semper tecum habebis : in cæteris quoque paternæ uteris pietatis necessitudine; in hac ultra patrem procedis, votoque et studio progrederis, ut placeat Deo. Quæ cum sit præstantior causa votorum; sola tamen solvat quidquid pro se et pro omnibus filiis debes.

* Fuit Eusebius, cives Bononiensis, familiæ nobilissimæ caput et Ambrosio perfamiliaris (vid. epist. 54 et 55), qui filium habebat Faustinum pulchræ et numerosæ sobolis patrem. Nepotes suos pius ille avus ad Ambrosium, ut eorum curaret educationem, missitabat. Quos inter puellam, Ambrosiam scilicet, numerat sanctus Præsul, quam *spiritalem columbam..... unctam oliva integritatis* vocat, et quam cum fratre ejusdem nominis designat, ubi dicit *utrumque Ambrosii pignus, etc.* Ergo cum neptem suam sancto Antistiti enixe commendasset Eusebius, hanc ille Mediolani non vulgari cum animi voluptate exceptam, cognito ejus desiderio ac parentum consensu, solemni ritu consecravit. Cum autem illam virginitatis victimam ad aras priusquam velamine obnuberetur, gravi piaque oratione ex more hortatus esset, eamdem orationem additis tantum duobus capitulis ad religiosum illum virum transmisit, anno circiter 392.

2. Hoc est sacrificium quod Abel obtulit ex primitivis ovium suarum fœtibus. Quod et Apostolus præ cæteris laudat, ad Corinthios dicens : *Quoniam qui statuit in corde suo firmus, et judicavit in corde suo servare virginem suam, bene facit. Igitur et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit : et qui non jungit, melius facit.* Unde pulcre David cum descripsisset Ecclesiæ gratiam, cujus omnis intus est gloria, non foris (in bonis enim cogitationibus, atque immaculato castitatis affectu, et sinceræ proposito conscientiæ summa est laus), subtexuit dicens : *Adferentur Regi virgines post eam.* Et conversus ad Dominum Patrem : *Proximæ*, inquit, *ejus adferentur tibi : adferentur in lætitia et exsultatione, adducentur in templum Regis.*

3. Quæ est proxima, nisi quæ Christo propinquat, cui dicit Verbum : *Exsurge, veni, proxima mea, formosa mea, columba mea; quia ecce hyems præteriit?* Antequam Verbum Dei reciperet, hyems erat inhonora, sine fructu : ubi Verbum Dei recepit, et mundus ei est crucifixus, æstas est facta. Denique fervore sancti Spiritus vaporata, flos esse cœpit, et spirare odorem fidei, fragrantiam castitatis, suavitatem gratiæ.

4. Unde et alibi addit : *Oculi tui columbæ extra taciturnitatem tuam;* eo quod tota spiritalis et simplex sicut columba, in cujus specie visus est a Johanne descendere Spiritus sanctus, spiritalia videat, et noverit ea quæ viderit tacere mysteria. Non enim mediocris virtus tacere; est enim et tempus ta-

cendi, sicut tempus loquendi, sicut et scriptum est: *Dominus dat mihi linguam eruditionis, ut sciam quando oporteat dicere sermonem.*

5. Virginitatis itaque dos quædam est verecundia, quæ commendatur silentio. Ideo et Ecclesiæ gloria intus est, non utique in multiloquio, sed in sensibus vel in penetralibus sacramentorum, sicut ipsa dicit ad Sponsum: *Quis dabit te fratrem mihi lactentem ubera matris meæ? Inveniens te foris osculabor te, et quidem non spernent me. Adsumam te, et ducam te in domum matris meæ, et in secretum ejus quæ concepit me.* Et supra ait: *Introduxit me Rex in cubiculum suum.*

6. Foris osculatur Ecclesia Christum, et ab eo in cubiculum introducitur. Osculatus est eam foris, quando *Tamquam sponsus procedens de thalamo suo, exsultavit tamquam gigas ad currendam viam.* Tamquam gigas foris est; quia non rapinam arbitratus esse se æqualem Deo, formam servi accepit. Foris ergo factus est, qui erat intus. Vide illum intus, quando legis quod in sinu est patris: cognosce illum foris, quando nos quærit ut redimat. Foris sibi factus est, ut mihi intus esset, et fieret medius nostrum.

7. Ibi ergo simus, ubi Christus medius est, radicatus et fixus in cordibus nostris. Et ideo sicut ipse præcepit: *Cum oras, intra in cubiculum tuum,* et effunde super te animam tuam; cubiculum tuum interiorum secretum est, cubiculum tuum conscientia tua est. Denique Ecclesiastes tibi dicit: *Et quidem in conscientia tua regi ne maledixeris, et in penetralibus cubiculorum ne maledicto devoveris divitem.* Ibi ergo ora et ora in occulto; ut audiat te qui in occulto audit: et ora sine ira et disceptatione, abdicato occulto dedecoris: Justus enim non proditionem criminis metuit, sed contagionem.

CAPUT II.

Orationem inchoari debere a Dei laudibus, et post exposita postulata nostra in gratiarum actiones desinere. Eamdem pace ac tranquillitate commendandam; qua occasione evangelicus locus quam luculentissime explicatur, quem jubentur observare virgines.

8. Quam bona oratio cum misericordia: Bona oratio quæ ordinem servat, ut primo a divinis inchoemus laudibus. Si enim cum apud hominem agimus, benevolum volumus judicem facere; quanto magis cum Dominum nostrum precamur? Primo ergo immolemus Deo sacrificium laudis; unde et Apostolus ait: *Obsecro ergo primo omnium fieri orationes, obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones.*

9. Doceat te davidicus psalmus octavus, qui cœpit a Dei laudibus: *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra! Quoniam elevata est magnificentia tua super cœlos. Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem.* Hactenus oratio: inde sequitur obsecratio, ut destruatur inimicus: postulatio, ut lunam, et stellas videat; lunam Ecclesiam, stellas filios Ecclesiæ, cœlestis gratiæ luce fulgentes: et quod petit, prophetico spiritu visurum se esse promittit: gratiarum actio, quod tuetur Dominus hominem, et hunc limum corporis nostri divina visitatione confirmat; vel quod homini animantium genera universa subjecit.

10. Similiter et Dominica oratio omnia comprehendit, quam vulgare non opus est*. Tu autem qui legis, quemadmodum distinguere debeas recognosce; præcipue tamen, ut dixi, commendanda est oratio, sicut præmisi, placiditate animi et tranquillitate, ut unusquisque sibi constet et congruat, et fiat illud quod scriptum est: *Si duobus ex vobis convenerit super terram, de omni re quamcumque petierint, fiet a Patre meo, qui in cœlis est. Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum.*

11. Qui sunt isti duo, nisi anima et corpus? Unde et Paulus castigabat carnem suam, et servituti redigebat; ut

---

* Indicatur his verbis Dominicam orationem ex iis fuisse mysteriis quæ catechumenos quondam celabat Ecclesia, quod patris nomine illi non liceat Deum appellare, qui non fuerit sacro baptismate regeneratus.

esset animæ tamquam imperatrici suæ caro subdita, et mentis imperiis obtemperaret; ne esset in uno homine dissidium, ac bellum intra se gereret, et legi mentis repugnaret lex corporis. Duo igitur ista diversa ratione quadam et pace jungebat, secundum quod ipse adseruit dicens : *Quia Christus est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem sepis solvit, inimicitias in carne sua;* ne id ageret, quod nollet : atque id faceret, quod odisset. Isti ergo sunt duo, anima et caro. Unde et David ait : *Non timebo quid faciat mihi caro,* quam adversariam animæ suæ nosset.

12. Quæ tamen duo, ut evidentius exprimamus, non solum duo sunt; sed etiam duo homines, unus interior, alter exterior. Isti duo si sibi propositi æqualitate concurrant, ut cogitationes factis et cogitationibus facta conveniant; vitæ nostræ rota sine ulla offensione volvetur, ut quemadmodum scriptum est : *Fiat vox tonitrui tui in rota.* Isti igitur duo unum sunt; nec solum unum, sed unus homo. Unde et Apostolus ait : *Ut duos conderet in uno homine, faciens pacem, et reconciliaret utrosque in uno corpore, Deo, per crucem interficiens inimicitias in semet ipso.... ut in utrisque accessum habeamus in uno Spiritu ad Patrem.*

13. Sunt etiam duo homines, vetus et novus. Vetus ille peccato obnoxius et obsoletus, ac vestimenti veteris similitudine adtritus et scissus, quem in baptismate affigimus cruci. Unde Apostolus ait : *Quia vetus homo noster simul affixus est cruci, ut destruatur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato.* Vetus ergo affigitur, ut moriatur peccato; ut novus resurgat, qui renovatur per gratiam. Diximus de duobus.

14. Fortasse dicat aliquis : Quid de tribus dicis, quoniam sic habet Scriptura : *Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum?* Hinc quoque ratio manifesta est; quia idem Apostolus dicit : *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester, et anima, et corpus sine querela in die adventus Domini nostri Jesu Christi serventur.* Ubi ergo tres isti integri, ibi Christus est in medio eorum : qui hos tres intus gubernat et regit, ac fideli pace componit.

15. Hæc igitur tria integra* præ cæteris in se virgo custodiat; ut nullam det sacræ virginitatis querelam, et sit inoffensa, sine ruga, sine macula. De qua licet frequentibus libris dixerimus, tamen memorati pignoris** causa, hunc ad te librum condendum arbitrati sumus.

CAPUT III

Culpandum non esse femineum sexum cui a Deo tanta dona collata fuerint : Deum enim idcirco non statim atque homo creatus est, illum approbasse, tum quia ejus dignitas non in corpore, sed in anima et in divina imagine consistat, tum quia tantum in operis totius fine laudandus homo, ac demum quia nondum creata erat mulier, quæ et ex ipso formata est, et cum ipso magni sacramenti figuram erat expressura; ex quo et nomen accepisse ipsa declaratur.

16. Bona virginitas, quæ sexum utrumque non solum absolvit a crimine, verum etiam provocavit ad gratiam. Accusamus autem plerumque femineum sexum, quod erroris causam invexerit : et non consideramus quanto justius in nos objurgatio retorqueatur. Nam ut repetamus a principio, et rerum exordia interrogemus, quantum ei delatum sit, investigabimus : et quam in misera conditionis humanæ fragilitate femina tamen invenerit gratiam.

17. Nam cum omnia opera sua laudaverit Deus, cœlum, terram, maria, noctem et diem, quod iste profecerit ad usum laboris, illa ad fructum quietis; laudaverit feras bestias : ubi ad hominem ventum est, solus non videtur esse laudatus, propter quem omnia generata sunt. Quæ igitur causa est, nisi forte ea, quia alia in specie sunt, homo in occulto? Nihil in bestiis plus reperias, quam quod videtur : in homine nihil est inferius, quam quod videtur, qui cum ex animo constet et corpore, hoc utique in eo servit, quod videtur : illud quoque in eo regit, quod non videtur.

18. Merito ergo alia in exordio lau-

* Hoc est spiritum, animam, corpus, quibus hominem constare docet Ambrosius.

** *Memorati pignoris*, id est Ambrosiæ, quam consecraverat Antistes.

dantur, istius laudatio non promitur, sed reservatur; quia aliorum gratia foris, hujus intus est: aliorum in nativitate, hujus in corde. Quid enim tam altum et tam profundum, quam mens hominis, quæ quasi involucro quodam corporis tegitur et occultatur; ut eam haud facile quisquam introspicere et speculari queat? Ideo ergo homo non ante laudatur, quia non in forensi pelle sed in interiore homine ante probandus sic prædicandus est: quem præclare definivit apostolus Petrus dicens absconditum esse cordis hominem in incorruptione quieti et modesti spiritus, qui est ante Deum locuples.

19. Merito ergo differtur, ut sequatur fœnerata ejus laudatio: cujus dilatio non dispendium; sed incrementum est. Nemo ergo se despiciat quasi vilem, nec contuitu corporis sese æstimet. Nam etsi dixerit sanctus Job: *Nudus exivi de ventre matris meæ, nudus et hinc abibo;* habuit tamen quo non solum inter homines, sed etiam apud Deum dives inveniretur.

20. Quid autem locupletius, quam quod ad imaginem Dei est ac similitudinem? Ad imaginem autem interior est homo, non iste exterior: ille qui sensu æstimatur, non oculis comprehenditur. Ille ergo nobis spectandus est, qui serius investigatur. Ideo Deus non putavit hominis fabricam esse laudandam; quia major ejus in virtute est portio. Præclara quidem species, et præstantior cæteris animantibus: sed irrationabilia corporis specie æstimentur; ea autem quæ rationis plena sunt, communem laudem sequestrent.

21. Homo igitur mihi non tam vultu quam affectu admirandus emineat atque excellat; ut in his laudetur, in quibus etiam Deus prophetico judicio laudatur, de quo scriptum est: *Terribilis in consiliis super filios hominum:* cujus opera coram Deo luceant, qui bona jugibus operibus facta contexat; et ideo laudatio ejus non in exordio, sed in fine est: nemo enim nisi legitime certaverit, coronatur. Ideoque Sapiens tibi dicit: *Ante mortem non laudes hominem quemquam.* Qua ratione hoc dixerit, superioribus docuit dicens: *Quia in fine hominis nudantur opera ejus.*

22. Spectemus tertium, in quo manifestavit Deus sententiam suam; cum enim fecisset hominem et posuisset in paradiso operari et custodire, dixit non esse bonum solum esse hominem. *Faciamus*, inquit, *ei adjutorium secundum se.* Sine muliere igitur homo non habet laudem, in muliere prædicatur. Nam cum dicit non esse bonum solum esse hominem, confirmat utique bonum esse hominum genus, si virili sexui femineus sexus accedat.

23. Simul illud considerandum, quia ille de terra factus et limo est, ista de viro. Et caro quidem limus: sed ille adhuc informis, iste formatus.

24. Jam illud præclarum Apostolicum arcessamus exemplum, quod habemus scriptum: *Quia relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo et in Ecclesia.* Advertimus itaque per mulierem cœleste illud impletum esse mysterium Ecclesiæ in ea gratiam figuratam, propter quam Christus descendit, et æternum illud opus humanæ redemtionis absolvit. Unde et Adam vocavit nomen mulieris suæ *Vitam;* nam et in populis per mulierem successionis humanæ series et propago diffunditur, et per Ecclesiam vita confertur æterna.

CAPUT IV.

Mulieris quam viri levius fuisse peccatum evinci disparitate sexus, tentationis ratione, divina sententia et responsionibus amborum. Post quæ adversus mulierum tentationes viris remedia præcipiuntur: in his maxime earumdem jejunantium imitatio.

25. SANE negare non possumus quod erraverit mulier. Quid miraris tamen si erraverit et infirmior lapsus est sexus, cum sit lapsus etiam fortior? Mulier excusationem habet in peccato, vir non habet. Illa, ut Scriptura adserit, a sapientissimo omnium serpente decepta est, tu a muliere: id est, illam superior creatura decepit, te inferior; te enim mulier decepit, illam malus licet,

tamen angelus. Si tu inferiori non potuisti resistere, quomodo illa potuit superiori? Culpa tua illam absolvit.

26. Si de merito culpæ dubitas, interrogemus sententiam. Illi dictum est: *In tristitia paries filios, et ad virum conversio tua, et ipse tibi dominabitur.* Viro autem dicitur: *Terra es, et in terram ibis.* Et vere justa sententia; quandoquidem si Adam quod a Domino Deo audierat, servare non potuit, quomodo potuit servare mulier quod audivit a viro? Si illum Dei vox non confirmavit, quomodo istam vox confirmaret humana?

27. Denique Adam conventus, quod contra divina quæ coram audierat præcepta, gustasset, nihil habuit quod diceret, nisi quod sibi mulier dedisset, et manducasset: mulier autem ait: *Serpens traduxit me, et manducavi.* Quanto major mulieris absolutio? Ille arguitur, hæc interrogatur. Adde illud, quod et prior culpam fatetur; etenim quæ se dicit esse seductam, testatur errorem. Erroris igitur medicina confessio est.

28. In judicio ipso quanto clementior mulier viro? Ille mulierem suam accusavit, ista serpentem, hoc est, nec accusata crimen retorsit: sed ipsum accusatorem suum maluit, si posset, absolvere quam ligare.

29. Habes igitur et culpæ absolutionem in confessione, et sententiæ in exsequutione. *In tristitia*, inquit, *paries filios.* Condemnationis suæ pondus agnoscit, munus pœnalis conditionis exsequitur. Pro te mulier doloribus suis militat, et remunerationem ex pœna invenit; ut per filios per quos affligitur, liberetur. Facta est itaque gratia ex injuria, salus ex infirmitate; scriptum est enim: *Quia salva erit per filiorum generationem.* Cum salute itaque parit, quos in tristitia parturivit: et ad laudem educat, quos peperit cum dolore.

30. Sed dicis, o vir, quia mulier tentatio fuerit viri. Verum est. Jam si est decora, ecce alia tentatio. Tamen Abrahæ descendenti in Ægyptum uxoris pulcritudo non nocuit, immo magis profuit; honoratus est enim per uxorem, non ludibrio habitus in uxore. Cur autem tu vultus decorem in conjuge magis quam morum requiris? Placeat uxor honestate magis quam pulcritudine. Illa eligatur quæ Saram moribus referat. Non est vitium mulieris esse quod nascitur: sed vitium viri est quærere in uxore quo sæpe tentatur; in quo si infirmior fuerit, mulier ipsa labatur: si fortior, vir periclitetur. Non possumus reprehendere divini artificis opus: sed quem delectat corporis pulcritudo, multo magis illa delectet venustas, quæ ad imaginem Dei est intus, non foris comtior.

31. Si ergo uxor tentatio est, esto cautior, quære remedium adversus tentationis periculum: *Vigilate*, inquit, *et orate; ne intretis tentationem.* Dominus hoc dixit, vir audivit, mulier implevit. Quotidie mulieres jejunant, et non indicta præstant jejunia: peccatum agnoscunt, accersunt remedium. Semel de interdicto mulier manducavit, et quotidie jejunio solvit. Qui sequutus es errantem, sequere corrigentem. Ambo manducastis, cur sola jejunat; hoc est, ambo deliquistis, cur sola remedium quærit errori?

CAPUT V.

Evam damnationis sententia in Sara tamquam solutam esse, sed multo magis in Maria, quæ virginitate integra Deum genuit, nec non ejusdem virtutis signum extulit. Quam impudenter ipsam virginem perseverasse negarint hæretici, quorum argumenta ex Evangeliis petita diluuntur.

32. Veni Eva jam sobria, veni Eva, etsi in te aliquando intemperans, sed jam in prole jejuna. Veni Eva jam talis, ut non de paradiso excludaris, sed rapiaris ad cœlum. Veni Eva jam Sara, quæ parias filios non in tristitia, sed in exsultatione: non in mœrore, sed risu. Isaac tibi multiplex nascetur. Veni iterum Eva jam Sara, de qua dicatur viro: *Audi Sarai uxorem tuam.* Sis tu licet viro subdita, quia esse te decet; cito tamen solvisti sententiam, ut vir te audire jubeatur.

33. Si typum Christi illa pariendo a viro meretur audiri, quantum proficit sexus qui Christum, salva tamen virgi-

nitate, generavit? Veni ergo Eva jam Maria, quæ nobis non solum virginitatis incentivum adtulit, sed etiam Deum intulit. Unde lætus et exsultans tanto munere dicit Esaias : *Ecce virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel*, quod est interpretatum, *nobiscum Deus*. Unde hoc munus? Non de terra utique, sed de cœlo vas sibi hoc per quod descenderet Christus elegit, et sacravit templum pudoris. Per unam descendit, sed multas vocavit. Unde et speciale Maria Domini hoc nomen invenit, quod significat; Deus ex genere meo.

34. Dictæ sunt et ante Mariæ multæ; nam et Maria soror Aaron dicta fuit; sed illa Maria amaritudo maris vocabatur. Venit ergo Dominus in amaritudinem fragilitatis humanæ, ut conditionis amaritudo dulcesceret, Verbi cœlestis suavitate et gratia temperata. Hoc significavit fons Merrha per lignum dulcoratus; eo quod populus nationum amarus ante peccatis, vel caro nostra temperamento passionis Dominicæ in usus alteros mutaretur.

35. Egregia igitur Maria, quæ signum sacræ virginitatis extulit, et intemeratæ integritatis pium Christo vexillum erexit. Et tamen cum omnes ad cultum virginitatis sanctæ Mariæ advocentur exemplo, fuerunt qui eam negarent virginem perseverasse. Hoc tantum sacrilegium silere jamdudum maluimus : sed quia causa vocavit in medium, ita ut ejus prolapsionis etiam Episcopus * argueretur, indemnatum non putamus relinquendum, et maxime quia et mulierem eam legimus, sicut qui in Cana Galilææ ipse Dominus ait dicenti sibi : *Vinum non habent, fili*; respondit : *Quid mihi et tibi est, mulier?* Et alibi legimus quod dixerit Matthæus de Joseph et Maria : *Inventa est antequam convenirent, in utero habens de Spiritu sancto*. Et infra : *Non cognovit eam, donec peperit*. Et iterum de Joseph : *Noluit eam traducere*. Et fratres Domini videntur significare, quod de Maria suscepti sint. Et Apostolus ait : *Postquam venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege*. Quæ singula enodanda nobis sunt, ut qui illa legit, sermonis hujusmodi vinculo non alligetur. Respondeamus itaque suo ordine.

36. De mulieris nomine quid moveamur? Ad sexum retulit; non enim corruptelæ, sed sexus vocabulum est. VULGI USUS non præjudicat veritati. Denique virginitas primum hoc nomen accepit; nam cum sumsisset Deus unam de costis Adæ, et supplevisset carnem in locum ipsius : *Ædificavit*, inquit, *eam in mulierem*. Utique adhuc virum non cognoverat, et jam mulier vocabatur. Rationem quoque nominis hujus Scriptura non tacuit dicens : Quia *dixit Adam : Os de ossibus meis, et caro de carne mea. Hæc vocabitur mulier, quoniam de viro suo sumta est*. Quia sumta est, inquit, de viro suo, non quia virum experta. Itaque quamdiu in paradiso fuit, mulier vocata est, et cognita viro non erat : ubi autem ejecta est de paradiso, tunc legitur quia Adam cognovit Evam mulierem suam, et tunc concepit et peperit filium. Primus igitur solutus est nodus.

37. Secunda quæstio, quia scriptum est : *Antequam convenirent, inventa est in utero habens*. Consuetudo autem divinæ Scripturæ ea est, ut causam quæ suscepta est, adstruat, incidentem differat.

38. Quo solvitur etiam tertia quæstio, qua dictum est : *Non cognovit eam, donec peperit Filium*. Quid ergo? Postea cognovit? Minime. Denique habes scriptum : *Ego sum Deus, et donec senescatis, ego sum*. Numquid igitur postquam senuerunt, quibus *donec* dictum erat, Deus esse desivit? Item in prophetia David legimus : *Dixit Domino meo : Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. Numquid subjectis populis nationum, qui ante videbantur inimici, cum salutis auctorem negarent, simulacris servirent, ad dexteram Patris Filius sedere desivit, aut in perpetuum non sedebit?

* Bonosus, metropolis Sardicensis suffraganeus, et hæreticorum Bonosiacorum caput.

39. Quid autem præjudicat Mariæ, si cœlestis consilii mysterium Joseph non intellexit, et putavit virginem non esse, quam prægnantem videret? Resurrectionem ejus Angeli ignoraverunt, quod significant versiculi : *Tollite portas, principes, vestras**, *et elevamini portæ æternales, et introibit Rex gloriæ. Quis est iste Rex gloriæ?* Interrogant quasi ignorent; et alii respondent : *Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio, ipse est Rex gloriæ.* Et repetivit Propheta eosdem versiculos, et nihilominus illi quasi ignorantes iterum interrogaverunt; sic enim scriptum est : *Tollite portas, principes, vestras, et elevamini portæ æternales, et introibit Rex gloriæ. Quis est iste Rex gloriæ?* Quomodo ergo homo potuit divinum scire secretum, quod Angeli nesciebant? Et in Esaiæ libro habes : *Quis est iste, qui advenit ex Edom; rubor vestimentorum ejus ex Bosor?* Et utique minus erat hominem resurrexisse, quam virginem parturisse. Etenim jam Eliæ precibus, Elisæi orationibus mortui resurrexerant : numquam autem ante, numquam postea virgo generavit.

40. Hoc autem opinatus est quod traduceret eam quasi ream, antequam ab Angelo moneretur : postea autem quasi fidelis nec dubius virginitatis ejus, servavit oraculum.

CAPUT VI.

Solutis aliis duabus circa eamdem rem objectionibus, additur absurdum illud futurum fuisse, si Christus matrem in virginitate non perseveraturam elegisset, aut ei præclarissima virginitatis munera denegasset.

41. NEC illud moveat, quod ait : *Quia Joseph accepit conjugem suam, et profectus est in Ægyptum;* desponsata enim viro conjugis nomen accepit. Cum enim initiatur conjugium, tunc conjugii nomen adsciscitur; non enim defloratio virginitatis facit conjugium, sed pactio conjugalis. Denique cum jungitur puella, conjugium est, non cum virili admixtione cognoscitur.

42. Quod autem fuit desponsata connubio, licet alibi plenius dixerimus*, libare nunc satis est causam cœlestis mysterii; ut ab his qui Mariam gravi utero cernerent, non adulterium virginitatis, sed desponsatæ partus legitimus crederetur. Maluit enim Dominus aliquos de sua generatione, quam de matris pudore dubitare.

43. Fratres autem gentis, et generis, populi quoque consortium nuncupari docet Dominus ipse, qui dicit : *Narrabo nomen tuum fratribus meis : in medio Ecclesiæ laudabo te.* Paulus quoque ait : *Optabam ego anathema esse pro fratribus meis.* Potuerunt autem fratres esse ex Joseph, non ex Maria. Quod quidem si quis diligentius prosequatur, inveniet. Nos ea prosequenda non putavimus, quoniam fraternum nomen liquet pluribus esse commune.

44. An vero Dominus Jesus eam sibi matrem eligeret, quæ virili semine aulam posset incestare cœlestem, quasi eam cui impossibile esset virginalis pudoris servare custodiam? Cujus exemplo cæteræ ad integritatis studium provocantur, ipsa ab hujusmodi quod per se cæteris propositum foret, munere deviaret.

45. Et quæ esset, cui majus quam matri Dominus meritum reponeret, præmium reservaret? Nulli enim uberiora quam virginitati deputavit munera, sicut Scriptura nos docet. Sic enim per Esaiam Dominus loquutus est : *Ne dicat spado, quia ego sum lignum aridum. Hæc dicit Dominus spadonibus : Quicumque custodierint præcepta mea, et elegerint quæ ego volo, et amplectentur testamentum meum; dabo illis in domo mea et in muro meo locum nominatum meliorem et filiorum et filiarum, nomen æternum dabo illis, et non deficient.* Aliis promittit ut non deficiant : matrem suam deficere patiebatur! Sed non deficit Maria, non defecit virginitatis magistra; nec fieri poterat ut quæ Deum portaverat, portandum hominem arbitraretur : nec Joseph vir justus in hanc prorupisset amentiam, ut matri Domini corporeo concubitu misceretur.

* Hebr. *Attollite* portæ, capita vestra.

* *Expos. in Lucam*, lib. 2.

CAPUT VII.

Ubi probatum est Mariam perseverasse in integritate virginea, ex eo quod in matrem discipulo data fuerit; confirmatur virginitatis propositum ab ea minime mutari potuisse, cujus tanta constantia in Filii passione, tantaque virtus in Baptistæ exsultatione præfulserit.

46. SED tamen Maria suis non alienis moribus defendatur. Non defecit, ut dixi. Ipse testis est Filius Dei, qui cum esset in cruce, discipulum matri commendabat ut filium : discipulo eam tradebat ut matrem. Docuit hoc Johannes, qui mystica magis scripsit; alii enim Evangelistæ scripserunt quod in passione Domini terra contremuit, sol refugit, persecutoribus venia postulata est : iste dilectus Domini, qui e pectore ejus hauserat secreta sapientiæ, et piæ voluntatis arcana ab aliis dicta præteriens, hoc diligentius prosequutus est, ut maternæ virginitatis perseverantiam suo judicio comprobaret; quasi filius de matris pudore sollicitus, ne quis eam tanto convicio temeratæ integritatis adspergeret.

47. Dignum quippe erat ut qui latroni veniam donabat, matrem dubio pudoris absolveret. Dicit enim ad matrem : *Mulier, ecce filius tuus. Dicit et ad Discipulum : Ecce mater tua.* Ipse est Discipulus, cui mater commendatur. Quomodo marito uxorem tolleret, si fuerat Maria mixta conjugio, aut usum thori conjugalis agnoverat?

48. Claudite ora, impii : aperite aures, pii : audite quid Christus loquatur. Testatur de cruce Dominus Jesus, et paulisper publicam differt salutem, ne matrem inhonoram relinquat. Subscribitur Johannes testamento Christi. Legatur matri pudoris defensio, testimonium integritatis : legatur et discipulo matris custodia, pietatis gratia. *Et ex illo suscepit eam Discipulus in sua.* Non utique Christus faciebat divortium, non Maria relinquebat virum. Sed cum quo virgo habitare debebat, quam cum eo quem filii hæredem, integritatis sciret esse custodem?

49. Stabat ante crucem mater, et fugientibus viris, stabat intrepida. Videte utrum pudorem mutare potuerit mater Jesu, quæ animum non mutavit. Spectabat piis oculis filii vulnera, per quem sciebat omnibus futuram redemtionem. Stabat non degeneri mater spectaculo, quæ non metuebat peremtorem. Pendebat in cruce filius, mater se persecutoribus offerebat. Si hoc solum esset, ut ante filium prosterneretur, laudandus pietatis affectus, quod superstes filio esse nolebat : sin vero ut cum filio moreretur, cum eodem gestiebat resurgere, non ignara mysterii quod genuisset resurrecturum : simul quæ publico usui impendi mortem filii noverat, præstolabatur si forte etiam sua morte publico muneri aliquid adderetur. Sed Christi passio adjutorio non eguit, sicut ipse Dominus longe ante prædixit : *Et respexi, et non erat auxiliator : et adtendi, et nemo suscipiebat; et liberabo eos brachio meo.*

50. Quomodo ergo extorqueri potuit integritas Mariæ, quæ fugientibus apostolis, supplicia non metuebat, sed ipsa se offerebat periculis? Cujus tanta gratia, ut non solum in se virginitatis gratiam reservaret; sed etiam his quos viseret, integritatis insigne conferret. Visitavit Johannem Baptistam, et in utero matris priusquam nasceretur, exsilivit. Ad vocem Mariæ exsultavit infantulus, obsequutus antequam genitus. Nec immerito mansit integer corpore, quem tribus mensibus oleo quodam suæ præsentiæ et integritatis unguento Domini mater exercuit. Eademque postea Johanni Evangelistæ est tradita conjugium nescienti. Unde non miror præ cæteris loquutum mysteria divina, cui præsto erat aula cœlestium sacramentorum.

CAPUT VIII.

Ezechielis testimonia, et potissimum quod habet de porta non aperienda, in Mariam quadrare; utpote perquam non reseratam transierit solus Christus, sicque illam confortaverit, ut postea ne Josepho quidem patefacta sit.

51. NUNC mihi dicant qui hanc quæstionem serunt, quid est quod ait Dominus per prophetam : *Nunc revocabo*

captivitatem Jacob, et miserebor adhuc domus Israel. Et infra : *Congregabo*, inquit, *de gentibus eos, et congregabo illos de regionibus nationum, et sanctificabor in his in conspectu gentium : et scient quod ego sum Dominus Deus ipsorum, dum apparebo illis inter nationes; et non avertam amplius faciem meam ab eis, pro eo quod effudi iram meam in domum Israel, dicit Dominus.*

52. Et infra dicit propheta vidisse se in monte alto nimis ædificationem civitatis, cujus portæ plurimæ significantur; una tamen clausa describitur, de qua sic ait : *Et converti me secundum viam portæ sanctorum exterioris, quæ respicit ad orientem, et hæc erat clausa. Et ait ad me Dominus : Porta hæc clausa erit, et non aperietur, et nemo transibit per eam; quoniam Dominus Deus Israel transibit per eam. Eritque clausa, quoniam dux hic sedebit in ea, ut manducet panem in conspectu Domini. Secundum viam Ælam portæ intrabit, et secundum viam ejus exibit.* Quæ est hæc porta, nisi Maria? ideo clausa, quia virgo. Porta igitur Maria, per quam Christus intravit in hunc mundum, quando virginali fusus est partu, et genitalia virginitatis claustra non solvit. Mansit intemeratum septum pudoris, et inviolata integritatis duravere signacula ; cum exiret ex virgine, cujus altitudinem mundus sustinere non posset.

53. *Hæc*, inquit, *porta clausa erit, et non aperietur.* Bona porta Maria, quæ clausa erat, et non aperiebatur. Transivit per eam Christus, sed non aperuit.

54. Et ut doceamus quia portam habet omnis homo, per quam Christus ingreditur : *Tollite*, inquit, *portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ.* Quanto magis ergo porta erat in Maria, in qua sedit Christus, et exivit? Est enim et porta ventris. Unde ait Job sanctus : *Intenebrescant*, inquit, *stellæ noctis illius; quia non conclusit portas ventris matris meæ.*

55. Est ergo et porta ventris, sed non clausa semper : verum una sola potuit manere clausa, per quam sine dispendio claustrorum genitalium virginis partus exivit. Ideo ait propheta : *Porta hæc clausa erit, et non aperietur, et nemo transibit per eam*, hoc est, nemo hominum; *quoniam Dominus*, inquit, *Deus Israel transibit per eam. Eritque clausa*, id est, ante et post transitum Domini erit clausa : et non aperietur a quoquam, nec aperta est; quoniam habuit semper januam suam Christum, qui dixit : *Ego sum janua*, quam nemo ab ea potuit avellere.

56. Hæc porta ad orientem adspiciebat; quoniam verum lumen effudit, quæ generavit Orientem, peperitque Solem justitiæ. Audiant ergo imprudentes : Clausa, inquit, erit hæc porta, quæ solum recipit Deum Israel. Is igitur de quo dictum est ad Ecclesiam : *Quoniam confortavit seras portarum tuarum*, suam portam confortare non potuit? Sed confirmavit profecto, et servavit intactam. Denique non est aperta.

57. Audiant igitur prophetam dicentem : *Non aperietur, eritque clausa*, hoc est, non aperietur, ab eo cui desponsabitur; non licebit enim ut aperiatur, per quam Dominus transibit. Et post eum, inquit, erit clausa, hoc est, non aperiet eam Joseph; quoniam dicetur ei : *Noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim ex ea nascetur, de Spiritu sancto est.*

CAPUT IX.

Quomodo variis symbolis virginitas significetur, quidve ex eorum singulis discere debeant sacræ virgines.

58. Porta ergo clausa virginitas est : et hortus clausus virginitas : et fons signatus virginitas. Audi, virgo, diligentius apertis auribus, et clauso pudore, aperi manus, ut te pauper agnoscat : claude ostium, ne temerator irrepat : aperi mentem, serva signaculum.

59. Virga quoque a radice virginitas est; sic enim scriptum est : *Exiet virga a radice Jesse, et flos a radice ejus adscendet.* Non cavata est hæc virga, sed solida. Nemo ergo adurat virgam tuam, ut florem tuum custodias. Virga es, o virgo, non curveris, non inflectaris in terram; ut in te flos paternæ radicis adscendat.

60. Hortus clausus es, virgo, serva fructus tuos: non adscendant in te spinæ, sed uvæ tuæ floreant. Hortus clausus es, filia, nemo auferat sepem tui pudoris; quia scriptum est: *Et destruentem sepem mordebit serpens.* Sed illam solam auferat, de qua dictum est: *Quid incisa est sepis?* Nemo parietem tuum destruat, ne sis in conculcationem. Paradisus es, virgo, Evam cave.

61. Fons signatus es, virgo; nemo aquam tuam polluat, nemo conturbet; ut imaginem tuam in fonte tuo semper adtendas.

62. Porta clausa es, virgo, nemo aperiat januam tuam, quam semel clausit Sanctus et Verus, qui habet clavim David, qui aperit, et nemo claudit: claudit et nemo aperit. Aperuit tibi Scripturas, nemo eas claudat: clausit pudorem tuum, nemo aperiat eum.

CAPUT X.

Innuitur virginitatem coronam esse in manu Domini, quem unum non secundum perinde ac Patrem et Spiritum produnt Scripturæ. In hoc objiciunt Evangelii textum hæretici: at illo per alia testimonia soluta, fides catholica de Trinitate confirmatur.

63. *Venio*, inquit, *cito, tene quod habes: nemo accipiat coronam tuam.* Quæ est corona tua, nisi illa de qua dictum est: *Et eris corona decoris in manu Domini?*

64. Quis hoc dicit, nisi ille de quo dixit Ecclesiastes: *Est unus et non est secundus?* Quis est iste, nisi ille de quo dictum est: *Magister vester unus est Christus?* Unus est, quia unigenitus Dei filius: unus, quia solus, ut scriptum est: *Quia expandit cœlum solus, et ambulat sicut in terra super mare.* Hic ergo non est secundus; quia primus est: non est secundus; quia unus est: *Unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in illo: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum.* Unus Deus Pater, et unus Deus Filius, et unus Spiritus sanctus, sicut scriptum est: *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis pro ut vult.* Unus, inquit, quia unus Deus. Nullus secundus; quia quod vult facit, non quod imperatur. Unus ergo Pater Deus, et unus Dei Filius. Unus et unus; quia non sunt duo dii. Unus filius; quia cum Patre unum est, sicut ipse dixit: *Ego et Pater unum sumus.* Et unus Spiritus; quia unitas Trinitatis est, non ordine distincta, nec tempore.

65. Sed dicunt lectum: *Ite, baptizate gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti;* et objiciunt, quia primo Patrem nominavit, secundo Filium, tertio Spiritum sanctum. Numquid ergo, quia dicit Evangelium: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum*, inferiorem significavit Patrem; quia primo Verbum Dei in principio semper esse ac fuisse memoravit? Aut cum dixit Apostolus: *In regno Christi et Dei*, ordinem fecit? Aut cum dicit ipse Dominus Jesus: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis remissionem;* eminentiorem Filio Dei Spiritum esse testatus est?

66. Advertis, virgo, quemadmodum ista solvantur. Aperi ad hæc aures tuas, os tuum claude. Aperi aures, ut fidem audias: claude os, ut teneas verecundiam.

67. Deinde illud legunt, quia dixit: *In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti;* et non intelligunt quod ante præmiserit: *In nomine*, inquit. Tres personas quidem significavit, sed unum Trinitatis nomen adseruit.

68. Unus itaque Deus, unum nomen, una divinitas, una majestas. Nullus ergo secundus; quia principium omnium Trinitas est, et Trinitatis primatus super omnia est. Ergo unus et non est secundus. Unus est, qui secundum non habet; quia unicus solus sine peccato, solus sine adjutorio, qui ait: *Respexi, et non erat adjutor.*

CAPUT XI.

Cum tantopere pro nobis laboraverit Christus, ei uni laborare nos oportere. Ipsum non legi secundum esse; nisi tantum qualenus homo est, quo sensu etiam novissimus appellatur. Et huc locus Ecclesiastis atque Elisæi exemplum adaptantur.

69. *Non est finis labori ejus;* quia pr

omnibus advocatus noster est apud Patrem, et infirmitates nostras suscepit, et pro nobis dolet, pro nobis infirmatur, sicut ait: *Æger eram, et non visitastis me.*

70. *Cujus oculus non satiatur divitiis:* quia ipse est altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, in quo sunt thesauri mysteriorum cœlestium. Cur ergo sæculo potius laboramus, et fraudamus animam nostram tantæ bonitatis dispendio, qui nulli alii nisi huic servire Domino debemus?

71. Hic ergo non est secundus. Ego certe hoc testimonium defero: lego quia primus est, lego quia non est secundus. Illi qui secundum aiunt, doceant lectione.

72. Sed dicit aliquis quia scriptum est: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis.* Verum adtende quid dicat. *Secundus*, inquit, *homo;* quasi hominem secundum dixit. Et ego dico quia primus est secundum divinitatem, ante quem nullus: secundus autem secundum carnem, quia post Adam.

73. Ego plus dico, non solum ego secundum hominem, sed etiam novissimum. Denique sic habes scriptum: *Factus est primus homo Adam in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vivificantem.* Vide clementiam Christi: ipse est primus et novissimus. Qui primus erat, propter nos se novissimum fecit. Primus, quia per ipsum omnia: novissimus, quia per ipsum resurrectio. Descendit enim et projecit se, ut caderet, infra omnes se faciens, ut omnes jacentes levaret.

74. Unde et ait Ecclesiastes: *Quia si ceciderit unus, alter eriget socium suum: et væ illi uni cum ceciderit, et non est secundus, ut eum erigat. Et quidem si dormiant duo, est calor illis: et unus quomodo calefict?* Hoc est, qui Christum habet secum, etsi ceciderit, resurget: etsi mortuus fuerit, reviviscet; quia adest illi qui venit ignem in terram mittere. Denique et Elisæus cum puerum resuscitaret, insufflavit illi; ut infunderet vitæ calorem. Habeto ergo tecum hunc ignem in pectore tuo, qui te resuscitet; ne frigus tibi perpetuæ mortis irrepat.

75. Hic ergo juvenis se projecit, qui venit per Mariam, et infundebat vitæ calorem pectoribus audientium. Unde dicunt illi in Evangelio: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, cum aperiret nobis Scripturas?*

CAPUT XII.

Christum juvenis secundi nomine ab Ecclesiaste designatum cum aliis locis, tum hujus ipsius continuatione intelligi: eum igitur esse qui et transisse portam, et in ea sedens manducasse describitur.

76. Hic est juvenis secundus, ut dicit Ecclesiastes: *Vidi universos qui vivunt, qui ambulant sub sole cum juvene secundo, quis resurget pro eo?* Quis enim pro Christo resurget, cum ille pro omnibus resurrexerit, et in illo omnes resurrexerint, cum spem resurrectionis acceperint?

77. De Christo autem dictum liquet, quando advertis congruere istum locum cum benedictione vel prophetia Jacob, qui ait de Juda: *Quis suscitabit eum?* Non utique alter; quia ipse se suscitavit, sicut ipse ait: *Solvite templum hoc, et in triduo resuscitabo illud.* Hoc autem dicebat de templo corporis sui.

78. Illud quoque vere Christo convenit soli, quod addidit: *Non est finis omni populo ejus;* quia populus Christi innumerabilis finem non habet, cui fides resurrectionis æternæ perpetuæ vitæ adquirit ætatem. Secundum carnem itaque et juvenem dictum, et cadere vel resurgere dubium non est. Denique et illud adnexuit; quia optimus puer pauper et sapiens: pauper enim factus est, cum dives esset.

79. Ipse ergo rex Israel transivit hanc portam, ipse dux sedit in ea; quando Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, quasi Rex sedens in aula regali uteri virginalis, vel in olla ferventi, sicut scriptum est: *Moab aula spei*, vel *olla spei meæ.* Utrumque enim diversis in codicibus invenitur. Aula regalis est virgo, quæ non est viro subdita, sed Deo soli. Est et olla uterus

Mariæ, quæ Spiritu ferventi qui supervenit in eam, replevit orbem terrarum, cum peperit Salvatorem.

80. Qui manducavit in porta sedens, utique cibum illum de quo dicit : *Meus cibus est ut faciam voluntatem Patris mei qui in cœlo est.*

CAPUT XIII.

Mariæ virginitatem pulcre designari per ollam ac nubem levem : hujus nubis pluviam pluribus typis in veteri fœdere præsignatam a virginibus colligi, non secus ac efficacissimum illius ollæ unguentum excipi oportere; nec paupertatem ab ullo prætexendam, sed adhibendam præparationem.

81. O DIVITIAS Marianæ virginitatis! Quasi olla ferbuit, et quasi nubes pluit in terras gratiam Christi; scriptum est enim de ea : *Ecce Dominus venit sedens super nubem levem.* Vere levem quæ conjugii onera nescivit : vere levem, quæ levavit hunc mundum de gravi fœnore peccatorum. Levis erat, quæ remissionem peccatorum utero gestabat. Denique levavit Johannem in utero constitutum, qui ad vocem ejus exsilivit, et infans exsultavit in gaudio, prius sensu devotionis quam spiritus infusione vitalis animatus.

82. Excipite igitur, excipite, sacræ virgines, nubis hujus pluviam spiritalem, temperamentum flagrantiæ corporalis; ut corporis omnes restinguatis ardores, atque interna mentis vestræ humescant. Hujus imbrem nubis sacratæ patres nostri annuntiaverunt nobis salutem mundi futuram. Hunc imbrem significabant esse venturum stillicidia stillantia super terram, quæ Hierobaal poposcit et meruit. Bonam nubem sequimini, quæ fontem intra se genuit, quo rigavit orbem terrarum. Excipite ergo voluntariam pluviam, pluviam benedictionis, quam hæreditati suæ Dominus effudit. Excipite aquam, et non effluat vobis; quia nubes est, diluat vos, et sacro humore perfundat; quia olla est, spiritu vaporet æterno.

83. Excipite itaque ex hac Moabitide olla gratiæ cœlestis unguentum, nec vereamini ne deficiat : quod exinanitum est, et plus redundat; quia in omnem terram odor ejus exivit, sicut scriptum est : *Unguentum exinanitum est nomen tuum; ideo adolescentulæ dilexerunt te.* Descendat istud unguentum in ima præcordia, viscerumque secreta, quo non deliciarum odores sancta Maria, sed divinæ gratiæ spiramenta redolebat.

84. Hæc pluvia Evæ restinxit appetentiam : hoc unguentum fœtorem hæreditarii erroris abstersit : hoc unguentum Maria soror Lazari in pedes Domini effudit, et tota domus pio repleta odore fragravit.

85. Nec ulla se pauperem putet, nulla se arbitretur inopem, nulla metuat ne pretiosum hoc unguentum emere non possit, aut fontem istum putet esse venalem. *Qui sititis*, inquit, *ite ad aquam : et quicumque non habetis argentum, ite et emite et bibite sine argento.* Et supra ait : *Gratis venumdati estis, et sine argento redimemini.* Ideo pauper factus est Dominus, cum dives esset; ut eum omnes emant, et egenos præcipue sua paupertate locupletet.

86. Parate igitur vasa Domini, ut excipiatis hunc fontem aquæ vivæ, fontem virginitatis, integritatis unguentum, odorem fidei, et suavis misericordiæ gratia florulentum. Induamini agni ejus innocentiam, qui cum malediceretur, non remaledixit : cum percuteretur, non repercussit.

CAPUT XIV.

Quo virgines acrius impellantur ad Mariæ imitationem, ostenditur multa quæ mystice dicta sunt de Ecclesia, eidem quoque Deiparæ virgini competere.

87. HANC imitamini, filiæ, cui pulcre convenit illud quod de Ecclesia prophetatum est : *Speciosi facti sunt gressus tui in calceamentis, filia Aminadab*; eo quod speciose Ecclesia Evangelii prædicatione processit. Speciose procedit anima, quæ corpore velut calceamento utitur; ut quo velit, suum possit sine impedimento ullo circumferre vestigium.

88. In hoc calceamento speciose processit Maria, quæ sine ulla commixtione corporeæ consuetudinis auctorem salutis

virgo generavit. Unde egregie Johannes ait : *Non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum ejus*, id est, non sum dignus Incarnationis mysterium comprehendere angustiis mentis humanæ, atque inopis vilitate sermonis absolvere. Unde et Esaias dicit : *Generationem ejus quis enarrabit?* Speciosi ergo gressus vel Mariæ, vel Ecclesiæ; quoniam speciosi pedes evangelizantium.

89. Quam pulcra etiam illa quæ in figura Ecclesiæ de Maria prophetata sunt; si tamen non membra corporis, sed mysteria generationis ejus intendas? Dicitur enim ad eam : *Moduli femorum tuorum similes torquibus, operi manuum artificis. Umbilicus tuus crater tornatilis non deficiens mixto. Venter tuus sicut acervus tritici muniti inter lilia*; eo quod continens sibi * in omnibus Christi ortus ex virgine, sicut victores solent sæcularium præliorum, strenuorum virorum donatis torquibus honorare cervices; ita jugum nostrum levavit, ut fidelium colla virtutis insignibus coronaret.

90. Vere autem alvus ille Mariæ crater tornatilis, in quo erat Sapientia, quæ miscuit in cratere vinum suum, indeficientem cognitionis piæ gratiam divinitatis suæ plenitudine subministrans.

91. In quo virginis utero simul acervus tritici, et lilii floris gratia germinabat; quoniam et granum tritici generabat, et lilium. Granum tritici secundum quod scriptum est : *Amen, amen dico vobis, nisi granum tritici cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet.* Sed quia de uno grano tritici acervus est factus, completum est illud propheticum : *Et convalles abundabunt frumento;* quia granum illud mortuum, plurimum fructum adtulit. Hoc itaque granum omnes homines perpetua cœlestium munerum esca saturavit : consummatumque est illud prophetici oris eloquium, dicente eodem David : *Cibavit eos ex adipe frumenti, et de petra melle saturavit eos.*

92. In hoc grano esse etiam lilium divina testantur oracula; quia scriptum est : *Ego sum flos campi, et lilium convallium : sicut lilium in medio spinarum.* Christus erat lilium in medio spinarum, quando erat in medio Judæorum.

CAPUT XV.

Virgines quodam singulari modo dici posse lilia Christi : Christum vero ipsum recte per acervum tritici liliis circumdatum adumbrari; quippe qui et Ecclesiam fœcundaverit, et diversorum retulerit coronas certaminum.

93. Audi, virgo, quid dicat : *Lilium*, inquit, *convallium* Christus, id est, humilium animarum et mitium. Esto ergo mitis, humilis, atque mansueta, ut in te sicut lilium germinet Christus. De quo et alibi habes : *Labia ejus lilia stillantia myrrham primam;* id est, qui Christi passionem loquuntur, et suo ore concelebrant, ac mortificationem ejus in suo circumferunt corpore, Christi lilia sunt; specialiter sacræ virgines, quarum est splendida et immaculata virginitas. Unde plerique accipiunt quod Ecclesia videatur dicere : *Ego sum flos campi, et lilium convallium :* quæ in hac convalle istius mundi gratiam boni odoris exhalat, sedulæ confessione pietatis. Denique et alibi dicit : *Frater meus descendit in hortum suum, in phialas aromatis, pascere in hortis, et colligere lilia. Ego fratri meo, et frater meus mihi, qui pascit inter lilia.*

94. Ex illo ergo utero Mariæ diffusus est in hunc mundum acervus tritici muniti inter lilia; quando natus est ex ea Christus, cui dicit propheta David : *Benedices coronam anni benignitatis tuæ, et campi tui replebuntur ubertate. Pinguescent fines deserti, et exsultatione colles accingentur. Induti sunt arietes ovium, et convalles abundant frumento; etenim clamabunt, et hymnum dicent.*

95. Quis est annus Dominicæ bonitatis, nisi ille de quo dictum est : *Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te;* quando populorum fide Ecclesia abundavit, justitiam induit sacer-

* Id est congruens et cohærens; quo significatum voluit sanctus Doctor Christum in ortu suo perfectiones tam inter se connexas habuisse, ut coronam efficere quodammodo videantur.

dotes? Unde et Apostolus dicit : *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*; quando venit Dominus prædicare annum Domini acceptum, et diem retributionis, sicut in Evangelio suo ipse memoravit dicens : *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me*, etc.

96. Tunc ergo Dominus operibus suis et gloria et honore sui tempus coronavit adventus; totus enim ille annus conversationis ejus in hoc mundo diversarum habuit certamina passionum. Vicit Herodem parvulus, de quo in passione infantium triumphavit. Esurivit, sitivit, pro nobis vapulavit, pro nobis contumeliarum indigna toleravit, crucem adscendit, mortuus est pro nobis.

CAPUT XVI.

Virginibus exeundum obviam Christo, et qua ratione. Hunc quidem a matre coronatum esse; sed tamen de ipsius divinitate non ambigendum. Sumendam itaque perfectam fidem in esca illa quam paravit Jacob, et in stola quam prudens mulier contexuit, præfiguratam; ut virgo benedictiones a Christo consequuta, in homine Deum videat, immo vero Christum induat, simulque omnium ornamenta virtutum.

97. Vides quanta certamina? Sed tamen non avarus exactor præmii, cui abundavit una cœlestis corona virtutis. Unde egredimini, filiæ Hierusalem, sicut vos hortatur scriptura divina in Canticis canticorum : *Egredimini et videte regem Salomonem in corona, qua coronavit eum mater ejus in die sponsalium ejus, et in die jucunditatis cordis ejus; quia fecit sibi*, inquit, *caritatem a filiabus Hierusalem*, hoc est : Egredimini ex his angustiis et sollicitudinibus corporalibus, egredimini ex hac delectatione carnali, et peregrinamini de corpore, ut adesse Domino possitis; quoniam qui in carne sunt, Domino suo placere non possunt. Dicitur ergo vobis quia non estis in carne, sed in spiritu, si potueritis comprehendere Salomonis veri illius pacifici caritatem, quam fecit sibi ipse; et ideo coronam accepit a matre.

98. Beata mater Hierusalem, beatus et Mariæ uterus, qui tantum Dominum coronavit. Coronavit eum quando formavit : coronavit eum, quando generavit; quia etsi eum sine aliqua sui operatione formaverit (quia Spiritus sanctus supervenit in virginem; unde et ipse ait : *Inoperatum meum viderunt oculi tui*), tamen hoc ipso quod ad omnium salutem eum concepit et peperit, coronam capiti ejus æternæ pietatis imposuit; ut per fidem credentium fieret omnis viri caput Christus. Inoperata est ergo et caro Christi, quem ut Maria virgo conciperet, inusitato quodam novoque Incarnationis mysterio, sine ulla virilis seminis admixtione, divinæ gratia dispositionis quod erat carnis, adsumsit ex Virgine, atque in illa novissimi Adam immaculati hominis membra formavit.

99. Hominem audis, sed supra hominem intellige; quia scriptum est : *Non coques agnum in lacte matris suæ*. Et alibi legis : *Et homo est, et quis agnoscet eum?* Ergo non debes agnum illum, *in quo plenitudo divinitatis corporaliter inhabitat*, conditionis humanæ viribus æstimare, et majestatem incomprehensibilis potestatis degeneris cognitionis infirmitate concludere. Non enim illum perfectæ fidei cibum Jacob coxit in lacte, quo Isaac pater ita est delectatus, ut ei prærogativam omnem benedictionis prophetica sobrietate conferret. Et ideo Apostolus scripsit succum lactis tenuis cibum esse doctrinæ, dicens : *Quia omnis qui alitur lacte, expers est verborum justitiæ*; parvulus enim est : perfectorum autem est solida esca.

100. Et tu ergo, filia, sume stolam illam mulieris pia operatione contextam, quæ manus suas aperit pauperi, et lucerna ejus non extinguitur in tota nocte: atque indue te, et hujusmodi epulas adfer ad patrem, ut dicat : *Quid est quod tam cito invenisti*, filia ? laudans in tenera adhuc ætate prudentiam, piæ quoque devotionis affectum. Et dicat tibi : *Accede ad me*, filia; odoratusque odorem vestimentorum tuorum benedicat te dicens : *Ecce odor filiæ meæ, sicut odor agri pleni quem benedixit Dominus*; et *Det tibi Deus a rore cœli desuper, et ab ubertate terræ abundantiam*. Atque his adjungat : *Qui maledixerit tibi, ma-*

ledictus erit : et qui benedixerit te, benedictus erit.

101. Hac stola indutus Jacob hominem vidit, et ab eo quasi a Domino Deo benedictionem poposcit, et appellavit locum, *visio Dei*. Hac stola indutus vidit illam stolam Christi, de qua ait: *Lavabit in vino stolam suam*. Et benedixit etiam Joseph dicens : *Filius meus ampliatus Joseph, filius meus ampliatus, zelatus filius meus adolescentior, ad me revertere*, significans Dominicæ resurrectionis insigne. Et addidit : *Benedictio patris tui et matris tuæ prævaluit super benedictiones montium manentium, et desideria collium æternorum*, id est, super Regem gratiæ.

102. Hanc sume stolam, ut induas Christum, atque in ejus agnitione renoveris. Indue ergo sicut electa Dei viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, patientiam, modestiam, caritatem, quæ est unitatis vinculum; ut nemini quidquam debeas, nisi ut invicem sororem tuam diligas : nec gratiæ ejus invideas, sed quo probatiorem videris, imiteris; ut sit in te pax Christi et gratia, et Verbum Dei habitet in corde tuo, atque hujus mundi fugias cogitationes.

103. Semel mundo mortua, ne quæso, tetigeris, ne adtaminaveris quæ sunt istius sæculi : sed semper in psalmis et hymnis, et canticis spiritalibus abducas te ab hujus sæculi conversatione; non homini sed Deo cantans. Et sicut sancta faciebat Maria, conferas in corde tuo. Quasi bona quoque agnicula rumines in ore tuo præcepta divina, ut dicas et tu : *Exercebor in mirabilibus tuis*. Nec dormitet aut stillet anima tua præ tædio. Stillicidia enim ejiciunt hominem in tempore hyemali de domo sua : anima autem perfecta non stillat, in qua nulla gravioris est rima peccati; sed manet in domo sua, et inoffensæ habitationis novitate lætatur et fruitur. At si aliquid forte nutaverit, dicas : *Confirma me in verbis tuis*.

CAPUT XVII.

Aguntur Deo gratiæ quod Angelorum vita in paradiso quondam perdita, jam fulgeat in virginibus; quodque mundo Christum edere, atque Hebræos per mare educere digna fuerit virginitas. Post hæc Ambrosia ipsa Deo commendatur ac offertur, ut suum in ea tueatur munus, et ad spiritales partus cœlesti connubio illam conjungat, virtutes dotis atque ornamentorum loco tribuat, quarum beneficio Sponsum suum tenere mereatur. Denique Christus obsecratur, ut famulam suam lætus excipiat.

104. Nunc ad te, decursis omnibus, Pater gratiæ, vota converto, cujus pietati innumerabiles gratias agimus, quod in virginibus sacris Angelorum vitam videmus in terris, quam in paradiso quondam amiseramus. Quid enim vel ad imitanda virginum studia, confirmandamque virtutem, vel ad concelebrandam virginitatis gloriam plus conferre potuisti, quam ut Deus ex virgine nasceretur. Amplius nobis profuit culpa, quam nocuit : in quo redemtio quidem nostra divinum munus invenit.

105. Sed ipse quoque unigenitus Filius tuus venturus in terras suscipere quod amissum est, puriorem carnis suæ generationem reperire non potuit, quam ut habitationi propriæ cœlestis aulam virginis dedicaret; in qua esset et immaculatæ castitatis sacrarium, et Dei templum.

106. Quid autem illud adtexam, quod divino tuo munere cum sanctis Moyse et Aaron virgo Maria pedes per fluctus duxit Hebræorum exercitum? Relinquo vetera, privata non quæro : satis est ista nobilitas familiæ virginali.

107. Te quæso ut tuearis hanc famulam tuam, quæ tibi servire, tibi animam suam, tibi integritatis suæ studium dicare præsumsit. Quam sacerdotali munere offero, affectu patrio commendo; ut propitius et præsul conferas ei gratiam, quo cœlestium thalamorum immorantem adytis Sponsum excutiat, mereatur videre, introducatur in cubiculum Dei sui regis : mereatur audire dicentem sibi : *Ades huc a Libano, Sponsa, ades huc a Libano, transibis et pertransibis a principio fidei;* ut transeat sæculum, ad illa æterna pertranseat.

108. Intende igitur, Pater, in tuum munus, cui sanctificando nullius consilium quæsisti : sed illi sine ullo petitore atque arbitro tantam contulisti gra-

tiam, quantam ante oracula divina credere nemo potuisset, ut in suo utero Deum virgo portaret. Cujus prærogativa muneris provocata crebrescunt studia virginitatis, et sacræ integritatis exempla. Quibus hæc quoque famula tua ad hujusmodi virtutis gratiam lacessita, tuis adsistat altaribus, non rutilanti cæsarie flavum deferens crinem, flammeo nuptiali dicatum: sed illum crinem quo Evangelica illa mulier sancta Maria pedes Christi sedula pietate detersit, et domum totam effuso implevit unguento, sacro offerens velamine consecrandum.

109. Adest puella, quam non nuptiarum festa, non præmia, non onerati pondus uteri, votivo nupturis dolore sollicitent: sed quæ immaculatos sibi fidei partus et pietatis exposcat; ut in utero accipiat de Spiritu sancto, et spiritum salutis Deo fœta parturiat. Sed ut ista procedere possit meritorum gratia, tu Deus pater omnipotens, suffragia commendationis adjunge; non enim solitaria dos pudoris est. Succingat sacræ virginitatis crinem modestia, sobrietas, continentia; ut virtutum accincta comitatu, purpureo Dominici cruoris redimita velamine, mortificationem domini Jesu in sua carne circumferat; hæc sunt enim meliora velamina, quæ sunt indumenta virtutum, quibus culpa obtexitur, innocentia revelatur.

110. His igitur famulam tuam indue vestimentis, quæ in omni tempore munda sint; mundum enim manet, quidquid nulla interveniens culpa fuscaverit, ut ei jure dicatur : *Quoniam placuerunt Deo facta tua.* In omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum in capite non desit, quo faces suas mysticas possit accendere; ut cum venerit Sponsus, inter illas sapientes virgines cœlesti thalamo digna numeretur, quæ devotionis ac fidei suæ, gravitatisque lumine munus sacræ professionis illuminet.

111. Tuere igitur ancillam tuam, Pater caritatis et gloriæ, ut quasi in horto clauso et fonte signato teneat claustra pudicitiæ, signacula veritatis. Agrum suum colere noverit, quem colebat sanctus Jacob; et sexagesimos ex eo centesimosque fructus capesset? In hujus virtutibus et fortitudinibus agri suscites in ea gratiam, et resuscites caritatem. Inveniat quem dilexit, teneat eum, nec dimittat eum; donec bona illa vulnera caritatis excipiat, quæ osculis præferuntur. Semper parata noctibus et diebus toto spiritu mentis invigilet, ne umquam Verbum eam inveniat dormientem. Et quoniam vult se dilectus ejus sæpius quæri, ut exploret affectum; recurrentem sequatur, exeat fides et anima ejus in verbum tuum, peregrinetur a corpore, ut adsit Deo : vigilet cor ejus, caro dormiat, ne male incipiat vigilare peccatis.

112. Tu, Domine, adjunge alios sacræ virginitatis ornatus, adjunge sedulos pios cultus; ut noverit possidere vas suum, noverit humiliari : dilectionem teneat, veritatis murum, pudoris septum. Non pineæ velamen ejus, non vincant cupressi, pudicitiam ejus non turtures, simplicitatem ejus non vincant columbæ. Sit in corde simplicitas, in verbis modus, erga omnes pudor, pietas erga propinquos, circa egenos et pauperes misericordia : quod bonum est teneat, ab omni specie abstineat mala : veniat super eam benedictio morituri, et os viduæ benedicat eam.

113. *Pone ut signaculum verbum tuum in corde ejus, ut signaculum in brachio ejus*; ut in omnibus sensibus et operibus ejus Christus eluceat, Christum intendat, Christum loquatur. Aqua multa ejus non possit extinguere caritatem, nec persecutionis gladius, nec periculum: sed confirmata in omni opere bono atque verbo, gloriam tuam induat, et in tua gratia conversetur in hoc mundo. Sanctifices eam in veritate, in virtute confirmes, in caritate connectas, atque ad illam pudicitiæ et integritatis cœlestem gloriam, coronam illibatam, immaculatamque divino tuo favore perducas; ut illic Agni sequatur vestigia, et in meridiano pascat, in meridiano maneat, nec in grege sodalium incedat, sed agnis tui admixta, sine offensione versetur comes virginum, pedissequa Mariarum.

114. Egredere itaque tu, Domine Jesu, in die sponsalium tuorum, suscipe jam-

dudum devotam tibi spiritu, nunc etiam professione, imple agnitione voluntatis tuæ, adsume ab initio in salutem, in sanctificatione spiritus et fide veritatis, ut dicat famula tua : *Tenuisti manum dexteram meam, et in voluntate tua deduxisti me, et in gloria adsumsisti me.* Aperi manum tuam, et imple animam ejus benedictione; ut salvam facias sperantem in te, et fiat vas in honorem sanctificatum, utile Domino, ad omne opus bonum probatum : per illam æternabilem crucem, per illam venerabilem gloriam Trinitatis, cui est honor, gloria, perpetuitas, Patri Deo, et Filio, et Spiritui sancto, a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum, Amen.

EXHORTATIO VIRGINITATIS,

LIBER UNUS*.

CAPUT I.

Ambrosius Bononia veniens ad eos a quibus fuerat invitatus, narrat apophoreta se detulisse, nempe reliquias Agricolæ ac Vitalis martyrum. Horum, tametsi alter dominus exstiterit, alter servus, comparatio tamen instituitur; cumque hic illi præiverit ad martyrium, hinc cognoscitur apud Christum impedimento servitutem non esse. Tum amborum certamen describitur; quod ex utriusque nominis præsagio Sanctus illustrat. Deinde quam in Judæorum acceperant tumulis, sepultura commemorata, quanto cum gaudio detecti atque educti sint, refert.

1. Qui ad convivium magnum invitantur, apophoreta secum referre consueverunt. Ego ad Bononiense invitatus convivium, ubi sancti martyris celebrata translatio est, apophoreta vobis plena sanctitatis et gratiæ reservavi. Apophoreta ** autem solent habere triumphos principum : et hæc apophoreta triumphalia sunt; Christi enim nostri principis triumphi sunt martyrum palmæ. Nec vero huc dirigebam iter : sed quia petitus a vobis sum, debui mecum deferre quæ aliis parabantur, ne minor ad vos venirem; ut quod in me minus est, quam præsumebatur, in martyro plus inveniretur.

2. Martyri nomen Agricola est, cui Vitalis servus fuit ante, nunc consors et collega martyrii. Præcessit servus, ut provideret locum : sequutus est Dominus, securus quod fide servuli jam inveniret paratum. Non aliena laudamus; passio enim servi domini disciplina est. Hic instituit, ille implevit. Nihil illi decerpitur. Quomodo enim minui potest, quod Christus donavit? Egregie et ille quidem homini serviendo didicit quomodo Christo placeret : hic tamen geminam laudem adquisivit, in illo magisterii, in se martyrii. Certaverunt tamen inter se invicem beneficiis, postquam æquales esse meruerunt. Hic illum ad martyrium præmisit, ille istum accersivit.

3. Nullum ergo ad commendationem hominis conditio adfert impedimentum: nec dignitas prosapiæ meritum, sed fides adfert. Sive servus, sive liber, omnes in Christo unum sumus : *Et unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino.* Nec servitus derogat, nec libertas adjuvat. Vide ad eam rem quam nihil in conditione momenti sit. *Servus*, inquit, *vocatus es? Non sit tibi curæ.... qui enim vocatus est in Domino servus, libertus est Domini. Similiter et qui liber vocatus est, servus est Christi.*

---

* In una concione habitus ad Florentinos. Audierat vir sanctus Eugenium tyrannum in Italiam atque adeo Mediolanum properare : igitur hominem, qui sub christianæ religionis obtentu idololatriam revocare moliebatur, non exspectandum ratus, Bononiam venit. Ibi interea dum moraretur, corporum Vitalis atque Agricolæ martyrum translationem solemnem celebravit. Quod Florentini cum didicissent, eum ingenti animorum ardore invitaverunt, ut se invisere ad dedicandam novam ecclesiam ne gravaretur. Annuit eorum optatis sanctus Antistes, tametsi alio statuisset sese conferre. Cumque aliquas Bononiensium martyrum reliquias secum adtulisset, eas deposuit in illa ecclesia, quam ibidem celebri pompa ipse consecravit. Qua etiam in solemnitate hanc habuit orationem circa annum 393.

** Erant apophoreta proprie munuscula, quæ olim ab his qui vocati fuerant ad convivium, referri domum consueverant, ut puta fructus, assatæ aviculæ, aut quid ejusmodi. Sic etiam dicta sunt munera quæ magistratum novum ineuntes amicis missitabant. Fuerunt quoque apophoreta triumphalia, ab imperatoribus scilicet triumphantibus distributa. Reperitur et pro vasis in quibus sacræ reliquiæ recondebantur, ea vox usurpata, sed in infima tantum latinitate.

Vide, inquam, vim Apostoli. Plus putatur dedisse ei qui servus, quam ei qui liber vocatus est; ex servo enim libertus Christi fit, ex libero servus. Sed nulli plus dedit, verum utrisque æquali mensura divisit. Apud Christum enim servitus et libertas æqua lance penduntur, nec ullo discerniculo bonæ servitutis et libertatis merita dividuntur; quia nulla major est dignitas quam servire Christo. Denique Paulus servus Christi Jesu; hæc enim servitus gloriosa est, in qua gloriatur et Apostolus. An non summa gloria est, quando tali pretio æstimati sumus, ut sanguine Domini redimeremur? Sed jam pergamus ad cætera.

4. Cumque sanctus Vitalis cogeretur a persequentibus ut Christum negaret, et ille amplius profiteretur Dominum Jesum Christum, omnia tormentorum genera in eum exercentes, ut non esset in corpore ejus sine vulnere locus, orationem fudit ad Dominum, dicens : Domine Jesu Christe, Salvator meus, et Deus meus, jube suscipi spiritum meum; quia jam desidero ut accipiam coronam, quam Angelus tuus sanctus mihi ostendit. Et completa oratione, emisit spiritum.

5. Sanctus Agricola mitior habebatur moribus, ut ab ipsis etiam inimicis diligeretur. Ideoque differebant ejus passionem. Sed hæc persequutorum honorificentia omni erat immanitate acerbior, quæ invidebat martyrium. Denique ubi non adquievit sanctus Agricola, crucifixus est; ut advertamus illas blanditias eorum non sedulitatis fuisse, sed fraudis. Supplicio servi dominum terrere voluerunt. Vertit hoc Christus in gratiam, ut martyrium servi dominus imitaretur.

6. Utriusque nomen aptum martyrio; ut designati ad martyrium ipsis vocabulis viderentur. Ille Vitalis dictus est, quasi qui contemtu istius vitæ veram illam vitam æternam sibi haberet adquirere : iste Agricola, qui bonos fructus spiritalis gratiæ seminaret, et sacri sanguinis effusione, meritorum suorum, omniumque virtutum rigaret plantaria.

7. Sepulti autem erant in Judæorum solo, inter ipsorum sepulcra. Ambierunt Judæi cum servulis sepulturæ habere consortium, quorum Dominum negaverunt. Sic et aliquando Balaam dixit : *Moriatur anima mea in animis justorum* ; tamen non communicavit eorum operibus, cum viveret, quorum in animis cupiebat mori. Et istos quos viventes persequuti sunt, mortuos honorabant. Illic igitur martyris exuvias requirebamus, tamquam inter spinas rosam legentes.

8. Circumfundebamur a Judæis, cum sacræ reliquiæ eveherentur : aderat populus Ecclesiæ cum plausu et lætitia. Dicebant Judæi : *Flores visi sunt in terra;* cum viderent martyres. Dicebant Christiani : *Tempus incisionis adest.* Jam *et qui metit, mercedem accipit.* Alii seminaverunt, et nos metimus martyrum fructus. Iterum audientes Judæi voces plaudentis Ecclesiæ, dicebant inter se : *Vox turturis audita est in terra nostra.* Unde bene lectum est : *Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam. Dies diei*, Christianus Christiano : *nox nocti*, Judæus Judæo. Indicabant ergo Judæi quod haberent scientiam martyrum, sed non scientiam Verbi ; id est, non secundum illam solius boni, et solius veri scientiam : *Ignorantes enim Dei justitiam, et volentes se justificare, justitiam Dei non receperunt.*

CAPUT II.

Primo reliquiarum pretium amplificat, deinde Julianam viduam, quæ illis donaretur, dignam adserit ; hanc enim cum honorandam ex Apostolo, tum eo prædicandam quod Ecclesiæ damna quam propria sua magis doleret.

9. Detuli ergo vobis munera, quæ meis legi manibus, id est, crucis trophæa, cujus gratiam in operibus agnoscitis. Certe et ipsi dæmones confitentur. Condant alii aurum atque argentum, ac de latentibus eruant venis, legant pretiosa monilium serta, temporalis ille thesaurus est, et sæpe habentibus perniciosus : nos legimus martyris clavos, et multos quidem, ut plura fuerint vulnera quam membra. Clamare martyrem diceres ad populum Judæorum,

[illegible]

CAPUT III.

[illegible]

15. [illegible] itaque mentis viscera, et [illegible] se videns numero filiarum [illegible], et unus filii, quo solent [illegible] ... hoc fortior facta ... [illegible]

[illegible] ... Filii ... [illegible] ... Tamen [illegible] ... Hoc est qui et his [illegible] ... [illegible]

[illegible] ... sumus.

[illegible] Quid autem est, fili ... [illegible] Deum [illegible] Ipse enim pauperes et divites [illegible] ... terra pauperem ... [illegible] ... in tribunali [illegible] ... Dat [illegible] ... Quid hoc, fili ... [illegible] ... quid est vita hominis in hac terra nisi levis cursor? Ita transivimus ... nihil vidimus. Atque utinam [illegible]

sorem imitaremur; ut nihil videremus, et nulla onera portaremus: sed quod est gravius, cursus vacuus, et onera inania. Inania sunt quidem, sed non levia, neque delicti vacua; quia grave fœnus peccati est. Unde clamat sanctus Job: *Nonne tentatio est vita hominis in terra, aut sicut mercenarii quotidiani vita ejus? Et sicut servus timens Dominum suum, qui umbram invenerit, et sicut mercenarius exspectans mercedem suam; sic ego exspectavi in vacuum, noctes autem dolorum datæ sunt mihi. Si dormiero, dico: Quando dies? Cum surrexero, iterum: Quando vesper? Plenus sum dolore a vespere usque mane. Vita autem mea levior quam favilla. Periit autem in vana spe.* Nihil igitur est homo, nisi tu, Domine, intendas in eum, et visitationem ejus facias usque mane, et in requiem eum inducas. Arbor si excidatur, repullulat, et floret ab aquæ odore: homo cum ceciderit, nihil est, ingruunt super eum dolores.

17. Hanc igitur tentationem tantarum necessitatum, si vultis, filii, vitare, integritas corporis expetenda vobis est: quam ego pro consilio suadeo, non pro imperio præcipio. SOLA EST ENIM virginitas quæ suaderi potest, imperari non potest. Res magis voti est, quam præcepti. Quod enim gratiæ est, non jubetur, sed desideratur: electionisque magis est, quam servitutis. Unde et Apostolus dicit: *De virginibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do, tamquam misericordiam consequutus a Domino.* Legerat enim dixisse Dominum spadonibus: *Quicumque custodierint præcepta mea, et elegerint quæ ego volo, et amplectentur testamentum meum; dabo illis in domo mea, et in muro meo locum nominatum, meliorem filiorum et filiarum: nomen æternum dabo illis, et non deficient.* Meliorem, inquit, locum vobis dabo, spadonibus dicit; his videlicet, qui se resecta genitali parte absciderint. Ipsi sunt ergo qui habent in cœlo præmia cæteris præstantiora.

18. Hos in Evangelio suo prædicat Dei Filius; dicentibus enim Apostolis: *Quia si ita est causa viri, ut non liceat illi uxorem dimittere, nisi ex sola causa fornicationis, non expedit nubere;* respondit Dominus: *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est,* hoc est: Non capit hoc conditionis humanæ infirmitas, ut omnibus pateat: sed illis solis facile est ad capiendum, quibus divina refulsit gratia; ut castrare se possint, quo regnum cœlorum adipiscantur.

CAPUT IV.

Integritatis dignitate strictim proposita, quæ ad filias ex nuptiis damna reditura sint, explicat; utque ad ea fugienda illas excitet, Apostoli sententiam atque exemplum in medium affert. Hinc memoratis et quas in matrimonio pertulit, et quas in viduitate perpessura est, miseriis, affirmat fore, ut illæ omnes earum virginitate reparentur, nec ipsa posthac præsidio ullo indigeat.

19. AUDISTIS, filii, quantum sit præmium integritatis. Regnum adquiritur, et regnum cœleste vitam Angelorum exhibet. Hoc vobis suadeo, quo nihil pulcrius; ut inter homines Angeli sitis, qui nulla sibi ligantur nuptiali copula. Quoniam quæ non nubunt, et qui uxores non ducunt, sicut Angeli in terris sunt; ut tribulationem carnis non sentiant, servitutem ignorent, a mundanæ cogitationis ableventur contagio, divinis rebus mentem intendant; ut tamquam exuti corporis infirmitate, non quæ hominis sunt, sed quæ Dei, cogitent.

20. Considerate, filiæ, si velitis nubere, quantum vobis desit, quibus pater deest. Deest opima dos; quod ipsum tamen si abundaret, emeretis magno pretio servitutem. Nunc vero quis non despiciet destitutas patre? quo confugietis? unde auxilium postulabitis adversus virorum injurias? quanta in ipsis conjugiis incommoda sunt! quam graves plerumque contumeliæ! quanta vincula!

21. Primo ipsum conjugium vinculum est, quo alligatur viro nupta, et ei in subjectionem adstringitur. Bonum quidem caritatis vinculum est, sed tamen vinculum, de quo cum velit se exuere nupta, non possit, nec liberum sui habere arbitrium. Denique Apostolus dicit: *Mulier sui corporis potestatem non*

habet, sed vir. Et quid mirum de muliere; quandoquidem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier? Si qui fortior est, potestatem sui non habet, quanto minus infirmior! Non ergo absolvit mulierem communis servitus, sed gravius adstringit.

22. Videte itaque quid Scriptura dicat, quid Apostolus suadeat. Quis vobis potest melius consilium dare, quam ille vas Dominicæ electionis? Quid igitur dicat percipite auribus: *Volo autem omnes homines sic esse sicut et me ipsum.* Et iterum dicit de non nuptis et viduis: *Bonum est illis, si sic permanserint, sicut et ego.* Volo vos imitatrices esse tanti Apostoli, ut vitam ejus sequamini, qui conjugii vinculum refugit, ut vinctus esset Christi Jesu. Non potuisset ad tantam apostolatus sui pervenire gratiam, si fuisset alligatus conjugii contubernio.

23. Quod si ille qui et doctrina præstantissimus erat, et tantum Christi donum habebat, judicavit tanti momenti esse, si abstineret ab usu copulæ conjugalis; et ideo sic mansit, ne plurimum suo muneri decerperetur; quod neque orationi vacare semper liceret, neque semper divinis intendere mandatis, quem conjugii cura revocaret, ut placere uxori esset necesse: quid utique vos eligere oportet, quibus sola virginitas potest libertatem dare; quoniam quæ nupserit, ad servitutem pecunia sua venditur? MELIORI conditione mancipia quam conjugia comparantur: in illis meritum emitur servitutis, in istis pretium ad servitutem additur. Nupta venalis auro gravatur, auro æstimatur.

24. Experta sum, filii, labores copulæ, conjugii indignitates, et sub bono conjuge; nec tamen sub bono marito libera fui: serviebam viro, et laborabam ut placerem. Miseratus est Dominus, et fecit altaris ministrum, continuoque et mihi et vobis raptus est: et fortasse, miserante Domino, ne diceretur maritus.

25. Videtis, filii, longævam matrem doloribus, et adhuc immaturam viduitatis stipendiis*. Videtis omissum omne præsidium et ornamentum. Nec auxilium viri habeo, nec virginitatis gratiam. Et de me levis cura: vos mœreo, vos considero. Remanserunt mihi onera conjugii, abiere adjumenta. Quanto mallem in hos numquam venisse usus!

26. Potestis tamen excusare patrem, ablevare matrem; si quod in nobis amissum est, in vobis repræsentetur. Hoc solo nos conjugii non pœnitebit, si vobis labor noster profecerit. Proximum putabo matrem esse virginum, ac si virginitatem tenerem. Considerate, filii, quam sibi veniens in has terras Dominus Jesus matrem elegerit. Salutem mundo daturus per virginem venit, et mulieris lapsus partu virginis solvit: vestra quoque integritas meos solvat errores.

27. Quid boni sit virginitas, considerate. Destitutam me esse certum est, præsidio egere: sed si volueritis sic manere, nullius opem requiram, abundabit mihi ad omnem opitulantiam vestræ integritatis corona. Quis me non dicet beatam, quam nunc miseram putant? quis non honorabit tot virginum matrem? quis non venerabitur aulam pudoris?

CAPUT V.

Virginibus in utroque fœdere palmam publicæ salutis adtributam, variasque mysticarum virginum laudes celebratas: itemque designatam horti ac vineæ figura virginitatem, non secus ac olerum typo conjugium; unde filios admonet, ut rejectis Achab et Jesabel spiritalibus, verum illum Naboth amplectantur pro nobis accusatum atque occisum. Quamobrem venisse prædictus sit super nubem levem, et cur etiam matrem suam Johanni commendaverit. Quomodo tandem hic qui ut mysticus Levi nihil habebat, legitur eam accepisse in sua.

28. MULTAS feminas scriptura divina in lucem evexit, palmam tamen publicæ salutis fons virginibus dedit. In veteri Testamento terra ac mari clausum Hebræorum populum virgo per maria pedes duxit: in Evangelio auctorem mundi et redemtorem virgo generavit. Virgo est Ecclesia, quam studuit Apostolus virginem castam adsignare Christo: virgo est filia Sion, virgo est civitas illa Hierusalem quæ in

* Id est forte, nondum sexagenariam.

cœlo est, in quam nihil commune intrat atque immundum : virgo est et illa quam vocat Jesus, cui et dixit : *Ades huc a Libano, Sponsa, ades huc a Libano; transibis et pertransibis a principio fidei.* Non solum transivit virgo, sed etiam pertransivit : quæ festinat ad Sponsum, transit sæculum, pertransit ad Christum : vel quia ea quæ Christo se dicaverit, transeundo ad cœlestia, terrena pertranseat. Nam et ipse Sponsus sic venit ad Sponsam suam, ut saliat super montes, transiliat super colles.

29. Addit adhuc ad laudem virginitatis : *Hortus clausus soror mea Sponsa, hortus clausus, fons signatus;* quo meliores adferat fructus claustro pudoris septa virginitas, in qua intemerata permaneant castitatis signacula. Hunc hortum animæ vestræ, hunc fontem servate puri liquoris; ut eum in vobis nemo perturbet, nemo designet, quem genitalis in vobis origo signavit. Nemo auferat animæ vestræ vineam, et vilia olera serat. Vinea enim quidam fructus virginalis est : conjugia velut olerum plantaria sunt, in quibus frequens gelu est; et ideo sicut olera herbarum cito cadunt atque marcescunt, nisi finem imponat senectus, aut ad perfectum evehat continentia.

30. Non veniat ergo in vos Achab, qui concupiscat vineam vestram delere et extinguere : nec veniat in vobis Jezabel, vanum illud et sæculare profluvium; hoc enim significatur vocabulo, vana et vacua redundantia : sed veniat Nabuthe, qui venit a patre, sicut indicat nominis ipsius interpretatio, qui vineam sanguine defendat suo, et pro ea mortem suam offerat. Hic est qui lapidatus pro nobis est, pro nobis mortuus, pro nobis falsis appetitus testimoniis : qui pauper huc venit, cum dives esset, ut nos ejus inopia ditaremur. Hic est vitis, quæ redundantibus gratiæ suæ fructibus replevit universum orbem terrarum. Hic in vestris pectoribus alta maneat defixus radice; ut et fructus vester exuberet, et liquore gratiæ spiritalis corporei vaporis incendia temperentur.

31. Hic est qui venit in nube levi, sicut dixit propheta : *Ecce Dominus sedet super nubem levem, et veniet in Ægyptum;* significans quod in Ægyptum, id est, in afflictionem mundi hujus veniret super virginem. Nubem itaque Mariam dixit, quia carnem gerebat; levem, quia virgo erat, nullis oneribus gravata conjugii. Ipsa est virga germinans florem, quia pura, et ad Dominum libero corde directa virginitas, quæ nullis in hoc sæculo curarum amfractibus reflectitur.

32. Ideo illam Dominus de cruce discipulo suo dilectissimo sibi tradidit sancto Johanni, *qui dixit patri et matri : Non novi te.* Denique vocatus a Christo reliquit patrem, Verbum sequutus. Huic traditur virgo, qui suos nesciat : huic traditur virgo, qui de pectore Christi hauriat sapientiam : huic traditur virgo, qui fratres suos non cognovit, et filios suos non scivit. Ideoque benedicit eum Lex : *Date Levi veros ejus, date Levi sortes ejus.*

33. Unde et matrem Domini ipse suscepit; scriptum enim habemus, quia *ex illa hora suscepit eam Discipulus in sua.* Quid est *in sua*, cum reliquerit patrem et matrem, et Christum sequutus sit? Aut quomodo *in sua*, cum ipsi Apostoli dixerint : *Ecce nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te?* Quæ sua habebat Johannes, qui mundana et sæcularia non habebat, qui et de mundo non erat? Quæ ergo habebat sua, nisi ea quæ a Christo acceperat? Bonus verbi sapientiæque possessor, bonus receptor gratiæ. Audite quæ apostoli a Christo acceperint : *Accipite,* inquit, *Spiritum sanctum : quorum remiseritis peccata, remissa erunt; et quorum detinueritis, detenta erunt.* Neque enim mater Domini Jesu nisi ad possessorem gratiæ demigraret, ubi Christus habebat habitaculum.

CAPUT VI.

Adaptat filiis dicta superius, docetque qua ratione ipsi nubes leves esse queant per virginitatem : et dare Levi veros ejus, si tales nimirum permaneant, quales primi parentes ante peccatum. Horum filios quos ejecti e paradiso genuerunt, comparat : et prioris filii occasione suos hortatur, ut mundanas

non quærant possessiones, quas filiæ Salphaad ambierunt. Quid per hoc significetur, quasve sortes Levi jubemur dare? Dominicæ ac Mosaicæ sortitionis quodnam discrimen. Harum altera matrimonium, altera virginitatem signari, quæ libertatem ministrorum Christi pone sequitur.

34. Date ergo et vos, filii mei, vero illi Levi veros ejus. Estote nubes, sed leves. Eritis profecto, si ablevet virginitas onera conditionis, et tenebras hujus limosæ carnis illuminet. Ideo dicit illa: *Nigra sum, et decora, filiæ Hierusalem*: nigra per carnem, decora per virginitatem. Nubes itaque sunt, et graves nubes, quæ nupserint; namque a nubibus verbum nubentium tractum arbitror. Denique operiuntur ut nubes, cum acceperint nupturæ velamina. Et vere graves nubes, quæ sustinent sarcinam matrimonii. Nam etiam gravari alvo feruntur, cum semina conceptionis acceperint.

35. *Date ergo Levi veros ejus.* Quid tam verum, quam intemerata virginitas, quæ signaculum pudoris et claustrum integritatis genitale custodit! At vero cum usu conjugii juvencula defloratur, amittit quod suum est, quando ei miscetur alienum. Illud enim verum quod nascimur, non in quod mutamur: quod a Creatore accepimus, non quod de contubernio adsumsimus. Date ergo vero Levi, illi sacerdotum principi, vero Aaron, vero Melchisedech veros ejus, quales ipse condidit, non quales sæculi hujus usus efficit; ut opus suum in vobis et illud genitale signaculum inviolatum atque integrum recognoscat.

36. Date illi, exhibete illum Adam qui fuit ante peccatum, illam Evam quæ fuit antequam lubricum serpentis hauriret venenum, priusquam ejus supplantarentur insidiis, quando non habebant quo confunderentur! Nam utique nunc, licet bona conjugia, tamen habent quod inter se ipsi conjuges erubescant. Tales ergo estote, filii, quales Adam et Eva in paradiso fuerunt. De quibus scriptum est, quod posteaquam de paradiso est ejectus Adam, cognovit Evam uxorem suam, et illa concepit, et peperit filium, quem vocavit Cain: et iterum concepit et peperit filium, cui nomen Abel. Melior itaque secundus, quam prior fructus; quia isto immaculatus, ille maculosus. Iste adhærens Deo, et totus a Domino; ille mundana et terrena possessio. Denique in isto mundi redemtio annuntiatur, ab illo mundi ruina. In hoc Christi sacrificium, in illo diaboli parricidium. Nihil ergo vobis sit, filii, cum possessione sæculi, nec terrenæ vobis et Judaicæ possessionis ullos vindicandos esse sortitus arbitremini.

37. Legimus quidem quia Moyses, id est Lex, terras bello et cæde quæsitas, sorte distribuendas Hebræorum populo censuerit, quarum possessionem sibi Salphæ filiæ postularunt, quia Salphæ filiæ. Tamen idem Moyses levitis non divisit terram, quorum non erat terrenus, sed superior incolatus: sed iis sine labore terreno sacri stipendia ministerii deputavit. Salphæ autem filiæ quid sunt, quæ terram petunt, nisi, ut interpretatio docet, oris obumbratio? Quæ utique in illis est, quibus non est verbum in ore ipsorum, nec in sermone eorum veritas; sicut in populo Judæorum, qui nolunt Christum Jesum Deum Dei Filium confiteri. Tales igitur terram requirunt, et hujusmodi postulant possessionem, in qua tota vitæ suæ ætate desudent, et pro fructibus spinas curarum et sollicitudinum metunt.

38. Fugite ergo, filiæ, umbram oris, quæ in lumen æternum creditis, quod illuminat omnem hominem: quæ non tamquam in umbra Christum, sed in lumine confitemini. *Populus qui sedebat in umbra mortis, lux orta est illis.* Fuimus ergo in umbra, sed nunc jam non sumus, qui Christum fatemur. Atque utinam licuisset et mihi dicere, qui Christo profitemur. Et tamen profitemur, ego viduitatem, vos virginitatem. Fiat in nobis ore ad salutem confessio.

39. Date ergo Levi illi salutari nostro sortes ejus. Sors ejus levitica est, sors ejus virginitas est, sors ejus viduitas est: quoniam non solum virgo, sed etiam mulier innupta cogitat quæ sunt Domini. Unde et Apostolus dixit: *In quo et sorte vocati sumus.* Sicut enim in veteri Testamento terra sorte divisa

est, ita in Evangelio sorte quadam Domino deputamur. Unde et scriptum est de evangelistis: *Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem.* Et apostoli, cum eligendus esset duodecimus apostolus in locum Judæ, sorte munus apostolatus deferendum arbitrati sunt. Itaque oratione facta, ut de duobus Dominus quem vellet eligeret, sors cecidit super Matthiam.

40. Illa igitur vetus terrena sortitio, hæc spiritalis. In illa census sæculi materialis, in hac personalis officii; ibi possessio curarum, hic divisio gratiarum: illic possidemus arva plena laboris atque mœstitiæ, hic possidemur a Christo. Unde et sanctus David dicit: *Possedisti renes meos.* Hic, filii, possideat renes vestros, ut in illis seminaria maneant castitatis, incentiva virtutum. Ideo dicate vos Christo, et confitemini ei, ut dicatis: *Portio mea Dominus.* Non potest hoc nupta dicere, sed innupta; nupta enim quærit viro suo placere, innupta autem Christo. Illa mundi, hæc Christi possessio.

41. Christi possessio levita est, qui nihil sibi de terrenis vindicat. Qui quærit uxorem, non potest dicere: *Portio mea Dominus.* Denique Christi minister quid ait? *Argentum et aurum non habeo, sed quod habeo, do tibi: in nomine Jesu Nazareni surge, et ambula;* hoc enim acceperat, quoniam aurum non desiderabat. Denique missus erat sine virga, sine sacculo, sine pecunia. Et ideo gloriabatur, quia non habebat quod non acceperat; non enim erubescebat in paupertate, quem pauper redemerat. Ideoque dixit: *Surge et ambula*, quia legerat: *Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum.*

CAPUT VII.

Virginum sterilitatem aliarum fœcunditate potiorem esse, cum Ecclesiæ imitetur copiosos partus, qui sorte, hoc est, gratia et non ex operibus producuntur. Dandas itaque sortes Christo, qui supra laborem mercedem solvit: dandam etiam veritatem, id est, virginitatem. Quot et quantis tentationibus ea impugnetur? Sed cum bonam castitatem esse didicerimus ab Apostolo, indicat sancta Vidua recurrendum ad remedium: quod eleganti priscæ illius Mariæ allegoria, in carnis mortificatione ac Dominicæ passionis merito, quo nos ad victoriam perducimur, positam esse significat. Quærendam postea in cœlestibus sapientiam, atque adtrahendam in interiora, ut vivamus.

42. Sit ergo vobis portio Dominus, Dominus qui sterilem et parientem facit. Utramque facit, sed altera in tristitia parit, altera in sterilitate lætatur, cui dicitur: *Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe et exclama, quæ non parturis.* Habet enim filios sine partus dolore. Unde dicitur de Ecclesia: *Quis audivit, si parturivit terra uno die, et gens nata est simul?* Uno autem die terra non parturit, sed parit gratia. Venit paschæ dies, in toto orbe baptismi sacramenta celebrantur, velantur sacræ virgines. Uno ergo die sine aliquo dolore multos filios et filias solet Ecclesia parturire. Ideoque pulcre dicitur: *Et gens nata est simul*, de populo consecrato.

43. Videtis mysteria, videtis gratiam Christi, gratiam Spiritus sancti, qui velut quadam sorte defertur; quoniam non ex operibus, sed ex fide unusquisque justificatur a Domino. Sicut enim sortis eventus non in nostra est potestate, sed quem casus adtulerit; sic gratia Domini non quasi ex mercedis merito, sed quasi ex voluntate defertur. Unde et Apostolus ait de divisionibus gratiarum, quæ diverso modo Dei servulis deferuntur: *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult. Prout vult*, inquit, non prout debetur. Denique et Dominus ait uberiorem mercedem pro opere postulantibus, et conquerentibus quod parem accepissent cum iis, qui posterius advenerant: *Si ego bonus, oculus tuus quare nequam est?*

44. Date ergo, filii, sortes vestras ei qui ultra meritum laboris remunerationem suis donare consuevit. *Date veritatem ipsius viro sancto*, id est, integritatem; ipsius enim est integritas, qui immaculatus advenit. Veritas itaque virginitas: corruptela mendacium est. State ergo in corde vestro, sicut bona vinea in propagine sua.

45. Multæ tentationes sunt; ideoque

ait Scriptura : *Tentaverunt eum tentatione, et maledixerunt ei super aquam contradictionis Cades.* Tentatur virginitas a plerisque petitoribus, et cum voluerit virgo perseverare, existunt qui contradicant. Contradicit petitor, et refutatus maledicit. In opprobrio esse videtur innupta, vel virgo, vel vidua. Cades enim innupta est, quæ est sancta corpore et spiritu, et Domino se dicavit, quæ reliquit parentes, et non facit voluntatem eorum qui solent dicere : Debes nobis, filia, nepotes. Cades est quæ filios nescit. Quod si illa divitiis sæculi præfert opprobrium Christi, quod necesse est ut subeat, qui quærit Christo placere; quanto magis vos, quos pater provocat ad integritatem : mater hortatur id sequi, quod convenit?

46. Bonum est ergo virginitas. Denique, *Qui judicavit,* inquit, *in corde suo servare virginem suam, bene facit. Igitur et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit : et qui non jungit, melius facit.* Ille bene facit propter laqueum, hic melius facit propter utilitatem. Illud pro remedio, istud pro præmio. *Beatior autem qui sic permanserit, secundum meum quidem consilium. Puto enim ut et ego Spiritum Dei habeam.* Sequimini ergo, filii, consilium Apostoli, donum Spiritus sancti.

47. Sumite ergo et vos, sicut sumsit Maria soror Moysis et Aaron, tympanum in manibus vestris, exite dicentes : *Cantemus Domino; gloriose enim honorificatus est, equum et adscensorem projecit in mare.* Mortificate membra vestra tympani modo : nulla in iis lascivia carnis exæstuet, omnisque flagrantiæ corporalis sensus intereat. Nesciat in iis nisi inter mortuas corporis voluptates solus spiritus resultare. Si enim mortui fueritis peccato, vivetis Deo : vivetis autem, si non regnet in corpore vestro mortuo ulla concupiscentia.

48. Versate manibus vestris crucem Domini Jesu, et in vestris eam operibus elevantes, calcate mundi hujus profundum, et pertransite. Ille sicut equus adhinniens in libidinem, nullum locum inveniat in vobis; et quicumque voluerit persequens comprehendere vos, demergatur. Dextera lævaque circa vos aquæ murus sit, ut vapor omnis corporis temperetur; donec ad illos intelligibiles duodecim fontes, et septuaginta arbores palmarum, ad illam magni requiem sabbati divina vos dignatio perducat, et in montem hæreditatis suæ plantare dignetur, ubi sancta Maria choros ducit.

49. Induite ergo, filii, Dominum Jesum, quærite veram sapientiam, de qua dicit Job : *Sapientia autem unde inventa est? qui locus disciplinæ?.... Abyssus dixit : Non est in me. Mare dixit : Non est mecum.* Bene abyssus dixit : *Non est in me,* quia resurrexit; non enim habet quem tenere non potuit. Denique habes in Evangelio, quia Angeli dixerunt mulieribus ad sepulcrum venientibus : *Jesum qui crucifixus est, quæritis : non est hic, sed surrexit.* Quid est, *non est hic?* id est, non est in sepulcro, non est in infernis, sed in cœlestibus est. Mare quoque, hoc est, sæculum dicit, mundus hic dicit : *Non est mecum;* quia supra mundum est, quem vitæ humanæ lapsus atque illecebra non immutavit; quia *peccatum non fecit, nec est dolus inventus in ore ejus.* Abyssus ergo dixit : *Non est in me;* mare dixit : *Non est mecum.* Sed cœlum non dixit quia non est apud se, quem receperat resurgentem. Paradisus non dixit : *Non est in me,* quem regnare in se, absoluto quoque latrone, cognoverat; sicut ipse Dominus dixit : *Hodie mecum eris in paradiso.*

50. Adtrahite, filii, sapientiam in interiora vestri cordis promtuaria; quoniam ea est omni auro argentoque pretiosior, quam mors nescit; quia non mortui laudabunt te, Domine, sed viventes. Et vos igitur ut vivatis, laudate Dominum, et laudate eum diebus ac noctibus. Laudabitis autem, si ab eo nulla vos avertat cupiditas matrimonii, et cura mundi; quoniam quæ conjugium sortiuntur, sollicitantur mundi hujus negotiis.

CAPUT VIII.

Ut prolem suam, quæ Deo jam a parentibus promissa erat, acrius urgeat, filiæ Jephthe

in implendo paterno voto obsequium refert : deinde ad filium conversa ei revocat in memoriam quemadmodum precibus a Deo fuerit impetratus, cui proinde negari non possit sine crimine. His dictis, alacritatem piæ sobolis cernens in gratiarum actiones effunditur sancta mulier : cujus Ambrosius in Ecclesiam, ubi filium lectoris obeuntem munus reperit, processum narrat.

51. CONSIDERATE, filii, quid votis debeatis parentum. Aperuimus ad Deum os nostrum : VOTUM EST voluntas parentum. Nos oravimus, vos solvite. Quanta vis sit in votis parentum Jephthe Galaaditis filia vos debet docere, quæ ne frustraretur oblationem paternam, etiam mortem suam obtulit. Nam cum ille sollicitus de belli periculo, vovisset ut si prosperior pugnæ eventus foret, id quod regredienti domum suam primo sibi occurreret, Deo immolaret; ubi victoria potitus est, occurrit filia, læta præ cæteris gaudio victoriæ et pietatis officio. Ingemuit pater non affectus memor, sed memor voti. Quæsivit causam filia : respondit ille quid Domino promisisset. Tum illa hortata est ut promissum Deo munus impleret. Itaque incautam patris oblationem sanguine suo solvit.

52. Hæc vobis communia. Tu autem, fili, quem mihi verus Helcana, id est, Dei dedit possessio, postulatus meus, petitus meus (inde enim etiam Samuel nomen accepit); tu inquam, impetratus meus, et votivus meus, qui quomodo in uterum meum veneris, nescio (jam enim desperaveram sobolem sexus virilis); quem mihi vota mea, non aliqua solemnis cœtus secreta formarunt : tu, inquam, fili, agnosce a quo donatus sis mihi. Ille tua ora plasmavit, ille tua membra distinxit, ille mea orata suscepit, cujus templo, cujus obsequio te antequam nascereris, sacravi. Non parentibus, non tibi : sed Deo natus es; cujus antequam de vulva matris exires, esse cœpisti. Et omnes quidem illius sumus, sed tamen tu specialiter promissus, Domino tuo redderis; quia scriptum est : *Vovete et reddite Domino Deo vestro*. Ego misera, ego indigna, et tamen quasi Anna promisi ut omnibus vitæ tuæ diebus ac noctibus a conspectu Domini non recedas : ego promisi, tu exsequere : Dominus sibi hostiæ suæ munus implebit.

53. Hæc et alia pia mater : quæ postquam congruentem filiorum vidit affectum, ablactatum suum uberibus gratiæ spiritalis in templum Domini deducens, conversa est ad preces, et dixit : *Confirmatum est cor meum in Domino, exaltatum est cornu meum in Deo meo. Dilatatum est os meum super inimicos meos, lætetur in salutari tuo; quoniam non est sanctus alius quomodo Dominus, et non est justus quomodo Deus noster, et non est sanctus præter te.*

54. Ista igitur ad filios suos mater dixit, quæ simul et viduitatis in se, et integritatis in liberis titulos in domum suam intulit, quasi quosdam femineos principatus. Egregia sane femina, quæ sibi nihil reliquit : totum quod habuit, Deo obtulit; cujus vita institutio disciplinæ est, et quædam formula castitatis bono proposito, et meliore magisterio. Exemplum enim viduitatis et virginitatis magisterium est.

55. Procedit in Ecclesiam filiarum virginum septa comitatu, domesticum decus invehens : et invenit in Ecclesia quod suum dicat, filium sacrarum lectionum oracula personantem; ut videantur sibi sorores domi discere, cum frater auditur. Mater quoque ad imitationem cœlestis exempli gaudet se proficere de filio, et omnia legentis verba pio mandat affectu, et sedulo corde conservat.

CAPUT IX.

Maternam exhortationem ut sua quoque cumulet sanctus Præsul, virgines illas ad quærendum in divinis scripturis Christum excitat. Sed eum quando quæritur, jam tum præsentem esse adseverans, docet interrogandum ubi maneat in meridiano, id est, in Patris lumine : requirendum etiam in lumine bonorum operum, atque in nocturnis orationibus : ubi vero ille transierit, sequendum; cum delectetur sæpius quæri, ut gratiam suscitet, animamque vulneret caritate : cujus quidem qualia sint vulnera, variis sanctorum exemplis probat.

56. SED quamvis nihil maternis defuerit hortationibus, ego quoque vos,

[illegible]

[illegible] [illegible] redolebant [illegible] [illegible] sepulturae odorem: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Ipsa est anima quae se [illegible] [illegible] nulli vapores car[illegible] [illegible].

9. [illegible] Sponsus, trans[illegible] [illegible] sequatur, discedat [illegible] [illegible] [illegible] corpore, [illegible] [illegible] corpore, [illegible] Apostolus dicit [illegible] [illegible]

[illegible]

cœpero loqui, compungunt me. Sunt ergo caritatis vulnera, et bona vulnera: denique *meliora vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.* Hieremias quoque æstuabat, et ignem caritatis quo inflammabatur ad officium prophetandi, ferre non poterat. Denique demergebatur in lacum; quia Judæis futura excidia annuntiabat, et tacere non poterat. Lapidabatur Stephanus, et illa pro Christo vulnera quasi vulnera caritatis pio excipiebat affectu. Vapulabant apostoli, et congratulabantur. Quam bonus est Dominus, pro quo dulces injuriæ sunt, et grata mors! Et bene grata, quæ adquirit immortalitatem.

CAPUT X.

Virginitati competere Ecclesiastis locum de vestibus, quod autem addit de oleo ferendo in capite, hoc et de mentis humilitate et de modesta corporis compositione intelligi; cum ornamenta interiora maxime in nobis requirantur, et pauperum divitiæ sint innocentiæ simplicitas. Quomodo Ecclesiæ dicat Synagoga: *Ubi pascis, etc.?* hæc vero eas Christi voces accipiat: *Nisi scias te, etc.?* Hinc significari divinam imaginem residere in anima nostra, et proinde maximam ejus curam gerendam esse. Quapropter monet juvenem, ut cordis innocentia delectetur: virgines autem, ut oculos hominum exemplo Mariæ defugiant, atque omnem declinent fabularum occasionem.

62. *In omni,* inquit, *tempore sint vestimenta tua candida.* Quid candidius virginitate: quid candidius intacto vestimento pudoris? Bona quidem castitas conjugalis, et castitas viduitatis: munda omnis castitas, sed forte non omnis candida, aut non candida in omni tempore. Non candida, quando non habet quis sui corporis potestatem, quando ad tempus sequestratur oratio. De virginitate ergo pulcre dicitur: *In omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum in capite tuo;* ut faces tuæ semper possint lucere, nec extinguantur, cum cœperit Sponsus ille cœlestis venire.

63. Qua autem ratione *in capite tuo* Ecclesiastes dixerit, de Proverbiis colligemus; quia *Oculi hominis in capite ejus,* id est, sapientiæ tuæ sensus. Ideo forte et evangelica mulier illa laudatur, quæ pedes Domini capillis suis extersit, quod fide se humiliaverit; ne per carnis elata sapientiam videretur, quam Legi subditam verus occultorum interpres Paulus negavit, eo quod Christo subjiceretur.

64. Et pulcre hoc possumus intelligere etiam corporaliter; quoniam si in propheticis scriptis reprehenduntur filiæ Sion, quod alta cervice procederent, nutibus oculorum, et itinere pedum trahentes simul tunicas, et ludentes pedibus; et ideo gloriam vestis earum, et ornatus earum, crines et cincinnos Dominus ablaturum esse se dicit: recte ista mulier sparsit capillos suos; ut nodos crinium Evangelica solveret disciplina. Unde et apostoli dixerunt: *Non implicatu capillorum*, sicut Petrus docuit; *neque in tortis crinibus, aut auro et margaritis, vel veste pretiosa*, ut Paulus adseruit: sed magis interioris hominis ornamenta feminis requirenda; quoniam ille absconditus cordis homo, qui est pauper sæculo, ipse est locuples Deo.

65. Audistis, filii, qui pauperes vos esse putatis. Quis autem est homo dives cum multis egeat; nisi ille cui non est grave peccatum in conscientia? *Bona est enim*, inquit, *substantia, cui non est peccatum in conscientia.* Audistis, inquam, in quo possitis apud Deum esse locupletes; ut sit in vobis, inquit, incorruptibilis et modestus spiritus. Bonæ enim divitiæ sunt innocentiæ atque simplicitatis, quibus peccatum non imputatur, quia nulla in iis doli fraudisque versutia est; omnis enim simplex obtrectare non novit, nescit invidere: suo contentus est, aliena non quærit; et si egeat, sibi dives videtur, si suppetat quod alimento est satis. Denique pulcre apostolus Paulus: *Et profunda,* inquit, *paupertas eorum abundavit in divitiis simplicitatis eorum.*

66. Et quia Ecclesia congruis erat ornatibus comta, et de Christo lumen accipiens refulgebat, potest etiam sic locus ille accipi, eo quod Synagoga ad Ecclesiam dicat: *Ubi pascis, ubi manes in meridiano? Ne forte fiam circumamicta super greges sodalium tuorum.* Mercenaria esse desiderat, quæ sibi vindica-

bat ante dominatum. Quam damnosa perfidia est!

67. Sed quia incredula, immitis, sacrilega; ideo eam a gregibus Ecclesiæ suæ separat Christus dicens: *Nisi scias te, o decora in mulieribus*, hoc est, te prius quæ sis ipsa cognosce, et tunc pete ut meis gregibus appropinques. Et bene in mulieribus decora dicitur Synagoga, non in virginibus: quia Evam mulierem sequebatur, per quam lapsus advenit; Ecclesia autem decora in virginibus est; quia virgo sine ruga est.

68. Scire ergo se debet sive vir, sive mulier, quia ad imaginem Dei est et similitudinem; ut animæ sequatur, non corporis pulcritudinem. In quo enim sumus? In animæ substantia et mentis vigore. Hæc nostra omnis portio. Denique David inquit: *In Deo sperabo, non timebo quid faciat mihi caro*. Non ergo caro sumus, sed spiritus. De Judæis autem dictum est: *Non permanebit in iis spiritus meus; quia caro sunt*. Non aurum sumus, non pecunia, non divitiarum copia; illa enim nostra. Et ideo tibi dicit Moyses: *Attende tibi*, hoc est, animæ tuæ; ne pereas, ne carnalis fias. *Attende tibi*, hoc est, imagini quam a Christo accepisti, similitudini ad quam factus es. Ipsam serva imaginem, quam Christus in te operibus suis pinxit, sicut ipse ait ad Hierusalem, id est, ad animam pacificam: *Ecce ego, Hierusalem, pinxi muros tuos*.

69. Attende ergo et tu præcipue, fili, *attende tibi*, ut læteris in juventute tua: cui dicit Scriptura: *Lætare, adolescens, in juventute tua*. Non unius tibi dicit tempus ætatis. Est quasi quidam flos vitæ, bonorumque ætas operum, de qua scriptum est: *Renovabitur sicut aquilæ juventus tua*. Et oblectet, inquit, *te cor tuum in diebus adolescentiæ tuæ, et ambula in viis cordis tui sine macula, et in adspectu oculorum tuorum, et non in audacia oculorum tuorum*: in adspectu utique spiritali, non in audacia sæculari. *Et scito quod super hæc omnia adducet te Deus in judicium. Et repelle iram a corde tuo, et amove nequitiam a carne tua*.

70. *Attende tibi*, virgo, et tu, ut insistas orationi, et vultus tuus assidua obsecratione palleat. Sed ante orationem prepara animam tuam, ut non videaris tentare Deum, cum deprecaris ut id quod oras, mores tui loquantur, fides adjuvet, opera commendent. *Attende tibi*: quod dico tibi cuicumque virgini. Non tibi piæ non decet institutionis magistra.

71. Attende, inquam, virgo sacræ præsertim professionis, et ab omni irreverenti oculis cave. *Et si ad tempus præteriorit quasi victor, tamen os suum aperit, et ab omni aqua proxima bibet, ut te inebriet*. Nullus sit tuus sine matre processus, quæ sit anxia custos pudoris. Ipsa quoque ad Ecclesiam progressio rarior sit adolescentulis. Considera quanta fuerit Maria, et tamen nusquam nisi, nisi in cubiculo reperitur, cum quæritur. Illa te doceat quid sequaris. Angelum in specie viri vidit, et pavidat corde, peregrinabatur adspectu. Unde dicit ad eam Angelus: *Ne timeas, Maria*. Docet solitudo verecundiam: et gymnasium pudoris secretum est.

72. Quid enim tibi opus est vel ad proximum facile accedere? *Pes enim fatui facilis in domum proximi: qui autem sapiens est, verecundatur*. Inde nascuntur fabulæ, de quibus pulcre admoneris ut caveas, cum dicit vir tibi sapiens: *Quis dabit disciplinæ meæ custodiam, et supra labia mea signaculum certum; ne cadam ab illis, et lingua mea perdat me*. Si virilis sexus jubetur tacere coram senioribus, quam indecorum est virgines loqui, et varios serere sermones?

73. Esto ut imperes tibi silentium, numquid potes aliis imperare, ne audias? Potest quis aliquando frenos ori suo imponere, et verbis stateram: auribus non potest. Loqui enim in nobis est, audire ex aliena pendet potestate: sæpe enim audimus, quod nolumus.

CAPUT XI.

Jungit nova monita superioribus, nempe ut jurandi facilitatem vitent, lætitiæ lacrymas anteponant: a risu per quem Synagoga periit, abstineant: iram temperent, sin minus eam valeant penitus extinguere: postremo si justum istic moderamen non tenuerint, compungantur.

74. Quid deinde aliud nos Scriptura

admoneat consideremus. Non jurandum facile; quia plerumque multi casus accidunt, ut non possimus implere quod juraverimus. Qui autem non jurat, utique non pejerat: qui autem jurat, aliquando necesse est incidat in perjurium; quia omnis homo mendax. Noli ergo jurare, ne incipias pejerare.

75. Ne ipsam quidem liberiorem lætitiam in virginibus decet esse. Quæ si non habent quod fleant, fleant sæculum, fleant lapsus peccantium; etenim quæ aliorum lapsus fleverit, suos cavebit. Fleant postremo vel illa contemplatione, ut hic flentes, illic accipiant consolationem; ne sicut dives ille qui hic luxuriatus est, illic pœnas graves subire Domini declaratur oraculo, et tu audias: *Recepisti bona in vita tua.* Quanto beatior Lazarus qui hic flevit, et illic exsultat: hic esurivit, et illic epulatur? Si vis ergo et tu bonam lætitiam sequi, demonstrat tibi Ecclesiastes liber quam sequi debeas, qui ait: *Veni, manduca in lætitia panem tuum; quoniam jam placuerunt Deo facta tua.*

76. Quid autem idem Ecclesiastes monuerit nos omnes de immoderatione ridendi, consideremus. *Sicut vox,* inquit, *spinarum sub olla, ita risus stultorum.* Nempe spinæ cum ardent, sonant, et cito exuruntur; et nullus caloris fit effectus. Unde et de Judæis dictum est: *Exarserunt sicut ignis in spinis.* Exusti enim suo risu, conflagrarunt in Domini passione, quando in animæ suæ jocabantur incendium, dicentes: *Speravit in Domino, eripiat eum; salvum faciat eum, quoniam vult eum.* Et deridentes percutiebant calamo caput ejus: et quoniam spinis eum coronabant, atque acetum ei ut biberet offerebant: ille risus Synagogam incendit in æternum. Sic ergo est risus stultorum, qui sine gratia sonat, et ollam sui corporis urit. Merito negabat Sara quia riserat, ne videretur ridendo de affectu promissorum dubitasse cœlestium; et tamen ille risus plenus gravitatis fuerat et pudoris, quem nemo alius testis, nisi Deus solus cognosceret, quem occulta non fallunt.

77. Quam pulcrum et illud! *Noli festinare in spiritu tuo irasci; quia ira in sinu stultorum requiescit*, hoc est, etsi causa sit quæ moveat indignationem, non sit festina vindicta; ne immoderatius calor indignationis exæstuet. Non potest igitur auferre quod naturalis est motus, sed moram inserit, ut medicina consilii temperet iracundiam. Sic enim David ante jam dixerat: *Irascimini, et nolite peccare;* non quod imperaret iracundiam, sed quod id quod naturæ esset, auferre non possit: et quasi bonus medicus remedium daret, ut ipsa iracundia non noceret.

78. Denique etiam si quis prolapsus esset corde, quoniam ira nescit tenere moderamen; suadet ut compungatur in cubilibus suis, et suum unusquisque condemnet errorem. Sic enim scriptum est: *Quæ dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini.* Voluit itaque omnes homines suorum delictorum esse censores; ut qui publico testimonio non tenetur, se ipsum judicem qui in occulto lapsus est, erubescat, et aculeo quodam coerceat amaritudinis et pudoris.

CAPUT XII.

Ad parcimoniam transit, qua corpus adteratur: jubet bonam parari existimationem: maxime vero requirit in virgine sobrietatem, id est, abstinentiam a lascivia et vanis corporis ornamentis, quæ affectari etiam a sacris quibusdam virginibus dolet. His opponitur exemplum sanctæ Sotheris, quæ formam suam adeo non excolebat, ut faciem carnificum pugnis lubens obtulerit deturpandam. Ejus cum Etrusco juvene, quem sibi vultum fœdasse stigmatibus ferunt, comparatio.

79. Quid de parcimonia loquar, cum Sapiens dicat: *Aufer a me ventris concupiscentiam, et concubitus cupiditatis ne apprehendat me?* Nec infirmitatem ex jejunio, et abstinentia reformides; infirmitas enim gravis sobriam facit animam.

80. Quomodo etiam docent Salomonis Proverbia bonæ opinioni studendum, dicendo: *Potius est nomen bonum, quam divitiæ multæ?* Quid est enim patrimonium, nisi bona illa gubernet et operatio? Unde sanctus Job dicit: *Benedictio morituri super me veniat, et os viduæ me benedicat. Oculus eram cæcorum, et*

pes claudorum, invalidorum pater. Si vidi nudum prætereuntem, et non vestivi; si me non benedixerunt egentes, et de velleribus ovium mearum humeros eorum non calefeci : si abscondi aliquando peccatum meum, quod vel imprudens non ex voluntate commiserim : si aliquando permisi vacuo sinu exire inopem januam meam? His enim nomen bonum paratur.

81. Præ cæteris tamen in virgine præcellit studium sobrietatis. Sobrietatem dico non vini abstinentiam, sed corporalis lasciviæ et sæcularis jactantiæ, qua gravius quam vino inebriamur; dat enim calicem ruinæ, et iræ poculum. Unde et dicit Dominus ad Hierusalem : *Audi humiliata ut ebria non a vino. Ecce accepi de manu tua calicem ruinæ, et poculum iræ.* Sed hunc calicem exinaniverit Synagoga, non bibant filiæ Ecclesiæ. De Judæis enim dictum est : *Filiæ eorum compositæ, circumornatæ quomodo similitudo templi :* vos autem templum Dei estis, filiæ ejus qui non transfiguratur in Angelum lucis, sed verum lumen qui de vero est lumine. Ideo in vobis non similitudo, sed veritas sit. Multæ autem cum studium castitatis profiteantur, affectant adminicula pulcritudinis; ut comtiores prodeant, nitidiore vultu quam sacras Domini decet, quibus Apostolico illo sermone respondeo : *Quæ mortuæ estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc velut viventes de hoc mundo decernitis? Ne tetigeritis,* inquit, *ne adtaminaveritis, ne gustaveritis, quæ sunt omnia ad corruptelam.*

82. At non sancta Sotheris, ut domesticum piæ parentis proferamus exemplum, (habemus enim nos sacerdotes nostram nobilitatem præfecturis et consulatibus præferendam, habemus, inquam, fidei dignitates, quæ perire non norunt) at non, ut dixi, Sotheris vultus sui curam gerebat : quæ cum esset decora facie valde, et nobilis virgo majorum prosapia, consulatus et præfecturas parentum sacra posthabuit fide, et immolare jussa non adquievit : quam persecutor immanis palmis cædi præcepit; ut tenera virgo dolori cederet, aut pudori. At illa ubi audivit hanc vocem, vultum aperuit, soli invelata atque intecta martyrio : et volens injuriæ occurrit, vultum offerens; ut ibi martyrii fieret sacrificium, ubi solet esse tentamentum pudoris. Gaudebat enim dispendio pulcritudinis periculum integritatis auferri. Sed illi potuerunt quidem vultum ejus vulnerum vibicibus exarare, faciem tamen virtutis ejus et gratiam decoris interni nequaquam exarare potuerunt.

83. Etruscum juvenem veteres fabulæ ferunt, cum propter admirandam oris proprii pulcritudinem in amorem incenderet feminas, stigmatibus inarasse vultum suum, ne qua eum posset amare. Videro utrum castus fuerit illius animus; affectus tamen non innocens, propter quem in se ipse animadverterit. Ille tamen sola excepit vulnera, ne noceret : hæc triumphales retulit martyrii cicatrices, ut imaginem Dei quam acceperat, reservaret.

CAPUT XIII.

Virgines de servanda in se imagine divina monet, ut a Deo ipso eruditi, alienæ linguæ flagellum non metuant. Hoc vero quomodo et quatenus non timendum; qua etiam ratione sibi cavendum a lingua propria? Quo loco in eam rem Susannæ, Josephi, Danielis et Jobi exempla referuntur.

84. SERVATE et vos hanc imaginem, filiæ, servate scripturæ præcepta divinæ; *Ut omne os,* inquit, *obstruatur.* Scriptum est enim : *Beatus homo quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum.* Bonus Dominus erudit et docet, et plerumque arguit : sed etiam quem arguit, beatum facit, beatus enim homo quem arguit Dominus. Et ideo increpationes ejus non refugias, quia caritatis et gratiæ sunt; ipse enim percutit, et quia bonus medicus, manibus suis sanat. *Septies de necessitatibus te liberat, in septimo autem non te continget malum. In fame eripit te a morte, in pugna autem de manu ferri te exuit, a flagello linguæ te abscondit.* Si enim tu nullis putaveris derogandum, alienæ linguæ flagella non metues.

85. Mire autem sermones maledicorum expressit dicendo linguæ flagel-

lum, cujus sonus late resultat. A quo nos separare cupiens Petrus apostolus, monet ut non reddamus malum pro malo, et maledictum pro maledicto: sed magis cum maledicitur nobis, benedictionis referamus gratiam. Et ideo dicit: *Cohibe linguam tuam a malo*, tamquam linguæ flagello; nec timeas verborum sonum, si munda est conscientia tua. Bonum est quidem nullum, si fieri potest, locum obtrectationi dare: sed quia plerique non vitiis, sed virtutibus derogant; reprehendant quod laudis est, non inveniant quod erroris est.

86. Sed quod pejus est, non solum aliena lingua, sed etiam nostra flagellamur. Et hæc sunt graviora verbera, cum ex multiloquio peccatum incurrimus. Et ideo custodi, virgo, vias tuas; ut non delinquas in lingua tua. ET BONA loqui plerumque crimen est virginis. Sed quid miraris de virgine, cum mulier in silentio jubeatur discere? Bonus est pudor quem commendant silentia.

87. Susanna periclitabatur, et tacebat; ut melius tacito pudore loqueretur. Denique invenit verecundia defensorem, qui defenderet castitatem. De qua bene dicitur, quod eam a flagello linguæ Dominus abscondit.

88. Quid de feminis dicimus? Joseph tacuit accusatus, ut melius eum innocentia quam lingua defenderet. Tacuit Daniel omnibus sapientior, et ora clausit leonum. Unde pulcre sanctus David dicit: *Posui*, inquit, *ori meo custodiam, dum consistit adversum me peccator*.

89. Quid enim vis loqui? Vereris ne, te tacente, objecta credantur. Sed audi bonum magistrum dicentem sanctum Job: *Ecce rideo opprobria, et non loquor: clamabo, et nusquam judicium*, id est, criminator aliquis opprobria jacit? Habes quod intra te rideas, si crimen conscientia non recognoscit. Quid enim referas verba verbis? Nondum est judicium: et si clames, non appropinquat. Debentur tibi in hoc sæculo multa certamina.

90. Vicerat sanctus Job damni dolorem: vicerat, immo excluserat luctus acerbitatem in amissionibus filiorum, vicerat vulnerum asperitates; vibicibus corporis adhibentur mulieris tentamenta, et ipsa non sensit. Adhuc amicorum increpationes ad certamen ei ultimum reservantur. Luctatus fuerat cum affectu patrio, luctatus cum dolore corporis et ægritudine; oportebat eum subire etiam sermonum tentationes.

CAPUT XIV.

Ex incommodis sæculi de cujusquam merito non judicandum, cum hic locus sit certaminis, non autem coronæ. Hanc Paulum adseverasse cum sibi tum Christi adventum diligentibus reservari: annumerandam vero illis eam viduam quæ filiis omnibus quos ipsa instituerat, Deo consecratis, geminum viduitatis suæ ac virginitatis filiorum obtulit sacrificium. Quibus coronidem admodum pia precatione ponit Ambrosius.

91. ERGO quando vides viduam dispendiis aliquibus laborare, aut filiorum incommoditate: vel morte justum, vel injuriis affici; noli ex istius sæculi incommodis merita ejus pensare, aut mirari quod derelictus a Domino sit. Hic quidem luctamur, sed alibi coronamur. Non de me tantum, sed de omnibus hominibus communiter sum loquutus. Nam unde mihi tantum meriti, cui indulgentia pro corona est? Hic lucta, illic bravium: hic militia, illic stipendium est. Ergo dum in hoc mundo sum, adhuc luctor, adhuc decerno, adhuc impellor ut decidam: sed potens est Dominus, qui impulsum suscipiat, labentem statuat, nutantem erigat. Quid ergo miraris aliquem laborare? Donec in hac vita est, certamen non deerit, non erit corona. Nullus probatur, nisi qui perseveraverit usque in finem; ut postea possit qui legitime certaverit, coronari.

92. Quis fortior Paulo, quis beatior? Ille tamen vas electionis Dominicæ non ante sibi coronam vindicavit, quam certamen omne consummaret. Ideoque ait: *Certamen bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi: quod reliquum, reposita est mihi corona justitiæ*; quam non solum sibi, sed etiam omnibus diligentibus adventum Domini dicit esse reddendam. Pulcre dixit, adventum Christi diligentibus; nemo enim

specie auri. Splendebas ut argentum, fulgebas ut aurum, quando cum sincera conscientia procedebas. Eras tamquam stella radians in manu Domini, nullum ventum, nullas belli nebulas pertimescebas.

7. Quæ ista subitanea conversio? Quæ ista repentina mutatio? De Dei virgine facta es corruptio satanæ, de sponsa Christi scortum execrabile, de templo Dei fanum immunditiæ, de habitaculo Spiritus sancti tugurium diaboli. Quæ incedebas cum fiducia ut columba, nunc lates in tenebris sicut stellio. Quæ fulgebas ut aurum propter virginitatis honorem, nunc vilior facta es luto platearum; ut etiam indignorum pedibus conculceris. Quæ fueras stella radians in manu Domini, veluti de alto ruens cœlo, lumen tuum extinctum est, et conversa es in carbonem.

CAPUT III.

Quam sit misera quæ jam apud Deum accessum non habeat; immo vero neque apud ipsos homines : unde confusionis quam aliquando coram sanctis atque Angelis passura est, magnitudo intelligitur.

8. Væ tibi, misera, et iterum væ, quæ tanta bona propter parvi temporis luxuriam perdidisti! Quam tibi spem apud Christum Dominum reliquisti, cujus membra tollens fecisti membra meretricis? Quid te Spiritus sanctus visitabit, cum eum repudiaveris, qui se a cogitationibus quoque sordidis longe facit?

9. Sed veniamus ad humana, ut per illa divina noscantur. Adspice quis sanctorum, aut quæ sanctarum tibi approximare non horreat : aperi oculos tuos, si potes; erige frontem, si audes : aliquem sanctorum fiducialiter intuere. Nonne tuam faciem conscientia commissi tamquam plumbum inclinat et premit? Nonne tenebræ ante oculos tuos et dira caligo versabitur? Nonne timor et tremor animam tuam et membra quassabit?

10. Si ergo homines in carne constitutos, et alicujus delicti obnoxios non potes intueri, tam gravi confusione sepulta; quid facies coram castis apostolis? Quid facies coram Elia, Daniele, et tantorum exercitu prophetarum? Quid facies coram Johanne? Quid facies coram Maria, Thecla, et Agne, et immaculato choro puritatis? Quid denique coram Angelis sanctis? Nonne splendore et claritate immaculatorum quasi fulminibus percussa combureris?

CAPUT IV.

Confutatis, quas corruptæ excusationes solent prætexere, ad crimen rediens, parentum ejus ac totius familiæ vicem miseratur : docetque ipsis optabilius futurum fuisse ut prius moreretur : nec illis superesse aliud solatium, quam quod ei virginitatis professionem eligenti sola spe divinæ remunerationis consenserint : ipsam vero eorum exspectationem delusisse.

11. Sed dictura es forsitan : Non potui sustinere; quia carnem fragilem circumferebam. Respondebit tibi beata Thecla cum suis innumerabilibus sociis : Et nos eadem carne amictæ fuimus, nec tamen plenum propositum castitatis nostræ, aut fragilitas carnis potuit mutilare, aut sævitia tyrannórum potuit per varia tormenta dejicere. Revera non potest caro corrumpi, nisi mens fuerit ante corrupta. Remanebit ergo in crimine anima, quæ carnem præcedit in voluptate.

12. Sed dices : Nolui hoc malum, violentiam passa sum. Respondebit tibi fortissima illa Susanna, cujus tu nomen fallaciter bajulas : Ego inter duos presbyteros posita, inter duos utique judices populi, sola inter silvas paradisi constituta vinci non potui; quia nec volui. Tu ab uno ineptissimo adolescente, et in media civitate, quomodo vim potuisti perferre, nisi quia ultro vitiari voluisti? Quis denique tuas voces audivit? Quis obluctationes sensit? Ut autem hæc omittam, certe post illatam violentiam prodere scelus si non aliis, vel parentibus, vel tuis sororibus debuisti; esset enim excusatio infelicitatis, esset conscientiæ plena purgatio, si hostem pudicitiæ tuæ deduxisses in publicum.

13. Sed erubuisti forsitan, ne te violatam multi cognoscerent. Et quid ti-

muisti ubi non erat timor, nisi ut tacendo crimen cum adultero sæpius sociareris? Esto autem, pudor prohibuit confiteri; quid de secunda commixtione dicis, quid de tertia, quid de frequenti commercio fœditatis? Cesset, cesset jam violentiæ figmentum, cesset ruboris argumentum; ubi toties membra illa dicata Christo, scelestissimo mœcho suis visceribus polluenda præbuisti.

14. Horret, horret animus, mens tabescit, cum ad aditum sceleris pervenitur. Nam et medicus quamvis fortis sit animo, cum altius tamen secat vulnus, puto ex parte aliqua sustinebit horrorem. Heu perdita, jamne intelligis omnes tibi vias excusationis omnimodis clausas? Jamne sentis quantum tibi mali et in carne, et in anima nefaria libido contulerit?

15. Non istam de te confusionem tuus exspectaverat pater, qui te sibi singularem gloriam computabat. Non hunc luctum, et has lacrymas ex te sibi nasci tua crediderat mater, quæ partus sui gemitum per tuam virginitatem consolabatur. Non fratres tui, non sorores hoc ex te dedecus exspectabant, quos omnes quasi uno gladio tui sceleris graviter sauciasti.

16. Si fuisses communi sorte defuncta, deflessent te modicum propter desiderium parentes : sed exsultassent granditer; quia immaculatam præmisissent virginem, hostiam vivam Domino, propitiatricem videlicet delictorum. At nunc plangunt mortuam, et non mortuam : lugent vivam, et non vivam : mortuam utique gloria virginitatis, vivam dedecore turpitudinis.

17. Iratus est pater suis visceribus, de quibus seminata es : maledicit suo utero mater, ex quo in hanc lucem infeliciter processisti. Nec tamen modum sui doloris reperiunt, nisi hoc solum plane videntur habere solatium, quia te nec pater compulit, nec mater coegit ut virginitatem profitereris, quam ultro et propria voluntate professa es. Nam scio, cum multas tibi difficultates tuus proponeret genitor, cum arduum esse iter servandæ virginitatis ingereret; non solum pertinaciter restitisti, sed et revelationes tibi datas dixisti terribiles.

18. In quantum ergo sibi mercedem sperabant ex eo quod tuo proposito non restiterunt, in tantum tibi intellige, misera, pondus judicii crescere; quia non servasti quod ultro promisisti. Quibus te spiris serpens ille nequissimus obligavit? Quibus te venenis infecit ille, qui Evam decepit; ut tanta te cæcitate percuteret, tantam animæ tuæ faceret oblivionem?

CAPUT V.

In memoriam ei revocat, quo die, quo ritu, quove populi concursu sacrata fuerit, addens sanguinem ei potius profundendum, quam violandam fidem : quod secularium nuptiarum comparatione amplificat. Deinde objectionem ex Apostoli verbis petitam solvit.

19. Non es memorata diei sanctæ Dominicæ resurrectionis in quo divino altari te obtulisti velandam? In tanto, tamque solemni conventu Ecclesiæ Dei, inter lumina neophytorum splendida, inter candidatos regni cœlestis quasi Regi nuptura processeras. Non es memorata qualis ad te die illo facta est allocutio : Adspice, filia, intuere virgo, *et obliviscere populum tuum, et domum patris tui, et concupiscet Rex decorem tuum; quia ipse est Dominus Deus tuus?* Reminiscere ergo quantus ad Sponsi tui et Domini nuptias convenerit populus. Servare te oportuit fidem, quam sub tantis testibus pollicita es, semper cogitare cui virginitatem spoponderis. Facilius te oportuit sanguinem cum spiritu fundere, quam perdere castitatem tuam.

20. His tunc in illo die consecrationis tuæ dictis, et multis super castitate tua præconiis, sacro velamine tecta es; ubi omnis populus dotem tuam subscribens, non atramento, sed spiritu, pariter clamavit, Amen. Vincor lacrymis, cum hæc recordor : compungor stimulis, cum hæc humana exempla considero. Nam si inter decem testes confectis sponsaliis, nuptiis consummatis, quævis femina viro conjuncta mortali, non sine magno periculo perpetrat adulterium;

quid quod inter innumerabiles testes Ecclesiæ, coram Angelis et exercitibus cœli facta copula spiritalis per adulterium solvitur? Nescio an possit ei condigna mors aut pœna cogitari.

21. Dicet aliquis : *Melius est nubere quam uri.* Hoc dictum ad non pollicitam pertinet, ad nondum velatam. Cæterum quæ se spopondit Christo, et sanctum velamen accepit, jam nupsit, jam immortali juncta est viro. Et jam si voluerit nubere communi lege conjugii, adulterium perpetrat, ancilla mortis efficitur. Si hoc ita est, quid de illa dicendum est quæ occulta et furtiva turpitudine constupratur, et fingit se esse quod non est? Habitu virgo, facto non virgo : bis adultera, et in actu, et in adspectu.

CAPUT VI.

Pergit ea commemorare, quibus illam a turpitudine deterreri oportuerat. Cum autem eadem jam ante triennium sinistra laborasset opinione, ipsius amentiam miratur, quod inimicos, amicos, ac Deum ipsum perinde spernens nullum obicem non perfregerit.

22. Sed ad te iterum redeo, quæ oblivionem tantorum passa bonorum, receptaculum tantorum malorum facta es. Quomodo tibi in actu illo ignominioso non veniebat in mentem habitus virginalis, processus in Ecclesiam inter virgineos choros? Quomodo oculos tuos non perstringebat lux vigiliarum : aures tuas non penetrabat hymnorum spiritalium cantus : mentem tuam non ventilabat lectionum cœlestium virtus, hinc vel maxime ad te clamante Apostolo : *Fugite fornicationem; quia omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est : qui autem fornicatur, in corpus suum peccat?* Et cum dicit : *In corpus suum;* tamen in Christum eum peccare demonstrat. Nam subjungit : *An nescitis quoniam membra vestra templum est Spiritus sancti, quæ habetis a Domino, et non estis vestri; empti enim estis pretio magno, glorificate, et portate Deum in corpore vestro.* Et iterum dicit : *Fornicatio autem et omnis immunditia nec nominetur inter vos, sicut decet sanctos.* Et seposita omni adulatione, sententiam figit Apostolus : *Hoc,* inquit, *scitote intelligentes quia omnis fornicator, aut immundus, aut avarus non erit hæres in regno Christi et Dei.*

23. Hæc tanta, et tam terribilia non tibi veniebant in mentem, cum ad illud opus nefarium tua membra peterentur? Sed mortifera te oblivio tamquam in gurgitem altissimum demergebat, et quasi captivam execrabilis libido ducebat.

24. Nonne vel illum locum tabulis separatum, in quo in Ecclesia stabas, recordari debuisti, ad quem religiosæ matronæ et nobiles certatim currebant, tua oscula petentes, quæ sanctiores et digniores te erant? Nonne vel illa præcepta quæ oculis tuis ipse scriptus paries ingerebat, recordari debuisti : *Divisa est mulier et virgo : quæ non est nupta, cogitat quæ Domini sunt, quomodo sit sancta corpore et spiritu.* Tu autem in contrarium vertisti dictum, ita cogitans, ita agens, ut nec corpore esses sancta, nec spiritu : corpore quidem, fornicando; spiritu autem, virginitatem mentiendo.

25. Proh nefas! solet fama subsequi factum, tua autem malum fama prævenit. Nam cum ante triennium rumor quidam et susurratio de te fuisset, tu sinceritatem prætendebas, et vindictam de maledicis in Ecclesia postulabas publice. Quos æstus ego sustinui? Quos pater tuus pro tua sustinuit opinione labores, requirentes singulos, singulos adstringentes; ut ad auctorem infamiæ veniremus? Grave enim erat nobis et omnibus bonis intolerabile de Dei virgine vel turpe aliquid dici, vel credi.

26. Nec hoc verita es, nec ante oculos habuisti; ne venires inimicis tuis in gaudium, et eos haberes infensos qui pro tua opinione laborabant. Multum audax, multum temeraria; ut te conscientia tua non terreret : sed simulata virginitate, putares te etiam Deum posse decipere. Sed ille qui dixit : *Nihil occultum quod non revelabitur;* et *Vos,* inquit, *fecistis in occulto : ego autem in manifesto faciam.* Ille qui non mentitur,

furtivum scelus deduxit in publicum; et in conspectu solis hujus tenebrarum vestrarum opera denudavit.

27. O quidquid prætendit sermo, crudeliora occurrunt: et cupiens moderari, non invenit modum. Oblita es propositum, oblita parentes, oblita es Ecclesiam totam, oblita gloriam virginitatis, oblita honorem dignitatis, etiam oblita promissionem regni, oblita judicium terribile : amplexa es corruptionem, protulisti fructum confusionis; finem vero mortem sævissimam, et interitum sempiternum.

CAPUT VII.

Omnem Episcopalis officii curam illi a se præstitam fuisse adseverat : sed ipsam non solum inde nihil profecisse, verum etiam aliis objecisse grave scandalum, quo ostenditur in Evangelio severissima pœna damnari.

28. Et certe non habes quod de nostra negligentia conqueraris; quodcumque enim ad officium pastoris pertinet, et tibi et omnibus non negatum est. Dilectio spiritalis adhibita, commonitio sancta non defuit. Oblita domum patris tui, ut scriptum est, ad monasterium virginale transisti. Inter tot posita non solum dico tuta esse debueras, si voluisses : sed etiam tutelam aliis præstare potuisses. Sed frustra hæc et alia provisa sunt.

29. Frustra hymnum virginitatis exposui; quo et gloriam propositi, et observantiam pariter decantares. Seminavi secus viam, seminavi in spinis, seminavi in petrosa; aut enim ex corde tuo verba mea volucres, id est, dæmones rapuerunt : aut malis tuis cogitationibus suffocata sunt, aut aruerunt nimio æstu libidinis. Heu me, quia ubi putabam ædificare aurum, argentum, lapides pretiosos, inventus sum lignum, fœnum, stipulam, arsuras materias laborasse! Dicam et ego secundum Prophetam : *Heu me, quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe?*

30. Et quidem si tibi soli damnum fecisses, erat quidem tristitia, sed forsitan tolerabilis. Nunc vero quantas animas tuo scelere sauciasti, quantas animas propter te de proposito suo pœnitere fecisti? Quanta labia etiam fidelium inquinata sunt, viam Domini blasphemando? Aperuit in nos gentilitas os suum : adversus sanctam Ecclesiam Synagoga Judæorum per tuum dedecus exsultavit.

31. Quod si is qui unum scandalizaverit, mola circumligatus jactari debet in mare, quid de te pronuntias, per cujus scelus omnis anima sauciata est, et nomen Domini in gentibus blasphematum est? Nonne quoties dicitur : O virgines, toties tibi cumulus iniquitatis augetur! Jaces ecce vulnerata, jaces ecce prostrata.

CAPUT VIII.

Quænam sit remedii quod adhibere cupit difficultas atque ratio : suadere se ut ad pœnitentiam non qualemcumque illa confugiat, sed congruam; cujus actus interior, nec non exteriora signa hic memorantur. Porro ejusdem beneficio fore, ut illa æternæ pœnæ immunitatem obtineat; si tamen eo in se fuerit severior, quo peccatum minus libere sit confessa. Ad quod etiam futuri judicii atrocitate ipsam accendit.

32. Cupio prodesse, sed subvenire non possum; quia *totum caput in dolore, et totum cor in mœstitia : a pedibus usque ad caput*, sicut ait Esaias, *non est malagma imponere*. Infirmitas tua omne humanæ medicinæ exclusit auxilium. Et licet tam boni quam mali justa indignatione permoti, te omni depopulatione dignam, te omni tormentorum genere discruciandam judicent, morte mulctandam, aut ignibus exurendam : ego tamen qui scio graviora facinorosis servari tormenta, et sine fine impias animas cruciatus manere, non temporales utique, sed æternos; aliis te volo cruciatibus affici, profuturis utique, non animam perdituris.

33. Ergo secundum divinam sententiam dabo consilium; solum enim et unicum tentandum est remedium illud, quod divina vox per Ezechielem miseris porrigit : *Nolo*, inquit, *mortem peccatoris, quantum ut convertatur, et vivat.* Et iterum post hæc inquit Dominus, *dixi : Convertere ad me. Numquid resina non est in Galaad, aut medicus non est*

tibi? Quare non adscendit sanitas filiæ populi mei? Hæc utique dicta pœnitentiam sapiunt, hæ sententiæ Dei vocant ad pœnitentiam peccatores : PŒNITUDO ENIM lapsis necessaria est, sicut vulneratis sunt necessaria medicamina.

34. Sed quanta putas, et qualis necessaria pœnitentia! Quæ aut æquet crimina, aut certe excedat. Vide ergo si simplex hoc peccatum adulterii est, an duplex sit pro illa nece quæ facta dicitur in occulto* : et secundum conscientiæ molem exhibenda est pœnitentiæ magnitudo. Pœnitentia ergo non verbis agenda est, sed et facto. Hæc autem sic agitur, si tibi ante oculos ponas de quanta gloria rueris, et de quo libro vitæ nomen tuum deletum sit; et si te jam credas prope ipsas positam tenebras exteriores, ubi erit fletus oculorum, et stridor dentium sine fine. Cum hæc certa fide, sicut est, animo conceperis, quia necesse est prævaricatricem animam tartareis pœnis, et gehennæ ignibus tradi, nec aliud remedium constitutum esse post unum baptismum quam pœnitentiæ solatium; quantamvis afflictionem, quantumvis laborem subire, esto contenta : dummodo ab æternalibus pœnis libereris.

35. Ergo hæc tu tecum cogitans, et mente retractans, facti tui ipsa judex esto crudelior. In primis omnis cura vitæ hujus interimenda tibi est, et quasi mortuam te existimans, sicut et es, quomodo possis reviviscere, cogita. Deinde lugubris tibi accipienda est vestis, et mens ac membra singula digna castigatione punienda. Amputentur crines** qui per vanam gloriam occasionem luxuriæ præstiterunt. Defluant oculi lacrymis, qui masculum non simpliciter adspexerunt. Pallescat facies, quæ quondam irrubuit impudice. Denique totum corpus injuriis et jejuniis maceretur, cinere adspersum et opertum cilicio perhorrescat; quod male sibi de pulcritudine placuit. Cor vero sit liquescens tamquam cera, jejuniis inquietans se ipsum, et cogitationibus ventilans, quare sit ab inimico subversum. Sensus etiam crucietur; quia in membra corporis cum haberet dominationem, malo cessit imperio.

36. Talis vita, talis actio pœnitentiæ, si fuerit perseverans, audebit sperare, etsi non gloriam, certe pœnæ vacationem; dicit enim Deus : *Convertimini ad me, et convertar ad vos. Convertimini ex toto corde vestro, in jejunio, et in fletu, et in planctu : dirumpite corda vestra, et non vestimentum; quoniam pius et misericors est.* Sic conversus magnus ille David justificatus est : sic Ninive peccatrix illa civitas incumbentem sibi evasit interitum. Peccator ergo si sibi ipsi non pepercerit, a Deo illi parcetur. Et si futuras pœnas gehennæ perpetuas in hoc parvo vitæ spatio compensaverit, se ipsum ab æterno judicio liberabit.

37. Grandi plagæ alta et prolixa opus est medicina : grande scelus grandem habet necessariam satisfactionem. Nam non est dubium levius esse crimen, ubi peccatum suum ultro homo confitetur, et pœnitet : at ubi celat mala sua, invitus detegitur, et nolens publicatur; illud gravius scelus est. Quod tibi utique provenisse negare non poteris. Et ideo fortius dolendum; quia peccatum est fortius.

38. Si mente cernerent homines peccatores quale judicium emittet Deus in mundo, et sensus humanus non dispergeretur vanitate sæculari, non infidelitate gravaretur : quantumvis et qualemvis cruciatum ad præsens libentissime sufferrent, etiamsi esset longior vita, dummodo in illas pœnas æterni ignis non incurrerent. Sed tu quæ jam ingressa es agonem pœnitentiæ, insiste, misera : fortiter inhære tamquam in naufragiis tabulæ, sperans per ipsam te de profundo criminum liberari. Inhære pœnitentiæ usque ad extremum vitæ, nec tibi præsumas ab humana die veniam dari; quia decipit te qui hoc tibi polliceri voluerit. Quæ enim proprie in Dominum peccasti, ab ipso solo te convenit in die judicii expectare remedium.

* Fama erat Susannam istam fœtum suum necasse.

** Olim sacræ virgines crinem alebant, et sponsarum instar sparsum gerebant.

CAPUT IX.

Objurgat virginis corruptorem; eumque Balthasaris exemplo terret. Quem deinde ut non contentus interno cruciatu legitimam pœnitentiam amplectatur, monet : postremo ne sibi de peccantium multitudine blandiatur, ipsi Sodomæ et aliarum urbium incendium suggerens, ad confringendos inimici laqueos urget.

39. De te autem quid dicam, filio serpentis, ministro diaboli, violatore templi Dei : qui in uno scelere duo crimina perpetrasti, adulterium utique et sacrilegium? Sacrilegium plane, ubi vas Christo oblatum, Domino dedicatum, dementi temeritate polluisti. Balthasar rex ille Persarum, qui in vasis Domini, quæ et a templo Hierosolymis fuerant a patre ejus ablata, bibere cum suis amicis et concubinis usurpavit; ipsa nocte Angeli manu percussus, crudeli morte punitus est : quid de te arbitraris, perdite pariter et perditor, qui vas rationabile consecratum Christo, sanctificatum Spiritui sancto, impie temerasti, polluisti sacrilege, et tui propositi immemor, et judicii divini contemtor? Melius fuerat omnino te non fuisse natum, quam sic natum, ut te sibi gehenna proprium filium vindicaret.

40. Et licet te ipsa conscientia sceleris agat per diversa præcipitem (*fugit enim impius, nemine persequente se*), licet te diræ imagines peccati dormientem quoque perterreant, non solum vigilantem ; tamen ne quid a pastore ovi morbidæ vel morituræ medicaminis denegatum sit, do consilium. Petas ultro carcerem pœnitentiæ, obstringas catenis viscera, animam tuam gemitibus jejuniisque crucies; sanctorum petas auxilium, jaceas sub pedibus electorum; ut non tibi cor impœnitens thesaurizet iram in die iræ et justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua. Nec te in eorum numerum constituas, quos luget Paulus : *Qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super immunditia et fornicatione et libidinibus quas gesserunt.*

41. Nec tibi de multitudine peccantium similium blandiaris, et dicas : Non solus hoc ego egi, multos habeo socios : sed recogita, quia MULTITUDO sociorum impunitatem non facit criminum. Nam in Sodoma et Gomorrha, et in totis quinque civitatibus innumerabiles utique habitabant populi, et omnes pariter qui libidinose corpora sua tractaverunt, igneis imbribus conflagrarunt : solus autem Loth de illo inevitabili incendio evasit; quia ab illa turpitudine se alienum præstiterat.

42. Exclude ergo vel nunc, infelix, de corde tuo blandimenta serpentis, et luctu, et fletibus continuis, dum in corpore tuo immundo anima illa tenebrosa versatur, remedium tibi in die necessitatis adquire semper ante oculos tuos habens Apostoli sententiam : *Quia omnes nos oportet manifestari ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis sui secundum quod gessit, sive bonum, sive malum.*

CAPUT X.

Ad virginem lapsam demum rediens, illi concitatas quasdam precationes et varios pœnitentiæ affectus e Scripturis hinc inde lectos suppeditat.

43. *Quis consoletur te, virgo filia Sion ; quia magna facta est sicut mare contritio tua. Effunde sicut aquam cor tuum ante faciem Domini :* extolle ad eum manus tuas pro remedio peccatorum tuorum. Accipe igitur lamentum. Et primum quidem nullo die quinquagesimus psalmus intermittatur ; quia in tali negotio cantatus est : et usque ad versiculum illum : *Cor contritum et humiliatum Deus non spernit,* cum lacrymis gemituque percurre.

44. Insuper etiam hanc lamentationem non sine compunctione cordis in conspectu Dei judicis funde : *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum ;* ut defleam vulnera animæ meæ? Conversi sunt dies festi mei in luctum, et cantica in lamentationem : recessit sonus hymnorum, et lætitia psalmorum, et successit stridor dentium et fletus oculorum. *Obmutui et* humiliata *sum, et silui a bonis, et dolor meus renovatus est. Concaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis.*

Timor et tremor venerunt super me, et contexerunt me tenebræ. Abyssus circumdedit me, postremo demersit caput meum in scissuras montium.

45. Heu me, quia facta sum sicut Sodoma, et combusta sicut Gomorrha, quis miserabitur cineres meos? Durius offendi quam Sodoma; quia illa legem nesciens deliquerat, ego autem, accepta gratia, peccavi Domino. Si homo peccet in hominem, erit quî interveniat : ego peccavi in Dominum, quem propitiatorem inveniam? Concepi dolorem, et peperi iniquitatem : lacum aperui et effodi eum, et incidi in foveam quam operata sum. Ideo conversus est dolor meus in caput meum, et in verticem meum iniquitas mea descendit. Immunditia mea ante pedes meos : non fui memor novissimorum, et cecidi miserabiliter.

46. Non est qui consoletur me. O quam acerbus fructus luxuriæ? Amarior felle, crudelior gladio. Quomodo facta sum in desolationem? Subito defeci, perii propter iniquitatem meam velut e somno exsurgens; ideo in civitate Domini nullificata est imago mea. Deletum est de libro vitæ nomen meum, facta sum sicut noctua in domicilio, sicut passer unicus in ædificio : non est qui consoletur me. Considero a dextris, et video quia non est qui agnoscat me. *Periit fuga a me, et non est qui requirat animam meam.* Facta sum sicut vas perditum, audivi vituperationem omnium circa me habitantium. Væ diei illi in quo me infelix genuit mater, et lux ista crudelis excepit! Oportuerat me non fuisse natam, quam sic in gentibus fabula fierem. Propter me confusio facta est omnibus famulis Domini, et eum digne colentibus.

47. Lugete me montes et colles, lugete me fontes et flumina; quia fletus filia ego sum. Lugete me bestiæ silvarum, reptilia terræ, et volucres cœli, et omnis anima quæ vita frueris. Nam vos beatæ feræ et volucres, quibus nullus metus de inferis neque post mortem reddenda est ratio : in nos manet pœna crudelis tartari, quia habentes sensum, delinquimus; ideo non est pax peccatoribus.

48. Meum peccatum, mea iniquitas, non sunt similia offensis hominum; quia impietas est. Carnem pollicita servare virginem, et castitatem professa publice, mentita sum Domino; ideo non est mihi fiducia invocandi Dominum altissimum, quia obstructum est os delinquentium. Nam meum malum Propheta cecinit, quod qui elongant se a Deo, peribunt : disperdit omnem fornicantem a se. Et iterum : *Adhæsit lingua mea faucibus meis, et in pulverem mortis* deductus sum.

49. Verumtamen clamabo ad Dominum, cum adhuc tempus est, dum datur spatium; quia in morte non est memoria, et in inferno non est confessio. *Domine, ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripias me. Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, nec est sanitas in carne mea a vultu iræ tuæ : non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum. Quoniam iniquitates meæ superposuerunt caput meum, et sicut onus grave gravatæ sunt super me. Computruerunt et deterioraverunt cicatrices meæ, a facie insipientiæ meæ. Miseriis* afflicta *sum et* curvata *usque in finem, rugio a gemitu cordis mei. Cor meum turbatum est intra me, dereliquit me virtus mea, et lumen oculorum meorum non est mecum.* Deus, repulisti me, et destruxisti me, ostendisti mihi dura, potasti me vino compunctionis : expulsa sum ab oculis tuis, jam non adjiciam ut resurgam ad templum sanctum tuum, et facta sum in exterminio.

50. *Quæ utilitas in sanguine tuo, dum descendi in corruptionem? Numquid mortuis facies mirabilia, aut medici suscitabunt?* Tuus sermo est, tua promissio est: *Nolo mortem peccatoris, sed conversionem et vivat :* ad te, Deus meus, mea conversio; quia solus potes renovare omnia, et ab inferis animas revocas. Tu solvis compeditos : tu, Deus, allisos erigis, cæcos illuminas, mortuos suscitas.

51. *Erravi sicut ovis perdita :* require famulam tuam, ne lupus crudelis glutiat me. *Multi dicunt animæ meæ : Non est salus illi in Deo ejus.* Sed tuum consilium tecum est. Quot sunt dies famulæ tuæ, quando facies mecum judicium?

Sed ne intres in judicium cum famula tua. *Defecit in salutari tuo anima mea, defecerunt in lacrymas oculi mei, effusa est in terram gloria mea. Quando respiciens restitues animam meam? Propter iniquitatem meam corripuisti* me, *et tabescere fecisti sicut araneam, animam* meam. *Memento, Domine, quod pulvis sum: vide humilitatem meam, et laborem meum, et remitte omnia peccata mea. Remitte mihi ut refrigerer, priusquam abeam, et amplius non ero,* nec in inferno erit confessio.

52. Potens es, Domine, conscindere saccum et præcingere me lætitia: dirumpere vincula mea, quibus ligata sum atque constricta, qui Rahab sordidam non adspernatus es. Iram tuam, Domine, aufer a me, quia peccavi tibi crudeliter, donec justifices causam meam, et educas me in lumine. Deus virtutum, da pœnitentiæ effectum, confessioni perseverantiam; ne me induret deceptor animæ. Hoc mihi donum, hanc mihi gratiam de tuo fonte præstari cupio, Deus; ut in æternum tibi confitear: qui vivis et regnas in Trinitate in sæcula sæculorum. Amen.

Timor et tremor venerunt super me, et contexerunt me tenebræ. Abyssus circumdedit me, postremo demersit caput meum in scissuras montium.

45. Heu me, quia facta sum sicut Sodoma, et combusta sicut Gomorrha, quis miserabitur cineres meos? Durius offendi quam Sodoma; quia illa legem nesciens deliquerat, ego autem, accepta gratia, peccavi Domino. Si homo peccet in hominem, erit qui interveniat: ego peccavi in Dominum, quem propitiatorem inveniam? Concepi dolorem, et peperi iniquitatem: lacum aperui et effodi eum, et incidi in foveam quam operata sum. Ideo conversus est dolor meus in caput meum, et in verticem meum iniquitas mea descendit. Immunditia mea ante pedes meos: non fui memor novissimorum, et cecidi miserabiliter.

46. Non est qui consoletur me. O quam acerbus fructus luxuriæ? Amarior felle, crudelior gladio. Quomodo facta sum in desolationem? Subito defeci, perii propter iniquitatem meam velut e somno exsurgens; ideo in civitate Domini nullificata est imago mea. Deletum est de libro vitæ nomen meum, facta sum sicut noctua in domicilio, sicut passer unicus in ædificio: non est qui consoletur me. Considero a dextris, et video quia non est qui agnoscat me. *Periit fuga a me, et non est qui requirat animam meam.* Facta sum sicut vas perditum, audivi vituperationem omnium circa me habitantium. Væ diei illi in quo me infelix genuit mater, et lux ista crudelis excepit! Oportuerat me non fuisse natam, quam sic in gentibus fabula fierem. Propter me confusio facta est omnibus famulis Domini, et eum digne colentibus.

47. Lugete me montes et colles, lugete me fontes et flumina; quia fletus filii ego sum. Lugete me bestiæ silvarum, reptilia terræ, et volucres cœli, et omnis anima quæ vita frueris. Nam vos beatæ feræ et volucres, quibus nullus metus de inferis neque post mortem reddenda est ratio: in nos manet pœna crudelis tartari, quia habentes sensum, delinquimus; ideo non est p peccatoribus.

non revertit; dimisit columbam, quæ cum ramo oleæ legitur revertisse. Vides aquam, vides lignum, columbam adspicis, et dubitas de mysterio ?

11. Aqua est ergo qua caro mergitur, ut omne abluatur carnale peccatum. Sepelitur illic omne flagitium. Lignum est in quo suffixus est Dominus Jesus, cum pateretur pro nobis. Columba est in cujus specie descendit Spiritus sanctus, sicut didicisti in novo Testamento, qui tibi pacem animæ, tranquillitatem mentis inspirat. Corvus est figura peccati, quod exit, et non revertitur; si in te quoque justi custodia et forma servetur.

12. Tertium quoque testimonium est, sicut te Apostolus docet : *Quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt, in nube et in mari.* Denique et ipse Moyses dicit in Cantico : *Misisti Spiritum tuum, et operuit eos mare.* Advertis quod in illo Hebræorum transitu jam tunc sacri baptismatis figura præcesserit, in quo Ægyptius interiit, et Hebræus evasit. Quid enim aliud in hoc quotidie sacramento docemur, nisi quia culpa mergitur, et error aboletur : pietas autem et innocentia tuta permansit ?

13. Audis quia sub nube fuerunt patres nostri, et bona nube, quæ carnalium refrigeravit incendia passionum. Bona nubes obumbrat quos revisit Spiritus sanctus. Denique supervenit in Mariam virginem, et virtus Altissimi obumbravit ei; quando redemtionem genti genuit humanæ. Et illud miraculum per Moysen in figura factum est. Si ergo in figura adfuit Spiritus, non adest in veritate, cum Scriptura tibi dicat : *Quia Lex per Moysen data est, gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est.*

14. Merrha fons amarissimus erat : misit in eum Moyses lignum, et dulcis est factus. Aqua enim sine prædicatione Dominicæ crucis ad nullos usus futuræ salutis est * : cum vero salutaris fuerit

* Videbitur forte cuipiam in ea sententia hic esse Ambrosius, ut aquam nisi prius oratione sanctificata sit, baptismo penitus inha-

DE MYSTERIIS,

LIBER UNUS*.

CAPUT I.

Tractatibus, quos ante de moribus Sanctus habuerat, subjecturum se mysteriorum expositionem spondet. Deinde cur ea non prius patefecerit, declarato, mysticam aggreditur apertionem, quam a Christo ipso olim celebratam demonstrat.

1. De moralibus quotidianum sermonem habuimus, cum vel Patriacharum gesta, vel Proverbiorum legerentur præcepta; ut his informati atque instituti adsuesceretis majorum ingredi vias, eorumque iter carpere, ac divinis obedire oraculis : quo renovati per baptismum, ejus vitæ usum teneretis, quæ ablutos deceret.

2. Nunc de mysteriis dicere tempus admonet, atque ipsam sacramentorum rationem edere : quam ante baptismum si putassemus insinuandam nondum initiatis, prodidisse potius quam edidisse æstimaremur. Deinde quod inopinantibus melius se ipsa lux mysteriorum infuderit, quam si eam sermo aliquis præcucurrisset.

3. Aperite igitur aures, et bonum odorem vitæ æternæ inhalatum vobis munere sacramentorum carpite : quod vobis significavimus, cum apertionis celebrantes mysterium diceremus : *Ephpheta, quod est adaperire*; ut venturus unusquisque ad gratiam quid interrogaretur, cognosceret : quid responderet, meminisse deberet.

4. Hoc mysterium celebravit Christus in Evangelio, sicut legimus, cum mutum curaret et surdum. Sed ille os tetigit; quia et mutum curabat et virum : in altero, ut os ejus infusæ sono vocis aperiret; in altero, quia tactus iste virum decebat, feminam non decebat.

CAPUT II.

Quid initiandi Ecclesiam ingressi promiserint, quibusve coram testibus, et quamobrem se converterint ad orientem.

5. Post hæc reserata tibi sunt sancta sanctorum*, ingressus es regenerationis sacrarium : repete quid interrogatus sis, recognosce quid responderis. Renuntiasti diabolo et operibus ejus, mundo et luxuriæ ejus ac voluptatibus. Tenetur vox tua, non in tumulo mortuorum, sed in libro viventium.

6. Vidisti illic levitam, vidisti sacerdotem, vidisti summum sacerdotem. Noli considerare corporum figuras, sed mysteriorum gratiam. Præsentibus Angelis loquutus es, sicut scriptum est: *Quia labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem exquirunt ex ore ipsius; quoniam Angelus est Domini omnipotentis.* Non est fallere, non est negare : Angelus est qui regnum Christi et vitam æternam annuntiat. Non specie tibi æstimandus sit, sed munere. Quid tradiderit considera, usum ejus expende, et statum ejus agnosce.

7. Ingressus es igitur ut adversarium tuum cerneres, cui renuntiandum in os** putaris : ad orientem converteris; qui enim renunciat diabolo, ad Christum convertitur, illum directo cernit obtutu.

* In concione habitus ad neophytos, et scriptus anno circiter 387.

* *Sancta Sanctorum*, hoc est, *regenerationis sacrarium*, *baptisterium*, *fons sacer*; his enim nominibus locus ille cum ab Ambrosio, tum ab aliis Patribus appellatur.

** In os renuntiare idem est ac palam et aperte. Sic εἰς πρόσωπον sumitur in Didymo et Scholiis græcis pro φανερῶς.

CAPUT III.

In aqua et sacris ministris præsentiam atque operationem divinitatis considerandam esse, pluribus figuris quibus baptisma jam inde a mundi creatione ac postea prænunciatum est, docet.

8. Quid vidisti? Aquas utique, sed non solas: levitas illic ministrantes, summum sacerdotem interrogantem et consecrantem. Primo omnium docuit te Apostolus non ea contemplanda nobis *quæ videntur, sed quæ non videntur; quoniam quæ videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna.* Nam et alibi habes: *Quia invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt, comprehenduntur: sempiterna quoque virtus ejus ac divinitas* operibus æstimatur. Unde et ipse Dominus ait: *Si mihi non creditis, vel operibus credite.* Crede ergo divinitatis illic adesse præsentiam. Operationem credis, non credis præsentiam? Unde sequeretur operatio, nisi præcederet ante præsentia?

9. Considera autem quam vetus mysterium sit, in ipsius mundi præfiguratum origine. In principio ipso, quando fecit Deus cœlum et terram, *Spiritus,* inquit, *superferebatur super aquas.* Qui superferebatur super aquas, non operabatur super aquas? Sed quid dicam operabatur? quod ad præsentiam spectat, superferebatur. Non operabatur, qui superferebatur? Cognosce quia operabatur in illa mundi fabrica, quando tibi dicit Propheta: *Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Utrumque prophetico subnixum est testimonio, et quia superferebatur, et quia operabatur. Quia superferebatur, Moyses dicit: quia operabatur David testificatur.

10. Accipe aliud testimonium. Corrupta erat caro omnis ab iniquitatibus suis. *Non permanebit,* inquit Deus, *Spiritus meus in hominibus, quia carnes sunt.* Quo ostendit Deus quia carnali immunditia, et gravioris labe peccati gratia spiritalis avertitur. Unde volens Deus reparare quod deerat, diluvium fecit, et justum Noe in arcam jussit adscendere. Qui dum, decedente diluvio, corvum dimisisset prius, qui non revertit; dimisit columbam, quæ cum ramo oleæ legitur revertisse. Vides aquam, vides lignum, columbam adspicis, et dubitas de mysterio?

11. Aqua est ergo qua caro mergitur, ut omne abluatur carnale peccatum. Sepelitur illic omne flagitium. Lignum est in quo suffixus est Dominus Jesus, cum pateretur pro nobis. Columba est in cujus specie descendit Spiritus sanctus, sicut didicisti in novo Testamento, qui tibi pacem animæ, tranquillitatem mentis inspirat. Corvus est figura peccati, quod exit, et non revertitur; si in te quoque justi custodia et forma servetur.

12. Tertium quoque testimonium est, sicut te Apostolus docet: *Quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt, in nube et in mari.* Denique et ipse Moyses dicit in Cantico: *Misisti Spiritum tuum, et operuit eos mare.* Advertis quod in illo Hebræorum transitu jam tunc sacri baptismatis figura præcesserit, in quo Ægyptius interiit, et Hebræus evasit. Quid enim aliud in hoc quotidie sacramento docemur, nisi quia culpa mergitur, et error aboletur: pietas autem et innocentia tuta permansit?

13. Audis quia sub nube fuerunt patres nostri, et bona nube, quæ carnalium refrigeravit incendia passionum. Bona nubes obumbrat quos revisit Spiritus sanctus. Denique supervenit in Mariam virginem, et virtus Altissimi obumbravit ei; quando redemtionem genti genuit humanæ. Et illud miraculum per Moysen in figura factum est. Si ergo in figura adfuit Spiritus, non adest in veritate, cum Scriptura tibi dicat: *Quia Lex per Moysen data est, gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est.*

14. Merrha fons amarissimus erat: misit in eum Moyses lignum, et dulcis est factus. Aqua enim sine prædicatione Dominicæ crucis ad nullos usus futuræ salutis est*: cum vero salutaris fuerit

* Videbitur forte cuipiam in ea sententia hic esse Ambrosius, ut aquam nisi prius oratione sanctificata sit, baptismo penitus inha-

crucis mysterio consecrata, tunc ad usum spiritalis lavacri et salutaris poculi temperatur. Sicut ergo in illum fontem Moyses misit lignum, hoc est, propheta; ita et in hunc fontem sacerdos prædicationem Dominicæ crucis mittit, et aqua fit dulcis ad gratiam.

15. Non ergo solis corporis tui credas oculis: magis videtur quod non videtur; quia istud temporale, illud æternum adspicitur, quod oculis non comprehenditur, animo autem ac mente cernitur.

16. Denique doceat te decursa Regnorum lectio. Naaman Syrus erat, et lepram habebat, nec ab ullo mundari poterat. Tunc ait puella ex captivis, quoniam esset propheta in Israel, qui posset eum a lepræ contagione mundare. Sumto, inquit, auro et argento, perrexit ad regem Israel. Qui cognita adventus ejus causa, scidit vestimenta sua, dicens quod tentaretur magis, cum de se ea quæ non essent potestatis regiæ, poscerentur: Elisæus autem regi intimavit ut ad se dirigeret Syrum, quo cognosceret quod esset Deus in Israel. Et cum venisset, mandavit ei ut septies mergeretur in Jordane fluvio.

17. Tunc ille secum tractare cœpit quod meliores aquas haberet patriæ suæ, in quibus se sæpe mersisset, et numquam a lepra esset ablutus; eoque revocatus non obediebat mandatis prophetæ: sed et admonitu et persuasionibus servulorum adquievit, ac mersit. Mundatusque illico intellexit non aquarum esse quod unusquisque mundatur, sed gratiæ.

18. Cognosce nunc quæ sit illa puella ex captivis junior, scilicet ex gentibus congregatio, id est, Ecclesia Domini depressa ante captivitate peccati, quando libertatem adhuc gratiæ non habebat; cujus consilio vanus ille populus nationum verbum audivit propheticum, de quo ante diu dubitavit: postea tamen ubi credidit exsequendum, ablutus est ab omni contagione vitiorum. Et ille quidem dubitavit, antequam sanaretur: tu jam sanatus es, et ideo dubitare non debes.

CAPUT IV.

Aquam non mundare sine Spiritu. Johannis testimonio et ipsis quibus idem sacramentum administratur, verbis declaratur. Quod etiam adscribitur significatum per Evangelicam piscinam, et paralyticum a Domino ibi sanatum: quo loco Spiritus sanctus in ejusdem Christi baptismo vere descendisse ostenditur, et quid in hoc mysterio intelligendum?

19. Immo tibi ante prædictum est, ut non hoc solum crederes quod videbas; ne forte et tu diceres: Hoc est illud magnum mysterium; quod *oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit?* Aquas video, quas videbam quotidie: istæ me habent mundare, in quas sæpe descendi, et numquam mundatus sum? Hinc cognosce quod aqua non mundat sine Spiritu.

20. Ideoque legisti quod tres testes in baptismate unum sunt, aqua, sanguis, et Spiritus; quia si unum horum detrahas, non stat baptismatis sacramentum. Quid est enim aqua sine cruce Christi? Elementum commune, sine ullo sacramenti effectu. Nec iterum sine aqua regenerationis mysterium est: *Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum Dei.* Credit autem etiam catechumenus in crucem Domini Jesu, qua et ipse signatur: sed nisi baptizatus fuerit in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, remissionem non potest accipere peccatorum, nec spiritualis gratiæ munus haurire.

21. Ergo ille Syrus septies mersit in Lege: tu autem baptizatus es in nomine Trinitatis, confessus es Patrem, recordare quid feceris, confessus es Filium, confessus es Spiritum sanctum. Tene ordinem rerum in hac fide, mundo mortuus es, et Deo resurrexisti. Et quasi in illo mundi consepultus elemento, peccato mortuus, ad vitam es resuscitatus æternam. Crede ergo quia non sunt vacuæ aquæ.

22. Ideo tibi dictum est: *Quia Ange-*

bilem existimarit. Sed observandum non hic agi de jure, ut aiunt, ac validitate: ac solum referri consuetudinem, et illi veterem figuram accommodari.

lus Domini descendebat secundum tempus in natatoriam, et movebatur aqua; et qui prior descendisset in natatoriam post commotionem aquæ, sanus fiebat a languore quocumque tenebatur. Hæc piscina in Hierosolymis erat, in qua unus annuus sanabatur: sed nemo ante sanabatur, quam descendisset Angelus. Ut esset indicium quia descenderat Angelus, movebatur aqua propter incredulos. Illis signum, tibi fides: illis Angelus descendebat, tibi Spiritus sanctus: illis creatura movebatur, tibi Christus operatur ipse Dominus creaturæ.

23. Tunc curabatur unus, nunc omnes sanantur: aut certe unus solus populus christianus; est enim in aliquibus et aqua mendax. Non sanat baptismus perfidorum*, non mundat, sed polluit. Judæus urceos baptizat et calices, quasi insensibilia vel culpam possint recipere, vel gratiam. Tu baptiza hunc calicem tuum sensibilem, in quo bona opera tua luceant, in quo gratiæ tuæ splendor fulgeat. Ergo et illa piscina in figura; ut credas quia in hunc fontem vis divina descendit.

24. Denique paralyticus ille exspectabat hominem. Quem illum, nisi Dominum Jesum natum ex Virgine: cujus adventu non jam umbra sanaret singulos, sed veritas universos? Iste est ergo qui exspectabatur ut descenderet, de quo dixit Deus Pater ad Johannem Baptistam: *Super quem videris Spiritum descendentem de cœlo, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.* De quo testificatus est Johannes dicens: *Quia vidi Spiritum descendentem de cœlo quasi columbam et manentem super eum.* Et hic quare Spiritus sicut columba descendit, nisi ut tu videres, nisi ut tu agnosceres columbam etiam illam quam Noe justus emisit ex arca, istius columbæ speciem fuisse, ut typum agnosceres sacramenti?

25. Et fortasse dicas: Cum illa vera columba fuerit quæ emissa est, hic quasi columba descenderit: quomodo illic speciem fuisse dicimus, hic veritatem; cum secundum Græcos in specie columbæ Spiritum descendisse sit scriptum? Sed quid tam verum quam divinitas quæ manet semper? Creatura autem non potest veritas esse, sed species, quæ facile solvitur atque mutatur. Simul quia eorum qui baptizantur, non in specie esse debeat, sed vera simplicitas. Unde et Dominus ait: *Estote astuti sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* Merito ergo sicut columba descendit, ut admoneret nos simplicitatem columbæ habere debere. Speciem autem et pro veritate accipiendam legimus et de Christo: *Et specie inventus ut homo;* et de Patre Deo: *Neque speciem ejus vidistis.*

CAPUT V.

Confirmatur adesse Christum in baptismate, atque adeo non considerandos ejus ministros. Demum confessio Trinitatis a baptizatis edi solita paucis expenditur.

26. Estne adhuc quod dubitare debeas, cum evidenter tibi clamet in Evangelio Pater, qui ait: *Hic est Filius meus in quo complacui?* Clamet Filius, super quem sicut columba se demonstravit Spiritus sanctus? clamet et Spiritus sanctus, qui sicut columba descendit? clamet David: *Vox Domini super aquas, Deus majestatis intonuit: Dominus super aquas multas?* Cum tibi Scriptura testetur quod ad Hierobaal preces ignis descenderit de cœlo, et rursus precante Elia, ignis sit missus qui sacrificium consecravit?

27. Non merita personarum consideres, sed officia sacerdotum. Et si merita spectes, sicut Eliam consideres: Petri

* Voce *perfidorum* primum intelligi possunt ii, qui fidem Christo de servandis ejus mandatis in baptismo datam fregerunt. Deinde strictius qui per hæresim a mystico Christi corpore sunt segregati. Postremo, qui oblatum fidei lumen repudiarunt. Primus sensus ut affingatur sancto Præsuli, nihil suadet. Quod autem ad acceptionem de Baptismo hæreticorum, ingentem olim fuisse super hac materia inter Cyprianum ac Stephanum controversiam nemo nescit: neque etiam quæ fuerit Cypriani Afrorumque sententia magis ignotum. Nedum autem hæc sententia Ambrosii quoque fuerit, certum est in eo loco, ipsa orationis serie, non de hæreticorum, sed de Judæorum aut etiam infidelium baptismis agi, quæ tertia acceptio est. Et porro Judæis ac etiam gentilibus baptizandi morem ante Christi tempora inolevisse nemo nescit.

quoque merita spectato, vel Pauli, qui acceptum a Domino Jesu hoc nobis mysterium tradiderunt. Ignis illis visibilis mittebatur, ut crederent : nobis invisibilis operatur, qui credimus : illis ad figuram, nobis ad commonitionem. Crede ergo adesse Dominum Jesum invocatum precibus sacerdotum, qui ait : *Ubi fuerint duo vel tres, ibi et ego sum;* quanto magis ubi est Ecclesia, ubi mysteria sua sunt, ibi dignatur suam impertire præsentiam?

28. Descendisti igitur, recordare quid responderis, quod credas in Patrem, credas in Filium, credas in Spiritum sanctum. Non habes illic : Credo in majorem et minorem et ultimum : sed eadem vocis tuæ cautione constringeris, ut similiter credas in Filium, sicut in Patrem credis : similiter in Spiritum sanctum credas, sicut credis in Filium; hoc solo excepto, quod in crucem solius Domini Jesu fateris tibi esse credendum.

CAPUT VI.

Egressis e fonte baptismatis quare unctio fiat in capite : cur etiam pedum lotio post baptismum; quæve peccata utrisque remittantur?

29. Post hæc utique adscendisti ad sacerdotem : considera quid sequutum sit. Nonne illud quod ait David : *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron?* Hoc est unguentum, de quo et Salomon ait : *Unguentum exinanitum est nomen tuum, propterea adolescentulæ dilexerunt te, et adtraxerunt te.* Quantæ hodie renovatæ animæ dilexerunt te, Domine Jesu, dicentes : *Adtrahe nos post te, in odorem vestimentorum tuorum currimus;* ut odorem resurrectionis haurirent?

30. Quare hoc fiat intellige, quia *oculi sapientis in capite ejus.* Ideo in barbam defluit, id est, in gratiam juventutis; ideo in barbam Aaron, ut fias electum genus, sacerdotale, pretiosum; omnes enim in regnum Dei et in sacerdotium ungimur gratia spiritali.

31. Adscendisti de fonte, memento Evangelicæ lectionis. Etenim Dominus noster Jesus in Evangelio lavit pedes discipulis suis. Quando venit ad Simonem Petrum, ait Petrus : *Non lavas mihi pedes in æternum;* non advertit mysterium, et ideo ministerium recusavit; quod gravari humilitatem servi crederet, si sibi obsequium Domini patienter admitteret. Cui respondit Dominus : *Si non lavero tibi pedes, non habebis partem mecum.* Quo audito, Petrus : *Domine, non tantum pedes,* inquit, *sed et manus et caput.* Respondit Dominus : *Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet : sed est mundus totus.*

32. Mundus erat Petrus, sed plantam lavare debebat; habebat enim primi hominis de successione peccatum : quando eum supplantavit serpens, et persuasit errorem. Ideo planta ejus abluitur, ut hæreditaria peccata tollantur; nostra enim propria per baptismum relaxantur*.

33. Simul cognosce mysterium in ipso humilitatis consistere ministerio; ait enim : *Si ego lavi vobis pedes dominus et magister; quanto magis et vos debetis lavare pedes invicem vobis?* Cum enim ipse auctor salutis per obedientiam nos redemerit; quanto magis nos servuli ejus humilitatis et obedientiæ exhibere debemus obsequium?

CAPUT VII.

Vestimentis candidis peccatorum ablutionem indicari : cujus opera ut Ecclesia se nigram atque decoram diceret, effectum est. Angelos nitorem ejus sicut et Dominicæ carnis miratos esse; quin immo ipsummet Christum sub variis figuris commendasse Sponsæ suæ formam : quorum in se mutui affectus describuntur.

34. Accepisti post hæc vestimenta candida, ut esset indicium quod exueris involucrum peccatorum, indueris innocentiæ casta velamina, de quibus dixit

* Cave credas in pedum ablutione a Domino discipulis facta, originalia peccata tolli. Hic enim nihil aliud indicatur, quam concupiscentia : quæ tametsi vere ac proprie in renatis non sit peccatum, tamen quia ex peccato est, et ad peccatum inclinat, dicitur peccatum ab Apostolo. Ut igitur hæc *hæreditaria peccata*, sive illud quod Petrus habebat primi hominis de successione peccatum tolleretur, in pedum lotione peculiarem gratiam conferri existimabat Ambrosius.

Propheta : *Adsperges me hyssopo, et mundabor : lavabis me, et super nivem dealbabor*. Qui enim baptizatur, et secundum Legem et secundum Evangelium videtur esse mundatus ; secundum Legem, quia hyssopi fasciculo Moyses adspergebat sanguinem agni : secundum Evangelium, quia Christi erant candida vestimenta sicut nix, cum resurrectionis suæ gloriam in Evangelio demonstraret. Super nivem ergo dealbatur, cui culpa dimittitur. Unde et per Esaiam Dominus ait : *Si fuerint peccata vestra sicut phœnicium, ut nivem dealbabo*.

35. Hæc vestimenta habens Ecclesia per lavacrum regenerationis adsumta, dicit in Canticis : *Nigra sum et decora, filiæ Hierusalem*. Nigra per fragilitatem conditionis humanæ, decora per gratiam : nigra, quia ex peccatoribus, decora fidei sacramento. Hæc vestimenta cernentes filiæ Hierusalem stupefactæ dicunt : *Quæ est hæc quæ adscendit dealbata?* Hæc erat nigra, unde nunc subito dealbata.

36. Dubitaverunt etiam Angeli cum resurgeret Christus, dubitaverunt Potestates cœlorum videntes quod caro in cœlum adscenderet. Denique dicebant : *Quis est iste Rex gloriæ?* Et cum alii dicerent : *Tollite portas Principis vestri, et elevamini portæ æternales, et introibit Rex gloriæ*; alii dubitabant dicentes : *Quis est iste Rex gloriæ?* In Esaia quoque habes dubitantes virtutes cœlorum dixisse : *Quis est iste qui adscendit ex Edom, rubor vestimentorum ejus ex Bosor, speciosus in stola candida?*

37. Christus autem videns Ecclesiam suam in vestimentis candidis, pro qua ipse, ut habes in Zachariæ libro prophetæ, sordida vestimenta susceperat, vel animam regenerationis lavacro mundam atque ablutam, dicit : *Ecce formosa es, proxima mea, ecce es formosa, oculi tui sicut columbæ*; in cujus specie Spiritus sanctus descendit de cœlo. Formosi oculi sicut columbæ ; quia in ejus specie Spiritus sanctus descendit de cœlo.

38. Et infra : *Dentes tui sicut grex tonsarum, quæ adscenderunt de lavacro, quæ omnes geminos creant, et infœcunda non est in eis; ut resticula coccinea labia tua*. Non mediocris ista laudatio. Primum dulci comparatione tonsarum; capras enim et in altis pasci sine periculo novimus, et in præruptis securas cibum capere : deinde cum tondentur, deonerari superfluis. Harum gregi comparatur Ecclesia, multas in se habens animarum virtutes, quæ per lavacrum superflua peccata deponant, quæ mysticam fidem et moralem gratiam deferant Christo, quæ crucem Domini Jesu loquantur.

39. In iis formosa est Ecclesia. Unde ad eam Verbum Deus dicit : *Tota formosa es, proxima mea; et reprehensio non est in te*; quia culpa demersa est. *Ades huc a Libano, Sponsa; ades huc a Libano; transibis, et pertransibis a principio fidei*; eo quod renuncians mundo transierit sæculum, pertransierit ad Christum. Et iterum dicit ad eam Deus Verbum : *Quid pulcra et suavis facta es, caritas, in deliciis tuis? Statura tua similis facta est palmæ, et ubera tua botris*.

40. Cui respondet Ecclesia : *Quis dabit te, frater, mihi lactentem ubera matris meæ? Inveniens te foris, osculabor te : et quidem non spernent me. Adsumam te, et inducam te in domum matris meæ, et in secretum ejus quæ concepit me. Docebis me*. Vides quemadmodum delectata munere gratiarum, ad interiora cupit mysteria pervenire, et omnes sensus suos consecrare Christo? Adhuc quærit, adhuc suscitat caritatem, et suscitari sibi eam poscit a filiabus Hierusalem, quarum gratia, hoc est, animarum fidelium, Sponsum in amorem sui uberiorem desiderat provocari.

41. Unde Dominus Jesus et ipse invitatus tantæ studio caritatis, pulcritudine decoris et gratiæ ; quod nulla jam in ablutis delicta sorderent, dicit ad Ecclesiam : *Pone me ut signaculum in cor tuum, ut sigillum in brachium tuum*, hoc est, decora es, proxima mea, tota formosa es, nihil tibi deest. *Pone me ut signaculum in cor tuum*; quo fides tua pleno fulgeat sacramento. Opera quoque tua luceant, et imaginem Dei præferant, ad cujus imaginem facta es. Caritas tua nulla persecutione minuatur,

quam multa aqua excludere, flumina undare non possint.

42. Unde repete quia accepisti signaculum spiritale, spiritum sapientiæ et intellectus, spiritum consilii atque virtutis, spiritum cognitionis atque pietatis, spiritum sancti timoris: et serva quod accepisti. Signavit te Deus Pater, confirmavit te Christus Dominus; et dedit pignus Spiritus in cordibus tuis, sicut Apostolica lectione didicisti.

CAPUT VIII.

De mystico Dominici altaris convivio: quod ne quispiam minoris faciat, ostenditur Synagogæ sacris antiquius esse; cum in sacrificio Melchisedech expressum fuerit: ipso autem manna longe præstantius, cum sit corpus Christi: ac inter utrumque perelegans comparatio instituitur.

43. His abluta plebs dives insignibus, ad Christi contendit altaria *, dicens: *Et introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat juventutem meam;* depositis enim inveterati erroris exuviis, renovata in aquilæ juventute, cœleste illud festinat adire convivium. Venit igitur, et videns sacrosanctum altare compositum **, exclamans ait: *Parasti in conspectu meo mensam.* Hanc loquentem inducit David dicens: *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam refectionis educavit me.* Et infra: *Nam etsi ambulem in medio umbræ mortis, non timebo mala; quoniam tu mecum es. Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt. Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum, et poculum tuum inebrians quam præclarum est?*

44. Nunc illud consideremus, ne quis forte visibilia videns (quoniam quæ sunt invisibilia, non videntur, nec possunt humanis oculis comprehendi) dicat forte: Judæis Deus manna pluit, pluit coturnices: Ecclesiæ autem illi dilectæ hæc sunt quæ præparavit; de quibus dictum est: *Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit, quæ præparavit Deus diligentibus eum?* Ergo ne quis hoc dicat, summo studio volumus comprobare quod et antiquiora sunt sacramenta Ecclesiæ quam Synagogæ, et præstantiora quam manna est.

45. Antiquiora docet lectio Genesis quæ decursa est; Synagoga enim ex lege Moysi principium sumsit: Abraham vero longe anterior, qui victis hostibus, et nepote proprio recepto, cum potiretur victoria; tunc illi occurrit Melchisedech, et protulit ea quæ Abraham veneratus accepit. Non Abraham protulit, sed Melchisedech; qui inducitur sine patre, sine matre, neque initium dierum, neque finem habens, similis autem Filio Dei: de quo ait Paulus ad Hebræos: *Quia manet sacerdos in perpetuum;* qui interpretatione latina dicitur rex justitiæ, rex pacis.

46. Non agnoscis quis iste sit? Potest homo esse rex justitiæ, cum ipse vix justus sit? Potest esse rex pacis, cum vix possit esse pacificus? Sine matre secundum divinitatem; quia ex Patre Deo genitus est, unius substantiæ cum Patre: sine patre secundum incarnationem, qui natus ex Virgine est: initium et finem non habens, quia ipse est initium et finis omnium, primus et novissimus. Non igitur humani, sed divini est muneris sacramentum quod accepisti, ab eo prolatum qui benedixit fidei patrem Abraham, illum cujus gratiam et gesta miraris.

47. Probatum est antiquiora esse Ecclesiæ sacramenta, nunc cognosce potiora. Revera mirabile est quod manna Deus pluerit patribus, et quotidiano cœli pascebantur alimento. Unde dictum est: *Panem Angelorum manducavit*

---

* Hic indicatur neophytorum a baptisterio ad altare, id est, ab infima Ecclesiæ parte ad sanctuarium, processus; ut ibi sancta pascerentur eucharistia. Hoc autem non fiebat sine pia quadam pompa, et plena majestatis. Singuli enim accensos cereos manu gerebant; cumque per totam octavam eodem ornatu accederent ad sacram synaxim, si quæ puellæ virginitatem in paschatis festo essent professæ, ipsæ etiam inter hos innocentes greges deducebantur.

** *Altare compositum*, hoc est, ornatum. Etenim jam a primo Ecclesiæ exordio in more fuit, ut altaria sacra bissinis pallis, velis, variis ex auro atque argento donariis, cereis, floribus denique exornarentur.

homo. Sed tamen panem illum qui manducaverunt, omnes in deserto mortui sunt : ista autem esca quam accipis, iste panis vivus qui descendit de cœlo, vitæ æternæ substantiam subministrat ; et quicumque hunc manducaverit, non morietur in æternum : et est corpus Christi.

48. Considera nunc utrum præstantior sit panis Angelorum, an caro Christi, quæ utique corpus est vitæ. Manna illud e cœlo, hoc supra cœlum : illud cœli, hoc Domini cœlorum : illud corruptioni obnoxium, si in diem alterum servaretur; hoc alienum ab omni corruptione, quod quicumque religiose gustaverit, corruptionem sentire non poterit. Illis aqua de petra fluxit, tibi sanguis e Christo : illos ad horam satiavit aqua, te sanguis diluit in æternum. Judæus bibit, et sitit : tu cum biberis, sitire non poteris : et illud in umbra, hoc in veritate.

49. Si illud quod miraris, umbra est; quantum istud est, cujus et umbram miraris? Audi quia umbra est quæ apud patres facta est : *Bibebant,* inquit, *de consequenti eos petra : petra autem erat Christus. Sed non in pluribus eorum complacitum est Deo; nam prostrati sunt in deserto.* Hæc autem in figura facta sunt nostra. Cognovisti præstantiora; potior est enim lux quam umbra, veritas quam figura, corpus auctoris quam manna de cœlo.

CAPUT IX.

Ne quis externa perculsus specie, in fide fluctuet, plurimis exemplis, quibus mutatam aut victam fuisse naturam constat, in medium allatis, e pane veram Christi carnem fieri evincit. Postremo nonnullis quæ ad effectus ejus utentium dispositiones ac similia pertinent, figurate propositis, tractatum claudit.

50. Forte dicas : Aliud video, quomodo tu mihi adseris quod Christi corpus accipiam? Et hoc nobis adhuc superest ut probemus. Quantis igitur utimur exemplis? Probemus non hoc esse quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit : majoremque vim esse benedictionis quam naturæ; quia benedictione etiam natura ipsa mutatur.

51. Virgam tenebat Moyses, projecit eam, et facta est serpens. Rursus prehendit caudam serpentis, et in virgæ naturam revertit. Vides igitur prophetica gratia bis mutatam esse naturam et serpentis et virgæ? Currebant Ægypti flumina puro aquarum meatu, subito de fontium venis sanguis cœpit erumpere ; et non erat potus in fluviis. Rursus a prophetæ prece cruor cessavit fluminum, aquarum natura remeavit. Circumclusus undique erat populus Hebræorum, hinc Ægyptiis vallatus, inde mari clausus ; virgam levavit Moyses, separavit se aqua, et in murorum specie congelavit, atque inter undas via pedestris apparuit. Jordanis retrorsum conversus contra naturam in sui fontis revertit exordium. Nonne claret naturam vel maritimorum fluctuum vel fluvialis cursus esse mutatam? Sitiebat populus patrum, tetigit Moyses petram, et aqua de petra fluxit. Numquid non præter naturam operata est gratia, ut aquam vomeret petra, quam non habebat natura? Merrha fluvius amarissimus erat, ut sitiens populus bibere non posset. Misit Moyses lignum in aquam, et amaritudinem suam aquarum natura deposuit, quam infusa subito gratia temperavit. Sub Elisæo propheta uni ex filiis prophetarum excussum est ferrum de securi, et statim mersum est. Rogavit Elisæum, qui amiserat ferrum : misit etiam Elisæus lignum in aquam, et ferrum natavit. Utique et hoc præter naturam factum cognoscimus, gravior est enim ferri species, quam aquarum liquor.

52. Advertimus igitur majoris esse virtutis gratiam quam naturam, et adhuc tamen propheticæ benedictionis numeramus gratiam? Quod si tantum valuit humana benedictio, ut naturam converteret, quid dicimus de ipsa consecratione divina, ubi verba ipsa Domini Salvatoris operantur? Nam sacramentum istud quod accipis, Christi sermone conficitur. Quod si tantum valuit sermo Eliæ, ut ignem de cœlo deponeret : non valebit Christi sermo, ut species mutet elementorum? De totius mundi operibus legisti : *Quia ipse dixit, et facta sunt :*

[illegible]

tem hiberunt; corpus enim Dei corpus est spiritale : corpus Christi corpus est divini Spiritus; quia Spiritus Christus,

ut legimus : *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus.* Et in Petri Epistola habemus : *Christus pro nobis mortuus est.* Denique cor nostrum esca ista confirmat, et potus iste lætificat cor hominis, ut Propheta memoravit.

59. Unde adepti omnia, sciamus regeneratos nos esse : nec dicamus, quomodo regenerati sumus? Numquid in ventrem matris nostræ introivimus, et renati sumus? non agnosco usum naturæ. Sed nullus hic naturæ ordo, ubi excellentia gratiæ est. Denique non semper usus naturæ generationem facit : generatum ex Virgine Christum Dominum confitemur, et naturæ ordinem denegamus. Non enim ex viro Maria concepit : sed de Spiritu sancto in utero accepit, ut dicit Matthæus : *Quia inventa est in utero habens de Spiritu sancto.* Si ergo superveniens Spiritus sanctus in Virginem, conceptionem operatus est, et generationis munus implevit : non utique dubitandum est quod superveniens in fontem, vel super eos qui baptismum consequuntur, veritatem regenerationis operetur.

DE FIDE

AD GRATIANUM AUGUSTUM

LIBRI QUINQUE *

LIBER PRIMUS.

PROLOGUS.

Gratianum ob ardorem discendæ fidei laudat Ambrosius, semet vero deprimit. Quamquam autem illum humana doctrina indigere neget, quippe qui a Deo ipso fuerit institutus; addit tamen eumdem hac sua pietate viam sibi ad victoriam munire. Tum difficultate operis insinuata, non tam rationem quam auctoritatem, maxime vero Nicæni concilii, sequuturum se profitetur.

1. REGINA Austri venit audire sapientiam Salomonis, ut in libro Regnorum legimus. Hiram quoque rex ad Salomonem misit, ut cognosceret eum. Tu quoque, sancte imperator Gratiane, veteris imitator historiæ, fidem meam audire voluisti. Sed non ego Salomon, cujus mireris sapientiam : neque tu unius gentis, sed totius orbis Augustus fidem libello exprimi censuisti : non ut disceres, sed ut probares.

2. Quid enim discas, imperator Auguste, quam ab ipsis incunabulis pio fovisti semper affectu? *Priusquam te*, inquit, *formarem in utero matris tuæ, novi te : et priusquam exires de vulva, sanctificavi te*. Sanctificatio ergo non traditur, sed infunditur; et ideo divina dona custodi : QUOD ENIM nemo te docuit, utique Deus auctor infudit.

3. Petis a me fidei libellum, sancte imperator, profecturus ad prælium; NOSTI ENIM fide magis imperatoris quam virtute militum quæri solere victoriam. Nam et Abraham trecentos decem et octo duxit ad bellum, et ex innumeris trophæa hostibus reportavit; signoque Dominicæ crucis * et nominis, quinque regum victriciumque turmarum subacto robore, et ultus est proximum, et fra-

---

* Cum Ecclesiam Mediolanensem Auxentius, pulso sancto præsule Dionysio, fretus Constantii Arriani imperatoris adminiculo, per vim occupasset, ac eam omni scelere lacerasset deformassetque; extra dubium est Ambrosium simul ac in hujus demortui locum electus fuit, nihil habuisse antiquius, quam ut ruinas sub tyrannica Arrianorum dominatione illatas repararet. Adspiravit tam piis conatibus divinus favor. Etenim licet a secularibus dignitatibus ad episcopalem esset translatus, illico tamen tantam sui admirationem concitavit, ut eum omnes spectarent quasi veritatis magistrum atque oraculum.

His motus Gratianus Cæsar cum in procinctu esset ut in Orientem proficisceretur, Valenti patruo suo contra Gothos bellum gerenti suppetias laturus, ab Ambrosio commentationem qua divinitas Christi adstrueretur, poposcit; ut illa se adversus Arrianam pestem in iisdem provinciis atrociter grassantem tamquam præsentaneo antidoto communiret. Ambrosius, laudata Imperatoris fide, lubentiori animo sese exhortationem ad fidem quam disputationem de fide scripturum fuisse professus, ejus tamen voluntati obtemperare ita voluit, ut paucis atque ex auctoritate Conciliorum, potissimum vero Nicæni, concertaret.

Itaque, opere in duos libros distributo, ne quam satietatem principi polemica disputatio adferret, illud haud mediocriter tractandi dexteritate et industria exhilarandum curaverat, et ad Imperatorem misit sub exitum anni 377, aut 378 initium.

* Signum crucis ponitur in littera de qua videsis tom. 1, p. 196, notam. Cujus quoque litteræ figuram habuit antiquitus hebraïca littera. Unde perspicuum est priscis Patribus persuasum neutiquam fuisse mysteria religionis ita litteris hebraicis Deum alligata voluisse, ut non etiam in græcis indicarentur, quemadmodum Domini crucem per elementum græcum T ab Ezechiele designari adserit Tertullianus lib. 3. *contra Marcionem*, cap. 22.

tris filium meruit et triumphum. Jesus quoque filius Nave hostes quos totius exercitus manu valida superare non poterat, septem tubarum sacerdotalium sono vicit, ubi ducem militiæ cœlestis agnovit. Ergo et tu vincere paras, qui Christum adoras : vincere paras, qui fidem vindicas, cujus a me libellum petisti.

4. Mallem quidem cohortandi ad fidem subire officium, quam de fide disceptandi; in altero enim religiosa confessio est, in altero incauta præsumtio : sed quoniam neque tu cohortatione indiges, neque ego excusandi liber, ubi pietatis officium est, audax negotium verecunda occasione suscipiam; ut de fide pauca disceptem, de testimoniis plura contexam.

5. De Conciliis id potissimum sequar, quod trecenti decem et octo sacerdotes*, tamquam Abrahæ electi judicio, consona fidei virtute victores, velut trophæum, toto orbe subactis perfidis, extulerunt; ut mihi videatur hoc esse divinum, quod eodem numero in Conciliis fidei habemus oraculum, quo in historia pietatis exemplum.

CAPUT I.

Catholicam fidem a gentilium, Judæorum, ac hæreticorum erroribus distinguit : expositoque vocum Dei et Domini significatu, personarum discrimen, et naturæ unitatem demonstrat : quam dum separant Arriani, non tres Deos tantum inducunt, sed etiam Trinitatis regnum destruunt.

6. ADSERTIO autem nostræ fidei hæc est, ut unum Deum esse dicamus : neque, ut gentes, Filium separemus : neque ut Judæi, natum ex Patre ante tempora, et ex Virgine postea editum denegemus : neque ut Sabellius**, Patrem confundamus et Verbum; ut eumdem Patrem adseramus et Filium : neque ut Photinus, initium Filii ex Virgine disputemus : neque ut Arrius, plures credendo et dissimiles potestates, plures deos gentili errore faciamus; quia scriptum est : *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est.*

7. Deus enim et Dominus nomen magnificentiæ, nomen est potestatis, sicut ipse dicit : *Dominus nomen est mihi.* Et sicut alibi Propheta adserit : *Dominus omnipotens nomen est ei.* Dominus ergo et Deus vel quod dominetur omnibus, vel quod spectet omnia, et timeatur a cunctis*.

8. Si ergo unus Deus, unum nomen, potestas una est Trinitatis. Denique ipse dicit : *Ite, baptizate gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. In nomine* utique, non in nominibus.

9. Ipse etiam dicit : *Ego et Pater unum sumus. Unum* dixit, ne fiat discretio potestatis et naturæ : *sumus* addidit, ut Patrem Filiumque cognoscas; quod perfectus Pater perfectum Filium genuisse credatur : et Pater et Filius unum sint, non confusione personæ, sed unitate naturæ.

10. Unum ergo Deum, non duos aut tres deos dicimus; ut impia Arrianorum hæresis dum criminatur, incurrit. Tres enim deos dicit, qui divinitatem separat

* In quo numero pauci Arriani, qui Synodo Nicænæ interfuere, non comprehenduntur.

** Præcipuarum hæresum in Trinitatem divinasque personas auctores memorat Ambrosius, Sabellium, Photinum atque Arrium. Primus errores Ptolemaide in urbe Pentapoleos circiter annum 257 spargere cœpit. Docebat autem in Deo unam tantum esse personam, sed tribus diversis nominibus eam efferri. Photinus ex Galatia provincia natus, Sirmicensis factus episcopus, cum doctrinam et eloquentiam singularem sibi comparasset, nova dogmata vulgare aggressus est anno circiter 343. Negabat porro Christum Maria priorem exstitisse, ex qua et Josepho ipsum conjugali congressu natum blasphemabat. Unde cum hic apud Ambrosium Photinus refertur dicere Dei Filium *ex Virgine* ortum cepisse, id per quamdam licentiam accipiendum est, ut cum Virgilius Egl. 6. Pasiphaen trium liberorum parentem virginem vocat, aut verius per antonomasiam, ut soliti nominis honore non privetur. Refert autem Epiphanius Photinum, cum urgeretur, dicere solitum : *Erat in Patre Verbum, sed nondum erat Filius... quod filius non existeret; sed id ipsum solum, cui filii nomen erat aliquando tribuendum,* etc. Quibus quidem videtur Verbi æternitatem divinitatemque non negare. De Arrio autem nihil dicimus, quippe cujus in toto hoc opere hæresis impugnetur.

* Quod ad etymologias, prima plana est : altera vero deducitur απο θεασθαι, *videre* : tertia demum a voce δεος quæ metum significat, quod Deus timorem incutiat : unde Petronius atque Statius, *Primus in orbe Deos fecit timor.*

Trinitatis; cum Dominus dicendo : *Ite, baptizate gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*, unius esse Trinitatem potestatis ostenderit. Nos Patrem et Filium et Spiritum sanctum confitemur; ita ut in Trinitate perfecta et plenitudo sit divinitatis, et unitas potestatis.

11. *Omne regnum in se divisum facile destruetur*, Dominus hoc dicit. Non ergo divisum est regnum Trinitatis. Si ergo divisum non est, unum est; quod enim unum non est, divisum est. Tale ergo regnum esse cupiunt Trinitatis, quod divisione sui facile destruatur *. Immo quia non potest destrui, constat non esse divisum. Non enim dividitur unitas, nec scinditur; et ideo nec corruptelæ subditur, nec ætati.

CAPUT II.

Imperatorem ad fidei zelum exhortatus, ab ea quæ Christo cum Patre inest, voluntatis atque operationis unitate ipsum Deum esse ostendit. Quapropter expositis divinis adtributis, eadem Christo etiam convenire affirmat : cujus præterea varias appellationes prosequutus, iis substantialem unitatem personalemque distinctionem probari docet : tum exemplis aliquot ad explicandam unitatem illam adductis, negat aliter Dei unitatem defendi posse.

12. Non *quicumque*, inquit, *mihi dicit : Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum*. Non ergo perfunctoria fides debet esse, imperator Auguste; scriptum est enim: *Zelus domus tuæ comedit me*. Itaque fideli spiritu et mente devota Jesum Dominum invocemus, Deum esse credamus; ut in nomine ejus quidquid a patre petimus, impetremus. Pater enim se per Filium vult rogari, Filius vult rogari Patrem.

13. Concordat pietatis gratia, nec virtutis facta discordant. Quæcumque enim Pater facit, eadem et Filius facit similiter. Et similiter facit, et eadem facit Filius : sed vult rogari Patrem in eo, quod ipse facturus est; uti non impossibilitatis indicium, sed unitatem potestatis agnoscas. Jure igitur adorandus atque venerandus est Dei Filius, qui mundum divinitate sua condidit, et nostrum pietate sua informavit affectum.

14. Et ideo bonum Deum, sempiternum, perfectum, omnipotentem, verum debemus credere, ut in Lege accepimus et prophetis, scripturisque divinis cæteris, quia sine his Deus non est. Non potest enim bonus non esse, qui Deus est, cum in natura Dei plenitudo bonitatis sit : neque ex tempore Deus potest esse, qui fecit tempora : neque potest imperfectus Deus esse; qui enim minor est, imperfectus utique est, cui desit aliquid, quo majori possit æquari. Hæc igitur fidei prædicatio : Deus malus non est, Deo impossibile nihil est : Deus temporalis non est, Deus minor non est. Si fallor, redarguant.

15. Quia igitur Deus Christus : et bonus utique, et omnipotens, et sempiternus, et perfectus, et verus est; hæc enim in natura divinitatis sunt. Aut igitur negent naturam divinitatis in Christo, aut quæ divinæ naturæ sunt, Deo negare non possunt.

16. Certe ne quis possit errare, sequatur ea quibus scriptura sancta, ut intelligere possimus Filium, significavit. Verbum dicitur, Filius dicitur, Dei virtus dicitur, dicitur Dei sapientia. Verbum, quia immaculatus : virtus, quia perfectus : Filius, quia genitus ex Patre : sapientia, quia unum cum Patre, unum æternitate, unum divinitate. Non enim Pater ipse, qui Filius : sed inter Patrem et Filium generationis expressa distinctio est; ut ex Deo Deus, ex manente manens, plenus e pleno sit.

17. Non sunt igitur hæc nuda nomina, sed operatricis virtutis indicia; est enim plenitudo divinitatis in Patre, est plenitudo divinitatis in Filio, non discrepans, sed una divinitas. Nec confusum, quod unum est : nec multiplex, quod indifferens.

18. Etenim si omnium credentium, sicut scriptum est, erat anima una et cor unum : si omnis qui adhæret Domino, unus spiritus est, ut Apostolus dixit : si vir et uxor in carne una sunt : si omnes homines, quantum ad naturam

* Divisa videlicet natura dividitur quoque potestas, ac proinde minor fit. Hinc illud celebre dictum Tertulliani : *Deus, si non unus est, non est.*

pertinet, unius substantiæ sumus : si hoc de humanis Scriptura dicit, quia multi unum sunt; quorum nulla potest esse cum divinis comparatio; quanto magis Pater et Filius divinitate unum sunt, ubi nec substantiæ nec voluntatis ulla est differentia?

19. Namque aliter quomodo unum Deum dicemus? Diversitas plures facit, unitas potestatis excludit numeri quantitatem; quia unitas numerus non est, sed hæc omnium ipsa principium est.

CAPUT III.

Patris ac Filii unitatem Scripturæ testimoniis probat, et primo Esaiæ locum aliorum comparatione ita illustrat, ut nullam a Patris natura in Filio inesse differentiam adstruat, nisi quantum ad carnem; ac proinde unam utriusque deitatem esse. Quod ubi auctoritate Baruch confirmatum est, fidem prophetis hac in re habendam tradit.

20. Quantam vero scriptura divina Patris et Filii secundum divinitatem expresserit unitatem, prophetica testantur oracula. Sic enim dicit Dominus sabaoth : *Laboravit Ægyptus, et mercatus Æthiopum et Sebaim : viri excelsi ad te transibunt, et tui erunt servi, et post te sequentur alligati vinculis, et adorabunt te, et in te deprecabuntur; quoniam in te est Deus, et non est Deus præter te. Tu enim es Deus, et nesciebamus, Deus Israel.*

21. Audi propheticam vocem : *In te*, inquit, *est Deus, et non est Deus præter te.* Quomodo hoc secundum Arrianos convenit? Necesse est negent aut Patris aut Filii divinitatem, nisi ejusdem divinitatis crediderint unitatem.

22. *In te*, inquit, *est Deus;* quoniam in Filio Pater. Scriptum est enim : *Pater qui in me manet, ipse loquitur*, et : *Opera quæ ego facio, et ipse facit.* Sed et alibi in Patre Filius est, qui dicit : *Ego in Patre, et Pater in me est.* Dissolvant si possunt hanc naturæ proprietatem, et operis unitatem.

23. Deus igitur in Deo est, sed non duo dii : scriptum est enim, quia *unus Deus* : et Dominus in Domino, sed non duo domini; quia æque scriptum est : *Nolite duobus dominis servire.* Et Lex dicit : *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est.* Et utique in eodem est Testamento : *Pluit Dominus a Domino. Dominus*, inquit, *a Domino pluit :* Sic et in Genesi habes : *Et dixit Deus, et fecit Deus;* et infra : *Et fecit Deus hominem ad imaginem Dei;* sed tamen non duo dii, sed unus Deus fecit. Utrobique igitur unitas operationis servatur et nominis. Nam utique cum legimus, Deus ex Deo, non duos deos dicimus.

24. Denique habes in Psalmo quadragesimo quarto, quod et Deum Patrem dixit Propheta, et Deum Filium declaravit, dicens : *Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi;* et infra : *Unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Deus est qui ungit, et Deus qui secundum carnem ungitur Dei Filius. Denique quos habet unctionis suæ Christus nisi in carne consortes? Vides igitur quia Deus a Deo unctus : sed in adsumtione naturæ unctus humanæ Dei Filius designatur, nec Legis forma violatur.

25. Et hic ergo cum dicitur : *Pluit Dominus a Domino,* unitatem divinitatis agnosce. Operationis enim unitas non facit pluralem divinitatem, sicut ipse Dominus ostendit, dicens : *Credite mihi, quia ego in Patre, et Pater in me : alioquin vel propter opera ipsa credite.* Et hic advertimus quod unitatem divinitatis per unitatem operum designaverit.

26. Ut autem una deitas et Patris et Filii, et una dominatio probaretur; ne gentilis aut Judaicæ impietatis incurreremus errorem, providens Apostolus, quid sequi deberemus ostendit dicens : *Unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso : et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum.* Sicut enim unum dicendo Dominum Jesum Christum, Patrem dominum non negavit; ita unum dicendo Deum Patrem, æque a deitatis veritate nec Filium separavit. Unde nec pluralitatem divinitatis, sed unitatem potestatis ostendit; quia et in dominatione divinitas, et in divinitate dominatus est; sicut scriptum est : *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus, ipse fecit nos, et non ipsi nos.*

27. *In te* igitur *est Deus*, per unitatem

naturæ : et non est Deus præter te, per proprietatem substantiæ, repulsa differentia.

28. In Hieremiæ quoque libro unum Deum Scriptura dicit, et tamen et Patrem et Filium confitetur. Itaque sic habes : *Hic Deus noster, et non reputabitur alius ad eum. Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.*

29. De Filio dicit : Ipse enim est *cum hominibus conversatus*; et dicit : *Hic Deus noster, et non æstimabitur alius ad eum.* Quid discutimus eum, de quo tantus dicit propheta, quod ad eum non possit alius æstimari? Quæ enim potest esse alia æstimatio, ubi deitatis unitas est? Confitebatur hoc populus in periculis constitutus : nesciebat serere quæstiones qui religionem timebat.

30. Adesto, sancte Spiritus, prophetis tuis, quibus inesse consuesti, quibus credimus. Si prophetis non credimus, sapientibus credam hujus mundi? Sed ubi sapiens, ubi scriba? Rusticus noster * cum ficus insereret, invenit quod philosophus ignoravit. Quæ stulta sunt enim hujus mundi, elegit Deus, ut confundat quæ sunt fortia. Credimus Judæis; quia notus aliquando in Judæa Deus? Sed hoc ipsum negant propter quod credimus; quia non norunt Patrem, qui Filium negaverunt.

CAPUT IV.

Argumentis aliquot ad probandam Dei unitatem collectim propositis, in tribus magorum muneribus Christi divinitatem humanitatemque adumbratas ostendit; non secus ac in Angelo cum tribus pueris inter flammas deambulante, divinitatis ac trinitatis veritatem.

31. Unum Deum communis natura testatur; quia unus est mundus. Unum Deum fides significat; quia una fides novi et veteris Testamenti. Unum Spiritum sanctum testificatur gratia; quia unum baptisma in nomine Trinitatis est. Unum Deum prophetæ dicunt, Apostoli audiunt. Unum Deum Magi crediderunt, et aurum, thus et myrrham supplices ad Christi cunabula detulerunt, auro regem fatentes, ut Deum thure venerantes. Thesaurus enim regni, sacrificium Dei, myrrha est sepulturæ.

32. Quid igitur voluerunt sibi mystica munera inter abjecta præsepia; nisi ut intelligeremus in Christo differentiam divinitatis et carnis? Ut homo cernitur, ut Dominus adoratur : jacet in pannis, sed fulget in stellis : cunæ nascentem indicant, et stellæ dominantem : caro est quæ involvitur : divinitas, cui ab Angelis ministratur. Ita nec dignitas naturalis majestatis amittitur, et adsumtæ carnis veritas comprobatur.

33. Hæc est fides nostra. Sic se Deus cognosci voluit ab omnibus, sic tres pueri crediderunt, nec incendia circumjecta senserunt; cum infidos noxius ignis exureret, et fidelibus innoxia flamma roraret, quibus aliorum incendia refrigerabant; quia merito fidei perdiderat suam pœna naturam. Aderat enim in specie Angeli qui monebat ut in numero Trinitatis, unius esset laudatio potestatis *. Benedicebatur Deus, videbatur in Angelo Dei Filius, sancta et spiritalis in pueris gratia loquebatur.

CAPUT V.

Arrianorum variæ in Christum blasphemiæ referuntur, quibus antequam respondeatur, monentur catholici caveant a sophismatis philosophorum; eo quod scilicet in illis hæretici spem præcipuam collocarent.

34. Nunc consideremus quas Arriani de Dei Filio inferant quæstiones.

35. Dissimilem Patri dicunt esse Dei Filium. Hoc si homini objiciatur, injuria est.

* Non alium rusticum designat Ambrosius, quam Hieremiam : alludit enim ad ficuum calathos, de quibus apud eumdem, cap. 24, 1 et seq.

* Sensus est Angelum indicasse in tribus pueris divinarum personarum trinitatem significatam, non secus ac in se qui unus erat, indicabatur unitas potestatis seu naturæ. namque hæ voces promiscue ponuntur ab Ambrosio in hoc Opere. Quod autem docetur in Angelo exstitisse Dei Filium ; ea sententia non unius Ambrosii est, verum etiam non paucorum e priscis Patribus.

36. Ex tempore cœpisse dicunt Dei Filium; cum conditor ipse sit temporum. Homines sumus, et esse nolumus temporales. Ex tempore cœpimus, et sine tempore futuros esse nos credimus. Fieri nos optamus æternos, et quomodo negare possumus Dei Filium sempiternum, quem sempiternum docet atque demonstrat natura, non gratia?

37. Creatum dicunt. Quis auctorem inter opera sua deputet, ut videatur id esse quod fecit?

38. Bonum negant. Sacrilega vox ipsa se damnat, ut indulgentiam sperare non possit.

39. Negant verum Dei Filium, negant omnipotentem; cum fateantur omnia facta per Filium, omnia creata per Dei esse virtutem. Quid est enim virtus, nisi perfecta natura?

40. Negant etiam divinitate unum esse cum Patre. Deleant ergo Evangelium, deleant Christi vocem. Ipse enim dixit: *Ego et Pater unum sumus*. Non ego hoc dico, Christus dixit. Numquid fallax, ut mentiretur? Numquid impius, ut quod non erat usurparet? Sed singula suis locis plenius digerentur.

41. Nunc quoniam hæreticus dicit esse dissimilem, idque versutis disputationibus adstruere nititur, dicendum est nobis quod scriptum est: *Cavete ne quis vos deprædetur per philosophiam, et inanem seductionem secundum traditionem hominum, et secundum elementa hujus mundi, et non secundum Christum; quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*.

42. Omnem enim vim venenorum suorum in dialectica disputatione constituunt, quæ philosophorum sententia definitur non adstruendi vim habere, sed studium destruendi. Sed non in dialectica complacuit Deo salvum facere populum suum: *Regnum enim Dei in simplicitate fidei est, non in contentione sermonis*.

CAPUT VI.

Christum Patri dissimilem non esse probaturus, memoratis celebrioribus Arrianorum ducibus, quam male inter eos conveniat, aperit, atque adversus eos, tamquam in monstra quædam, præsidium Scripturarum ostendit.

43. Dissimilem igitur dicunt esse: nos negamus; immo potius horremus hanc vocem. Sed nolo argumento credas, sancte Imperator, et nostræ disputationi: Scripturas interrogemus, interrogemus apostolos, interrogemus prophetas, interrogemus Christum. Quid multa? Patrem interrogemus, cujus honori studere se dicunt, si Filius degener judicetur *. Sed non est honorificentia boni Patris Filii injuria. Non potest bono Patri placere, si Filius degenerasse potius a Patre, quam Patrem æquasse credatur.

44. Da veniam, sancte Imperator, si ad ipsos paulisper verba converto. Sed quem potissimum legam Eunomiumne, an Arrium vel Aetium ejus magistros **?

---

* *Degener* ab Ambrosio passim in his libris ille dicitur, qui a principio suo non tantum perfectione sed etiam natura et substantia desciscit.

** Aetius quem atheum vulgo nuncupabant, cum, Epiphanio teste, litteras ad usque provectam ætatem ignorasset, operam dedit dialecticæ. Præcipua ejus doctrina in Aristotelicis categoriis posita erat, ac totos dies in divinis rebus per syllogismos geometricasque regulas tractandis, definiendis, dividendis terebat. Venit Alexandriam post intrusum in sedem patriarchalem Georgium, a quo etiam ad obeunda munia ecclesiastica videtur admissus; unde forsitan eum Athanasius putavit a Georgio diaconum ordinatum, cum tamen eum ordinem ab eunucho Leontio Antiochiæ Arrianorum episcopo accepisset. Is rotunde affirmabat Filium Patri ἀνόμοιον esse, hoc est, dissimilem; unde sectatores ejus, qui nonnumquam ab auctoris nomine dicebantur Aetiani, frequentius Anomœi vocitabantur. Aetium reliqui Arriani exagitarunt, non quod diversa ille sentiret, sed quod mentem suam simplicius patefaciens, blasphemiis suis toti factioni conflabat invidiam. Itaque relegatus fuit a Constantio Ambladam in finibus Pisidiæ ac Phrygiæ sitam, ubi libellum 300 argumentis aut verius paralogismis fœtum vulgavit.

Eunomius magistrum habuit Aetium, quem cum Alexandriam anno 356 convenisset, eumdem anno 358 Antiochiam ad Eudoxium proficiscentem comitatus est. Factus haud multo post ex Aetii notario Cyzicensis episcopus, tanta vehementia prædicavit errores suos, ut Eudoxius in Concilio, jubente imperatore, Constantinopoli habito illum exuere dignitate sua coactus fuerit. Igitur abdicatus episcopatu Eunomius, ordinatis episcopis ac presbyteris,

[illegible] perfidia [illegible] majestate non [illegible], [illegible] : non dissimilis [illegible], sed [illegible]. Cur enim [illegible] non intelligo.

45. [illegible] personam defugiunt, sed ejus perfidiam [illegible] impietatem [illegible]. [illegible] perfidiam [illegible], quae [illegible] scripserit. Magna caecitas [illegible]! Auctorem probant, consortium refugiunt. Itaque nunc in plures sese diversere formas. Alii Eunomium, vel Aetium, alii Palladium, vel Demophilum atque Auxentium, vel perfidiae hujus haeredes sequuntur, alii diversos. Numquid divisus est Christus? Sed qui eum a Patre dividunt, ipsi se sciderunt.

46. Et ideo quoniam communiter adversus Ecclesiam Dei, quibus inter se ipsos non convenit, conspirarunt, communi nomine haereticos, quibus respondendum est, nominabo. Haeresis enim, velut quaedam Hydra fabularum, vulneribus suis crevit : et dum saepe reciditur, pullulavit, igni debita, incendioque peritura : aut velut quaedam monstruosi Scylla portenti in varias formas distincta perfidiae, velut supervacuum Christianae sectae nomen obtendit : sed quos in illo impietatis suae freto miseros inter naufragia fidei reperit fluctuantes, belluinis succincta prodigiis, tetri dogmatis saevo dente dilacerat.

47. Cujus speluncam, sancte Imperator, ut ferunt nautae, caecis latebris inhorrentem, omnemque ejus viciniam caeruleis canibus inter perfidiae saxa resonantem, clausa quodammodo praeterire aure debemus. Scriptum est enim : *Sepi aures tuas spinis*. Et alibi : *Videte canes, videte malos operarios*. Et iterum : [illegible] haereticum hominem [illegible] devita, sciens quia subversus est [illegible] sua judicio condemnatus. Itaque [illegible] gubernatores [illegible] praeternavigare [illegible], [illegible].

CAPUT VII.

Ex Paulo, prophetis atque Evangelio Christus asseritur Patri similis [illegible].

48. Apostolus dicit imaginem Patris Christum esse, ait enim quod ipse sit imago Dei invisibilis, primogenitus universae creaturae. Primogenitus, inquit, non primo creatus : ut et genitus pro natura, et primus pro perpetuitate credatur. Alibi quoque Apostolus asseruit quod ipsum posuit haeredem omnium, *per quem fecit et saecula, qui est splendor gloriae, et character substantiae ejus*. Imaginem Apostolus dicit, et Arrius dicit esse dissimilem : cur imago, si similitudinem non habet? In picturis homines nolunt esse dissimiles, et Arrius dissimilem Patrem contendit Filio, et vult ut Pater dissimilem genuerit sui, quasi impotens qui generare similem non potuerit.

49. Prophetae dicunt : *In lumine tuo videbimus lumen*. Prophetae dicunt : *Splendor est enim lucis aeternae, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius*. Vide quanta dicantur. *Splendor*; quod claritas paternae lucis in Filio sit : *speculum sine macula*; quod Patre videatur in Filio : *imago bonitatis*; quod non corpus in corpore, sed virtus in Filio tota cernatur. *Imago* docet non esse dissimilem, *character* expressum esse significat, *splendor* signat aeternum. Imago utique non vultus est corporalis, non fucis composita, non ceris : sed simplex de Deo, egressa de Patre, expressa de fonte.

50. Per hanc imaginem Philippo Patrem Dominus demonstravit, dicens : *Philippe, qui me videt, videt et Patrem. Et quomodo tu dicis : Ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est?* Videt enim in imagine

successionem fecit; licet non videatur nisi sub Joviani imperio palam Eudoxio amicitiam renunciasse. Qui non ignorabant in eadem opinione utrumque esse episcopum, quod Eudoxius per ignaviam defecisset ab Eunomio indignum rati, cum hujus factione sub Eunomianorum vocabulo coiverunt. Ex his fuere Georgius Alexandrinus, Acacius Caesariensis, aliique plures orientales episcopi; et inter occidentales qui Arrianis partibus nomen dederunt, prope universi. Eos vero caeteri Arriani ac Semiarriani rejiciebant.

Patrem, qui videt in Filio. Vides quam imaginem dicat? Imago ista veritas est, imago ista justitia est, imago ista Dei virtus est : non muta; quia Verbum est : non insensibilis, quia sapientia est : non inanis; quia virtus est : non vacua; quia vita est : non mortua: quia resurrectio est. Vides ergo quia dum imago dicitur, Patrem significat esse cujus imago sit Filius; quia nemo potest ipse sibi imago sua esse.

51. Plura possem de Filii testimoniis dicere, sed ne forte ipse sibi nimium favisse dicatur, Patrem interrogemus. Nempe ipse dixit : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Pater Filio dicit : *Ad imaginem et similitudinem nostram;* et tu dissimilem Filium Dei dicis?

52. Johannes dicit : *Dilecti, filii Dei sumus, et nondum apparet quid erimus : scimus quia si revelatum fuerit; similes ei erimus.* O improvida amentia! o impudens pervicacia! Homines sumus, et in quo possumus, ad similitudinem Dei erimus; et similem audemus Dei Filium denegare?

53. Ergo Pater dixit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* In principio ipsius mundi Patrem et Filium esse audio, et unum opus cerno. Audio loquentem, agnosco facientem : sed et Patris et Filii unam imaginem, unam similitudinem lego. Similitudo hæc non diversitatis, sed unitatis est. Quod igitur tibi usurpas, Filio Dei derogas; cum utique nisi per imaginem Dei, ad imaginem Dei esse non possis.

CAPUT VIII.

Ex probata Filii cum Patre similitudine, eumdem æternum etiam esse haud ægre demonstrari, quod nihilominus adstruitur e prophetia Esaiæ, ac Johannis Evangelio; cujus ultimi auctoritate obrui hæresiarchæ declarantur.

54. CLARET igitur non esse dissimilem, et ideo proclivior via est, ut etiam sempiternum esse fateamur, cum similis sempiterni utique sempiternus sit. Si autem Patrem sempiternum dicimus, et hoc idem Filium denegamus, dicimus esse dissimilem; sempiterno enim temporale dissimile est. Clamat Propheta sempiternum, clamat et Apostolus sempiternum : plenum est vetus Testamentum testimoniis Filii sempiterni, plenum est novum.

55. Ordinem ergo teneamus. Scriptum est in veteri Testamento, ut vel unum de pluribus dicam : *Ante me non fuit alius Deus, et post me non erit.* Nihil ergo argumentabor, te ipsum interrogo. Quis hoc dicit, Pater, an Filius? Utrum dixeris, eo te convinci intelliges : vel si credas, doceri? Quis ergo hoc dicit, Pater, an Filius? Si Filius : *Ante me,* inquit, *non fuit alius Deus :* si Pater : *Post me,* inquit, *non erit.* Hic priorem, ille posteriorem non habet : invicem in se et Pater in Filio, et Filius in Patre cognoscitur. Cum enim Patrem dixeris, ejus etiam Filium designasti; quia nemo ipse sibi pater est : cum Filium nominas, etiam Patrem ejus fateris; quia nemo ipse sibi filius est. Itaque nec Filius sine Patre, nec Pater potest esse sine Filio. Semper igitur Pater, semper et Filius.

56. *In principio* enim *erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum; hoc erat in principio apud Deum. Erat,* inquit, *apud Deum. Erat, erat, erat, erat :* ecce quater erat. Ubi impius invenit quod non erat? Alibi quoque Johannes in epistola sua dicit : *Quod erat in principio;* indefinite tenditur, *erat :* quidquid excogitaveris, erat Filius.

57. Omnes autem hæreses hoc capitulo brevi piscator noster exclusit. Quod enim erat in principio, non includitur tempore, non principio prævenitur. Ergo Arrius conticescat. Quod autem erat apud Deum, non permixtione confunditur : sed manentis Verbi apud Patrem solida perfectione distinguitur, ut Sabellius obmutescat. *Et Deus erat Verbum.* Non ergo in prolatione sermonis hoc Verbum est, sed in illa cœlestis designatione virtutis, ut confutetur Photinus. Quod vero erat in principio apud Deum, sempiternæ divinitatis in Patre et Filio inseparabilis unitas edocetur, ut erubescat Euno-

mius. Postremo cum omnia per ipsum facta dicantur, ipse conditor novi utique Testamenti et veteris designatur; ut Manichæus locum tentationis habere non possit. Ita piscator bonus intra unum omnes rete conclusit; ut faceret inhabiles fraudi, quamvis essent inutiles captioni.

CAPUT IX.

Hæreticos interrogat Vir sanctus, ostensoque illorum responsione, qua Filium omni quidem tempore priorem, Patre autem posteriorem esse affirmabant, in Deum induci mutationem, æternitatem utrique personæ tribuendam colligit.

58. Dic mihi, hæretice, dat enim veniam clementissimus Imperator, ut te non colloquendi studio, nec audiendi cupiditate, sed exponendi gratia, paulisper alloquar : dic mihi, inquam, fuitne aliquando tempus quo omnipotens Deus Pater non erat, et Deus erat? Tempus, inquis, non adstruo. Bene et argute. Si enim tempus dixeris, te ipse convinces : quia necesse est adseras fuisse tempus ante Filium, cum Filius temporis auctor sit et creator; non potest enim post opus suum ipse cœpisse : necesse est igitur auctorem operis sui esse fatearis.

59. Ante tempora, inquis, non nego Filium : sed cum Filium dico, ostendo priorem Patrem, quia Pater, inquis, Filio prior. Quid est hoc? Negas esse tempus ante Filium, et tamen nescio quid ante Filium vis præcessisse, quod temporis sit; et ostendis media nescio quæ molimina fuisse generandi, in quo generationem Patris significas temporalem. Nam si Pater esse cœpit; Deus ergo primo erat, postea Pater factus est. Quomodo ergo immutabilis Deus? Si enim ante Deus, postea Pater : utique generationis accessione mutatus est.

60. Sed avertat Deus hanc amentiam; nos enim ad impietatem eorum redarguendam, hanc retulimus quæstionem. Pia namque mens generationem sine tempore adserit; ut et sempiternum Patrem cum Filio dicat, nec aliquando adserat esse mutatum.

61. Jungat igitur honorificentia Patri Filium, quem divinitas junxit : non separet impietas, quem generationis proprietas copulavit. Honorificemus Filium, ut honorificemus et Patrem, sicut et in Evangelio scriptum est. Sempiternitas Filii paternæ majestatis insigne est. Si iste non semper fuit, ergo ille mutatus est : sed semper fuit Filius, ergo nec Pater aliquando mutatus est; quia immutabilis semper est. Itaque videmus quod illi qui volunt negare Filium sempiternum, volunt Patrem docere esse mutatum.

CAPUT X.

Ubi Christi æternitatem confirmavit ex Apostolo, divinam generationem non ad humanæ modulum exigendam, aut curiosius excutiendam; at declinatis quæ hinc nascuntur difficultatibus, quidquid more corporeo de hac generatione dicitur, spiritali sensu intelligendum esse declarat.

62. Accipe aliud quo clareat Filium sempiternum. Apostolus dicit quod Dei sempiterna virtus sit atque divinitas : virtus autem Dei Christus; scriptum est enim Christum esse Dei virtutem, et Dei sapientiam. Ergo si Christus est Dei virtus, quia virtus Dei sempiterna : sempiternus igitur et Christus.

63. Non ergo ex usu generationis humanæ calumniam, hæretice, struas; neque ex nostro sermone componas. Neque enim angustis sermonibus nostris immensæ magnitudinem possumus divinitatis includere, cujus magnitudinis non est finis. Namque hominis generationem si definire contendas, tempus ostendis : generatio autem divina supra omnia est : late patet, supra omnes cogitationes adscendit et sensus. Scriptum est enim : *Nemo venit ad Patrem, nisi per me.* Quidquid igitur de Patre cogitaveris, quamlibet ejus æternitatem, non potes de eo aliquid nisi per Filium cogitare : nec potest ullus ad Patrem nisi per Filium transire sensus. *Hic est*, inquit, *Filius meus dilectissimus. Est*, inquit, qui quod est, semper est. Unde et David : *In æternum*, inquit, *Domine, permanet Verbum tuum in cœlo.* Quod enim manet, nec substantia, nec æternitate deficit.

64. Quæris a me quomodo Filius sit, si non priorem habeat Patrem? Quæro item abs te, quando aut quomodo Filium putes esse generatum? Mihi enim impossibile est generationis scire secretum : mens deficit, vox silet, non mea tantum, sed et Angelorum. Supra Potestates, supra Angelos, supra Cherubim, supra Seraphim, supra omnem sensum est; quia scriptum est : *Pax autem Christi quæ est supra omnem sensum.* Si pax Christi supra omnem sensum est, quemadmodum non est supra omnem sensum tanta generatio?

65. Tu quoque manum ori admove, scrutari non licet superna mysteria. Licet scire quod natus sit : non licet discutere quemadmodum natus sit. Illud negare mihi non licet, hoc quærere metus est. Nam si Paulus ea quæ audivit raptus in tertium cœlum, ineffabilia dicit; quomodo nos exprimere possumus paternæ generationis arcanum, quod nec sentire potuimus, nec audire?

66. Verum si me ad consuetudinem trahis generationis humanæ ut Patrem dicas priorem; vide utrum ad generationem Dei terrenæ generationis exempla conveniant. Si secundum hominem loquamur, negare non poteris priores esse in homine patris quam filii passiones. Prior crevit, prior senuit; prior doluit, prior flevit. Si igitur hic tempore minor, ille antiquior passione. Si hic generationis incurrit ætatem, nec ille generandi evasit pudorem.

67. Quid te ista quæstionum tormenta delectant? Audis Dei Filium : aut dele nomen, aut agnosce naturam. Audis uterum, agnosce generationis perspicuæ veritatem. Audis cor, Verbum intellige. Audis dexteram, agnosce virtutem. Audis os, agnosce sapientiam. Non hæc sunt in Deo corporaliter æstimanda. Incomprehensibiliter generatur Filius : impassibiliter generat Pater; et tamen ex se generavit, et ante omnem intellectum generavit Deus verus Deum verum. Pater diligit, et tu discutis : Pater complacet, et tu cum Judæis invides : Pater honorificat, et tu cum gentibus conviciaris.

CAPUT IX.

Non posse probari e Scriptura Patrem Filio priorem esse; neque etiam argumentis ex hominum generatione desumtis; cum inde innumera sequutura essent absurda : quod autem Christum ex tempore natum audent pronuntiare, id cumulum esse impietatis.

68. Quæris a me utrum prior non possit esse, qui Pater est. Quæro a te, ut doceas quando Pater prior fuerit, testimoniis, aut argumentis collige veritatem. Si testimoniis, accepisti utique sempiternam Dei esse virtutem. Legisti etiam dicentem : *Israel, si me audieris, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum.* Aliud horum æternitatem, aliud proprietatem substantiæ indifferentis significat, ut neque posteriorem Patre, neque alterius divinitatis Filium esse credamus. Nam si Patre posterior est, recens est : et si unius non est divinitatis, alienus est. Sed nec posterior; quia recens non est : nec alienus, quia ex Patre natus; quia *supra omnia est Deus benedictus in sæcula,* sicut scriptum est.

69. Sed si alienum putant, cur adorant eum, cum scriptum sit : *Neque adorabis Deum alienum?* Aut si non adorant, fateantur, et finis est; ne quem sub religiosi nominis professione decipiant. Hæc nempe sunt testimonia Scripturarum. Aut si habes aliud, proferre debebis.

70. Superest ut et argumentis veritas colligatur. Quamquam etiam humanis testimoniis argumenta cedere soleant; argumentare tamen, hæretice, ut voles. Usu, inquis, accipimus eo qui nascitur, priorem esse qui generat. Persequere igitur omnia vestigia consuetudinis, et si cætera conveniunt, non obsisto quin et istud requiras : si autem nulla concordant, quemadmodum cum desint cætera, hoc solum exigis? Ergo quia usum requiris, quando generatus est ex Patre, parvulus fuit. Vidisti in cunis infantulum vagientem, processus aliquos accepit ætatis; si enim infirmitatem generationis habuit, necesse est ut non solum nascendi, sed etiam vivendi inciderit infirmitatem.

71. Sed fortasse eo prolabaris amen-

tiæ, ut de Dei Filio ista non abnuas, qui eum ex infirmitate metiris humana; quid si Deum negare non potes nomine, infirmitate tamen hominem vis probare? Quid si dum Filium discutis, Patrem arguis : et dum Christo præjudicas, Patrem adjudicas?

72. Nam si divina generatio subjecta tempori fuit, et id ex usu generationis usurpatur humanæ; ergo et Pater corporali utero portavit Filium, decem mensium curriculis onus vexit. Sed quomodo sine sexu altero generationis usus? Vides solemnem generationis seriem non cœpisse, et tu partus cujusdam corporeæ necessitatis putas fuisse solemnes*. Tu usum quæris, ego sexum : tu tempus exigis, ego ordinem : tu finem discutis, ego quæro principium. Nempe finis ex principio, non principium pendet ex fine.

73. Omne, inquis, quod natum est, principium habet; et ideo quia Filius est, principium habet, et ex tempore esse cœpit. Quod ipsorum ore sit dictum. Ego autem Filium natum esse profiteor : quod reliquum est impietatis, horresco. Deum confiteris, homo, et tali circumscribis calumnia? Deus hanc averruncet amentiam.

CAPUT XII.

Iteratæ in Filium objectioni iterum respondetur eam retorqueri etiam in Patrem posse; cum ergo Pater nec loco, nec tempore, aliave ulla creatura indigeat, sic nec eorum indigentiam adtribuendam Filio : cujus singularis generatio est non solum e Patre, sed etiam e Virgine; propterea que cum in hac non sexus aut similia locum habuerint, in illa quoque non habuisse.

74. Rursus objiciunt : Ergo non est Filius; si non habet quæ habent filii. Ignoscat mihi Pater, ignoscat Filius, ignoscat et Spiritus sanctus, quæstionem pro pietate referre cupienti. Est certe Pater, et manet semper : sunt etiam creaturæ pro dispositione divina. Est ergo aliquid earum quod non subjectum sit aut locis, aut temporibus, aut creationi, aut causæ alicui vel auctori? Profecto nihil. Quid ergo dicitis? Est horum aliquid quo egeat Pater? Impium est dicere. Ergo aut desinite, quæ creaturarum sunt, aptare divinitati : aut si comparare contenditis, considerate quo vestra procedat impietas; quod absit ut vel in sensus nostros aliquando veniat.

75. Nos enim piam responsionem tenemus. Namque omnipotens Deus est, et ideo nullo eorum Pater indiget, qui non habet mutationem sui aliquam, vel profectum quo nos egemus, quorum infirmitas ex hujusmodi rebus profectum accipit. Qui autem omnipotens est, utique non creatus, et sine loco, et supra tempora est. Nihil enim ante Deum, immo hoc ipsum Verbum, ante Deum dicere esse aliquid, grave. Ergo si ita est, quia nihil horum est in Deo Patre, quæ profectum significent; quia Deus est : nihil horum aptari etiam potest Dei Filio, ut vel initium accipiat, vel profectum; quia Deus verus ex Deo vero est.

76. Ergo quia usitatum non reperimus ordinem, adquiesce, Arriane, præcipuam Filii generationem fuisse. Adquiesce, inquam; et si mihi non credis, erubesce vel Dei vocem dicentis : *Cui me similem æstimastis?* Et iterum : *Quia non sicut homo, ita et Deus.* Etenim si operatio Dei præcipua est, quia non manibus operatur aliquid, non labore conficit, non diebus absolvit : *Ipse enim dixit, et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt :* cur non credamus præcipuam generationem esse ejus in Filio, cujus præcipuam creationem in operibus agnoscimus? Dignum certe est ut specialiter et præcipue videatur generasse Filium. Habeat generationis inusitatæ gloriam, qui habet potestatis inusitatæ gratiam.

77. Non sola admirabilis ex Patre generatio Christi, admirabilis etiam ipsa generatio ejus ex Virgine. Tu illam dicis nostræ similem conceptionis, et ego probo et istam nostræ esse dissimilem, immo te ipsum cogam fateri. Dic quemadmodum sit natus ex Maria, quo usu uterus eum habuerit virginalis, quomodo sine semine viri partus, unde virgo

* Id est, partus corporeæ conditionis necessitati subditos atque adstrictos putas.

prægnans, quemadmodum puella mater ante fœtus, quam copulam ut uxor experta? Causa deerat, et generabatur filius. Unde ergo legis novatæ partus?

78. Si igitur in Virgine usus defuit generationis humanæ, quemadmodum in Deo Patre propriæ generationis usum requiris? Certe usus in sexu est, quia sexus in carne est : ubi ergo caro non est, quemadmodum carnis infirmitatem exigis? Nemo meliorem discutit : credere tibi jussum est, non discutere permissum est. Scriptum est enim : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam.* Nec solum in generatione Filii sermo deficit, sed etiam in operibus Dei. Scriptum est enim : *Omnia opera ejus in fide.* Opera ergo in fide, generatio sine fide? Et discutimus quæ non videmus, qui jubemur credere magis quam discutere, quæ videmus.

CAPUT XIII.

Quæstionem quomodo genitus sit Filius solvit sanctus Doctor; et revelationi credendum Nabuchodonosoris ac Petri exemplo docet. Hujus ultimi visione æternitatem divinitatemque Filii signatam esse; atque adeo illi credendum neglectis philosophis, quibus jam ubique fides abrogabatur. Contra vero gentilibus ostenduntur similes Arriani.

79. Dicet aliquis : Quomodo generatus est Filius? Quasi sempiternus, quasi Verbum, quasi splendor lucis æternæ; quia simul splendor operatur, ut nascitur. Apostoli istud exemplum est, non est meum. Noli ergo credere quod fuerit vel momentum aliquod quo fuerit sine sapientia Deus, aut sine splendore lux. Noli, Arriane, ex nostris æstimare divina : sed divina crede, ubi humana non invenis.

80. Rex gentilis in igne cum tribus pueris Hebræis quarti quasi Angeli vidit figuram : et quia præstare putabat Angelis, Dei Filium, quem non legit, sed credidit, judicavit. Abraham quoque tres vidit, et unum adoravit.

81. Petrus in monte Moysen et Eliam cum Filio Dei vidit, nec erravit in natura, nec erravit in gloria. Denique quid facere deberet, non illos, sed Christum interrogavit; nam etsi tribus parabat obsequium, unius tamen exspectabat imperium. Sed quoniam vel tabernaculorum numerum deferendum tribus simpliciter æstimavit, emendatur Dei Patris auctoritate dicentis : *Hic est Filius meus dilectissimus, ipsum audite,* id est : Quid conservos tuos cum Domino socias tuo? *Hic est Filius meus.* Non Moyses filius, non Elias filius : sed hic Filius. Sensit emendationem apostolus, procidit in faciem, consternatus Patris voce, et Filii claritate : sed sublevatur a Filio, qui jacentes erigere consuevit. Unum vidit, solum vidit Dei Filium. Recesserunt enim servuli, ut solus Dominus, qui solus designabatur Filius, videretur.

82. Quid igitur sibi voluit illa visio, non æqualitatem Christi servorumque significans, sed mysterium signans, nisi ut appareret nobis quod Lex et Prophetæ cum Evangelio congruentes, sempiternum Dei Filium, quem annuntiaverant, revelarent? Ergo et nos cum audimus ex utero Filium, ex corde Verbum, credamus quia non plasmatus manibus; sed ex Patre natus : non artificis opus, sed progenies est parentis.

83. Et ideo qui dicit : *Hic est Filius meus,* non dixit : Hic est temporalis; non dixit : Hæc est creatura mea, hæc factura mea, hic servus meus; sed hic Filius meus, quem videtis in gloria. Hic est Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, qui apparuit in rubo Moysi, de quo Moyses ait : *Qui est, misit me.* Non Pater in rubo, non Pater in eremo : sed Filius Moysi loquutus est. Denique de ipso Stephanus dixit : *Hic est qui fuit in Ecclesia, in eremo, cum Angelo.* Hic est ergo qui Legem dedit, ipse qui loquutus est Moysi, dicens : *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob.* Hic est ergo Deus patriarcharum, hic Deus est prophetarum.

84. Filium ergo legimus : mens tua percipit lectionem, edat lingua confessionem. Aufer hinc argumenta, ubi fides quæritur : in ipsis gymnasiis suis jam Dialectica taceat. Non quæro quid loquantur philosophi, requiro quid faciant. Soli in suis gymnasiis remanserunt. Vide quam fides argumentis præ-

ponderet. Illi quotidie a suis consortibus deseruntur, qui copiose disputant: isti quotidie crescunt, qui simpliciter credunt *. Non creditur philosophis, creditur piscatoribus: non creditur dialecticis, creditur publicanis. Illi voluptatibus et deliciis orbem ligarunt, isti jejuniis et doloribus exuerunt. Plures itaque jam cœpit illicere injuria, quam voluptas.

85. Nunc videamus quo distant a gentilibus Arriani. Illi deos appellant dispares sexu, dissimiles potestate: isti Trinitatem adserunt differentis divinitatis, et dissimilis potestatis. Illi deorum suorum principium adseverant temporale; et isti Christum cœpisse ex tempore mentiuntur. Nonne ex philosophia omnem impietatis suæ traxerunt colorem? Illi tamen quod venerantur, amplificant: isti Dei Filium creaturam adserunt esse, qui Deus est.

CAPUT XIV.

Creaturam non esse Dei Filium hinc adstruitur, quod non jusserit sibi prædicari Evangelium, quod creatura vanitati subdita sit, quod omnia creaverit, quod legatur genitus, quod tandem tradita fuerit generationis et adoptionis differentia: ubi utraque natura in ipso declaratur. Quæ tot ac tanta testimonia Apostolici expositione confirmantur.

86. Patuit, ut arbitror, sancte Imperator, neque dissimilem Patri, neque ex tempore esse Dominum Jesum. Restat ut illud quoque sacrilegium redarguatur, et probemus creaturam non esse Dei Filium: in quo nobis præsentis oraculum lectionis adspirat, audivimus enim legi, dicente Domino: *Ite in orbem universum, et prædicate Evangelium universæ creaturæ*. Qui universam creaturam dicit, nullam excipit. Et ideo ubi sunt, qui creaturam Christum appellant? Nam si creatura esset, numquid ipse sibi mandaret Evangelium prædicari? Non igitur creatura est, sed creator, qui docendæ creaturæ discipulis suis mandat officium.

87. Non creatura Christus: *Vanitati enim creatura subjecta est,* sicut Apostolus dixit. Numquid ergo Christus subjectus est vanitati? Rursus juxta eumdem Apostolum: *Creatura congemiscit et comparturit usque nunc*. Numquid ergo Christus congemiscit et comparturit, qui nostros a morte gemitus liberavit? *Creatura*, inquit, *liberabitur a servitute corruptionis*. Videmus igitur magnam inter creaturam et Dominum esse distantiam; quia servitus creatura est; *Dominus autem spiritus est; ubi autem spiritus Domini est, ibi libertas*.

88. Quis hunc induxit errorem, ut eum qui creavit omnia, qui fecit omnia, diceret creaturam? Numquid ipse Dominus se creavit? Si enim lectum est quod *per ipsum omnia facta sunt, et sine ipso factum est nihil*: numquid ipse se fecit? Si lectum est, quod negari non potest, quia Deus in sapientia fecit omnia: numquid verisimile videri potest quia in se ipsa est facta sapientia?

89. Legimus genitum; quia Pater dixit: *Ego ex utero ante Luciferum genui te*. Legimus primogenitum Filium, legimus unigenitum: primogenitum; quia nemo ante ipsum: unigenitum; quia nemo post ipsum: legimus etiam: *Generationem ejus quis enarrabit? Generationem*, inquit, non creationem. Quid his tantis ac talibus conferri potest?

90. Ostendit etiam Dei Filius distantiam generationis et gratiæ, dicens: *Adscendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum: Deum meum, et Deum vestrum*. Non dixit: Adscendo ad Patrem nostrum, sed: *Adscendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum*. Separatio ista diversitatem ostendit; quod illius generator, noster creator sit.

91. Et addidit: *Deum meum, et Deum vestrum;* quia licet ipse et Pater unum sint, et illi Pater sit proprietate naturæ, nobis Deus Pater cœperit esse per Filium, non naturæ jure, sed gratiæ; tamen utramque naturam hic significare

* Liquet ex hoc toto loco eorum qui tunc temporis philosophiam profitebantur, plurimos idolis mancipatos fuisse. Jam inde ab anno 362 legem sanxerat Julianus apostata, quæ Christianos a docendis discendisve litteris humanioribus ac philosophia in gymnasiis publicis removebat. Contra cujus constitutionis injustitiam reclamarunt non modo scriptores Christiani, sed etiam infideles; et revocata invenitur ea lex a Valentiniano.

videtur in Christo et divinitatis et carnis, divinitatis ex Patre, carnis ex matre, illamque ante omnia, istamque ex Virgine. Denique ante Patrem ut Filius nominavit, Deum postea ut homo nuncupavit.

92. Ubique autem Deum suum quod ex persona dicat hominis, testimonia docent : *Deus, Deus meus, respice me; quare me dereliquisti?* Et alibi : *De ventre matris meæ Deus meus es tu.* Et supra quasi homo patitur : et infra homo est, qui ex matris ventre jactatur. Itaque cum dicit : *De ventre matris meæ Deus meus es tu*; significat eum qui Pater semper erat, ex eo Deum sibi esse, ex quo de ventre matris jactatus est.

93. Cum igitur in Evangelio, in Apostolo, in prophetis generationem Christi legerimus, unde audent dicere creatum esse vel factum? Et quidem in quo creatum legerint, in quo factum, considerare deberent. Edoctum est enim Dei Filium de Deo esse genitum, de Deo natum : factum autem in quo legerint, diligenter advertant; non enim Deus factus, sed Deus Dei Filius natus est : postea autem secundum carnem homo factus ex Maria est.

94. Si mihi non credunt, credant Apostolo dicenti : *Postquam vero venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege. Filium*, inquit, *suum*, non unum de multis : non communem, sed suum. *Suum* cum dicit, generationis æternæ proprietatem signavit. Hunc postea *factum ex muliere* adseruit, ut factura non divinitati, sed adsumtioni corporis adscriberetur : *factum ex muliere* per carnis susceptionem : *factum sub Lege* per observantiam Legis : generatio autem illa cœlestis ante Legem, ista post Legem.

CAPUT XV.

Duobus Scripturæ locis quibus factus et creatus Christus dicitur, ut satisfaciat sanctus Præsul : illos non nisi secundum naturam hominis ipsi convenire declarat : in quibus etiam præteritum pro futuro positum esse ex sacrorum codicum auctoritate planum facit.

95. Unde et illud vane jactare consuerunt quod scriptum est : *Et Dominum eum et Christum fecit Deus.* Imperiti legant totum, et intelligant; sic enim scriptum est : *Et Dominum eum fecit, et Christum fecit Deus hunc Jesum, quem vos crucifixistis.* Non divinitas crucifixa, sed caro est. Hoc utique fieri potuit, quod potuit crucifigi. Non ergo factura Dei Filius.

96. Facessat igitur et illud, de quo calumniari solent, et discant quemadmodum dictum sit : *Dominus creavit me.* Non dixit : Pater creavit, sed *Dominus creavit me.* Caro Dominum agnoscit, gloria Patrem significat : creatura nostra Dominum confitetur, caritas Patrem novit. Itaque quis ignoret quia ob causam incorporationis hoc dicitur? In eo igitur se creatum dicit, in quo et hominem testificatur dicens : *Quid me quæritis occidere hominem, qui veritatem loquutus sum vobis?* Hominem dicit, in quo et crucifixus et mortuus, et sepultus est.

97. Nec dubitandum quod præteritum posuit, quod erat futurum; hæc enim consuetudo est prophetiæ, ut quæ futura sunt, vel quasi præsentia, vel quasi facta dicantur. Denique in Psalmo XXI legisti : *Tauri pingues obsederunt me;* legisti etiam : *Diviserunt sibi vestimenta mea :* quod Evangelista de tempore passionis prophetatum esse significat; Deo enim quæ sunt futura, præsentia sunt : et ei cui præcognita sunt omnia, ventura pro factis sunt, sicut scriptum est : *Qui fecit quæ ventura sunt.*

98. Nec mirum si ante sæcula fundatum se esse dicit, cum legeris prædestinatum ante tempora sæcularia. Quam vere de incarnatione id videatur expressum, declarant sequentia : *Sapientia*, inquit, *ædificavit sibi domum, et subdidit columnas septem, et interfecit suas hostias : miscuit in cratera vinum suum, et paravit suam mensam; et misit suos servos, convocans cum altissima prædicatione, dicens : Qui est insipiens, declinet ad me.* Nonne in Evangelio post incarnationem hæc omnia videmus esse completa, quod sacri convivii celebravit mysteria, quod apostolos misit, voce magna clamavit dicens : *Si quis sitit,*

115. Verum igitur Deum dubitare non possumus, quem verum Dei Filium et carnifices crediderunt, et dæmones fatebantur : quorum nunc non testimonia requiruntur, sed tuis tamen sacrilegiis præferuntur. Illos nominavimus, ut erubesceres : divina quoque responsa adhibuimus, ut crederes.

116. Clamat Dominus per Esaiam : *Servientibus mihi vocabitur nomen novum, quod benedicetur super terram, et benedicent Deum verum : et qui jurant super terram, jurabunt per Deum verum.* Hæc, inquam, dixit Esaias, quando vidit majestatem ejus. Hoc in Evangelio designatur, quod majestatem viderit Christi, et loquutus sit de eo.

117. Accipe tamen quid etiam scripserit Evangelista Johannes in epistola sua dicens : *Scimus quia Filius Dei apparuit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus Patrem, et simus in vero Filio ejus Jesu Christo Domino nostro. Hic est verus Deus, et vita æterna.* Verum Johannes Filium Dei, et verum Deum dicit : ergo si verus Deus, utique non creatus, nihil fallax habens atque fucatum, nihil confusum atque dissimile.

CAPUT XVIII.

In Nicæna definitione Arrianos errores, ne quem decipiant, commemorari. Iidem cum anathemate suo referuntur, quod non modo Nicææ latum dicitur, sed et Arimini semel ac iterum.

118. Deus igitur ex Deo, lumen de lumine, Deus verus de Deo vero, ex Patre natus, non factus, unius substantiæ cum Patre.

119. Sic nempe nostri secundum Scripturas dixerunt Patres, qui etiam sacrilega dogmata ideo suis inserenda putavere decretis, ut Arrii perfidia ipsa se proderet; ne quasi fucis quibusdam et coloribus illita velaretur. Fucum enim faciunt, qui non audent explicare quod sentiunt. Censorie itaque impietas arriana non expositione reseratur, sed damnatione detegitur; ut qui curiose gestit audire, prius damnatam cognosceret, ne laberetur, quam expositam audiret, ut crederet.

120. Eos, inquit*, qui dicunt : Erat quando non erat, et antequam nasceretur non erat : et qui ex nihilo factum, aut ex alia substantia vel ουσια dicunt esse, aut mutabilem, aut convertibilem Dei Filium, anathematizat catholica et apostolica Ecclesia.

121. Accepisti, sancte Imperator, eos qui talia adserunt, jure damnatos. Non humana industria, non composito aliquo trecenti decem et octo, ut supra pressius dixi, episcopi ad Concilium convenerunt : sed ut in numero eorum per signum suæ passionis et nominis Dominus Jesus suo probaret se adesse Concilio; Crux in trecentis, Jesu nomen in decem et octo est sacerdotibus.

122. Hoc et in Ariminensi Concilio habuit prima confessio, et post Ariminense Concilium secunda correctio**. Confessionem epistola ad imperatorem Constantium missa testatur, correctionem sequuta Concilia confitentur.

CAPUT XIX.

Ubi Arrio primum e memoratis erroribus adtribuit, eumdem refellit Johannis testimonio, ac e re nata tragicam hæresiarchæ mortem describit. Mox singillatim reliquas ejusdem blasphemias expendit et confutat.

123. Arrius ergo dicit : Erat quando non erat; sed Scriptura dicit, *Erat*, non dicit, non erat. Denique Johannes scripsit : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum.* Ecce quoties *erat*, et nusquam dixit quod non erat. Cui ergo credimus?

* Subintelligatur *Nicæna synodus*.

** Concilium hoc celebratum fuit anno 359 Arimini, quæ civitas maritima est in Romania Italiæ provincia. Epistola autem, cujus solo testimonio utitur Ambrosius; in qua Episcopi certiorem faciunt Constantium imperatorem, se statuisse ne quid eorum quæ apud Nicæam sanata fuerant, mutaretur; quaque vix pretiosius aliud antiquitatis pignus ad nos pervenit, non diu integra perseveravit. Illam enim primo decem Concilii ad Constantium legati; deinde omnes ferme isti antistites non correxerunt, sed corruperunt : cum partim ab Imperatore territi, partim decepti ab Arrianis, in vocum *substantiæ* et *consubstantialis* abolitionem consensere. Sequuta est demum vera correctio, quam Ambrosius secundam vocat.

Johanni in Christi pectore recumbenti, an Arrio inter effusa se sua viscera volutanti; ut agnosceremus similem Judæ proditoris Arrii quoque fuisse perfidiam, quem similis pœna damnavit.

124. Effusa sunt enim et Arrii viscera, pudet dicere ubi, atque ita crepuit medius, prostratus in faciem, ea quibus Christum negaverat, fœda ora pollutus. Crepuit enim, sicut etiam de Juda Petrus apostolus dixit, quia possedit agrum de mercede injustitiæ, et in faciem prostratus crepuit medius; et effusa sunt omnia viscera ejus. Non est fortuita mors, ubi in sacrilegio pari pœnæ parilis processit exemplum; ut idem subirent supplicium qui eumdem Dominum negaverunt, et qui eumdem Dominum prodiderunt.

125. Veniamus ad alia. Arrius dicit : Antequam nasceretur, non erat : sed Scriptura dicit omnia esse per Filium. Quomodo ergo aliis dedit esse, qui non erat? Cum autem dicit impius, quando et ante, hæc utique duo verba tempus ostendunt. Quomodo ergo negant tempus ante Filium, et volunt prius fuisse quæ temporis sunt : cum idipsum, quando et ante, et aliquando non fuisse, sit temporis?

126. Arrius dicit ex nihilo Dei Filium. Quomodo ergo Dei Filius? quomodo paterno generatus ex utero? quomodo eructatum ex corde Verbum legitur, nisi ut ex intimo et inæstimabili Patris intelligatur, ut scriptum est, prodiisse secreto? Filius enim aut per adoptionem, aut per naturam est : per adoptionem nos filii dicimur, ille per veritatem naturæ est. Quomodo ergo ex nihilo ille, qui ex nihilo fecit omnia?

127. Non habet Filium, qui nescit unde sit. Denique nec Judæi habebant Filium, quia unde esset nesciebant. Et ideo dixit his Dominus : *Nescitis unde veni;* et infra : *Neque me nostis, neque Patrem meum scitis.* Qui enim negat ex Patre Filium, nec Patrem ex quo est Filius, novit : neque Filium novit; quia Patrem nescit.

128. Arrius dicit : Ex alia substantia. Quæ igitur alia substantia æquatur Dei Filio, ut ex ipsa Dei Filius sit? Aut quomodo reprehendunt quia nos in Deo aut ουσιαν græce, aut latine substantiam dicimus, cum ex alia dicendo substantia Dei esse Filium, etiam ipsi substantiam Dei esse confirment?

129. Sed si de nomine substantiæ aut naturæ divinæ voluerint dicere, facile revincentur; quia et ουσιαν græce, et latine substantiam frequenter Scriptura memoravit. Et Petrus vult nos, ut legimus, divinæ consortes fieri naturæ. Quod si ex alia substantia Filium dicent, ipsi se revincunt, et verbum substantiæ quod metuunt confitendo, et Filium creaturis quibus præferre se simulant, conferendo.

130. Arrius dicit creaturam Dei Filium, non sicut cæteras creaturas. Quæ enim creatura non sicut alia creatura non est? Homo non ut Angelus, terra non ut cœlum, sol non ut aqua, lumen non ut tenebræ. Nihil ergo præferendo donavit, sed ad simplices decipiendos misero colore fraudem suæ impietatis obduxit.

131. Arrius dicit mutabilem et convertibilem Dei Filium. Quomodo ergo Deus, si mutabilis; cum ipse dixerit : *Ego sum, ego sum, et non sum mutatus?*

CAPUT XX.

Optat ad se mundandum ut olim ad Esaiam Seraphim aliquem advolare : immo vero ad se, ad Imperatorem aliosque lectores suos Christum invitat : ac tandem Dominico poculo mystice designato, ut ejus virtute Gratianus cæterique fideles inebrientur, petit.

132. Verum nunc mihi propheticum illud est confitendum, quod prophetaturus de Domino præmittit Esaias dicens : *O miser ego, et compuncto corde, qui cum immunda labia habeam, in medio quoque populi inhabitem immunda labia habentis; vidi Dominum Sabaoth.* Ergo si Esaias miserum se dicit, qui vidit Dominum Sabaoth : quid ego de me dicam, qui cum immunda labia habeam, cogor de Dei generatione tractare? Quo igitur de iis quæ metuo, loquuturus erumpo; cum David de iis quæ sciat, ori suo custodiam petat? O si mihi quoque unus de Seraphim candentem illum

carbonem, quem de altari divino sumsit, utriusque forcipe deferens Testamenti, immunda adurat labia!

133. At quia tunc Seraphim descendit in figura ad prophetam : tu autem, Domine, revelato mysterio ad nos in carne venisti, non per legatum, neque per nuntium, sed ipse per te, ab occultis meis conscientiam meam mundes; ut ego quoque dudum immundus, sed jam per tuam misericordiam fide mundus, illud Davidicum canam, dicens : *Psallam tibi in cithara, Deus Israel : gaudebunt labia mea, dum cantavero tibi*; *et anima mea, quam redemisti.*

134. Itaque, Domine, calumniatores tuos et hostes relinquens, confer te ad nos; et sanctifica aures principis Gratiani, omniumque præterea quorum in manus hic libellus venerit, vacuas mihi præsta aures, necubi auditæ perfidiæ sordes resideant. Emunda ergo, emunda aurem non fontanis poculis, nec fluviali haustu, nec susurro prætermeantis rivuli : sed sermonibus ad vicem aquarum operantibus, supra nitorem aquarum perspicuis, et omni purioribus nive; illis utique sermonibus, quibus dixisti : *Si fuerint peccata vestra sicut phœnicium, ut nivem dealbabo.*

135. Est etiam poculum quo secreta mentis mundare consuevisti, poculum non naturæ veteris, nec ex vite solemni : sed poculum novum de cœlo delatum in terram, expressum ex illo botryone peregrino, qui sicut uva de vite, ita ille in carne crucis pependit e ligno. Ex hoc ergo botryone est vinum quod lætificat cor hominis, sobrietatem inebriat, crapulam fidei et veræ religionis exhalat, crapulam castitatis infundit.

136. Hoc igitur vino, Domine meus, domini aures Augusti mentis emunda, ut sicut vino naturali homines inebriati, quietem diligunt, timorem mortis expellunt, injurias non sentiunt, aliena non quærunt, suorum obliviscuntur : ita etiam vino tuo crapulatus, pacem diligat, et fidei exsultatione securus, mortem infidelitatis ignoret, patientiam caritatis exhibeat, sacrilegia aliena non teneat, fidem etiam pignoribus suis præferat, secundum quod scriptum est : *Relinque omnia tua, et veni, sequere me.*

137. Hoc vino, Domine Jesu, sensus etiam nostros dilue, ut te adoremus, te colamus visibilium et invisibilium creatorem. Non potes ergo invisibilis aut bonus non esse, qui id etiam tuis operibus contulisti.

LIBER SECUNDUS.

PROLOGUS.

Ambrosius libro superiori hunc adjecturus 12 nomina Filii Dei primo trifariam divisa non ejus tantum, sed Patris etiam æternitatem probare docet. Mox eadem cum 12 sacerdotalis vestis lapidibus cursim comparans, quam necessario conjungenda sint, inducta ipsorum nova distributione patefacit. Deinde ad propositam comparationem rediens, allegorice memorati amictus texturam ac lapillos laudat. Hinc mystica etiam geminæ divisionis ratione allata, institutam comparationem pergit exponere; ex qua fidem operibus colligens adtexendam esse, contractam ejusdem fidei de Filio descriptionem subdit.

1. Satis, ut arbitror, libro superiore, sancte Imperator, edoctum est sempiternum esse Dei Filium, non dissimilem Patri, genitum, non creatum : Deum quoque verum Dei Filium Scripturarum lectionibus approbavimus, et apertis majestatis suæ indiciis designatum.

2. Itaque quamvis ista ad fidem copiose redundantia sint, quod a fontis meatu magnitudo plerumque decurrentis fluminis æstimatur; tamen quo purius niteat fides nostra, tripartito videtur derivanda distinctio. Sunt enim evidentia indicia quæ proprietatem deitatis ostendant : sunt quæ similitudinem Patris et Filii : sunt etiam quæ per-

spicuam divinæ majestatis exprimant unitatem. Proprietatis itaque sunt, generatio, Deus, Filius, Verbum : similitudinis, splendor, character, speculum, imago; unitatis æternæ, sapientia, virtus, veritas, vita.

3. Hæc indicia ita Dei Filium signant, ut ex his et sempiternum Patrem esse cognoscas, nec ab eo Filium discrepantem. Ex eo enim qui est, generatio; ex sempiterno Deus, ex Patre Filius, ex Deo Verbum, splendor gloriæ, character substantiæ, speculum Dei, majestatis imago, de bono bonitas, de sapiente sapientia, de forti virtus, de vero veritas, de vivente vita. Concordant igitur Patris et Filii indicia, quibus non discrepare inter se, sed unius majestatis esse nemo dubitaverit. Quorum singulorum proferremus exempla nominum, nisi coartandi sermonis studio teneremur.

4. His duodecim tamquam lapidibus pretiosis fidei columna consurgit. Hi sunt enim pretiosi illi lapides, sardius, jaspis, smaragdus, chrysolitus, et cæteri, quibus sancti Aaron, illius utique qui figuram gerit Christi, veri scilicet vestimentum sacerdotis intexitur: circumdati auro lapides, et insculpti de nominibus filiorum Israel, duodecim lapides sibi invicem cohærentes. Nam si eos aliquis separet atque secernat, omnis fidei structura dissolvitur.

5. Itaque principium fidei nostræ est scire quod genitus est Dei Filius : si genitus non est, nec Filius est. Nec satis est dixisse Filium, nisi et unigenitum Filium designaveris. Si creatura est, Deus non est: si Deus non est, nec vita est : si non est vita, nec veritas est.

6. Ergo tria illa, id est, generatio, Filius, unigenitus, principaliter et proprie indicant ex Deo Filium.

7. Tria sequentia, id est, Deus, vita, veritas, virtutem ejus manifestant, qua condidit et fecit subsistere creaturam : *In ipso enim vivimus, movemur et sumus?* sicut Paulus dixit. Et ideo in illis tribus proprietas Filii, in istis aliis paternæ ac Filii operationis unitas declaratur.

8. Imago quoque et splendor et character dicitur Dei Filius; quia hæc incomprehensibilem et investigabilem paternæ majestatis divinitatem in Filio, et expressam similitudinem revelarunt. Hæc quoque tria videmus ad similitudinem pertinere.

9. Reliquum est, virtus, sapientia, justitia; ut his singulis operationibus æternitas probaretur.

10. Hoc igitur est illud vestimentum pretiosis lapidibus adornatum, hic veri amictus est sacerdotis, hæc vestis nuptialis; hic textor propheticus, qui bene noverit ista contexere. Neque vilis ista textura est, de qua Dominus dicit per prophetam : *Quis dedit mulieribus texturæ sapientiam?* Nec communes isti lapides, lapides, ut legimus, supplementi: Omnis enim in eo perfectio est, si nihil desit. Lapides compositi et circumdati auro, intelligibili scilicet natura; si eos bene mens nostra componat, naturalisque sensus probabili ratione compaginet. Denique quam non mediocres lapides sint, lectio docet, quod cum alii alia viliora deferrent; istos tamen lapides super humeros suos religiosi principes adtulerunt, ex quibus fecerunt rationale, opus textile. Textile enim opus est, quando fidei facta concordant.

11. Nec me aliquis errare putet, quia supra tripartitam de quaternis, subter vero quadripartitam de ternis feci distinctionem. Boni operis gratia per diversas plus placet formas. Bona enim et illa quæ textrinum indumenti sacerdotalis ostendit, vel Lex scilicet, vel Ecclesia, quæ binas vestes fecit viro suo, sicut scriptum est : unam operis, alteram mentis, fidei intexens factorumque velamina. Itaque alibi, sicut legimus, aurum prætexit, et postea hyacinthum ac purpuram cum cocco subjungit et bysso. Rursus alibi ex hyacintho et cæteris prius flosculos format, aurumque subnectit, et unus est habitus sacerdotis; ut iisdem coloribus micans, gratiæ decorisque diversitas ordinis diversitate resplendeat.

12. Itaque ut etiam rationis typicæ series digeratur, auro et argento probabili non est dubium eloquia Domini designari, quibus fides constat. Scrip-

tum est enim : *Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum.* Hyacinthus autem aeris habet similitudinem, quem spiramus, et cujus carpimus flatum : purpura quoque speciem aquarum exprimit : per coccum ignis intelligitur : terra per byssum; hæc enim ex terra gignitur. Ex his autem quatuor elementis corpus subsistit humanum.

13. Sive ergo mentis fidei præcedenti concinentia corporis facta subnectas : sive facta præcedant, et fides adstipuletur comes religiosa factorum, hic religiosi ornatus antistitis, hoc velamen est sacerdotis.

14. Bona ergo fides, cum pulcro operum renitet ornatu : de qua, ut ad summam loquar, definitiones istæ sunt, quæ non queunt solvi. Si ex nihilo est, non est Filius : si creatura est, non est creator : si factura est, non est omnium factor : si discens, non præcognitor : si accipiens, non est perfectus : si proficiens, non est Deus : si dissimilis, non imago : si per gratiam, non per naturam : si divinitatis expers, auctor malitiæ : *Nemo bonus, nisi unus Deus.*

CAPUT I.

Arrianorum Dei Filio bonitatem abrogantium objectionem non sine horrore propositam ut solvat, Christi sententiam ex personis loquentium, necnon ex ipsis dictionibus explicat.

15. STUPEO itaque ad reliqua, sancte Imperator, et toto corpore animoque deficio, esse aliquos homines, vel potius non homines, sed humana adopertos specie, intus autem dementiæ bestialis, qui post tanta Domini et tam divina beneficia, bonum negent ipsum auctorem bonorum.

16. Scriptum est, inquiunt : *Nemo bonus, nisi unus Deus.* Scriptum agnosco : sed littera errorem non habet; utinam arriana interpretatio non haberet! Apices sine crimine sunt, sensus in crimine. Dictum Domini salvatoris agnosco : sed consideremus quando dicat, cui dicat, qua circumspectione dicat.

17. Dicit utique in hominis forma Dei Filius, et dicit scribæ, ei scilicet qui magistrum bonum Dei Filium nominaret, Deum negaret. Quod ille non credit, Christus adjungit; ut Dei Filium non ut bonum magistrum, sed ut bonum Deum credat. Nam sicubi unus Deus dicitur, nequaquam tamen Dei Filius ab unitatis plenitudine separatur; quomodo ubi unus Deus bonus nuncupatur, a plenitudine divinæ bonitatis unigenitus excluditur? Necesse est igitur aut Deum negent Dei Filium, aut Deum bonum esse fateantur.

18. Et ideo circumspectione cœlesti non dixit : Nemo bonus, nisi unus Pater; sed : *Nemo bonus, nisi unus Deus.* Pater enim proprium generantis est nomen, Deus autem unus nequaquam deitatem Trinitatis excludit, et ideo natura laudatur. Bonitas ergo in natura est Dei, et in natura Dei etiam Dei Filius; et ideo non quod singularitatis, sed quod unitatis est, prædicatur.

19. Non igitur a Domino bonitas negatur, sed talis discipulus refutatur. Nam cum scriba dixisset : *Magister bone,* respondit Dominus : *Quid me dicis bonum?* id est, quem Deum non credis, non est satis ut bonum dicas. Non tales ego quæro discipulos, qui me magis secundum hominem magistrum bonum, quam secundum divinitatem Deum bonum credant.

CAPUT II.

Bonum esse Dei Filium ab operibus probat, nimirum ab ejus in Israelitas sub Testamento veteri, et in Christianos sub novo, beneficiis. Tum ubi subjecit utile sibi esse ut bonum Dominum ac judicem suum arbitretur : paternum de Filio testimonium adfert; immo etiam partis non exiguæ Judæorum, quibus proinde pejores Arriani esse declarantur. Quæ omnia verborum Sponsæ, eamdem Christi bonitatem designantium, claudit expositio.

20. SED nolo prærogativa naturæ suæ et privilegio potestatis utatur. Non dicatur bonus, si non meretur, a nobis. Si hoc non meretur operibus, si beneficiis non meretur, abdicetur suæ jure naturæ, subdatur nostro judicio. Qui judicaturus de nobis est, non digna-

tur judicari; ut justificetur in sermonibus suis, et vincat cum judicatur.

21. Hiccine ergo non bonus, qui bona tribuit mihi? Hiccine non bonus, qui cum sexcenta millia populi Judæorum persecutoribus suis cederent, dehiscentem subito Rubri maris æstum individua aquarum mole divisit; ut fideles circumfusa unda muniret, infidos refusa demergeret.

22. Hiccine non bonus, cujus imperio maria solidata fugientibus, saxa humefacta sitientibus; ut opus veri agnosceretur auctoris, cum humor rigesceret, petra inundaret? Quod ut agnosceres opus Christi, Apostolus dixit : *Petra autem erat Christus.*

23. Hiccine non bonus, qui tam innumera populi millia, ne qua incesseret fames, in deserto pavit pane cœlesti, sine usu laboris, cum fructu quietis; ita ut eorum per quadraginta annos nec vestimenta veterascerent, nec calceamenta tererentur, instar fidelibus futuræ resurrectionis ostendens, quod nec factorum decor splendidorum, nec circumfusæ virtutis nitor, nec vitæ cursus periret humanæ?

24. Hiccine non bonus, qui nobis cœlum fecit esse, quod terra est; ut sicut in cœlo, quasi in speculo quodam, stellarum lucentium refulgerent globi; ita etiam apostolorum et martyrum et sacerdotum, vice stellarum fulgentium, toto illucescerent chori mundo?

25. Ergo non solum bonus, sed etiam pastor bonus, hoc est, non sibi tantum, sed etiam ovibus suis bonus : *Bonus* enim *pastor animam suam ponit pro ovibus suis.* Posuit plane animam suam, ut nostram levaret : sed pro divinitatis potestate posuit et sumsit, sicut scriptum est : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam. Nullus ea[illegible] a me, sed ego a memet ipso pono ea[illegible]*

26. Vides bonitatem, quia sponte posuit : vides potestatem, quia sumsit; et tu bonum negas, cum ipse de se in Evangelio dixerit : *Si ego bonus, quare oculus tuus nequam?* Ingrate, quid agis? Bonum negas, per quem bona speras, si tamen credas! Bonum negas, qui dedit nobis quæ oculus non vidit, nec auris audivit!

27. Mihi expedit ut bonum credam : *Bonum est* enim *confidere Domino.* Mihi expedit ut Dominum confitear; scriptum est enim : *Confitemini Domino, quoniam bonus.*

28. Mihi expedit, ut judicem meum bonum arbitrer; Dominus enim judex bonus domui Israel. Ergo si judex Dei Filius; utique quoniam judex Deus bonus, judex autem Dei Filius est; Deus bonus judex et Dei Filius est.

29. Sed fortasse non credas aliis, non credas Filio; audi Patrem dicentem : *Eructavit cor meum Verbum bonum.* Bonum ergo Verbum est, Verbum hoc do quo scriptum est : *Et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Ergo si Verbum bonum, Filius autem Dei Verbum est : bonus utique Deus est Dei Filius; etiamsi non placeat Arrianis. Erubescant aliquando.

30. Judæi dicebant : *Bonus est.* Etsi alii dicebant : *Non est*, alii dicebant tamen : *Bonus est;* et vos omnes bonum negatis.

31. Bonus est, qui peccatum unius donat; et bonus non est, qui peccatum mundi abstulit! De ipso enim dictum est : *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.*

32. Sed quid dubitamus? Credidit jam Ecclesia bonum, et confessa est dicendo : *Osculetur me ab osculis oris sui; quoniam bona ubera tua super vinum;* et alibi : *Et faux tua tamquam vinum est optimum.* Bonus ergo ille nos Legis et gratiæ nutrit uberibus, cœlesti curas hominum prædicatione demulcens; et nos bonum negamus, cum sit imago bonitatis, exprimens æternæ in se bonitatis effigiem, sicut et supra ostendimus scriptum, quia ipse est *speculum sine macula, et imago bonitatis illius!*

CAPUT III.

Filium Dei Deum bonum ac verum esse, cum Deus unus sit.

33. Sed quid vobis videtur, qui bonum et verum Deum Dei Filium denegatis; cum scriptum sit quod nullus

Deus, nisi unus? Nam etsi sunt qui dicantur dii, an inter eos Christum annumeratis qui dicuntur, et non sunt? Cum speciale sit ejus, ut semper sit: et præter ipsum bonus et verus alius Deus non sit; quoniam in ipso est Deus: speciale autem etiam Patris sit, ut post ipsum verus alius Deus non sit; quia unus Deus, nec juxta Sabellianos Patrem Filiumque confundens, nec juxta Arrianos Patrem Filiumque secernens. Pater enim et Filius distinctionem habent, ut Pater et Filius; separationem divinitatis non habent.

CAPUT IV.

Omnipotentem esse Dei Filium prisci novique fœderis auctoritate demonstratur.

34. Itaque cum verus et bonus Dei Filius, utique omnipotens Deus Dei Filius: num hinc quoque dubitari potest? Supra diximus lectum quia Dominus omnipotens nomen est ei. Ergo quia Filius Dominus, Dominus autem omnipotens; omnipotens est Dei Filius.

35. Sed accipe etiam eam de qua dubitare nequeas, lectionem: *Ecce venit*, inquit, *cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum compunxerunt: et plangent se super eum omnes tribus terræ. Etiam, amen. Ego sum* A *et* Ω *dicit Dominus Deus, qui est, et qui erat, et qui venturus est omnipotens.* Quem igitur compunxerunt, et quem speramus esse venturum, nisi Filium? Ergo omnipotens Dominus et Deus Christus est.

36. Accipe aliud, sancte Imperator, et accipe Christum loquentem: *Hæc dicit Dominus omnipotens: Post honorem misit me super gentes, quæ deprædaverunt vos; quoniam qui tangit vos, quasi qui tangit pupillam oculi ejus. Quia ecce ego injicio manum meam super eos, qui deprædaverunt vos, et eruam vos, et erunt in prædam, qui deprædaverunt vos, et scient quia Dominus omnipotens misit me.* Utique qui dicit: Dominus est omnipotens: et qui misit, Dominus est omnipotens. Ergo et Patris et Filii omnipotentia: sed tamen Deus unus omnipotens; quia unitas potestatis est.

37. Atque ut scias, Imperator auguste, Christum esse, qui loquutus es et in propheta et in Evangelio, tamquam in prædestinatione Evangelii per Esaiam dicit: *Ipse qui loquebar, adsum,* hoc est: Adsum in Evangelio, qui loquebar in Lege.

38. Deinde alibi: *Omnia quæ Pater habet, mea sunt.* Quæ sunt omnia? Non utique loquutus est de creatis; hæc enim omnia facta sunt per Filium: sed ea quæ Pater habet, id est, æternitatem, majestatem, divinitatem, quæ nascendo possedit. Ergo eum qui omnia habet, quæ Pater habet (scriptum est enim: *Omnia quæ Pater habet, mea sunt*), omnipotentem esse dubitare non possumus.

CAPUT V.

Objectos adversus Christi omnipotentiam Scripturæ textus exponit; ac maxime in eo immoratur, ut eumdem non raro ex humanæ naturæ affectu loquutum probet.

39. Nec vereor ne quia scriptum est de Deo: *Beatus et solus potens,* ab eo Dei Filius separetur; cum Scriptura Deum solum potentem dixerit, non Patrem solum: et ipse de Christo Deus Pater adserat per Prophetam: *Posui adjutorium super potentem.* Non ergo Pater solus potens, sed potens etiam Deus Filius; in Patre enim laudatur et Filius.

40. Certe ostendat aliquis quid sit, quod non possit Dei Filius: quis ei adjutor cum cœlum faceret, fuit: quis adjutor cum conderet mundum? An qui in constitutione Angelorum et Dominationum adjutore non eguit, eguit ut hominem liberaret?

41. Scriptum est, inquiunt: *Pater meus, si possibile est, transfer a me calicem hunc.* Et ideo si omnipotens est, quomodo de possibilitate ambigit? Ergo quia omnipotentem probavi, probavi utique ambigere eum de possibilitate non posse.

42. Verba, inquis, Christi sunt. Verum dicis: sed quando, et in qua forma loquatur, adverte. Hominis substantiam gessit, hominis adsumsit affectum. Denique supra habes quia progressus pusillum procidit in faciem suam, orans

et dicens : *Pater, si possibile est.* Non ergo quasi Deus, sed quasi homo loquitur; Deus enim possibile aliquid aut impossibile nesciebat? Aut aliquid impossibile Deo, cum scriptum sit : *Impossibile enim tibi nihil est?*

43. De quo autem dubitat, de se an de Patre? De eo utique qui dicit : *Transfer :* et dubitat hominis affectu. Ergo propheta non putat aliquid impossibile Deo. Propheta non dubitat, et Filium dubitare tu credis! Num infra homines constituis Deum? Et dubitat de Patre Deus, et de morte formidat! Timet ergo Christus; et cum Petrus non timeat, Christus timet! Petrus dicit : *Animam meam pro te ponam;* Christus dicit : *Anima mea turbatur.*

44. Utrumque verum est, et plenum utrumque rationis; quod et ille qui est inferior, non timet : et ille qui superior est, gerit timentis affectum : ille enim quasi homo vim mortis ignorat, iste quasi Deus in corpore constitutus fragilitatem carnis exponit; ut eorum qui sacramentum incarnationis abjurant, excluderetur impietas. Denique et hæc dixit, et Manichæus non credidit, Valentinus negavit, Marcion phantasma judicavit.

45. Eousque autem hominem quem veritate corporis demonstrabat, æquabat affectu, ut diceret : *Sed tamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis;* cum utique similiter sit Christi velle, quod Pater vult : cujus similiter est facere, quod Pater facit.

46. Quo loco etiam illa vestra quæstio conticescit, quam soletis objicere, quia dixit Dominus : *Non sicut ego volo, sed sicut tu vis;* et alibi : *Ad hoc descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui me misit.*

CAPUT VI.

Occasione superiorum Scripturæ locorum tantisper digrediens, libertatem Domini primum ex eo quod eadem præditus affirmetur Spiritus sanctus, deinde expressis quibus ipsa Filio Dei adtribuitur, testimoniis demonstrat.

47. ERGO ut quasi interpositis plenioris expositionis paulisper induciis, cur dixerit : *Si possibile est,* voluntatis interim liberæ Dominum fuisse doceamus. In tantum processistis impietatis, ut negetis quod Filius Dei liberæ voluntatis sit *! At certe soletis etiam sancto Spiritui derogare, et negare non potestis scriptum esse : *Spiritus ubi vult, spirat. Ubi vult,* inquit, non ubi jubetur. Ergo si Spiritus ubi vult, spirat; Filius quod vult, non agit? Et certe idem Dei Filius in Evangelio suo dicit, ubi velit spirandi suppetere Spiritui facultatem. Numquid ergo superiorem fatetur; quia illi licet, quod sibi non licet?

48. Apostolus quoque dicit quia *omnia operatur unus atque idem Spiritus dividens singulis prout vult. Prout vult,* inquit, hoc est, pro liberæ voluntatis arbitrio, non pro necessitatis obsequio. Et dividit Spiritus non mediocria; sed quæ Deus consuevit operari, gratiam curationum, et operationem virtutum. Ergo dividit Spiritus prout vult, Filius Dei non liberat quem vult? Sed audi etiam ipsum agere quod vult. Dixit enim : *Ut faciam voluntatem tuam, Deus meus, volui.* Et alibi : *Voluntarie sacrificabo tibi.*

49. Scivit sanctus apostolus Petrus Jesum in potestate habere quæ vellet; et ideo cum videret ambulare eum supra mare, ait : *Domine, si tu es, jube me venire ad te super aquas.* Petrus credidit quia si Christus jubeat, naturæ possit conditio mutari; ut humanis se subjiciat unda vestigiis, et discrepantium naturarum possit convenire concordia. Petrus poscit ut jubeat, non ut roget Christus : Christus non rogavit, sed jussit, et factum est : et Arrius contradicit?

50. Quid est tamen quod Pater velit, Filius nolit : aut Filius velit, et Pater nolit? *Pater quos vult, vivificat; et Filius quos vult, vivificat,* sicut scriptum est. Dic nunc quos vivificaverit Filius, et Pater vivificare noluerit. Cum autem Filius quos velit vivificet, et operatio

* Arrius ejusque sectatores cum libertatem aliter eripere Christo non possent, eo devenerant impietatis, ut ab illo non animam, sed solam carnem adsumtam contenderent.

una sit; vides quia non solum Filius voluntatem Patris; sed etiam Pater Filii faciat voluntatem. Quid est autem vivificare, nisi per Filii passionem? Passio autem Christi voluntas est Patris. Quos ergo Filius vivificat, per Patris vivificat voluntatem. Una igitur est voluntas.

51. Quæ autem voluntas Patris, nisi ut veniret Jesus in hunc mundum, et nos mundaret a vitiis? Audi leprosum dicentem : *Si vis, potes me mundare.* Respondit Christus, *Volo;* et statim sequutus est effectus sanitatis. Vides quia Filius suæ arbiter voluntatis est, et Christi voluntas eadem quæ paterna est? Quamquam cum dixerit : *Omnia quæ Pater habet, mea sunt;* sine dubio quia nihil excipitur, quam Pater habet, eamdem habet et Filius voluntatem.

CAPUT VII.

Redit ad propositæ difficultatis solutionem, et voluntatem affectusque humanos a Christo vere susceptos esse, ac proinde quidquid in ipso non congruit divinitati, ex eisdem oriri docet, atque ad id quod simul Deus et homo erat, referri.

52. UNA ergo voluntas, ubi una operatio; in Deo enim voluntatis series operationis effectus est. Sed alia voluntas hominis, alia Dei. Denique ut scias vitam in voluntate esse hominis; quia mortem timemus : passionem autem Christi in voluntate divina; ut pateretur pro nobis cum Petrus eum vellet a passione revocare, Dominus ait : *Non sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum.*

53. Suscepit ergo voluntatem meam, suscepit tristitiam meam. Confidenter tristitiam nomino, quia crucem prædico. Mea est voluntas, quam suam dixit; quia ut homo suscepit tristitiam meam, ut homo loquutus est; et ideo ait : *Non sicut ego volo, sed sicut tu vis.* Mea est tristitia, quam meo suscepit affectu : NEMO ENIM moriturus exsultat. Mihi compatitur, mihi tristis est, mihi dolet. Ergo pro me et in me doluit, qui pro se nihil habuit quod doleret.

54. Doles igitur, Domine Jesu, non tua, sed mea vulnera : non tuam mortem, sed nostram infirmitatem, sicut ait propheta : *Quia pro nobis dolet :* et nos, Domine, æstimavimus te esse in doloribus; cum tu non pro te, sed pro me doleres.

55. Et quid mirum si pro omnibus doluit, qui pro uno flevit? Quid mirum si moriturus pro omnibus tædeat; qui Lazarum resuscitaturus illacrymat? Verum et ibi piæ sororis lacrymis commovetur; quia mente humana tangebatur : et hic alto operatur affectu; ut sicut mors ejus mortem abstulit, livor ejus ulcera nostra sanavit : ita etiam mœrorem nostrum mœror ejus aboleret.

56. Ut homo ergo dubitat, ut homo turbatur : Non turbatur ejus virtus, non turbatur ejus divinitas : sed turbatur anima : turbatur secundum humanæ fragilitatis adsumtionem. Et ideo quia suscepit animam, suscepit et animæ passiones; non enim Deus eo quod Deus erat, aut turbari aut mori potuisset. Denique, *Deus, Deus,* inquit, *meus, quare me dereliquisti?* Ut homo ergo loquitur, meos circumferens metus; quod in periculis positi, a Domino deseri nos putamus. Ut homo turbatur, ut homo flet, ut homo crucifigitur.

57. Sic enim et apostolus Paulus dixit : Quia *Christi carnem crucifixerunt.* Et alibi apostolus Petrus ait : *Christo passo secundum carnem.* Caro igitur est passa, divinitas autem mortis libera : passioni corpus naturæ humanæ lege concessit; an vero mori divinitas potest, cum anima non possit? *Nolite,* inquit, *timere eos qui corpus possunt occidere, animam autem non possunt.* Si ergo anima occidi non potest, quomodo divinitas potest?

58. Unde illud quod lectum est, Dominum majestatis crucifixum esse, non quasi in majestate sua crucifixum putemus : sed quia idem Deus idem homo, per divinitatem Deus, per susceptionem carnis homo Jesus Christus, Dominus majestatis dicitur crucifixus; quia consors utriusque naturæ, id est, humanæ atque divinæ, in natura hominis subiit passionem; ut indiscrete et Dominus majestatis dicatur esse qui passus est,

et Filius hominis, sicut scriptum est, *qui descendit de cœlo.*

CAPUT VIII.

Ex principio proxime ante constituto illud solvitur, quod Christus dixit : *Pater major me est.* Quæ verba et alia ejusdem rationis ubi secundum humanitatem intelligenda esse ostensum est, eumdem Dominum secundum naturam divinam dici non posse Patri inferiorem multis confirmatur.

59. Per naturam igitur hominis et dubitavit, et tæduit, et resurrexit, quod enim cecidit, hoc resurgit. Per naturam hominis dicit etiam illud, de quo calumniari solent, quia dictum est: *Quoniam Pater major me est.*

60. Verum quia alibi dicitur: *Exivi a Patre, et veni in mundum : iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem;* quomodo vadit, nisi per mortem : et venit, nisi per resurrectionem? Denique addidit, ut de adsumtione se dixisse signaret : *Propterea dixi vobis priusquam fiat; ut cum factum fuerit, credatis.* Loquebatur enim passionem sui corporis, et resurrectionem per quam credere cœperant, qui ante dubitabant; neque enim Deus de loco ad locum transit, qui ubique semper est. Ut homo est qui vadit, ipse est qui venit. Denique et alibi dicit: *Surgite, eamus hinc.* In eo ergo vadit et venit, quod est commune nobiscum.

61. Nam quomodo potest minor esse Deus cum Deus perfectus et plenus sit? Sed minor in natura hominis : et miraris si ex persona hominis Patrem dixit majorem, qui in persona hominis se vermem dixit esse, non hominem; dixit enim : *Ego autem sum vermis, et non homo;* et alibi : *Sicut ovis ad occisionem ductus est.*

62. Si in hoc minorem dicis, negare non possum : sed, ut verbo utar Scripturæ, non minor natus, sed *minoratus*, hoc est, minor factus est. Quomodo autem minor factus, nisi quia : *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semet ipsum exinanivit :* non remittens utique quod erat, sed adsumens quod non erat; quia formam servi accepit.

63. Denique ut sciremus per susceptionem corporis minoratum, de homine se David prophetare signavit dicens : *Quid est homo, quod memor es ejus : aut Filius hominis, nisi quia visitas eum? Minorasti eum paulo minus ab Angelis.* Et hoc ipsum interpretatus Apostolus, ait : *Nam paulo quam Angelos minoratum videmus Jesum, propter passionem mortis gloria et honore coronatum; ut sine Deo pro omnibus gustaret mortem.*

64. Non solum ergo Patre, sed etiam Angelis minor Filius Dei factus est. Et si hoc ad præjudicium trahis; num ergo Filius in natura Dei minor est, quam sui Angeli qui ei serviunt et ministrant? Ita dum minorem vultis adserere, impietatem incurritis; ut Angelorum naturam Dei Filio præferatis. Sed *non est servus supra Dominum suum.* Denique et in carne constituto Angeli ministrabant; ut nihil eum agnoscas per naturam corporis imminutum. Neque enim Deus sui pati potuit detrimentum, cum id quod adsumsit ex Virgine, nec accessio divinæ nec diminutio potestatis sit.

65. Non est ergo secundum divinitatem minor, qui plenitudinem habet divinitatis et gloriæ. Major enim et minor in iis quæ corporalia sunt, distingui solent : aut statu major, aut plenitudine, aut certe ætate. Vacant ista, ubi de divinis tractatus inducitur. Major enim vulgo dici solet, qui aliquem instituit et informat: in Dei autem sapientiam non cadit, ut instituta sit alterius disciplinis; cum ipsa disciplinarum omnium tradiderit institutum. Quam bene autem posuit Apostolus : *Ut sine Deo pro omnibus gustaret mortem;* ne divinitatis illam passionem putaremus fuisse, non carnis!

66. Ergo si non invenerunt quemadmodum possent probare majorem, non verbis calumnientur, sed verborum rationem requirant. Ergo illos interrogo quo putent esse majorem? Si quia Pater est, eo majorem putant : sed non hic ætas et tempus, neque canities Patris, et filii pueritia est; hæc enim majorem solent facere patrem. Cæterum pater et filius generantis et nati nomina sunt, quæ non videntur separare, sed jungere;

non enim pietas naturæ detrimentum est: namque homines sibi invicem conciliat necessitudo, non separat.

67. Itaque si nec de natura adferre possunt aliquam quæstionem, vel testimoniis credant. Denique Filium non esse eo minorem, quia Filius est, Evangelista testatur; et æqualem esse, quia Filius est, ipse significat dicens: *Propterea enim volebant eum occidere Judæi, quia non solum solvebat sabbatum, sed et Patrem proprium dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.*

68. Non Judæi hoc dicunt, sed Evangelista testatur, quod æqualem se faciebat Deo, proprium se filium Dei dicens. Non enim scriptum est ex persona Judæorum dicentium: Propterea volebamus eum occidere; sed Evangelista ex sua persona dicit: *Propterea enim volebant illum Judæi occidere.* Et interpretatus est causam ideo Judæos ad necem ejus esse commotos, quod cum et sabbatum quasi Deus solveret, et Deum Patrem sibi proprium vindicaret, non solum in solutione sabbati majestatem divinæ potestatis, sed etiam in Patris proprii nomine jus sibi æternæ æqualitatis adsciseret.

69. Quibus aptissime respondit Dei Filius, ut et Dei se Filium, et æqualem probaret: *Quæcumque*, inquit, *Pater fecerit, eadem et Filius facit similiter.* Filius igitur Patri et dicitur et probatur æqualis. Bona æqualitas, quæ et differentiam divinitatis excludit, et cum Filio Patrem signat, cui Filius sit æqualis: non est enim diversa, nec singularis æqualitas; quia nemo æqualis ipse sibi solus est. Ergo Evangelista interpretatus est quid sit proprium Filium Dei se dicere, hoc est, æqualem se facere Deo.

70. Unde id sequutus Apostolus dixit: *Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* Quod enim quis non habet, rapere conatur. Ergo non quasi rapinam habebat æqualitatem cum Patre, quam in substantia sui tamquam Deus et Dominus possidebat. Unde addidit: *Formam servi accepit.* Contrarium utique servus, et æqualis. Æqualis ergo in Dei forma, minor in susceptione carnis, et hominis passione. Nam quomodo eadem posset minor esse æqualisque natura? Quomodo autem si minor est, eadem similiter facit, quæ Pater facit? Nam quemadmodum eadem operatio diversæ esset potestatis? Numquid sic potest minor, quemadmodum major operari? aut una operatio potest esse, ubi diversa substantia est?

71. Itaque accipe Christum secundum divinitatem minorem non posse dici. Ipse loquitur ad Abraham: *Per me ipsum juravi.* Ostendit autem Apostolus eum qui per se jurat, minorem esse non posse. Itaque sic ait: *Abrahæ cum repromisisset Deus, quoniam nullum alium majorem habebat, juravit per se ipsum, dicens: Nisi benedicendo benedixero te, et multiplicando multiplicavero te.* Ergo majorem non habuit Christus, et ideo per se juravit. Et bene addidit: *Homines enim per majorem se jurant; quia homines majorem habent, Deus non habet.*

72. Aut si volunt de Patre dictum videri, reliqua non cohærent; neque enim Pater visus est Abrahæ, nec Deo Patri pedes lavit, sed ei in quo futuri hominis est figura. Denique Filius Dei dicit: *Abraham diem meum vidit, et gavisus est.* Ipse est ergo qui per se juravit, quem Abraham vidit.

73. Et revera quomodo majorem habet, qui divinitate cum Patre unum est? Quod enim unum est, dissimile non est: inter majorem autem minoremque discretio est. Ergo de Filio et Patre præsentis docet lectionis exemplum, quia nec Pater minorem habet, nec majorem Dei Filius; cum in Patre et Filio nulla distantia divinitatis sit; sed una majestas.

CAPUT IX.

Objicientibus Filium cum a Patre sit missus, eo utique minorem esse; respondetur illum etiam a Spiritu missum, quo tamen minor non habeatur. Additur etiam Spiritum mitti a Patre et Filio, ut utriusque operationum unitas designetur: Hinc admonemur sedulo distinguendum quæ locutiones Christo ut Deo, quæve eidem ut homini conveniant: quarum exempla non pauca subjiciuntur exponunturque.

74. Nec illud sane metuo, quod solent obtendere minorem esse, quia mis-

sus est. Si enim et minor non docetur, et honorificentiæ docetur æqualitas; cum ita omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem, constat eo minorem non esse, quod missus est.

75. Non ergo humani sermonis angustias, sed verborum caritatem intuere, operibus crede. Considerà quia Dominus noster Jesus Christus in Esaia loquutus est ab Spiritu sancto esse se missum. Numquid ergo Spiritu minor Filius, quia missus ab Spiritu est? Habes igitur scriptum quod Filius a Patre et Spiritu ejus dicat esse se missum: *Ego sum*, inquit, *primus, et ego in æternum, et manus mea fundavit terram, dextera mea solidavit cœlum.* Et infra: *Ego loquutus sum, et ego vocavi; adduxi eum, et prosperum iter ejus feci. Accedite ad me, et audite hæc: non in occulto ab initio loquutus sum. Cum fierent, illic eram: et nunc Dominus misit me, et Spiritus ejus.* Utique qui cœlum fecit et terram, ipse dicit a Domino et a Spiritu ejus esse se missum. Videtis ergo quod simplicitas sermonis, non injuria missionis sit. Ipse igitur missus a Patre, ipse est missus ab Spiritu.

76. Et ut cognoscas nullam majestatis esse distantiam, etiam Filius Spiritum mittit, sicut ipse dixit: *Cum venerit autem paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre meo, Spiritus veritatis, qui a Patre meo procedit.* Hunc eumdem paraclitum et a Patre esse mittendum supra docuit dicens: *Paraclitus autem ille Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo.* Vide unitatem, quia quem Deus Pater mittit, mittit et Filius: et quem mittit Pater, mittit et Spiritus. Aut si nolunt Filium missum, quia dexteram Patris Filium legimus: ipsi de Patre quod de Filio abnuunt, fatebuntur: nisi forte aut alterum sibi Patrem, aut alterum sibi Filium inveniant Arriani.

77. Sileant igitur inanes de sermonibus quæstiones; quia regnum Dei, sicut scriptum est, non in persuasione verbi est, sed in ostensione virtutis. Servemus distinctionem divinitatis et carnis. Unus in utraque loquitur Dei Filius; quia in eodem utraque natura est: et si idem loquitur, non uno semper loquitur modo. Intende in eo nunc gloriam Dei, nunc hominis passiones. Quasi Deus loquitur quæ sunt divina; quia Verbum est: quasi homo dicit quæ sunt humana; quia in mea substantia loquebatur.

78. *Hic est panis vivus, qui descendit de cœlo.* Panis hic caro est, sicut ipse dixit: *Hic panis quem ego dabo, caro mea est.* Hic est qui descendit de cœlo, hic est quem Pater sanctificavit, et misit in hunc mundum. Nec ipsa littera nos docet sanctificatione divinitatem eguisse, sed carnem. Denique ipse Dominus dixit: *Et ego memet ipsum sanctifico pro ipsis;* ut agnoscas quod et sanctificatur in carne pro nobis, et divinitate sanctificat.

79. Hic idem est quem Pater misit, sed *factum ex muliere, factum sub Lege,* ut Apostolus dixit. Hic est qui ait: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me: evangelizare pauperibus misit me.* Hic est qui dicit: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me. Si quis voluerit voluntatem ejus facere, cognoscet de doctrina, utrum ex Deo est, an ego a me ipso loquar.* Alia ergo ex Deo doctrina, alia ex homine. Itaque Judæi cum doctrinam ejus secundum hominem quærerent, et dicerent: *Quomodo hic litteras novit, cum non didicerit?* respondit Jesus, et dixit: *Mea doctrina, non est mea;* nam cum sine eruditione litterarum doceat, non quasi homo, sed potius ut Deus videtur docere, qui doctrinam non didicerit, sed invenerit.

80. Adinvenit enim omnem viam disciplinæ, ut supra lectum est; nam utique de Filio Dei dictum est: *Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius ad eum, qui adinvenit omnem viam disciplinæ. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Quomodo ergo secundum divinitatem doctrinam suam non habet, qui adinvenit omnem viam disciplinæ, antequam videretur in terris? Aut quomodo minor, de quo dictum est: *Non æstimabitur alius ad eum?* Utique incomparabilis dicitur, ad quem nemo alius æstimari potest: sed ita incomparabilis, ut Patri nequeat ante-

ferri. Quod si de Patre dictum putant, impietatem Sabellii non evadent, ut Patri susceptionem humanæ carnis adtribuant.

84. Persequamur sequentia : *Qui a semet ipso,* inquit, *loquitur, gloriam suam quærit.* Vide unitatem, quæ et Patrem signat et Filium. Non potest non esse qui loquitur : sed non potest a semet ipso esse quod loquitur, in quo naturaliter ex Patre sunt omnia.

82. Quid est autem : *Gloriam suam quærit?* Hoc est, non divisam a Patre gloriam? nam utique et Verbum Deus habet gloriam. Denique dicit : *Ut videant gloriam meam.* Sed illa Verbi gloria eadem Patris gloria est, sicut scriptum est : *Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.* Ita igitur secundum divinitatem Dei Filius suam gloriam habet, ut Patris et Filii una sit gloria. Non est ergo minor in claritate, quia una gloria : non minor divinitate, quia plenitudo divinitatis in Christo est.

83. Et quomodo, inquis, scriptum est : *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum?* Qui hoc dicit, clarificatione, inquis, indiget. Hucusque oculos habes : quod reliquum est non legisti; sequitur enim *Ut Filius tuus clarificet te.* Numquid et Pater indiget, qui clarificandus a Filio est?

CAPUT X.

Objectionem a Filii obedientia desumtam solvit, ostensoque Trinitatis unam potentiam, divinitatem atque operationem esse, addit Christum etiam matri, qua minor dici neutiquam potest, obedientiam exhibuisse.

84. Pari modo obedientiam Filii objicere solent; quia scriptum est : *Et specie inventus ut homo : humiliavit semet ipsum, factus obediens usque ad mortem.* Et hominem præmisit, et usque ad mortem dixit; ut intelligeremus obedientiam mortis non divinitatis fuisse, sed incarnationis : in qua et officia nostra suscepit, et nomina.

85. Didicimus itaque unam esse potentiam Trinitatis, quam nos in ipsa atque post ipsam docuit passionem; Filius enim patitur per corporis sacramentum, apostolis Spiritus sanctus infunditur : in manus Patris commendatur spiritus, Deus quoque Pater maxima voce signatur. Didicimus unam Patris et Filii esse imaginem, unam similitudinem, unam sanctificationem. Didicimus unam esse operationem, unam gloriam, unam quoque divinitatem.

86. Unus ergo et solus Deus; quia scriptum est : *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Unus Deus, non ut ipse sit Pater et Filius, sicut impius Sabellius adserit : sed quia Patris et Filii, Spiritusque sancti una divinitas sit : ubi autem una divinitas, una voluntas, una præceptio.

87. Denique ut scias et Patrem esse, et Filium esse, et unum opus Patris ac Filii esse, Apostolum sequere, qui dixit : *Ipse autem Deus, et Pater noster, et Dominus noster Jesus dirigat viam nostram ad vos.* Et Patrem loquitur, et Filium loquitur : sed unitas directionis est; quia unitas potestatis est. Sic et alibi habes : *Ipse autem Dominus noster Jesus Christus, et Deus et Pater noster, qui dilexit nos, et dedit consolationem æternam, et spem bonam in gratia; consoletur corda vestra, et confirmet.* Quantam unitatem ostendit, ut consolationis unitas non pluralitas sit! Conticescat ergo perfidia, aut si ratione non vincitur, morali humanitate flectatur.

88. Consideremus quam moraliter egerit Dominus; ut nos non solum fidem, sed etiam mores doceret. Namque in forma hominis constitutus, subditus erat Joseph et Mariæ. Numquid ergo minor et hominibus, quia subditus? Aliud pietatis, aliud potestatis est : sed non præjudicat pietas potestati. In quo ergo legis subditum Patri? In corpore scilicet, in quo erat subditus matri.

CAPUT XI.

Proponit cum Arrianis humaniter agere Christi exemplo vulnera vino et oleo curantis : ad quod cœleste medicamentum omnes invitans, quo consilio is carnem induerit, et qua utilitate, tradit. Hinc aperit quan-

tum prosit fidem habere, qua Christum propter nos omnem infirmitatem suscepisse cognoscimus, cujus divinitas in passione erumpebat. Ex quibus intelligere est Dei Filium sine subjectione ulla missum fuisse : nec metuendum ne fides hæc displiceat Patri; quippe qui in Filio sibi complacere significet.

89. AGAMUS et nos moraliter, persuadeamus illis quod sibi prosit, obsecremus et ploremus ante Dominum qui fecit nos. Non enim vincere volumus, sed sanare : non insidiose agimus, sed religiose monemus. SÆPE FLECTIT humanitas, quos nec virtus potuerit superare, nec ratio. Denique Dominus illum hominem qui ex Hiericho descendens, incidit in latrones, quem non asperioribus Legis medicamentis, non prophetico rigore curaverat, oleo curavit et vino.

90. Veniant ergo ad hunc omnes qui sanari volunt, accipiant medicamentum, quod et a Patre detulit, et præparavit in cœlo, ex illis confectum immortalibus succis. Hoc ex terra non pullulat; expers enim est omnis natura hujus confectionis. Divino enim consilio suscepit hanc carnem, ut ostenderet legem carnis legi esse subditam mentis. Suscepit carnem, ut quasi homo vinceret, qui homines erudiret.

91. Quid mihi prodesset, si quasi Deus exerta potestate divinitatem suam tantummodo inviolabilem demonstrasset? Aut cur susciperet carnem, nisi ut tentari se naturæ atque infirmitatis meæ conditione pateretur? Tentari debuit, compati mihi debuit; ut scirem quemadmodum tentatus vincerem, compassus evaderem. Vicit per continentiam, vicit per contemtum divitiarum, vicit per fidem : calcavit ambitionem, fugavit intemperantiam, lasciviam relegavit.

92. Hoc medicamentum Petrus vidit, et retia sua, instrumenta videlicet quæstus et subsidia, dereliquit, renuntians carnis concupiscentiæ tamquam corruptæ navi, in quam quasi sentina quædam multarum ingreditur passionum. Magnum ergo medicamentum, quod non solum cicatricem vetusti vulneris amputavit, sed etiam causam passionis incidit. O fides thesauris omnibus opulentior! o vulnerum nostrorum, peccatorumque medicina præstantior!

93. Consideremus quia nobis prodest bene credere. Mihi enim prodest scire quia propter me Christus suscepit meas infirmitates, mei corporis subiit passiones : pro me peccatum, hoc est, pro omni homine, pro me maledictum factus est, pro me atque in me subditus atque subjectus, pro me agnus, pro me vitis, pro me lapis, pro me servus, pro me filius ancillæ, pro me diem judicii ignorans, pro me nesciens diem aut horam.

94. Nam quomodo posset diem nescire, qui dies fecit et tempora? Quomodo posset diem ignorare judicii, qui et horam futuri judicii expressit et causam? Factus ergo maledictum non secundum divinitatem, sed secundum carnem; scriptum est enim : *Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Secundum carnem utique pependit; et ideo maledictum, qui nostra maledicta suscepit. Ille flevit, ne tu homo diu fleres : ille injurias passus est, ne tu injuriam tuam doleres.

95. GRANDE REMEDIUM, solatium habere de Christo. Ille enim pro nobis hæc patientius tulit, et sumus qui patienter hæc pro illius nomine ferre nequeamus! Quis appetitus non discat ignoscere, quando et pro persecutoribus suis Christus etiam crucifixus orabat? Videsne illas quas tu putas Christi infirmitates, tuas esse virtutes? Cur de remediis nostris ei quæstionem movemus? Lacrymæ illæ nos lavant, fletus illi nos abluunt, ac dubitatio illa nos firmat; ne tu si cœperis dubitare, desperes. Quanto major est injuria, tanto uberior debetur gratia.

96. Sed in ipsis injuriis cognosce divinitatem. In cruce pendebat, et elementa ei omnia serviebant. Sol refugit, dies occidit, obfusæ et circumfusæ tenebræ, terra tremuit : non tremuit qui pependit. Quid aliud hæc, quam Auctoris reverentiam signant? Quia in cruce est, vides : quia regnum Dei donat, non vides. Quia mortem gustavit, legis : quia latronem quoque ad paradisum

invitavit, non legis. Mulieres flentes intueris ad tumulum, non intueris Angelos excubantes. Quid dixerit legis, quid gesserit non legis. Dicis Chananææ mulieri dixisse Dominum : *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel :* non dicis, quoniam id quod ab ea rogatus est, fecit.

97. Unde intelligere te convenit, quia missus non id significat, quod alieno sit coactus imperio, sed quod voluntario functus sit arbitratu : alioquin contemtum ostendis Patris. Si enim, ut tu interpretaris, paternorum famulus præceptorum Christus venerat in Judæam, ut solis ejus incolis mederetur, et Chananææ prius filiam, ut legimus, liberavit; non utique alieni fuit executor imperii, sed voluntarii liber arbitrii. Ubi autem libertas voluntatis, ibi nulla prævaricatio missionis.

98. Nec vereare ne displiceat Patri, quod fecit Filius; cum ipse dicat: *Quæcumque placita sunt ei, facio semper;* et alibi : *Opera quæ ego facio, ipse facit.* Quomodo ergo Patri potuit displicere, quod ipse fecit per Filium? Unus enim Deus, sicut scriptum est, *qui justificavit circumcisionem ex fide, et præputium per fidem.*

99. Omnia lege, omnia diligenter adverte; invenies sic demonstrasse se Christum, ut Deus in homine cerneretur : nec malitiose accipias de Patre Filium gloriantem; cum audias Patrem in Filio complacentem.

CAPUT XII.

Christum in persona judicis consideratum catholici an Arriani melius sibi concilient, inquiritur. Objectio propter judicis sessionem ac Patris voces exorta dissolvitur ; demonstraturque nullam in Filio nec subjectionem significari, quod sedeat a Patre invitatus : nec prælationem, quod ad ejus dextram sedeat. Denique ex Angelico trisagio personarum in Deo trinitatem, ac simul unitatem naturæ significari declaratur.

100. Sed si moralibus flecti non queunt, provocemus ad judicem. Ad quem tandem ibimus? Nempe ad eum qui judicium habet. Numquid ad Patrem? Sed *Pater non judicat quemquam; omne enim judicium dedit Filio.* Dedit utique generando, non largiendo. Vide quam te noluerit Filio suo derogare, ut tibi ipsum judicem daret.

101. Videamus ergo ante judicium quis causam meliorem habeat; ego, an tu. Nempe prudentis auctoris est prius conciliare sibi judicem. Hominem honoras, Deum non honoras? Quid ergo conciliat cognitorem, honorificentia, an injuria? Pone me peccasse, quod non est; num offenditur honore suo Christus? Peccamus omnes : quis ergo veniam promerebitur, qui defert honorificentiam, an qui irrogat contumeliam?

102. Aut si te ratio non movet, species saltem judicii ipsa commoveat. Adtolle oculos ad judicem tuos, intuere qui sedeat, cum quo sedeat, ubi sedeat. Sedet Christus ad dexteram Patris. Aut si oculis hoc non potes comprehendere, audi dicentem Prophetam : *Dixit Dominus Domino meo, sede ad dexteram meam.* Sedet ergo ad dexteram Patris Filius. Dic nunc qui de sæcularibus arbitraris æstimanda divina, num tibi videatur inferior qui ad dexteram sedet? num injuria Patris, quia ad sinistram sedet? Pater honorat, et tu injuriam putas? Pater mavult id esse pietatis exemplum, et tu putas præceptionis imperium? De morte surrexit, et ad dexteram Dei sedet.

103. Sed *dixit*, inquis, Pater. Accipe etiam ubi non dicit Pater, et prædicit Filius : *Amodo videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram virtutis.* Et hoc de adsumtione corporis dicit; huic dicit : *Sede ad dexteram meam.* Nam si de æterna sede divinitatis inquiris, interrogatus a Pilato si ipse esset rex Judæorum, ait : *In hoc sum natus.* Unde et Apostolus monet hoc esse nobis utile, si Christum non ex præcepto, neque ex gratia, sed quasi dilectissimum Filium ad dexteram Dei sedere credamus. Sic enim habes : *Quæ sursum sunt, quærite, ubi Christus est ad dexteram Dei sedens : quæ sursum sunt, sapite.* Hoc est enim superiora sapere, credere quia Christus ut sedeat, non quasi justus obsequitur, sed quasi Filius dilectissimus honoratur. Propter rationem ergo

corporis dicit : *Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

104. Quod si et hoc ad calumniam trahis, quia Pater dixit : *Ponam inimicos tuos;* etiam Pater trahit ad Filium, quos Filius suscitet atque vivificet : *Nemo enim*, inquit, *potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, adtraxerit eum : et ego resuscitabo eum in novissimo die.* Et tu Filium Dei pro infirmitate dicis esse subjectum, cui Pater adtrahit, quos ille in novissimo die suscitet? Hæccine tibi videtur esse subjectio, in qua regnum Patri paratur, cum Pater ad Filium trahat, et calumniæ locus non sit, cum Patri regnum Filius tradat, nec aliquid præferatur? Hæc enim documenta pietatis sunt, quod et Pater Filio, et Filius Patri tradat; ita enim sibi tradunt, ut neque ille qui accipit, quasi alienum adquirat : nec qui tradit, amittat.

105. Ad dexteram quoque sedere nulla prælatio est, neque ad sinistram injuria; divinitas enim gradum nescit, nec loco aliquo circumscribitur, nec temporibus definitur. Angustis animis homines ista pensamus. Nulla differentia caritatis, nullum discrimen est unitatis.

106. Sed cur longius evagamur? Circumspectasti omnia, vidisti judicem, advertisti Angelos prædicantes. Illi laudant, et tu vituperas! Dominationes et Potestates venerantur, et tu calumniaris! Adorant omnes sancti ejus : non adorat Dei Filius, non adorat Spiritus sanctus. Seraphim dicunt : *Sanctus, sanctus, sanctus.*

107. Quid sibi vult sub uno nomine sanctitatis trina repetitio? Si trina repetitio, cur una laudatio? Si una laudatio, cur trina repetitio? Trina repetitio cur, nisi quia Pater et Filius et Spiritus sanctus sanctitate unum sunt? Non dixit semel, ne Filium sequestraret : non bis, ne Spiritum præteriret : non quater, ne creaturas conjungeret. Et ut ostenderet Trinitatis unam esse deitatem, cum tertio dixisset : *Sanctus, sanctus, sanctus;* addidit singulariter : *Dominus Deus sabaoth.* Sanctus igitur Pater, sanctus Filius, sanctus et Dei Spiritus. Adoratur igitur Trinitas, non adorat : laudatur Trinitas, non laudat. Ego malo sicut Seraphim credere, et sicut omnes Potestates Virtutesque cœlestes adorare.

CAPUT XIII.

Continuata judicii Dominici allegoria, blasphemas Arrianorum, Sabellianorum, et Manichæorum de suo judice opiniones Ambrosius paucis refellit. Deinde propositis Christi de cæteris suis adversariis expostulationibus, judicium sibi mitius futurum sperat.

108. IGITUR prosequutionem tuam videamus, quemadmodum concilies tibi judicem. Dic sane, dic, inquam : Ego te, Christe, puto esse dissimilem Patri. Respondebit et ille : Discerne, si potes; discerne, inquam, in quo putes esse dissimilem.

109. Dic aliud : Creaturam, inquies, te arbitror. Respondebit et Christus : Si duorum hominum testimonium verum est, tu nec mihi, nec Patri saltem credere debuisti, qui genitum nominavit?

110. Bonum, inquies, nego. Dicet et ille : Fiat tibi secundum fidem tuam, ut tibi bonus non sim.

111. Omnipotentem non arbitror. Respondebit et ipse : Non possum ergo tibi tua peccata donare.

112. Subjectum dico. Referet ad hoc : Cur igitur libertatem ac veniam ab eo petis, quem putas pro servitio esse subjectum?

113. Video hærere prosequutionem tuam : non urgeo, quia peccatorum meorum ipse sum conscius. Non invideo veniam; quia ipse opto indulgentiam : votum tuum scire desidero. En allego apud judicem desideria tua : non prodo crimina, seriem tuorum exspecto votorum.

114. Dic itaque ea quæ in communi voto sunt; dic, inquam : Domine, fac me ad imaginem Dei. Respondebit ille : Ad quam imaginem? Quam negasti!

115. Dic, Fac me incorruptibilem. Referet utique : Quomodo te incorruptibilem facere possum, quem tu creaturam dicendo, capacem corruptibili-

tatis esse voluisti! Mortui resurgent incorrupti, et tu corruptibilem dicis quem Deum cernis!

116. Dic, Bonus esto mihi. Dicet tibi: Quid postulas, quod negasti? Ego te bonum esse volui, ego dixi : *Estote sancti, quoniam ipse sanctus sum*; et tu mihi id negare contendis! et tu exspectas veniam peccatorum! Sed nemo potest donare peccata, nisi solus Deus. Itaque cum verus et solus tibi Deus non sim, non possum utique tua peccata donare.

117. Hæc Arrianus dicat, et Photinianus : Nego te, inquit, Deum. Respondebit ei Dominus: *Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus*. De quo dictum putas, de Judæo, de gentili, an de diabolo? De quovis dictum sit, Photiniane, tolerabilior est ille, qui tacuit : tu vero et voce ausus es dicere, ut insipiente insipientior probareris. Negas ergo, inquit, Deum; cum ego dixerim: *Dii estis, et filii Excelsi omnes*. Et tu Deum negas, cujus opera divina circumspicis!

118. Dicat et Sabellianus : Ego te ipsum Patrem et Filium et Spiritum sanctum arbitror. Respondebit ei Dominus : Non audis Patrem, non audis Filium. Numquid hic ulla confusio est? Scriptura ipsa te docet Patrem esse, qui detulit judicium : Filium esse, qui judicat. Non audisti me dicentem : *Solus non sum; sed ego, et qui misit me Pater*.

119. Dicat et Manichæus : Ego auctorem carnis nostræ diabolum credo. Respondebit ei: Ergo quid facies in cœlestibus? Vade ad auctorem tuum. Ego eos volo mecum esse, quos dedit mihi Pater. Tu te a diabolo creatum, Manichæe, arbitraris : ad illius ergo festina sedem; ubi ignis et sulphur, ubi non restinguitur ejus incendium, ne umquam pœna moriatur.

120. Mitto alia hæreticorum portenta, non nomina; quid eis erit judicii, quæ erit forma sententiæ? Respondebit his omnibus et ille moraliter : *Populus meus, quid feci tibi, aut quid contristavi te?* Nonne ex Ægypto eduxi te, et ex domo servitutis liberavi te?

121. Sed parum est ex Ægypto liberasse, et ex domo servitutis eripuisse : plus est te ipsum dedisse pro nobis. Dices ergo : Nonne vestras omnes suscepi injurias? Nonne corpus meum pro vobis obtuli? Nonne mortem appetivi, quod non erat divinitatis meæ, sed vestræ redemtionis? Hæccine referuntur gratiæ? Hoc profecit sanguis meus, sicut in Propheta ipse jam dixi : *Quæ utilitas in sanguine meo; quia descendi in corruptionem?* Hoc ergo profecit, ut me impie negaretis, pro quibus ista sustinui.

122. Ego vero tunc, Domine Jesu, etsi gravium peccatorum mihi ipse sim conscius, dicam tamen: Non te negavi; habes quod ignoscas fragilitati carnis. Delictum fateor, peccatum non abnuo: *Si vis, potes me mundare*; quia hoc dixit, emeruit. *Ne*, quæso, *in judicium intres cum servo tuo*. Non quæro ut judices, sed ut ignoscas.

CAPUT XIV.

Judicis exponit sententiam; discussisque adversariorum cavillis, ab ea provocationem non dari planum facit.

123. Quid putamus Christum judicaturum? Ego scio, judicaturum dico! Immo jam judicavit. Tenemus ejus sententiam : *Omnes*, inquit, *honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum*.

124. Si displicet sententia, appella ad Patrem, rescinde judicium, quod Pater detulit. Dic quia dissimilem habet filium. Respondebit tibi : Ego ergo mentitus sum, qui dixi Filio : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*.

125. Dic quia creavit. Respondebit tibi : Cur ergo adorasti, quem creaturam putasti?

126. Dic quia minorem generavit Filium. Respondebit : Metire *, videamus.

127. Dic quia ei non debuisti credere. Referet ad hoc : Non tibi dixeram : *Hic*

* Irridentur hic Arriani, qui cum philosophiæ placitis niti se jactarent, relationem quantitatis, ubi philosophice loquendo qualitatis esse debeat, inducebant.

est filius meus dilectissimus, in quo complacui, ipsum audite? Quid est, *ipsum audite*? dicentem utique : *Omnia quæ Pater habet, mea sunt.* Hoc audierunt apostoli, sicut scriptum est : *Et ceciderunt in faciem suam, et timuerunt valde.* Si ceciderunt qui confessi sunt, quid facient qui negarunt? Sed illos Jesus tetigit et levavit : vos jacere patietur; ne videatis gloriam, quam negastis.

128. Videamus ergo quoniam quem Filius damnat, et Pater damnat. Et ideo honorificemus Filium, sicut honorificamus Patrem; ut per Filium ad Patrem pervenire possimus.

CAPUT XV.

Modeste sentit de Opere suo : dicit tamen ad fidem illud sufficere; cum divinæ generationi tot locis Scriptura suffragetur, cui obsurdescunt Arriani. Horum pervicaciam judaicæ plane similem patefaciens, adprecatur illis veritatis amorem. Postremo deserendos eos, utpote hæreticos et antichristos, docet.

129. Hæc ego, Imperator auguste, carptim ac breviter impolita magis proposui, quam enodata digessi. Quod si qua Arriani inconsummata arbitrantur, ego vix fateor inchoata : si qua adhuc superesse opinantur, ego prope omnia; infidelibus enim totum deest, abundat fidelibus. Denique una confessio Petri abundavit ad fidem Christo : *Tu es Christus Filius Dei vivi;* sat est enim generationem scire divinam, non divisam, non diminutam, non derivatoriam, non creatam.

130. Hoc etiam totis Scripturarum exponitur libris, nec adhuc ab impiis creditur : *Incrassatum est* enim, ut scriptum est, *cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos gravaverunt; ne quando oculis suis videant, et auribus audiant, et corde intelligant.* Namque, more Judaico, aures suas Arriani claudere solent, aut serere tumultus, quotiescumque verbum salutis auditur.

131. Et quid mirum si humanis vocibus credere non soleant infideles, qui non credunt divinis? Filius Dei dicebat, sicut habes in Evangelio : *Pater, clarifica nomen tuum.* Vox Patris de cœlo audita est dicentis : *Et clarificavi, et iterum clarificabo.* Infideles hæc audiebant, sed non credebant. Dicebat Filius, respondebat Pater; et dicebant Judæi : *Tonitruum factum est illi;* alii dicebant : *Angelus loquutus est ei.*

132. Paulus quoque, sicut scriptum est in Actibus Apostolorum, cum voce Christi vocaretur ad gratiam, pluresque comites pariter incederent, solus vocem Christi audisse se dixit. Adeo, sancte Imperator, qui credit, audit; et audit, ut credat : qui non credit, non audit; sed nec vult, nec potest audire, ne credat!

133. Atque utinam, quod in me est, audire vellent, ut crederent : audire cum bona caritate et mansuetudine, ut verum quærentes, non veritatem impugnantes. Scriptum est enim, ut non intendamus *fabulis et genealogiis interminabilibus, quæ quæstiones magis præstant quam ædificationem Dei, quæ in fide est. Finis autem præcepti est caritas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta. A quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.* Alibi quoque idem Apostolus dicit : *Stultas autem et sine disciplina quæstiones devita.*

134. Tales deserendos Apostolus dicit, qui quæstiones serunt, hoc est hæreticos : de quibus et alibi dicit quod *discedent quidam a fide, intendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmoniorum.*

135. Et Johannes dicit hæreticos esse antichristos, Arrianos utique designans. Hæc enim hæresis post omnes hæreses cœpit, et ex omni hæresi venena collegit. Sicut enim de Antichristo scriptum est quia *aperuit os suum in blasphemiam ad Deum, blasphemare nomen ejus, et bellum facere cum sanctis ejus :* ita et isti Filio Dei derogant, nec martyribus pepercerunt; et, quod fortasse ille non faciet, Scripturas falsavere divinas. Itaque qui dicit quia Jesus non est Christus, hic est Antichristus : qui negat Salvatorem mundi, negat Jesum : qui negat Filium, negat et Patrem; quia

scriptum est : *Omnis qui negat Filium, negat et Patrem.*

CAPUT XVI.

Gratiano victoriam spondens, eam ab Ezechiele prædictam narrat. Ex pietate Imperatoris hanc spem confirmat, superiores clades hæresi orientalium acceptas ferens. Deum tandem obsecrat, ut jam placatus, fideli exercitui, regioni, ac duci ferat auxilium.

136. NEQUE vero te, Imperator, pluribus tenere debeo bello intentum, et victricia de barbaris trophæa meditantem. Progredere plane scuto fidei septus, et gladium spiritus habens : progredere ad victoriam superioribus promissam temporibus, et divinis oraculis prophetatam.

137. Namque et futuram nostri depopulationem, et bella Gothorum Ezechiel illo jam tempore prophetavit; sic enim habes : *Propterea prophetiza, fili hominis, et dic : O Gog, hæc dicit Dominus : Nonne in die illa cum constituetur habitare populus meus Israel in pace, surges et venies de loco tuo, ab extremo Aquilone : et gentes tecum multæ, sessores equorum omnes, congregatio multa et magna, et virtus copiosa; et adscende ad populum meum Israel, ut nubes operire terram in novissimis diebus* *, etc.

138. Gog iste Gothus est, quem jam videmus exisse, de quo promittitur nobis futura victoria, dicente Domino : *Et deprædabuntur eos, qui deprædati eos fuerant, et despoliabunt eos, qui sibi spolia detraxerant, dicit Dominus. Eritque in die illa, dabo Gog*, hoc est, Gothis, *locum nominatum, monumentum Israel multorum virorum congestum, qui supervenerunt ad mare : et per circuitum struet os vallis, et obruet illic Gog et totam multitudinem ejus, et vocabitur Ge* Polyandrium Gog; et obruet eos domus Israel, ut purgetur terra.*

139. Nec ambiguum, sancte Imperator, quod qui perfidiæ alienæ pugnam excepimus**, fidei catholicæ in te vigentis habituri simus auxilium. Evidens enim ante hac divinæ indignationis causa præcessit; ut ibi primum fides Romano imperio frangeretur, ubi fracta est Deo.

140. Non libet confessorum neces, tormenta, exsilia recordari, piorum sacerdotia proditorum munera. Nonne de Thraciæ partibus per Ripensem Daciam et Mysiam, omnemque Valeriam Pannoniorum, totum illum limitem sacrilegiis pariter vocibus et barbaricis motibus audivimus inhorrentem? Quid poterat nobis vicinia tam feralis invehere? aut quemadmodum res Romana tali tuta poterat esse custodia?

141. Sed jam satis superque, omnipotens Deus, nostro exsilio***, nostroque sanguine, confessorum neces, exsilia sacerdotum, et nefas tantæ impietatis eluimus : satis claruit eos qui violaverint fidem, tutos esse non posse. Convertere, Domine, fideique tuæ adtolle vexilla.

142. Non hic aquilæ militares, neque volatus avium exercitum ducunt : sed tuum, Domine Jesu, nomen et cultus. Non hic infidelis aliqua regio, sed ea quæ confessores mittere solet Italia; Italia aliquando tentata, mutata numquam : quam dudum ab hoste barbaro defendisti, nunc etiam vindicasti. Non hic in Imperatore mens lubrica, sed fides fixa.

143. Ostende nunc evidens tuæ majestatis indicium; ut is qui te verum virtutum Dominum, et cœlestis militiæ

---

* Hanc ipsam Ambrosii interpretationem cum Proclus, Constantinopolitanus episcopus, imperante Theodosio juniore, verba e suggestu faciens, ad victoriam de Barbaris qui eisdem temporibus imperium vastabant relatam accommodasset, ab auditoribus ingentem plausum retulit. Quoad vero nominis Gothi etymon, videtur illis inditum a bonitate, hoc est ipsorum lingua *goeth* ; ut altera gens a malitia, hoc est *quaath*, appellati sunt Quadi. Apud eruditos Gothi quoque intelligendi sunt qui dicuntur Getæ.

* Valles et confragosa loca hebraice dicebantur *gai* sive *ge*, unde *gehinnom*, id est *vallis Hinnom*, ubi deo Moloch cremabantur pueri; et *gehenna*, locus in quo pœnas æternas impii sustinebunt.

** Hoc est, bellum propter alienam perfidiam, Constantii videlicet ac Valentis imperatorum Arrianorum, divinitus immissum.

*** Loquitur in catholicorum persona, quorum certum est non paucos his barbarorum incursionibus e patria sua expulsos.

ducem : is qui te veram Dei virtutem credit esse atque sapientiam, non temporalem utique nec creatam, sed sempiternam, sicut scriptum est, Dei virtutem et divinitatem, tuæ majestatis fultus auxilio, fidei suæ trophæa mereatur *.

* Duos hos libros ad Gratianum in Orientem iter parantem misit Ambrosius. Eos autem usque adeo Cæsar probavit, ut redux in patriam per litteras obsecraverit sanctum Præsulem, ut ipsos iterum deserendos ad se curaret, hisque disputationem de Spiritus sancti divinitate adjiceret. Verum hæc eadem opella non majorem a catholicis retulerat approbationem, quam offensionem ab hæreticis, qui omnibus artibus eam elevare studuerant. Nihil tamen quod reprehenderent, deprehendere in ea potuerant, nisi quod ipsum dictitabant de industria affectasse nimiam brevitatem, ut argumentis suis quacumque solutione validioribus respondendi necessitatem sic eluderet. Hujusmodi criminationibus, quæ quantumvis iniquæ, movere tamen poterant infirmiores, viam præcludere voluit Ambrosius. Quapropter venia differendæ lucubrationis de Spiritu sancto ab imperatore petita, alios tres libros quibus Arriani adigerentur ad silentium, composuit, anno circiter 379.

LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

Ubi præmisit Ambrosius quamobrem strictius tractata in prioribus libris, in his uberius tractanda suscipiat; objectum sibi fabularum usum exemplo Scripturæ diluit cum alia poetica memorantis, tum maxime Sirenas, quæ figuræ sunt voluptatum : a quibus et Pauli verba et Christi facta oportet avocent Christianos.

1. Quoniam, clementissime Imperator, instruendi tui gratia, aliqua de fide mihi scribenda mandaveras, et verecundantem, coram etiam ipse fueras adhortatus; ideo quasi in procinctu positus, duos tantum conscripsi libellos, quibus vias quasdam fidei et semitas demonstrarem.

2. Sed quoniam mens prava quorumdam serendis intenta quæstionibus, stylo lacessit uberiore confici; tuæ quoque pia me cura clementiæ ad cætera vocat, volens in pluribus experiri, quem in paucis probasti; ea quæ perstricta paucis superius sunt, placuit mihi paulo latius exsequi; ne ea quasi diffidentia adsertionis deseruisse potius, quam securitate fiduciæ proposuisse videamur.

3. Et quia Hydræi nominis, et Scyllæi littoris comparationem induximus, ut ostenderemus vel rediviva plantaria cavenda perfidiæ, vel famosa naufragia : si quis contra licitum putat colorem disputationis ejusmodi a poeticis fabulis derivatum, et cum in fide nihil quod vituperare possit invenerit, aliquid in sermone reprehendit; agnoscat non solum sententias, sed etiam versiculos poetarum scripturis insertos esse divinis.

4. Unde enim illud : *Hujus et genus sumus*, quod Paulus usu prophetico doctus usurpat? Nam et gigantes, et vallem Titanum prophetici sermonis series non refugit. Et Esaias Sirenas, et filias passerum dixit. Et Hieremias de Babylonia memoravit quod habitabunt in ea filiæ Sirenum; ut ostenderet Babylonis, hoc est, sæcularis confusionis illecebras, vetustæ lasciviæ fabulis comparandas; quæ velut scopuloso in istius vitæ littore dulcem resonare quamdam, sed mortiferam cantilenam ad capiendos animos adolescentium viderentur : quam sapiens etiam ab ipso poeta Græco inducitur, quasi quibusdam prudentiæ suæ circumdatus vinculis præteriisse. Ita difficile judicatum est ante adventum Christi etiam fortiores non posse capi speciosæ deliciis voluptatis?

5. Quod si poeta ille perniciosam mentibus hominum, et subeundis obnoxiam naufragiis, lasciviæ sæcularis illecebram judicavit; quid nos æstimare oportet, quibus scriptum est : *Carnis curam ne feceritis in concupiscentia?* Et alibi : *Cas-*

tigo corpus meum, et servituti redigo; ne aliis prædicans, ipse reprobus efficiar?

6. Non enim per luxuriam nobis Christus, sed per jejunium salutem adtulit. Neque ille emerendæ gratiæ suæ causa, sed nostræ eruditionis gratia jejunavit. Neque infirmitate corporis victus est, ut esuriret: sed esuriendo suscepti corporis fidem præstitit; ut non solum corpus, sed etiam infirmitates nostri corporis doceret a se esse susceptas, sicut scriptum est: *Quoniam infirmitates nostras suscepit, et ægritudines nostras portavit.*

CAPUT II.

Quæ corporis sunt a Christo pro nobis suscepti, divinitati non tribuenda: secundum hanc illum altissimum; quod qui neget, eum Patri adscribere incarnationem. Cum Deus legitur solus esse, aut solus habere immortalitatem, id etiam intelligendum de Christo, tum ut memorata impietas declinetur, tum quia eadem Filii, ac Patris adseritur operatio.

7. Corporis est igitur, hoc est, nostrum est, quod esurivit: nostrum est, quod flevit, quod tristis fuit usque ad mortem. Cur ad divinitatem quæ sunt nostra referuntur? Corporis est, quod etiam factus adseritur. Denique sic habes: *Mater Sion dicet: Homo, et homo factus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus. Homo,* inquit, *factus est,* non Deus factus est.

8. Qui autem idem altissimus, idem homo, nisi *Mediator Dei, et hominum, homo Christus Jesus, qui dedit semet ipsum redemtionem pro nobis?* Et hoc utique ad incarnationem pertinet; redemtio enim nostra per sanguinem, remissio per potestatem, vita per gratiam. Quasi altissimus donat, quasi homo precatur: aliud creatoris, aliud redemtoris est. Distincta licet, unius tamen auctoris beneficia sunt; decuit enim ut ille nos redimeret, qui creavit.

9. Quis autem neget Christum esse altissimum significatum? Nam qui aliter sentit, Deo Patri sacramentum incarnationis adscribit. Sed hinc dubitari non potest quod altissimus Christus sit; cum etiam alibi dixerit de mysterio passionis: *Dedit vocem suam Altissimus, et mota est terra.* Et in Evangelio habes: *Et tu puer propheta Altissimi vocaberis; præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus.* Qui altissimus? Dei Filius. Ergo qui altissimus Deus, Christus est.

10. Et solus utique cum dicitur Deus, non separatur etiam Dei Filius. Qui enim altissimus, solus, sicut scriptum est: *Et cognoscant quoniam nomen tibi Dominus, tu solus altissimus super omnem terram.*

11. Unde etiam illud explosum est, quod solent ad calumniam derivare, quia de Deo scriptum est: *Qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem;* de Deo enim scriptum est, quod est commune nomen Patri et Filio.

12. Nam si ubicumque Deum legunt, negant etiam Filium designari; et impii sunt, divinitatis potentiam Filio denegando, et incarnatum Patrem Sabelliana impietate adstruere videbuntur. Dicant enim quomodo illud non impie de Patrem intelligere possint, quod Apostolus ait: *In quo et consurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis;* et advertant de sequentibus quid incurrant; sequitur enim: *Et cum mortui essetis delictis et præputio carnis vestræ, vivificavit nos cum illo, donans nobis omnia delicta, delens quod adversum nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis: et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, exuens se carne.*

13. Ergo non Deus Pater solus intelligendus est, qui suscitavit carnem: et non etiam Filius, cujus templum resuscitatum est. Qui suscitavit, utique et vivificavit: qui vivificavit, et delicta donavit: qui delicta donavit, et chirographum tulit: qui chirographum tulit, affixit illud cruci: qui affixit illud cruci, carnem se exuit. Sed Pater non se exuit carnem; non enim Pater caro factus est, sed *Verbum,* sicut legimus, *caro factum est.* Videtis ergo quod Ariani dum separant a Patre Filium, in id periculum incidant, ut Patrem passum esse commemorent.

14. Nos autem facile docemus de Filii dictum operatione; nam et ipse corpus

suum resuscitavit, sicut ipse dixit: *Solvite templum hoc, et in triduo resuscitabo illud.* Et ipse vivificat nos cum suo corpore: *Sicut enim Pater suscitat mortuos et vivificat; sic et Filius quos vult, vivificat.* Et ipse delicta donavit dicens: *Dimissa sunt tibi peccata tua.* Et ipse chirographum affixit cruci, qui crucifixus est per corporis passionem. Nec alius se carnem exuit, nisi Dei Filius, qui carnem se induit. Ipse ergo significatur Deus, qui opus nostræ resurrectionis operatus est.

CAPUT III.

Filium a Patre non separandum ex Apostolo confirmari, cum Filio quoque conveniat beatum esse, solum potentem, ac immortalem, natura videlicet, non gratia qua ipsi etiam Angeli sunt immortales; et lucem habitare inaccessibilem: quo ultimo qua ratione fiat explicato, quo pacto Pater solus, ac Filius pariter solus dicantur, ostenditur.

15. Ergo cum legis Deum, non separes Patrem, non separes Filium; quia deitas et Patris et Filii una eademque est. Et ideo nec ibi separes, ubi legis quia *beatus et solus potens;* de Deo enim dictum est, sicut habes: *Præcipio coram Deo, qui vivificat omnia;* sed etiam Christus vivificat: convenit ergo et Patri et Filio Dei nomen; quando convenit et operationis effectus. Persequamur et cætera. *Præcipio*, inquit, *coram Deo qui vivificat omnia, et Christo Jesu.*

16. In Deo est etiam Verbum, sicut scriptum est: *In Deo laudabo Verbum.* In Deo sempiterna sua virtus est Jesus: in Deo igitur unitatem divinitatis, in Christi autem nomine incarnationis testificatus est sacramentum.

17. Denique ut de incarnatione Christi se dixisse ostenderet, subdidit: *Qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem; ut serves mandatum sine macula usque in adventum Domini nostri Jesu Christi: quem suis temporibus ostendet beatus et solus potens, rex regum, et Dominus dominantium; qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem: quem vidit hominum nemo, sed nec videre potest.* Ergo de Deo hæc scripta sunt, cujus nominis et dignitas et veritas communis est Filio.

18. Cur igitur hoc loco Filius separatur, cum etiam Filio hæc cuncta conveniant? Aut si non conveniant, nega Deum; ut neges quæ Deo sunt convenientia. Beatus negari non potest, qui beatitudines donat: *Beati* enim *quibus remissæ sunt iniquitates.* Beatus negari non potest, qui sanam doctrinam tribuit, sicut scriptum est: *quæ est secundum Evangelium claritatis beati Dei.* Potens abnui non potest, de quo Pater dicit: *Posui adjutorium super potentem.* Immortalitatem autem ejus quis audeat diffiteri, cum etiam aliis immortalitatem ipse largitus sit, sicut scriptum est de sapientia Dei: *Per hanc habebo immortalitatem?*

19. Sed alia immortalitas suæ naturæ, alia nostræ. Non sunt fragilia comparanda divinis: una sola substantia divinitatis est, quæ mori nescit. Unde et Apostolus, cum sciret et animam et Angelos immortales, quod solus Deus immortalitatem habeat prædicavit. Nam et anima moritur: *Anima enim quæ peccat, ipsa morietur:* nec Angelus immortalis est naturaliter, cujus immortalitas in voluntate est creatoris.

20. Neque ad præjudicium trahas, quod non moritur Gabriel, non moritur Raphael, non moritur Uriel; et in ipsis enim naturæ capacitas vitio obnoxia, sed non obnoxia disciplinæ. Omnis enim rationabilis creatura accidentia recipit, et subjecta judicio est. In accidentibus autem et pœna judicii, et corruptela est, et profectus. Unde et Ecclesiastes ait: *Quoniam omne opus suum Deus adducet in judicium.* Ergo corruptelæ et mortis, etiam si non moriatur aut peccet, capax tamen omnis est creatura: nec ex immortali natura habet, sed ex disciplina vel gratia, si se in aliquibus ad vitia non mutat. Alia ergo immortalitas quæ donatur, alia quæ sine capacitate mutabilitatis est semper.

21. An negatur immortalis divinitas Christi, quia in carne pro omnibus mortem gustavit? Jam ergo melior Gabriel quam Christus; quia ille non est defunctus, hic mortuus est. Sed non est servus

supra Dominum; alia enim carnis infirmitas, alia divinitatis æternitas: mors carnis est, immortalitas potestatis. Quod si divinitas fecit ne caro videret corruptionem, quæ utique corruptelæ erat obnoxia per naturam; quomodo mori posset ipsa divinitas?

22. Quomodo autem lucem inaccessibilem non habitat Filius; cum in sinu Patris Filius sit: lux autem Pater, lux etiam ipse sit Filius; quia Deus lux est? Aut si aliam lucem inaccessibilem nisi deitatis putamus, numquid melior Patre lux est; ut non sit in luce, qui sicut scriptum est, et apud Patrem est, et in Patre? Non ergo separent Filium, cum legunt solum Deum: nec Patrem separent, cum legunt Filium solum.

23. In terris Filius sine Patre non est, et putas quia Pater sine Filio sit in cœlo? In carne est Filius, cum dico in carne est, vel in terris, secundum Evangelii tempora loquor; nunc enim secundum carnem jam non novimus Christum: ergo in carne est Filius, et solus non est, secundum quod scriptum est: *Et non sum solus, quia Pater mecum est;* et putas quod sit Pater solus in luce?

24. At ne hoc argumentum putes, accipe etiam testimonium: *Deum,* inquit, *nemo vidit umquam, nisi unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Quomodo solus Pater, si in sinu Patris Filius est? quomodo enarrat quem non videt? Non ergo solus Pater.

25. Accipe nunc et solum Patrem, et solum Filium. Solus Pater, quia alius Pater non est: solus Filius, quia alius Filius non est: solus Deus, quia una divinitas Trinitatis est.

CAPUT IV.

Christum nonnisi secundum carnem factum narrari; quippe qui ut homines redimeret, non eguerit adjutorio, sicut nec ut se resuscitaret; cum aliis ut mortuos resuscitarent, oratione opus fuerit. Etsi autem ipse oraverit, hoc referendum ad humanitatem: divinitatem vero ex eo quod imperaverit, æstimandam; in quo diabolus Arrianis anteponitur. Tum exposito cur Filius hominis potens dicatur, argumenti ponitur conclusio.

26. Satis ergo claret et solum Deum non esse Patrem sine Filio, et solum Deum non intelligi Filium sine Patre; quia secundum carnem factus legitur Dei Filius, non secundum divinam generationem.

27. In quo autem factus sit, per os sancti patriarchæ loquutus adseruit, dicens: *Quia repleta est malis anima mea, et vita mea inferno appropinquavit. Æstimatus sum cum descendentibus in lacum: factus sicut homo sine adjutorio inter mortuos liber.* Et hic *sicut homo,* inquit, non sicut Deus, factus sum. Et *repleta est malis anima mea:* anima utique, non divinitas. Factus est in eo, in quo erat infernis debitus: factus est in eo, in quo cum aliis æstimatus est; divinitas enim similitudinem collationis abjurat. Et tamen in ipsa carne morti obnoxia majestatem adverte divinitatis in Christo. Et si factus est sicut homo, et sicut caro factus est; factus est tamen inter mortuos liber, et liber sine adjutorio.

28. Sed quomodo hic sine adjutorio fuisse se Filius dicit, cum supra dictum sit: *Posui adjutorium super potentem?* Ergo et hic distingue naturas. Adjutorium caro habet, divinitas non habet. Liber igitur est, quia mortis vincula nescivit; non captus ab inferis, sed qui operatus sit in infernis: sine adjutorio est; quia neque per nuntium, neque per legatum, sed ipse per se Dominus salvum fecit populum suum. Quomodo enim potuit adjutorium sui corporis quærere suscitandi, qui alios suscitavit?

29. Ac licet homines quoque suscitaverint mortuos; non in sua tamen virtute fecerunt, sed in Christi nomine. Aliud est rogare, aliud imperare: aliud mereri, aliud donare.

30. Elias ergo suscitavit, sed oravit, non imperavit. Elisæus suscitavit configuratus mortuo: suscitavit etiam ipsius mortui corporis tactus; ut esset typus venturum eum qui missus in similitudinem carnis peccati, etiam sepultus mortuos suscitaret.

31. Petrus quoque cum Æneam curaret, ait: *In nomine Jesu Nazareni surge et ambula:* non in suo ait, sed in Christi nomine. Surge autem verbum est im-

perantis : sed fiducia de merito est, non præsumtio de potestate; et de nominis operatione, non de sua virtute præceptionis auctoritas. Quid igitur Arriani dicunt? In nomine Christi et Petrus imperat, et illi nolunt imperasse Dei Filium, sed rogasse.

32. Sed lectum est quia rogavit. Disce distantiam. Rogat quasi filius hominis, imperat quasi Dei Filius. An non defertis hoc Dei Filio, quod etiam diabolus detulit, et vos majore sacrilegio derogatis? Ille dicit : *Si filius Dei es, dic lapidi huic ut fiat panis.* Ille dicit, impera : vos dicitis, obsecra. Ille credit quod, jubente Dei Filio, elementorum rerumque natura in adversum vertatur : vos creditis quod nisi roget Dei Filius, nec voluntas ipsius impleatur. Et diabolus de potestate æstimandum putat Dei Filium, vos de infirmitate. Tolerabiliora sunt tentamenta diaboli, quam argumenta Arrii.

33. Nec moveat quia potentem Filium dixit hominis, cum Dominum majestatis legeris crucifixum. Quæ autem major potentia, quam supra cœlestes potestates habere dominatum? Habebat autem qui Thronis, Dominationibus, Angelis imperabat. Nam et si erat inter bestias, sicut scriptum est, tamen Angeli ministrabant ei; ut agnoscas aliud incarnationis esse, aliud potestatis. Secundum carnem itaque tentatur a bestiis, secundum dignitatem ab Angelis adoratur.

34. Didicimus igitur factum esse hominem, et ad hominem hoc esse referendum. Denique et alibi habes : *Qui factus est ei ex semine David*, secundum carnem utique ex semine David factus est : Deus autem ante sæcula ex Deo natus est.

CAPUT V.

Factum in Scriptura non semper idem esse ac *creatum* exemplis ex ipsa petitis docet. Inde colligit non cavillandum ex littera more Judæorum, quibus tamen hæreticos pejores probat; atque iterum propositam confirmat sententiam.

35. Nec semper tamen factum esse ad creationem refertur; scriptum est enim : *Domine, refugium factus es nobis;* et : *Factus es mihi in salutem.* Non utique creationis definitio vel editio declaratur : sed refugium factus mihi, et conversus mihi dicitur ad salutem, sicut et Apostolus dixit : *Qui factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemtio.* Nobis factum non creatum ex Patre dixit. Denique quomodo dicat factum nobis esse sapientiam, in posterioribus exposuit dicens : Sed *loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante tempora sæcularia in gloriam nostram, quam nemo principum hujus sæculi cognovit. Si enim cognovissent, numquam Dominum majestatis crucifixissent.* Ubi mysterium passionis exprimitur, non utique generationis æternæ series declaratur.

36. Sapientia igitur mea crux Domini est, redemtio mea mors Domini est; sanguine enim pretioso redemti sumus, ut apostolus Petrus dixit. Sanguine igitur suo, quasi homo, Dominus nos redemit; idemque, quasi Deus, peccata donavit.

37. Non ergo in verbis quasdam constituamus insidias, et verborum tendiculas aucupemur; ut quia et aliud secundum impios significare putatur sermo qui legitur, non id quod sensus exprimat, sed quod littera ostendat, interpretemur. Sic perierunt Judæi, dum sensuum profunda despiciunt, et sequuntur nuda verborum : *Littera* enim *occidit, spiritus autem vivificat.*

38. Et tamen inter duo gravia sacrilegia fortasse detestabilius sit ad divinitatem referre quæ carnis sunt, quam ad litteram referre quæ spiritus sunt. Illi timuerunt in Deo carnem credere; et ideo redemtionis gratiam perdiderunt, quia causam salutis abjurant : isti divinitatis majestatem usque ad carnis infirma deducunt. Detestandi Judæi, qui carnem Domini crucifixerunt : detestabiliores tamen eos arbitror, qui divinitatem Christi cruci subditam crediderunt. Denique qui cum Judæis sæpe tractabat : *Hæreticum*, inquit, *post unam correptionem devita.*

39. Nec tamen sine injuria Patris factum nobis esse sapientiam, ad illam

inenarrabilem, nec ullis temporibus momentisque obnoxiam Christi generationem sacrilega interpretatione derivant. Nam præter id quod Filii injuria Patris est contumelia, etiam in Patrem sacrilegia ista procedunt, de quo scriptum est: *Fiat autem Deus verax, omnis autem homo mendax*. Aut si de Filio putant dictum, generationi quidem non præjudicant: Deum autem et Deum verum hujus lectionis auctoritate quod abnuunt, confitentur.

40. Prolixum est si velim singula recensere, quoties factum legerimus, non utique per naturam, sed per gratiam. Nam et Moyses dicit: *Adjutor et protector factus est mihi in salutem*. Et David dicit: *Esto mihi in Deum protectorem, et in domum refugii, ut salvum me facias*. Et Esaias dicit: *Factus est omni civitati humili adjutor*. Non utique sancti Deo dicunt: Creatus es, sed protector et adjutor per gratiam tuam factus es nobis.

CAPUT VI.

Objectionem ex Johanne desumtam ut diluat, primo demonstrat Manichæis patrocinari Arrianum sensum: deinde varia distinguendorum verborum ejusdem loci exposita ratione, ipsum nullo modo ad substantiam divinam sine Patris injuria referri posse aperte probat, verumque illius exponit intellectum.

41. Unde nec illud verendum est, quod solent Arriani sæva interpretatione componere, dicentes factum esse Dei Verbum; quia scriptum est, inquiunt: *Quod factum est in ipso, vita est*.

42. Primum intelligant si ad substantiam divinam referant, *quod factum est*; Manichæorum se quæstionibus implicari. Objiciunt enim Manichæi: Si quod in ipso factum est, vita est: est ergo aliquid quod in ipso factum non sit, et mors sit; ut duo impie inducant principia. Sed hoc damnat Ecclesia.

43. Deinde unde possunt docere sic pronuntiasse Evangelistam? Plerique enim docti et fideles sic pronuntiant: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est*; alii sic: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*, denique: *Quod factum est*, pronuntiant, et subjungunt: *In ipso*, hoc est: Quidquid autem factum, est in ipso. Quid est, *In ipso?* Apostolus docet dicens: *In ipso enim sumus, et vivimus, et movemur*.

44. Tamen etiamsi quemadmodum velint, pronuntient, non possunt hic calumniari Deo Verbo, si ad substantiam ejus velint referre: *Quod factum est*; quin calumnientur et Patri Deo, de quo scriptum est: *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem; ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta*. Ecce hic opera hominis in Deo facta legimus, et ad substantiam tamen divinam referre non possumus: sed aut per ipsum facta cognoscimus, ut est etiam illud Apostolicum, quod *omnia per ipsum, et in ipso creata sunt; et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant*: aut, ut docet præsentis lectionis testimonium, virtutes quibus vitæ æternæ fructus adquiritur, in Deo factas æstimare debemus, castitatem, pietatem, religionem, fidem, et alia hujusmodi, quæ in voluntate Dei facta sunt.

45. Ergo sicut in Dei Patris, ita etiam in Christi voluntate et virtute facta sunt, sicut legimus: *Creati in Christo in operibus bonis*; et in psalmo: *Fiat pax in virtute tua*; et alibi: *Omnia in sapientia fecisti. In sapientia*, inquit, *fecisti*, non sapientiam fecisti. Nam cum omnia in sapientia facta sint, Christus autem Dei sapientia sit, non accidens utique, sed subsistens et permanens in æternum; si facta est sapientia, jam deteriore conditione facta est quam omnia; quia sapientia fieri per se ipsam non potuit. Ergo si factum esse frequenter ad aliquid, non ad naturam refertur, etiam creatum esse ad causam refertur.

CAPUT VII.

Quod a Salomone dictum est: *Dominus creavit me*, etc. incarnationem Christi ad redimendi Patris opera factam signare; quo ex ipsius Filii verbis declarato, *principium* ostendit etiam accipi posse de documentis virtutum, quarum omnium vias nobis Dominus aperuisse, ac vere principium exstitisse demonstratur.

46. Unde intelligimus illud quod de

incarnatione Domini scriptum est : *Dominus creavit me principium viarum suarum in opera sua,* id significare quod ad redimenda opera Patris Dominus Jesus ex Virgine sit creatus. Neque enim dubitari potest de incarnationis dictum esse mysterio, cum propter opera sua a corruptelæ servitio liberanda Dominus susceperit carnem; ut illum qui imperium habebat mortis, per sui corporis destrueret passionem. Caro enim Christi propter opera, divinitas ante opera; quia ipse ante omnia, sed et omnia in ipso constant.

47. Non ergo divinitas propter opera, sed propter divinitatem opera; sicut Apostolus declaravit, dicens quod propter Filium Dei omnia. Sic enim habes : *Decebat autem eum per quem omnia, et propter quem omnia, multis filiis in gloriam adductis, ducem salutis eorum per passionem consummari.* Nonne evidenter exposuit quia Dei Filius qui propter divinitatem suam omnia creavit, is postea propter populi salutem et carnis susceptionem, et mortis adsumserit passionem?

48. Propter quæ autem opera sit creatus ex Virgine, ipse Dominus cum illum cæcum curaret, ostendit dicens : *In illo me oportet operari opera ejus, qui misit me.* Et addidit, ut de incarnatione ejus dictum crederemus : *Cum in hoc mundo sum, lux sum hujus mundi.* Etenim quasi homo in hoc mundo pro tempore est; nam quasi Deus semper est. Denique et alibi ait : *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem mundi.*

49. Nec de principio residet aliquid quæstionis, cum interrogatus in carne : *Tu qui es?* responderit : *Principium quod et loquor vobis.* Quod non solum ad substantiam divinitatis æternæ refertur, sed etiam ad documenta virtutum. Ex hoc enim et Deum se probavit æternum; quia omnium ipse principium est, et uniuscujusque virtutis auctor, quia Ecclesiæ caput est, sicut scriptum est : *Quia ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis.*

50. Liquet igitur et de incarnatione dictum esse *principium viarum suarum,* quod ad sacramentum suscepti corporis videtur esse referendum. Ideo enim carnem suscepit, ut ad cœlum nobis sterneret iter. Denique ait : *Adscendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum : Deum meum, et Deum vestrum.* Denique ut scias quod vias suas omnipotens Pater secundum incarnationem præscripserit Filio, habes in Zacharia ad Jesum indutum vestimenta sordida ab Angelo dictum : *Hæc dicit Dominus omnipotens : Si in viis meis ambulaveris, et præcepta mea custodieris.* Quod est vestimentum illud sordidum, nisi carnis adsumtio?

51. Viæ igitur Domini velut quidam tramites bonæ vitæ sunt, quæ diriguntur a Christo, qui ait : *Ego sum via, et veritas, et vita.* Via ergo superna est Dei virtus; Christus enim nobis via est. Et bona via, quæ credentibus cœli regna patefecit. Viæ autem Domini viæ rectæ sunt, sicut scriptum est : *Vias tuas, Domine, notas fac mihi.* Via castitas, via fides, via est abstinentia. Est namque via virtutis, est et via iniquitatis; scriptum est enim : *Et vide si est via iniquitatis in me.*

52. Principium itaque nostræ virtutis est Christus. Principium integritatis, qui docuit virgines non viriles exspectare concubitus, sed integritatem mentis et corporis sancto magis dicare Spiritui, quam marito. Principium parcimoniæ Christus, qui pauper factus est, cum esset dives. Principium patientiæ Christus, qui cum malediceretur, non remaledixit; cum percuteretur, non repercussit. Principium humilitatis Christus, qui formam servi accepit; cum Patrem Deum majestate virtutis æquaret. Ex illo enim accepit virtus unaquæque principium.

53. Et ideo ut hæc virtutum genera disceremus : *Filius datus est nobis, cujus principium super humeros ejus.* Principium illud crux Domini est; principium fortitudinis, quo via sanctis est reserata martyribus ad sacri certaminis passionem.

CAPUT VIII.

Versiculus in Esaia proxime citatus de Christi humanitate ac divinitate explicatur, eoque varias hæreses jugulari evincitur.

54. Vidit hoc principium Esaias, et ideo ait: *Puer natus est, Filius datus est nobis.* Viderunt et Magi, et ideo cum parvulum in præsepi cernerent, adoraverunt dicentes: *Puer natus est;* cum stellam conspicerent, prædicantes: *Filius datus est nobis.* Aliud munus e terris, aliud munus e cœlo, et utrumque unus in utroque perfectus, et sine mutabilitate divinitatis, et sine humanæ imminutione naturæ. Unum adoraverunt, eidemque munera obtulerunt; ut ostenderent ipsum esse cœli Dominum, qui in præsepibus videretur.

55. Distingue singulorum momenta verborum: *Puer natus est, Filius datus est nobis.* Etsi ex Patre natus, non tamen nobis natus, sed datus est; quia non Filius propter nos, sed nos propter Filium. Neque enim nobis natus est, qui et ante nos natus est, et totius est conditor creaturæ: neque nunc primum nascitur, qui erat semper, et erat in principio; sed illud quod non erat, nobis nascitur. Quod etiam Angelus pastoribus cum loqueretur, dixit esse generatum, sicut habes scriptum: *Quia natus est nobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David.* Nobis ergo quod non erat, natum est: hoc est, puer ex Virgine, corpus ex Maria; hoc enim post nos, illud ante nos.

56. Alii codices sic habent: *Puer natus est nobis, Filius datus est nobis;* hoc est, qui erat Filius Dei, hic ex Maria puer natus est nobis, et datus est nobis. Quia datus sit, audi Prophetam dicentem: *Et salutare tuum da nobis.* Quod enim supra nos est, datur: quod de cœlo est, datur; sicut etiam de Spiritu legimus quod, *Caritas Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.*

57. Sed videte quemadmodum hic locus multas hæreses extinguat. *Puer natus est nobis,* non Judæis: *nobis*, non Manichæis; *nobis*, non Marcionitis. Propheta dicit: *Nobis*, hoc est credentibus, non incredulis. Et ille quidem misericordia sua omnibus natus est, sed perfidia hæreticorum fecit, ut non omnibus nasceretur, qui omnibus natus est. Nam et lumen diei oriri jubetur super bonos et malos: sed oriri non videntibus non videtur.

58. Sicut ergo puer non omnibus natus est, sed fidelibus: sic Filius non infidelibus datus est, sed fidelibus. Nobis datus est, non Photinianis; illi enim non datum nobis Dei Filium dicunt esse, sed ab initio inter nos natum: nobis datus est, non Sabellianis; illi enim nolunt Filium datum, eumdem adserentes Patrem esse quem Filium: nobis, non Arrianis; et ipsi enim non habent Filium pro salute datum, sed pro infirmitate transmissum: non habent consiliarium, quem putant futura nescisse: non habent Filium, quem sempiternum non putant; cum scriptum sit de Verbo Dei, *quod erat in principio;* et alibi: *In principio erat Verbum;* denique ut ad propositum revertamur exemplum: *In principio*, inquit, *antequam terram faceret, antequam abyssos faceret, et antequam produceret fontes aquarum, ante omnes colles genuit me.*

CAPUT IX.

Difficultatem ex loco Salomonis supra laudato exorientem solvit Ambrosius, illic et præteritum sumi pro futuro, et geminam in Christo naturam designari patefaciens.

59. Fortasse dices, quomodo de incarnatione Christi dictum esse memoraverim: *Dominus creavit me;* cum ante incarnationem Christi creatura sit mundi? Sed considera quia moris est scripturis divinis, et futura pro præteritis dicere, et geminam in Christo significare substantiam divinitatis, et carnis; ne quis aut divinitatem neget ejus, aut carnem.

60. Nam sicut in Esaia habes: *Puer natus est nobis, et Filius datus est nobis;* ita hic quoque ante præmisit creaturam carnis, et subtexuit adsertionem divinitatis; ut scires non duos Christos, sed unum esse: qui et ante sæcula ge-

neratus sit ex Patre, et ultimis temporibus creatus ex Virgine, hoc est : Ego sum ille creatus ex homine, creatus ad causam, qui sum generatus ante sæcula.

61. Denique dicturus : *Dominus creavit me*, præmisit : *Commemorabo quæ a sæculo sunt*. Dicturus : *Genuit*, præmisit : *In principio antequam terram faceret, ante omnes colles genuit me*. *Ante*, cum dicitur, in infinitum retro sine aliqua definitione porrigitur. Denique, *ante Abraham*, inquit, *ego sum*, non utique post Adam : et *ante Luciferum*, non utique post Angelos. Sed *ante*, cum dixit, non se intra aliquem, sed omnia intra se dixit; sic enim moris est æternitatem Dei scripturis significare divinis. Denique alibi habes : *Priusquam montes fierent, et formaretur orbis terræ, a sæculo et usque in sæculum tu es*.

62. Ante omnia ergo generatio, inter omnia et propter omnia creatura. Natus ex Patre supra Legem, factus ex Maria sub Lege.

CAPUT X.

Baptistæ verba ex quibus Christum etiam ante incarnationem factum disputabant, soluturus, ubi præmisit ea referri posse ad prædestinationem; intelligenda tamen de incarnatione ab antecedentibus probat. Hinc progrediens ad mystica, ipsum dignitate ac merito ante Johannem fuisse declarat : maxime cum Ecclesiæ, cujus typus in historia Ruth expressus fuerat, sponsus, etiam excluso Moyse, solus exstiterit; quam licet Synagoga non omnino neglecta, solus vocavit.

63. Sed scriptum est : *Post me venit vir, qui ante me factus est; quia prior me erat*. Unde dicunt : Ecce qui erat, factus est. Ipsa verba perpendamus. *Post me*, inquit, *venit vir*. Vir ergo est qui venit, ipse qui factus est. Vir autem nomen est sexus : sexus autem non utique divinitati, sed naturæ deputatur humanæ.

64. Possem ergo dicere : Erat in præcognitione quidem corporis, sed æternitate virtutis; nam et Ecclesia erat, et sancti erant prædestinati ante sæcula : sed non id hoc loco dico, at illud adsero, factum esse non ad divinitatem, sed ad incarnationis pertinere naturam, sicut ipse Johannes dixit : *Hic est de quo dixi : Post me venit vir, qui ante me factus est*.

65. Itaque cum geminam, sicut supra dixi, in Christo substantiam proposuisset, ut utramque intelligas et divinitatis et carnis, hoc loco cœpit a carne. Est enim scripturis promiscua consuetudo divinis, ut interdum a divinitate Christi incipiant, et ad incarnationis sacramenta descendant; interdum ab humilitate incarnationis exordium sumant, et ad gloriam divinitatis adsurgant, ut in prophetis, et in evangelistis frequenter, et in Paulo. Ergo et hic juxta memoratam consuetudinem ab incarnatione Domini cœpit de ejus divinitate dicturus; non ut confunderet humana atque divina, sed ut distingueret. Verum Arriani, velut Judaici caupones, miscent aquam cum vino; quia divinam generationem, humanamque confundunt, ad deitatem referentes, quod de carne sit dictum.

66. Nec metuo quod objecturi videntur quia in superioribus non habet, Virum; sic enim habet : *Qui post me venit*. Sed videant et ibi quid præmiserit : *Verbum*, inquit, *caro factum est*. Et ideo non addidit, Virum; quia carnem dixerat : per carnem autem istic virum intelligimus, et per virum carnem. Ergo quia dixerat : *Verbum caro factum est*, virum hoc loco nominare superfluum fuit, quem jam carnis expressione signaverat.

67. Quo exemplo in posterioribus quoque et agnum præmisit, qui tolleret peccata mundi; et ut incarnatum intelligeres, quem ante memoraverat, ait : *Hic est de quo ante dixi : Post me venit vir, qui ante me factus est*, hoc est, virum dixi, non Deum factum. Sed ut ipsum incarnatum declararet esse, qui ante sæcula erat; ne duos filios crederemus, ait : *Quia prior me erat*. Nam si, *Factus est*, ad divinam generationem retulisset, quid opus erat ut adhuc adderet tertium, atque iteraret quod supra dixerat? Sed quia ante de incarnatione tantum dixerat : *Post me venit*

vir, qui ante me factus est; ideo addidit: *Quia prior me erat*, quoniam divinitatis æternitas fuerat exprimenda. Et hæc est causa prælationis, ut merito antelatus videatur, qui proprii Patris sempiterna virtus est.

68. Dat tamen intellectus spiritalis ubertas, ut excurrere et evagari ad concludendos libeat Arrianos, qui volunt factum hoc loco non ad virum, sed ad divinitatem referre. Quid est enim tenere quod possint; cum dixerit Baptista: *Post me venit, qui ante me factus est;* hoc est, supra meritum meum factus, supra meam gratiam, tempore carnis posterior, divinitatis honore venerabilis? *Post me* enim *venit*, temporis est: *prior me erat*, æternitatis: *ante me factus est*, honoris; quia etiam incarnationis mysterium supra humanam est gratiam.

69. Denique in inferioribus quid supra contexuisset expressit dicens: *Post me venit vir, cujus non sum dignus calciamenta portare;* præstantiam utique dignitatis, non æternitatem divinæ generationis exponens. Quod eousque ad incarnationem pertinet, ut typum in hominibus mystici calciamenti ante præmiserit. Lege enim proximo defuncti vel fratri copula deferebatur ejus uxoris; ut semen fratris vel proximi resuscitaret. Unde quod Ruth, licet ipsa alienigena; tamen quia maritum habuerat ex Judæis, qui reliquerat superstitem proximum, eamque colligentem manipulos suæ messis, quibus alebat et se et socrum, Booz vidit et amavit: non aliter eam accepit uxorem, nisi calciamentum ejus ante solvisset, cui uxor debebatur ex Lege.

70. Historia simplex, sed alta mysteria; aliud enim gerebatur, aliud figurabatur. Nam si secundum litteram sensum torqueamus, prope quidam pudor et horror in verbo est, si ad commixtionis corporeæ consuetudinem sententiam intellectumque referamus. Designabatur autem futurus ex Judæis, ex quibus Christus secundum carnem, qui proximi sui, hoc est, populi mortui semen doctrinæ cœlestis semine suscitaret, cui calciamentum nuptiale Ecclesiæ copulandæ præscripta Legis spiritalia deferebant.

71. Non Moyses sponsus; illi enim dicitur: *Solve calciamentum pedum tuorum;* ut Domino suo cedat. Non Jesus Nave filius sponsus; nam et ipsi dicitur: *Solve calciamentum pedum tuorum;* ne ex similitudine nominis sponsus Ecclesiæ crederetur. Non alius sponsus, sed solus Christus est sponsus, de quo dixit Johannes: *Qui habet sponsam sponsus est.* Illis igitur calciamentum solvitur, huic solvi non potest, sicut dixit Johannes: *Non sum dignus solvere corrigiam calciamenti ejus.*

72. Solus ergo Christus est sponsus, cui illa veniens ex gentibus sponsa, ante inops atque jejuna, sed jam Christi messe dives, innubat: quæ manipulos fœcundæ segetis, Verbique reliquias gremio legat mentis interno; ut exhaustam illam viduam morte filii, atque inopem defuncti populi matrem novis pascat alimentis, non relinquens destitutam viduam, et novos quærens.

73. Solus ergo Christus est sponsus, qui nec Synagogæ ipsi manipulos suæ messis invideat. Utinam se non ipsa excluderet! Habuit quos per se colligeret: sed quia populus ejus est mortuus, quasi filio egena defuncto, per Ecclesiam manipulos, quibus viveret, colligebat; quos venientes in exsultatione portabunt, sicut scriptum est: *Venientes autem venient in exsultatione, tollentes manipulos suos.*

74. Quis enim sibi alius sponsam audeat Ecclesiam vindicare, quam a Libano unus et solus vocavit dicens: *Ades huc a Libano, sponsa; ades huc a Libano.* Aut de quo alio potuit Ecclesia dicere: *Fauces ejus dulcedines, et totus desiderium?* Et quia de calciamento pedum tractatum sumsimus, cui alii nisi Verbo Dei incarnato convenit dictum: *Crura ejus columnæ marmoreæ, fundatæ super bases aureas?* Solus enim Christus inambulat animis, et graditur in mente sanctorum, in quibus velut aureis basibus, fundamentisque pretiosis solidata vestigia Verbi cœlestis hæserunt.

75. Claret igitur et virum et typum ad incarnationis spectare mysterium.

CAPUT XI.

Redit ad locum propositum, et ubi Christus dicitur factus, hoc vel ad incarnationem vel ad causam sive adjunctum aliquod referri docet. Ad eum sensum plurima sacrorum codicum et Pauli imprimis testimonia edisserit: maxime autem in eo immoratur, ut Christum verum sacerdotem esse atque in Melchisedech præfiguratum, eique cum Patre operationis unitatem, non vero solam similitudinem inesse persuadeat.

76. Non ergo ad substantiam divinitatis, sed ad incarnationem sæpe, nonnumquam etiam ad causam pertinet, cum dicitur factus. Nam si ad divinitatem refers, ergo et in opprobrium Deus factus est; sic enim habes: *Tu autem repulisti, et ad nihilum redegisti, dispulisti Christum tuum;* et infra: *Et factus est in opprobrium vicinis suis. Vicinis*, inquit, non civibus, non domesticis, non adhærentibus; quoniam *qui adhæret Domino, unus spiritus est:* qui vicinus est, non adhæret. Et, *Factus est in opprobrium;* quia crux Domini Judæis scandalum, Græcis stultitia. Nam sapientibus per eamdem crucem excelsior factus est cœlis, excelsior Angelis, et melioris testamenti factus est sponsor, ipse qui erat prioris.

77. Vide quam non defugiam ista, ut etiam congeram: sed quomodo factus sit, considera.

78. Primum quod *purificatione facta, considet in dextera magnitudinis in excelsis, tanto melior factus Angelis.* Ubi purificatio, hostia: ubi hostia, corpus: ubi corpus, oblatio: ubi munus oblationis, ibi sacrificium passionis.

79. Deinde *sponsor melioris testamenti. Ubi testamentum, mors necesse est præcedat testatoris,* sicut subter est scriptum: mors autem non ad divinitatis æternitatem, sed ad fragilitatem refertur humanam.

80. *Excelsior* quoque *cœlis factus* quomodo sit, ostenditur: *Immaculatus*, inquit, *segregatus a peccatoribus, et excelsior cœlis factus: qui non habet quotidie necessitatem, sicut sacerdotes, prius pro suis delictis hostiam offerre, deinde pro populi. Hoc enim fecit semel se offerendo*, sicut scriptum est. Nemo excelsior factus dicitur, nisi qui in aliquo fuerit humilior: in eo igitur excelsior factus est, sedendo ad dexteram Patris, in quo se minor Angelis factus, obtulit passioni.

81. Postremo ipse Apostolus ad Philippenses ait, quia *in similitudine hominis factus, et specie inventus ut homo, humiliavit semet ipsum, factus obediens usque ad mortem.* Vide ubi factus sit: *In similitudine*, inquit, *hominis*, non in potestate Dei: et *factus obediens usque ad mortem;* ut obedientiam quidem hominis habuerit, regnum divinitatis.

82. Quantis igitur adhuc utemur exemplis ad incarnationem, vel ad aliquid referendum esse quod factus est? Quod autem et factum est, idem est et creatum: *Dixit* enim, *et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt. Dominus creavit me*, secundum carnem dictum: creatum quoque supra ostendimus in libro primo de incarnatione dictum videri.

83. Ipse etiam Apostolus adserendo serviendum non esse creaturæ, significavit ex Deo Filium non creatum esse, sed genitum. Tamen etiam alibi, ut manifestaret quomodo in Salomone sit lectum: *Dominus creavit me;* quid in Christo creatum esset, ostendit.

84. Itaque totius seriem capitis recenseamus; sic enim habes: *Ergo quia filii participes sunt carnis et sanguinis, et ipse similiter particeps factus est eorumdem; ut per mortem destrueret hunc qui mortis habebat imperium.* Quis ergo est qui nos participes suæ voluit esse carnis et sanguinis? Utique Dei Filius. Quomodo nisi per carnem particeps factus est noster? aut per quam, nisi per corporis mortem mortis vincula dissolvit? Mortis enim mors facta est susceptio mortis in Christo. Ergo de incarnatione proposuit.

85. Videamus sequentia: *Nec enim statim Angelos*, inquit, *adsumsit, sed semen Abrahæ. Unde habuit per omnia fratribus similari; ut misericors fieret et fidelis princeps, sacerdos ad Deum, ut expiaret peccata populi. In quo enim passus est ipse, et tentatus, potest et tentatos juvare.... Propter quod, fratres sanctissimi, vocationis cœlestis participes, in-*

tuemini apostolum et principem sacerdotum confessionis nostræ Jesum fidelem esse creatori suo, sicut et Moyses in domo ejus. Hæc nempe verba sunt Apostoli.

86. Videtis in quo creatum dicat: in quo *adsumsit*, inquit, *semen Abrahæ*, corporalem utique generationem adserit. In quo autem, nisi in corpore expiavit populi peccata? In quo passus est, nisi in corpore; sicut et supra diximus: *Christo passo secundum carnem?* In quo sacerdos, nisi in eo quod sacerdotali adsumsit ex genere?

87. Sacerdos enim aliquid debet offerre, et secundum Legem in sancta intrare per sanguinem: ergo quia sanguinem taurorum, hircorumque repudiaverat Deus, hunc utique sacerdotem per suum sanguinem, sicut legisti, in sancta sanctorum cœli summa penetrantem oportebat intrare; ut æterna nostrorum esset oblatio peccatorum. Idem ergo sacerdos, idem et hostia: et sacerdotium tamen, et sacrificium humanæ conditionis officium est; nam et agnus ad immolandum ductus est, et sacerdos est secundum ordinem Melchisedech.

88. Nemo igitur ubi ordinem cernit humanæ conditionis, ibi jus divinitatis adserat. Nam et illum Melchisedech per quem Abraham hostias suas obtulit, non Angelum utique secundum Judaica ludibria intelligit Ecclesia, sed virum sanctum, ac sacerdotem Dei, qui typum gerens Domini, et sine Patre, et sine matre, et sine generationis enarratione, et sine initio, et sine fine describitur; ut ostenderet sempiternum Filium Dei in hunc mundum esse venturum, qui et sine Patre secundum incarnationem natus est, et sine matre secundum divinam generationem, et sine enarratione generationis; quia scriptum est: *Generationem autem ejus quis enarrabit?*

89. Ergo illum Melchisedech in Christi typo sacerdotem Dei accepimus; sed illum in typo, hunc in veritate: typus autem umbra est veritatis: illum in nomine unius civitatis, hunc regem in reconciliatione totius mundi; quia scriptum est: *Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi;* hoc est, sempiterna divinitas: aut, si Pater in Filio, sicut Filius in Patre, et substantiæ utique et operationis unitas non negatur.

90. Quomodo autem negare merito possunt, etiam si velint, cum scriptum sit: *Pater autem qui in me manet, ipse facit opera;* et: *Opera quæ ego facio, ipse facit?* Non dixit: Et ipse facit; ne similitudinem magis, quam unitatem operis æstimares: sed dicendo: *Quæ ego facio, ipse facit,* manifestum reliquit quod unum opus Patris et Filii credere debeamus.

91. Denique ubi similitudinem operum, non unitatem voluit intelligi: *Qui credit,* inquit, *in me, opera quæ ego facio, et ipse faciet.* Bene hic *et* interponendo, similitudinem nobis donavit; et tamen unitatem naturalem negavit. Unum est igitur opus Patris et Filii, etiamsi non placeat Arrianis.

CAPUT XII.

Regnum Patris atque Filii unum esse ac indivisum; et unam similiter utriusque divinitatem.

92. Quæro autem quomodo regnum velint Patris et Filii esse divisum; cum Dominus dixerit, ut supra ostendimus: *Omne regnum in se divisum, facile destruetur?*

93. Et ideo ad excludendum arrianæ sacrilegium sævitatis, unum imperium Patris et Filii etiam Petrus sanctus adseruit dicens: *Quapropter satagite, fratres, certam vestram vocationem et electionem facere. Hæc enim facientes non errabitis; sic enim abundantius ministrabitur vobis introitus in æternum imperium Dei, et Domini nostri conservatoris Jesu Christi.*

94. Aut si quis de Christi tantum imperio dictum putat, et hoc ideo sic accipit, ut Patrem Filiumque potestate secernat; is tamen et regnum Filii fatebitur, et æternum. Itaque non solum duo inducent regna divisa, ut obnoxia sint defectui; sed etiam cum regna comparabilia nulla sint Dei regno, quod Filii esse, etiamsi velint, negare non possunt: aut contra suam sententiam redibunt, ut idem Patris et Filii regnum

esse fateantur : aut, quod sacrilegium est dicere, jus Patri regni minoris adscribent : aut, quod contrarium est, quem minorem divinitate impie memorant, ejus regnum fatebuntur æquale.

95. Sed hoc non quadrat, non congruit, non cohæret. Dicant igitur unum esse regnum, sicut nos dicimus, et probamus : probamus autem non nostris, sed cœlestibus testimoniis.

96. Primum enim etiam aliis exemplis disce regnum cœlorum, regnum etiam Filii esse; ipse enim dixit : *Amen amen dico vobis, quoniam sunt aliqui de hic adstantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regnum suum.* Dubitari ergo non potest quod sit regnum Filii Dei.

97. Sed accipe ipsum esse regnum Filii, quod Patris est : *Amen dico vobis quod sunt quidam circumstantium, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei veniens in virtute.* Eo enim usque unum regnum est, ut unum sit præmium, idem hæres, eadem merita, idem sponsor.

98. Quomodo non idem regnum, cum præsertim ipse de se Filius dixerit : *Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris mei?* Quod enim Patris est per majestatis proprietatem, id etiam Filii est per ejusdem claritudinis unitatem. Ergo et Patris regnum Scriptura dixit, et Filii.

99. Accipe nunc quia ubi regnum Dei dicit, nec Patris nec Filii separat potestatem; quia et paternum et Filii regnum uno Dei nomine comprehendit, sicut habes : *Cum videritis Abraham, Isaac, et Jacob, et omnes prophetas in regno Dei.* An negamus in regno Filii prophetas esse, cum et latroni dicenti : *Memento mei, cum veneris in regnum tuum;* responderit Dominus : *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso?* Aut quid est esse in regno Dei, nisi æternam nescire mortem? Qui autem nesciunt æternam mortem, vident Filium hominis venientem in regnum suum.

100. Quomodo ergo potest non in potestate habere quod donat dicens : *Tibi dabo claves regni cœlorum?* Et videto distantiam. Servus aperit, Dominus largitur : iste per se, ille per Christum : famulus claves accipit, Dominus ordinat potestates : aliud jus donantis, aliud dispensantis obsequium est.

101. Accipe adhuc unum regnum, unum imperium esse Patris et Filii. Habes ad Timotheum : *Paulus apostolus Jesu Christi secundum imperium Dei salvatoris nostri, et Christi Jesu spei nostræ.* Unum igitur Patris et Filii regnum evidenter est declaratum, sicut et apostolus Paulus adseruit dicens : *Hoc enim scitote quod omnis impudicus, aut immundus, aut avarus, quod est idololatria, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei.* Ergo unum regnum, et una divinitas.

102. Unam divinitatem Lex probavit, quæ dicit unum Deum. Probavit et Apostolus, dicendo de Christo : *In quo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Si enim juxta Apostolum plenitudo omnis corporaliter divinitatis in Christo est, aut unius divinitatis Patrem et Filium fatebuntur : aut si Patris et Filii divinitatem cupiunt separare, cum omnem plenitudinem divinitatis corporaliter Filius habeat; quid est quod existimant amplius reservandum, cum amplius nihil sit plenitudine perfectionis? Ergo una divinitas.

CAPUT XIII.

Filio majestatem suam esse, ac paternæ æqualem : cujus socii non sint Angeli, sed spectatores.

103. Imaginem autem unam, et similitudinem unam supra diximus, superest ut unius quoque majestatis Patrem Filiumque doceamus. Nec longe aberit; cum enim ipse dixerit de se Filius : *Cum venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ.* Ecce Filii expressa majestas est : quid ei deest, cujus increatam majestatem negare non possunt? Est ergo Filii majestas.

104. Accipiant nunc, ut dubitare non possint, quod Patris et Filii una majestas sit; ipse enim Dominus dixit : *Nam qui me erubuerit et meos sermones,*

hunc Filius hominis erubescet; cum venerit in majestate sua, et Patris, et sanctorum Angelorum. Quid est: *et sanctorum Angelorum*, nisi quia honorantur et servi dignitate Domini sui?

105. Dignitatem ergo suam ad Filium et Patrem retulit; non ut Angeli habeant cum Patre et Filio æquale consortium, sed ut præeminentem gloriam Dei cernant. Neque enim suam majestatem Angeli habent, sicut lectum est de Filio: *Cum sederit in sede majestatis suæ;* sed adsistunt, ut Patris et Filii gloriam videant, quibus aut possunt aut merentur adspectibus.

106. Denique ipsa se explanant verba divina, ut intelligas illam gloriam Patris et Filii cum Angelis non esse communem; sic enim habes: *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes Angeli cum eo.* Et ut doceret unam majestatem et unam gloriam esse Patris et suam, ipse in alio libro ait: *Et Filius hominis confundet eum, cum venerit in gloria Patris sui cum Angelis sanctis.* Illi in obsequio, hic in gloria: illi in comitatu, hic in suggestu: illi stant, hic sedet; ut verbo tamen usus utamur humani, hic judicat, hi ministrant.

107. Divinam autem non præmisit majestatem Patris, et subdidit suam et Angelorum; ne de superioribus ad inferiora fecisse gradum quemdam et ordinem videretur. Sed quia Pater inferior videri non poterat, præmisit majestatem suam, et addidit Patris et Angelorum; ne se medium inter Patrem et Angelos nominando, aut ab Angelis ad Patrem per sui quoque incrementa fecisse quemdam videretur adscensum, aut a Patre rursus ad Angelos per ordinem cum sui etiam diminutione crederetur fecisse descensum. Nam nos qui unam divinitatem Patris et Filii confitemur, diversum, ut Arriani, ordinem non putamus.

CAPUT XIV.

Unius substantiæ cum Patre Filium esse: hanc autem etiam secundum divinitatem sumi debere in multis Scripturarum testimoniis, tametsi in aliis nonnullis hoc verbum aut de possessionibus aut de incarnatione intelligatur.

108. De substantia autem, Imperator auguste, quid loquar unius Filium cum Patre esse substantiæ; cum imaginem paternæ substantiæ Filium legerimus, ut in nullo secundum divinitatem a Patre intelligas discrepare?

109. Juxta hanc imaginem dixit: *Omnia quæ Pater habet, mea sunt.* Ergo nec substantiam in Deo possumus denegare; neque enim insubstantivus est, qui aliis dedit habere substantiam: licet alia sit substantia Dei, alia creaturæ. Nec posset insubstantivus Filius Dei esse, per quem cuncta subsistunt.

110. Et ideo ait: *Non est occultatum os meum quod fecisti in abscondito, et substantia mea in inferioribus terræ.* Virtuti enim et divinitati ea, quæ ante constitutionem mundi, vel imperspicabili majestate sunt gesta, abscondita esse non poterant. Legimus ergo substantiam.

111. Sed dices de incarnatione dictam esse substantiam. Interim nomen substantiæ lectum probavi, et lectum non pro patrimoniis, ut dicitis. Jam, si placet, accipiamus secundum mysterium in inferioribus Christi fuisse substantiam. Etenim ut defunctorum animas in sui corporis anima liberaret, vincula mortis solveret, peccata donaret, operatus est in inferno.

112. Et tamen quid obstat quominus illam divinam intelligas esse substantiam; cum Deus ita ubique sit, ut ei dictum sit: *Si adscendero in cœlum, tu illic es: si descendero ad infernum, ades?*

113. Denique ad substantiam divinam derivandum esse intellectum sequentibus declaravit dicens: *Inoperatum meum viderunt oculi tui;* eo quod non operis factura sit Filius, sed Verbum genitum potestatis æternæ: ακατεργαστον enim dixit, hoc est, inoperatum atque increatum Verbum sine alicujus creaturæ testimonio ex Patre natum: et tamen abundamus aliis substantiæ testimoniis. Sit ista hoc loco substantia corporalis, dummodo non opus Dei Fi-

lium, sed inoperatam ejus divinitatem et ipse fatearis.

114. Scio autem aliquos dicere inoperatum esse etiam incarnationis mysterium, quod non sit virilis copulæ usus operatus; quia partus est Virginis. Si ergo plerique hoc loco nec Mariæ partus opus esse dixerunt, tu Arriane, opus putas esse Dei Verbum?

115. Aut hic tantum substantiam legimus? Nonne et alibi dixit: *Portæ civitatum effractæ sunt, montes ceciderunt, et revelata est substantia?* Numquid hic quoque creatura signatur? Solent enim aliqui dicere pecuniariam esse substantiam. Ergo si ad hunc sensum refers, ideo occiderunt montes, ut pecuniarium patrimonium cerneretur.

116. Sed meminerimus qui montes ceciderunt, illi utique de quibus dictum est: *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic monti: Tollere, et jactare in mare.* Montes ergo sunt altitudines se extollentes.

117. Denique in græco, *regna ceciderunt*, habetur. Quæ regna, nisi satanæ, de quo dixit Dominus: *Quomodo stabit regnum ipsius?* Ipsos ergo legimus montes, quæ regna sunt diaboli. Ideoque istis cadentibus regnis de corde fidelium, revelatum est paternæ Dei filium Christum esse substantiæ. Qui sunt etiam illi ipsi montes ærei, de quorum medio quatuor currus procedunt?

118. Advertimus altitudinem illam extollentem se adversus scientiam Dei verbo Domini corruisse; cum diceret Dei Filius: *Obmutesce, et exi, immunde spiritus.* De quo et propheta dixit: *Ecce ego ad te, mons corrupte.*

119. Isti ergo ceciderunt montes, et revelatum est quod esset in Christo divina substantia, dicentibus iis, qui viderant: *Vere Filius Dei est;* non enim humana, sed divina potestate dæmoniis imperabat. Hieremias quoque dicit: *Super montes accipite luctum, et super semitas desertas planctum, quia defecerunt; eo quod non sint homines, non acceperunt vocem substantiæ: a volatilibus usque ad jumenta expaverunt et defecerunt.*

120. Nec præteriit etiam alibi, cum fragilitates exponeret conditionis humanæ, ut susceptam a se infirmitatem carnis, et affectum nostræ mentis ostenderet, dixisse Dominum per Prophetam: *Memento, Domine, quæ est substantia mea;* quia in natura fragilitatis humanæ Dei Filius loquebatur.

121. De quo supra, ut incarnationis mysteria revelaret, ait: *Tu vero repulisti, Domine, et pro nihilo habuisti: dispulisti Christum tuum, evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctitatem ejus.* In quo utique servum dixit, nisi in carne, quia *non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semet ipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et specie inventus ut homo?* Mea ergo susceptione servus, sua Dominus potestate.

122. Quid illud quod habes: *Quoniam quis stetit in substantia Domini;* et alibi: *Et si stetissent in substantia mea, et audissent verba mea, et si docuissent plebem meam; avertissem eos a nequitiis et adinventionibus suis?*

CAPUT XV.

Cum Filium Patri ἑτεροούσιον Arriani dicant, eos in Deo substantiam aperte agnoscere: nec ob aliud hanc vocem defugere, nisi quod illum verum Dei Filium fateri nolint, ut significavit Eusebius Nicomediensis. Recte igitur constitutum a Nicænis PP. verbum ὁμοούσιον, ut pote hæresi oppositum et in Scriptura firmatum; proindeque neglectis, quæ isti fingunt de Sabellianis, retinendum.

123. Quomodo negant Dei esse substantiam? Quomodo verbum substantiæ, quod creberrimum in Scripturis est, putant esse vitandum; cum ipsi ex alia substantia, hoc est, ἑτεροούσιον dicendo Filium, substantiam tamen in Deo esse non abnuant?

124. Non igitur verbum, sed vim verbi fugiunt; quia nolunt verum esse Dei Filium. Nam licet humano verbo non possit divinæ generationis series comprehendi; tamen judicarunt Patres fidem suam tali proprie contra ἑτεροούσιον sermone signandam, auctoritatem sequuti prophetæ, qui ait: *Quis stetit in substantia Domini, et vidit Verbum ejus?* Secundum impietatem igitur suam

positum substantiæ verbum recipiunt Arriani, secundum pietatem autem fidelium comprobatum repudiant et refutant.

125. Nam quid est aliud, cur ὁμοουσιον Patri nolint Filium dici, nisi quia nolunt verum Dei Filium confiteri? sicut auctor ipsorum Eusebius Nicomediensis epistola sua prodidit scribens : Si verum, inquit, Dei Filium et increatum dicimus, ὁμοουσιον cum Patre incipimus confiteri. Hæc cum lecta esset epistola in Concilio Nicæno, hoc verbum in tractatu fidei posuerunt Patres, quia id viderunt adversariis esse formidini; ut tamquam evaginato ab ipsis gladio ipsorum nefandæ caput hæreseos amputarent.

126. Frustra autem verbum istud propter Sabellianos declinare se dicunt, et in eo suam imperitiam produnt; ὁμοουσιον enim aliud alii, non ipsum est sibi. Recte ergo ὁμοουσιον Patri Filium dicimus; quia verbo eo et personarum distinctio et naturæ unitas significatur.

127. An negare possunt ουσιαν lectam, cum et panem επιουσιον Dominus dixerit; et Moyses scripserit : ὑμεις εσεσθε μοι λαος περιουσιος? Aut quid est ουσια, vel unde dicta, nisi οὖσα αει, quod semper maneat? Qui enim est, et est semper, Deus est; et ideo manens semper ουσια dicitur divina substantia. Propterea επιουσιος panis, quod ex Verbi substantia substantiam virtutis manentis cordi et animæ subministret; scriptum est enim : *Et panis confirmat cor hominis.*

128. Servemus igitur præcepta majorum, nec hæreditaria signacula ausi rudis temeritate violemus. Librum signatum illum propheticum non Seniores, non Potestates, non Angeli, non Archangeli aperire ausi sunt : soli Christo explanandi ejus prærogativa est servata. Librum sacerdotalem* quis nostrum resignare audeat, signatum a confessoribus, et multorum jam martyrio consecratum? Quem qui resignare coacti sunt, postea tamen damnata fraude, signarunt : qui violare non ausi sunt, confessores et martyres exstiterunt. Quomodo fidem eorum possumus denegare, quorum victoriam prædicamus!

CAPUT XVI.

Ut catholici contra fraudes Arrianorum præmuniantur, subdolas quasdam eorum confessiones exponit : nec sufficere quod Filium nonnumquam Deum vocitent, nisi eum admittant Patri æqualem, collectis argumentis probat.

129. Nemo metuat, nemo formidet : plus confert fidelibus, qui minatur. Venenatæ sunt blanditiæ perfidorum, tunc cavendæ, cum id quod negant, prædicare se simulant. Sic decepti sunt et ante, qui facile crediderunt; ut ibi perfidiæ laqueos inciderent, ubi fidem esse credebant.

130. Qui dicit, inquiunt, Christum creaturam secundum cæteras creaturas, anathema sit. Audierunt simplices, et crediderunt; *Innocens* enim, sicut scriptum est, *credit omni verbo*. Audierunt ergo, et crediderunt, primo decepti sono; ac velut aves intenti ad escam fidei, extentum sibi laqueum non caverunt. Ita dum fidem sequuntur, hamum nefandæ fraudis adtrectaverunt. Et ideo : *Estote*, inquit, *astuti sicut serpentes, et simplices sicut columbæ;* præmittitur astutia, ut sit tuta simplicitas.

131. Sunt enim serpentes Evangelici, qui exuunt veterem usum, ut induant novos mores, sicut scriptum est : *Exspoliantes veterem hominem cum actibus ejus, et induentes novum secundum imaginem ejus, qui creavit eum.* Discamus ergo depositis vetusti hominis exuviis, Evangelicorum serpentium vias; ut more serpentium servare caput, fraudem cavere noscamus.

132. Satis fuerat dicere : Qui dicit creaturam Christum, anathema sit. Cur bono confessionis, Arriane, venena permisces, ut totum corpus contamines? Addendo enim : Secundum cæteras creaturas, non creaturam Christum negas, sed creaturam dicis esse dissimilem; creaturam enim dicis, etsi præstantiorem cæteris adseras creaturis. Denique Arrius hujus impietatis magister Dei

* Sic appellat Ambrosius Nicæni concilii definitionem et symbolum.

Filium creaturam dixit esse perfectam, sed non sicut cæteras creaturas. Videtis igitur hæreditario patris vestri vos usos esse sermone! Sat est creaturam negare, quid opus fuit addere : Sed non sicut cæteras creaturas? Recide quod putruit, ne serpat contagio : venenum habet; mortem adfert.

133. Deinde dicis interdum Deum Christum : sed ita dic Deum verum, ut plenitudinem ei paternæ divinitatis adsignes; sunt enim qui dicuntur dii sive in cœlo, sive in terra. Non ergo perfunctorie nuncupandus Deus, sed ita ut eamdem divinitatem prædices in Filio, quam Pater habet, sicut scriptum est : *Sicut enim Pater vitam habet in semet ipso, sic dedit et Filio vitam habere in semet ipso.* Dedit utique quasi Filio per generationem, non quasi inopi per gratiam.

134. Et *potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.* Vide quid addidit, ne tu calumnieris ex verbo. Filium hominis legis, et accipientem arguis! Nega ergo Deum, si non omnia Filio quæ Dei sunt, deferuntur; cum enim dixerit : *Omnia quæ Pater habet, mea sunt;* cur tu non omnia quæ divinæ naturæ sunt, etiam in Filio confiteris? Nam qui dicit : *Omnia quæ Pater habet, mea sunt;* quid excipit quod non habet?

135. Quid est quod ἐμφατικῶς, quam fideli magis sermone commemores, quod mortuos suscitaverit, maria pedes transmiserit, infirmitates hominum curaverit? Hæc enim etiam servulis suis præstitit. Plus ista miror in hominibus, quod tantam eis dederit potestatem. Aliquid de Christo audire desidero, quod speciale sit Christi, quod cum iis quæ creata sunt, non possit esse commune; quia genitus, quia unicus est Dei Filius, quia Deus verus ex Deo vero, quia ad dexteram Patris sedet.

136. Ubicumque lego consessum Patris et Filii, semper ad dexteram Filius sedet. Numquid melior Filius Patre? Non hoc dicimus : sed quem caritas Dei honorat, humana iniquitas derogat. Scivit Pater serendas esse de Filio quæstiones, præbuit nobis quod sequeremur, pietatis exemplum, ne Filio derogemus.

CAPUT XVII.

Objectioni quæ hic nasci poterat, occurrens, cur Dominus Stephano stare visus sit, explicat : et ex hujus ad Filium precibus ejusdem ac Patris æqualitate confirmata, librum terminat.

137. Uno tantum loco stantem ad dexteram Dei Jesum Stephanus vidisse se dixit. Et hoc disce, ne quam hinc moveas quæstionem. Cur enim ubique ad dexteram sedere ostenditur, uno legitur in loco stare? Sedet quasi judex vivorum et mortuorum : stat quasi advocatus suorum. Stabat ergo quasi sacerdos, quando Patri hostiam boni martyris offerebat : stabat quasi bono luctatori bravium tanti præsul certaminis redditurus.

138. Accipe et tu spiritum Dei, ut ista distinguas, sicut accepit et Stephanus; et dicas sicut dixit et martyr : *Ecce video cœlos apertos, et Filium hominis stantem ad dexteram Dei.* Qui cœlos apertos habet, Jesum ad dexteram Dei cernit : qui clausos oculos habet mentis, Jesum ad dexteram Dei non videt. Confiteamur ergo Jesum ad dexteram, ut cœlum et nobis aperiatur. Claudunt sibi cœlum, qui aliter confitentur.

139. Quod si qui objiciunt quod Filius stabat, ostendant hoc loco quod Pater sedebat. Nam licet Filium hominis stare dixerit; tamen hoc loco nec Patrem sedere commemoravit.

140. Ut autem evidentius cognosceretur nulla esse stantis injuria, sed potestas, Filium Stephanus obsecrabat, ut se amplius commendaret Patri, dicens : *Domine Jesu, recipe spiritum meum.* Et ut eamdem Patris et Filii potestatem esse ostenderet, repetivit dicens : *Domine, ne statuas illis hoc peccatum.* Hoc Dominus in passione propria quasi Filius hominis Patri dicit : hoc et Stephanus Filium Dei in suo martyrio deprecatur. Cum eadem gratia a Patre Filioque deposcitur, eadem potentia declaratur.

141. Aut si volunt Stephanum Patri dixisse, videant quid propria testificatione significent. Licet nos ista non moveant; advertant tamen qui totum in littera constituunt et in ordine, quod Filius prius sit rogatus. Nos autem et

secundum eorum interpretationem ostendimus unitatem Paternæ majestatis et Filii; nam cum Pater rogatur et Filius, æqualitas precationis operationis indicat unitatem. Si autem illis non placet Filio dictum, *Domine*, videmus quod etiam Dominum eum negare conantur.

142. Sed jam quia martyris tanti corona processit, studia certaminis relaxemus, ferias hodierni sermonis habeamus. Prosequamur sanctum martyrem laudibus, sicut post magna decebat certamina, vulneribus quidem adversarii cruentatum, sed Christi præmiis coronatum.

LIBER QUARTUS.

CAPUT I

Haud mirum esse quod homines in Christi cognitione erraverint, sed quod Scripturæ non obtemperaverint : illum quoque nec ab Angelis nisi revelatione fuisse cognitum, sicut nec ab ipso Præcursore. Ejusdem Christi in cœlum adscendentis triumphus qualis, et raptu prophetarum quorumdam quanto præstantior? Tum descripto Angelorum hac de re colloquio, contra Arrianos Filius omnipotens esse ostenditur.

1. CONSIDERANTI mihi, Imperator auguste, qua ratione sic erraverit genus hominum, ut de Dei Filio plerique, væ mihi, diversa sequerentur; nequaquam satis mirum videtur quia erravit humana scientia de supernis, sed quod Scripturis non detulit obedientiam.

2. Quid enim mirum, si mysterium Dei Patris et Domini Jesu Christi, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi, per sapientiam mundi non potuerunt homines comprehendere, quod nec Angeli cognoscere nisi ex revelatione potuerunt ?

3. Quis enim potuit opinione magis quam fide sequi Dominum Jesum, nunc de cœli altissimis inferna penetrantem, nunc ab inferis ad cœlestia resurgentem : subito exinanitum, ut habitaret in nobis; nec umquam imminutum, cum semper Filius in Patre, et in Filio Pater esset ?

4. Dubitavit in eo ipse Prænuntius, licet per Synagogæ typum *, dubitavit ipse ante Domini faciem destinatus. Denique missis discipulis, interrogat : *Tu es qui venturus es, an alium exspectamus ?*

5. Obstupuerunt et Angeli cœleste mysterium. Unde cum resurgeret Dominus, atque illum quem dudum secundum carnem angustus sepulcri locus texerat, resurgentem ab inferis cœli alta sustinere non possent, hæserunt etiam cœlestia opinionis incerto.

6. Veniebat enim novis victor redimitus exuviis, Dominus in templo sancto suo; præibant Angeli et Archangeli, mirantes spolium ex morte quæsitum : et quamvis scirent nihil Deo accedere ex carne potuisse, quia infra Deum omnia sunt; tamen trophæa crucis, cujus principium super humeros ejus, et triumphatoris æterni manubias intuentes, quasi eum quem emiserant cœli portæ, capere non possent; licet numquam ejus capiant majestatem, majorem viam quærebant aliquam revertenti : adeo nihil exinanitus amiserat!

7. Debuit tamen novo victori novum iter parari; semper enim victor tamquam major et præcelsior est : sed quia æternæ sunt justitiæ portæ, eædemque novi et veteris Testamenti, quibus cœlum aperitur, non mutantur utique, sed elevantur; quia non unus homo, sed totus in omnium redemtore mundus intrabat.

8. Translatus erat Enoch, raptus Elias : sed non est servus supra Dominum. *Nullus enim adscendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo.* Nam et Moysen, licet corpus ejus non apparuerit in terris,

* Id est, in quantum Synagogæ figura erat, ejusque personam repræsentabat : in quantum autem Christi præcursor, non cadebat in talem prophetam tanti erroris suspicio.

nusquam tamen in gloria cœlesti legimus, nisi posteaquam Dominus resurrectionis suæ pignore vincula solvit inferni, et piorum animas elevavit. Translatus ergo Enoch, raptus Elias; ambo famuli, ambo cum corpore: sed non post resurrectionem, non cum manubiis mortis, et triumpho crucis viderant illos Angeli.

9. Et ideo Dominum omnium primum ac solum de morte triumphantem venire cernentes, tolli portas principibus imperabant, cum admiratione dicentes: *Tollite portas, principes, vestri; et elevamini portæ æternales: et introibit rex gloriæ.*

10. Erant tamen adhuc et in cœlestibus qui stuperent, qui admirarentur novam pompam, novam gloriam; et ideo requirebant: *Quis est iste rex gloriæ?* Sed quia et Angeli processus habent scientiæ, et capacitatem profectus; habent utique discretionem virtutis, atque prudentiæ: solus enim sine processu Deus; quia in omni perfectione semper æternus est.

11. Dicebant alii, illi utique qui adfuerant resurgenti, illi qui viderant vel jam cognoverant: *Dominus fortis et potens, Dominus potens in prœlio.*

12. Iterum multitudo Angelorum triumphali agmine præcinebant: *Tollite portas, principes, vestri; et elevamini portæ æternales: et introibit rex gloriæ.*

13. Rursus alii stupentes dicebant: *Quis est iste rex gloriæ? Vidimus eum non habentem speciem neque decorem:* si ergo ipse non est, *Quis est iste rex gloriæ?*

14. Respondetur a scientibus: *Dominus virtutum, ipse est rex gloriæ.* Ergo Dominus virtutum ipse est Filius. Et quomodo infirmum Arriani dicunt, quem Dominum virtutum, sicut et Patrem, credimus? Quomodo Arriani discretionem faciunt potestatis, cum Dominum sabaoth Patrem, Dominum sabaoth Filium legerimus? Nam et hic sic positum plerique codices habent, quod *Dominus sabaoth ipse sit rex gloriæ:* sabaoth autem interpretes alicubi Dominum virtutum, alicubi regem, alicubi omnipotentem interpretati sunt. Ergo quoniam qui adscendit Filius est: qui adscendit autem, Dominus est sabaoth; omnipotens utique Dei Filius est.

CAPUT II.

In cœlum sine fide adscensurum neminem, vel si quis adscenderit, ejiciendum: illam itaque sedulo conservari debere. Esse etiam in nobis cœlos, quorum portæ aperiendæ, ac per Christi divinitatis confessionem elevandæ sunt. Has ab Arrianis non elevari, nec ab iis qui requirunt Filium inter terrena; proindeque illos cum Magdalena remittendos ad Apostolos, in quos portæ inferi non prævalebunt. Colligitur ex dictis a servo Domini dignitati non derogandum.

14. Quid igitur agemus? Quomodo adscendemus ad cœlum? Sunt illic dispositæ potestates, ordinati principes, qui cœli januas servant, qui adscendentem interrogant: quis me admittet, nisi omnipotentem annuntiem Christum? Clausæ sunt portæ, non cuicumque aperiuntur: non quicumque vult, nisi qui fideliter credit, ingredietur. Custoditur aula imperialis.

15. Sed esto, indignus obrepserit, latuerit principes portarum cœlestium, discubuerit in cœna Domini; ingressus Dominus convivii, videns non indutum nuptiale fidei vestimentum, projiciet eum in tenebras exteriores, ubi sit fletus et stridor dentium, si fidem pacemque non servet.

16. Servemus igitur nuptiale quod accepimus vestimentum, nec Christo propria denegemus, quem omnipotentem annuntiant Angeli, prophetæ significant, apostoli testificantur, sicut jam supra ostendimus.

17. Et fortasse non de istius tantummodo cœli portis propheta dixerit quod præteribit; et alios enim cœlos Dei Verbum penetrat, de quibus dictum est: *Habemus enim sacerdotem magnum, principem sacerdotum, qui pertransivit cœlos, Jesum Filium Dei.* Qui sunt isti cœli, nisi et hi de quibus dicit Propheta: *Cœli enarrant gloriam Dei?*

18. Stat enim Christus ad januam mentis tuæ, audi eum dicentem: *Ecce sto ad januam, et pulso; si quis mihi aperuerit, ingrediar ad illum: et cœnabo cum eo, et ipse mecum.* Et Ecclesia de

co dicit: *Vox fratris mei pulsat ad januam.*

19. Stat ergo, et non solus stat; sed præcedunt eum Angeli, qui dicunt: *Tollite portas, principes, vestri.* Quas portas? Illas utique de quibus et alibi dicit: *Aperite mihi portas justitiæ.* Aperi ergo Christo portas tuas, ut ingrediatur in te: aperi portas justitiæ, aperi portas pudicitiæ, aperi portas fortitudinis atque sapientiæ.

20. Crede Angelis dicentibus: *Et elevamini portæ æternales, et introibit rex gloriæ, Dominus sabaoth.* Porta tua vocis fidelis canora confessio est: porta tua ostium verbi est, quam sibi Apostolus optat aperiri, dicens: *Ut aperiatur mihi ostium verbi ad eloquendum mysterium Christi.*

21. Aperiatur igitur Christo porta tua, nec solum aperiatur, sed etiam elevetur; si tamen æternalis est, non caduca; scriptum est enim: *Et elevamini portæ æternales.* Elevatum est superliminen Esaiæ, quando Seraphim labia ejus tetigit, et vidit regem Dominum sabaoth.

22. Tuæ ergo portæ elevabuntur, si sempiternum, si omnipotentem, si inæstimabilem, si incomprehensibilem, si eum qui et præterita omnia et futura noverit, Filium Dei credas. Quod si præfinitæ potestatis et scientiæ, subjectumque opinaris, non elevas portas æternales.

23. Eleventur ergo portæ tuæ, ut non Arriano sensu parvulus, non pusillus, non subditus ad te Christus introeat: sed intret in Dei forma, intret cum Patre, intret talis, qualis est et cœlum et omnia supergressus, emittat tibi Spiritum sanctum. Expedit tibi ut credas quia adscendit, et sedet ad dexteram Patris. Nam si eum inter creaturas et terrena impia cogitatione detineas, si non tibi abeat, non tibi adscendat, nec Paraclitus ad te veniet, sicut ipse dixit: *Nam si ego non abiero, Paraclitus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam illum ad vos.*

24. Quod si inter terrena eum requiras, sicut Maria Magdalene requirebat; cave ne et tibi dicat: *Noli me tangere; nondum enim adscendi ad Patrem meum.* Portæ enim tuæ angustæ sunt, capere me non queunt: elevari non queunt, intrare non possum.

25. Vade ergo ad fratres meos, hoc est, ad illas portas æternales, quæ cum Jesum viderint, elevantur. Æternalis porta est Petrus, cui portæ inferi non prævalebunt. Æternales portæ Johannes et Jacobus, utpote filii tonitrui. Æternales portæ sunt Ecclesiæ, ubi laudes Christi annuntiare Propheta desiderans, dicit: *Ut annuntiem omnes laudationes tuas in portis filiæ Sion.*

26. Grande ergo mysterium Christi, quod stupuerunt et Angeli; et ideo venerari debes, et Domino famulus derogare non debes. Ignorare non licet; propterea enim descendit ut credas: si non credis, non descendit tibi, non tibi passus est. *Si non venissem, inquit, et loquutus non fuissem his, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Qui me odit, et Patrem meum odit.* Quis igitur odit Christum, nisi qui derogat? Sicut enim amoris est deferre, ita odii est derogare. Qui odit, quæstiones movet; qui amat, reverentiam defert.

CAPUT III.

Verba illa: *Omnis viri caput Christus.... caput autem Christi Deus;* primo in Arrianos ipsos retorquet: deinde Christi tantum secundum naturam humanam considerati Deum caput esse ex alio Scripturæ loco, quem objicere solebant iidem hæretici, probat: nec prudentius quoque oppositum ab ipsis textum illum: *Qui autem plantat, et qui rigat, unum sunt.* Quibus explicatis, quo pacto Pater in Filio, et Filius in Patre, nec non in utroque fideles esse dicantur, aperitur.

27. Itaque discutiamus eorum alias quæstiones. Scriptum est, inquiunt: *Omnis viri caput Christus est, caput autem mulieris vir, caput autem Christi Deus.* Qua in quæstione dicant mihi velim, utrum conjungere, an dividere hæc quatuor velint. Si enim conjungere, atque ita dicunt Deum caput esse Christi, sicut vir est mulieris caput, videte quid incidant. Nam si hæc tamquam ex paribus sumta est comparatio, et hæc quatuor, id est, mulier, vir,

Christus, et Deus, quasi ex unius atque ejusdem naturæ similitudine comparantur: ergo mulier et Deus unius incipient esse naturæ.

28. Quod si hoc displicet, quia sacrilegum est dicere, ut volunt dividant. Itaque si Christum apud Deum Patrem ita volunt esse, sicut est mulier apud virum; unius utique Christum et Deum dicunt esse substantiæ, quoniam mulier et vir unius sunt in carne naturæ : nam quod distat, in sexu est. Cum vero inter Christum et Patrem sexus non interveniat; quod unum inter Filium et Patrem in natura est, fatebuntur : quod diversum in sexu est, denegabunt.

29. Placetne ista divisio? An mulierem, virum et Christum unius volunt esse substantiæ, et Patrem separant? Hæccine igitur divisio placet? Si ita est, videte quid incidant. Aut enim non solum Arrianos; sed etiam Photinianos se necesse est confiteantur; quia Christum hominem tantum fatentur, quem humanæ tantummodo naturæ æstimant copulandum : aut vel invitos adquiescere par est nostræ sententiæ, per quam id quod impie cogitarunt, pie religioseque defendimus; ut sit Christus quidem secundum generationem divinam Dei virtus, secundum adsumtionem autem carnis, unius cum omnibus hominibus in carne substantiæ : salva tamen incarnationis suæ gloria; quia veritatem suscepit, non imaginem carnis.

30. Sit ergo juxta humanam conditionem caput Christi Deus; non enim dixit caput Christi Pater, sed *caput Christi Deus;* quia divinitas, utpote creatrix, caput est creaturæ. Et bene dixit : *Caput Christi Deus;* ut et divinitatem Christi significaret, et carnem, hoc est, incarnationem in Christi nomine : in Deo autem unitatem divinitatis, et magnitudinem potestatis.

31. Eousque autem caput Christi Deus secundum incarnationem dictum est, ut et caput viri Christus secundum incarnationem Verbi dictum sit. Quod alibi Apostolus evidenter exposuit dicens : *Quoniam vir caput est mulieris, sicut et Christus caput Ecclesiæ.* Et in consequentibus addidit : *Qui se tradidit pro ea.* Secundum incarnationem igitur caput viri Christus; quia secundum incarnationem facta traditio est.

32. Est ergo caput Christi Deus; qui servi, hoc est, hominis, non Dei forma tractatur. Sed nihil præjudicat Dei Filio, si secundum carnis veritatem similis sit hominibus, qui in divinitate cum Patre unum est; non enim potestas hac interpretatione minuitur, sed misericordia prædicatur.

33. Quis autem unam divinitatem Patris et Filii pie abneget; cum ipse Dominus consummaturus præcepta, discipulis suis dixerit : *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus?* Pro testimonio enim fidei positum est, licet ab Arrianis ad argumentum perfidiæ derivetur. Etenim quoniam toties lectam negare non queunt unitatem, extenuare conantur; ut talis videatur divinitatis unitas inter Patrem et Filium, qualis est inter homines unitas devotionis et fidei : licet etiam inter ipsos homines unitas naturæ sit ex communitate naturæ.

34. Unde et illud apertissime solvitur; quod ad extenuationem Dominicæ unitatis objicere consuerunt, quia scriptum est : *Qui autem plantat, et qui rigat, unum sunt.* Hoc Arriani, si saperent, non objicerent. Quomodo enim negare conantur quia Pater et Filius unum sunt; cum Paulus et Apollo et natura unum sint et fide? Sed tamen per omnia unum esse non possunt; quia nequeunt comparari humana divinis.

35. Inseparabilis ergo Deus Pater Verbo, inseparabilis virtute, inseparabilis sapientia per divinæ unitatem substantiæ; et est in Filio, sicut frequenter est scriptum : est vero non ut egentem sanctificans, nec ut vacuum implens; quia non vacua Dei virtus. Nec enim virtus virtute augetur; quia non duæ virtutes, sed una virtus : nec divinitas divinitatem accipit; quia non duæ divinitates, sed una divinitas : nos autem per acceptam et inhabitantem in nobis virtutem unum erimus in Christo.

36. Communis ergo littera, sed dis-

crepans divina, humanaque substantia. Nos unum erimus, Pater et Filius unum sunt : nos secundum gratiam, Filius secundum substantiam. Alia autem per conjunctionem, alia per naturam unitas. Denique vide quid ante præmiserit : *Ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me, et ego in te.*

37. Considera ergo quia non dixit : Tu in nobis, et nos in te : sed *tu in me, et ego in te*; ut se a creaturis separaret. Et addidit : *Et isti in nobis*, ut etiam hic suam potentiam et Patris a nobis secerneret; ut quod nos in Patre et Filio unum sumus, non naturæ videatur esse, sed gratiæ : quod autem Filius et Pater unum sunt, non hoc Filius accepisse per gratiam, sed naturaliter ut Filius possidere credatur.

CAPUT IV.

Objectum ab hæreticis locum illum : *Non potest filius facere a se quidquam, etc.*, **primo e subsequentibus verbis exponit : deinde singulas integri textus voces expendens, eas Arriana interpretatione sumi sine impietate aut absurditate haud quaquam posse potissimum creationis mundi et quorumdam Christi miraculorum exemplis docet.**

38. Aliud rursus objiciunt, adserentes unam atque eamdem potestatem Filii et Patris esse non posse; quia ipse dixit : *Amen amen dico vobis, non potest Filius facere a se quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem.* Itaque nihil ex se fecisse Filium dicunt, nec facere posse, nisi quod viderit facientem Patrem.

39. O præscia sapientia infidelium argumentorum! quæ subjecit quod solveret quæstionem, addendo quod sequitur : *Quia quæcumque ille fecerit, eadem et Filius facit similiter;* hoc nempe sequitur. Cur ergo scriptum est : Eadem facit Filius, et non talia; nisi ut in Filio unitatem, non imitationem paterni operis æstimares?

40. Sed tamen ut illorum quoque argumenta discutiamus, quæro ut respondeant, utrum videat Filius opera Patris. Videt itaque, an non? Si videt, ergo et facit : si facit, desinant omnipotentem negare, quem omnia posse facere, quæ Patrem facientem viderit, confitentur.

41. Quid est autem, *viderit*? Corporalisne aliquis usus oculorum est? Sed si hoc de Filio velint dicere, corporalis etiam in Patre usum operationis ostendent; ut facientem videat, quod ipse facturus est.

42. Quid est autem : *Non potest Filius facere a se quidquam?* Hoc interrogemus, hoc consideremus. Est ergo aliquid impossibile Dei virtuti atque sapientiæ? Hoc est enim Dei Filius, qui utique non alienam accepit fortitudinem : sed quemadmodum vita est, non aliena vivificatione subnixus, sed alios vivificans; quia ipse vita est : ita etiam sapientia est, non quasi insipiens accipiens sapientiam, sed qui de suo alios faciat esse sapientes : ita etiam virtus est, non quasi per infirmitatem consequutus incrementa virtutis; sed ipse virtus, qui virtutem fortibus largiatur.

43. Quomodo ergo virtus quasi cum jurisjurandi adtestatione dicit : *Amen, amen dico vobis*, quod est : Fideliter, fideliter dico? Fideliter ergo dicis, Domine Jesu, et cum sacramenti quadam repetitione confirmas quod nihil facere potes, nisi quod facientem Patrem videris. Fecisti mundum, numquid alterum mundum Pater tuus fecit, quem quasi ad exemplar acceperis? Ergo necesse est fateantur impii aut duos, aut certe multos esse mundos *, quod philosophi adserunt; ut se etiam in hoc errore gentilitatis involvant. Aut si velint verum sequi, dicant sine exemplari te fecisse, quod feceris.

44. Dic mihi, Domine, quando in mari Patrem incarnatum videris ambulantem. Ego enim nescio, ego hoc de Patre credere sacrilegum puto, qui te solum carnem adsumsisse cognovi. Quando videris in nuptiis Patrem aquam

* Hæc sententia bifariam dividebatur. Etenim plures mundos existere corporeos adseverabant nonnulli, cum alii geminum tantum, corporeum scilicet quem habitamus, atque incorporeum qui et archetypus vocitabatur, admittebant. De priore sententia intelligendus videtur Ambrosius, hoc loco, ac lib. 1 *Hexaem.* c. 1, n. 3; et lib. 2, c. 2, n. 5.

in vina vertentem. Sed solum te unigenitum Filium legi ex Patre natum, solum te ex Spiritu sancto accepi et Virgine secundum incarnationis sacramenta generatum. Ergo ista, quæ memoravimus a te gesta, non fecit Pater: sed sine exemplari paterni operis ad redimendam tuo sanguine salutem mundi solus immaculatus ex alvo Virginis processisti.

45. Ac ne forte incarnationis tantummodo putent sequestrandum esse mysterium (licet cum dicunt : *Non potest Filius a se facere quidquam*, nihil excipiant, ita ut et quidam impius dixerit : Nec culicem facere potest ; tam temerario ausu, petulantique sermone majestatem supernæ virtutis irridens) ; dic, Domine Jesu, quam terram sine te Pater fecerit ? Cœlum enim sine te non fecit, quia scriptum est : *Verbo Domini cœli firmati sunt*.

46. Sed nec terram sine te fecit, quia scriptum est : *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*. Nam si aliquid sine te Deo Verbo Pater fecit ; non ergo omnia facta per Verbum, et Evangelista mentitur. Quod si omnia facta per Verbum, et omnia per te cœperunt esse, quæ non erant ; utique quæ non vidisti a Patre facta, a te ipse fecisti. Nisi forte philosophicas tibi ideas Platonica illa disputatione præstituunt, quas ab ipsis tamen philosophis scimus irrisas*. Si autem ex te ipse fecisti, vana est adsertio perfidorum, quæ auctori omnium, cui suppetit ex se faciendi magisterium, tribuit discendi profectum.

47. Quod si per te negant cœlum esse factum, vel terram, considerent impii quo se suo furore præcipitent ; cum scriptum sit : *Dii qui non fecerunt cœlum et terram, pereant*. Peribit ergo, Arriane, qui quod perierat, et reperit et redemit ? Sed ad proposita revertamur.

CAPUT V.

Cœptam objecti loci expositionem urgens, rationes quatuor quibus aliquid fieri non posse affirmamus, explicat, et earum primas tres in Christum non cadere, solutis quibusdam objectiunculis, demonstrat ; et Filium propter solam potestatis cum Patre unitatem nihil a se facere posse deducit.

48. Quomodo *non potest Filius facere a se quidquam ?* Quæramus quid sit quod facere non possit. Multæ sunt impossibilitatum differentiæ. Est aliquid natura impossibile, et est aliquid quod est possibile per naturam, impossibile per infirmitatem. Est etiam tertium quod sit possibile per corporis et animi firmitatem : impossibile per imperitiam aut impotentiam. Est etiam quod per definitionem immutabilis propositi, et constantis perseverantiam voluntatis atque amicitiæ fidem sit impossibile mutari.

49. Sed hæc ut evidentius possimus advertere, per exempla nobis disputatio dirigatur. Impossibile est ut avis sapientiæ disciplinam aliquam adsequatur aut artem : impossibile est et lapidem prodire quoquam ; impossibile est enim lapidem moveri, nisi motu moveatur alterius : non potest ergo lapis per se ipsum moveri, et transire de loco. Non potest etiam aquila humanis imbui disciplinis. Habes unam speciem, cui impossibilitatis causa natura est.

50. Impossibile est et debili facere opera robusti : sed huic alia impossibilitatis causa est ; quod enim facere potest per naturam, per infirmitatem non potest. Causa igitur huic quoque impossibilitati infirmitas. Alia ergo impossibilitatis hæc species ; quoniam a faciendi possibilitate corporis infirmitate revocatur.

51. Tertia quoque impossibilitatis est causa, qua etiamsi per naturam quis, et firmitatem corporis facere aliquid possit ; non potest tamen facere per imperitiam vel impotentiam, ut aut indoctus, aut servus.

* Ambrosius tum hic, tum lib. 1 *Hexaem.* c. 1, n. 1, veteres Patres sequutus, idearum nomine intelligit naturas quasdam incorporeas, æternas, increatas, a Deo et mundo distinctas, quo sensu illas Aristoteles variis locis *Metaphys.* atque *Ethic.* explicat et irridet. Sed ipsum, sive quod præceptori suo inviderct, sive quod non satis caperet illius mentem, ejusdem doctrinam traduxisse ad absurdum sensum multi arguunt ; cum per ideas nihil aliud intellexisset divinus Plato, nisi formas in mente Dei existentes, ad quas ille mundum creaverit.

52. Quas igitur harum, quas enumeravimus, impossibilitatum causas, ut quartam interim sequestremus, Filio Dei existimas convenire? Numquid insensibilis per naturam, et immobilis, sicut lapis? Lapis quidem est impiis in ruinam, fidelibus angularis. Sed non insensibilis, supra quem sensibilium populorum fideles ædificantur affectus. Non immobilis petra: *Bibebant enim ex consequenti petra; petra autem erat Christus.* Non ergo paternum opus per naturæ distantiam impossibile Christo.

53. Numquid forte per debilitatem impossibile ei aliquid existimamus? Sed non ille debilis, qui aliorum debilitates imperiali sermone sanabat. An debilis videbatur, cum paralytico præcipiens: *Tolle grabatum tuum, et ambula;* sanitatis jam mandabat officium; cum adhuc ille remedium debilitatis oraret? Num debilis Dominus virtutum, cum illuminaret cæcos, inclinatos erigeret, mortuos suscitaret, votis nostris medicinæ præcurreret effectus, orantes curaret, et fimbriæ mundaret adtactus?

54. Nisi forte debilitatem illam, impii, putabatis, quando vulnera videbatis. Erant quidem illa corporis vulnera, sed non erat vulneris illius ulla debilitas, ex quo omnium vita profluebat. Unde et propheta dixit: *Livore ejus nos sanati sumus.* An qui in vulnere debilis non erat, erat in majestate? Quomodo quæro. Cum dæmoniis imperaret, et reis peccata dimitteret; an cum rogaret Patrem?

55. Quo loco fortasse dicant: Quomodo Pater et Filius unum sunt, si Filius nunc imperat, nunc precatur? Et unum sunt, et imperat, et precatur: sed neque cum imperat, solus; nec cum precatur, infirmus. Solus non est; quia quæcumque Pater facit, eadem similiter et Filius facit: infirmus non est; quia etsi in carne infirmatus est propter peccata nostra, tamen illud nostræ erat in eo pacis eruditio, sicut scriptum est, non suæ majestatis infirmitas.

56. Denique ut scias quia secundum hominem rogat, divinitate imperat, habes in Evangelio quia Petro dixit: *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua.* Eidem autem supra dicenti: *Tu es Christus Filius Dei vivi,* respondit: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam; et tibi dabo claves regni cœlorum.* Ergo cui propria auctoritate regnum dabat, hujus fidem firmare non poterat; quem cum petram dicit, firmamentum Ecclesiæ indicavit? Quando igitur roget, quando imperet, considera. Rogat, quando passurus ostenditur: imperat, quando Filius Dei creditur.

57. Duas igitur species impossibilitatis vacare jam cernimus, quod neque insensibilis, neque infirma potest esse Dei virtus. Numquid tertium profertis in medium, quod quasi imperitus sine magistro facere nihil possit, aut servus sine Domino? Ergo mentitus es, Domine Jesu, qui te et magistrum, et Dominum ipse dixisti; et fefellisti discipulos tuos, dicens: *Vos vocatis me magistrum et Dominum, et bene dicitis; sum etenim.* Sed non falleres, veritas, eos præsertim quos amicos vocasti.

58. Tamen si ut imperitum te ab artifice secernunt, viderint ut tibi, hoc est, Dei sapientiæ dicant peritiam defuisse; unitatem tamen substantiæ inter te et Patrem separare non possunt. Artificem namque ab imperito imprudentia non natura secernit: sed non in Patre artificium, neque in te insipientia; non est enim insipiens sapientia.

59. Ergo si neque insensibilis in Filio natura, neque debilitas, neque imperitia, neque servitus potest esse; considerent quod et per naturam et majestatem unum sit cum Patre Filius; et per operationem non discrepet a Patre virtus; cum omnia quæ Pater fecerit, eadem Filius faciat similiter: neque enim similiter potest quisquam facere idem opus, quod alius fecerit; nisi qui et inæqualitatem non habeat operationis, et naturæ ejusdem habeat unitatem.

60. Adhuc tamen requiro, quid sit quod non possit facere a se Filius, nisi viderit facientem Patrem; et insipienter aliqua de vilioribus exempla propono: *Factus sum insipiens, vos me coegistis.* Nam quid insipientius, quam de

majestate Dei argumenta discutere, *quæ quæstiones magis præstant, quam ædificationem Dei, quæ est in fide?* Sed argumentis argumenta respondeant : illis verba, nobis caritas, quæ in Deo est, *de corde puro et conscientia bona; et fide non ficta.* Ergo ad infirmationem tam ineptæ propositionis, non piget etiam ridicula derivare.

61. Quomodo ergo videt Filius Patrem? Videt equus picturam, quam per naturam imitari non potest: non utique sic videt Filius. Videt parvulus viri opera majoris, sed imitari non potest : nec utique sic videt Dei Filius.

62. Ergo si Filius per ejusdem cum Patre arcanum commune naturæ invisibiliter et videre et facere potest, et per plenitudinem divinitatis quod voluerit exsequi : quid superest, nisi ut per unitatem inseparabilem potestatis nihil credamus Filium facere, nisi quod viderit Patrem facientem; quia per incomparabilem caritatem nihil a se facit Filius; quoniam nihil vult, quod Pater nolit? Quod utique non infirmitatis, sed unitatis est.

CAPUT VI.

Accedit ad quartam e rationibus supra memoratis et Filium nihil facere quod non probetur a Patre cum sit utriusque perfecta voluntatis atque potestatis unitas, liquido probans, nonnullas difficultates subinde tollit.

63. Ergo nec contumax Filius, ut etiam de quarta propositione dicamus; nihil enim consiliarius Filius fecit, quod cum Patris non conveniat voluntate. Denique vidit Pater quæ fecit Filius, et probavit quia bona valde; sic enim habes in Genesi : *Et dixit Deus : Fiat lux, et facta est lux; et vidit Deus lucem, quia bona est.*

64. Numquid hic dixit Pater : Fiat talis lux, qualem ipse feci : aut fiat lux, quæ ante non fuerat : aut Filius qualem faceret, interrogavit? Sed fecit, ut voluit, qualem Pater usque eo voluit, ut probaret. Ergo novum opus Filii est.

65. Deinde si reprehenditur in Filio secundum interpretationes Arrianorum quia quod viderit, fecit, qui utique secundum Scripturas quod non vidit, et fecit; et dedit esse quæ non erant : quid dicunt de Patre, qui quod viderat prædicavit, quasi ea quæ facienda forent, non potuerit prævidere.

66. Similiter ergo videt Filius Patris opus, sicut Pater opus Filii : nec quasi alienum laudat, sed quasi proprium recognoscit : *Quæcumque* enim *Pater fecerit, eadem Filius facit similiter;* ut idem opus Patris Filiique sentires. Nihil ergo facit Filius, nisi quod Pater probet, Pater laudet, Pater velit; quia ex Patre totus est : non ut creatura, quæ multa committit, dum studio lapsuque peccati voluntatem frequenter offendit auctoris. Nihil ergo Filius facit, nisi quod placeat Patri; quia una voluntas, una sententia est, una est vera caritas, unius operationis effectus.

67. Denique ut scias caritatis esse quod *non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit facientem Patrem,* cum præmisisset : *Quæcumque ille fecerit, eadem et Filius facit similiter,* subjecit : *Pater enim diligit Filium.* Ergo quod dixit Scriptura quia *non potest,* ad inseparabilis et individuæ caritatis retulit unitatem.

68. Quod si naturaliter est, ut vere est, inseparabilis caritas; inseparabilis utique est etiam operatio naturaliter : et impossibile ut opus Filii cum Patris non conveniat voluntate; quando id quod Filius operatur, operatur et Pater : et quod Pater operatur, operatur et Filius : et quod loquitur Filius, loquitur et Pater, sicut scriptum est : Pater meus qui in me manet, ipse loquitur; et opera quæ ego facio, ipse facit. Nihil enim Pater sine virtute atque sapientia sua condidit; quia omnia in sapientia fecit, sicut scriptum est : *Omnia in sapientia fecisti.* Nihil etiam Deus Verbum sine Patre fecit.

69. Non operatur sine Patre, non sine patria voluntate sacrosanctæ illi se obtulit salutaris mundi totius hostia passioni, non sine patria voluntate mortuos suscitavit. Denique Lazarum suscitaturus levavit oculos sursum, et dixit : *Pater, gratias ago tibi, quia audisti me;*

et ego sciebam quia semper me audis : sed propter turbam quæ circumstat, dixi; ut credant quia tu me misisti : ut quamvis ex personæ hominis incarnati susceptione loqueretur, unitatem tamen paternæ voluntatis et operationis exprimeret; quia Pater omnia audit, omnia videt quæ vult Filius. Videt ergo et Pater facientem Filium, audit volentem. Denique non rogavit, et exauditum se esse dixit.

70. Nec existimari potest quia non audit Pater, quod velit Filius : et ut scias quia semper auditur a Patre, non quasi servus, nec quasi propheta, sed quasi Filius : *Et ego*, inquit, *sciebam quia semper me audis : sed propter turbam quæ circumstat, dixi; ut credant quia tu me misisti.*

71. Propter nos igitur gratias agit; ne eumdem Patrem, eumdemque Filium esse credamus, cum idem opus Patris audimus et Filii. Nam ut cognosceres non quasi infirmum gratias egisse, sed quasi Dei Filium semper sibi divinam potentiam vindicare, clamavit : *Lazare veni foras.* Imperantis utique vox ista est, non precantis.

CAPUT VII.

Proposita doctrina hinc confirmatur, quod Filius sit Patris Verbum, non quale nostrum, sed vivum et operatorium; atque adeo non possit negari ejusdem cum Patre voluntatis, potestatis ac substantiæ.

72. SED ut ad superiora redeamus, et proposita concludamus, facit quasi Verbum Filius voluntatem Patris. Verbum hoc nostrum utique prolativum est, syllabæ sunt, sonus est; et tamen a sensu nostro, et mente non discrepat, et quæ interiori tenemus affectu, ea tamquam operantis verbi testificatione signamus. Sed non sermo noster operatur, solum est Verbum Dei, quod nec prolativum est, nec quod ἐνδιάθετον dicunt *; sed quod operatur et vivit et sanat.

73. Vis scire quale Verbum? Audi dicentem : *Vivum est enim Verbum Dei, et validum atque operatorium et acutum, et penetrabilius omni gladio acutissimo, penetrans usque ad divisionem animæ et spiritus, artuumque et medullarum.*

74. Verbum igitur audis Dei Filium, et a patria voluntate et potestate secernis? Audis quia vivit, audis quia sanat : noli ergo nostro comparare verbo. Si enim verbum nostrum quæ non obtutu viderit, non auditu audierit, loquitur; et loquitur tamen cognita per quædam naturæ humanæ interna mysteria : quomodo non impius, qui secundum divinitatem in Dei Verbo et obtutum quemdam corporeum exigit, et auditum : et putat quod non possit a se quidquam facere Filius, nisi quod Patrem facientem viderit; cum per unitatem, ut diximus, ejusdem substantiæ idem velle atque idem nolle et idem posse et in Patre sit et in Filio et in Spiritu sancto?

75. Quod si homines plerumque sensuum qualitate discreti, tamen unius propositi intentione concordant : quid de Patre nos et Dei Filio congruit æstimare : cum id quod humana imitatur caritas, substantia divina possideat?

76. Ponamus tamen, sicut ipsi volunt, quia quasi in exemplari, quod viderit Patrem facientem, Filius faciat. Et hoc utique ejusdem substantiæ est; nullus enim potest alterius imitationem operationis implere, nisi qui ejusdem naturæ habeat unitatem.

CAPUT VIII.

Hæreticorum objectionem, qua Filium quod alium generare non possit, Patri negabant esse æqualem, primo in adversarios ipsos retorquent : deinde hominum ostendit exemplis quod quispiam generet aut secus, ad potentiam non pertinere; maxime cum alioqui ipsemet Pater minus potens dicendus esset. Inde colligit divina ex humanis non esse judicanda, sed standum Scripturæ auctoritate. Postremo omnipotentiam vel Patri abjudicandam, vel adjudicandam Filio ubi demonstravit, ipsos si filios non genuerint, propriis servis qui sobolem procreaverint, minus potentes fore inducit, proindeque totam eorum disputationem ineptam esse.

77. ILLUD ridiculum est, Imperator auguste, quod quidam hoc etiam ad

* Verbum prolativum seu προφορικόν, *parole parlée*; verbum ἐνδιάθετον, *parole pensée.*

inæqualitatem Dei Patris et Filii objiciendum usurpare consuerunt, quod dicant omnipotentem Patrem esse, quod generavit Filium : negent autem omnipotentem Filium, dicentes quia generare non potuit.

78. Sed vide quemadmodum sæva impietas; ut dialectica philosophorum se ipsa convincat. Hac enim quæstione aut coæternum Patri Filium necesse est sua voce fateantur; aut si principium temporis Filio aliquod adscribunt, principium potentiæ necesse est tribuant etiam Patri. Ita cum omnipotentem Filium negant, incipiunt, quod nefas dictu est, adserere per Filium Patrem omnipotentem esse cœpisse.

79. Nam si per generationem omnipotens Pater, utique aut coæternus Patri Filius est; quia si semper omnipotens Pater, sempiternus et Filius : aut si fuit, quando non erat Filius sempiternus; fuit ergo quando non erat omnipotens Pater. Nam cum volunt dicere Filium aliquando cœpisse, in illud recidunt, ut et Patris potentiam dicant non semper fuisse, sed ex Filii generatione cœpisse. Ita dum Filio Dei cupiunt derogare, plus tribuunt; ut contra fas omne auctorem paternæ potentiæ declarare videantur, cum Filius dicat : *Omnia quæ Pater habet, mea sunt*, hoc est, non quæ Patri ipse tradiderit, sed quæ a Patre jure generationis acceperit.

80. Et ideo Filium sempiternam dicimus esse virtutem : si ergo sempiterna ejus virtus atque divinitas, utique et potentia ejus est sempiterna. Filio igitur qui derogat, Patri derogat, pietatem offendit, violat caritatem. Nos honorificemus Filium, in quo Pater complacet; placet enim Patri ut laudetur Filius, in quo ipse complacuit.

81. Respondeamus tamen intentioni eorum, ne epilogo * quodam invidiam quæstionis declinasse videamur. Generavit, inquiunt, Pater, non generavit Filius. Quod hic argumentum est inæqualitatis? Generatio enim paternæ proprietatis est, non potentiæ : et pietas æquat; non separat. Denique in ipso usu nostræ infirmitatis frequenter evenire cognoscimus, ut et infirmi filios habeant, et non habeant fortiores : habeant servi, non habeant domini : habeant inopes, non habeant qui potentes sunt.

82. Sed si dicunt et hoc infirmitatis esse, quia volunt homines filios habere, nec possunt : quamvis humana non sint conferenda divinis, intelligant tamen inter ipsos quoque homines non potentiæ esse, sed paternæ proprietatis habere filios, vel non habere : nec in potestate nostræ voluntatis esse generare, sed in corporis qualitate; nam si esset potentiæ, utique potentior multos haberet. Ergo non est potentiæ habere filios vel non habere.

83. Numquid naturæ est? Si naturæ infirmitatem putatis, et ad humana vos confertis exempla, eadem Patris est natura quæ Filii est. Itaque aut verum Filium dicitis, et Patri in Filio derogatis per unitatem ejusdem naturæ (sicut enim Pater natura Deus est, ita et Filius : deos autem ait Apostolus non natura deos esse, sed dici); aut si negatis esse verum Filium, hoc est, ejusdem naturæ; non est ergo generatus : si non est generatus Filius, non generavit Pater.

84. Colligitur itaque juxta sententiam vestram, ut non sit omnipotens Deus Pater; quia generare non potuit, si non generavit Filium, sed creavit. Sed quia omnipotens Pater, cum juxta sententiam vestram solus generator omnipotens sit; generavit utique Filium, non creavit. Verum ipsi magis quam vobis credendum est. Ille ait : *Genui*; et frequenter ait, generationis suæ testis.

85. Non est ergo naturæ, non est potentiæ in Christo aliqua, quia non generavit, infirmitas; quia generatio, sicut sæpe jam diximus, non ad sublimitatem potentiæ, sed ad proprietatem refertur naturæ. Nam si ideo omnipotens Pater, quia Filium habet; omnipotentior ergo esse potuit, si plures haberet.

86. An vero potentia ejus in una ge-

* Epilogus hic nihil aliud signat quam ejusmodi sermonem, qualem oratores, ut judicum mentes a causæ quæ agitur, cogitatione avertant, ad movendos ciendosque affectus adhibere solent.

neratione defecit? At ego ostendam et Christum habere filios, quos quotidie generat, sed ea generatione, vel potius regeneratione, quæ potestatis est, non naturæ; adoptio enim potestatis est, generatio proprietatis. Quod ipsa Scriptura nos docuit; dicit enim Johannes: quia *in* hoc *mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit illis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus.*

87. Didicimus itaque potestatis esse, quod nos filios Dei fecit : proprietatis autem generationem esse oracula divina declarant : dicit enim Sapientia Dei : *Ex ore Altissimi prodivi*, hoc est, non coacta, sed libera : non potestati obnoxia, sed nata generationis arcano, privilegio dominationis et jure potestatis. Denique de eadem Sapientia, hoc est, de Domino Jesu, alibi Pater dicit: *Ex utero ante luciferum genui te.*

88. Quod utique ideo dixit, non ut corporalem alvum declararet, sed ut proprietatem veræ generationis ostenderet. Nam si ad corporalem referas; ergo omnipotens Pater cum dolore et conceptione generavit. Sed absit, ut Deum ex infirmitate corporis metiamur. Est quidam uterus paternæ arcanum substantiæ, interiusque secretum, quod non Angeli, non Archangeli, non Potestates, non Dominationes, non aliqua creaturarum potuit penetrare natura. Cum Patre enim semper, et in Patre semper est Filius : cum Patre per distinctionem indissociabilem Trinitatis æternæ, in Patre per divinæ unitatem naturæ.

89. Quis igitur hic arbiter divinitatis qui discutiat Patrem ac Filium : ille, quare generaverit : iste, cur non generaverit? Servulum suum aut ancillulam cur non generaverit, nemo condemnat: isti condemnant, cur non generaverit Christus; condemnant enim sua opinione, cum derogant. Nec conjugibus inter se cur non generaverint, aut caritas minuitur, aut meritum derogatur: isti quia non generavit, Christi minuunt potestatem.

90. Cur, inquiunt, Filius Pater non est? Quia et Pater Filius non est. Cur non iste generavit? Quia nec ille generatus est. Nec ideo minus habet Filius, quia Pater non est : nec Pater minus habet, quia Filius non est. Dixit enim Filius : *Omnia quæ Pater habet, mea sunt.* Adeo generatio in paterna proprietate, non in jure est potestatis.

91. Est quædam indistincta distinctæ incomprehensibilis et inenarrabilis substantia Trinitatis. Distinctionem etenim accepimus Patris et Filii et Spiritus sancti, non confusionem : distinctionem, non separationem : distinctionem non pluralitatem. Divino itaque admirandoque mysterio manentem semper accipimus Patrem, semper Filium, semper Spiritum sanctum : non duos Patres, non duos Filios, non duos Spiritus. *Unus* enim *Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso : et unus Dominus Jesus, per quem omnia, et nos per ipsum.* Unus natus ex Patre Dominus Jesus, et ideo unigenitus. *Unus et spiritus Sanctus*, ut idem Apostolus dixit : Sic accipimus, sic legimus, sic tenemus. Distinctionem scimus, secreta nescimus : causas non discutimus, sacramenta servamus.

92. Facinus indignum, ut qui generationis suæ facultatem non habent, divinæ generationis examen sibi arrogent, vindicent potestatem! Negent ergo æqualem Patri Filium, quia non generavit Filius : negent æqualem Patri Filium, quia Patrem habet. Hoc si de hominibus dicerent, quorum aliqui volunt filios habere, nec possunt, injuriam putaremus : sic etiamsi inter duos honore pares, habenti filios qui non habet negaretur æqualis. Et ideo hoc, inquam, grave et de ipsis hominibus videtur, ut quis ideo minor putetur, quod Patrem habet. Nisi forte tamquam constitutum in familia putant Christum dolere, quod emancipatus a Patre non sit, et administrandi patrimonii non habeat facultatem. Sed non est Christus in sacris, qui sacra universa destruxit.

93. Quomodo volunt tamen, respondeant, verane generatio sit, et verus Filius ex Deo Patre natus, hoc est, ex substantia Patris, an ex alia natus sub-

stantia? Si enim dicunt ex Patre, hoc est, ex Dei substantia, convenit; quia ex substantia Patris Filium dicunt. Ergo quia unius substantiæ, unius utique potentiæ. Si vero ex alia substantia Filius est, quomodo omnipotens Pater est, et omnipotens Filius non est? Quid enim præstantius si ex alia substantia Filium Deus fecit, cum utique et Filius ex alia nos substantia filios Dei fecerit? Ergo aut unius substantiæ Filius cum Patre, aut unius potentiæ.

94. Friget igitur eorum quæstio, quia de Christo judicare non possunt; immo quia vincit ille, cum judicatur. Digni tamen sunt isti judicio suo, qui hanc objiciunt quæstionem. Si enim ideo æqualis Patri Filius non est, quia non generavit Filium, et isti utique fateantur, si non habent filios, qui serunt hujusmodi quæstiones, suos sibi etiam servulos præferendos, eo quod habentibus filios æquales esse non possunt. Si autem habent filios, non putent sibi meritum, sed filiorum juri deferri.

95. Non consistit igitur hæc quæstio, quia æqualis Filius Patri ideo esse non possit, quia Pater generaverit Filium, Filius nullum ex se ipse generaverit. Nam et fons fluvium generat, et fluvius fontem ex se ipse non generat: et lux splendorem generat, non splendor lucem; et una natura est splendoris et lucis.

CAPUT IX.

Varias Arrianorum captiunculas, queis Filium cœpisse argutabantur, profert et explodit. Nam præter quam quod eos aut contra se, aut nihil efficere constat; cum rerum omnium principio non possit esse principium, in humanis etiam eorum argumentatio vitiosa est. Tempus igitur non præcessisse auctorem suum: qui si aliquando non fuit, tunc Pater fuit sine sua virtute ac sapientia. Denique ubi humanis exemplis ostensum est aliquem priusquam nascatur, esse dici, hæreticorum temeritatem detestatur.

96. Unde cum inæqualitatem ex generationis objectu probare non potuerint, intelligant etiam illam divulgatam suæ calumniam quæstionis explosam. Solent enim proponere: Quomodo æqualis potest esse Filius Patri? Nam si Filius est, antequam generaretur, non erat: aut si erat, cur natus est? Et Arrianos se negare consuerunt, qui proponunt Arrii quæstiones.

97. Itaque exigunt a nobis responsionem, ut si dixerimus: Antequam generaretur, erat, astute referant: Ergo antequam generaretur, creatus est, et non differt a cæteris creaturis; quia prius cœpit creatura esse quam Filius. Et adjiciunt: Cur qui erat, natus est? An quia imperfectus erat, ut postea perfectior fieret? Si autem responderimus quia non erat, objiciunt statim: Ei ergo generatio contulit ut esset, qui non erat antequam nasceretur; ut hinc colligant: Erat ergo, quando non erat Filius.

98. Sed qui hoc proponunt, et obscuritate volunt involvere veritatem, dicant ipsi utrum temporaliter generet Pater, an intemporaliter. Si enim temporaliter dixerint, quod Filio objiciunt, Patri adscribent; ut videatur Pater cœpisse esse, quod non erat: si intemporaliter, quid superest, nisi ut ipsi solvant, quam proposuerint quæstionem; ut cum generationem Patris abnuant temporalem, generationem quoque Filii temporalem non esse fateantur?

99. Si ergo non est generatio ejus ex tempore, æstimari datur quod nihil præcesserit ante Filium, qui non sit ex tempore. Si enim aliquid ante Filium, jam non sunt in ipso creata omnia, quæ vel in cœlo sunt vel in terris, et Apostolus redarguitur, qui hoc in epistola sua scripserit: quod si nihil ante generationem, non adverto cur posterior adseratur, quem nemo præcessit.

100. Connectenda est alia eorum plena impietatis objectio, quæ latentem habeat dolum, quo sensus facilium, mentesque perstringat. Interrogant enim, utrum omne quod finem habet, aliquando cœperit. Et si acceperint ejusmodi responsionem, quia quod finem habet, cœpit aliquando; referunt, utrum Pater desierit generare Filium. Quod cum tenuerint, nostro adspirante consensu, contexunt: Cœpit ergo generatio. Id si non abnuas, consequi videtur, ut si cœpit generatio,

videatur in eo cœpta, qui natus est; ut natus esse dicatur, qui ante non fuerat; unde definiant : Aliquando ergo Filius non fuit.

101. Adjiciunt alias ineptias loquacitatis suæ, dicentes : Si Verbum Patris Filius est, et ideo genitus dicitur, quia Verbum est : quod autem Verbum est, opus non est : multifariam loquutus est Pater; multos ergo generavit filios, si non operatus est, sed loquutus est Verbum. Amentes homines! quasi non intelligant, quid intersit inter prolativum sermonem, et in æternum permanens Dei Verbum ex Patre natum : natum utique, non prolatum : in quo non composita syllaba, sed plenitudo divinitatis æternæ est, et vita sine fine.

102. Subtexunt aliam impietatem, proponentes utrum volens an invitus generaverit Pater; ut si dixerimus volentem, antiquiorem generatione voluntatem videamur fateri, et referant quia non sit Filius coæternus Patri, quem aliquid antecessit : aut quia et ipse sit creatura; quia scriptum est : *Omnia quæ voluit, fecit;* cum hoc ipsum non de Patre et Filio, sed de his quas Filius fecit, dictum sit creaturis. Sin autem invitum Patrem generasse responderimus, invalidum Patrem dixisse videamur.

103. Sed nihil in sempiterna generatione præcedit, nec velle, nec nolle : ergo nec invitum dixerim, nec volentem; quia generatio non in voluntatis possibilitate est, sed in jure quodam et proprietate paterni videtur esse secreti. Nam sicut bonus Pater non aut ex voluntate est, aut necessitate, sed super utrumque, hoc est, natura; ita non generat ex voluntate aut necessitate Pater.

104. Esto tamen, sit generatio in voluntate generantis, quando hanc voluntatem fuisse dicunt? Si in principio, in principio utique Filius : si sempiterna voluntas, sempiternus et Filius : si cœpit voluntas; displicuit igitur sibi quod erat Deus Pater, ut mutaret statum. Displicuit ergo sibi sine Filio, placere cœpit sibi in Filio.

105. Jam illa consequentia ut dicamus : Si studium generandi nostro more adsumsit; ergo et cætera quæ generationem præcedere solent, nostro more adsumsit : nostro autem usu generationis votum est, non voluntas.

106. Produnt igitur impietatem suam, qui volunt generationem cœpisse Christi; ut videatur non generatio illa Verbi manentis, sed prolatio fluentis esse sermonis : deinde multos inducendo filios, negent in Christo divinæ proprietatem naturæ; ut nec unigenitus, nec primogenitus æstimetur : postremo ut si principium credatur accepisse, etiam finem videatur habiturus.

107. Sed neque principium adsumsit aliquando Dei Filius, qui erat in principio : neque finem habebit qui est principium universitatis et finis. Nam cum sit principium, quomodo quod habebat, accepit? aut quomodo sui finem habebit; cum omnium ipse sit finis, ut in illo fine sine fine maneamus? Dei enim generatio cum temporalis non sit, nec ante se, nec in se tempus invenit.

108. Frigida igitur eorum et vana quæstio in creaturis ipsis non habet locum; ipsa etenim quæ temporalia sunt, discretionem in quibusdam habere temporis non videntur. Lux nempe splendorem generat, nec comprehendi potest quod splendor luce posterior sit, aut lux splendore antiquior; quia ubi lumen est, splendor est : et ubi splendor, etiam lumen est. Itaque nec sine splendore lumen, nec splendor potest esse sine lumine; quia et in splendore lumen, et splendor in lumine est. Unde et Apostolus splendorem paternæ gloriæ Filium dixit; quia splendor paternæ lucis est Filius : coæternus, propter virtutis æternitatem : inseparabilis, propter claritudinis unitatem.

109. Ergo si temporalia et aerea hæc comprehendere et separare non possumus, quæ videmus; Deum quem non videmus, qui super omnem est creaturam, in ipso suæ generationis arcano possumus comprehendere? Possumus eum a Filio tempore separare, cum omne tempus opus Filii sit?

110. Desinant ergo dicere : Et antequam generaretur, non erat. Ante enim

temporis est, generatio ante tempora; et ideo quod posterius est, prius non est: nec opus ante auctorem potest esse; cum opera ipsa principium de operatore suo sumant. Nam quomodo ante operatorem suum usus operis æstimetur; cum omne tempus opus sit, et omne opus de operatore suo ut esset, accepit.

111. Experiri igitur adhuc istos volo, qui sibi videntur astuti; ut de nostris respondeant, qui calumniantur divinis, longeque refugiunt ab inscrutabili supernæ generationis arcano: quæstionem suam humanæ adstruant generationis exemplo. De Filio Dei dicunt quia antequam generaretur non erat, hoc est, de Dei sapientia, de virtute Dei, de Dei Verbo, cujus generatio nihil ante se novit. Quod si aliquando, ut volunt, non fuit (quod nefas dictu est) non fuit ergo in Deo perfectionis aliquando plenitudo divinæ, si postea processum generationis accepit.

112. Tamen ut sciant quam vana sit et solubilis eorum quæstio; licet nihil in eo humanis divinisve commune, tamen docebo homines, antequam nascerentur, fuisse. Aut negent Jacob sanctum fuisse, priusquam nasceretur, qui fratrem supplantavit in materni adhuc uteri positus arcano: negent Hieremiam, antequam nasceretur, fuisse, cui dicitur: *Priusquam te formarem in utero matris tuæ, novi te: et priusquam exires de vulva, sanctificavi te, et prophetam in gentibus posui te.* Quid hoc evidentius tanti exemplo prophetæ, qui sanctificatus est, antequam natus, et antequam formaretur, est cognitus?

113. Quid etiam de Johanne loquar, de quo mater religiosa testatur, quia intra materna situs adhuc viscera, præsentiam Domini spiritu cognovit, exsultatione consignavit, sicut scriptum meminimus, matre dicente: *Ecce enim ut facta est in auribus meis vox salutationis tuæ, exsultavit in gaudio infans in utero meo?* Erat igitur qui prophetabat, an non erat? At certe erat; erat enim qui venerabatur auctorem, erat qui loquebatur in matre. Denique Elizabeth filii spiritu replebatur, Maria filii spiritu sanctificabatur; sic enim habes, quia *exsultavit infans in utero ejus, et repleta est Spiritu sancto Elizabeth.*

114. Vide singulorum verborum proprietates. Vocem quidem Mariæ prior Elizabeth audivit, sed Johannes prior Domini gratiam sensit. Pulcre sibi conveniunt oracula oraculis, femina mulieri, et pignus pignori. Istæ gratiam loquuntur, illi intus operantur, pietatisque mysterium maternis adoriuntur profectibus; duplicique miraculo, licet honore diverso, prophetant matres spiritu parvulorum. Quis igitur auctor hujus miraculi, nonne Dei Filius, qui fecit esse non natos?

115. De rebus humanis quæstio vestra non potest convenire; potestne de divinis convenire secretis? Quid est: Antequam generaretur, non erat? Numquid Pater aliqua tempora conceptionis accepit, ut Filium tempora prævenirent? Aut femineæ more naturæ generationis suæ molitus est partum; ut molitio ipsa Filio esset antiquior? Quid est hoc? Cur divina secreta discutimus? Proprietatem legi divinæ generationis, non qualitatem.

116. Facinus indignum! ut ex se quidam cœlestia metiantur, qui Christum non nasci potuisse, sed fieri, tamquam unum de spadonibus putant: aut tamquam unum de spadonibus Patrem Filium, quem generare non potuerit, adoptaverit.

CAPUT X.

Objicientibus Christum, Johanne teste, vivere propter Patrem, ac proinde ipsi æqualem non habendum, respondetur Filii vitam secundum divinitatem nec cœpisse ex tempore, nec pendere ab aliquo: locum vero de humana ipsius vita intelligendum ex eo probari, quod ibidem de corpore ac sanguine suo præmiserat. Tum duarum controversi loci expositionum primam referri ad humanitatem, et secunda Filii cum Patre æqualitatem, nec non cum homine similitudinem signari docet. Deinde perstricta quam Filio inurebant injuria, quo pacto etiam secundum divinitatem propter Patrem vivat, aperit. Ac tandem exposito quæ vitæ nostræ cum divina unitas sit, aliam objectionem, qua Filius per Patrem clarificari opponitur, paucis absolvit.

117. Plerique etiam hinc faciunt quæstionem, quia scriptum est: *Sicut*

misit me vivus Pater, et ego vivo propter Patrem : et qui manducat me, et ipse vivit propter me; dicentes : Quomodo æqualis est Patri Filius, qui dixit quia propter Patrem vivit?

118. Qui hoc proponunt; primum respondeant, cujusmodi vita sit Filii, utrum ea quam Pater largitus sit non habenti? Sed quomodo vitam aliquando potuit non habere; cum ipse sit vita, sicut ait : *Ego sum via, veritas et vita?* Vita utique sempiterna, sicut virtus est sempiterna. Aliquando ergo, ut sic loquar, se vita non habuit?

119. Considerate quid lectum sit hodie de Domino Jesu, quia *mortuus est pro nobis; ut sive vigilemus, sive dormiamus, simul cum illo vivamus*. Cujus mors vita est, hujus divinitas vita non est; cum divinitas vita sit sempiterna.

120. An vero vita ejus in Patris est potestate? Sed ne corporis quidem sui vitam in alterius fuisse potestate memoravit, sicut scriptum est : *Ego pono animam meam, ut iterum sumam illam. Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a me ipso. Potestatem habeo ponendi eam et iterum potestatem habeo sumendi eam : hoc mandatum accepi a Patre meo.*

121. Ejus ergo vita secundum divinitatem in alterius potestate posita judicatur, cujus vita secundum corpus alienæ non erat subdita potestati? Aliena enim potestas erat, si non erat unitas potestatis. Sed sicut potestatis suæ esse significat ponere animam, et liberæ voluntatis : ita etiam quod secundum mandatum deposuit Patris, suæ ac paternæ voluntatis significat unitatem.

122. Ergo si vitam Filius neque aliquo accepit ex tempore, neque alienæ habet potestati subditam, videamus qua ratione dixerit : *Sicut misit me vivus Pater, et ego vivo propter Patrem.* Exponamus ut possumus; immo ipse potius exponat.

123. Considera igitur quid ante præmiserit; ait enim : *Amen, amen dico vobis.* Ante instruit quemadmodum audire debeas : *Vere*, inquit, *vere dico vobis, nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis sanguinem ejus, non habebitis vitam in vobis.* Secundum Filium hominis se dicere ante præmisit; et tu quod secundum Filium hominis de carne est loquutus et sanguine, ad divinitatem putas esse referendum.

124. Denique addidit : *Caro enim mea vere est esca, et sanguis meus est potus.* Carnem audis; sanguinem audis, mortis Dominicæ sacramenta cognoscis; et divinitati calumniaris? Audi dicentem ipsum : *Quia spiritus carnem et ossa non habet.* Nos autem quotiescumque sacramenta sumimus, quæ per sacræ orationis mysterium in carnem transfigurantur et sanguinem, mortem Domini annuntiamus.

125. Ergo posteaquam se loqui secundum hominis Filium declaravit, et carnem sæpe repetivit et sanguinem, subdidit postea : *Sicut misit me vivus Pater, et ego vivo propter Patrem; et qui manducat me, et ipse vivit propter me.* Quomodo igitur hoc accipiendum putant? Potest enim duplex videri comparatio. Prima ita : *Sicut misit me vivus Pater, et ego vivo propter Patrem.* Secunda ita : *Sicut misit me vivus Pater, et ego vivo propter Patrem; ita et qui manducat me, ipse vivit propter me.*

126. Si primam eligunt, hoc significat quia sicut missus sum a Patre, et descendi a Patre; ita vivo propter Patrem. Quasi quis autem missus est, atque descendit; nisi quasi Filius hominis, sicut ipse supra dixit : *Nemo adscendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit Filius hominis?* Ergo sicut quasi Filius hominis missus est, atque descendit; ita quasi Filius hominis vivit propter Patrem. Denique et qui manducat quasi Filium hominis, et ipse vivit propter Filium hominis. Actum ergo incarnationis suæ adventui comparavit.

127. Quod si secunda complacuit, nonne et æqualitatem Filii cum Patre, et similitudinem ejus cum homine manifesta distinctione colligimus? Nam quid est : Sicut ipse vivit propter Patrem, et nos vivimus propter ipsum; nisi quia sic vivificat Filius hominem, sicut Pater in Filio carnem vivificavit humanam : *Sicut enim Pater suscitat mortuos, et vivificat; sic et Filius, quos vult, vivificat*, ut ipse Dominus supra dixit.

128. Æqualitas ergo Filii ad Patrem per unitatem quoque vivificationis adstruitur; quando sic vivificat Filius, ut Pater. Agnosce ergo ejus vitam et potentiam sempiternam. Similitudo etiam nostra ad Filium, et quædam secundum carnem unitas declaratur; quoniam quemadmodum Dei Filius a Patre; sic homo est vivificatus in carne. Sic enim scriptum est, quia sicut Deus Jesum Christum a mortuis suscitavit, ita etiam nos quasi homines vivificamur a Dei Filio.

129. Secundum hanc ergo expositionem non solum ad conditionem humanam derivatur gratia largitatis, sed etiam divinitatis æternitas prædicatur: divinitatis, quia ipsa vivificat: humanæ autem conditionis, quia vivificata est et in Christo.

130. Quod si quis utrumque ad Christi refert divinitatem: ergo Filius Dei hominibus comparatur; ut ita Filius propter Patrem vivat, sicut nos propter Filium Dei vivimus. Sed Filius Dei vitam largitur æternam, nos autem largiri nequimus: ergo nostri comparatione nec ille largitur. Habeant igitur Arriani fidei suæ præmium, ne vitam æternam adipiscantur a Filio.

131. Libet jam ulterius progredi; nam si illis placet hunc locum ad divinæ perpetuitatem referre substantiæ, accipiant etiam tertiam expositionem. Nonne evidenter videtur dicere quod sicut vivus Pater est, ita vivit et Filius? Quod utique quis non advertat ad unitatem vitæ, quod eadem Patris et Filii vita sit, esse referendum? *Sicut enim Pater vitam habet in semet ipso, sic dedit et Filio vitam habere in semet ipso.* Dedit per unitatem: dedit non ut auferat, sed ut clarificetur in Filio: dedit, ut complaceat: dedit non ut Pater custodiret; sed ut Filius possideret.

132. Sed objiciendum putant quia dixerat: *Ego vivo propter Patrem.* Utique si ad divinitatem referunt, propter Patrem vivit Filius; quia ex Patre Filius est: propter Patrem; quia unius substantiæ cum Patre: propter Patrem; quia eructatum est Verbum ex Patris corde, quia a Patre processit, quia ex paterno generatus est utero, quia fons Pater Filii est, quia radix Pater Filii est.

133. Sed dicunt fortasse: Si unitatem putas Patris ac Filii vitæ esse, cum Filius dixerit: *Et ego vivo propter Patrem;* numquid unitas est Filii vitæ atque hominum; cum dixerit Filius quia: *Qui manducat me, et ipse vivit propter me?*

134. Immo plane, sicut unitatem fateor esse vitæ cœlestis in Patre et Filio per divinæ unitatem substantiæ; ita vel divinæ naturæ vel Dominicæ incarnationis excepto privilegio, societatem nobiscum vitæ spiritalis in Filio esse profiteor per humanæ unitatem naturæ: *Qualis* enim *cœlestis, tales et cœlestes.* Denique sicut in illo sedemus ad dexteram Patris, non quia cum ipso sedemus, sed quia sedemus in Christi corpore, de quo postea dicemus plenius: sicut, inquam, sedemus in Christo per corporis unitatem; ita et in Christo vivimus per corporis unitatem.

135. Non solum autem non vereor quia scriptum est: *Et ego vivo propter Patrem;* sed etiamsi per Patrem dixisset, non vererer.

136. Solent enim etiam illud objicere quia dixit: *Hæc infirmitas non est ad mortem, sed pro claritate Dei; ut clarificetur Filius ejus per ipsum.* Non solum enim per Patrem, et a Patre Filius clarificatur: quia scriptum est: *Clarifica me, Pater;* et alibi: *Nunc clarificatus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificavit eum:* sed etiam per Filium, et a Filio clarificatur Pater; quia veritas dixit: *Ego te clarificavi super terram.*

137. Sicut ergo clarificatur per Patrem, ita etiam propter Patrem vivit. Unde et quidam δοξαν opinionem magis putaverunt esse, quam gloriam; et ideo sic interpretati sunt: Ego te clarificavi super terram, opus consummavi quod dedisti mihi; et nunc clarifica me, Pater, hoc est, δοξασον, ut sit hic sensus: Ego opinionem de te hominibus hujusmodi infudi, ut cognoscant te Deum verum; et tu hanc de me confirma illis opinionem, ut credant me tuum Filium et Deum verum.

CAPUT XI.

Discrimen quod constare Arriani moliebantur e verbis Apostoli ex Patre omnia, et per Filium omnia esse docentis, irridetur. Ostenditur enim illic eamdem Patris ac Filii omnipotentiam exprimi : quod cum ex aliis locis, tum ex ipsius Pauli textu confirmatur. Hunc absurde ad Patrem referri ab hæreticis, ac pertinere ad Filium ex ejusdem serie demonstrari : nec tamen quidquam Filii derogari potentiæ, si de Patre intelligatur. Postremo in istis, ex quo, per quem, et in quo aliquid, nullam intercedere differentiam, et hæc omnia de tribus personis dici, evincit.

138. Jam illud ridiculum est, quod quidam ex illo Apostolico discretionem inter Patrem et Filium faciunt potestatis, quia scriptum est : *Nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso : et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum.* Aiunt enim non mediocrem divinæ majestatis esse distantiam, quia dictum est : Ex illo omnia, et per hunc omnia. Nihil autem expressius, quam quod hoc loco omnipotens Filius evidenti ratione signatur; nam ut ex illo omnia, ita per hunc omnia.

139. Inter omnia Pater non est, cui dictum est : *Quia universa serviunt tibi.* Inter omnia Filius non est, quia *omnia per ipsum facta sunt, et omnia in ipso constant, et ipse est super omnes cœlos.* Non ergo inter omnia Filius, sed super omnia : qui secundum carnem quidem est ex familia Judæorum; idem tamen super omnia Deus benedictus in sæcula : cujus est nomen super omne nomen, et de quo dicitur : *Omnia subjecisti sub pedibus ejus.* Subjiciendo autem omnia, nihil reliquit ei non subjectum, sicut Apostolus dixit. Quod si hoc etiam secundum incarnationis loquutus est sacramentum, quemadmodum possumus de supernæ generationis incomparabili majestate dubitare?

140. Nihil igitur potestatis inter Patrem et Filium certum est interesse. Denique eousque nihil interest potestatis, ut idem Apostolus ex ipso dixerit esse omnia, per quem omnia, sicut habes : *Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia.*

141. Si igitur Pater, sicut putant, tantummodo significatur, non potest idem et omnipotens esse, quia ex ipso omnia : et omnipotens non esse, quia per ipsum omnia. Aut igitur invalidum, nec omnipotentem Patrem sua adsertione memorabunt, aut certe omnipotentem etiam Filium vel inviti voce propria fatebuntur.

142. Eligant tamen utrum hic Patrem declaratum putent. Si Patrem, ergo et per ipsum omnia : si Filium, ergo et ex ipso omnia. Si autem et per Patrem omnia, nihil utique Filio derogandum : et si ex Filio omnia, similiter et Filio deferendum.

143. Ac ne insidiari nos unius arbitrentur obreptione versiculi, totum caput recenseamus : *O altitudo*, inquit, *divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei : quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia, ipsi gloria in sæcula.*

144. De quo igitur dictum putant, de Patre, an de Filio? Si de Patre : sed non est Sapientia Dei Pater; quia Sapientia Dei Filius est. Quid est autem quod non possit Sapientia, de qua scriptum est : *Cum sit una omnipotens et permanens, in se omnia innovat?* Non ergo accedentem legimus, sed permanentem. Habes ergo juxta Salomonem, omnipotentem et permanentem Sapientiam. Habes etiam bonam, quia scriptum est : *Sapientiam autem non vincit malitia.*

145. Sed ad propositum revertamur. *Quam inscrutabilia sunt*, inquit, *judicia ejus.* Si igitur omne judicium Pater dedit Filio, Filium Pater videtur declarare, qui judicat.

146. Denique ut scias quia non de Patre, sed de Filio dicit, addidit : *Quis prior*, inquit, *dedit illi?* Dedit enim Pater Filio : sed dedit jure generationis, non munere largitatis. Et ideo quia negari non potest a Patre accepisse Filium, secundum quod scriptum est : *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*; dicendo tamen : *Quis prior dedit illi?* non accepisse per naturam a Patre Filium dene-

gavit, sed priorem non posse dici inter Patrem et Filium declaravit; quia etsi Pater dedit Filio, non tamen quasi posteriori dedit : quia increata et inæstimabilis Trinitas, quæ unius est æternitatis et gloriæ, nec tempus nec gradum vel posterioris recipit vel prioris.

147. Quod si Græcos magis codices sequendos putamus, qui habent τις προσεδωκεν αυτω, vides quoniam cui nihil addi potest, non dispar a pleno est. Ergo si Filio magis convenit hoc totum Apostolicum caput, videmus et de Filio esse credendum, quia ex ipso omnia, sicut scriptum est : *Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia.*

148. Esto tamen de Patre dictum putent. Itaque meminerimus quia sicut ex ipso legimus omnia, ita etiam per ipsum omnia : in universitatem quippe totius creaturæ Patris et Filii profertur auctoritas. Ac licet superius omnipotentem Filium paterno probaverimus exemplo; tamen quia illis derogare studium est, considerent quia et Patri derogant. Si enim infirmus Filius, quia per ipsum omnia; numquid infirmus et Pater, quia et per Patrem omnia?

149. Sed ut agnoscant nullam discretionem inter hæc esse, iterum demonstrabo ejusdem esse, ex quo aliquid, et per quem aliquid; et ostendam utrumque de Patre lectum. Sic enim habemus : *Fidelis Deus per quem vocati estis in communionem Filii ejus.* Quid Apostolus dixerit, considerent. Per Patrem vocamur, et nihil est quæstionis : per Filium creamur, et hoc vilius æstimarunt? Pater in communionem Filii vocavit, et religiose hoc, sicut debemus, accipimus : Filius omnia creavit, et putant non liberæ fuisse voluntatis arbitrium, sed coactæ atque servilis operationis obsequium?

150. Ut autem agnoscas plenius nihil distare inter Patris et Filii potestatem, cum per Patrem in communionem Filii ejus vocemur; ex Filio est ipsa communio, sicut scriptum est : *Quoniam de plenitudine ejus nos omnes accepimus;* licet secundum græcum Evangelium, ex plenitudine ejus intelligere debeamus.

151. Ecce et per Patrem communio, et ex Filio communio : sed non discrepans, sed una communio; sicut idem Johannes in epistola sua dixit : *Et communicatio nostra sit cum Patre, et cum Filio ejus Jesu Christo.*

152. Accipe etiam quia non solum ex Patre et Filio, sed etiam ex Spiritu sancto unam nobis communionem Scriptura commemoravit : *Gratia*, inquit, *Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei, et communicatio sancti Spiritus cum omnibus vobis.*

153. Quæro autem in quo minor videatur is per quem omnia, quam is ex quo omnia. An quia operator adseritur? Sed operatur et Pater; quia verus est, qui dixit : *Pater meus usque modo operatur, et ego operor.* Sicut igitur Pater operatur, operatur et Filius. Non ergo operator infirmus aut vilis est; quoniam operatur et Pater : et ideo quod commune est Filio cum Patre, vel propter Patrem inferiore loco accipi non oportet; ne Patri potius in Filio ab hæreticis derogetur.

154. Nec mediocre illud, quod alibi etiam idem sanctus Johannes ad refellendas Arrianæ perfidiæ quæstiones ait? *Si scitis quoniam justus est, scitote quoniam qui facit justitiam, ex ipso natus est.* Justus autem quis nisi Dominus, qui justitias dilexit? Aut quem, sicut superiora indicant, repromissorem vitæ habemus æternæ, si Filium non habemus? Si igitur Filius Dei vitam nobis promisit æternam, et ipse justus est, ex ipso utique nati sumus. Aut si ex Filio nos per gratiam natos negant, nec justum Filium confitentur.

155. Credas igitur necesse est etiam ex Dei Filio omnia; quia omnium sicut Deus Pater, ita et Filius et auctor est et creator. Videmus ergo inanem esse hanc quæstionem; cum et de Filio credi conveniat quoniam *ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia.*

156. Diximus quomodo ex ipso, quomodo etiam per ipsum. In ipso autem omnia esse quis dubitet, cum alibi scriptum sit : *Quoniam in ipso condita sunt omnia in cœlis, et in ipso creata sunt : et ipse est ante omnes, et omnia in ipso*

constant? Habes ergo ex ipso gratiam, ipsum operatorem, in ipso omnium firmamentum.

CAPUT XII.

Quod objiciebatur ex Johanne Filium viti et Patrem agricolæ comparari, de incarnatione intelligendum : qui vero secundum generationem divinam illud accipiant, Filio duas injurias inferre, quem et Paulo postponant, et æquent aliis hominibus : totidem etiam Patri, quem non solum eidem Apostolo parem, sed etiam nihili esse testificentur. Tum falsa interpretatione denuo rejecta, veraque confirmata, Filius quoque secundum divinitatem agricola esse, ac uva secundum humanitatem, adstruitur; unde superior præcellentiæ paternæ explicatio stabilitur.

157. ILLUD quoque ad separandam Patris et Filii divinitatem objicere consueverunt, quia Dominus dixit in Evangelio : *Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est;* agricolam et vitem diversæ dicentes esse naturæ, et vitem in agricolæ esse potestate.

158. Sic ergo vultis esse Filium secundum divinitatem, sicut vitis est; ut sine cultore nihil valeat, et possit deseri vel recidi : et ex littera calumniam comparatis, quia Dominus vitem se esse dixit, incarnationis suæ significans sacramentum? Tamen si placet ut ex littera argumentemur, fateor et ego, immo profiteor quia vitem se Filius nominavit. Væ enim mihi, si sacramentum salutis publicæ denegavero!

159. Quomodo ergo vultis accipere quod se vitem Dei Filius nominavit? Si secundum divinam substantiam dictum accipitis; et sicut inter agricolam et vitem, ita etiam inter Patrem et Filium divinitatis creditis esse distantiam, geminam Filio, geminam Patri facitis injuriam : Filio, quia si secundum divinitatem inferior est quam agricola, inferior etiam Paulo apostolo vestra adsertione necesse est æstimetur; quia et Paulus agricolam se esse dixit, sicut habes : *Ego plantavi, Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit.* Num ergo vultis ut Paulus melior sit Dei Filio?

160. Habetis unam injuriam. Alteram, quia si secundum substantiam generationis æternæ, vitis est Filius, cum dixerit : *Ego sum vitis, vos palmites estis;* unius nobiscum etiam illa divina generatio videbitur esse substantiæ. Sed *quis similis tibi in diis, Domine,* sicut scriptum est? Et rursus in psalmo : *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino? aut quis similis erit Deo inter filios Dei?*

161. Nec tamen soli Filio derogatis, sed etiam Patri. Nam si in agricolæ nomine omnis paternæ prærogativa est potestatis; cum etiam Paulus agricola sit, Patri utique, cui Filium negatis æqualem, Apostolum comparatis.

162. Deinde cum scriptum sit : *Sed neque qui plantat, est quidquam, neque qui rigat : sed qui dat incrementum Deus;* in eo nomine vos summam paternæ majestatis locabitis, quod videtis infirmum. Si enim qui plantat, et qui rigat, nihil est, sed qui dat incrementum Deus; videte quid vestra adserere moliatur impietas, ut et Pater nomine sit contemnendus agricolæ; et Deus aliquis incrementum paterno operi qui tribuat, requirendus. Impie igitur ex nomine agricolæ præferendam Dei Patris existimant potestatem, in quo sit Patri Deo cum homine appellationis commune consortium.

163. Quid autem egregium : si ei (ut vultis hæretici) Filio præferatur, cujus divina substantia ab humana conditione non discrepet? Nam si vitem Filium secundum divinam substantiam appellatum putatis, non solum corruptelæ, incertisque elementorum obnoxium judicatis, sed etiam humanæ tantummodo consortem naturæ; quia unius naturæ sunt vitis et palmites : ut non per incarnationis sacramentum carnem Dei Filius adsumsisse videatur, sed principium sumsisse de carne.

164. Ego autem dicam plane carnem ejus, licet novo generationis mysterio, unius tamen naturæ fuisse nobiscum, et hoc salutis nostræ sacramentum esse, non divinæ generationis exordium. Vitis enim est, quia meas sustinet passiones; quandoquidem in illo nixa fragilis prius humana conditio fœcundis redivivæ fructibus pietatis adolevit.

165. Verumtamen si te pompa delec-

tat agricolæ; dicas, velim, quis ille sit, qui loquutus est in propheta: *Domine, notum mihi fac, ut sciam: tunc vidi cogitationes eorum. Ego ut agnus ductus sum innocens ad immolandum, et nesciebam: adversum me cogitaverunt consilium, dicentes: Venite, injiciamus lignum in panem ejus.* Si enim Filius incarnationis futuræ loquitur sacramentum, quia impium est ut de Patre credas, Filius est utique qui supra dicit: *Ego plantavi te vitem fructiferam, quomodo conversa es in amaritudinem vitis alienæ?*

166. Itaque et Filium vides esse agricolam, unius nominis cum Patre, unius operis, unius dignitatis atque substantiæ. Ergo si agricola et vitis est Filius, vitem utique secundum incarnationis accipimus sacramentum.

167. Sed non solum se esse vitem dixit, sed etiam botryonem voce prophetica nuncupavit, tunc quando ad vallem botryonis exploratores Moyses jussu Domini direxit. Quæ est illa vallis, nisi humilitas incarnationis, et fœcunditas passionis? Et puto botryonem ideo dictum, quia ex vinea illa translata ex Ægypto, hoc est, ex familia Judæorum, utilis mundo fructus emicuit. Nemo certe botryonem potest ad generationem referre divinam: aut qui refert, aliud nihil relinquit, nisi ut botryonem illum natum ex vite credamus. Itaque adscribit insipiens Patri, quod reprehendit in Filio.

168. Verum si jam dubitari non potest quod vitis secundum incarnationem Dei Filius nominatus sit, videtis secundum quod sacramentum Dominus sit loquutus: *Quoniam Pater major me est.* Nam cum hoc in superioribus dixerit, continuo subjecit: *Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est*; ut agnosceres secundum id Patrem esse majorem; quia sicut agricola vitium, ita Pater Dominicæ carnis est cultor: quæ et augeri potuit per ætatem, et per passionem recidi; ut omne humanum genus ab æstu sæcularium noxio voluptatum, diffusæ salutaribus brachiis crucis umbra velaret.

LIBER QUINTUS.

PROLOGUS.

Quisnam fidelis et prudens servus? Ejus merces in Petro indicatur, item etiam in Paulo, cujus auctoritati parere Ambrosius cupiens hunc librum aliis adjectum voluit, qui non potuerit in superiore comprehendi. Quid in hoc disputaturus sit, quove consilio? Deberi sibi veniam, cum ab omnibus ministris quærenda sit creditæ sibi pecuniæ usura. Hanc sibi usuram fideles esse: beatum autem fore, si mercedem sperare sibi liceat; se tamen sanctorum præmia non tam optare, quam pœnarum immunitatem, ad quam merendam omnes hortatur.

1. *Quisnam est fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis in tempore cibum? Beatus ille servus, quem veniens dominus ejus invenerit sic facientem.* Non vilis hic servus est, magnus aliquis esse debet, quis sit iste consideremus.

2. Est Petrus ipsius Domini ad pascendum gregem electus judicio, qui tertio meretur audire: *Pasce agniculos meos, pasce agnos meos, pasce oviculas meas.* Itaque pascendo bene cibo fidei gregem Christi, culpam lapsus prioris abolevit. Et ideo tertio admonetur ut pascat, tertio utrum Dominum diligat, interrogatur; ut quem tertio ante crucem negaverat, tertio fateretur.

3. Beatus et ille servus, qui potest dicere: *Lac vos potavi, non escam; nondum enim poteratis*; novit enim quos quemadmodum pascat. Quis nostrum hoc facere potest? Quis nostrum potest vere dicere: *Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifaciam?*

4. Et tamen ille tantus ad curam gregis electus a Christo, qui sanaret infirmos, curaret invalidos, hæreticum a commisso sibi ovili statim post unam correptionem repellit; ne unius erraticæ ovis scabies serpenti ulcere totum gregem contaminet. Jubet præterea stultas quæstiones et contentiones esse vitandas.

5. Quid igitur nos agemus, inter messis antiquæ nova zizania imprudentes accolæ constituti? Si taceamus, cedere videbimur : si contendamus, verendum est ne nos quoque judicemur esse carnales. Scriptum est enim de hujusmodi quæstionibus, quæ generant lites : *Servum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia docentem eos qui resistunt*; et alibi : *Si quis contentiosus est, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei.* Eoque scribere aliquid sententiæ fuit, ut sine strepitu aliquo impietati hæreticorum nostra pro nobis scripta respondeant.

6. Quintum itaque, Imperator auguste, hunc librum paramus ordiri : nam et quartum librum oportuit in illa vitis disputatione finiri; ne coacervasse magis librum eumdem quodam videremur quæstionum tumultu, quam fructu spiritalis vineæ replevisse : nec inconsummatam fidei vindemiam tantis adhuc superfluentibus disputationibus decuit derelinqui.

7. Quinto igitur libro de Patris ac Filii et Spiritus sancti inseparabili divinitate digerimus, sequestrata interim pleniore disputatione de Spiritu sancto, provocati magisterio evangelicæ lectionis; ut credita nobis quinque fidei talenta; quasi quadam horum quinque sorte librorum, humanis fœneremus affectibus; ne forte cum venerit Dominus, et invenerit in terra absconditam pecuniam suam, dicat mihi : *Serve male et piger, sciebas quia meto, ubi non semino; et congrego, ubi non sparsi : oportuit ergo te committere pecuniam meam nummulariis; ut veniens ego recepissem quod meum est* : aut quemadmodum in alio libro est : *Et ego*, inquit, *veniens, cum usuris utique exegissem illam.*

8. Date ergo veniam, si quos prolixioris hujuscemodi sermonis offendit audacia. Officii contemplatio cogit credere quod accepimus : *Dispensatores sumus mysteriorum cœlestium.* Ministri sumus, non ex æquo omnes : *sed unicuique*, inquit, *sicut Dominus dedit. Ego plantavi, Apollo rigavit : sed Deus incrementum dedit.* Unusquisque igitur enitatur ut mercedem possit accipere secundum suum laborem; *Dei enim sumus*, ut Apostolus dixit, *cooperarii, Dei cultura, Dei ædificatio.* Beatus itaque ille qui tales fœnoris sui cernit usuras : beatus et ille qui fructus sui operis intuetur : *Beatus quoque qui superædificat supra fundamentum fidei aurum, argentum, lapides pretiosos.*

9. Vos nobis estis omnia, qui hæc auditis aut legitis : vos fœneratoris usuræ; verbi usuræ, non pecuniæ : vos agricolæ redditus : vos ædificatoris aurum, argentum, lapidesque pretiosi. In vestris meritis sacerdotalis summa laboris est, in vestris animis fructus episcopalis operis enitescit; in vestris profectibus aurum Domini refulget, multiplicatur argentum, si eloquia divina teneatis : *Eloquia enim Domini, eloquia casta : argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum.* Vos ergo facietis fœneratorem divitem, agricolam fructuosum : vos peritum probabitis architectum. Non arroganter dico; quia non tam mea sunt, quam vestra, quæ voveo.

10. O si mihi liceat secure de vobis tunc temporis dicere : *Domine, quinque talenta mihi dedisti, et ecce alia quinque lucratus sum*; et ostendere vestrarum talenta pretiosa virtutum ! *Habemus enim thesaurum in vasis fictilibus.* Hæc sunt talenta quæ jubet Dominus spiritaliter fœnerari : aut duo æra novi et veteris testamenti, quæ spoliato illi a latronibus Samaritanus ille evangelicus ad curanda vulnera dereliquit.

11. Neque ego, fratres, voti avarus ideo hæc opto, ut supra multa constituar : sat est mihi præmium de vestro profectu. Utinam non indignus eo in-

veniar, quod accepi! Ea quæ sunt me majora melioribus tribuenda non exigo; licet soleas, Domine, dicere : *Volo autem et huic novissimo dare; sicut et tibi*. Accipiat potestatem supra decem civitates, qui meretur.

12. Sit ille talis, qualis Moyses, qui Legis decem verba conscripsit. Sit ille Jesus Nave, qui subegit quinque reges, et Gabaonitas in deditionem accepit; ut esset typus venturum ejus nominis virum, cujus imperio corporales omnes deliciæ vincerentur, converterentur gentes; ut fidem Jesu Christi magis, quam pristina studia sua et vota sequerentur. Sit ille David, cui occurrerunt psallentes juvenculæ, dicentes : *Saul triumphavit in millibus, David in decem millibus*.

13. Mihi sat est, si non in exteriores tenebras extrudar, quemadmodum ille qui commissum sibi talentum in terra quadam suæ carnis abscondit : sicut princeps Synagogæ, cæterique principes Judæorum, qui credita sibi eloquia Dei humo quadam sui corporis occuparunt; deliciisque carnis intenti, quasi in quamdam exaltati cordis foveam fœnus cœleste merserunt.

14. Nos igitur non intra latibula carnis absconditam Domini teneamus pecuniam, vel mnam illam in sudario reponamus : sed tamquam boni nummularii cum sudore quodam mentis et corporis æquo et parato semper libremus affectu; ut prope sit verbum in ore tuo et in corde tuo.

15. Hoc verbum Dei est, pretiosum est talentum, quo redimeris. Hæc est pecunia per mensas animarum sæpe cernenda; ut frequenter agitando in omnem terram bonorum sonus possit exire nummorum, per quem vita paretur æterna. *Hæc est autem vita æterna*, quam largiris, omnipotens Pater, ut cognoscamus *te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum*.

CAPUT I.

Quam impii sint Arriani, dum illud in quo humana felicitas constat, impugnant. Johannem semper cum Patre Filium conjungere, maxime ubi ait : *Ubi cognoscant te solum verum*, etc. Illic igitur *verum Deum* etiam intelligendum de Filio, quando is nec Deus negari possit, nec falsus dici; immo nec etiam nuncupativus. Quod ultimum ubi ex Apostolo demonstratum est, Christum verum Deum esse rite conficitur.

16. Unde advertant Arriani quam impii sint, qui de spe nostra et voto nobis faciunt quæstiones. Et quoniam hinc præ cæteris vociferari solent, dicentes separatum a solo et vero Deo Christum, intellectus impios pro nostris viribus confutemus.

17. Hoc enim loco magis intelligere debent quia hæc utilitas, hæc merces est perfectæ virtutis, hoc divinum et incomparabile munus, ut cognoscamus cum Patre Christum, nec separemus a Patre Filium, sicut Scriptura non separat. Namque hoc magis ad unitatem, quam ad distantiam divinæ proficit potestatis, quod idem præmium, unum honorem nobis dat Patris, Filiique cognitio : quam mercedem habere non poterit, nisi qui et Patrem cognoverit et Filium; sicut enim Patris, ita Filii cognitio vitam adquirit æternam.

18. Itaque sicut in principio statim Verbum cum Deo Patre pia confessione junxit Evangelista dicens : *Et Verbum erat apud Deum*; ita et hic scribendo verba Domini : *Ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum*; conjunctione illa Patrem utique copulavit, et Filium, ut Christum verum Deum a majestate Patris nemo secernat : numquam enim conjunctio separat.

19. Et ideo dicendo : *Ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum*; et Sabellianos interficit, et Judæos exclusit, eos utique qui audirent loquentem; ne aut illi eumdem Patrem putarent esse quem Filium, si non addidisset et Christum : aut isti a Patre Filium separarent.

20. Quæro autem cur non putent subaudiendum et ex superioribus colligendum; ut quia præmisit solum verum Deum Patrem, subaudiamus etiam Jesum Christum solum verum Deum? Exprimendum enim aliter non fuit, ne duos deos dicere videretur; nam neque

duos dicimus deos, et ejusdem cum Patre divinitatis Filium confitemur.

22. Itaque quæramus qua ratione divinitatis hic putent factam esse distantiam, utrum Deum negent Christum? Sed negare non possunt. An verum Deum negent? Sed dicant, si verum negant, utrum falsum, an nuncupativum Deum judicent? Nam secundum Scripturas aut verus Deus est, aut tantummodo nuncupativus, aut falsus. Verus ut Pater, nuncupativus ut sancti, falsus ut dæmones atque simulacra. Dicant igitur qua Filium Dei confessione designent, utrum falso præsumtum Dei nomen, an vero quasi nuncupativo inspirationem tantum divinitatis inesse arbitrantur.

23. Falso præsumtum nomen non puto quod dicant, ut apertiore se crimine impietatis involvant; ne ut dæmoniis et simulacris, ita etiam Christo falsum Dei inditum nomen insinuando se prodant. Sin autem ideo dictum putant Deum, quia inspirationem divinitatis habuit, sicut et multi sancti viri (eos enim Scriptura deos dixit, ad quod sermo fiebat Dei), ergo non ultra homines eum præferunt, sed comparandum hominibus arbitrantur; ut hoc eum putent esse quod hominibus ipse donavit, dicens ad Moysen : *Posui te in Deum Pharaoni.* Unde et in psalmo dictum est : *Ego dixi, dii estis.*

24. Et hanc tamen sacrilegorum opinionem Paulus excludit, qui ait : *Nam etsi sunt qui dicantur dii, sive in cœlo, sive in terra.* Non dixit, sunt dii, sed *sunt qui dicantur. Christus* autem, sicut scriptum est, *heri et hodie ipse est. Est*, inquit, hoc est, non solum nomine, sed etiam veritate.

25. Et bene scriptum est : *Heri et hodie ipse est*; ut Arrii impietas adstruendi sacrilegii locum invenire non posset. Qui cum legeret in psalmo secundo dicentem Filio Patrem : *Filius meus es tu, ego hodie genui te*; adnotavit *hodie* non heri, ad æternitatem divinæ generationis referens, quod de carnis adsumtione memoratum est, sicut Paulus in Actibus apostolorum ait : *Et nos vobis adnuntiamus, quæ ad patres nostros repromissio facta est; quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris, resuscitans Dominum Jesum Christum, sicut scriptum est in psalmo secundo : Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Sancto igitur Spiritu repletus Apostolus, ut illam elideret sævitatem, ait : *Heri et hodie ipse est, et in sæcula : heri*, propter æternitatem; *hodie*, propter corporis susceptionem.

26. Est ergo Christus, et est semper; qui enim est, semper est. Christus autem semper est, de quo dicit Moyses : *Qui est, misit me.* Erat utique Gabriel, erat Raphael, erant Angeli : sed semper esse, qui aliquando non fuerint, nequaquam pari ratione dicuntur. Christus autem, sicut legimus, *non fuit est, et non : sed est in illo fuit*; unde vere Dei solius est esse, qui semper est.

27. Ergo si et nuncupativum Deum non audent dicere, et falsum eum dicere majoris est impietatis; restat ut Deus verus sit, veri Patris non dissimilis, sed æqualis. Qui cum et justificet et sanctificet quos velit, non foris adsumens, sed in se habens sanctificandi potestatem, quomodo non est verus Deus? Nam Apostolus eum utique verum Deum dixit, qui naturaliter Deus esset, sicut habes : *Quia tunc*, inquit, *nescientes Deum, servistis his qui natura non erant dii*; hoc est, qui veri dii esse non poterant, quibus hoc naturaliter minime suppetebat.

CAPUT II.

Cum probatum sit Filium esse verum Deum, nec in eo minorem Patre; ostenditur per vocem *solus* cum in Scripturis de Patre dicitur, non excludi Filium; quin immo hanc ei vocem præ cunctis et soli ipsi convenire. Trinitatem non inter omnia, sed super omnia solam esse : Filium vero solum facere, quæ facit Pater, ac solum habere immortalitatem; nec proinde in verbis controversis eum a Patre separandum; licere tamen eum locum intelligere de incarnatione : ab illis demum Patrem ab hominum redemtione secludi, qui ab hoc Filium sejunctum volunt.

28. Verum copiose jam verum Deum Christum in superioribus libris Scripturarum lectionibus approbavimus. Ergo si Christus, ut edoctum est, Deus verus

est, quæramus qua ratione, cum solum verum Deum Patrem legant, a Patre Filium cupiunt separare.

29. Si dicunt quia verus Deus solus Pater est, negare non possunt quia et Filius solus Deus veritas est; quia Christus veritas est. Numquid veritas vero minor est, cum secundum appellationem nominum verus plerumque a veritate dicatur, sicut sapiens a sapientia, justus a justitia? Hoc nos inter Patrem non sentimus et Filium; quia et Patri nihil deest, quia Pater est verax : et Filius quia veritas est, æqualis est vero.

30. Ut sciant autem, cum solum legunt, nequaquam esse a Patre Filium separandum, meminerint in prophetis a Deo dictum : *Ego extendi cœlum solus.* Et utique non extendit sine Filio Pater. Ipse enim Filius qui sapientia Dei est, dicit : *Quando parabat cœlum, cum ipso aderam.* Et Paulus de Filio dictum esse confirmat : *Initio terram tu fundasti, Domine, et opera manuum tuarum sunt cœli.* Sive ergo Filius cœlum fecit, sicut et Apostolus voluit intelligi, et ipse utique non sine Patre cœlum solus extendit, sive ut in Proverbiis habes, *Deus in sapientia fundavit terram, paravit autem cœlos in intellectu*, ostenditur quia nec Pater solus sine Filio cœlos fecit, nec sine Patre Filius; et tamen qui cœlum extendit, solus dicitur.

31. Quam vero id et de Filio aperte intelligendum sit, quod solus appelletur, etsi numquam, inscio Patre, aliquid fecisse credatur; etiam alibi habes, ubi scriptum est : *Extendens cœlum solus, et ambulans quasi in pavimento super mare.* Namque Evangelium Domini docuit nos, quod in mari non Pater, sed Filius ambulavit, quando Petrus rogavit eum dicens : *Domine, jube me venire ad te.* Sed etiam prophetia ipsa documento est; sanctus enim Job adventum Domini prophetabat, de quo vere dixit quia magnum cetum erat debellaturus, et factum est : nam feralem illum cetum, diabolum scilicet, ultimis temporibus venerabili corporis sui passione prostratum perculit et afflixit.

32. Est ergo solus et verus Deus Filius; hæc enim et Filio prærogativa defertur. De nullo namque qui creatus est, proprie dici potest, quia solus est. Nam cui inest communitas creaturæ, quemadmodum quasi solus potest a cæteris separari? Itaque homo rationabilis videtur inter omnia terrena animantia, sed tamen non est solus rationabilis; scimus enim rationabilia esse et cœlestia opera Dei, Angelos et Archangelos rationabiles confitemur. Si ergo Angeli rationabiles, non utique solus rationabilis homo dicitur.

33. Sed dicunt solum dici posse solem; quia sol alter non est. At et ipse sol habet communia multa cum stellis, quod percurrit cœlum, quod æthereæ illius cœlestisque substantiæ est, quod creatura est, quod inter omnia Dei opera computatur, quod cum omnibus Deo servit, cum omnibus benedicit Deum, cum omnibus laudat. Non ergo solus proprie dicitur, quia nec a cæteris separatur.

34. Itaque cum Patris et Filii Spiritusque sancti divinitati, quæ sola non inter omnia, sed super omnia est, nulla possit creatura conferri, ut de Spiritu interim adsertio reservetur : sicut Pater dicitur solus Deus verus, cui nihil sit commune cum cæteris; ita etiam solus est Filius imago veri Dei, solus dextera Patris, solus virtus Dei atque sapientia.

35. Solus ergo Filius facit sicut et Pater; quia scriptum est : *Quæcumque facio, ipse facit.* Cum enim unum opus sit Patris et Filii, bene de Patre et Filio dicitur quia Deus solus operatus est; unde etiam cum creatorem dicimus, et Patrem et Filium confitemur. Nam utique cum Paulus diceret : *Qui servierunt creaturæ potius quam creatori;* nec Patrem creatorem negavit, ex quo omnia hæc; nec Filium, per quem omnia.

36. A quo alienum utique non videtur, quia scriptum est : *Qui solus habet immortalitatem.* Quomodo enim immortalitatem non habet, qui vitam habet in semetipso? Habet utique in natura, habet in substantia; et habet non per gratiam temporalem, sed per sempiternam divinitatem : habet non ex dono quasi servus, sed ex generationis proprietate quasi Filius coæternus; et

habet sicut Pater : *Sicut enim Pater habet vitam in semet ipso, ita et Filio dedit vitam habere in semet ipso*; sicut habet, inquit, sic dedit. Didicisti supra quemadmodum dederit; ne putares esse gratiæ largitatem, ubi generationis arcanum est. Cum ergo inter Patrem et Filium vitæ nulla distantia sit, quemadmodum quod immortalitatem solus habeat Pater, Filius non habeat, æstimari potest?

37. Unde intelligant nec hoc loco a solo vero Deo Patre Filium separandum; quia probare non possunt quod solus et verus Deus Filius non sit : cum præsertim et hic aut subaudiatur, ut diximus, et Christum verum solum Deum esse : aut certe aliud ad divinitatem Patris et Filii, aliud ad incarnationem Christi relatum intelligendum sit; quia non est perfecta cognitio, nisi quæ et secundum æternitatem unigenitum Deum verum Dei Filium Jesum Christum, et secundum carnem generatum ex Virgine confitetur. Quod alibi hic ipse Evangelista nos docuit dicens : *Omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, de Deo est.*

38. Denique quam non alienum sit etiam incarnationis hoc loco intelligere sacramentum, docet nos ipsius series lectionis; sic enim habes : *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum.* Utique cum et horam venisse commemoret, et clarificari petat, quomodo nisi secundum carnis adsumtionem loquutum eum convenit æstimari? Nam nec ulla sibi temporum præscripta momenta divinitas habet, nec clarificatione indiget lumen æternum. Ergo in solo vero Deo Patre et Filium Dei solum verum secundum divinitatis intelligimus unitatem, et in Jesu Christi nomine, quod ex Virgine natus accepit, incarnationis agnoscimus sacramentum.

39. Quod si cum solum verum Deum Patrem legunt, Filium cupiunt separare; ergo cum de Filii incarnatione legunt : *Hic est lapis qui reprobatus est a vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli*; et infra : *Non est aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri*, Patrem existimant ab impertiendæ nobis salutis beneficio separandum. At neque sine Patre salus, neque vita æterna sine Filio.

CAPUT III.

Arrianis contra urgentibus Deos induci duos ex unitate substantiæ, respondetur pluralitatem ex diversitate potius inferri, proindeque in ipsos recidere suam accusationem. Diversitatem multiplicem in causa esse cur duo homines unus homo dici non possint; cum tamen omnes homines singulariter homo dicantur, ubi naturæ unitas indicatur. Solam in his naturam unam esse; at omnimodam in personis divinis unitatem : a Patre igitur non separandum Filium; maxime cum ei debitam esse adorationem negare non audeant.

40. SED adserunt Arriani : Si solum verum Deum sicut Patrem, ita et Filium dicitis, et unius substantiæ Patrem et Filium confitemini, non unum Deum, sed duos deos inducitis; quia qui unius substantiæ sunt, non unus Deus, sed duo dii videntur esse, sicut duo homines, aut duæ oves, pluresve dicuntur : homo autem et ovis nec duo homines dicuntur, nec duæ oves; sed unus homo, et una ovis.

41. Hæc Arriani dicunt, et hac disputatione versuta simpliciores capere nituntur. Tamen si legamus scripturas divinas, inveniemus pluralitatem magis in ea cadere, quæ diversæ discretæque substantiæ sunt, hoc est, ἑτερούσια. Idque in Salomonis libris habemus expressum, eo loco scilicet in quo dicit : *Tria sunt autem impossibilia intelligere, et quartum quod non cognosco; vestigia aquilæ volantis, et vias serpentis super petram, et semitas navis navigantis, et vias viri in juventute.* Utique aquila et navis et serpens unius non sunt generis atque naturæ, sed differentis discretæque substantiæ; et tamen tria sunt. Contra se igitur sua esse intelligunt argumenta testimoniis Scripturarum.

42. Itaque dicendo Patris et Filii discretam esse substantiam, differentemque deitatem, duos utique ipsi deos adserunt : nos autem cum et Patrem confitemur et Filium, adserendo tamen unius esse deitatis, non duos deos sed unum Deum dicimus. Et hoc Dominicis

eloquiis approbamus; quia ubi plures sunt, ibi aut naturæ aut voluntatum et operationum est differentia. Denique ut suis sibi testimoniis revincantur, duo homines dicuntur; quia licet unius naturæ sint jure nascendi, tamen et tempore et cogitatione et opere et loco distant: et ideo non potest unus homo dici in significatione et numero duorum; quia unitas non est, ubi est diversitas: unus autem Deus dicitur, et Patris et Filii ac Spiritus sancti gloria et plenitudo signatur.

43. Denique tanta veritas unitatis est, ut etiam quando natura sola generationis aut carnis significatur humanæ, et unus homo de multis dicatur, sicut habes : *Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo*, id est, non una persona hominis, sed una caro, et una fragilitas generationis humanæ. Et addidit : *Bonum est sperare in Domino, quam sperare in homine*. Nec hic utique specialem hominem, sed generalem conditionem designavit. Denique statim subjecit de pluribus : *Bonum est confidere in Domino, quam confidere in principibus*. Sed ubi homo dicitur, naturæ interdum, ut supra diximus, communis inter omnes unitas significatur : ubi principes, variarum quædam differentia potestatum est.

44. Sed inter homines aut in hominibus unius alicujus rei unitas est, aut caritatis, aut cupiditatis, aut carnis, aut devotionis et fidei : generalis autem unitas, et quæ in se secundum divinitatis gloriam complectitur omnia, solius est Patris et Filii et Spiritus sancti.

45. Unde et Dominus cum diversitatem inter se hominum designaret, qui nihil habent inter se quod possit ad unitatem individuæ substantiæ pertinere : *In Lege vestra*, inquit, *scriptum est, quod duorum hominum testimonium verum est*. Et cum præmisisset : *Duorum hominum testimonium verum est;* ubi venit ad suum et Patris testimonium, non dixit : Verum est testimonium nostrum, quia duorum deorum testimonium est; sed : *Ego*, inquit, *sum qui testimonium perhibeo de me ipso, et testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater*. Supra quoque similiter ait : *Et si judico ego, judicium meum verum est; quia solus non sum, sed ego et qui misit me Pater*. Itaque et infra et supra et Patrem significavit et Filium, nec pluralitatem admiscuit, nec divinæ unitatem substantiæ separavit.

46. Evidens est igitur quia quod unius est substantiæ, separari non potest; etiamsi non sit singularitatis, sed unitatis. Singularitatem hanc dico, quæ græce μονοτης dicitur. Singularitas ad personam pertinet, unitas ad naturam. Ea vero quæ diversæ substantiæ sunt, non solum unum, sed etiam plura dici solere, licet jam et prophetico claruerit testimonio, expressius tamen ipse Apostolus declaravit dicens : *Nam etsi sunt qui dicantur dii, sive in cœlo, sive in terra*. Vides igitur quia hi qui ex diversis substantiis sunt, et non ex unius veritate naturæ, dii appellantur? Pater autem et Filius quia unius substantiæ sunt, non duo dii, sed *Unus Deus, Pater ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia. Unus*, inquit, *Deus Pater, et unus Dominus Jesus;* et supra : *Unus Deus, non duo dii;* et infra : *Unus Dominus, et non duo*.

47. Pluralitas ergo excluditur, non unitas sequestratur. Sed quemadmodum cum legimus Dominum Jesum, nec Patrem, ut supra diximus, a dominationis jure secernimus, quod ei commune cum Filio est : ita cum legimus solum verum Deum Patrem, nec Filium a solius veri Dei jure possumus separare, quod ei commune cum Patre est.

48. Aut dicant quid aliud sentiant, quidve arbitrentur, cum legimus : *Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies;* utrum Christum non adorandum, et Christo non existiment serviendum? Quod si illa quæ adoravit eum Chananæa, impetrare meruit quod poposcit; et Paulus apostolus, qui servum se Christi prima scriptorum suorum præfatione profitetur, apostolus esse meruit, non ab hominibus neque per hominem, sed per Jesum Christum; dicant quid arbitrentur sequendum, utrum cum Arrio malint sibi societatem esse perfidiæ; ut solum et verum

Deum Christum negando, ostendant quia nec adorandum eum, nec serviendum ei judicent : an vero consortium malint habere cum Paulo, qui serviendo atque adorando etiam Christum, utique solum verum Deum voce affectuque non diffitebatur, quem pio servitio fatebatur.

CAPUT IV.

Objiciebatur ab hæreticis Christum Patri adorationem exhibuisse. At reponitur et hoc referendum ad humanitatem, ut ex loci examine manifestatur : illic tamen addita esse divinitatis testimonia, quod in aliis etiam Christi operibus factum videmus.

49. Quod si quis dicat quoniam Deum Patrem adorat et Filius; quia scriptum est : *Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus;* consideret quando, et apud quem, et cujus suscepto loquatur affectu.

50. Denique et in superioribus non immerito præmissum est quia Jesus fatigatus ex itinere sedebat, et a Samaritana bibere postulabat; quia secundum carnem hominis loquebatur : nam secundum divinitatem nec fatigari poterat, nec sitire.

51. Deinde cum Samaritana quasi Judæum appellaret, et prophetam putaret; quasi Judæus qui spiritaliter mysteria Legis doceret, respondit : *Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus. Nos*, inquit, hoc est, se hominibus copulavit. Quomodo autem nisi secundum carnem hominibus copulatur? Et ut ostenderet quia secundum incarnationem responderat, addidit : *Quia salus ex Judæis est.*

52. Sed statim post hoc sequestravit hominis affectum, dicens : *Veniet hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem.* Non dixit : Adorabimus. Quod utique dixisset, si consortium nostri subiret obsequii.

53. Verum cum legerimus quod Maria adoravit eum, intelligere debemus quod non potest per eamdem naturam et adorare quasi servus, et adorari quasi Dominus : sed potius quia ut homo inter homines adorare dicitur, et quasi Dominus a famulis adoratur.

54. Multa ergo secundum incarnationis legimus et credimus sacramentum, sed in ipsa naturæ humanæ affectione majestatem licet spectare divinam. Fatigatur ex itinere Jesus, ut reficiat fatigatos : petit bibere, sitientibus potum spiritalem daturus : esurit, cibum salutis esurientibus traditurus : moritur, vivificaturus : sepelitur, resurrecturus : tremulo pendet in ligno, confirmaturus trementes : cœlum caligine obducit, ut illuminet : terras tremefacit, ut solidet : maria conturbat, ut mitiget : reserat tumulos mortuorum, ut ostendat domicilia esse vivorum : creatur ex Virgine, ut ex Deo natus esse credatur : nescire se simulat, ut scire faciat nescientes : adorare quasi Judæus dicitur, ut quasi verus Deus Filius adoretur.

CAPUT V.

Dominica ad Zebedæi filiorum matrem verba ingerentibus Ambrosius respondet, quod Christus mœstitia illam afficere noluerit, clementiæ fuisse. Affertur hujusce indulgentiæ causa multiplex. Maluisse igitur Dominum petitionis illius concessionem ad Patrem remittere, quam eamdem impossibilem pronuntiare; nec tamen Christo incommodare suum responsum, tum ex ipsis ejusdem verbis, tum ex aliorum locorum comparatione ostenditur.

55. Quomodo, inquiunt, Filius Dei solus verus Deus potest esse similis Patri; cum ipse dixerit filiis Zebedæi: *Calicem quidem meum bibetis, sedere autem ad dexteram meam vel ad sinistram non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo?* Hoc igitur vestrum divinæ, ut vultis, inæqualitatis est argumentum; cum in eo magis venerari Domini clementiam, adorare gratiam deberetis : si tamen virtutis atque sapientiæ Dei profunda secreta possetis advertere.

56. Considerate enim quæ cum filiis et pro filiis petat. Mater est utique, cui pro filiorum honore sollicitæ immoderatior quidem, sed tamen ignoscenda mensura votorum est. Atque mater ætate longæva, studio religiosa, solatio destituta : quæ tunc temporis quando vel juvanda vel alenda foret validæ

prolis auxilio, abesse sibi liberos patiebatur, et voluptati suæ mercedem sequentium Christum prætulerat filiorum: qui prima voce vocati a Domino, ut legimus, relictis retibus et patre, sequuti sunt eum.

57. Hæc igitur studio maternæ sedulitatis indulgentior, obsecrabat Salvatorem, dicens : *Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et alter ad sinistram in regno tuo.* Etsi error, pietatis tamen error est; nesciunt enim materna viscera patientiam : etsi voti avara, tamen veniabilis cupiditas, quæ non pecuniæ est avida, sed gratiæ : nec inverecunda petitio, quæ non sibi, sed liberis consulebat. Matrem considerate, matrem cogitate.

58. Sed nihil mirum si vilis vobis videtur circa filios affectus parentum, qui etiam omnipotentis Patris vilem putatis esse circa unigenitum Filium caritatem. Dominus cœli atque terrarum verecundabatur (ut secundum adsumtionem carnis et virtutes animæ loquar), verecundabatur, inquam, et ut ipsius verbo utar, confundebatur matri pro filiis postulanti etiam suæ sedis consortium denegare : vos æterni Dei Filium proprium interdum pro ministerio stare contenditis, interdum famulatorium, hoc est, non ex majestatis unitate, sed ex Patris præceptione vultis ejus esse consessum; et negatis hoc Deo vero Dei Filio, quod ille hominibus aperte noluit denegare.

59. Considerabat enim matris dilectionem, quæ filiorum mercede grandævam solabatur senectam, et desideriis licet fessa maternis, carissimorum pignorum tolerabat absentiam.

60. Considerate etiam feminam, hoc est, sexum fragiliorem, quem Dominus propria nondum confirmaverat passione. Considerate, inquam, Evæ illius primæ mulieris hæredem transfusa in omnes immoderatæ cupiditatis successione labentem, quam Dominus adhuc proprio sanguine non redemerat, nondum inolitam affectibus omnium immodici contra fas honoris appetentiam suo cruore diluerat. Hæreditario igitur mulier delinquebat errore.

61. Et quid mirum si mater pro filiorum suorum, quod est tolerabilius quam pro se; quando etiam apostoli ipsi inter se, sicut legimus, de sui prælatione certabant.

62. Non debuit igitur medicus omnium destitutam matrem, et ægram adhuc mentem pudoris convicio sauciare; ne postulato sibi superbius denegato, quasi immoderatæ petitionis damnata mœreret.

63. Denique Dominus qui honorandam sciret esse pietatem, non mulieri, sed filiis ejus respondit dicens : *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* Dicentibus autem illis : *Possumus; ait illis Jesus : Calicem quidem meum bibetis; sedere autem ad dexteram meam vel ad sinistram non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo.*

64. Quam patiens et clemens Dominus, quam alta sapientia et bona caritas! Volens enim ostendere quia non perfunctoriam rem aliquam discipuli postularent, sed eam quam impetrare non possent, prærogativam ejus paternæ honorificentiæ reservavit : non metuens, ne quid juri proprio derogaret, *qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo;* simul diligens discipulos, quia sicut habes, *usque in finem dilexit eos,* noluit iis quos diligeret videri quod peterent denegasse : sanctus et bonus Dominus, QUI MALLET aliquid dissimulare de jure, quam de caritate deponere : *Caritas enim patiens est, benigna est, non æmulatur, non inflatur, non quærit quæ sua sunt.*

65. Denique ut agnoscatis non infirmitatis, sed indulgentiæ esse, quia dixit : *Non est meum dare vobis;* ubi sine matre filii Zebedæi rogant, nihil de Patre dixit; sic enim habes : *Non est meum dare vobis, sed quibus paratum est.* Ita Marcus evangelista posuit. Ubi vero mater pro filiis rogat, hoc est, secundum Matthæum : *Non est,* inquit, *meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo;* hic addidit, *A Patre meo;* quia majorem indulgentiam maternus poscebat affectus.

66. Quod si putant, dicendo : *Quibus paratum est a Patre meo;* quia aut Patri

plus tribuat, aut sibi aliquid derogarit: dicant utrum et illic putant Patri aliquid derogatum, quia dixit in Evangelio Filius de Patre: *Pater non judicat quemquam.*

67. Quod si sacrilegum putamus credere quia Pater ita judicium detulit Filio, ut ipse non habeat: habet enim, nec potest amittere quod habet naturaliter divina majestas: sacrilegum utique aestimare debemus quia non potest Filius dare quidquid aut homines mereri possunt, aut quaevis accipere creatura: praesertim cum ipse dixerit: *Ego ad Patrem vado, et quodcumque ab eo petieritis in nomine meo, hoc faciam.* Si enim quod Pater dare potest, Filius non potest: mentita est ergo veritas, et non potest facere quidquid in nomine ejus Pater fuerit obsecratus. Nec enim ideo dixit: *Quibus paratum est a Patre meo*; ut tantummodo a Patre poscatur: nam omnia quaecumque a Patre fuerint postulata, se donare memoravit. Denique non dixit: Quodcumque a me petieritis hoc faciam; sed: *Quodcumque ab eo petieritis in nomine meo, hoc faciam.*

CAPUT VI.

Accuratius propositam aditurus objectionem, contendit memoratam petitionem, si modo in se impossibilis non fuit, possibilem fuisse Christo; maxime cum ipsi omne judicium Pater dederit, quod sine ulla imperfectionis nota intelligendum. Attamen idem postulatum inter impossibilia censendum probat. Quod ut omnino esset possibile, tunc responsum Christi secundum naturam humanam accipiendum tradit, ac loci explicatione declarat. Denique iterum suam confirmat de seniorum hujus impossibilitate responsionem.

68. Quaero nunc utrum possibile aliquid humanae conditioni, aut alicui creaturae an impossibile putent a Zebedaei conjuge et filiis postulatum? Si possibile, quomodo ad sinistram suam vel ad dexteram impertiendae apostolis sedis non habuit potestatem, qui omnia fecit esse quae non erant? Aut quomodo non poterat judicare de meritis hominum, cui Pater dedit omne judicium?

69. Notum est quemadmodum dederit: nam quomodo quasi indigens accepit Filius, qui omnia creavit ex nihilo? Quorum igitur auctor fuerat, eorum judicium non habebat? Dedit autem Pater Filio omne judicium: *Ut omnes*, inquit, *honorificent Filium, sicut honorificant Patrem.* Non igitur potestati Filii, sed cognitio nostra profecit: neque aliquid ad substantiam ejus accessit: sed ad nostram utilitatem, quod a nobis cognoscitur: ut cognoscendo Dei Filium, vitam habeamus aeternam.

70. Cum autem in cognitione Filii Dei honor illius, nobis autem non illius sit profectus; si quis putat quia Dei virtus illo honore cumulatur, necesse est etiam Deum Patrem credat posse cumulari: quia et ipse per cognitionem nostram clarificatur sicut Filius, juxta quod scriptum est, dicente Filio: *Ego te clarificavi super terram.* Ergo si possibile aliquid erat quod petebatur, in potestate utique Filii fuit.

71. Sed tamen ostendant, si possibile putant, qui de hominibus aut caeteris creaturis, aut ad dexteram, aut ad sinistram Dei sedeat; Pater enim dicit Filio: *Sede ad dexteram meam.* Itaque si quis ad dexteram Filio sedet, inter ipsum utique et Patrem, ut humano usu loquamur, Filius medius reperitur.

72. Non ergo possibile homini aliquid petebatur, sed noluit dicere quod homines sedere secum non possint, si quidem divinam suam gloriam celari, priusquam resurgeret, non divulgari cupiebat. Nam et supra cum inter famulos suos Moysen et Eliam apparuisset in gloria, monuerat discipulos, ne cui dicerent, quod vidissent.

73. Itaque si possibile non erat hominibus vel creaturis caeteris hoc mereri, non debet videri Filius minus posse, quia non dedit apostolis, quod nec Pater hominibus vel creaturis caeteris dedit. Aut dicant cui horum dederit Pater. Non utique Angelis, de quibus Scriptura dicit, quia omnes Angeli stabant in circuitu sedis. Denique Gabriel se stare dixit, sicut habes: *Ego sum Gabriel, qui adsto ante Dominum.*

74. Non ergo Angelis, non senioribus qui adorant sedentem; illi enim non super sedem majestatis sedent: sed ut

dixit Scriptura, in circuitu sedis; sedes enim aliæ viginti et quatuor sunt, ut habes in Apocalypsi Johannis: *Et supra sedem viginti quatuor seniores sedentes.* In Evangelio quoque ipse Dominus dicit: *Cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et ipsi super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.* Non ergo sedis suæ dixit apostolis dari posse consortium, sed alias illas sedes esse duodecim; quas tamen non pro corporali consessu, sed pro successu spiritalis gratiæ æstimare debemus.

75. Denique in libro Regnorum dixit Michæas propheta: *Vidi Dominum Deum Israel sedentem super thronum suum, et omnis militia cœli stabat circa eum, ad dexteram ejus et ad sinistram.* Quomodo igitur stantibus Angelis ad dexteram vel ad sinistram Domini Dei, stante omni militia cœlesti, sedebunt homines ad dexteram Dei, vel ad sinistram, quibus pro virtutis præmio Angelorum similitudo promittitur, sicut Dominus dicit: *Eritis sicut Angeli in cœlo? Sicut Angeli,* dicit, non plus quam Angeli.

76. Si ergo nihil plus dedit Pater quam Filius, nihil utique minus dedit Filius quam Pater: nihil igitur minus Filius potest quam Pater.

77. Ponite tamen possibile impetratu hominibus quod posceretur, quid est quod ait: *Sedere autem ad dexteram meam vel ad sinistram non est meum dare vobis.* Quid est *meum?* Supra dixit: *Calicem quidem meum bibetis;* et infra posuit: *Non est meum dare vobis:* et supra *meum*, et infra *meum* dixit, nec immutavit. Ergo superiora docent propter quid dixerit *meum.*

78. Rogatus enim a muliere quasi homo, ut ad dexteram vel ad sinistram suam filios ejus sedere pateretur; quia illa quasi hominem rogaverat et Dominus quasi tantummodo homo de sua passione respondit: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?*

79. Itaque quia secundum carnem de passione sui corporis loquebatur, demonstrare voluit quod secundum carnem quidem subeundæ passionis nobis exemplum ac similitudinem derelinqueret, secundum humanam autem conditionem non sedis supernæ consortia donaret. Hoc est enim quod dixit: *Non est meum;* sicut alibi: *Mea doctrina non est mea;* non est enim, inquit, secundum carnem mea: quia quæ divina sunt, non sunt carnis eloquia.

80. Indulgentiam autem suam circa discipulos quos diligeret, quam expresse revelavit, præmittens: *Calicem quidem meum bibetis?* Etenim quia non debebat id dare quod petierant, aliud proposuit; ut prius commemoraret quid iis tribueret, quam quid negaret: quo magis æquitatem sibi petitionis, quam studium Dominicæ liberalitatis intelligerent defuisse.

81. *Calicem quidem*, inquit, *meum bibetis*, hoc est, passionem quidem quæ carnis meæ est, non negabo; quod enim humanæ adsumtionis habeo, potestis imitari: donavi vobis victoriam passionis, hæreditatem crucis: *Sedere autem ad dexteram meam, vel ad sinistram non est meum dare vobis.* Non dixit: Non est meum dare; sed, *non est meum dare vobis,* hoc est, non sibi potestatem deesse adserens, sed meritum creaturis.

82. Accipe aliter: *Non est meum dare vobis.* Quod est, *non est meum,* qui veni humilitatem docere: *non est meum,* qui veni non ministrari, sed ministrare: *non est meum*, qui justitiam servo, non gratiam.

83. Denique ad Patrem referens, addidit: *Quibus paratum est;* ut ostenderet Patrem quoque non petitionibus deferre solere, sed meritis, quia Deus personarum acceptor non est. Unde et Apostolus ait: *Quos præscivit, et prædestinavit;* non enim ante prædestinavit, quam præsciret: sed quorum merita præscivit, eorum præmia prædestinavit.

84. Jure igitur reprehenditur mulier, quæ et impossibilia et speciali quodam privilegio ab eo Domino postulavit, qui ea quæ sanctis judicavit esse donanda, non duobus apostolis, sed omnibus discipulis, etiam sine cujusquam precatione, voluntaria sui largitate contulerit, sicut scriptum est: *Duodecim vos sedebitis super sedes, judicantes duodecim tribus Israel.*

85. Ergo etiamsi possibile putemus postulatum fuisse, calumniæ locus non est; tamen cum legerim Seraphim stare, quomodo possum quod homines ad dexteram vel ad sinistram Filio Dei sedeant, arbitrari? Supra Cherubim Dominus sedet, sicut habes : *Qui sedes super Cherubim, appare;* quomodo apostoli super Cherubim sedebunt?

86. Et hoc tamen colligo non ex meo ingenio, sed ex Dominicæ vocis oraculo; ipse enim Dominus in posterioribus apostolos commendans Patri, ait : *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum.* Utique si judicasset quia divinam sedem Pater hominibus daret, dixisset : Volo ut ubi ego sedeo, et illi sedeant mecum; Sed *volo*, inquit, *ut sint mecum*, non ut sedeant mecum; et *ubi ego*, non quomodo ego.

87. Deinde sequitur : *Ut videant claritatem meam.* Nec hic dixit : Ut habeant claritatem meam, sed *ut videant;* servus enim videt, Dominus possidet, sicut et David docuit dicens : *Ut videam voluptatem Domini.* Et ipse Dominus in Evangelio revelavit adserens : *Beati mundi corde, ipsi enim Deum videbunt. Videbunt*, inquit, non super Cherubim cum Deo sedebunt.

88. Desinant ergo viliora secundum divinitatem æstimare de Dei Filio : ne viliora quoque de Patre æstiment. Qui enim male crediderit de Filio, non potest bene sentire de Patre : qui male crediderit de Spiritu, non potest bene sentire de Filio. Ubi enim una dignitas, una gloria, una caritas, una majestas est; in commune derogatur, quidquid in aliquo putaveris derogandum : jam enim non erit plenitudo quam discernas et dividas in aliquas portiones.

CAPUT VII.

Objectio petita ex hoc loco : *Dilexisti eos, sicut et me dilexisti*, ut diluatur, primo Arrianorum expositionis impietas demonstratur, deinde comparantur eadem verba cum similibus, ac demum totus locus consideratur. Hinc deducitur Christi missionem, etsi secundum carnem accipienda est, illi non officere. Quo probato, qui fiat divina missio describitur.

89. Existunt tamen, Imperator auguste, qui hanc divinæ unitatem substantiæ negare cupientes, extenuare studeant Patris et Filii caritatem; quia scriptum est : *Et dilexisti eos, sicut et me dilexisti.* Quod cum dicunt, quid aliud agunt, nisi inter Dei Filium et homines æqualitatem quamdam comparationis inducunt?

90. Numquid sic diligi possunt a Deo homines quemadmodum Filius, in quo complacuit Pater? Ille per se complacet, nos per ipsum : in quibus enim Deus Filium suum ad imaginem suam cernit, eos per Filium adsciscit in gratiam filiorum; ut quemadmodum per imaginem ad imaginem sumus, sic per generationem Filii in adoptionem vocemur. Alius igitur naturæ amor sempiternus, alius gratiæ.

91. Aut si ex verbis faciunt quæstionem, quia scriptum est : *Et dilexisti eos, sicut et me dilexisti;* et comparationem factam putant : ergo et illud comparative dictum putant : *Estote misericordes, sicut et Pater vester qui est in cœlis, misericors est;* et alibi : *Estote perfecti, sicut et Pater meus qui in cœlis est, perfectus est.* Quod si ille secundum plenitudinem majestatis suæ perfectus est, nos autem perfecti secundum virtutis accedentis profectum; etiam Filius diligitur a Patre secundum semper manentis plenitudinem caritatis : in nobis autem caritatem Dei virtutis emeretur profectus.

92. Vides igitur quam gratiam Deus dederit hominibus, et tu Patris et Filii vis dissolvere naturalem et individuam caritatem; et tu verba adhuc discutis, ubi unitatem majestatis advertis?

93. Vide totum hunc locum; ex cujus affectu loquatur; habes enim dicentem ipsum : *Clarifica me, Pater, claritate ea quam habui, priusquam mundus esset, apud te.* Vide quia ex primi hominis loquatur affectu; quia nobis ea petitione deposcit, quæ ante peccatum in paradiso homo meminerit esse collata, ut et latroni in passione memoravit : *Amen, amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.* Hæc est ante mundum claritas. Mundum autem pro hominibus dixit, sicut habes : *Ecce mundus totus*

post ipsum abit; et alibi : *Ut cognoscat hic mundus quia tu me misisti.*

94. Et tamen ut scires magnum Deum et salutarem et omnipotentem Dei Filium; indicium suæ majestatis admiscuit dicendo : *Et mea omnia tua sunt, et tua mea.* Omnia habet, et tu missum esse ad injuriam derivas?

95. Qui si secundum carnem non accipis missum, ut Apostolus dixit, et ex verbo simplici præjudicium struis, quo dicas inferiores a superioribus mitti solere : quid ad illa respondes, quia Filius ad homines missus est? Nam si minorem putas eum qui mittitur, eo videlicet a quo mittitur; disce quod et minor majorem misit, et majores ad minores missi sunt. Nam et Tobias Raphaelem Archangelum misit, et Angelus ad Balaam missus est, et Dei Filius ad Judæos.

96. Numquid ergo minor etiam Judæis Dei Filius, ad quos mittebatur? De ipso enim scriptum est : *Novissime autem misit eis filium suum unicum dicens : Verebuntur filium meum.* Et vide quia ante servos, postea filium nominavit; ut scias quod Deus Filius unigenitus secundum divinitatis potentiam nec nomen habet, nec consortium commune cum servis : reverendus mittitur, non cum famulis conferendus.

97. Et bene addidit, *meum*, ut non unus de multis, nec degeneris naturæ, nec minoris alicujus potestatis : sed verus a vero, et paternæ imago venisse substantiæ crederetur.

98. Esto tamen , minor sit qui mittitur, eo a quo mittitur; ergo et Pilato minor Christus, quoniam Pilatus misit eum ad Herodem. Sed sermo non præjudicat potestati : Scriptura, quæ missum dicit a Patre, missum dicit a præside.

99. Unde si sobrie de Dei Filio quæ digna sunt, opinemur; ideo missum intelligere debemus, quia ex illo incomprehensibili inenarrabilique secreto majestatis profundæ dedit se comprehendendum pro captu nostro mentibus nostris Dei Verbum, non solum cum se exinaniret, sed etiam cum habitaret in nobis, sicut scriptum est : *Quoniam inhabitabo in illis.* Denique et alibi habes quia Deus dixit : *Venite, descendamus, et confundamus linguas eorum.* Non enim Deus de loco aliquando descendit, qui ait : *Ego cœlum et terram compleo;* sed in eo descendere videtur, si nostros Dei Verbum penetret affectus, sicut dixit propheta : *Parate viam Domino, rectas facite semitas ejus;* ut quemadmodum ipse promisit, veniens cum Patre, apud nos faciat mansionem. Evidens est igitur quomodo veniat.

CAPUT VIII.

Christum in quantum verus est Dei Filius, dominum non esse, sed in quantum homo est; ut verbis ejusdem modo Patrem modo Dominum compellantis significatur. Quot hæreses uno jugulentur Scripturæ versiculo. Distinguenda igitur quæ Christo vel ut Dei vel ut Davidis filio conveniant; illi enim sub ultimo tantum nomine adscribendum, quod servus fuerit. Ad extremum complures locos demonstrat nonnisi secundum incarnationem accipi posse.

100. Unde et evidens est quomodo dominum dicat, quem Patrem novit; ait enim : *Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ.* Ante Patrem dixit Sapientia suum, postea creaturæ dominum nuncupavit. Itaque dominatum non esse ubi vera progenies est, ipse Dominus ostendit in Evangelio suo, dicens : *Quid vobis videtur de Christo? cujus Filius est? Dicunt ei : David. Ait illis Jesus : Quomodo ergo David in spiritu vocat eum dominum, dicens : Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis?* Et addidit : *Si ergo David in spiritu vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est? Et nemo poterat ei respondere verbum.*

101. O quam caute propter Arrianos etiam in hoc testimonio Dominus fidei prospexit! Non enim dixit : Vocat eum spiritus dominum : sed quia David dixit in spiritu; ut cujus secundum carnem Filius est, David scilicet, ejus etiam secundum divinitatem et Dominus et Deus crederetur. Vides igitur quia nomen pietatis et dominii discretum est.

102. Et bene Dominus suum quidem Patrem, cœli autem et terræ Dominum

prædicavit; ut tu cum legis et Patrem et Dominum, intelligas Patrem Filii, et Dominum creaturæ. In alio prærogativa naturæ est, in alio auctoritas potestatis; formam enim servi accipiens, eo utique Dominum vocat, quo servitutem suscepit, æqualis in Dei forma, servus in corporis: servitus enim carnis, dominatus autem divinitatis est. Unde et Apostolus ait: *Deus Domini nostri Jesu Christi, pater gloriæ*, hoc est, Deum adsumtionis humanæ adserens, Patrem autem gloriæ. Num enim duos filios habuit Deus Christum et gloriam? Minime. Ergo si unus Dei Filius Christus, utique Christus est gloria. Quid autem ei derogas, qui Patris gloria est?

103. Si ergo et Filius gloria est, et Pater gloria; quia Pater gloriæ non potest aliud esse quam gloria: non divisio gloriarum, sed una est gloria. Itaque ad proprietatem naturæ gloria refertur, dominatus autem ad suscepti corporis servitutem. Si enim caro etiam justi animæ subdita est, sicut scriptum est: *Castigo corpus meum, et servituti redigo*; quanto magis subjecta est divinitati, de qua dicitur: *Quoniam universa serviunt tibi?*

104. Una autem quæstione et Sabellianos et Photinianos et Arrianos Dominus exclusit. Nam cum Dominum dixisse Domino dicit, Sabellius excluditur, qui eumdem Patrem vult esse quem Filium. Excluditur Photinus, qui secundum carnem judicat *; quia dominus David regis non poterat esse, nisi qui Deus est; scriptum est enim: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies*. Numquid contra Legem propheta sentiret, qui sub Lege regnaret? Excluditur Arrius, qui Filium sedere audit ad dexteram Patris; ut si ex usu argumentetur humano, ipse se perimat, et venenum sacrilegæ disputationis suæ in se refundat, ut dum inæqualitatem Patris et Filii ex consuetudine hominum interpretatur, in utroque a vero devius, eum præferat cui derogat, confessurus priorem quem audit ad dexteram.

Excluditur etiam Manichæus; non enim negat esse se David filium secundum carnem; utpote qui clamantibus cæcis: *Jesu fili David, miserere nobis*; et delectatus est fide, et stetit et curavit eos: sed negat hoc suæ esse æternitatis, si David solius filius a perfidis nominetur.

105. Nam Filius Dei est contra Hebionem, Filius David est contra Manichæos: Filius Dei est contra Photinum, Filius David est contra Marcionem: Filius Dei est contra Paulum Samosatenum, Filius David est contra Valentinum: Filius Dei est contra Arrium atque Sabellium gentilis erroris hæredes: Dominus David est contra Judæos, qui Dei Filium in carne cernentes, hominem tantummodo impio furore credebant.

106. Sed Ecclesiastica fide et Dei Patris et David idem atque unus est Filius; quia incarnationis Dei mysterium universæ salus est creaturæ, secundum quod scriptum est: *Ut sine Deo pro omnibus gustaret mortem*, id est, quod creatura omnis sine passione aliqua divinitatis Dominici sanguinis redimenda sit pretio, ut alibi habet: *Omnis creatura liberabitur a servitute corruptionis*.

107. Aliud est igitur secundum divinam substantiam, aliud secundum susceptionem carnis filium nominari: nam secundum generationem divinam Deo Patri æqualis est Filius, et secundum susceptionem corporis Deo Patri servus est; quia formam servi, inquit, accepit: unus tamen atque idem est Filius. Contra autem sancto patriarchæ David secundum gloriam suam Dominus est, secundum corporalis successionis seriem filius est, non deficiens a se, sed nostræ jus sibi adoptionis adquirens *.

108. Nec solum ex genere David servitutem suscepit in persona hominis; sed etiam ex nomine, sicut habes: *Inveni David servum meum*; et alibi: *Ecce ego mittam ad vos servum meum, Oriens*

* Id est, qui Christum antequam carnem susciperet, fuisse negat.

* Hilarius lib. 2, *de Trinit*. *Potestatis dignitas non amittitur, dum carnis humilitas adoptatur.*

nomen est ei. Et ipse Filius ait : *Sic dicit Dominus, qui finxit me ex utero servum sibi, et dixit mihi : Magnum tibi est vocari puerum meum. Ecce posui te in testamentum generis mei, in lucem gentium; ut sis in salutem usque ad extremum terræ.* Cui hoc dicitur, nisi Christo? qui cum in forma Dei esset, exinanivit se, et formam servi accepit. Quid est in Dei forma, nisi in divinitatis plenitudine?

109. Disce igitur quid sit : Formam servi accepit, id est, plenitudinem perfectionis humanæ, plenitudinem obedientiæ. Ideoque dicit in psalmo trigesimo : *Statuisti in loco spatioso pedes meos. Super omnes inimicos meos factus sum opprobrium. Illustra faciem tuam super servum tuum.* Servus dictus est homo, in quo sanctificatus est : servus homo, in quo unctus est : servus homo, in quo factus sub Lege, factus ex Virgine est; et ut compendio dicam, servus dictus est, in quo matrem habet, sicut scriptum est : *O Domine, ego servus tuus, ego servus tuus, et filius ancillæ tuæ;* et alibi : *Afflictus sum et humiliatus sum nimis.*

110. Quis nimis humiliatus est, nisi Christus, qui venit ut omnes liberaret per obedientiam? *Sicut* enim *per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt plurimi, ita et per unius obedientiam justi constituentur multi.* Quis calicem salutarem accepit, Christus princeps sacerdotum, an David, qui neque sacerdotium habuit, neque passionem subiit? Quis sacrificavit hostiam laudis?

111. Sed si hoc parum est, accipe aliud : *Custodi animam meam, quoniam ego sanctus sum.* Numquid de se hoc diceret David? Sed ille dicit, qui ait : *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Idem ergo utrumque dicit.

112. Addidit vero : *Salvum fac servum tuum;* et infra : *Da potestatem puero tuo, et filio ancillæ tuæ,* et alibi, id est, in Ezechiele : *Et suscitabo super eos pastorem unum, et reget eos servus meus David. Ipse pascet eos, et erit eorum pastor : et ego Dominus ero illis in Deum, et servus meus David in medio eorum princeps.* Utique David jam defunctus erat, filius Jesse. De Christo itaque dicit, qui propter nos filius ancillæ factus est, secundum formam hominis; nam secundum divinam generationem non matrem habet, sed Patrem : nec corporalis ventris est fructus, sed sempiterna Dei virtus.

113. Ergo etiam illud cum legimus quia dixit Dominus : *Tempus meum nondum impletum est;* et : *Adhuc modicum vobiscum sum;* et : *Vado ad eum qui misit me;* et : *Clarificatus est Filius hominis,* ad incarnationis sacramentum referre debemus. Cum autem legimus : *Et Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificavit eum;* quid ibi est quæstionis, ubi et Filius clarificatur a Patre, et Pater clarificatur a Filio?

114. Denique ut fidem unitatis et copulam Trinitatis aperiret, etiam ab Spiritu clarificandum esse se dixit, sicut habes : *Ille de meo accipiet, et clarificabit me.* Clarificat ergo Dei Filium etiam Spiritus sanctus. Quomodo igitur ipse dixit : *Si ego clarificavero me ipsum, claritas mea nihilum est?* Ergo nihil est claritas Filii? Sacrilegum est dicere, nisi referas ad carnem; quia ex persona hominis Filius loquebatur, eo quod comparatione divinitatis nulla est carnis claritas.

115. Desinant igitur impie objicere, quod in suam perfidiam retorquetur. Dicunt enim : Scriptum est : *Nunc clarificatus est Filius hominis.* Non nego scriptum : *Clarificatus est Filius hominis;* sed videant quid sequatur : *Et Deus clarificatus est in eo.* Ego excusationem habeo de Filio hominis, ille de Patre non habet; quia Pater non suscepit carnem. Excusationem habeo, et non utor : ille non habet, et calumniatur. Aut simpliciter me patiatur intelligere, aut ad carnem referre quæ carnis sunt. Pia mens, quæ leguntur secundum carnem divinitatemque, distinguit : sacrilega confundit, et ad divinitatis detorquet injuriam, quidquid secundum humilitatem carnis est dictum.

CAPUT IX.

Judaico more ordinem verborum : *In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*, objicientibus, præter responsum quod vir sanctus indicat a se jam datum, regerit etiam Filium ante Patrem sæpe locari.

116. Quid quod etiam more Judaico falsi et impudentes interpretes Arriani verborum sunt divinorum, dicentes usque adeo aliam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus sancti esse potestatem, ut scriptum sit : *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti;* et ex verborum ordine differentiam divinæ faciunt potestatis.

117. Ego autem licet hoc ipsum testimonium in superioribus libris pro unitate adseruerim majestatis ac nominis; tamen si hinc faciunt quæstionem, possum testimoniis adserere Scripturarum in plerisque locis prius Filium nominatum, postea Patrem dictum. Numquid igitur quia Filii significatio ante præmissa est, verborum, ut Arriani volunt, præjudicio Pater secundus a Filio est? Absit, inquam, absit. Nescit hunc ordinem fides, nescit discretum Patris et Filii honorem. Non legi, non audivi, nec aliquem in Deo inveni gradum. Nusquam secundum, nusquam tertium Deum legi : primum legi, primum ac solum audivi.

118. Si ordinis exigimus superstitionem, nec ad dexteram Patris sedere Filius debet, nec primum se et principium debuit dicere. Male ergo Evangelista prius a Verbo, quam a Deo cœpit, dicens : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum.* Etenim juxta humani ritus ordinem, prius Patrem debuit nominare. Nescivit etiam Apostolus ordinem, qui ait : *Paulus servus Christi Jesu, vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei;* et alibi : *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei, et communicatio Spiritus sancti.* Si verborum persequamur ordinem, in primo Filium posuit, in secundo Patrem. Sed verborum ordo sæpe mutatur; et ideo non debes vel de ordine, vel de gradu Patri Deo et Filio ejus facere quæstionem, cum secundum divinitatem divisio nulla sit unitatis.

CAPUT X.

Arrianos ad gentiles palam transire, dum objiciunt illa verba : *Qui in me credit, non in me credit, etc.* Verus loci sensus explicatur, et ne credatur Dominus nostram in ipsum fidem prohibuisse, alias ut Deus, alias ut homo loquutus ostenditur. Mox variis ejusdem fidei effectibus prolatis in medium, alios quoque nonnullos locos eodem modo sumendos probat.

119. Ad extremum ut christianos se non esse manifestent, negant in Christum esse credendum, dicentes scriptum esse : *Qui in me credit, non credit in me, sed in eum qui me misit.* Hanc ego exspectabam confessionem, quid me quibusdam ambagibus ludebatis? Sciebam mihi adversum gentiles esse contentionem : sed illi convertuntur, vos non convertimini. Illi si credant, salvum est sacramentum : vos perdidistis acceptum, et nec cœptum fortasse, sed fictum.

120. Scriptum est, inquiunt : *Qui in me credit, non in me credit, sed in eum qui me misit.* Sed videte quid sequatur, et videte sic quemadmodum se Dei Filius vult videri; sequitur enim : *Et qui videt me, videt eum qui me misit,* hoc est, quia Pater videtur in Filio. Exposuit igitur id quod ante præmisit, quia ille credit in Filium, qui confitetur et Patrem. Nam qui Filium nescit, nec Patrem novit; omnis enim qui negat Filium, nec Patrem habet : qui confitetur Filium, et Filium, et Patrem habet.

121. Quid est ergo : *Non credit in me?* Non in id quod corporaliter cernitis, non in hominem tantummodo, quem videtis : non enim in hominem tantummodo credendum adseruit, sed ut credas quia Jesus Christus ipse est Dei Filius et homo. Propter quod et utrumque ait : *A meipso non veni;* et alibi : *Ego sum principium quod et loquor vobis.* Quasi homo, a se non venit : quasi Dei Filius, non ex homine principium habet : sed sum, inquit, ipse *principium quod et loquor vobis :* neque humana, sed divina sunt, quæ loquutus sum.

122. Neque enim fas est credere quod negaverit in se esse credendum, cum ipse dixerit : *Ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat;* et alibi : *Hæc*

est enim voluntas Patris mei qui me misit, ut omnis qui videt Filium et credit in eum, habeat vitam æternam; et alibi: *Creditis in Deum, et in me credite.*

123. Nemo ergo Filium sine Patre accipiat, quia Filium legimus. Habet Patrem Filius, sed non temporalem, non ex passione, non ex conceptione, non ex gratia. Generationem legi, non legi conceptionem. Et Pater dicit, *genui*, non dicit, creavi : et Filius non creatorem suum Deum secundum æternitatem divinæ generationis, sed Patrem nominat.

124. Se quoque nunc ex persona hominis, nunc in Dei majestate significat: nunc unitatem sibi divinitatis cum Deo Patre vindicans, nunc fragilitatem humanæ carnis adsumens : nunc doctrinam suam se non habere, nunc voluntatem suam se non quærere : nunc testimonium suum verum non esse, nunc verum esse significans. Nam ipse dixit : *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum.* Et ipse in posterioribus ait : *Etsi ego testimonium perhibeo de me, verum est testimonium meum.*

125. Quomodo igitur non est verum testimonium tuum, Domine Jesu, cui qui credidit, in cruce licet positus, et inter confessi sceleris supplicia constitutus, merita latronis exuit, præmia innocentis emeruit?

126. Deceptus est ergo Paulus, qui ideo recepit oculos, quia credidit; quos amiserat, antequam crederet?

127. Erravitne etiam Jesus Nave, qui ducem militiæ cœlestis agnovit? Sed posteaquam credidit, statim vicit, dignus qui fidei prælio triumpharet. Denique non æratas acies in bella produxit, nec ariete, cæterisque tormentorum machinis, sed tubarum septem sacerdotalium sono, murorum hostilium septa deposuit. Ita bellum immane confecit tubæ clangor, et infula sacerdotis.

128. Vidit hoc meretrix, et quæ in excidio civitatis remedia desperaret salutis, quia fides vicerat, signa fidei atque vexilla Dominicæ passionis adtollens, coccum in fenestra ligavit; ut species cruoris mystici quæ foret mundum redemtura, vernaret. Ita foris Jesu nomen fuit præliantibus ad victoriam, intus species Dominicæ passionis periclitantibus ad salutem. Unde quia intellexit Rahab cœleste mysterium, dicit Dominus in psalmo : *Memor ero Rahab et Babylonis scientium me.*

129. Quomodo ergo non est verum testimonium tuum, Domine, nisi secundum fragilitatem hominum? *Omnis* enim *homo mendax.*

130. Denique ut secundum hominem dixisse se demonstraret, ait : *Qui misit me Pater, ipse testimonum perhibet de me.* Verum autem est testimonium secundum divinitatem, sicut ipse ait : *Et verum est testimonium meum; quia scio unde veni, et quo vado : vos autem nescitis unde veni, et quo vado. Vos secundum carnem judicatis.* Non ergo secundum divinitatem, sed secundum hominem judicant, qui putant Christo testificandi scientiam defuisse.

131. Ergo cum audis : *Qui credit in me, non credit in me*; et : *Qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit*; didicisti quo id putes esse referendum. Denique mandatum quod esset, ostendit dicens : *Pono animam meam, ut iterum sumam illam. Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a me ipso.* Vides ideo dictum, ut ostenderet liberam sibi ponendæ ac resumendæ animæ potestatem, sicut ipse dixit : *Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi a Patre meo.*

132. Sive igitur mandatum, sive, ut aliqui latini codices habent, præceptum, non utique secundum divinitatem, sed secundum incarnationem datur, ad subeundæ victoriam passionis.

CAPUT XI.

Quod Christus legatur nihil a se loqui, hoc referendum ad ipsius humanitatem. Quomodo etiam secundum divinitatem audire ac videre Patrem recte dicatur, exposito, Dei filium creaturam non esse multis coacervatis argumentis evincit.

133. An vero in hanc humilitatem

Dei Filium deducemus, ut nisi quæ audierit, facere aut loqui nesciat : et præscriptam agendi loquendique ei putemus esse mensuram; quia scriptum est : *Ex me ipso non sum loquutus;* et infra : *Sicut dixit mihi Pater, ita loquor?* Sed ad obedientiam carnis, aut ad fidem unitatis ista referantur. Plerique enim doctiores et audire Filium, et dicere aliquid Filio Patrem accipiunt per unitatem naturæ; quod enim per unitatem voluntatis novit Filius Patrem velle, videtur audisse.

134. Unde non officium corporale, sed arbitrium indissociabile cooperationis declaratur; neque enim verborum hic aliquem significat auditum, sed unitatem voluntatis atque virtutis, quæ et in Patre est et in Filio. Quam etiam in Spiritu sancto esse memoravit alio loco, dicens : *Non enim loquetur a se, sed quæcumque audit, loquetur;* ut adverteremus quia quidquid Spiritus loquitur, loquitur et Filius : et quidquid loquitur Filius, loquitur et Pater; quia una sententia et operatio Trinitatis est. Sicut enim Pater videtur in Filio non utique specie corporali, sed unitate divinitatis; ita etiam Pater loquitur in Filio, non temporali voce, nec corporali sono, sed operis unitate. Denique cum dixisset : *Pater qui in me manet, ipse loquitur : et opera quæ ego facio, ipse facit;* addidit : *Credite mihi, quia ego in Patre, et Pater in me est. Alioquin propter opera ipsa credite.*

135. Hic intellectus est noster secundum divinarum seriem scripturarum : Arriani autem qui nolunt de Deo æstimare quæ digna sunt, vel apto suis meritis confutentur exemplo, ne totum carnaliter credant; cum ipsi Patris sui diaboli opera incorporaliter videant. Sicut de eorum consortibus Judæis Dominus declaravit dicens : *Vos quod vidistis patrem vestrum facientem, facitis;* cum utique non quia diabolum operantem viderint, sed quia arbitria ejus fecerint, arguantur, invisibiliter in his secundum iniquitatem suam diabolo operante peccatum. Hoc secundum Apostolum propter insipientiam posuimus perfidorum.

136. Cæterum satis probatum est Scripturarum exemplis ad unitatem majestatis pertinere divinæ, quod et Pater maneat in Filio, et ea quæ loquitur Filius, a Patre videatur audisse. Unitatem autem majestatis quibus aliis possumus intelligere, quam quod eadem Patri et Filio deferuntur? Nam quid præcellentius potest dici, quam quod Apostolus dixit Dominum majestatis crucifixum?

137. Filius ergo est Deus majestatis, et Dominus majestatis; sed non creaturis subjecta majestas : non ergo creatura Filius.

138. Filius paternæ est imago substantiæ : omnis autem creatura dissimilis supernæ substantiæ, sed non dissimilis Dei Patris Filius : non ergo creatura Filius.

139. Filius non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo : sed nulla creatura æqualis Deo, æqualis autem Filius: non ergo creatura Filius.

140. Omnis creatura mutabilis : sed non mutabilis Dei Filius : non ergo creatura Dei Filius.

141. Omnis creatura accidentia et boni et mali recipit suæ capacitate naturæ, eademque decessionem sentit : Dei autem Filio nihil potest ex ejus divinitate vel decedere vel accedere : non ergo creatura Dei Filius.

142. Omne opus suum adducet Deus in judicium, sed Dei Filius non adducitur in judicium; quia ipse judicat: non ergo creatura Dei Filius.

143. Postremo ut unitatem intelligas, de ovibus dicens Salvator : *Nullus,* inquit, *rapit eas de manu mea. Pater quod dedit mihi, majus omnibus est, et nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego et Pater unum sumus.*

144. Sic vivificat Filius, ut Pater: *Sicut enim Pater suscitat mortuos et vivificat; sic et Filius quos vult, vivificat.* Sic suscitat Filius, ut Pater : sic conservat Filius, ut Pater. Qui non impar est gratia; quomodo impar est potestate? Sic etiam non perdit Filius, ut Pater. Et ideo ne quis vel duos deos crederet, vel discretionem potestatis induceret; unum se esse cum Patre dixit. Id

quemadmodum potest dicere creatura? Non ergo creatura Dei Filius est.

145. Non idem est regnare et servire: Christus autem et rex est et filius regis; non ergo servus est Dei Filius. Omnis autem creatura servit; sed non servit Dei Filius, qui ex servis filios Dei facit: non ergo creatura Dei Filius.

CAPUT XII.

Superiora confirmat ex parabola divitis ad quærendum sibi regnum proficiscentis; ostenditque cum regnum tradat Patri Filius, ad contumeliam non accipiendum, si omnia huic subjicere Pater dicatur. Nos hic esse Christi regnum, et in Christi regno; futuros aliquando in regno Dei, ubi regnat ex æquo tota Trinitas.

146. Divine itaque illam parabolam induxit divitis, qui in regionem longinquam profectus est accipere regnum et reverti, se ipsum secundum substantiam divinitatis incorporationisque describens. Ipse enim dives secundum plenitudinem divinitatis, qui pro nobis pauper factus est, cum dives esset et rex æternus, et æterno rege progenitus: peregre profectus secundum corporis susceptionem; quia vias hominis tamquam iter ingressus alienum, venit in hunc mundum, ut regnum sibi pararet ex nobis.

147. Venit ergo Jesus in hanc terram regnum accipere de nobis, quibus ait: *Regnum Dei intra vos est*. Hoc est regnum quod Christus accepit, hoc est quod Patri tradidit. Nam quomodo regnum accepit, qui erat rex sempiternus? *Venit ergo Filius hominis accipere regnum, et reverti*. Noluerunt eum suscipere Judæi, de quibus ait: *Illi qui noluerunt me regnare super se, adducite et interficite eos*.

148. Sequamur Scripturarum ordinem. Ille qui venit, regnum Deo Patri tradet: et cum tradiderit regnum, tunc et ipse subjectus erit ei, qui sibi subjecit omnia; ut sit Deus omnia et in omnibus. Si ut Filius hominis regnum accepit Dei Filius; ut Filius utique hominis etiam traditurus est, quod accepit: si ut Filius hominis tradit, ergo et ut Filius hominis subjectionem, utique per conditionem carnis, non per majestatem divinitatis, agnoscit.

149. Et tu ad contumeliam objicis, quod ei subjecerit omnia Deus; cum audias quod regnum Filius hominis Deo tradat, et ut in superioribus diximus libris, legeris: *Nemo venit ad me, nisi Pater attraxerit eum, et ego resuscitabo eum in novissimo die?* Si litteram sequamur, vide magis atque adverte unitatem honorificentiæ: et Pater subjecit Filio, et Filius Patri tradit. Dic quid sit amplius trahere, an resuscitare? Nonne secundum morem hominum ministerium trahentis, potestas est suscitantis? Sed et Filius ad Patrem trahit, et Pater ad Filium trahit: et Filius suscitat, et Pater suscitat. Facessant sacrilegæ commenta discretionis, ubi unitas potestatis est.

150. Tradat igitur Patri regnum suum Filius? Non deperit Christo regnum quod tradit, sed proficit. Nos sumus regnum, quia nobis dictum est: *Regnum Dei intra vos est*. Et sumus regnum Christi ante, postea Patris; quia scriptum est: *Nemo venit ad Patrem, nisi per me*. Cum in via sum, Christi sum; cum pervenero, Patris sum: sed ubique per Christum, et ubique sub Christo.

151. Bonum est in regno Christi esse, ut Christus nobiscum sit, sicut ipse ait: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem mundi*. Sed melius est esse cum Christo: *Dissolvi enim et cum Christo esse multo melius*. Cum in hoc mundo sub peccato sumus, Christus nobiscum est; ut per unius obedientiam justi constituantur multi. Et si peccatum hujus mundi evasero, incipiam esse cum Christo. Denique ait: *Veniam iterum, et adsumam vos ad me*; et infra: *Volo ut ubi ego sum, et isti sint mecum*.

152. Ergo nunc sub regno Christi sumus, dum in corpore versamur, et nondum forma exuimur servi, quam ille cum se exinanivisset, accepit: cum vero gloriam ejus viderimus, quam habuit priusquam mundus esset, erimus in regno Dei, in quo patriarchæ sunt et prophetæ, de quibus scriptum est: *Cum videritis Abraham, Isaac et Jacob, et omnes prophetas in regno Dei*; ut

jam pleniore Dei cognitione potiamur.

153. Sed in Filii regno et Pater regnat, et in regno Patris Filius regnat; quia Pater in Filio, et in Patre Filius: et in quo habitat Filius, habitat et Pater; et in quo habitat Pater, habitat et Filius, sicut ipse ait: *Ego et Pater ad eum veniemus, et apud eum mansionem faciemus*. Ergo sicut una domus, ita et unum regnum. Eousque autem unum Patris et Filii regnum est, ut quod Filius tradit, Pater accipiat: et quod Pater accipit, Filius non amittat. Ergo in uno regno unitas potestatis est. Nemo igitur divinitatem inter Patrem Filiumque secernat.

CAPUT XIII.

Quæ Christi subjectio sit, quæsiturus, ubi subjectiones varias proposuit ac rejecit, Apostolicum textum percurrit; unde impiam explodit hæreticorum hac de re opinionem. Subjectionem quæ futura significatur, divinitatis esse non posse; cum inter Patrem et Filium voluntatis summa semper fuerit concordia. Etiam eidem Filio secundum divinitatem vere omnia subjecta esse, at nondum subjecta hoc sensu dici, quod ejus mandatis non pareant omnes homines: qui postquam illis fuerint subditi, tum Christus in his subjicietur, et Patris opus perfectum erit.

154. Quod si Patri et Filio unum Dei nomen et jus est, cum Deus verus, et rex sempiternus sit etiam Dei Filius; non utique secundum divinitatem subjectus est Dei Filius. Subjectum itaque, Imperator auguste, quemadmodum debeamus accipere, consideremus.

155. Quomodo enim subjectus Dei Filius? Ut creatura vanitati? Sed impium est de divinitatis substantia tale aliquid æstimare.

156. An quemadmodum creatura omnis Dei Filio, quia æque scriptum est: *Omnia subjecisti sub pedibus ejus?* Sed non Christus sibi ipse subjectus est.

157. An quemadmodum mulier viro, sicut legimus: *Mulieres viris suis subjectæ sint;* et alibi: *Mulier in silentio discat cum omni subjectione?* Sed sacrilegum est vel Patri virum, vel Dei Filio mulierem comparare.

158. An quemadmodum Petrus dixit: *Subjecti estote omni humanæ creaturæ?* Nec sic utique Christus.

159. Vel quemadmodum Paulus scripsit: *Deo et Patri subjecti invicem in timore Christi?* Sed neque in suo, neque in alterius Christi timore subjectus est Filius: quia unus est Christus. Quorum verborum vim considerate, quia Patri subjecti sumus, dum etiam Christum veremur.

160. Quomodo ergo subjectum intelligimus? Totum Apostolicum caput recenseamus; ut nihil videatur fraude subtractum, aut obreptione præstrictum: *Si in hac*, inquit, *vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Si autem Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientium.* Videtis quoniam de resurrectione Christi tractata est disputatio.

161. *Quoniam sicut per unum hominem*, inquit, *mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur. Unusquisque autem in suo ordine, primitiæ Christus: deinde hi qui sunt Christi, qui in adventum ejus crediderunt. Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem et virtutem. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Novissime autem inimica destruetur mors; omnia enim subjecit sub pedibus ejus. Cum autem dicat: Omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subjecit ei omnia. Cum autem subjecta illi fuerint omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit illi, qui sibi subjecit omnia; ut sit Deus omnia in omnibus.* Quod etiam ad Hebræos idem Apostolus dixit: *Nunc autem nondum videmus omnia illi esse subjecta.* Accepimus Apostolicæ seriem lectionis.

162. Quomodo igitur subjectum dicimus? Sabelliani et Marcionitæ dicunt quod hæc futura sit Christi ad Deum Patrem subjectio, ut in Patrem Filius refundatur *. Si ergo ea erit Verbi sub-

* Quæ hic referuntur de Sabelliana refusione Verbi in Patrem non absurdam viam nobis suppeditant Epiphanii atque Augustini

jectio, ut resolvatur in Patrem Deus Verbum : ergo et quæcumque Patri Filioque subjecta sunt, in Patrem et Filium resolventur; ut sit Deus omnia et in omnibus creaturis. Sed absurdum est dicere : non igitur per refusionem subjectio. Alia sunt enim quæ subjiciuntur, ea utique quæ creata sunt : et alius, cui fit illa subjectio. Conticescant itaque sævæ refusionis interpretes.

163. Atque utinam et illi tacerent, qui quoniam resolubile Dei Verbum, Deique sapientiam probare non possunt, infirmitatem divinitati subjectionis adscribunt, dicentes quia scriptum est : *Cum autem subjecta illi fuerint omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit illi.*

164. Videmus igitur quia nondum subjectum, sed subjiciendum esse Scriptura commemorat : ergo nunc non est subjectus Deo Patri Filius. In quo igitur Filium subjectum fore dicitis? Si in divinitate; nec inobediens est, quia non est a Patre discors : nec subjectus, quia non est servus, sed unicus proprio Patri Filius. Denique cum cœlum crearet, terram conderet, et potestatem exercebat et caritatem. Nulla igitur servilis in Christi divinitate subjectio. Si autem nulla subjectio, voluntas libera est.

165. Quod si eam subjectionem putant Filii, quia cum ejus voluntate omnia faciat Pater : discant hoc ipsum esse individuæ potestatis argumentum; quia unitas voluntatis est, quæ non cœpit ex tempore, sed erat semper. Ubi autem unitas perpetua voluntatis, non utique temporalis subjectionis infirmitas. Si enim per naturam subjiceretur, semper subjectus maneret : cum vero subjiciendus dicatur in tempore, dispensationis ergo susceptæ, non perpetuæ infirmitatis erit illa subjectio; maxime cum sempiterna Dei virtus non possit statum mutare pro tempore, nec Deo Patri ex tempore jus potestatis accidere. Nam si Filius aliquando mutabitur, ut secundum divinitatem subjiciatur : ergo et Deus Pater, si aliquando plus poterit, ut subjectum secundum divinitatem habeat Filium, nunc interim minus posse secundum interpretationem vestram necesse est æstimetur.

166. Quid autem culpæ commeruit Filius, ut postea secundum divinitatem subjici posse credatur? Numquid secundum carnem ad dexteram Patris sedere præripuit, et invito Patre, sibi prærogativam paterni solii vindicavit? Sed ipse ait : *Omnia quæ placita sunt ei, facio semper.* Ergo si in omnibus Patri complacet Filius, cur subjicietur qui ante subjectus non erat?

167. Videamus itaque ne non divinitatis illa, sed nostra fiat in Christi timore subjectio, plena gratiæ, et plena mysterii. Itaque rursus Apostolica verba pendamus. *Cum autem subjecta*, inquit, *illi fuerint omnia, tunc et ipse subjectus erit ei, qui sibi subjecit omnia; ut sit Deus omnia et in omnibus.* Ergo quid dicis? Nunc subjecta non sunt ei omnia? Non subjecti sanctorum chori? non Angeli, qui in terris posito ministrabant? non Archangeli, qui etiam ad Mariam adventus Dominici prænuntii mittebantur? non omnis militia cœlestis? non Cherubim et Seraphim, non Throni et Dominationes et Potestates, quæ venerantur et laudant?

168. Quomodo ergo subjecta erunt? Sic utique quemadmodum ipse Dominus dixit : *Tollite jugum meum super vos*; non enim indomiti jugum portant, sed humiles atque mansueti. Hæc est plane nec ipsis hominibus vilis, sed gloriosa subjectio; *ut in nomine Jesu omne genu curvetur cœlestium, et terrestrium, et infernorum : et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus in gloria est Dei Patris.* Ideo autem ante subjecta non erant omnia, quia nondum receperant sapientiam Dei, nondum habile jugum Verbi mentis quadam cervice portabant.

inter se conciliandorum, quorum prior ab alio reprehensus est, quod a Sabellianis Patrem negari passum adseverarit, cum scilicet Patrem, Filium ac Spiritum sanctum in unam personam isti confunderent. Attamen credibile est illos, quod sæpe usu venit cunctis hæreticis, in opinione responsisque suis titubasse; atque ut Patripassianorum eluerent appellationem, aliquando professos Verbum quidem ante incarnationem cum Patre idem exstitisse, per incarnationem vero emanasse ex Patre, in quem consummata demum passione fuerit resolutum.

Quotquot autem, sicut scriptum est, *receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri*.

169. Dicet aliquis : Ergo jam subjectus est Christus; quia plurimi crediderunt! Minime; quia non in paucis est Christi subjectio, sed in omnibus. Sicut enim si in me concupiscat adhuc caro adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem, non videor esse subjectus, etsi ex parte sim subditus : ita quia omnis Ecclesia unum corpus est Christi, quamdiu genus dissentit humanum, Christum dividimus. Nondum ergo subjectus est Christus, cujus non sunt adhuc membra subjecta. Cum autem fuerimus non multa membra, sed unus spiritus : tunc et ipse subjectus erit; ut per ipsius subjectionem *sit Deus omnia et in omnibus*.

170. Sicut autem nondum subjectus est Christus, ita nondum perfectum est opus Patris; quia dixit Filius Dei : *Meus cibus est ut faciam voluntatem Patris mei qui me misit, et perficiam opus ejus*. Quid igitur quæstionis est, quia in me erit Filii subjectio, in quo imperfectum est opus Patris; quia non sum ipse perfectus? Ergo qui imperfectum opus facio Patris, ipse Filium facio esse subjectum! Sed non est injuria ista, sed gratia; quia in eo quod subjicimur, noster utique non divinitatis est profectus; ut subjiciamur Legi, subjiciamur gratiæ. Quoniam ante, sicut ipse dixit Apostolus, sapientia carnis inimica erat in Deum; *Legi enim non erat subdita* : nunc autem jam per Christi est subdita passionem.

CAPUT XIV.

Prosequitur cœptam difficultatem, et Christum nonnisi secundum carnem subjectum docet : sed ipsum dum carne subjiceretur, præbuisse tamen signa divinitatis. Repugnare ut secundum hanc subjiciatur : humanitatem vero quam adoptavit, ita in nobis subditam esse, quo pacto in eadem ejus humanitate exaltatur et nostra. Denique quando futura sit eadem illa Christi subjectio, explicatur.

171. Et tamen ne quis calumnietur, videte quid divinitus inspirans Scriptura præcaverit; ostendit enim nobis in quo subjectus erit Deo Christus, dum docet in quo sibi universa subjecerit. Ideoque dicit : *Nunc autem non videmus omnia ei subjecta*. Nam paulominus quam Angelos minoratum vidimus Jesum propter passionem mortis. Ostendit itaque minorem factum in carnis susceptione. Quid igitur impedit quin etiam subjectionem in carnis susceptione significet, per quam subjiciet sibi omnia, dum in ipsa Patri Deo est ipse subjectus?

172. Consideremus itaque ejus subjectionem : *Pater*, inquit, *meus, si vis, transfer calicem hunc a me : verum non mea voluntate, sed tua fiat*. Ergo secundum humanæ naturæ adsumtionem erit illa subjectio; quia sicut legimus : *Specie inventus ut homo, humiliavit semet ipsum, factus obediens usque ad mortem*. Subjectio utique obedientiæ est, obedientia mortis, mors adsumtionis humanæ : adsumtionis ergo humanæ erit illa subjectio. Nequaquam igitur divinitatis infirmitas, sed dispensatio ista pietatis est.

173. Vide quam non timeam eorum propositiones. Illi objiciunt subjiciendum Patri Deo, ego lego Mariæ subditum matri, quia scriptum est de Joseph et Maria : *Et erat subditus illis*. Aut si hoc putant, dicant quia hominibus erat subjecta divinitas.

174. Non igitur præjudicet quia subjectus dicitur, cui non præjudicat, quia servus legitur, quia crucifixus adseritur, mortuus prædicatur. Qui cum moreretur, vivebat; cum subjiceretur, regnabat; cum sepeliretur, resuscitabat; ac subjectum se potestati præbebat humanæ, alias se Dominum majestatis declarabat æternæ. Erat sub judice, et ad dexteram Dei solium sibi judex perpetuus vindicabat. Scriptum est denique : *Amodo videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram virtutis Dei, et venientem in nubibus cœli*. Vapulabat a Judæis, imperabat Angelis : natus ex Maria sub Lege erat, ante Abraham supra Legem erat. In cruce venerandus natura : denique sol refugit, terra contremuit, conticuerunt Angeli. Cujus igitur passionem elementa videre ti-

muerunt, hujus generationem videre potuerunt? Et in quo subjectionem corporis non tulerunt, in eo subjectionem naturæ venerabilis sustinebunt.

175. Sed cum unius naturæ sint Pater et Filius et Spiritus sanctus, utique non erit Pater sibi ipse subjectus. Et ideo non erit in eo subjectus Filius, in quo cum Patre unum est; ne per unitatem divinitatis videatur et Pater Filio esse subjectus. Ergo sicut in illa cruce non divinitatis plenitudo, sed nostra fragilitas erat subdita : ita etiam postea subjectus erit Filius Patri, in nostræ utique participatione naturæ; ut subjectis carnis illecebris, non divitiæ sint cordi, non ambitio, non voluptas : sed omnia nobis Deus sit, si per omnia quantum capere possumus, ad ejus imaginem, similitudinemque vivamus.

176. Ad communitatem igitur beneficium transivit a specie; quia in sua carne naturam totius humanæ carnis edomuit. Et ideo juxta Apostolum : *Sicut portavimus imaginem hujus terreni, portemus et imaginem hujus cœlestis.* Quod utique nisi per interiorem hominem non potest evenire. Deponentes igitur universa, hoc est, illa quæ legimus : *Iram, animositatem, blasphemiam, turpiloquium;* et sicut infra dictum est : *Exspoliantes nos veterem hominem cum actibus suis, induamus novum, qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem ejus, qui creavit eum.*

177. Et ut scires, quia cum dicit : *Ut sit Deus omnia et in omnibus,* a Deo Patre non separet et Christum, ipse ad Colossenses dicit : *Ubi non masculus,* inquit, *et femina, Judæus et Græcus, Barbarus et Scytha, servus et liber : sed omnia et in omnibus Christus.* Ergo etiam ad Corinthios dicens : *Ut sit Deus omnia et in omnibus,* et unitatem et æqualitatem cum Deo Patre complexus est Christi; quia nec a Patre Filius separatur. Et similiter sicut Pater omnia et in omnibus, ita omnia in omnibus etiam Christus operatur. Si ergo Christus quoque in omnibus omnia operatur, non utique in divinitatis majestate subjectus est, sed in nobis. Quomodo autem subjectus est in nobis, nisi eo modo quo minor Angelis factus est, in corporis scilicet sacramento? In eo enim nondum subjecta ei omnia videbantur, quæ creatori suo a principio sui utique serviebant.

178. Quod si quæsieris quemadmodum sit subjectus in nobis, ipse ostendit dicens : *In carcere eram, et venistis ad me : infirmus eram, et visitastis me. Quod enim uni horum minimorum fecistis, mihi fecistis.* Infirmum audis, et non moveris : subjectum audis, et moveris; cum in eo infirmus, in quo subjectus, in quo peccatum atque maledictum pro nobis factus est.

179. Sicut igitur non propter se, sed propter nos peccatum atque maledictum factus est : ita non pro se, sed pro nobis erit subjectus in nobis, non in natura subjectus æterna, neque in natura maledictus æterna : *Maledictus enim omnis qui pendet in ligno.* Maledictus, quia nostra maledicta suscepit : subjectus quoque; quia subjectionem nostram ipse suscepit, sed in servilis formæ adsumtione, non in Dei majestate; ut dum ille nostræ fragilitatis se præberet in carne consortem, nos in virtute sua divinæ faceret consortes naturæ. Non quo aut hoc nobis cum superna Christi generatione naturale consortium, aut divinitatis in Christo sit illa subjectio : sed sicut in illo per carnem illam, quæ est pignus nostræ salutis, sedere nos in cœlestibus Apostolus dixit, utique non sedentes; sic et ille per nostræ adsumtionem naturæ dicitur subjectus in nobis.

180. Quis enim tam demens qui putet, ut supra diximus, quod ad dexteram Dei Patris sedes sibi venerabilis debeatur; cum licet etiam secundum carnem Christo ea a Patre, generationis tamen supernæ et æqualis potentiæ deferatur? Angeli adorant, et tu tibi præsumtione sacrilega solium Dei sternis?

181. Scriptum est, inquies, quia *cum mortui essemus peccatis, convivificavit nos in Christo, cujus gratia estis salvi facti; et simul suscitavit, simulque fecit sedere in cœlestibus, in Christo Jesu.* Agnosco scriptum : sed non ut homines sedere ad dexteram sibi patiatur Deus, sed ut in Christo sedere; quia ipse est

omnium fundamentum, et ipse est caput Ecclesiæ, in quo communis secundum carnem natura prærogativam sedis cœlestis emeruit : in Christo enim Deo caro, in carne autem humani natura generis omnium hominum particeps honoratur.

182. Sicut nos ergo in illo sedemus per corporeæ communitatem naturæ, ita et ille qui per susceptionem nostræ carnis maledictum pro nobis factus est; cum maledictum utique in benedictum Filium Dei non cadat : ita, inquam, et ille per obedientiam omnium erit subjectus in nobis; cum Gentilis crediderit, cum Judæus agnoverit, quem crucifixit; cum Manichæus adoraverit, quem in carne venisse non credidit; cum Arrianus omnipotentem confessus fuerit, quem negavit; cum postremo in omnibus fuerit sapientia Dei, justitia, pax, caritas, resurrectio. Per sua igitur opera Christus et genera diversa virtutum erit in nobis Patri subditus; cum vitiis abdicatis, et feriante delicto, unus in omnibus Deo cœperit in uno sensu populorum omnium spiritus adhærere, tunc erit Deus omnia et in omnibus.

CAPUT XV.

Superius disputata strictim resumit, ex unitate divinæ potestatis in Patre ac Filio quæcumque de Filii subjectione dicuntur, ad solam referenda humanitatem scite colligens : quod præterea ex caritate, quæ eadem utriusque est, confirmat.

183. CONCLUSIONEM igitur totius absolutionis breviter colligamus. Unitas potestatis opinionem injuriosæ subjectionis excludit : evacuatio potestatum, et victoria de morte quæsita, triumphatoris utique non minuit potestatem : subjectionem operatur obedientia, obedientiam Christus adsumsit, obedientia usque ad crucem, crux ad salutem. Ergo ubi opus, ibi et auctor est operis. Cum igitur omnia Christo subjecta fuerint per obedientiam Christi, ut in nomine ejus omnes genu flectant, tunc erit ipse omnia in omnibus : nunc enim, quia non omnes credunt, non videntur omnes esse subjecti. Cum ergo omnes crediderint, et Dei fecerint voluntatem, erit omnia et in omnibus Christus : cum Christus fuerit omnia et in omnibus, erit omnia et in omnibus Deus; quia Pater manet semper in Filio. Quomodo ergo infirmitatis arguitur, qui redemit infirmos?

184. Ac ne forte et illud ad infirmitatem Filii referas, quod scriptum est quia subjecit ei Deus omnia, disce quod omnia sibi etiam ipse subjecerit; scriptum est enim : *Nostra autem conversatio in cœlis est; unde et Salvatorem exspectamus Dominum Jesum, qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ, conforme ut fiat corpori gloriæ suæ secundum operationem, quo possit etiam subjicere sibi omnia.* Didicisti ergo quod omnia possit sibi ipse subjicere, secundum operationem utique divinitatis.

185. Disce nunc quoniam secundum carnem omnia subjecta accipiat, sicut scriptum est : *Qui operatus est in Christo, suscitans eum a mortuis, et constituens eum ad dexteram suam in cœlestibus, supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro; et omnia subjecit sub pedibus ejus.* Secundum carnem igitur ei omnia subjecta tradentur, secundum quam et a mortuis suscitatus est, et secundum animam humanam ac rationabilem subjectionem.

186. Divine plerique interpretantur quod scriptum est : *Nonne Deo subjecta erit anima mea* : animam dixit, non divinitatem; animam, non majestatem. Et ut sciremus quod Dominus per Prophetam de susceptione naturæ est loquutus humanæ addidit : *Usquequo adjicitis super hominem?* secundum illud quod ait in Evangelio : *Quid me quæritis interficere hominem?* Et addidit : *Verumtamen pretium meum voluerunt repellere, cucurrerunt in siti, ore suo benedicebant, et corde suo maledicebant.* Judæi enim, reportante Juda pretium, recipere noluerunt, currentes in siti amentiæ; quia spiritalis potus gratiam recusarunt.

187. Hæc est pia subjectionis interpretatio. Etenim cum Dominicæ pas-

sionis hoc munus sit, utique in quo passus est, in hoc erit subjectus in nobis. Quærimus qua causa? Ut neque Angeli, neque virtutes, neque altitudo, neque profundum, neque præsentia, neque futura, neque creatura alia separare nos possit a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu. Videmus itaque ex his quæ diximus, nullam exceptam esse creaturam : sed istis, quas supra dixit, omnem, si qua est, annumeratam esse.

188. Simul etiam illud est considerandum, quod cum in superioribus dixerit : *Quis nos separabit a caritate Christi?* subter posuit : *Neque mors, neque vita, nec alia creatura separare nos poterit a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu.* Videmus ergo eamdem caritatem Dei esse, quæ Christi est. Denique non otiose posuit caritatem Dei, *quæ est in Christo Jesu;* ne separatam Dei et Christi intelligeres caritatem. Nihil autem est quod caritas dividat, nihil quod divinitas sempiterna non possit, nihil quod lateat veritatem, fallat justitiam, prætereat sapientiam.

CAPUT XVI.

Arrianos a Spiritu sancto per David condemnatos, quippe qui scientiæ Christi derogare audeant. Locum ab illis ad hoc citatum suspicione corruptionis minime carere; sed ut maxime careat, distinguendam esse vocem *Filius;* Christo enim ut Dei Filio scientiam deesse non posse, cum sit sapientia : nec partis ullius cognitionem, cum omnia crearit. Eum qui sæcula fecerit, futurum non posse non cognoscere, et multo minus diem judicii. Sive quid magnum sit ea cognitio, sive quid parvum, eam Filio non negandam; immo neque etiam Spiritui sancto. Demum his addit varia signa, quibus hæc scientia inesse Christo colligi potest.

189. Unde exsecrabiles eos qui ista commemorant, et a Spiritu sancto esse damnatos scire debemus. Quos enim alios, nisi specialiter Arrianos Propheta condemnat, qui dicunt quod Dei Filius nesciat tempora et annos? Non enim est aliquid quod ignoret Deus : est autem Deus Christus, et altissimus Christus; ipse est enim super omnia Deus.

190. Videte quemadmodum sanctus David hujuscemodi homines qui Dei Filio scientiam derogent, perhorrescat; sic enim habes : *In laboribus hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur; ideo obtinuit eos superbia eorum, cooperti sunt iniquitate et impietate sua : prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum, pertransierunt in dispositionem cordis.* Utique eos condemnat qui ex dispositione cordis æstimanda quæ divina sunt, arbitrantur : nam Deus nec dispositioni est subjectus, nec ordini; quando etiam ipsa quæ sunt in usu hominum, et successione generis humani, non semper aliqua solemnis dispositione rationis, sed plerumque secretis latentibusque decursa mysteriis, evenire cernamus.

191. *Cogitaverunt*, inquit, *et loquuti sunt nequitiam, iniquitatem in Excelsum loquuti sunt, posuerunt in cœlum os suum.* Videmus itaque quod impii sacrilegii reos damnet, qui ex similitudine humanæ naturæ, dispositionem sibi arrogent cœlestis arcani.

192. Et dixerunt : *Quomodo scivit Deus? et si est scientia omnis in Altissimo?* Nonne hæc quotidie perstrepunt Arriani, scientiam omnem in Christo esse non posse? Quia ipse, inquiunt, diei et horæ se professus est esse ignarum. Nonne dicunt : Quomodo scivit, qui eum non potuisse scire commemorant, nisi quæ audierit, et viderit : et ea quæ spectant ad divinæ unitatem naturæ ad infirmitatem sacrilega interpretatione derivant?

193. Scriptum est, inquiunt : *De die autem illo et hora nemo scit, neque Angeli cœlorum, nec Filius, nisi solus Pater.* Primum veteres non habent codices græci quia nec Filius scit : sed non mirum si et hoc falsarunt, qui scripturas interpolavere divinas. Qua ratione autem videatur adjectum, proditur, dum ad interpretationem tanti sacrilegii derivatur.

194. Pone tamen ab Evangelistis scriptum. Medium utique nomen est Filii : nam et Filius hominis dicitur; ut secundum imprudentiam adsumtionis nostræ diem futuri judicii nescisse videatur. Quomodo enim nesciret diem Dei Filius, cum in ipso sint thesauri sapientiæ et scientiæ Dei absconditi?

195. Quæro autem utrum ex substantia, an ex accidenti habuerit scientiam; omnis enim scientia aut ex natura, aut ex disciplina est : ex natura suppetit, ut equo currere, pisci natare, hæc enim faciunt antequam discant : ex disciplina rursus suppetit natare homini; nam nisi didicerit, scire non poterit. Cum ergo mutis animantibus suppetat ex natura facere et scire quæ non didicerint, quid censes de Dei Filio, utrum ex institutione, an ex natura habeat scientiam? Si ex institutione : ergo non est natus sapientia, et ex processu cœpit esse perfectus, nec erat semper. Quod si naturalem scientiam habet, utique perfectus in principio erat, perfectus ex Patre processit; et ideo præscientia non eguit futurorum.

196. Non ergo nescivit diem; neque enim sapientiæ Dei est ex parte scire, et ex parte nescire. Nam quomodo potest nescire partem, qui fecit omnia; cum minus sit scire, quam facere? Multa enim scimus, quæ facere non possumus : nec eodem modo omnes scimus, sed ex parte cognoscimus. Novit enim ventorum vim, stellarumque cursus aliter rusticus, aliter civitatis incola, aliter gubernator. Etsi non omnes norunt omnia, tamen nosse dicuntur : solus autem plene novit ille, qui fecit omnia. Novit gubernator quota vigilia procedat Arcturus, quales ortus exploret Orionis; non tamen colligationes Vergiliarum, cæterarumque stellarum aut numerum novit, aut nomina, sicut ille : *Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus his nomina vocat* : quem utique non fallit operis sui virtus.

197. Quomodo enim vultis hæc fecisse Dei Filium? Numquid quasi annulum*, qui non sentit quod exprimit? Sed omnia in sapientia Pater fecit, id est, omnia per Filium fecit, qui est virtus Dei et sapientia : sapientiæ autem id convenit, ut suorum operum et virtutes norit et causas. Et ideo non potuit creator omnium ignorare quod fecit, nescire quod ipse donavit : novit ergo diem quem fecit.

198. Sed dicis, quia præsentem novit, nescit futurum. Licet inepta sit propositio, tamen ut de Scripturis satisfaciam tibi, disce quia non solum præterita fecit, sed etiam quæ futura sunt, sicut scriptum est : *Qui fecit quæ adventura sunt*. Et alibi ait Scriptura : *Per quem et facta sunt sæcula, splendor est gloriæ, et character substantiæ ejus*. Sæcula enim et præterita et præsentia et futura sunt. Quomodo ergo facta sunt quæ futura sunt; nisi quia operatoria virtus et scientia comprehendit numerum omnium sæculorum? Sicut enim vocat quæ non sunt, tamquam quæ sunt : sic et fecit quæ futura sunt; tamquam quæ sint; quia non contingit ut non sint, sed necessario sunt futura, quæ esse præcepit. Ergo qui fecit quæ futura sunt, eo genere quo sunt futura cognovit.

199. Si hoc de sæculis, multo magis de judicii credendum est die : eo quod cognitionem ejus habeat Dei Filius tamquam a se jam factæ; quia scriptum est : *Dispositione tua permanebit dies*. Nec solum permanet dixit, sed etiam *permanebit*; ut ejus dispositione quæ ventura sunt, gubernentur. Quæ disposuit ergo, non novit? *Qui plantavit aurem, non audiet; qui finxit oculum, non considerat?*

200. Videamus tamen ne quid forte magnum sit, quod creatorem suum potuerit præterire; et tamen eligant utrum quasi magnum aliquid et præstantius putent esse quam cætera : an quasi minimum atque abjectum? Si minimum atque abjectum, non est injuria, ut nostro usu loquar, vilia et exigua nescire; nam cum potentiæ sit scire quæ maxima sunt, despexisse magis, videtur degeneris operis vilitatem. Fastidio igitur absolutus est, non potestate fraudatus.

201. Quod si magnum et summum arbitrantur scire judicii diem, dicant quid Deo Patre majus aut melius sit. Patrem igitur Deum novit, ut ipse ait : *Nemo novit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare*. Patrem, inquam, novit, et diem nescit? Sic ergo creditis quia Patrem revelat, et diem non potest revelare?

* Annulum signatorium intellige, qui expressam sui in cera relinquit imaginem.

202. Deinde quia gradus quosdam facitis, ut Patrem Filio, Filium Spiritui præferatis; dicite mihi utrum Spiritus sanctus noverit judicii diem; nihil enim de eo scriptum est hoc loco. Negatis profecto. Quid si doceo quod noverit? Lectum est enim: *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum; Spiritus enim omnia scrutatur, etiam alta Dei.* Utique quia alta Dei scrutatur, cum Deus noverit judicii diem, etiam Spiritus novit. Novit enim omnia quæ Deus novit, sicut Apostolus declarat dicens: *Quis enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Sic et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei.* Videte igitur, ne aut negando Spiritum sanctum scire, negetis et Patrem scire; quia quæ Dei sunt, cognovit et Dei Spiritus: quæ autem non cognovit Spiritus Dei, utique Dei non sunt: aut confitendo quia Spiritus Dei novit; quod negatis Filium scire, contra vestram adsertionem Spiritum Filio præferatis. Verum non solum sacrilega ista, sed etiam inepta dubitatio.

203. Nunc consideremus quibus modis scientia colligatur, et ostendamus ipsum Filium demonstrasse quod et diem sciret. Quod enim scimus, aut tempore, aut loco, aut signis, aut personis declaramus, aut ordine. Quomodo igitur nescivit judicii diem, qui et horam judicii, et locum, et signa expressit et causas.

204. Denique sic habes: *In illa hora qui fuerit in tecto, non descendat tollere vasa de domo sua; et qui in agro, similiter non redeat retro.* Eousque igitur, futurorum norat periculorum eventus, ut etiam præsidia periclitantibus demonstraret.

205. An poterat Dominus diem ignorare, qui ipse de se dixit quia Filius hominis dominus est sabbati*?

* Ne cui videatur obscurum quod Ambrosius diem judicii Christo cognitum fuisse exinde probet, quia Dominus est etiam sabbati; advertendum hanc mentem esse Doctoris nostri, Christum scilicet ea quorum fuerit ipse dominus ignorare haud quaquam posse: eum autem diei judicii dominum esse ex eo doceri, quod sit dominus etiam sabbati, qui dies et aliorum omnium præstantissimus, et resurrectionis, ut idem Ambrosius sæpius tradit, figura est.

206. Locum quoque etiam alibi designavit, cum sibi structuras templi ostendentibus discipulis, diceret: *Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur.*

207. De signo quoque interrogatus ab Apostolis respondit: *Videte ne seducamini. Multi enim venient in nomine meo dicentes, quia ego sum Christus;* et infra: *Terræ motus,* inquit, *magni erunt per loca singula, et fames, et pestilentia, terroresque de cœlo, et signa magna erunt.* Itaque et personas expressit et signa.

208. Quo autem modo, vel circumdaturos exercitus Hierusalem dicat, vel implenda tempora gentium, et quo ordine, Evangelicæ utique lectionis adtestatione reseratur. Scivit ergo omnia.

CAPUT XVII.

Quod Christus diem judicii revelare noluerit, in hoc nostræ utilitati consultum esse. Illud alia Domini sententia declaratur; necnon et Pauli loco plane simili. Urgentibus vero cur ita responderit discipulis ac si nescisset, alii loci quibus Patri eadem tribui videtur ignoratio, opponuntur: ex quibus si ignorantiam impotentiamve in Patre illi admittant, hinc in Filio eamdem quæ in Patre substantiam admittendam esse contra ipsos arguit Ambrosius: nisi tamen malint mendacii accusare Filium, cum neque in hunc neque in Patrem cadat, fallere, sed memoratis locis utriusque unitas designetur.

209. Sed quærimus qua ratione designare momenta noluerit. Si quæramus, non ignorantiæ inveniemus esse, sed sapientiæ. Nobis enim scire non proderat; ut dum certa futuri judicii momenta nescimus, semper tamquam in excubiis constituti, et in quadam virtutis specula collocati, peccandi consuetudinem declinemus; ne nos inter vitia dies Domini deprehendat. Non enim prodest scire, sed metuere quod futurum est; scriptum est enim: *Noli alta sapere, sed time.*

210. Nam si diem designasset expresse uni ætati hominum quæ proxima erat judicio, videretur disciplinam præscripsisse vivendi, superioris temporis aut justus esset remissior, aut peccator securior. Namque adulter nisi quotidianam pœnam metuat, non potest ab adulterandi cupiditate desinere: nec latro

obsessorum saltuum secreta deserere, nisi sciat sibi momentis omnibus imminere supplicium. Plerumque enim quibus incentivum est impunitas, timor tædio est.

211. Ideo ergo dixi quia scire non proderat, immo proderat ignorare; ut ignorantes timeremus, ut observantes emendaremur, sicut ipse dixit : *Estote parati, quia nescitis qua hora Filius hominis venturus est.* Namque miles nisi bellum in manibus esse cognoscat, prætendere non novit in castris.

212. Unde alibi quoque ipse Dominus interrogatus ab apostolis, inquam, qui utique non sicut Arrius intelligebant, sed Filium Dei futura scire credebant; nam nisi hoc credidissent, numquam interrogassent : interrogatus ergo quando restitueret regnum Israel, non se nescire dixit, sed ait : *Non est vestrum scire tempora et annos, quæ Pater posuit in sua potestate.* Adtende quid dixerit : *Non est vestrum scire.* Lege iterum, *Non est vestrum. Vestrum* dixit, non meum ; jam enim non secundum perfectionem, sed secundum profectum humani corporis ac nostræ animæ loquebatur. *Vestrum* ergo dixit, non meum.

213. Quod et Apostolus sequutus : *De temporibus autem et momentis, fratres, non habetis,* inquit, *opus ut vobis scribamus.* Itaque ne Apostolus quidem ipse Christi servus dixit se nescire momenta, sed non opus esse doceri populum, qui semper spiritalibus munimentis esse debet armatus; ut virtus Christi in uno quoque prætendat. Cum autem dicit Dominus : *De temporibus quæ Pater posuit in sua potestate*, utique non potest exsors esse scientiæ paternæ, cujus nequaquam exsors est potestatis; cum potestas ex sapientia et virtute gignatur, quod utrumque Christus est.

214. Sed quæritis qua causa non ita discipulis negaverit, quasi sciret et nollet dicere : sed neque Angelos, neque Filium scire memoraverit? Interrogabo vos et ego, qua causa in Genesi Deus dicat : *Descendam itaque, ut videam secundum clamorem illorum venientem ad me, si consummabuntur : sin autem, ut sciam?* Qua causa etiam Scriptura de Domino dicat : *Et descendit Dominus videre civitatem et turrim, quam ædificarent filii hominum?* Qua causa etiam dicat Propheta in Psalterio : *Dominus respexit super filios hominum; si est intelligens, aut requirens Deum;* quasi et illic si non descenderet Deus, et hic si non prospiceret Dominus, aut opera hominum ignoraret aut merita?

215. Sed etiam in Evangelio habes secundum Lucam, quia Pater dicit : *Quid faciam? Mittam filium meum dilectissimum, forsitan hunc verebuntur.* Secundum Matthæum autem, et secundum Marcum habes : *Quoniam misit unicum filium suum, dicens : Verebuntur filium meum.* In uno libro dicit : *Forsitan verebuntur*, et quasi nesciens dubitat; nam hic sermo dubitantis est : in duobus autem aliis libris : *Verebuntur*, inquit, *filium meum*; hoc est, confirmat reverentiam deferendam.

216. Sed neque dubitare Dei est, neque falli; dubitat enim, qui ignorat quod futurum est : fallitur autem, qui aliud prædixit, et aliud est sequutum. Quid autem evidentius, quam quod Scriptura habet aliud Patrem dixisse de Filio, et aliud accidisse eadem Scriptura testatur? Ille dixit : *Verebuntur filium meum* : Filius autem vapulavit, illusus est, crucifixus est, mortuus est; multoque illis servis qui prius fuerant destinati, graviora secundum carnem passus est. Fefellit igitur Pater, an ignoravit, vel subvenire non potuit? Sed verus nescit fallere; scriptum est enim : *Fidelis Deus qui non mentitur.* Quomodo autem ignoravit, qui novit omnia? Aut quid non potuit, qui omnia potest?

217. Tamen si aut ignoravit, aut non potuit (facilius enim adquiescitis, ut dicatis Patrem ignorasse, quam confiteamini Filium scisse), videtis quia ex hoc ipso unius substantiæ est Filius cum Patre; si quemadmodum Pater, ita et Filius, ut secundum vestram insipientiam loquar, aut non omnia novit, aut non omnia potest. Non sum enim avarus aut præceps circa Filii laudes, ut plus audeam dicere Filium posse quam Patrem; qui nullam inter Patrem et Filium discretionem facio potestatis.

218. Sed fortasse dicatis, non ita dixisse Patrem; sed de Patre Filium fefellisse. Jam ergo non solum infirmitatis Filium, sed etiam sacrilegii et mendacii arguitis. Verumtamen si non creditis de Patre Filio, nec de eo credatis; si enim fallere nos voluit, quia dixit dubitasse Patrem, quasi nesciret quod esset futurum : fallere ergo etiam de se nos voluit, quia futura nescire se dixit; multoque tolerabilius ad pudorem, si ignorantiam ante prætendit, quod de se facit, quam si contrario promissis lusus videatur effectu; quod de Patre prædicavit.

219. Sed neque fallitur Pater, neque fallit Filius : verum ea est in scripturis consuetudo divinis, sicut et superiora, et multa alia exempla testantur, ut Deus dissimulet se nescire quod novit. Et in hoc ergo unitas divinitatis, et unitas dispositionis in Patre probatur et Filio, si quemadmodum Deus Pater cognita dissimulat, ita Filius etiam in hoc imago Dei, quæ sibi sunt nota dissimulet.

CAPUT XVIII.

Dominici ad apostolos responsi causam allaturus, primo illud indulgentiæ Christi acceptum refert, mox alia quorumdam ratione proposita, germanam hanc esse profitetur, quod idem Dominus ex humano affectu loquutus fuerit. Inde colligit scientiam Patris ac Filii æqualem esse; atque adeo non minorem Patre Filium. Postea ubi textui quo dicitur minor, alium quo æqualis traditur, opposuit; Arrianorum de Filio judicantium temeritatem castigat, et cum illum impie minorem adstruerent, ipsum pie lapidem abs se dici ostendit.

220. Edoctum est igitur non ignorasse Dei Filium quæ futura sunt. Quod si fatentur, et ego, ut jam respondeam qua ratione neque Angelos, neque Filium, sed Patrem scire memoravit, solemnem ejus in discipulos caritatem etiam in hoc loco et gratiam recognosco, quod ex frequentia ipsa debet omnibus esse jam cognitum. Mavult enim Dominus nimio in discipulos amore propensus, petentibus his quæ cognitu inutilia judicaret, videri ignorare quod noverat, quam negare; plusque amat nostram utilitatem instruere, quam suam potentiam demonstrare.

221. Sunt tamen plerique non ita timidiores, ut ego; malo enim alta timere, quam sapere : sunt tamen plerique eo freti, quod scriptum est : *Et Jesus proficiebat ætate et sapientia et gratia apud Deum et homines*, qui dicant confidenter quod secundum divinitatem quidem ea quæ futura sunt, ignorare non potuit, sed secundum nostræ conditionis adsumtionem ignorare se quasi Filium hominis ante crucem dixit. Etenim cum Filium dicit, non quasi de alio dicit; nam ipse est et Dominus noster Dei Filius, et Filius Virginis : sed medio verbo nostrum informat affectum, ut quasi hominis filius secundum susceptionem nostræ imprudentiæ, vel profectus non plene adhuc scisse omnia crederetur; non enim est nostrum scire quæ futura sunt. Eadem igitur videtur ignorare conditione, qua proficit : nam quomodo secundum divinitatem proficit, in quo habitat plenitudo divinitatis? Aut quid est quod nesciat Dei Filius qui dicebat : *Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Quomodo nesciat, de quo dicit Scriptura : *Jesus autem norat cogitationes eorum?*

222. Hæc tamen alii dicant : ego autem ut ad superiora redeam, qui proposuerim scriptum quia Pater dixit : *Fortasse reverebuntur filium meum;* quod utique ideo arbitror positum; ut quia de hominibus loquebatur Pater, humano loquutus videatur affectu : multo magis arbitror quia Filius qui cum hominibus conversatus est, et hominem egit, et carnem suscepit, nostrum adsumsit affectum; ut nostra ignoratione nescire se diceret, non quia aliquid ipse nesciret. Nam etsi homo in veritate corporis videbatur; erat tamen vita, erat lux, et virtus exibat de eo, quæ vulnera sauciorum majestatis suæ auctoritate sanabat.

223. Advertitis ergo quæstionem vobis esse sublatam, cum et Filii dictum ad susceptionem integræ conditionis referatur humanæ, et de Patre ideo scriptum sit, ut vel sic calumniari Filio desinatis.

224. Nihil ergo fuit quod ignoraverit Dei Filius; nihil enim fuit quod ignoraverit Pater. Quod si nihil et Filius ignoravit, ut jam concludamus, dicant in quo eum minorem velint videri. Si minorem generavit Deus Filium, minus contulit; si minus contulit, aut minus voluit, aut minus potuit : sed nec infirmus, nec invidus Pater; quia nec voluntas ante Filium, nec potestas : in quo enim minor, qui omnia habet quæ Pater habet? Nam et omnia a Patre jure generationis accepit, et totum Patrem gloria suæ majestatis expressit.

225. Scriptum est, inquiunt : *Quoniam Pater major me est.* Sed scriptum est : *Non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo.* Scriptum est quod propterea volebant illum Judæi occidere, quia Filium se dicebat Dei, æqualem se faciens Deo. Scriptum est : *Ego et Pater unum sumus.* Unum legunt, multa non legunt. Numquid ergo et minor et æqualis per naturam eamdem potest esse? Sed aliud ad divinitatem refertur, aliud ad carnem.

226. Minorem dicunt : quæro quis mensus sit, quis tam exaltati cordis, qui velut ante tribunal suum Patrem Deum et Filium constituat; ut de prælatione dijudicet? *Non est exaltatum cor meum, neque in vanum elati sunt oculi mei,* David dicit. Rex David exaltare cor metuit in rebus humanis, nos exaltamus adversus divina secreta. Quis igitur judicat de Dei Filio? Throni, Dominationes, Angeli, Potestates? Sed famulantur et serviunt Archangeli, sed ministrant Cherubim et Seraphim, sed laudant. Quis igitur judicat de Dei Filio, cum legerit quia ipse Pater noverit Filium, non judicet; *Nemo enim novit Filium, nisi Pater. Novit,* inquit, non judicat. Aliud est nosse, aliud judicare. Habet Pater in se scientiam, Filius supra se non habet potestatem. Et rursus : *Nemo novit Patrem, nisi Filius;* et ipse novit Patrem, sicut eum Pater novit.

227. Sed dicis quia minorem se dixit : dixit et lapidem. Plus dicis, et impie calumniaris : minus dico, et pie adstruo. Minorem dicis, et supra Angelos confiteris : ego minorem Angelis dico, et non derogo; quia non divinitatem arguo, sed misericordiam prædico.

CAPUT XIX.

Conversus ad Deum Patrem Vir sanctus, cur Filium eo minorem non statuat, exponit : tum adserit, suum non esse ut metiatur Dei Filium; cum Angelo metiri tantum Hierusalem datum fuerit, immo et forte Christo, ut homini : sed Arrium sathanæ imitatorem se præbuisse. Temere igitur de divina generatione disputari; cum tantum humanæ signum per Esaiam sit propositum; nec debeat comparatio fieri in divinis. Postremo quantum fugienda sit Arrii arrogantia, variorum Scripturæ exemplorum oppositione demonstrat.

228. Ad te nunc, omnipotens Pater, cum lacrymis verba converto. Ego te quidem inaccessibilem, incomprehensibilem, inæstimabilem promte dixerim : sed Filium tuum minorem non ausim dicere. Nam cum illum splendorem gloriæ, et imaginem substantiæ tuæ legerim; vereor ne minorem imaginem tuæ dicendo substantiæ, minorem substantiam tuam dicere videar, cujus imago sit Filius; cum plenitudo tuæ divinitatis omnis in Filio sit. Immensum te Filiumque tuum et Spiritum sanctum, incircumscriptum, inæstimabilem, inenarrabilem legi frequenter, credo libenter. Et ideo æstimare non possum, ut examinare possim.

229. Esto tamen, spiritu ausuque temerario metiri te velim; unde, quæso, te metiar? Funiculum agrimensorium vidit propheta, quo metiebatur Angelus Hierusalem. Metiebatur tamen Angelus, non Arrius : metiebatur Hierusalem, non Deum. Et fortasse nec Hierusalem metiri poterat Angelus; vir enim erat. Denique sic habes : *Et allevavi oculos, et vidi : et ecce vir, et in manu ejus funiculus agrimensorius.* Vir erat quia typus suscipiendi corporis declarabatur. Vir erat ille, de quo est dictum : *Post me venit vir, cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamenti ejus.* Ergo Christus in typo Hierusalem metitur, Arrius Deum.

230. Et Satanas transfigurat se in An-

gelum lucis, quid mirum si Arrius suum imitatur auctorem, ut usurpet illicita? Licet quod Pater suus diabolus per semet ipsum non fecit, intolerabiliore iste sacrilegio divinorum sibi scientiam secretorum, et supernæ generationis arcana præsumat; diabolus enim verum Dei Filium fatebatur, Arrius negat.

231. Si ergo metiri te, omnipotens Pater, non queo, possumne sine sacrilegio de tuæ generationis disputare secreto? Possumne dicere quod aliquid inter te et Filium tuum plus minusve sit; cum ipse qui ex te natus est, dixerit: *Omnia quæ Pater habet mea sunt?* Quis me constituit judicem aut divisorem de rebus humanis? Hoc Filius dicit, et nos inter Patrem et Filium divisionem nobis et judicium vindicamus? Bona pietas arbitros refugit etiam in divisione patrimonii. Nos ergo erimus arbitri, ut inter te et Filium tuum increatæ majestatem substantiæ dividamus?

232. *Generatio*, inquit, *hæc, generatio nequam est: signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ Prophetæ.* Signum utique datur non divinitatis, sed incarnationis. Denique de incarnatione dicturus ait: *Pete tibi signum.* Et cum ille dixisset: *Non petam, neque tentabo Dominum,* responsum est: *Ecce virgo in utero accipiet.* Ergo signum divinitatis videre non possumus, mensuram quærimus? Væ misero mihi, impie discutere audemus, quem digne rogare non possimus!

233. Viderint tamen quid faciant Arriani: ego te, Pater, si majorem omnibus dixero, injuriose te tuis operibus comparavi: si majorem Filio, ut Arrius adserit, impie judicavi. De te prior erit illa sententia, nam neque ulla fieri potest nisi ex comparatione prælatio, neque præferri quisquam, nisi de quo prius fuerit judicatum.

234. Jurare nobis per cœlum non licet, judicare de Deo licet: sed Filio tuo soli judicium de omnibus detulisti.

235. Johannes carnem Domini baptizare metuebat, Johannes prohibebat dicens: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me;* et ego Christum judicio meo subdam.

236. Moyses excusat sacerdotium, Petrus imperatum in ministerio declinat obsequium: Arrius scrutatur etiam alta Dei. Sed non Arrius Spiritus sanctus: sed Arrio et hominibus dictum est: *Altiora te ne quæsieris.*

237. Moyses vultum Domini prohibetur videre: Arrius meruit videre secretum. Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, Moyses qui cum Domino apparet in gloria; Moyses ergo ille posteriora tantummodo Dei in typo vidit: Arrius totum Deum facie ad faciem comprehendit. *Sed nemo*, inquit, *videre potest faciem meam, et vivit.*

238. Paulus etiam de inferioribus dicit: *Ex parte cognoscimus, et ex parte etiam prophetamus:* Arrius dicit ex toto Deum, non ex parte cognovi. Inferior ergo Paulus, quam Arrius; et vas electionis ex parte scit, vas perditionis totum scit: *Scio*, inquit, *hominem, sive in corpore sive extra corpus nescio, Deus scit, quoniam raptus est in paradisum, et audivit verba ineffabilia.* Paulus raptus usque ad tertium cœlum, se ipsum nescivit: Arrius in stercore volutatus Deum scivit. Paulus dicit de se ipso, *Deus scit:* Arrius de Deo dicit: Ego novi.

239. Sed non Arrius raptus in cœlum, quamvis eum sequutus sit, qui jactatione damnabili divina præsumeret, dicens: *Ponam thronum meum super nubes, et ero similis Altissimo;* sicut enim ille dixit: *Ero similis Altissimo:* sicut et Arrius altissimum Dei Filium sui similem vult videri; quem non in divinitatis æternæ majestate veneratur, sed ex carnis infirmitate metitur.

FINIS TOMI TERTII.

INDEX TOMI TERTII.

FINIS INDICIS TOMI TERTII.

